Антологија
СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Антологија
СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Војислав Ђурић

АНТОЛОГИЈА НАРОДНИХ ЈУНАЧКИХ ПЕСАМА

„Антологија српске књижевности“ је пројекат дигитализације класичних дела српске књижевности Учитељског факултета Универзитета у Београду и компаније Microsoft®

Није дозвољено комерцијално копирање и дистрибуирање овог издања дела. Носиоци пројекта не преузимају одговорност за могуће грешке.

Ово дигитално издање дозвољава уписивање коментара, додавање или брисање делова текста. Носиоци пројекта не одговарају за преправке и дистрибуцију измењених дела. Оригинално издање дела налази се на Веб сајту www.ask.rs.

2009.

Антологија
СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Војислав Ђурић

АНТОЛОГИЈА НАРОДНИХ ЈУНАЧКИХ ПЕСАМА

Садржај

АНТОЛОГИЈА НАРОДНИХ ЈУНАЧКИХ ПЕСАМА 2

АНТОЛОГИЈА НАРОДНИХ ЈУНАЧКИХ ПЕСАМА 1

ПОСТАНАК, РАЗВОЈ И КАРАКТЕР ЕПСКЕ ПОЕЗИЈЕ 2

ИСТОРИЈСКЕ ПРИЛИКЕ И ЕПСКА ПОЕЗИЈА У НАШОЈ ЗЕМЉИ 6

ПЕСМЕ ДУГОГ И КРАТКОГ СТИХА 11

ПЕСМЕ СТАРИЈИХ ВРЕМЕНА 104

1 ЖЕНИДБА ДУШАНОВА 105

2 ЖЕНИДБА КРАЉА ВУКАШИНА 134

3 ЗИДАЊЕ СКАДРА 147

4 ЖЕНИДБА КНЕЗА ЛАЗАРА 158

5 УРОШ И МРЊАВЧЕВИЋИ 166

6 ЗИДАЊЕ РАВАНИЦЕ 177

7 МИЛОШ У ЛАТИНИМА 183

8 МАРКО КРАЉЕВИЋ И ВИЛА 188

10 ДЕВОЈКА НАДМУДРИЛА МАРКА 200

11 МАРКО КРАЉЕВИЋ И ВУЧА ЏЕНЕРАЛ 205

12 БАНОВИЋ СТРАХИЊА 218

13 КЛЕТВА КНЕЖЕВА (ОДЛОМАК) 252

14 ЦАР ЛАЗАР И ЦАРИЦА МИЛИЦА 254

15 КНЕЖЕВА ВЕЧЕРА 260

16 КОСАНЧИЋ ИВАН УХОДИ ТУРКЕ (ОДЛОМАК) 263

17 ПРОПАСТ ЦАРСТВА СРПСКОГА 266

18 ТРИ ДОБРА ЈУНАКА 271
19 МУСИЋ СТЕВАН 272
20 ЦАРИЦА МИЛИЦА И ВЛАДЕТА ВОЈВОДА 280
21 СЛУГА МИЛУТИН 283
22 СМРТ МИЛОША ДРАГИЛОВИЋА (ОБИЛИЋА) 287
23 КОСОВКА ДЕВОЈКА 291
24 СМРТ МАЈКЕ ЈУГОВИЋА 297
25 МАРКО КРАЉЕВИЋ И ОРАО 301
26 МАРКО КРАЉЕВИЋ ПОЗНАЈЕ ОЧИНУ САБЉУ 304
27 МАРКО КРАЉЕВИЋ И АЛИЛ-АГА 311
28 МАРКО КРАЉЕВИЋ И МИНА ОД КОСТУРА 318
29 МАРКО КРАЉЕВИЋ И АРАПИН 333
30 МАРКО ПИЈЕ УЗ РАМАЗАН ВИНО 352
31 МАРКО КРАЉЕВИЋ И МУСА КЕСЕЏИЈА 357
32 МАРКО КРАЉЕВИЋ И ЂЕМО БРЂАНИН 369
33 МАРКО КРАЉЕВИЋ И БЕГ КОСТАДИН 379
35 МАРКО КРАЉЕВИЋ УКИДА СВАДБАРИНУ 386
36 ОРАЊЕ МАРКА КРАЉЕВИЋА 397
37 СМРТ МАРКА КРАЉЕВИЋА 399
38 СМРТ ВОЈВОДЕ ПРИЈЕЗДЕ 407
39 БОЛАНИ ДОЈЧИН 412
40 СМРТ ВОЈВОДЕ КАЈИЦЕ 425
41 ОБЛАК РАДОСАВ 437
42 БАНОВИЋ СЕКУЛА И ЈОВАН КОСОВАЦ 441
43 СЕКУЛА СЕ У ЗМИЈУ ПРЕТВОРИО 447
44 ВОЈВОДА ЈАНКО БЈЕЖИ ПРЕД ТУРЦИМА 452
45 ПОПИЈЕВКА ОЛ СВИЛОЈЕВИЋА 455
46 ПОРЧА ОД АВАЛЕ И ЗМАЈОГЊЕНИ ВУК 459
47 ДИОБА ЈАКШИЋА 466
48 ЈАКШИЋИ КУШАЈУ ЉУБЕ 471
49 БОГ НИКОМ ДУЖАН НЕ ОСТАЈЕ 476
52 СМРТ ЈОВА ДЕСПОТОВИЋА 540
ПЕСМЕ СРЕДЊИХ ВРЕМЕНА 545
53 СТАРИНА НОВАК И КНЕЗ БОГОСАВ 546
54 НОВАК И РАДИВОЈЕ ПРОДАЈУ ГРУЈИЦУ 551
55 СТАРИНА НОВАК И ДЕЛИ-РАДИВОЈЕ 560
56 ГРУЈИЦА И ПАША СА ЗАГОРЈА 565
57 ЖЕНИДБА ГРУЈИЦЕ НОВАКОВИЋА 574

59 ИВО СЕНКОВИЋ И АГА ОД РИБНИКА ... 596
60 ЛОВ НА БОЖИЋ ... 613
62 ЈАНКО ОД КОТАРА И МУЈИН АЛИЛ ... 645
63 СМРТ СЕЊАНИНА ИВА ... 658
64 СЕСТРА ЂУРКОВИЋ-СЕРДАРА ... 662
66 ЖЕНИДБА МИЛИЋА БАРЈАКТАРА ... 684
66 ЖЕНИДБА СТОЈАНА ЈАНКОВИЋА ... 697
67 РОПСТВО ЈАНКОВИЋА СТОЈАНА ... 713
68 ЧОВЈЕК ПАША И МИХАТ ЧОБАНИН ... 720
69 ВИДЕ ДАНИЧИЋ ... 724
70 ЉУБА ХАЈДУК-ВУКОСАВА ... 731
71 УДАЈА СЕСТРЕ ЉУБОВИЋА ... 739
72 БАЈО ПИВЉАНИН И БЕГ ЉУБОВИЋ ... 745
73 КОСТРЕШ ХАРАМБАША ... 754
74 СТАРИ ВУЈАДИН ... 761
75 МАЛИ РАДОЈИЦА ... 764
76 ЈАНКО ОД КОЊИЦА И АЛИ-БЕГ ... 772
77 ВУК АНЂЕЛИЋ И БАН ЗАДРАНИН ... 781
78 ПРЕДРАГ И НЕНАД ... 788
79 ХАСАНАГИНИЦА ... 797
80 ЈЕТРВИЦА АДАМСКО КОЛЕНО ... 802
ПЕСМЕ НОВИЈИХ ВРЕМЕНА ... 808
81 ПЕРОВИЋ БАТРИЋ ... 809
82 ТРИ СУЖЊА ... 815
83 ПОЧЕТАК БУНЕ ПРОТИВ ДАХИЈА ... 821
84 БОЈ НА ЧОКЕШИНИ ... 848
85 КНЕЗ ИВАН КНЕЖЕВИЋ ... 862
БЕЛЕШКЕ ... 878
О ЗНАЧАЈУ НАРОДНЕ КЊИЖЕВНОСТИ ... 879
О ИЗУЧАВАЊУ НАРОДНЕ КЊИЖЕВНОСТИ ... 881
О ПЕВАЧИМА ... 886
О ЗАПИСИВАЊУ И ПРЕВОЂЕЊУ ... 891
О ЈЕЗИКУ ... 894
УЗ ПОЈЕДИНЕ ПЕСМЕ У ОВОЈ КЊИЗИ ... 896
РЕЧНИК мање познатих речи и историјских и географских имена ... 928

АНТОЛОГИЈА НАРОДНИХ ЈУНАЧКИХ ПЕСАМА

ПОСТАНАК, РАЗВОЈ И КАРАКТЕР ЕПСКЕ ПОЕЗИЈЕ

Клицу епске поезије треба тражити у најдубљој старини, већ у периоду дивљаштва. Јасне њене елементе (причање о разним догађајима итд.) садрже, на пример, тужбалице и нарочито ратничке песме, које иду међу најраније људске творевине. Из тих елемената упоредо са развитком култа предака, са развитком мита, са општим развитком друштва, и под огромним утицајем бајке (која се по садржини умногоме подудара са епском песмом) постепено је настала посебна епска песма. То се, свакако, догодило већ у варварству. У томе периоду епска поезија судећи по томе каква је била код Вавилоњана, старих Индијаца и, у првом реду, код старих Грка достигла је веома висок степен развитка.

Њен задатак је био већ у најстарије време да чува спомен на заслужне претке, на значајне људе и догађаје уопште, на храбре ратнике особито, јер је рат веома дуго био један од основних видова привреде, и да васпитава млађе нараштаје у ратничком, херојском духу. Ту тежњу недвосмислено изражавају или личности о којима се пева или сами певачи. У вавилонском *Епу о Гилгамешу* Енгиду — после победе над не беским звером — каже Гилгамешу: „Пријатељу мој, победили смо небеског звера, зар нас потомство неће славити?“ У *Илијади* лепа Хелена зна да ће о њој и Александру бити песме „међу потомцима“, а Ахил вели Агамемнону: „Ахејци дуго ће памтит, мислим, и твоју свађу и моју“. У *Махабхарати* стари Бхишма упућује овакве речи Дурјодхану: „Спавај мирно, Гандхарин сине, сутра ћу бити велику битку, о којој ће причати људи док земља стоји“. У нашим народним песмама сретамо стихове ове врсте: „Он остави спомен роду српском, да се прича и приповиједа док је људи и док је Косова“.

Али за настанак епске поезије, поред ове тежње (и за саму ову тежњу), неопходни су и одређени социјални услови, без којих она не може да се појави или се гаси. Поводом тога, мислећи пре свега на старогрчку епску поезију, Маркс каже:

„Што се тиче уметности, познато је да одређени периоди њеног лроцвата не стоје ни у каквој сразмери с општим развитком друштва, па према томе ни с материјалном основом друштва, као са скелетом његове организације. На пример, Грци у поређењу с модерним народима, или пак Шекспир. У погледу облика уметности, као што је, на пример, *еп,* чак је признато да у свом класичном виду, који ствара епоху у историји, никад не могу бити произведени чим наступи уметничка производња као таква; у области саме уметности извесни њени значајни видови могу да се појаве једино на

неразвијеном ступњу развитка уметности. Ако се то односи на разне родове у области саме уметности, још ће мање зачудити да то важи за однос читаве области уметности према општем развитку друштва. Тешкоћа се састоји само у општој формулацији тих противречности. Чим се оне спецификују, већ су објашњене.

Узмимо, на пример, однос грчке уметности, а потом Шекспира, према садашњици. Познато је да грчка митологија није само арсенал него и родно тле грчке уметности. Је ли онај поглед на природу и на друштвене односе на коме се заснива грчка фантазија, па према томе и грчка уметност, могућан при аутоматским разбојима, железницама, локомотивама и електричним телеграфима?... Свака митологија савлађује, надвладава и обликује природне силе у уобразиљи и помоћу уобразиље; она, према томе, ишчезава са стварним господарењем над тим силама... Грчка уметност претпоставља грчку митологију, тј. саму природу и друштвене облике већ прерађене у народној фантазији на несвесно уметнички начин. То је њен метеријал. Али не ма коју митологију, тј. не коју му драго несвесно уметничку прераду природе (укључивши ту и све предмете, тј. и друштво). Египатска митологија никад није могла постати тле или материнско крило грчке уметности. Али у сваком случају једна митологија. Дакле, ни у којем случају то не може бити такав друштвени развитак који искључује сваки митолошки однос према природи, свако митологизирање природе, који, дакле, од уметника захтева фантазију независну од митологије.

Са друге стране, је ли Ахил могућан уз постојање барута и олова? Или уопште *Илијада* уз штампарску пресу или чак и штампарску машину? И зар певање и казивање и музе не престају нужно с појавом штампарске тезге, и зар с тим не ишчезавају нужни услови епске поезије?“

У прво време, и кад се издвојила у посебан род, епска песма је по начину казивања била хорска; тек током времена она је постала индивидуална песма, а на крају родовског и на почетку класног друштва појавили су се и професионални певачи (као и професионални приповедачи, па чак и професионалне нарикаче). У прво време, и као посебна песма, она је била неодвојива од музичке пратње, а касније је казивана и без тога.

У развитку епске поезије уочене су три етапе. Прву етапу карактерише широка, слободна импровизација у народној маси; тада „нема никаквих постојаних форми, песме се непрекидно мењају“. Другу етапу карактерише постојање појединих песама које се понављају, углавном, у одређеном облику. Трећу етапу карактерише „сливање песама око једне фабуле“, постанак великог епа. Између прве и друге етапе — сматра се — није велики временски размак, јер се врло рано јавља потреба да се песмом сачува успомена на подвиге хероја; зато се из слободне импровизације издвајају поједине песме које се понављају, углавном, у непромењеном облику. Али између друге и треће етапе постоји врло велики временски размак. Наша епска поезија, која је крајњу тачку свога развитка достигла у циклусима, налази се на граници између друге и треће етапе. Сличан развитак имала је и епика огромне већине народа. Велики епови су, у ствари, изузетне појаве. Они су стварани под нарочито повољним околностима, несумњиво на једном таквом ступњу развитка који многи народи нису имали. У сваком случају, био је то такав ступањ на коме су изузетно обдарени појединци — познати или легендарни песници, али свакако појединци — из богате

песничке традиције и традиционалним стилским средствима створили у потпуности или, бар, највећим делом „националну“ епопеју. Судећи према познатим епопејама. то се догађало при крају високо развијеног родовског друштва *(Илијада* и *Одисеја)* и у раном класном друштву *(Еп о Гилгамешу, Махабхарата, Р*амајана, *Нибелуншка песма, Еда, Беовулф, Песма о Роланду).*

У развитку епске поезије карактеристична је и улога певача. У периоду цветања, уопште у периоду стварања епике, главни су фактори певачи стваоци, какви су код Грка били аеди, код Француза трувери, код нас гуслари слични Вишњићу, а у периоду одржавања већ створене епике — кад је стварање већ завршено — главну улогу имају певачи распрострањивачи, који чувају наслеђе из прошлости, као што су код старих Грка чинили рапсоди, код Француза жонглери, код нас многи певачи из познијих времена.

Постоји мишљење да је епика поезија господских класа, насупрот лирици, која је — углавном — народна. То мишљење, наравно, није тачно. Истина, у многим случајевима епски песници — не само они који су стварали епопеје него и они који су певали краће епске песме — живели су на краљевским и уопште великашким дворовима. Живот у таквој средини, несумњиво, утицао је и на њихово стварање и тенденције господских класа у епској поезији често су сасвим очигледне. Али те тенденције су очигледне и у лирској поезији и у прози. Оне су у књижевност могле долазити и посредним путем, из народних маса које су владајућу идеологију — бар делимично — усвајале и изражавале је као своју. Али упоредо с тим тенденцијама увек иду и тенденције самих народних маса, и оне су најпретежнији, најважнији део усмене књижевности (укључујући ту и епику). друкчије то није ни могло бити, кад се има на уму да је епска поезија бујала у народним дубинама много векова пре појаве властеле, да је у тим дубинама створена и да је отуда дошла и у властелинске дворове. На њима она је, свакако, добијала нове, властелинске црте, али су зато и песме придворних певача имале судбину поточића који падају у широку реку. Епска поезија радних маса развијала се и после појаве властеле, у робовласничкој и феудалној епохи, добијајући различне подстицаје, испуњавајући се различном садржином, узимајући различне видове, али не губећи своје основно обележје — обележје народне поезије.

Да је епска поезија народна исто толико колико и лирска, потврђује и то што су оне по свом општем карактеру — како је тачно запазио Хегел — веома блиске. Лирској поезији (наравно, усменој), као и епској, вели Хегел, недостаје субјект, личност стваоца. Тај субјект, уместо да испољава своју личност, губи се у своме делу. То није изолована индивидуа са својим изразом, него индивидуа која зна добро да прикаже народни начин осећања, индивидуа која још није достигла ступањ духовне и моралне независности који допушта да се мисли и осећања црпу из једног личног фонда. Индивидуа је још нераздвојно уједињена са својим народом, и ово јединство представља стање у коме је индивидуа, још неспособна за рефлексију, сва утонула у духовну средину свога народа, као субјект само орган помоћу кога се изражава лиризам националног живота.

У епској поезији певач само изузетно говори о себи; у лирској поезији он то. напротив, врло често чини; али то је само формална разлика: и у једном и у другом случају пред нама је индивидуа која је сва утонула у духовну средину свога народа. Но то не значи

да у народној поезији, у народној књижевности уопште, нема ничег субјективног. Откуд би онда проистицали они страсни тонови бола и радости, онај ватрени однос према људима и догађајима, према животу уопште? То би било немогуће ако певач у своје дело не би уносио сву своју душу, самога себе. Сва је ствар у томе што јединка мисли и осећа као колектив, али и као јединка, као осамостаљена личност која се слаже са колективом, која има колективну свест. На крају родовског и у раном или неразвијеном класном друштву, кад је епска поезија достигла врхунац, подела рада била је већ одавно извршена, индивидуа се већ била у знатној мери осамосталила, али између ње и колектива постојале су још безбројне присне везе, она је у много чему била у пуном складу са колективом. Тај склад и ништи разлику између субјективног и објективног, између индивидуалног и колективног.

Битна разлика између лирике и епике је у томе што су у првој претежне емоције, а у другој догађаји. Но епска песма никад није лишена лиризма, и обрнуто: у лирској песми увек има и епских елемената. С друге стране, од лирских и епских нераздвојни су драмски елементи. У почетку они се сви јављају у исти мах и скоро у подједнакој мери, а неке песме су до краја остале лирско-епско-драмског карактера (на пример, тужбалице и сватовске песме). Током времена, постепено, упоредо са читавим развитком људског друштва, све више се издвајају три основна књижевна рода: лирика, епика и драма.

ИСТОРИЈСКЕ ПРИЛИКЕ И ЕПСКА ПОЕЗИЈА У НАШОЈ ЗЕМЉИ

Кад је започето стварање наших епских песама не може се тачно знати, јер прве јасније вести о њима имамо тек од XVI века, али је природно претпоставити да су оне — као и код других народа — певане много раније, пре појаве феудалаца, у вези са другим личностима и догађајима. Вук Караџић тако нешто и претпоставља. „Ја мислим“ каже он „да су Србљи и прије Косова имали и јуначких пјесама од старине, но будући да је она премјена тако силно ударила у народ, да су готово све заборавили што је било донде, па само оданде почели наново приповиједати и пјевати.“ На жалост, ми не знамо, и по свој прилици нећемо никад сазнати, ни то какве су изгледале епске песме које су се певале у доба пропадања старе државе, у XIV и XV веку, док су домаћи феудалци још били у животу, и да ли су те песме и у којој мери носиле печат њиховог утицаја. Песме које су до нас дошле, Вукове и старије, кратког и дугог стиха, о ранијим и познијим временима, све су добиле свој коначни облик и смисао у доба турске владавине, у доба кад је хришћанска раја била јединствена у односу према турским феудалцима, и зато су све у основи прожете једним истим, ослободилачким, народним духом и чине једну целину не само садржином него и формом (изузимајући само разлике између дугог и кратког стиха).

Отуда је дубље откривање друштвених односа под Турцима необично важно за разумевање наше епике. Али овде можемо да укажемо само на неколико значајних чињеница које је истакао Бранислав Ђурђев. Пре свега, треба имати у виду да је турска владавина од почетка стално била праћена бунама. Велики сељачки устанак избио је већ у првој четвртини XV века. Од тога времена до краја хуј века дешавале су се само изоловане буне. У то доба организовање већег отпора онемогућавала је чврста централна власт, повратак на чисто натуралну привреду на селу (што се одразило у издвајању веома малих територијалних јединица међусобно неповезаних), постојање домаћег слоја који се везао за турску управу и био њено упориште (кнезови, слободни сељаци и Власи-сточари, који су били и турски војници) и непостојање све до 1557. године домаће црквене организације (која је после одиграла крупну улогу у уједињавању народа разбијеног на мале територијалне јединице). Од краја XVI века почињу стални покрети против турске власти упоредо са све већим дажбинама које су проузроковане све већим потребама османске државе, ратовима итд., и упоредо са испољавањем нивелизаторске улоге турског феудализма, са његовом тежњом да претвори у рају и домаћи привилеговани слој. Од тога тренутка кнезови и слободни сељаци, којима је запретила опасност да постану раја, почели су улазити у борбу против турског феудализма и уносити у њу војничко искуство (као хајдуци, ускоци и

организатори устанака). Заједно с овим слојем ступила је у борбу против турског феудализма и црквена организација, јер се она на тај слој ослањала, јер су високи представници цркве излазили из тога слоја. Од тада па све до укидања Пећке патријаршије 1766. године мада су се и у томе периоду поједини виши свештеници држали опортунистички црквена организација је имала мобилизаторску улогу. Она је поред осталог утицала на одржавања немањићке традиције у племенској и за дружној традицији, а неки њени високи представници (патријарси и епископи) организовали су и водили устанке. С друге стране, насељавање сточара у опустеле земљорадничке крајеве, започето одмах по доласку Турака, јако је утицало на ојачавање родовске организације и имало као и касније миграције (изазване устанцима и ратовима) огроман значај у правцу све тешњег повезивања народних маса. У томе правцу веома снажно је утицао и расцеп између града и села. Градови су били средишта турске државне управе и занатске привреде (која је служила, углавном. војним потребама), насељени претежно муслиманима. Народ је живео у селима, у натуралним односима, кроз патријархалну породичну задругу (која је била једина чврста друштвена и економска јединица). Такво село чинило је потпуну супротност граду и нарочито после читлучења које је обухватило све сељаке хришћане било је јединствено у односу према турским феудалцима. Тако се захваљујући понајвише нивелизаторској улози турског феудализма стварано и створило јединство целокупног нашег народа под Турцима, које се изразило у јединству наше епике.

У доба турске владавине, сем тога, стекли су се и многи од оних услова које је Маркс споменуо као карактеристичне за процват старогрчке епске поезије. Тада је наша земља била далеко од аутоматских разбоја, железница, локомотива, електричних телеграфа, муњовода, штампарске тезге и пресе. Митолошком односу према природи ништа није сметало. У томе погледу наш човек с краја XVIII и с почетка XIX века мало се разликовао од својих врло далеких предака. И да је то доиста био нужан услов и за нашу епску поезију најјасније се види из тога што се она касније, у XIX веку, упоредо са продирањем капитализма и технике, врло брзо гасила и напослетку се (ако одбацимо разне фалсификате) и угасила.

Разуме се, наша народна епика не представља такву целину какву представљају, рецимо, *Илијада, Одисеја, Песма о Роланду*. Чак нема ни једног јединог циклуса који би представљао такву целину. Али је она једна целина по томе што има једну основну, главну, централну тему: однос нашега народа према поробљивачима према турским феудалцима у првом реду (Латини, Мађари и др. имају споредан значај), и што је та тема, уза све противречности, увек схватана и развијана у једном правцу: у правцу борбе за одбрану и ослобођење од поробљивача.

Јединство наше народне епике потврђује, између осталог, нарочито оцена старе државе, државе домаћих феудалаца. Углавном, та држава је позитивно оцењена у народним песмама. Веома ретко помиње се она као терет народу. И кад се помиње као таква, оптужују се за то поједине личности, међу којима понајвише и скоро једина проклета Јерина. Успомене на патње од домаћих феудалаца могу се још назрети и у извесним негативним особинама које народни певач приписује неким великашима (на пример, Душан хоће да се ожени сестром, итд.). Скоро увек стара држава се велича у односу према туђим државама, нарочито према турској. Она је културнија и моћнија него што су тадашње суседне државе (на пример, у песмама: *Милош у Латинима и*

Смрт војводе Кајице), она пружа јуначки отпор турским завојевачима. Народни певач се поноси том државом као сопственом. Борбу домаће властеле против Турака певач не одваја од народне борбе. За њега је то једна иста борба. Он у самој чињеници да је некад постојала моћна домаћа држава налази оправдање народној борби, изгледе за њен успех. Он ту чињеницу увек истиче да охрабри, да одушеви, да покрене на борбу. Он као да говори: ето, имали смо моћну државу, моћнију и од турске и од латинске, зашто не бисмо могли опет да је имамо? Та држава по народном певачу никад не би пропала да није било тако „суђено“, и да није било разбијача и издајника. Од тога народни певач не одступа. Он гледа са симпатијама на крала Вукашина као на учесника у бoју на Марици, али га без милости оптужује као разбијача Душановог царства. Он страшно проклиње Вука Бранковића за издају, коју овај није починио, али коју носи у име свих оних феудалних господара што су, држећи се више или мање пасивно, потпадали под Турке и губили се међу њима. Народни певач као да говори: имали смо некад моћну државу, њеној пропасти највише су допринели великаши издајници; ако сад сви сложно прегнемо, ако међу нама не буде издајника, ми ћемо опет створити своју државу. Како то да се разуме? Пре доласка Турака, па и у прво време турске владавине, однос народа, однос кмета према домаћој држави, свакако, морао је бити много друкчији него после — у току турске владавине. Пре доласка Турака кмет је имао према себи као експлоататора домаћег феудалца, кмет је државу домаћег феудалца осећао као непријатељску силу. Тешко да је кмет према тој држави могао имати симпатија. По свој прилици, слично мишљење о тој држави он је имао и у доба доласка Турака, утолико вре што је његов положај тада у нечем био чак и побољшан. По свој прилици, он се тада налазио у ситуацији сличној оној у којој је приказан Старина Новак у песми *Старина Новак и кнез Богосав:* тамо неподношљиви захтеви проклете Јерине, овамо обесни турски младожења, није добро ни једно ни друго. Али, кад су Турци завршили освајање наше земље, кад су посмицали или потурчили домаће феудалце, и кад су након тога учврстили свој систем намета, данака, харача и свакојаких зулума, тада је кмет, сиротиња раја, осетивши сву величину смртне опасности у којој се нашао, постепено почео да мења и свој суд о старој држави, о држави домаћих феудалаца. Постепено из његове свести ишчезавале су рђаве стране те државе, утолико лакше што их више није подносио, и уступале су место представи о домаћој држави као снази способној да се супротстави турској најезди. Постепено, упоредо са турским зулумима, и великим делом под утицајем обновљене црквене организације, код раје се формирало мишљење да је стара држава њена држава. Постепено је раја почела осећати отпор који је стара држава дала Турцима као свој рођени отпор. Принуђена турским неделима да тражи излаз у очајничкој борби, раја је у самој чињеници да је некад постојала моћна држава видела јемство свога успеха или бар оправдање својих напора. Плануо је један устанак, други, трећи, низ устанака; заподенуло се дуготрајно хајдучко и ускочко војевање; настале су заједно са борбом сеобе из једног краја земље у други; вршило се све тешње повезивање целокупне сиротиње раје. Из заједничког страдања рађала се свест о нужности заједничког отпора угњетачу. А уколико је заједнички отпор растао утолико се све јасније и смелије истицао коначни циљ сукоба: ослобођење целокупне раје од турских експлоататора, стварање независне домаће државе. При свему томе чињеница да је некад постојала домаћа држава имала је огроман утицај.

Огромним, највећим делом наша народна епика у ствари је један бескрајни револуционарни поклич за борбу против насиља, против ропства, против нечовештва.

У песмама свих циклуса одјекује један исти непомирљиви, бескомпромисни, борбени зов на жртве, на погибију ради бољег, праведнијег, достојнијег живота. Човек има утисак да то нису речи, него ватрене птице које лете од нараштаја нараштају обасјавајући путеве кроз таму векова:

Немој, сине, говорити криво,
ни по бабу ни по стричевима.
Страхин-бане, ти соколе српски,
твоме ђогу и твоме јунаштву
свуд су броди ђе гођ дођеш води.
Волим с тобом часно погинути
нег' љубити на срамоту Турке.
Нек су живе све јуначке главе
које дижу чете на крајину!
Рани сина, пак шаљи на војску:
Србија се умирит не може!

Али револуционарност наше епике није само у покличима, у појединим речима. Ње много више има у садржини, у ликовима и поступцима јунака. Ми смо већ обележили садржину, видели смо главну тему. У потпуном складу са таквом садржином, са таквом темом, стоје ликови и подвизи јунака наше народне епике. У њима је оваплоћена вековна борба. Они су носиоци најдубљих народних мисли и осећања. Сав хероизам, сва страдања, све жеље уткани су у те ликове. Између многобројних подвига у току деценија и столећа народ је издвајао најзначајније, између небројених патњи најтипичније, између најразличитијих херојских црта најкарактеристичније и затим их уопштавао у ликовима омиљених јунака. При том уопштавању народ је обилно уносио и своје револуционарне тежње покаткад изражене у фантастичним одликама. Понека личност добила је горостасну фигуру, нека крила, нека оца и мајку у змају и вили, нека изузетну издржљивост на мукама, нека изузетну хитрину и окретност, нека изванредну сналажљивост у свакој ситуацији итд. А свака од тих личности започињала је свој велики живот управо у тренутку кад је на овај начин створена, кад је песма о њој проговорила, и свака је од тога тренутка била не измишљени лик, него први, најактивнији борац који буди револуционарни однос према мучној стварности.

Распиривању револуционарних расположења служи све, па чак и религија. Битка се бије „за крст часни и слободу златну“, против полумесеца, а то значи: против туђинаца, харачлија и убица. Јунак је дужан да помене бога, а бог обавезан да помогне јунаку. Ако се бог окрене против јунака, онда је он стари крвник. У битку се уводе мртви свеци са задатком да разним чудима уништавају непријатеља. Под златним барјаком на кубету спава црни змај, који је окренуо главу Стамболу те прождире живе Турке. Из облака пада крваво камење и бије по таборима Турке. Планине се клањају земљи и полазе на Стамбол. Издајник домовине одлази у пакао:

Опадô је своју браћу красну
код Турчина, силе пексијанске;
зато гори лице под очима.

Остављен самом себи вековима, без пријатеља, без савезника, окружен леденом равнодушношћу „културне“ Европе чији је мир бранио, лицем у лице са једном мрачном силом која га је држала за гушу и давила, немоћан према природи, народ је напрезао све своје физичке и духовне снаге да се одржи и испуњавао таму свога живота јарким фантастичним сликама жуђене победе. У тим сликама има и паганских и хришћанских елемената, али више паганских. Но, уопште узевши, религиозне представе у нашој епици имају веома мало места. Оне су ту више као некакав украс. Мало се полаже, кад је победа у питању, на помоћ од бога, вила, змајева итд. Цела вера у победу заснива се на људском хероизму. У томе је и изузетна снага реализма наше народне епике.

Горки је казао да је колективу „својствена свест о бесмртности и увереност у победу над свим непријатељским силама“. Том свешћу и увереношћу одређена је садржина и јединство целокупне наше јуначке поезије.

ПЕСМЕ ДУГОГ И КРАТКОГ СТИХА

Епске песме, према стиху у коме су испеване, деле се на две групе: гусларске и бугарштице. Прве су у десетерцу (кратком стиху), с цезуром после четвртог слога, и без припева. Друге су у дугом стиху, најчешће од петнаест или шеснаест слогова, с цезуром после седмог или осмог слога (а ако је стих краћи од петнаестерца или дужи Од шеснаестерца, онда са цезуром иза петог или шестог и иза деветог или десетог слога), и често са „припевом иза сваког, или сваког другог, или сваких неколико стихова“ (припев је од шест, ређе од пет слогова, и „понајвише не додаје стиху иза кога се налази ништа ново, него га само раширује“).

Гусларске песме добиле су назив по томе што се певају уз гусле. Међутим, назив бугарштица је мутан: по једнима, реч бугарштица значи тужна песма (од бугарити тужно певати); по другима, то је carmen vulgare, тј. пучка песма.

Бугарштице су се певале у XVI и XVII веку у Дубровнику, Далмацији и западној Хрватској, и тада су и забележене. Гусларске песме певале су се на много ширем подручју и одржале су се до најновијих времена.

Не зна се које су старије. Судећи по томе што су бугарштице раније записане и што су раније изишле из употребе (угасиле се у току XVII века), рекло би се да су оне и старије. Али судећи по другим особинама, изгледа да је старији краћи стих. Те особине су следеће: у гусларским песмама, врло често. да би стих био десетерац, употребљава се генитив место акузатива, вокатив место номинатива, номинатив место других падежа, деминутив и удвојени предлог, или се нека реч из претходног стиха понавља у наредном. Те особине не захтева природа дугог, растегљивог стиха, од петнаест и шеснаест или од више и мање слогова, па ипак се и тај стих њима одликује. Та појава се не може друкчије објаснити него утицајем десетерачких песама на бугарштице.

Сем тога, бугарштице „не опевају онолико историјских догађаја колико песме краткога стиха, мада често певају исте догађаје н јунаке које и те друге песме. Оне певају, на пример, кнеза Лазара, Милоша Обилића, Југовиће и друге косовске јунаке и познату катастрофу од 1389; оне то чине са многим детаљима и мотивима који се налазе и у поезији краткога стиха и певају то каткада сувље, каткада са више нежности... Оне певају и Краљевића Марка“, „али доста суво, иако не историјски верно него по легендарним мотивима. Нежнија је само песма о њему и брату Андријашу, она из XVI века, коју је Хекторовић забележио, и у којој Марко смртно рани Андријаша, и овај му на самрти поручује да не казује матери о томе кад се кући врати, а кад кроз гору

пролази, да „кликује“ Андријаша не би ли се разбегли од његовог страшног имена „клети гусари“ горски. Важне су још песме о Марку и Арапци девојци, о Марку н страшном Мини од Костура; предмет њихов познат је већ по гусларским песмама. Оне певају и деспота Стефана (1389—1427), али врло укратко и фрагментарно, и легендарно у исто доба, чинећи га, нпр., родитељем Сибињанин-Јанка. Оне Певају и деспота Ђурђа Бранковића (1427—1456), његове односе с Мађарима и његове личне незгоде, све то легендарно н епизодично. Оне нарочито и највише певају Змај-деспота Вука (1471—1485), унука Ђурђева, његову женидбу, разне авантуре његове, бојеве и односе с Мађарима, често са много историјског смисла, каткад са нешто легендарног увеличавања, углавном са пуно топлоте, нежности и осећаја... Оне певају н браћу Јакшиће, јунаке српске с краја XV века, који су заједно с Бранковићима војевали против Турака, и представљају их нежно као идеалну браћу чију љубав њихове жене или виле кваре; „историјског карактера ове су песме потпуно лишене“. Најпосле певају и догађаје локалне, бојеве с Турцима и несреће и авантуре по Боки Которској и северној далмацији, по целом Приморју од Котора до Задра, којем је последњем граду посвећена нарочито лепа песма *Мајка Маргарита* из почетка XVII века... У исто доба, оне певају и хрватске јунаке и догађаје, Зрињскога на пример, и његове бојеве с Турцима. Поред хрватских, оне певају, и то симпатично, и мађарске краљеве и јунаке, краља Владислава и Матију, Јанка Хуњадија и Михаила Силађија, вишегодишњег управника Београда и од 1458. губернатора Угарске, изабраног на пет година (Свилојевића у песмама), којем је последњем посвећена и врло лепа песма XVII века *Попивка од Свилојевића,* која описује његово легендарно јунаштво... Оне још певају мађарске бојеве с Турцима, битке на Варни (1444) и Косову (1448) нарочито“.

Гусларских песама има много више и о већем броју тема. Према њима извршена је подела епских песама на циклусе (кругове): неисторијски, преткосовски, косовски, Марка Краљевића, Бранковића и Јакшића, Црнојевића, Угричића и јунака Хрвaћана, хајдучки, ускочки, муслимански, ослобођења Црне Горе, ослобођења Србије. По једној другој подели, која потиче од Вука Караџића, нашу епику чине песме старијих времена (тј. о догађајима пре хајдучког и ускочког војевања), песме средњих времена (тј. о хајдуцима и ускоцима) и песме новијих времена (тј. о ослобођењу Црне Горе и Србије). Између ових трију група постоје многе разлике и сличности, од којих ћемо већину поменути у току даљег излагања, а овде истичемо само једно: да су песме старијих времена, зато што су настале дуго после догађаја о којима говоре, више легендарног него историјског карактера, док је са песмама средњих времена и још више са песмама новијих времена друкчији случај.

1 Неисторијске песме

Назив неисторијске песме тачан је само утолико уколико се мисли да те песме не говоре о личностима и догађајима који су познати историји. Али, зато што сликају обичан, свакидашњи живот, различна веровања и обичаје, породичне и друштвене односе итд., тзв. неисторијске песме помажу нам исто толико колико и историјске да упознамо прошлост нашега народа, тј. његову историју.

Наши преци су морали да издрже страшну борбу са многим завојевачима, у првом реду с Турцима. О томе говоре историјске песме. Али они су морали да се хватају укоштац и са разним другим недаћама: са неродним годинама, са болештинама, са безбројним несрећама које су одасвуд навирале. Тај део живота наших предака описују донекле и понеке историјске песме, али су неисторијске њему потпуно посвећене.

Особито велико место у неисторијским песмама дато је религији и тешком положају жене.

У прошлости живот је био веома мучан. Људи су били притиснути тешким незнањем, које се као какво огромно стабло гранало у безбројне предрасуде. Неписмени, незаштићени, немоћни, они су осећали сујеверни страх како пред појавама у природи тако и пред појавама у друштву. Помрачење сунца или месеца, падање звезда, земљотреси, претерана суша или киша, болест и здравље, богатство и сиромаштво, добро и зло, све је то за њих било дело божје воље. А та воња је најчешће била зла. Бог је пуштао моријy и уништавао читаве породице, бог је допуштао ужасне злочине, бог је радост изненада претварао у жалост, бог је излагао људе небројеним патњама. Зашто? Зато што је таква његова воња, зато што су људи нешто скривили, зато што је њихов праотац Адам окусио од некаквог забрањеног плода. Тако су попови тумачили злочиначку вољу измишљеног бога, тако ју је схватао и сам народ. Али тај бог говорили су попови и народ је веровао може да буде и милостив. Ето, на пример, он је како казује једна песма поморио деветоро браће, поморио их без разлога, а онда се ипак сажалио, подигао најмлађег брата из гроба и послао га сестри у походе. Очевидно, богом се није ништа објашњавало, њиме се само обележавало постојеће стање мучан живот људи који су били лишени многих средстава за борбу са разним невољама.

Ти људи вису умели да уреде како треба ни своје односе у породици и ван ње. Има, додуше дирљивих примера међусобне љубави, али има и примера тешког неразумевања и нечовечног поступања и према најближима. Осуђујући те негативне

примере, песма је истовремено осудила и читав ондашњи живот који је био препун муке и туге.

Нарочито је истакнут тежак положај у коме се налазила жена у прошлости. Ако је била дорасла за удају, није могла да пође тамо куд би хтела, него куд би била воља њених родитеља и браће, који су скоро увек били руковођени неком коришћу. А после удаје њен је живот потпуно зависио од мужевље ћуди: могао ју је злостављати на разне начине, могао ју је чак и отерати. А ако би јој умро муж, она би с великом муком подизала децу, „на преслицу и десницу руку“, или би се преудавала против своје воље и умирала од жалости за остављеним породом.

О тешком положају жене у прошлости сведочи и чињеница да су њој приписивани најстрашнији злочини који се могу замислити. На њу се често гледало као на некакво ниже биће, које је кадро да без разлога измишља и чини свакојако зло.

Но, с друге стране, песма је сачувала дивне, мученичке, дубоко људске женске ликове. Иако у потчињеном положају, иако злостављана, жена је најчешће била стуб породице, она личност која постоји не себе ради него других ради, која брижно бди над драгим створењима и која је способна да се потпуно жртвује не жалећи себе. И поред предрасуда о женској злоћи, таква жена је морала добити своје место у песми по снази закона да права песма, ма колико се у њој измишљало, мора да наслика саму стварност.

Махом, скоро увек неисторијске песме су тужне, испуњене страдањем и умирењем (и зато с много лирских елемената).

2 Преткосовске песме

У преткосовски циклус спадају, пре свега, песме о Немањићима (Немањи, Сави, душану, Урошу) и Мрњавчевићима (Вукашину, Угљеши и Гојку).

Стефан Немања прогласио се за великог жупана око 1170. Од тога времена па до 1196, кад се закалуђерио, он је у низу ратова успео да знатно прошири српску државу и да је учини независном од Византије. Поред осталих области, освојио је и Зету. За његове владавине процес феудализације у Србији прилично је одмакао. „Ослањајући се на цркву и подижући нове манастире, Немања им је додељивао простране поседе.“ Умро је у Хиландару 1200. и ускоро после тога проглашен за свеца. Песме га највише и помињу у вези са његовим задужбинама.

Култ Немањин нарочито су ширили његови синови Сава и Стефан Немањић. О Сави има више песама и много приповедака. Он је био вишеструко значајна личност: први српски књижевник, активни учесник у многим политичким догађајима, организатор цркве. У првом реду његова је заслуга што је Србија добила 1219. самосталну црквену организацију. Као архиепископ, за неких петнаестак година (умро 1235), он лично је много допринео да се та организација учврсти (оснивањем епископија итд.). А „оснивање самосталне цркве убрзало је њено укључивање у феудални поредак и омогућило јој да се развија у све моћнији фактор феудалног друштва и државе“. Но још већу улогу имала је самостална црква после пропасти старе државе, за време турског господства у нашим земљама. Тада је највиши степен достигао и Савин култ. У очима сиротиње раје Сава је тада био симбол националне независности, застава отпора турским поробљивачима, и зато што је то био Турци су му спалили тело.

Други Немањићи све до Душана (изузимајући само Дечанског) и не помињу се у песмама. О душану и његовом сину Урошу има више песама. То је разумљиво кад се има на уму да је стара држава под Душаном дошла до највеће снаге, а под Урошем се распала. Додуше, представа о снази Душановог царства у песмама је врло магловита. Налазећи се на челу српске државе од 1331. до 1355, Душан је освојио многе нове територије (јужна граница његовог царства ишла је „од Волоса до улаза у Коринтски залив“), подигао архиепископију на степен патријаршије, дао Законик и спремао се да заузме Цариград. Уместо свега тога, у песмама о Душану налазе се разни легендарни мотиви (свакако, зато што су оне настале у времену које је било врло далеко од Душановог) и неке његове углавном негативне особине: подложан је рђавим утицајима, окружен лошом околином, готов на тешке грехе. С разлогом се сматра да је таква представа о Душану последица проклетства којим је праћено проглашење

српске патријаршије: у доба турске владавине поменуто проклетство могло се сматрати као један од узрока пропасти домаће државе.

Урош је постао владар после Душанове смрти, 1355. За петнаестак година његове владавине (умро 1371) распало се Душаново царство: неки су се великаши одметнули од Уроша (стриц му Симеон и Ар.), а неки су се врло осамосталили. То је једина историјска истина која је сачувана у песмама о Урошу, све остало тамо је легенда (смрт Урошева од Вукашинове руке итд.).

Урошеви такмаци за царски престо како песма каже били су Мрњавчевићи: Вукашин, Угљеша и Гојко. Последњи је непознат историји. Вукашин, који је око 1350. био жупан у Прилепу, прогласио се за краља изгледа 1365. Своју власт учврстио је „у западном делу Македоније над територијом која се ширила од Призрена до испод Костура и од Вардара до албанских планина... Он је ковао и свој новац, у почетку са ликом цара и краља, и доцније само са ликом краља. У његовим областима одржала се у знатној мери трговина која се развила у ранијем периоду, нарочито учешћем Дубровника... У непријатељском односу био је са Николом Алтомановићем. У заједници са Ђурђем Балшићем припремио је поход против њега и са својом војском је дошао до Скадра, али се на позив свога брата Угљеше повратио натраг како би припремио поход против Турака“. У свим овим акцијама Вукашин се понашао као потпуно самосталан владар, који нимало не зависи од цара Уроша.

Мрњавчевић Јован Угљеша „био се учврстио у источном делу Македоније са главним градом Сером. У једној својој повељи из 1368. године он употребљава титулу деспот, али се у неким повељама назива и самодршцем. Уочавајући опасност од Турака, а стојећи им први на удару, деспот Угљеша се залагао да се против Турака, у циљу њиховог протеривања са Балканског полуострва, створи коалиција свих угрожених земаља, у коју би ушла нарочито Византија. У вези са том политиком је и његова осуда душановог проглашења царства и патријаршије. Он је предлагао Цариграду савез против Турака и нудио му и новчану помоћ, а као први корак ка нормализовању односа са Грцима прихватио је измирење са цариградском патријаршијом и признање њених ранијих права на својој територији. Иако није постигао у свему позитиван резултат, Угљеша је од пролећа 1371. вршио припреме за борбу против Турака. Његовом позиву одазвао се Вукашин и прекинуо припремани поход против Николе Алтомановића. Вукашин и Угљеша кренули су са својом војском према Адријанопољу, у чијој су се близини срели са Турцима. Код места Черномена, на десној обали Марице, дошло је 26. септ. 1371. године до битке, у којој су Вукашин и Угљеша катастрофално поражени. Обојица су изгубили живот, а велики део њихове војске настрадао је у борби“.

У песмама у вези с маричком битком помиње се само Вукашин; иначе, и Вукашин и Угљеша представљени су као негативни ликови (вероватно, због тога што су се држали као самостални владари за Урошева живота).

С великим симпатијама у овим песмама говори се само о неколицини личности: о Милошу Војиновићу, војводи Момчилу, младој Гојковици.

Милош Војиновић о коме историја зна само то да је био ставилац код цара Душана у песми се показује као велики јунак: кажњава шићарџије, убија на мегдану краљевог заточника, стреља кроз прстен јабуку, прескаче три коња и на њима три пламена мача, познаје по браћи Роксанду, побеђује троглавог Балачка војводу и уништава латинске катане. У песми он није војни старешина, племић, него човек из народа, чобанин не само по оделу (до онога тренутка кад скида бугар-кабаницу да би својим сјајним рухом збунио и преварио Роксанду) него и свим својим понашањем и читавим својим духом. Он је такав кад задрема на кулашу, јер је „злу науку“ да поспава свагда око подне научио по планини овце чувајући. Он је такав кад води онај духовити шаљиви разговор са трима шићарџијама који му нуде коња још бољега и још прида стотину дуката и сувише рало и волове, а он све то одбија изговарајући се да не може да умири ни свога „лошијег“ коња, да дукате не зна ни на кантар мерити ни бројем бројити, да не зна шта би са ралом и воловима јер му није ни отац орао (зато што је био чобанин). Он је такав кад на рачун шићарџија, пошто свакога од њих „куцне“ шестоперцем, упути по коју пошалицу: „Толики ти родили гроздови“, „Толике ти јабуке родиле“, „Повали се међу ђевојкама“. Он је такав кад сам, идући од једне те до друге зобнице, набавља зоб за свога коња. Он је такав кад разговара с царем, кад с копљем наопако окренутим полази на мегдан краљевом заточнику, кад не скинувши тешку кабаницу полази да прескочи три коња витеза и на њима три пламена мача говорећи: „Којој овци своје руно смета, онђе није ни овце ни руна“. Он је такав кад каже да ће Роксанду познати по браћи као што је у Шари од триста јагањаца свако по овци познавао. У свакој од тих ситуација он је обележен не као племић, него као сењак, као чобанин од оваца, као представник радних маса. Он је хитар, лукав, домишљан, неустрашиво безбрижан и помало шерет као они познати и омиљени народни типови из народних приповедака. Чак и кад отвара највећа јунаштва, он показује изванредну сличност са потоњим јунацима који су изишли из самих народних дубина. Многим својим поступцима он подсећа на хајдуке и ускоке. Својим презирањем противника он подсећа на Хајдук-Вељка, Који је го до појаса и у као крв црвеним чакширама пролазио кроз средину турске војске и одовуд и одонуд. Својим необичним руковањем оружјем он подсећа на Јована Курсулу, који није носио сабљу „о бедрима, као што се носи, него затурену на раме, како му је лакше потегнути је“. Својим немарним ставом према непријатељу он подсећа на Михаила Глувца, који је „чекајући на мегдану да га противник нападне“, „обично седео на коњу и пушио“, и „тек кад му противник приђе близу, лагано би истресао лулу, оставио је мирно у чибучницу, и тада би се машио коњу за дизгине и за оружје“. Овакав Милошев лик створила је сиротиња раја у доба турске владавине, кад је жеља за стварањем независне домаће државе налазила упориште у чињеници да је таква држава некада постојала. Милошева јунаштва су производ народног поноса и народне вере у сопствене снаге. Милош је имао да покаже Латинима „старим варалицама“ и уображеним господичићима и свима другима за шта су све кадри презрени балкански чобани, каква се физичка и умна снага крије у њима.

Војвода Момчило живео је у XIV веку. Био је „у почетку прост хајдучки четобаша у горама родопским (међу Драмом, Пловдивом и Самоковом), на ондашњој тромеђи међу српским, бугарским и византијским земљама“. Касније је постао деспот и севастократор, и своје хајдуке прометнуо је у најамнике. Био је велики јунак; „добит није тражио за се, него за своју дружину“. Имао је кућу у Ксантији, и ту му је жена седела. Погинуо је 7. јуна 1345. под градом Перитеоријем. Тај догађај описао је сам

Кантакузин, који је и навео турску војску на Момчила. „Чудећи се смелости Момчиловој“ каже Стојан Новаковић „с којом је са својих 4000 луди примио битку с далеко надмоћнијим непријатељем, савезничком грчко-турском војском, Јов. Кантакузин приповеда како се у том тренутку Момчило са својим људима десио при граду Перитеорију. Смотривши силну савезничку војску, Момчило навали да уђе у град, али му грађани затворише врата, показујући му турску војску која се примицала и напомињући да треба најпре с њоме да се бије. Да га не би сувише срдили, пусте у град, као у знак верности, синовца Момчилова Рајка, са пет стотина војника. И тако Момчило немајући куд, уреди војску за бој, с намером да поседне опкоп испред вароши, надајући се да ће се моћи одржати ако успе да га заузме, што би, уистину, не мало и помогло. Али Турци стигну раније и Момчилову војску узбију. И одмах стану кликовати да су победили и растурати се у пљачку. Кантакузин је с турским поглаваром Умур-бегом ишао тек иза те војске, и видео је да тим првим сукобом није ништа свршено, него да бој треба тек да настане, јер је војска Момчилова само устукла испред силе, али се повукла у потпуном реду и без колебања. Стога Кантакузин распореди војску у три правца. На десно крило стави Умур-бега и Турке стрелце, као лакше оружане, према лакше оружаним непријатељима, на које ће стрелама ударити; на лево крило метне Јована Асена, свога шурака, с Грцима оклопницима, који се боре изблиза; а по средини смисли да пође сам с одабраним Грцима и Турцима. Тако и Момчило са своје стране прими борбу. И кад су се војници примакли једни другима, судар је био страховит. Момчило не могаше одолети; многи његови изгибоше. И пошто му остатак војске би прибијен уз градске зидове, и већ се не имаше где борба на коњима водити, а не бејаше прилике да ће их примити у град, први Момчило сјаха с коња, па пешице ударише на непријатеља, борећи се живо и одупирући се јуначки, једно по властитој храбрости, а друго и зато што им је за леђима био град, па се нису бојали да могу бити опкољени. У томе многи изгибоше. И докле се год на ногама држао Момчило, нико од његових нити јунаштвом попусти, нити се хоћаше предати. А кад је Момчило у борби пао, његови сви, колико их је било претекло, предадоше оружје. И од те војске не беше бегунца, него сваколика или изгибе или у ропство паде.“ У песми се од свега тога сачувало веома мало. И у песми он живи у горском крају, али не у родопском, него у дурмиторском. И у песми он је велики јунак, који чак има крилатог коња и сабљу са очима, али се не налази на челу једне велике и одане хајдучке дружине, него на челу своје браће, својих првобратучеда и четрдесет од града левера. И у песми он је окружен љубављу, али не љубављу хајдука, него љубављу своје браће и сестре Јевросиме, о којој историја ништа не зна. И у песми он је ожењен, али док је у историји та чињеница потпуно безначајна, овде је постала пресудна: куја Видосава је организатор читаве трагедије. И у песми он је изненађен нападом, али под сасвим другим околностима и од сасвим других непријатеља: не од Кантакузина и Умур-бега и њихове војске, него од краља Вукашина. И у песми он се храбро бори пред своју погибију: сам удара „војсци по сриједи“ и сабљом „крчи друма низ планину“. И у песми видимо га прво на коњу, а затим као пешака. И у песми он не може да уђе у град, али не зато што су врата затворили грађани Перитеорија, него зато што је то учинила неверна куја Видосава. Оно што у песми нарочито одликује Момчила јесте његова огромна физичка и морална снага. Кад је Вукашин обукао његово одело, изгледао је као кепец према џину. Али тај џин био је безазлено поверљив као дете и способан за изванредно нежна осећања. Кад је срео девет братских коња без јахача, кад је видео да су браћа изгинула, тога тренутка су му малаксале руке „од жалости за браћом рођеном“ и више није био у стању да се бори. Али је ипак на самртном часу

имао снаге да своме убици препоручи своју сестру Јевросиму уместо невернице Видосаве у жељи да се роди јунак и човек сличан њему, а не кукавица и злочинац као што је Вукашин и Видосава.

По људској лепоти за Момчилом не заостаје млада Гојковица из песме *Зидање Скадра*. Подвалом доведена у положај да буде жртва једног свирепог обичаја, да буде жива узидана да би се град одржао, она би хтела да утиче на живот и после своје смрти, да мртвим дојкама храни и мртвим очима гледа свог нејаког сина.

3 Косовске песме

Природан прелаз од преткосовског ка косовском циклусу представљају оне песме које приказују Лазара у служби Душановој и као наследника Душановог царства. У њима се налази и један од елемената косовске легенде, тј. да ће српска држава пропасти по божјој вољи.

Лазар је, одиста, био у Душановој служби (као што је код овога био угледна личност и Лазарев отац Прибац). Душан је Лазара „поставио за ставиоца и оженио Милицом, ћерком војводе Вратка, потомка Немањиног сина Вукана“. За владе цара Уроша Лазарева моћ је стално расла, а после Урошеве смрти, као самосталан владар покоривши Николу Алтомановића (чија се област простирала од Рудника до Дубровника) и још неке великаше, он је ставио под своју власт „читаво Поморавље и северозападну Србију до Дрине и Саве“. У то време почели су и Турци да упадају у Србију, и у два маха били су потучени: код Параћина 1381. и код Плочника 1386. Неколико година после ових пораза Турци су пошли на Србију с великом војском, коју је предводио сам султан Мурат, „а са њиме су била и оба његова сина, Јакуб и Бајазид, као и многе прослављене војсковође из ранијих ратова (Евренос, Сарице, Балабан и др.). Преко области Константина Дејановића,1 који се и сам са својим одредом морао прикључити Турцима, избио је Мурат на Косово у област Вука Бранковића“. Лазару је послао у помоћ босански бан Тврtко своју војску под војводом Влатком Вуковићем. „Са Босанцима је дошао, како изгледа, и један одред Хрвата под баном Иванишем Палижном. Од српских феудалаца који су помогли Лазара најважнији је био Вук Бранковић,1 на чијој се територији бој и одиграо. Уз Лазара су били и његови сестрићи Стефан и Лазар Мусићи. Није познато да ли је и други његов зет Ђурађ Страцимировић Балшић суделовао у бој. Сасвим су фантастичне доцније турске вести по којима су кнеза Лазара помагали и Бугари, Арбанаси, Власи, Мађари, Немци и Чеси: требало је приказати турску победу што тежом и значајнијом. До сударa је дошло на Видовдан 15. јуна 1389. г. у близини Приштине. О борбеном поретку имамо само доцније вести које се не могу проверити савременим изворима, мада саме по себи изгледају доста вероватне. Центром турске војске, који се налазио свакако онде где је Муратово тулбе, заповедао је сам султан. Европске трупе налазиле су се на десном крилу под Бајазидом, азијске на левом под Јакубом. Према Мурату налазио се кнез Лазар са главнином своје војске. Српско десно крило држао је Вук Бранковић (према Јакубу), а лево Влатко Вуковић са Босанцима (према Бајазиду). Сам ток битке мало је познат. У почетку су Срби имали извесног успеха користећи забуну која је настала код Турака када је „неко веома благородан“ то је по доцнијим вестима Милош Кобилић (Обилић) „кога облагаше завидљивци своме господару и осумњичише као неверна, претварајући се да као пребеглица прелази на турску страну, убио султана Мурата... Али Бајазид је одмах енергично преузео султанску власт и команду у своје руке, наредио да се погуби и његов брат Јакуб и извојевао победу. Кнез Лазар је пао у турско

ропство и погубљен је по Бајазидовом наређењу. Познато је и то да су неки босански великаши били заробљени и одведени у Малу Азију; за њих се тек после ангорске битке сазнало да су у животу. Изгледа ипак да Турци нису потпуно сатрли српско-босанску војску. Вук Бранковић је успео да се спасе, исто тако и војвода Влатко Вуковић: страдао је, према томе, највише центар српске војске."

Косовска битка значи крај самосталне српске државе. Убрзо после тога Турци су ставили под своју контролу земље Вука Бранковића: „Скопље су му одузели и од њега начинили своју војну базу према Србији, Зети и Босни; у остале важније његове градове, нарочито у Звечан, сместили су своје посаде. Централна област Балканског полуострва била је на тај начин чврсто у њиховим рукама. Већ су савременици осетили значај боја на Косову, и он је брзо постао предмет легенде, чије је стварање било олакшано и драматичним појединостима самога сукоба, подвигом Милоша Кобилића и погибијом оба владаоца".

Како је настала косовска легенда и какав је њен смисао?

„Чим је" каже Стојан Новаковић „догађај мало уступио у прошлост, њега је обухватила поезија. Већ XV века, а може бити и раније, постале су песме у којима се певало чудно дело Милошево. Одмах се почело певати да је побуда тога дела у томе што је Милош од некога своме господару опаднут. Омиљени научник с двора деспота Стефана, Константин Филозоф, у биографији деспотовој, писаној 1431 дакле, само 42 године после боја косовскога у положају да добро буде извештен, пише о косовском бој у: „Уста, наиме, кнез Лазар и пође на Турке. Бој се догоди на месту које се зове Косово, и би овако. Војни људи су наступали један против другога са својим заставама. А беше неки веома одличан племић (Милош) којега су завидљивци били опали господару као да ће неверу учинити. И он, да би посведочио и верност и јунаштво, изабере згодно време и залети се на самог великог начелника (турскога), начинивши се као да је бегунац. Пут му се отвори, а кад је био близу, залети се и сатера мач у тога самог охолог и страшног самодршца (султана). Ту и он сам падне од Турака. И у Први мах покажу се јачи они што су били с Лазаром, и победа се приви на њихову страну. Али не беше то време избављења. Стога у том истом бој у одоли напослетку син убијеног цара, јер је бог тако попустио те да се и онај великан (кнез Лазар) и они што су с њим били увенчају венцем мученичким. И шта је било потом? Блажени се оконча сечењем главе, а његови мили другови примише смрт истим начином пре њега, молећи му се што су могли лепше да они сврше пре њега, те да његову смрт очима не гледају".

Та српска прича стављена на Хартију око 1431. године, и аутентична колико год може бити, заметак је и језгро целе косовске епопеје. У њој су и све главне побуде њезине. Значајно је да у њој нема спомена о издаји Вука Бранковића. Ако би се рекло да је то зато што је тада у Србији владао његов син Ђурађ, одговорити би се могло да се косовски бој певао још онда по свим српским земљама, а Вук над свима владао није. Осим тога, тако прича и византијски историк Јован Дука, који је писао после 1463, а тако и дубровчанин Цријевић (Церва, Туберо 1455—1527) по изворима из народа који су у његово време били на расположењу. Српски писац са самог краја XV века, којега су Турци при узећу Новога Брда (1454) као младића заробили и у јаничаре одвели, прича углавноме овако исто, само додаје да се на Косову с кнезом Лазаром нису борили сви подједнако, него да су неки „гледали кроз прсте", те да је „због те неверe,

зависти и нeслоге неваљалих и неверних људи била изгубљена косовска битка“. Али ни М. Константиновић, који је ово стављао на хартију негде око 1499, не помиње Вука Бранковића као издајника, а о њему говори одмах затим, без икаква знака сумње.

Није могућно данас прокљувити каквим је начином и како уз косовску епопеју прирасла мисао о издаји Вука Бранковића на Косову. Ако је та мисао прионула уз епопеју истом од XVI века, у које се време хватају њени спомени у изворима, занимљиво би питање искрсло: откуда баш у XVI веку, тако позно, да се истакне баш то име и никоје друго? Излазило би да су свакојако неки узроци још у XV веку уврзли име Бранковића као издајника у ту причу. Ми смо некада помишљали на династичку борбу међу Бранковићима и Лазаревићима на крају XIV и у почетку XV века (до 1413). Но ни томе нема ни трага ни потврде у писаним изворима.

Довољно да XVI век уноси у косовску епопеју и тај елеменат. Италијански преводник Дуке, за којега се не зна када је радио свој превод, али који не може бити старији од XV века, не преводи о косовском бoју Дукиних речи, него излаже косовску причу на талијанском сасвим другојачије него Дука на грчком. Он већ зна за издајника; назива га Драгосаво Пробисцио (Драгослав Пробић или Пробиш), и говори да се од свога господара кнеза Лазара одметнуо и оружје окренуо против своје браће хришћана.

Од XVI века унапредак развио се косовски еп с тим уметком о издаји. Издаја је, напослетку, коначно прионула уз име Вука Бранковића, незнано по каквим узроцима. И пошто је издаји повод био у суревњивости коју овлашно напомиње и најстарија прича Константина Филозофа, XVI је век, као нов додатак, утврдио ту суревњивост међу Вуком Бранковићем и Милошем Обилићем. Последњи прираштај косовском епу биће онај о узроку те суревњивости у размирици двеју кћери Лазаревих, Вуковице и Милошевице. Тако су се до краја XVI века развили сви елементи косовске епопеје, и то лагано, и мало по мало. Пошто причање М. Орбинија, издано на свет 1601. године, закорачује у XVI век с пуним обликом косовске епопеје, и пошто је извесно по горе поменутим писаним споменима да је иста епопеја у XV веку била ужа, другојачија и мање срећена, могли бисмо с доста сигурности тврдити да је главна, најшира и најразгранатија Није могућно данас прокљувити каквим је начином и како уз косовску епопеју прирасла мисао о издаји Вука Бранковића на Косову. Ако је та мисао прионула уз епопеју истом од XVI века, у које се време хватају њени спомени у изворима, занимљиво би питање искрсло: откуда баш у XVI веку, тако позно, да се истакне баш то име и никоје друго? Излазило би да су свакојако неки узроци још у XV веку уврзли име Бранковића као издајника у ту причу. Ми смо некада помишљали на династичку борбу међу Бранковићима и Лазаревићима на крају XIV и у почетку XV века (до 1413). Но ни томе нема ни трага ни потврде у писаним изворима.

Довољно да XVI век уноси у косовску епопеју и тај елеменат. Италијански преводник Дуке, за којега се не зна када је радио свој превод, али који не може бити старији од XV века, не преводи о косовском бoју Дукиних речи, него излаже косовску причу на талијанском сасвим другојачије него Дука на грчком. Он већ зна за издајника; назива га Драгосаво Пробисцио (Драгослав Пробић или Пробиш), и говори да се од свога господара кнеза Лазара одметнуо и оружје окренуо против своје браће хришћана.

Од XVI века унапредак развио се косовски еп с тим уметком о издаји. Издаја је, напослетку, коначно прионула уз име Вука Бранковића, незнано по каквим узроцима. И пошто је издаји повод био у суревњивости коју овлашно напомиње и најстарија прича Константина Филозофа, XVI је век, као нов додатак, утврдио ту суревњивост међу Вуком Бранковићем и Милошем Обилићем. Последњи прираштај косовском епу биће онај о узроку те суревњивости у размирици двеју кћери Лазаревих, Вуковице и Милошевице. Тако су се до краја XVI века развили сви елементи косовске епопеје, и то лагано, и мало по мало. Пошто причање М. Орбинија, издано на свет 1601. године, заколичних разлога, него због тога што тако мора да мрзи невера Веру, издајник родољуба, господин сељака. У томе је „логика и укус“ певача XIX века. Одбацујући свађу, певачи XIX века, с једне стране, лишили су издајство сваког оправдања, учинили га једним општим појмом под који може да се подведе сваки преступ према отаџбини и, са друге стране, дали хероизму косовске епопеје одређенији, народни карактер. То је било у пуном складу са захтевима завршне фазе борбе против Турака.

Али погледајмо редом све узроке пораза на Косову, јер у томе и јесте суштина косовске легенде. Као што је познато, у песмама косовског циклуса налазимо три узрока поразу: надмоћност турске Војске, божју вољу и издају Вука Бранковића. Први узрок је јако наглашен у неколико песама, а нарочито у песмама: Бановић Страхиња и Косанчић Иван уходи Турке. Турска војска је кажу ове песме небројена. „Сви ми да се у со прометнемо, не би Турком ручка осолили“; „да из неба плаха киша падне, ниђе не би на земљицу пала, већ на добре коње и јунаке“; „да ти имаш крила соколова, пак да паднеш из неба ведрога, перје меса не би изнијело“, таквим и сличним хиперболама описана је турска сила. Па ипак, пресудан узрок поразу није у томе. Да бог није тако хтео, да Вук није издао, турска бројност би била чинилац који не одлучује. Њу не узима у обзир ни Константин Филозоф. По њему, божја воља је једини узрок трагедији: „И у први мах покажу се јачи они што су били с Лазаром, и победа се приви на њихову страну. Али не беше то време избављења. Стога у том истом бојуодоли напослетку син убијеног цара, јер је бог тако попустио те да се и онај великан (кнез Лазар) и они што су с њим били увенчају венцем мученичким“. Према Константину Филозофу, дакле, Лазар и његови ратници задобили су „небеско царство“ по божјој вољи и кроз борбу.

Мисао о небеском царству које задобијају храбри ратници веома је стара, много старија од хришћанства. У сумерско-вавилонском *Епу о Гилгамешу,* који најмање две хиљаде година претходи хришћанству, насупрот судбини осталих покојника која је представљена мрачним бојама судбина погинулих у бојуу насликана је као угодна:

Ко је у бојуу погинуо је ли виде то? Да, видех:
његови отац и мајка држе му главу
и његова жена (клечи) поред њега.

У *Махабхарати* древних Индијаца, која је завршена најдаље у IV веку нове ере, налазимо веома занимљиво схватање о небеском и земаљском царству: „Ако мислиш на своју дужност, не треба да се плашиш, тако је говорио Кршна јунаку Арџуни јер за једног витеза не постоји ништа више од праведне битке. Благо витезу коме долази таква борба нетражена, као отворена рајска врата, о сине Притин! А ако нећеш да предузмеш ову закониту борбу, пренебрегнућеш своју сопствену дарму (врлину) и

своју част и пасти у грех. И сви ће причати вечито о твојој срамоти, а за часног човека срамота је гора од смрти. Воће убојних кола мислиће да си устукнуо од борбе из страха и тако они који су те ценили презираће те. Они пак који ти желе зло говориће с подсмехом о теби и кудити те због слабости; шта има болније од овог? Ако будеш убијен, задобићеш рај; ако победиш, уживаћеш земаљске радости; стога устани, о Кунтин сине, и одлучи се за борбу". Дакле, небеско и земаљско царство не искључује једно друго; и у једно и у друго пут води кроз борбу.

Овакво схватање небеског и земаљског царства настало је у свом првобитном облику још у родовском друштву, пре много хиљада година, кад је рат био један од основних видова привреде. Бити храбар у борби против непријатеља значило је тада испуњавати обавезу не само према живим саплеменицима него и према мртвим прецима. Јуначко држање било је дуг оца сину и сина оцу. Отац је био дужан да јуначком смрћу прослави сина, а син да ратничким подвизима оправда херојску очеву успомену. У *Илијади* и *Одисеји* старих Грка, које су настале већ у VIII веку старе ере, има више примера за ово. Но најизразитији је у овоме смислу однос између Ахила и његовог сина Неоптолема. Кад је Одисеј дошао у доњи свет и срео Ахила, владара над мртвим јунацима, овај му је упутио прво питање о томе да ли је Неоптолем храбар, да ли предњачи у бољу. А кад је Одисеј испричао како је Неоптолем неустрашив, Ахилова душа је отишла широко корачајући весела што има одличног сина.

Мисао о небеском царству служила је првобитно томе да се подстакну људи на борбу. То се лепо види и из једне старе мексиканске песме: „Шта је наш земаљски живот? Зар има мртваца међу нама? Не, они живе далеко на небу, тамо где су утеха и наслада. Задовољство господа, творца живота, налази се тамо где певају војници, тамо где се диже дим ратне ватре..."

Код Константина Филозофа до небеског царства такође се долази кроз борбу, али кроз борбу која мора да се заврши поразом.

Како ствар стоји са божјом одлуком о поразу? У *Илијади* и *Одисеји,* у *Махабхарати* и *Рамајани,* на пример, богови не само да одлучују о исходу рата него и сами учествују као помагачи овога или онога јунака. У Илијади богови су одлучили да Троја буде разорена, али су и даље једни помагали Тројанцима а други Грцима. Код Константина Филозофа одлуку о „нашем" поразу донео је „наш" бог у складу са хришћанским учењем да се за страдања на земљи добијају награде на небу.

Али наш народни певач био је, изгледа, у много већој мери паганин него хришћанин. Управо, за њега се може рећи оно што је Коцјубински рекао Горкоме о Хуцулу: „Хришћанство је он искористио само за то да улепша своју незнабожачку веру". Хришћанско небеско царство он није умео и није ни могао да усклади са паганским земаљским царством. Напротив, он их је приказао у потпуној противречности. То се најбоље види из песме *Пропаст царства српског*. Дазар каже ова песма може да бира борбу и победу (тј. земаљско царство) или пораз (тј. небеско царство). Лазар, у складу са својим светачким карактером, бира друго. Али одмах затим, у другом делу песме, он улази у жестоку борбу, баш као да се бори за земаљско царство, и био би победник да није било Вукове издаје.

Откуда та противречност? Прво, њу је изазвала околност да је одлуку о поразу донео један бог. Ако у том погледу упоредимо нашу косовску епопеју са *Илијадом,* уочићемо следеће: овде су богови пропаст Троје одлучили у четвртом певању, али та је одлука остала мртво слово све до последњег (двадесет четвртог) певања, јер су и даље и после одлуке, као и пре ње једни богови помагали Ахејцима а други Тројанцима; у таквој ситуацији, разуме се, борба Тројанаца није била бесмислена, они су још могли да се надају, док је међутим борба Срба на Косову постала апсурдна онога тренутка кад је једини бог попустио, како каже Константин Филозоф, тј. кад је једини бог донео одлуку о поразу. Зашто се борити кад бог хоће пораз? Треба умрети, а то се може и без борбе довољно је за то причестити се и наредити се. Ето у којој мери је положај хришћанина био безнадежнији од положаја паганца. Али то је друга околност која је изазвала противречност у певачу хришћанину куцало је борбено паганско срце; он се речју определио за небеско царство у које се улази без борбе, а стварно је пошао путем који је Кршна показивао Арџуни путем рвања са непријатељем, путем који је паганца водио и у једно и у друго царство: ако умре у рај, ако остане жив у земаљске радости. И по свој прилици, пораз по божјој вољи у косовској легенди патио је у народној песми од ове противречности већ од самог почетка.

Трећи узрок поразу, издаја, судећи према изворима, формирао се постепено. У клици га налазимо већ код Константина Филозофа: опадати тако великог јунака и родољуба какав се показао Милош, то у ствари значи издајнички поступати. Неких педесетак година затим већ се говори о људима који су „гледали кроз прсте“, о „невери, зависти и неслози неверних И неваљалих људи“. У истом, ХУ веку помиње се и један одређени издајник: Пробисцио. Њега у XVI веку заувек замењује Вук Бранковић.

Зашто је баш Вук добио то срамно име, и зашто тек у XVI веку, питање је на које не умемо тачно да одговоримо. Било је различитих нагађања, свакојаких комбинација. Најчешће се признавала потпуна немоћ да се то питање реши. Па ипак, вреди нагласити неке околности због којих је народ могао да припише издајство баш Вуку Бранковићу: он је владао на Косову, а није погинуо у косовском бојУ; влада његовог сина Ђурђа Бранковића, са разних разлога, била је изузетно тешка народу; најзад, за владе Бранковића српска држава коначно је пропала. Сем тога, од прве четвртине XV века, кад е избио велики сењачки устанак, па до краја XVI века против турске владавине јављале су се само изоловане буне. У то доба — као што показују најновија истраживања наших историчара , организовање већег отпора онемогућавала је чврста централна власт, повратак на чисто натуралну привреду на селу , што се одразило у издвајању веома малих територијалних јединица међусобно неповезаних , и постојање домаћег слоја који се везао за турску управу и био њено упориште. И могуће је , чак је и природно , да је мисао о Вуковој издаји, у вези с поменутим околностима, поникла баш у главама тих људи који су до пред крај XVI века покретали безизгледне, очајничке буне. Ти људи су се борили не само против Турака него и против повлашћеног домаћег слоја који је подржавао турску управу. Тај домаћи слој (кнезови, слободни сењаци, Власи-сточари, који су били и турски војници) у очима раје морао је представљати мрског издајника. Сасвим природно, према томе издајнику раја је могла да створи лик издајника у прошлости. Чије би име везала за тај лик? Међу свим личностима у прошлости Вук је за то имао највише услова. Раја је у косовском бојУ гледала почетак своје несреће. Своје муке у домаћој феудалној држави (пре Ђурђа Бранковића) она је већ, углавном, била заборавила; уосталом, те муке биле су

неупоредиво мање него оне под Турцима. А на Косову погинули су кнез Лазар и велики јунак Милом, погинули су и незнатнији људи док је Вук остао жив. Он је владао на самом Косову и није погинуо! Та чињеница, после сто година, негде између XV и XVI века, кад је турска владавина већ постала тешка, могла је да буде сасвим довољна за приписивање издајства Вуку. У вези с тим важно је и оно што је напоменуо Маретић: „Из старих и вјеродостојних извора излази да је Вук са својом војском био на Косову и борио се с Турцима вјерно помажући кнезу Лазару: највише што се може допустити јест то да је прије потпунога свршетка битке оставио с остацима своје војске бојиште, кад је видио да је и онако већ све пропало. Отуд је народ могао помало развити потпуну издају. Осим тога треба знати да је Вук Бранковић послије косовскога боја живио у непријатељству с кнегињом Милицом и с њезиним синовима Стефаном и Вуком радећи им о злу као и они њему, а све зато јер је Вук Бранковић хтио послије смрти кнеза Лазара да постане господар читаве земље којом је Лазар владао. То непријатељство могло је утврдити у народу мишљење о издаји Вуковој, тј. мислило се да то непријатељство потјече из издаје Вукове“. Поврх тога, треба имати на уму и то да је народ владавину Бурђа Бранковића, Вуковог сина, запамтио по злу н проклео је у причама и песмама о Јерини. Да ли је то случајно што две најомрзнутије личности припадају једној истој породици? Не, то не може да буде случајно, оне се међусобно условљавају као проклети типови, као издајници. И Јерина је у ствари издајник: она, на пример, у песми *Облак Радосав*, убија најбоље војводе, ломи крила крајини, уништава заштиту отаџбине. А од краја XVI века, кад су због све тежих дажбина отпочели стални покрети против турске власти и кад су се против турског феудализма због његове тежње да привилеговани домаћи слој претвори у рају почели борити и сами кнезови, већ створени лик издајника служио је као моћно оружје у борби против свих опих који су ма у чему и ма како подржавали Турке. Као такво оружје служио је овај лик и у XVI веку. И тада, као и раније, њега је пратила убитачна клетва:

Проклет био и ко га родио!
Проклето му племе и кољено!

И у XIX веку као и у ранијим вековима, и у устаничким логорима као и у хајдучким и ускочким дружинама, кроз болне звуке гусала и као нож оштре и звонке десетерце одјекивао је кроз кнежеву клетву неумољиви поклич отаџбине:

Ко је Србин и српскога рода,
и од српске крви и колена,
а не дошô на бој на Косово,
од руке му ништа не родило:
рујно вино, ни шеница бела!
Не имао пољског беритета,
ни у дому од срца порода!
Рђом капô док му је колена!

Тај поклич, предаван од века веку, од колена колену, разлегао се по целој нашој земљи као немилосрдна порука, као страшна опомена, растао и гранао се и најзад био изливен у гвоздене, уништавајуће Његошеве речи:

У памет се добро, Црногорци!

А ко чиња бити ће најбољи,
а ко изда онога те почне,
свака му се сатвар скаменила!
Бог велики и његова сила
у њиву му сјеме скаменио,
у жене му ђецу скаменио!
Од њега се излегли губавци,
да их народ по прсту кажује!
Траг се грдни његов ископао,
како што је шареним коњима!
У кућу му пушке не висило,
главе мушке не копâ од пушке,
жељела му кућа мушке главе!
Ко издао, браћо, те јунаке
који почну на наше крвнике,
спопада га брука Бранковића,
часне посте за пса испостио,
гроб се његов пропâ на та свијет!
Ко издао, браћо, те јунаке,
не предавâ пуње ни проскуре,
него пасју вјеру вјеровао!
Крвљу му се прелили бадњаци,
крвљу крсно име ославио,
своју ђецу на њ печену ио!
У помамни вјетар ударио,
а у лик се манит обратио!
Ко издао, браћо, те јунаке,
рђа му се на дом распртила;
за његовим трагом покајнице
све кукале, довијек лагале!

Насупрот издајнику — то је такође једна од битних особина косовске епопеје — дата је јарка слика хероја родољуба. Црте тога лика налазимо код Југовића, код Бановић Страхиње, код Срђе Злопоглеђе, код Мусића Стевана и, понајвише, код Милоша Обилића.

Милош Обилић и речју и делом учи како треба мрзети издајника и како треба бити веран домовини чак и онда кад се у њој доживи увреда. Он је најизразитији представник народа у судару са Турцима и издајничком домаћом господом. Он је пример човека који се поистоветио са отаџбином, и зато му је народ дао највише право: да разлучи веру од неверe, патриотизам од издајства.

У Југовићима, како су представљени у песмама о самом косовском бoју (у онима које говоре о догађајима пре боја нису симпатични)1 — нашло је узбудљив израз херојско помирење са смрћу у борби против непријатеља. Читајући песму Цар Лазар и царица Милица, човек не може да се отме утиску да је јутро поласка у бој било ведро, светло, пуно жубора. Поље око Крушевца било је покривено зеленом травом. На њој, на дрвећу, на кућама, на младим јуначким лицима дрхтала је јасна сунчана светлост.

Сијали су калпаци и челенке, копља и сабље, лепршале се заставе. У сусрет том пуном животу јурила је наказна смрт. Љуба је испраћала војна, сестра брата, мајка сина. Милица је девет пута хватала за узду братовљег коња и девет пута склапала брату руке око врата. И девет пута поносне речи јуначке вере испуниле су град и поље:

Иди, сестро, на бијелу кулу;
а ја ти се не бих повратио...

Не бити страшљивац, не бити издајник, не осрамотити се пред дружином — пред отаџбином, то је била једина мисао, једино осећање. С том мишљу и с тим осећањем Југовићи су стигли на Косово. А тада, како је Филиповић насликао сложну браћу, „девет белих повише се пера, девет тешких копља коштуница спустише се“. На замагљено поље слетала је смрт, крвљу су плинули и Лаб и Ситница. Само смрт могла је да растави верну браћу. Тако Милутин и извештава Милицу:

Погибе ти осам Југовића,
ђе брат брата издати не шћеде —
докле гође један тецијаше.
Још остаде Бошко Југовићу,
крсташ му се по Косову вија,
још разгони Турке на буљуке.

И човек не може да се отме утиску да је народни певач — у XVI, и у XVII, и у XVIII, и у XIX веку, кад год је изговарао стихове: „крсташ му се по Косову вија, још разгони Турке на буљуке“ увек видео живог Бошка, његову пламену заставу и његову неуморну руку и сабљу.

Бановић Страхиња је онај јунак коме је турски дервиш упутио ласкаве речи:

Твоме ђогу и твоме јунаштву
свуд су броди ђе гођ дођеш води.

Он је био први наш човек коме су Турци учинили неправду и који је осетио горчину издаје. Али није клонуо. Пре боја, остављен од пријатеља, напуштен чак и од своје жене, сам у непрегледној турској војсци, он је нашао у себи довољно снаге да савлада грдосију Влах-Алију и да опрости неверној љуби. А у бојУ он је био онај „добар јунак“ „што једанпут бритком сабљом мане, бритком сабљом и десницом руком, пак двадесет одсијече глава“. Какав замах и откос! Тако је могла да коси само сабља коју су у вековима ропства, у осветничкој жудњи, стезале хиљаде руку сиротиње раје.

Срђа Злопоглеђа је такође „добар јунак“ „што два и два на копље набија, преко себе у Ситницу тура“. Он је срдит и злих погледа. На родну земљу навалиле су многе штеточине и нањутиле га. Он више личи ва вредног посленика него на гневног ратника. Он поступа као добар домаћин усталац који се одупире поплави, гусеницама, скакавцима. Он би да их све истреби, да их потпуно уништи, да сваку клицу затре. Пажљиво, истрајно, одмереним покретима, као да будаком крчи трње, он набија на копље не по једнога, него два и два освајача и баца их у реку — нека вода однесе

нечистоћу и заразу. Тај неуморни усталац кроз векове је загревао рају и звао је на подвиге.

Мусић Стеван је јунак који је касно стигао на Косово. Бојао се кнежеве клетве, спремао се, журио, и опет задоцнио. Његова љуба, која је видела „зао санак“, покушала је да га задржи, али он се није бојао смрти; његова једина мисао је била да погине на време, у прави час, заједно са осталом браћом. — То је била једина мисао и Васојевића Стеве, који је такође касно стигао на Косово. Њега је љуба испратила с чедом у наручју — као у *Илијади* Андромаха Хектора. Али тај призор није га поколебао; напротив, дао му је снаге да намах и потпуно прегори живот. У једној песми са Новог Зеланда речено је ратницима: „Ако желите да увећате своју храброст, ако желите да укрепите своју мужевност, приближите свој нос носу своје деце“ (тј. реците им: због ом). деца су најузбудљивије оличење отаџбине, будућности, живота ради кога треба умрети. И зато је Васојевић Стева могао онако одлучно и убедљиво да каже сестри на растанку:

Кад се роди од запада сунце,
онда ћу ти са Косова доћи.

На Косову он се бранио не од смрти, него од издајства. Погинуо је чим је њега победио. Као и Мусић, био је дубоко несрећан што је то морао да учини касније него други.

Низ херојских косовских ликова снажно завршавају стара Југовићка и Косовка девојка: херојска мајка „тврдога срца“, која умире без сузе у оку, и јуначка вереница, која преврће по крви јунаке и залаже их хлебом и запаја вином.

4 Песме о Марку Краљевићу

Песме о Марку Краљевићу обухватају веома дуг период, од Душановог до хајдучког времена.

У *Српском рјечнику* Вук Стефановић Караџић каже: „Никакога Србина нема који не зна за име Марка Краљевића.1 Ја ћу овдје назначити о њему оно што се слабо у пјесмама налази, него се приповиједа. Приповиједа се да је Марко био много јачи од осталијех садашњијех а јамачно и ондашњијех људи... Ја сам у дјетињству гледао у Сријему у крчми манастира Крушедола гдје је Марко намолован како једном руком маторога вола држи за реп преко рамена и носи на леђима идући управо... За његова Шарца једни приповиједају да му га је поклонила некака вила, а једни опет да га је купио у некакијех кирипија: прије Шарца веле да је мијењао много коња, па га ниједан није могао носити; кад у некакијех кириција види шарено губаво мушко ждријебе, учини му се да ће од њега добар коњ бити, и узме га за реп да омахне око себе као што је остале коње огледао, али се оно не дадне ни с мјеста помаћи; онда га купи у кириција, излијечи га од губе и научи вино пити. За смрт Марка Краљевића различно се приповиједа: једни веле да га негдје у селу Ровинама убио некакав каравлашки војвода Мирчета златном стријелом у уста, кад су се Турци били с Каравласима; други казују да му се у таквоме боју заглибио Шарац у некакој бари код дунава и да су ондје обојица пропали; у крајини Неготинској приповиједа се да је то било у једној бари ондје близу Неготина испод извора Царичине: ондје има и сад бара и зидине од старе цркве, за коју говоре да је била начињена на гробу Маркову. Трећи кажу да је у такоме боју толико луди изгинуло да су по крви попливали коњи и људи, па Марко онда пружио руку к небу и рекао: „Боже, што ћу ја сад?“ На то се бог смиловао и некакијем чуднијем начином пренио и њега и Шарца у некаку пећину, у којој и сад обојица живе: он, забодавши своју сабљу под греду или је ударивши у камен, легао те заспао, па једнако спава, пред Шарцем стоји мало маховине од које помало једе, а сабља све помало излази испод греде или камена, па кад Шарац маховину поједе и сабља испод греде или камена испадне, онда ће се и он пробудити и опет на свијет изићи. Једни говоре да је он у ту Пећину побјегао кад је први пут видио пушку и пошавши да је огледа (да ли је истина да је онака као што се приповиједа) пробио из ње сам себи длан, па онда рекао: „Сад не помаже јунаштво, јер најгора рђа може убити најбољега јунака““.

Краљ Марко владао је од 1371. до 1395. године. Престоница му је била у Прилепу. За све време своје владавине признавао је турску врховну власт, а после косовске битке, за владе цара Бајазида, морао је да учествује и у турским војним походима. У таквом

једном походу је и погинуо 1395, у бољу ва Ровинама против влашког војводе Мирче. Према Константину Филозофу, Марко је пред своју погибију рекао: „Ја кажем и молим господа да буде хришћанима помоћник, а ја нека будем први међу мртвима у овом рату“.

Све што историја зна о Марку своди се на то да је он био незнатан владар. Међутим, у песмама и причама он је највећи јунак. Зашто је то тако — не може се поуздано рећи. Може бити да је за време његове владе народ био поштеђен разних тешких намета и да је касније, под теретом турских насиља, успомена на такво стање имала пресудан значај за стварање јуначког лика Марка Краљевића.

Познато је да су се песме о Марку Краљевићу певале већ у XVI веку. до нас су дошле песме из каснијег времена. Од њих одређенију историјску подлогу имају само две-три, али и све остале — ма колико биле испуњене догађајима непознатим историји — верно одражавају стање нашега народа пре и за време турске владавине. У неким песмама — као што су *Марко Краљевић познаје очину сабљу, Марко Краљевић и Мина од Костура, Марко Краљевић и Муса Кесеџија, Марко пије уз рамазан вино* — сачувана је историјска истина да је Марко признавао власт турског цара и да је ратовао за његов рачун. У једној песми он то сам изриком каже:

Нисам слуга, нити дворим кога,
но у Стамбол цара честитога,
а код њега не мислим другога
док је моја на рамену глава.

И, одиста, ниједном другом Турчину, и уопште ниједном човеку, Марко, онакав какав је у песмама, никад се није покорио. Његова је сабља увек била жедна турске и насилничке крви, и кад би се из свих песама сабрале турске главе које је он посекао — испала би грдно велика гомила.

Но и Маркова покорност самом турском цару је веома чудновата. Тешко је рећи да ли је то више покорност или непокорност. Марко је тобоже у некаквом рођачком односу према цару, као посинак према поочиму. Али то је више на речи него на делу. У ствари, однос је дубоко непријатељски. Цар држи годинама Марка у тамници. Марко убија на хиљаде верних царевих поданика. Марко је — не једанпут — догнао цара до дувара. Цар је, не једанпут, задрхтао од Маркова гнева.

Очевидно, то није никакво пријатељство. Али ту лежи и велика противречност. С једне стране, Марко помаже цару, то је ван спора, са друге стране, и најчешће у исти мах он му наноси огромну штету. Како све то да се разуме?

Можда би се могло примити следеће објашњење. У доба када је живео Марко, турска сила је била у напону и није било те снаге која би могла да је сруши. Дакле, стварност за коју се морао везати песнички лик Марка Краљевића карактерише несменљиво Турско господство. Турци су били у земљи, њихове снаге су биле неизмерне, за дуго време на промену тога стања није се могло ни мислити. Према томе, народни певач био је принуђен да постави Марка Краљевића у Основи историјски верно — као турског вазала. Али у народном певачу, који је био притиснут турским неделима,

горела је пламена жудња за осветом. Из те жудње се родио пркосни и ратоборни лик Марка Краљевића. Ако се Турци нису могли протерати из земље, ако је њихова власт хтело се то или не — била неизменљива чињеница, њихове главе ипак могла је да сече сабља, њихова ребра могла је да пребија топузина. Ту сабљу и топузину дао је народни певач у руке Марку Кра љевићу.

Остављена на милост и немилост Турцима, вешана на ченгеле, набијана на коње, пљачкана и срамоћена, сиротиња раја је кроз песму и звуке гусала изливала срџбу увређених и слала свог непобедивог јунака да дели мегдане „од истока паке до запада“, да кажњава насилнике, да ослобађа робље, да штити правду, да заступа човечност. Сви који су насртали на нашу земљу, сви који су је глобили и пустошили — Турци, Арапи, Латини и остали — нашли су се лицем у лице са срдитим и страшним Марком Краљевићем. Он је био неумитни судија који је стизао свакога злочинца. Он је — у песми — извршавао казну коју је изрицао и свим срцем желео својим непријатељима подјармљени и понижени народ.

У тамним вековима ропства народ је стварао полетну слику ненадмашног јунака у кога је „оштра сабља, рука самовољна“, који је дорастао сваком подвигу, јер је мудрији и јуначнији од свих душмана. Пред тим неукротивим џином — а такав је хтео да буде сам народ — турска власт, господство и надмоћност претварали су се у прах. По народној песми, као што је познато, султан мора да моли Марка, султан и његова царевина зависе од Маркове снаге. Ретки су тренуци кад се у песми признаје турска надмоћност. То је само у два-три случаја. У једној прилици мајка Јевросима саветује Марка да поступи по турској жељи:

И бог ће нам, синко, опростити,
а Турци нам неће разумјети.

У другој прилици, кад је Марко хтео да казни крвника Бећир-агу, моле га они које је ага злостављао:

„Богом брате, Краљевићу Марко,
пушти нама агу Бећир-агу,
да нас Турци не би погазили,
сиротињу нашу цвијелили.“
Тад се Марко у све мисли снађе,
пушти врага, нек му није трага.
Тешко Србљем ће им није Марка!

Надмоћност Маркова над Турцима, и над свим другим непријатељима, изражена је не само у његовој, превеликој физичкој снази него и у јачини и бистрини његовог ума. Многобројне противнике Марко уништава не само својом тешком руком него и својом великом памећу. Он може да буде прек, плах и нагао као ретко ко, али као ретко ко он уме да буде и лукав, стрпљив и опрезан. У извесним тренуцима он је спреман да без колебања кидише на читаву војску, да загази у најопасније сукобе, чак и без оружја. Али у другим тренуцима он је јунак по својој мудрости, по способности да превари непријатеља. Он улази у двор Мине од Костура прерушен као калуђер и игра „ситно калуђерски“, јер је то одиста најбољи начин да без муке савлада разбојника који му је

разорио кућу и заробио жену. Он мудрошћу, у ствари, побеђује и џина Латинина, па и самог Мусу Кесеџију. У Латинима, који су у народној песми оцењени као старе варалице, Марко је кадар да направи чудо од јунаштва, али је исто тако кадар и да надмудри латинске варалице. Док сви сватови пију, Марко, који је познат као „тешка пијаница“, не окуша ни вино ни ракију, трезно размишља о латинским замкама, и саветује своје друштво да седи под оружјем. Или, други пут, да би обмануо турске уходе, он учи сватове да измењају коње, и тако доводи шпијуне у смешну недоумицу:

Ми смо свате уходили дивно:
кâ да бјеше Краљевића Марка,
ма не бјеше коња Марковога;
кâ да бјеше војевода Јанко,
ма не бјеше коња Јанковога;
кâ да бјеше Старина Новаче,
ма не бјеше коња Новакова;
кâ да бјеху два Подреновића,
ма немаше коњâ њиховијех;
кâ да бјеше Бановић Секула,
ма немаше коња Секулова;
кâ да бјеше дијете Грујица,
ма немаше коња Грујичина.

Иста ова особина Маркова снажно је наглашена и у песмама других балканских народа. Тако, у једној македонској песми прича се како је нека чудновата девојка забранила женидбе и удадбе док се сама не уда. Сиромаси момци моле Марка да их спасе беде невиђене. И он пође. С њиме је и Милош, и војвода Јанко, и Момчило, и дете Грујица, и Реља Шестокрили. Кад су били близу двора опаке девојке, она их је угледала са чардака, где је везла на златном ђерђеву. Одмах је затражила од мајке бојну опрему. И ова — „хала халетина“ — дала јој је коња ластавицу, свилени барјак, буздован, сабљу, волујску камџију и самур-калпак. Коњ ластавица је полетео, а наши јунаци су се разбегли куд који. Но девојка их је све скупила камџијом, испитала их ко су и откуда, а онда бацила на земљу свој калпак и наредила да га дигну, па ко га дигне и метне на главу томе ће бити жена а остале ће побити. Милош је једва померио калпак, војвода Јанко га дигао до колена, Момчило више колена, дете Грујица до појаса, Реља Шестокрили до „белог грла“, а Марко га најбоље подигао, али га није на главу метнуо. Девојка се наљутила, бацила их у тамницу и давала им само „сува хлеба и студене воде“. О празницима би им додала нешто боље, али би их сваког једанпут ударила, а Марка и два и три пута. Тако је потрајало три године. А онда су се договорили да побегну, и тако су и учинили. Но она је то опазила и почела да их гони на коњу ластавици. Кад је то видео, Марко се одвојио Од другова, обукао калуђерско рухо и сео крај шарене чесме — не би ли ту зауставио девојку. И, одиста, не познавши га, мислећи да је прави калуђер, она га је запитала да ли су туда прошли такви и такви људи. На то је он одговорио да су прошли јуче рано, и приметио да она јаше коња и држи сабљу не као јунак него као жена, и — дабоме — понудио се да покаже како то треба радити. А кад се дохватио коња и сабље, са девојке је полетела глава. Мртва глава је проклела Марка да му се за гроб не зна, као што га у српској песми *Урош и Мрњавчевићи* куне отац Вукашин. На крају ослобођени момци и девојке доносе своме заштитнику разне дарове.

У једној другој македонској песми — о Секули и латинском краљу — особито је истакнута изванредна Маркова стрпљивост. Латински владар, лажљивац и подлац као и у српскохрватском песништву, поставља Секули веома тешке задатке и излаже га највећим опасностима, не би ли тако избегао удају своје кћери. Прво, он тражи од њега да се бори против Арапина, нарочито за то храњеног; затим, да уђе у усијану пећ; н најзад, да преплива Црно море и да с оне друге обале донесе три златне јабуке. Мада ово траје веома дуго, недељама и недељама, Марко остаје потпуно миран и — што је веома занимљиво — у свакој од поменутих ситуација тражи савет и помоћ од Шарца, који одиста веома паметно и храбро налази излазе из свих тешкоћа.

Сем тога, надмоћност Маркова над Турцима, и над другим непријатељима, — а то је надмоћност ка којој је тежио сам народ у вековима ропства — изражена је у српскохрватским песмама и на други начин. То је надмоћност правде, поштења, морала, за које се бори Марко. Најчешће, Марково јунаштво извире из дубоке љубави према човеку који је у невољи. Најчешће, за херојски подухват Марко је надахнут тугом због утамниченог друга, унесрећене девојке, ојађене сиротиње, незаслужене патње, и надахнут је гневом због насиља и свакојаког нечовештва.

О томе сведочи велики број песама. У једној између осталих — где прича мајци како се препао од страшног Турчина отмичара — Марко сам каже да му је жалост за несрећном снахом улила потребну храброст:

Ја погледах на ђевојку, мајко,
кад ђевојка грозне сузе пушта,
све мараме сузам' поквасила,
стакају се ђогу низ копита.
Кад ја виђех, моја стара мајко,
а тако ми бога праведнога,
све ми срце пуче за ђевојком,
па помислих, стара моја мајко,
боље ми је погинути овђе
но срамотно дома долазити;
па потегох даровницу ђорду,
њом ударих Белил-агу страга
по рамену и по десној руци,
а зажмурих очи обадвије,
да не виђу кад ћу погинути.
Кад погледах на Турчина, мајко,
кад ту аге Белил-аге нема,
но му стоје бакрачлије празне;
на лабуду нема господара,
него двије поле око коња.

У стварању оваквог Марковог лика народни певач нарочити удео приписује мајци Јевросими, која клетвом гони сина да суди „ни по бабу ни по стричевима“ и да по цену живота спасе невољника. У песми *Марко Краљевић избавља бега Константина* налазимо и ове стихове:

Сагнула се Јевросима мајка,
сагнула се доле по трпези,
и узима два мермер-камена,
извадила беле дојке своје,
па удара камен по камену
и заклиње Краљевића Марка:
„Сине Марко, моје чедо драго,
тако ми те камен не убио,
и тако ти ране материне,
иди, Марко, те искупи бега!“

Маркова надмоћност над Турцима и другим непријатељима, — а то је надмоћност коју је народ себи желео — огледа се, поред осталог, и у томе што он многе тешке окршаје узима као некакве лаке забаве, као игре. Марко често тера шегу са својим противницима. Тако он поступа у песмама: *Прво јунаштво Марко Краљевић и Вуча џенерал, Марко Краљевић укида свадбарину, Орање Марка Краљевића, Марко пије уз рамазан вино* и у другим песмама.

Марко је за Турке као кобац за преплашене врапце. Марко је горостас коме је земља тесна, снага којој сударa није доста. Марко је отелотворена тежња притиснутог народа да се опаше неодољивом силом и да поломи ропске оквире живота.

Та народна тежња достиже врхунац у оним песмама у којима су опеване Маркове победе над злим вилама и над другим страшилима или у којима се пева како виле помажу Марку. У оно доба кад су људи стојали збуњени и ужаснути пред неиспитаним и неукроћеним силама природе, жеља да се те силе савладају и учине савезником изражавала се у наивном веровању да постоје зла и добра божанства. То што Марко натерује на послушност опаке виле и што је помаган од вила посестрима, то је — у ствари — вера у бескрајну моћ човекову, у његову способност да овлада небом и земљом и да стане у први ред као умни и дивни градитељ света. Такав је Марко о коме песма каже:

Ни бољега коња од Шарина,
ни од Марка бољега јунака.

Такав је Марко кога прати ватрени народни благослов:

Десна ти се посветила рука!
Душмани ти под ногама били
како Шарцу под копита чавли!

Такав је јунак коме је народ дао да живи неколико векова, од Душановог до хајдучког времена, да другује са свима јунацима и да им буде старешина.

Наш народ је вековима био сужањ, наша земља је вековима била непрегледно крваво разбојиште, под сабљом и копитом. Наши преди су вековима размишљали о томе како гавран и вук разликују људску од животињске крви:

Ласно ти је крвцу познавати:
ак' удара ђетелином травом,
то је, вуче, од љељена крвца;
ак' удара јечмом и сијеном,
то је, вуче, од парипа крвца;
ак' удара вином и дуваном,
то је, вуче, од јунака крвца.

У таквим приликама остајало је само двоје: или се помирити са ропством и пропасти, или се оштрити за борбу и сањати о победи. Наши преци су изабрали друго. Из њиховог огњеног сна израсла је горостасна фигура Марка Краљевића. Кроз песму о њему престајали су да буду робље. Кроз песму о њему кретали су се слободно широм рођене земље, с краја на крај, и чистили је од уљеза, пљачкаша и крвопија. Кроз песму о њему дизали су се до гордих, слободних људи који имају смелости да се успротиве цару и божанству.

Али то није све. Народ није заборавио да у песмама о Марку изрази и своје тешке слабости. Јест, султан је дрхтао од Маркова гнева, али — на жалост — увек се спасавао тога гнева машивши се руком у џепове и бацивши Марку коју стотину дуката. И уопште, Марко више воли благо него „аферим празне“, празне похвале. Маркова похлепа за благом је и похлепа сиротиње раје. Маркова слабост према дукатима је и рајина слабост. Гладна и жедна, гола и боса, осуђена на доживотну беду, годинама бацана чак и на горки хлеб од храстове коре, сиротиња раја је чезнула за хлебом „бешкотом“, за дебелим овнујским месом, за чабровима вина и ракије, за жеженим златом. У песми о Марку она је то злато примала и из султанове руке, и тако срамотила свој поносити сан о надмоћности над душманима.

У тој покорности цару — ма како она ограничена, нестална и незнатна била — лежи најдубља срамота. Народни певач је свестан тога, народ је свестан тога. Зато Марка, и поред свих његових херојских подвига, прати убитачни прекор да је „турска придворица“. Кад му је сестра Леке капетана рекла то у очи, Марко ју је свирепо казнио, јер Марко је „зао при укору“. Али осуда је остала, и она је најтврђи доказ да народ ни своме јунаку — ни себи — није праштао покорност поробљивачу, чак ни овакву каква је у песми.

Међутим, покадшто се Марку чине и неоправдани приговори. Не узимају се у обзир околности и задаци који одређују његов карактер и онда се извесне његове особине оцењују као рђаве. Дабоме, он је кавгација, убојица, самовољан, непокоран, несавитљив. Али зар би могао да буде друкчији према улози која Му је дата у песми? Зар би могао да представља осветничке и ослободилачке народне тежње, да је — рецимо — миран, тих, послушан, увучене главе у рамена, бојажљив? Разуме се да не би могао. Са таквим „врлинама“ он би таман био добар роб, добар султанов поданик, о коме песма не би имала шта да каже. Очевидно, дакле, тобожње Маркове слабости не само да нису никакве слабости него су основни и најприроднији елементи из којих је сачињена његова херојска личност.

Исто тако стоји ствар са приговором да је Марко пијаница — разуме се, као свака друга пијаница. Међутим, Марко нипошто не спада међу обичне пијанице. Јело и пиће су

извор његове огромне снаге. То је сасвим природно. Он је у стању да љуљне топузину од шездесет и шест ока, у стању је да омахује око себе коње држећи их за реп, и тако даље. Зар би могао то да чини а да не прекорачи обичан јеловник? Очигледно, према човеку чаша и погача. Народни певач — с правом — води рачуна о тој сразмери. Уосталом, сви јунаци на свету много једу и пију. Оно што наједанпут поједу и попију Хомерови јунаци из *Илијаде* изгледа просто фантастично. Али зар је мање фантастично оно што направе у биткама? Према томе, на Маркову „жећцу“ за вином не може се и не сме гледати као на обичну слабост према алкохолу. То је нешто друго. Кад Марко „угаси жећцу“, поседне Шарина као „ала на бијеса“, и тешко томе ко му на пут стане!

Но Марко има и једну веома ружну црту у свом карактеру. Из неколико песама види се да је он спреман и на то да учини безразложан злочин. Чудовишни су његови поступци према сестри Леке капетана и, нарочито, према Златанића Мајци. Грђе нису поступали ни Турци. Слична варварства он чини и у бугарској песми. Није јасно зашто је народни певач придодао Марку ову злочиначку особину. Можда је то случајно? У доба кад су стваране песме о Марку било је много нечовечних казни. Можда је народни певач случајно неку од ових казни везао за Марка. Чињеница је да Марка у већини песама одликује висока човечност. И због сломљеног соколовог крила он је готов да заметне кавгу са насилницима. А суров је у веома малом броју песама. Или је народни певач хтео да у једној личности прикаже све људске особине и расположења, од најнижих до највиших? То ће, изгледа, бити пре свега.

Но, било како било, Марко је најизразитија личност у нашој народној поезији, па и у поезији неких других балканских народа који су вековима живели у сличним приликама као наш народ. Узета у целини, ова личност представља нешто потпуно ново у светском песништву. То није ни Ахил, ни Одисеј, ни Беовулф, ни Роланд, ни Иња Муромец, ни Сигурд, ни Сигфрид, нити икоји други јунак, мада са њима може имати ову или Ону заједничку црту.

У песмама о Марку дошла су до израза и таква схватања народног певача која су данас застарела и назадна, али која су била сасвим природна пре неколико столећа. То су, углавном, схватања о држави и цркви.

У песми *Урош и Мрњавчевићи* Марко иступа у улози чувара Душановог царства. Он с огорчењем устаје против својих најближих рођака који се отимају о царство, или тачније речено: који комадају државу. Он пресуђује да царство остане Урошу, јер „ћетету је од кољена царство“, другим речима: јер је то јемство да се држава неће распасти. То је био једини пут да се сачува снажна држава, која би била у стању да се одупре најездама. И Његош с разлогом оптужује разбијаче државе:

Великаши — проклете им душе! —
на комате раздробише царство,
српске силе грдно сатријеше.

Као што је из историје познато, комадање Душанове државе није доносило народу избављење, него га је — напротив — бацало у још теже ропство, доносило му још несносније обавезе према домаћим господарима и отварало широм врата турским

освајачима, новим и још бездушнијим експлоататорима. Наравно, ко би данас делио царство по томе коме је оно „од кољена“ — тај би заступао идеал правде из XIV века, како је говорио Светозар Марковић.

Из исте ове песме и из неких других песама видимо и то да народни певач — с очигледном побожношћу — истиче црквене личности, цркву и њено учење. И то је потпуно разумљиво. Пре свега, у доба кад су ове песме настале, а и много касније, људи су били тако немоћни према природним И друштвеним силама да су оне у њиховим главама добивале облик надземаљских сила. Сем тога, у неким случајевима, црква је имала н извесну напредну улогу. Она је створила прву писменост код народа који су пре примања хришћанства живели у варварству и тиме је знатно допринела одржавању и даљем развијању културних тековина. Најзад, код нас, за време турске владавине, угледу цркве доприносила је и чињеница да су се класне разлике подударале са верским: на једној страни били су експлоататори турски феудалци, а на другој страни експлоатисана хришћанска раја. Скоро читаво ниже свештенство било је чврсто повезано с народом, а било је и таквих случајева да су поједини високи представници цркве активно учествовали у борби против освајача и подстицали ослободилачке тежње.

5 Песме о Бранковићима и Јакшићима, Црнојевићима, Угричићима и хрватским бановима

Песме које говоре о Бранковићима и Јакшићима, Црнојевићима, Угричићима (Јанку и Секули) и хрватским бановима најближе су по своме духу косовским песмама. И у њима је, пре свега, реч о пропадању старе државе.

После битке на Марици (1371) н после битке на Косову (1389) наше јужне области потпале су под Турке, остаци државе померили су се на север: деспот Стефан Лазаревић, син кнеза Лазара, имао је престоницу у Београду, а његов наследник Ђурађ Бранковић у Смедереву. И један и други покушавали су да оснаже државу, али то им није пошло за руком. Они су били у потчињеном положају не само према турском двору него чак н према мађарском. Сем тога, били су узнемиравани и од Млечића (у Приморју) и од разних великаша.

Ђурђу Бранковићу, чим је постао владар (1472), Мађари су одузели Београд, а Турци Крушевац и Голубац. Он је морао да призна и мађарску и турску врховну власт, а Турцима је морао још да плаћа и годишњи данак од 50000 дуката и да им даје за њихове војне походе 2000 коњаника.

Изгубивши утврђени град Београд, Ђурађ се дао на посао да изгради нову тврђаву у Смедереву. Она је била завршена 1430. Исте године Турци су освојили Солун, град у коме се одигравају догађаји описани у песми *Болани Дојчин*. (За Дојчина историја не зна, али догађаји о којима је реч иду свакако у доба после освојења Солуна.)

Саградивши тврђаву у Смедереву (у облику троугла са двадесет и четири куле), Ђурађ је предузео низ мера да обезбеди своју државу. Једну своју кћер, Катарину, удао је за грофа Улриха Цељског, који је имао велика имања у Штајерској и Хрватској и био веома моћан човек (1433), а другу — Мару удао је за турског султана Мурата II (1435). Сем тога, 1435. године Ђурађ је склопио уговор с Млечићима (у томе уговору Зета, која је била у саставу Ђурђеве државе, први пут се назива Црном Гором).

Али већ 1437. године Турци су опустошили Ђурђеву област — да би му се осветили што су пред Смедеревом претрпели пораз од мађарске војске. Идуће, 1438. године Турци су освојили манастир Раваницу и градове Борач на Гружи и Острвицу код Рудника. Али главни напад извршен је тек године 1439.

„Док је турски вазал Стјепан Вукчић пустошио западне крајеве деспотове земље, почео је султан лично опсаду Смедерева. Српску престоницу енергично су бранили Гргур, најстарији син деспотов, и Тома Кантакузин, шурак деспотов... деспот Ђурађ тражио је помоћ у Угарској, ну онде се никако није могла опремити велика војска, јер је властела тежила да ограничи краљеву моћ... Тако се онда Смедерево морало предати (18. августа), пошто је издржало тромесечну опсаду и бомбардовање из великих топова. Деспотова земља, скупа са Сребрницом западно од Дрине, доспе у турске руке. Једино се одржала покрајина Ново Брдо...

Зета је била поштеђена од ратовања. Њоме је управљао војвода Комнен, намесник деспотов у Бару. У Смедереву је био постављен за заповедника син Евреноса, турски војсковођа Исак, раније намесник у Скопљу. Турцима су сада отворени били путеви за Босну, те је њихова коњица из Врхбосне долазила до Јајца, па и у Угарску, коју је још једино штитио Београд.“

Идућих година освојили су Турци Ново Брдо, Стјепан Вукчић планине Црне Горе, а Млечићи Приморје. Турци су, сем тога, одвели Ђурђеве синове, Гргура и Стефана, у ропство у Малу Азију и тамо их ослепили (1441).

У то време Ђурађ је после пута у Зету и после бављења у Дубровнику отишао у Угарску да тражи помоћ од тамошњег краља.

После рата који се завршио примирјем у Сегедину (1444) Турци су вратили Ђурђу читаву његову област (и градове Голубац и Крушевац) и ослепљене синове.

Неколико година затим дошло је опет до рата између Мађара и Турака. Мађарска војска, под заповедништвом Ј. Хуњадија (који је у песмама познат као Сибињанин Јанко), продрла је преко Србије до Косова и ту била страховито потучена (1448). Успомена на тај пораз и данас се чува у изреци: „Страдао као Јанко на Косову“. Деспот Ђурађ је ухватио Хуњадија при повлачењу и није га пустио све док није добио накнаду за штету коју је причинила мађарска војска.

Са Хуњадијем деспот се измирио 1451. Али ратовање с Млечићима непрекидно је трајало, а од 1454. и Турци су почели све жешће да навађују на Србију. У току тих напада, 1456, умро је деспот Ђурађ. Наследио га је син Лазар, који је такође убрзо умро (1458). Идуће, 1459. године Турци су узели Смедерево без борбе.

Уз деспота Бурђа често се у песми спомиње његова жена Јерина. У песмама она се назива „проклета“; међутим, историја не познаје никаква њена дела по којима би она заслуживала тај назив. Мисли се да је народ приписао њој, зато што је била странкиња (Гркиња из породице морејских деспота, потомака византијског цара и писца Јована Кантакузина), све тешкоће под Ђурђевом владавином.

После пада Смедерева многи Срби иселили су се у Угарску, ступили у угарску Војску И продужили ратовање против Турака. Међу тим Србима велики углед су имали браћа Јакшићи, Стефан и дмитар, синови Ђурђевог војводе Јакше. Као некакви владари над тим Србима били су потомци деспота Ђурђа. Они су и сами носили назив деспота. Први је био син слепога Гргура, Вук Гргуровић, у песмама познат под називом Змај-

огњени или Змај-деспот. У ратовима против Турака он се истакао као веома храбар човек. У једној прилици опседао је чак и Смедерево, али без успеха. Умро је у Срему 1485. други је био син слепога Стефана, Ђурађ. Он је, на позив угарског краља, дошао у Угарску са мајком Ангелином и братом Јованом. добили су од краља Купиник (сада Купиново), Сланкамен, Беркасово и Костајницу. А кад се Ђурађ закалуђерио (као калуђер звао се Максим), Јован је постао деспот. Он је последњи потомак старога деспота Ђурђа. Храбро је војевао против Турака и намеравао да поново освоји Србију, али то му није пошло за руком. Умро је 1502.

Зетом од половине XV века владао је Стефан Црнојевић, који је признавао млетачку врховну власт. Његов син Иван Црнојевић (1465—1490) у почетку је имао седиште у Жабљаку, а затим на Цетињу. Један његов син (коме историја не зна имена а песма га зове Максимом) потурчио се и као потурчењак звао се Скендер-бег и пашовао у Скадру. Други Иванов син (који се у песми погрешно сматра као његов брат) био је Ђурађ. Године 1496. Ђурађ, протеран од Скендер-бега из Црне Горе, побегао је у Млетке, где је неко време био затворен, а затим отишао у Цариград и добио пашалук у Малој Азији.

Снажан отпор најезди Турака пружен је и у Хрватској и Славонији. Већ крајем XIV века прикучили су се Турци границама ових земаља. Али су на њих почели жестоко навaљивати тек после пада Србије (1459) и Босне (1463). Добивши битку на Крбавском пољу (1493), а затим битку на Мохачу (1526), Турци су убрзо заузели западну Славонију с Пожегом и читаву јужну Хрватску, осим градова у Приморју, које је добила Венеција још у првој половини XV века. У току XV века Турци су непрекидно навaљивали. Године 1566. била је велика битка код Сигета, у којој је погинуо хрватски војсковођа Никола Шубић-Зрињски. Тих година, ради успешније одбране од Турака, основана је дуж турске границе (између Драве и Куле и између Купе и мора) такозвана Војна крајина, коју су населили као слободни војници људи пребегли са турске територије.

У XV и XVI веку, дакле, као и касније, борба против Турака била је заједничка ствар Срба и Хрвата.

Поменути догађаји и личности нешто су друкчији у песмама него у историји, али је то увек једна иста очајничка борба без изгледа на успех. Више од једног века, почев од пораза на Косову (1389), остаци старе српске државе пружали су снажан отпор завојевачу, али се пропаст није могла избећи — она је из деценије у деценију бивала све неминовнија. У песмама народ за то окривљује Вука Бранковића и Ђурђеву жену Јерину. Песма вели да је Вук на Косову пребегао Турцима, а Јерина да је уништавала главне јунаке итд. Али у песмама народ не смеће с ума турску силу, ни размирице домаћих великаша, ни освајачке прохтеве мађарске и млетачке.

Борба без изгледа на успех, јунаштво и неминовна несрећа, — то је основно обележје песама о времену Бранковића и хрватских банова као и песама О косовском бoју.

У песмама о косовском бoју нема хумора, који је иначе толико драг нашем народном певачу, нема ведрих тонова. Из сваке речи бије тешка збиља, свака је песма једна велика трагедија, све песме укупно чине непреболну трагедију читавог народа. Та

трагедија достиже врхунац у појави Косовке девојке и мајке Југовића. Поле је покривено мртвим јунацима. У ту тишину вереница и мајка уносе немир свога срца и мере њиме величину губитка. Тако раде и стара Гандхари и њених сто снаха на једном сличном разбојишту у Старој Индији: преврћу ратнике покиданих руку и ногу — оне с једне стране, а шакали и птице грабљивице с друге. Све је изгубљено, остаје само „худа срећа".

Истом трагиком обојене су и песме о времену Бранковића и хрватских банова. Ропство је већ почело, сестра седи болесном брату више главе и освешћује га сузама — да је заштити од насиља и срамоте. Смрт долази са свих страна: од Турака, Латина, Мађара. Гину најбољи јунаци; народ тугује за њима називајући их „пернатим од сунашца штитом", „десним крилом од српске крајине" и другим нежним именима.

То су неустрашиви људи, који више воле да умру стојећи него да живе клечећи. Нека и нема изгледа за победу, нека је противник безброј пута надмоћнији, свеједно — они се боре.

Војвода Пријезда (у песми *Смрт војводе Пријезде)* умире да се не би осрамотио уступајући тиранину сабљу, коња и љубу. То троје он схвата као саставни део своје слободе, као пуноћу свога достојанства. Ако би њих изгубио, остао би крњ, ништаван, ружан. И тај бедни и наказни живот тиранин би најзад узео. Истог је мишљења и Пријездина љуба, поносита Јелица госпођа, која једноставним речима — као нешто што се по себи разуме, што је једино природно и могуће — изражава најплеменитији хероизам:

Волим с тобом часно погинути
нег' љубити на срамоту Турке
Морава нас вода одранила,
нек Морава вода и сарани.

Песма учи: нема крње слободе; она је или потпуна или не постоји. Тиранин се не задовољава само делом, иако узима део по део. Ако су ти драги слобода и достојанство, одупри се чим пружи руку на тебе. Само на основу огромног искуства, дуготрајног посматрање и чврсте уверености да има само један начин за обрачун с тиранијом, могли су да се створе овакви ликови какви су Пријездин и Јеличин.

Кајица Радоња и Облачић Раде у нечем личе на Милоша Војиновића. Као и он, ненадмашни су у витешким играма. Али немају његове веселости, његовог замаха и ширине. Кајица је постављен насупрот Јанку и његовим Мађарима и Каравласима као Милош Латинима. Он се одликује не само јунаштвом него и чудесном лепотом. Он је створен да надјуначи и надмудри. Али је безазлен, поверљив, без задње мисли, неопрезан. Зато му Јанко лако на превару задаје смртоносну рану. умирући, Кајица жали што одлази без јуначког огледања и моли да буде освећен: „Ако можеш, освети ме, бабо". — Облачић Раде је више смео, плах, експанзиван. Његове су речи: „Једном ми је земан умријети, и потле ћу, Мејо, одмирати". Он, без страха, баца у лице владару истину о његовој нечовечној владавини. А кад не може неправду да отклони речју, он је шиба троструком камџијом. По свему личи на неумитног судију, строгог и правичног, који хода по свету да кажњава неправду.

Болани Дојчин је један од најоригиналнијих и најреволуционарнијих ликова читаве наше народне епике. Изможден деветогодишњом болешћу, утегнут платном од бедара до витих ребара да му се не размину кости мимо кости, са копљем у руци, на бесном дорату испод чијих копита искаче камење и збуњује солунске трговце, он је отелотворена жудња за осветом угњетених и понижених маса. Он не може да умре, нема крава да умре док на свету постоји такав крвник као што је Усо Арапин и такав нитков као што је Петар налбантин. У светској књижевности нема таквог лика као што је Дојчинов. Њега је могао да створи само народ који је столећима војевао против намета, увреда и бешчашћења.

Јован Косовац је један од неколицине јунака (поред Облачића Рада и Змај-деспота Вука) који уносе оптимизам у трагичне песме о времену пропадања старе државе. Он је лукави старац, чувар Косова. Уме да се преруши у слаботињу: да се згури као кукавица и да натера ђогата да рамље у три ноге. А као мамац носи на глави златно перо. Зар може насилник да прође поред таквог јадника и да га не опљачка? Но у томе случају ђогат би престао да рамље, старац би се исправио и страховито подвикнуо, и зулумћара би стизала немилосрдна казна. У згуреном Косовцу одражена је стварност „јадног и крвавог“, поробљеног Косова. У исправљеном Косовцу изражена је ослободилачка тежња сиротиње раје.

Змај-деспот Вук добио је змајевиту снагу и крила у огњеном сну потлаченог народа о победи над угњетачима. Он дели мегдане са највећим турским јунаком, Ћерзелез-Алијом, и са Турчином који седи на Авали — са Порчом од Авале. Он намешта заседе подлом поробљивачу и бије га из преваре, као и хајдуци и ускоци. Тутањ његовог коња уз поље Врачара и његова сабља над Порчином главом, — то је бунтовничко куцање срца и гневни сјај очију осветничке раје, која не може да се помири с ропством.

Бан Деренчић и његова сестра Доротеја из песме о бoју на Крбавском пољу иду међу најтрагичније личности овога доба. И историјски посматрана, битка на Крбавском пољу (1493) представља један од тежих пораза које су наши преци претрпели. „У њој је изгинуо цвет хрватског племства и 10000 војника (од 15000). Сам заповедник хрватске војске, бан Мирко Деренчин, пао је у турско ропство.“ Убрзо после ове битке (1528) Турци су, освојивши Крбаву и Лику, „основани лички турски санџак, са знатним местом Удбином“. Према песми, од Турака понуђено му при јатељство уз услов да пусти њихову војску преко своје земље бан Деренчић је гордо одбио и прихватио борбу под Удбином. Погинуо је због своје дуге косе коју му је у милошти однеговала сестра Доротеја. Погинуо је и његов син Павлић. Вратио се из боја — захваљујући добром коњу и ноћи — само кнез Перазовић, Доротејин вереник. Али, упрљаног крвљу, прахом и знојем, заручница га није познала:

„Душо моја, млада Доротејо,
лила селе Деренчића бана, ал' ме, душо, припознат не мореш
ради лица потна, напрашена,
што посмиди прахом и оловом?
Ја сам, Доре драга, драго твоје,
драго твоје, Перазовић кнеже.
Ал' не лудуј, драга душо моја,
од Удбине да ти кажем гласе!

Да су живе од горице стине,
још би живе стине попуцале,
ма да не би сарце дивојачко!“
Говорила млада Доротеја:
„Ал' не лудуј, Перазовић-кнеже!
Ја сам селе Деренчића бана,
у мене је сарце од јунака;
при ће пукнут у горици стине
нег' у мене сарце дивојачко, —
ти ми кажи од Удбине гласе:
ал' је мени братац погинуо,
ал' је јунак мејдан задобио?“

А кад јој је кнез рекао шта се догодило, „од туге јој сарце распукнуло, од жалости чарној земји паде“. Као што се види, то су ситуације врло сличне онима које налазимо у неким песмама о косовском боју.

Али несрећу нису доносили само странци. Она је лежала и у нашим људима, у њиховој закрвљености. Како се ту могла искоренити? На то питање одговара народни певач описујући поступак љубе Анђелије у песми *Диоба Јакшића*.

Њој је Дмитар — гневан зато што му је повређено достојанство — кратко наредио: „Отруј мени мог брата Богдана“. Против те заповести побунило се цело њено биће. Али како да помири несрећну браћу која су се љуто завадила „око врана коња и сокола“? Они су лако поделили очевину, лако поделили државу, И то у доба које није било лако, у доба кад је турска сила све рушила на своме путу, а посвађали су се „да око шта, веће ни око шта“, — тако их оптужује народни певач кроз говор звезде Данице Месецу. Како такву браћу да помири Анђелија? Она је себичност и нечовештво тукла широкогрудошћу и човештвом. Насула је рујна вина у „молитвену чашу“, пружила је Богдану и заискала: „Поклони ми коња и сокола“. Богдан није могао то да јој одбије. Тако је задобила победу над Богданом и над Дмитром. Кад се Дмитар увече вратио кући — после свега што му се у лову догодило, после поуке коју је чуо од рањеног сокола: „Мени јесте без крила мојега кано брату једном без другога“ — Анђелија га је стварно исцелила простом и надмоћном људском речју: „Нијесам ти брата отровала, веће сам те с братом помирила“.

У касније времена, кад би се у неком крају хајдучка борба утишала и турски зулуми повећали, жалост за јунацима као што су Дојчин, Пријезда, Кајица, Облачић Раде, Змај-деспот изливала се кроз речи Маргите девојке:

Браћо моја, српске војеводе,
како бисте, како преминусте,
а како ли робље остависте?
Робље ваше све турско подножје.

Све њих однела је турска поплава. Али раја је нагонила чак и звезде да о њима говоре. У светлости десетерца они су ишли из места у место, из деценије у деценију, од

нараштаја нараштају, усељавали се у нова поколења и кроз њих настављали велику борбу за слободу.

6 Песме о хајдуцима

Песме средњих времена (циклуси хајдучки и ускочки) обухватају раздобље од XVI до XVIII века.

У XIV и XV веку Турци су завладали Македонијом, Србијом, Босном, Херцеговином и Црном Гором. Нашу земљу, дакле, они су освајали дуже од једног века. А кад су је најзад заузели, нису могли у њој мирно да владају. Појавили су се нови ратници у земљи и ван ње. Једни, из западних наших области које су пале под Турке, ускочили су на аустријску и млетачку територију и образовали зид Од Лике до мора који је дуго одолевао турским насртајима; то су били ускоци, храбри браниоци мора и читаве Далмације и њеног залеђа. други су, почев од половине XVI века, постепено населили аустријско-турску границу од Лике до Баната, такозвану Војну границу, и својим грудима спречили даље турско надирање у Европу. А између оних који су остали у крајевима под турском влашћу многи су се борили на тај начин што су сачекивали Турке на друмовима или упадали у њихове градове и убијали их; то су били хајдуци, који су живели — углавном — на поробљеној територији (само каткад на суседној аустријској или млетачкој), лети по шумама а зими код јатака.

Наши преци одлазили су у хајдуке зато што нису могли да се помире са ропским животом. Они су вековима тражили и очекивали помоћ од непоробљених европских земаља, у првом реду Од Аустрије и Млетачке Републике, и кад год би те земље заратиле против Турака, они су листом устајали и нештедимице проливали крв. Али увек Аустрија и Млечићи закључивали су мир с Турцима не водећи много рачуна о судбини нашег народа, и њему није остајало ништа друго него да у непрекидној борби сам осваја и брани своје право на живот. Носиоци те непрекидне борбе били су хајдуци.

Они су на силу одговарали силом. Турци су пљачкали, узимали од наших људи храну, одело, новац, стоку, отимали жене и децу и продавали их као робље; хајдуци су у заседама на друмовима сачекивали турске путнике и војнике (па и трговце који су с Турцима били у пословним везама), одузимали им упљачкано благо, заробљавали их или убијали.

Тако је то ишло од почетка XVI века до краја турске владавине.

У току тога времена — како се види из бележака страних путника кроз нашу земљу — хајдуци су држали у својој власти огромна пространства и представљали су велику опасност не само за обичне путнике него и за читаве војске.

Године 1526, на пример, одмах после мохачке битке, кад је Турска била на врхунцу својих снага, босански хајдуци под харамбашом Делирадићем нападали су комору Хусревбегове војске при њеном повратку из победничког похода. Неколико година касније у пределу горњег дела Дрине и Лима било је тако много хајдука да су Турци морали сталним стражама на путевима да обезбеђују путнике. Године 1532. хајдуци су у близини Јагодине нападали војску Сулејмана Величанственог која је ишла на Беч. Око половине XVI века примећени су многобројни хајдуци на југоистоку Босне, у садашњој Војводини (где су се крили у трскама и високој трави) и у Србији свуда од Београда до Пирота. Године 1555. хајдуци који су живели на левој обали дунава прешли су реку и у близини Београда потукли 150 јаничара. При крају XVI века хајдуци су — заједно са устаницима које су предводили — пустошили чак и градове: Вршац, Никопољ, Рушчук и др.

У XVII веку нарочито много хајдука било је у Србији и у Боки. У Србији било их је свуда: у околини Београда, у Топлици (која је око 1623. године сва била у њиховој власти), код Новог Пазара, Пирота, Ниша, Параћина, Баточине, на Куновици и Јежевици, на Косову, на Карадагу, код Ваљева итд. Путеви су били прекривени лешевима. Турци су се усуђивали да путују само у великим групама и са добро наоружаним пратњама. При крају XVII века хајдуци Србије, пошто су Турци претрпели неуспех у опсади Беча, дигли су народ на устанак и направили безброј витешких подвига, али жењени циљ нису постигли: народ је морао да се сели са потученом аустријском војском преко Саве и дунава и Србија је скоро пуста морала да дочека почетак XVIII века.

Бока је постала хајдучко гнездо у другој половини XVII века, у доба дуготрајног млетачко-турског рата. То су Црногорци и Херцеговци који су дошли у Боку да заједно са Млечићима ратују против Турака. Они су показали изванредну храброст у бојевима на мору и на суву. У страху од њих живели су чак и сарајевски Турци. Са једним босанским пашом, који се спустио до Боке, они су се просто играли: убијали стражаре пред његовим шатором и најзад му одвели све коње из логора. Ови хајдуци пљачкали су и робили не само Турке него и хришћанске сељаке који нису били расположени за борбу. Сурови, храбри и вешти ратници, они су припремили народ овога краја за крупне устаничке акције на измаку XVII века. Они су, у ствари, започели борбу за ослобођење Црне Горе.

У XVIII веку велики значај имале су хајдучке борбе у Србији. Опустелу земљу населили су у току тога века Црногорци, Херцеговци, Санџаклије, Босанци н наставили дело својих претходника из XVII и хуј века. Хајдуци Србије при крају XVIII века, у доба Кочине крајине, и на самом почетку XIX века, представљали су веома озбиљну снагу и одиграли су необично важну улогу у припремању народа на устанак.

Тако су се Турци за све време своје владавине осећали у нашој земљи као незвани гости. Нису били сигурни ни у својим градовима, а ван њих — на друмовима који су, најчешће, водили кроз непрегледне шуме — били су у смртној опасности од хајдука. Да би се заштитили од њих, подигли су поред путева низ утврђења у којима су седела војничка одељења са задатком да штите путнике од нападача. Таква утврђења била су у Пироту, Белој Паланци, Нишу, Алексинцу, Ражњу, Параћину, Јагодини, Баточини и другим местима. Али то није било довољно, те су Турци били принуђени да дају

повластице нашем живљу који је становао поред друмова: ослободили су га разних дажбина и дали му оружје, а он је у накнаду за то био дужан да обезбеђује пролазак кроз шуме. Но ови наоружани људи често су ишли наруку хајдуцима, често су се и сами одметали у хајдуке, и сваког часа могли су да се претворе у устанике.

Зато су Турци — да би застрашили народ — вршили многе и тешке одмазде. Ухваћене хајдуке и устанике набијали су на коње поред путева и на другим истакнутим местима, а главама побијених китили су своје градове. Ту страшну слику видели су у разна времена турске владавине многи људи који су пролазили кроз нашу земљу. А с времена на време, ван себе од беса, Турци су палили, пустошили, робили и убијали све што би им под руку дошло. Како је то изгледало, довољно речито сведочи један запис с краја XVI века: „У љуто зимње време свлачише и наге на земљи бијаху, а друге наге, свезане за опаше коњске, вуцијаху. Ови бише сасечени, други пострељани. И не беше места где мртви не лежаху: брда, долине, вртови, поља, све беше тада пуно мртвих телеса. А друге одводише у туђу земљу и растављаху. Беше тада горко ридање и плач. Одводили су друга од друга, брата од брата, сина од оца, мајку од сина“. Али за одмазду Турци су добијали одмазду, осветничка хајдучка рука враћала им је жао за срамоту.

У сталној борби на живот и смрт хајдуци су често били врло окрутни. Али друкчији нису ни могли бити, јер су имали посла са бездушним непријатељем. Према насилницима они су морали бити насилници. Свој сурови однос према Турчину сваки хајдук могао је да оправда речима којима је Вук Мићуновић у Негошеву *Горском вијенцу* направио разлику између везира и себе:

Он је хајдук робља свезанога,
он је бољи е више уграби;
ја сам хајдук те гоним хајдуке,
гласнија је моја хајдучина.

И зато што је тај однос такав муслиманске песме у којима се опевају хајдучки порази звуче као песме у којима се прослављају експлоататори и насилници, аге и бегови.

Наравно, то не значи да није било и ружних хајдучких поступака. Живећи под врло тешким условима у шуми или код јатака, прогоњени чак и од аустријских и млетачких власти (оне су за њима слале потере, уцењивале њихове главе итд.), угрожавани од домаћих издајица, они су у извесној мери морали постати дивљачни И отуд је разумљиво што су се међу њима могли наћи и такви људи као што је у песми онај Плетикоса Павле који убија недужне сватове. Али, са друге стране, да су се хајдуци држали „витешког“ начина борбе, били би онемогућени на самом почетку свога постојања и у томе случају не би било ни устанака и Турци би мирно владали над мирном рајом.

Занимљиву белешку о хајдуцима оставио је Вук Стефановић Караџић у *Српском рјечнику: „Народ* наш мисли и пјева“ — каже Вук између осталог — „да су у нас хајдуци постали од турске силе и неправде. да речемо да гдјекоји отиде у хајдуке и без невоље, да се наноси хаљина и оружја по својој вољи, или коме да се освети, али је и то цијела истина да што је год влада турска боља и човјечнија, то је и хајдука у земљи мање, а

што је гора и неправеднија, то их је више, и зато је међу хајдуцима бивало кадшто најпоштенијих људи, а у почетку владе турске јамачно их је било и од прве господе и племића... Хајдуци љети живе по шуми и долазе јатацима те се хране, нпр.: дођу коме на вечеру па им онај да што те понесу у торбама што ће јести до сјутра навече; а кадшто их јатак намјести гдје у шуми па им носи и ручак и ужину. Кад дође зима, они се растану и отиду сваки своме каком пријатељу на зимовник, али најприје уговоре кад ће се на прољеће и гдје састати. На зимовницима гдјекоји леже дању по подрумима или по другијем зградама, а ноћу се часте и пјевају уз гусле, а гдјекоји преобучени у просте хаљине чувају стоку као слуге. Ако који у одређено вријеме на рочиште не би дошао, друштво иде те га тражи, па ако би се догодило да јатак хајдука на зимовнику изда или убије, то сваки хајдуци гледају да освете макар и послије педесет година. Хајдуци у наше вријеме у Србији носили су највише чохане плаветне чакшире, доње на ногама чарапе и опанке, горе чохане ђечерме и копоран, гдјекоји и доламу зелену или плаветну, а поврх свега куповни гуњ; на глави или ћелепоше или фесове или свилене капе кићенке, од којијех су свиленеките висиле с једне стране низ прси, и које је осим њих слабо ко носио; врло су радо носили на прсима сребрне токе, а који их нијесу могли набавити, они су мјесто њих пришивали сребрне крупне новце; од оружја имали су дугу пушку и по двије мале и велики нож. У Србији је за владе турске готово у свакој кнежини био по један буљубаша (Турчин) са неколико пандура (међу којима је било и Срба и Турака) који су гонили хајдуке, а кадшто, кад би се хајдука много појавило и стали би често убијати и отимати, подизали су Турци и народ сав у потјеру, и премда су их гдјекоји људи у друштву тјерали и тражили а код куће их по зградама и по шумама крили, опет се кадшто догађало да су их хватали и убијали: кога убију, ономе пандури одсијеку главу и однесу је у град, те се на коцу метне на беден, а кога Турци жива у руке докопају, онога набију на колац. А кад ни потјера не може ништа да им учини, онда Турци изиђу *на тефтиш,* тј. какав велики старјешина турски изиђе с подоста момака у народ, па затвором, бојем и глобама нагони кметове и родбину хајдучку да се траже хајдучки јатаци и да се хватају хајдуци (а осим тефтиша у хајдукову родбину и у жену и дјецу, ако их има, није нико дирао, него су код својијех кућа живљели на миру). Тефтиши су особито бивали послије ратова, кад многи људи од страха турскога побјегну у хајдуке... Хајдуци држе свој закон, посте и моле се богу као и остали људи, и кад кога поведу да набију на колац, па га Турци понуде да се потурчи — да му опросте живот, он псује Мухамеда додајући: „Па зар послије нећу умријети?“ Хајдуци се сви држе за велике јунаке, зато у хајдуке слабо смије и отићи онај који се у се не може поуздати. Кад кога ухвате и поведу да набију на колац, понајвише пјевају иза гласа, показујући да не маре за живот. И предани је хајдук свагда слободнији н отресенији од другијех људи, не да на се никоме, и свак га се прибојава. Кадшто по два и по три хајдука повежу и похарају много више људи; али кадшто и они ударе на чудо гдје се не надају...“

У песмама хајдучки живот је — углавном — верно представљен. Поједини догађаји, па чак и личности, измишљени су, али су истинито приказана турска недела и отпор који је народ пружао преко својих најборбенијих представника. Народни певач је сачувао истину о томе како су Турци скупљали харач, како су ударали на женски образ, како су људима отимали имовину, како су измишљали свакојаке страшне муке да би рају натерали на послушност. Не мање истинито приказао је народни певач различне тренутке из хајдучког живота: одметање у гору, организацију дружине, улогу харамбаше, начин борбе (ухођење, напад из бусије итд.), састајање у пролеће („Ђурђев

данак — хајдучки саставак“) и растајање у јесен („Митров данак — хајдучки растанак“), победе и поразе.

Оно што нарочито карактерише хајдуке јесте изванредна отпорност у свим приликама. Малобројни према турској сили, они су морали да се боре и памећу, да се сналазе и довијају на најразличније начине, да буду опрезни, лукави, али изнад свега морали су биги храбри и издржљиви, спремни да ведро подносе умор, глад, жеђ, ране, најтежа мучења. Зато се у песмама тако често и наглашава да хајдук може бити само човек нарочитог кова, човек који је кадар „стићи и утећи и на страшну мјесту постајати“, човек

ком је кућа диван-кабаница,
мач и пушка — и отац и мајка,
два пиштоља — два брата рођена;
кој' се рани мачем по крајини
као соко крил'ма по облаку...
кој' од ране јаокнути неће,
поред себе уплашити друга.

И није било муке коју такви људи не би поднели радије него ропство. Глад, жеђ, хладноћа, све је било лакше него служење Турчину. Једна жена, која се одметнула због турског насиља, овако описује своје мучење у шуми:

Ходих млада по гори зеленој,
пасох траву за петнаест дана,
пасох траву каконо и срна,
и не виђех леба залогаја.

Хајдуке је — како казују многе песме — красила најлепша другарска љубав. Рањеног друга нису остављали на бојишту, него су га износили и видали му ране. На превару убијеног друга светили су кад-тад. Издајника је увек стизала осветничка рука. Непријатеља се нису плашили. Ако би му пали шака, ћутке су подносили најсвирепије муке, као Мали Радојица н стари Вујадин. За непријатеља нису имали милости. Али се дешавало и то да су понеком Турчину поклањали живот — да прича како су Турци изгинули. У извесним случајевима узимали су откуп за заробљене Турке и пуштали их, или су их мењали за своје другове који су запали у турско ропство, а понекад су их продавали Латинима, као што је учинио Ватрица Стјепан са пашом Подгорицом, који му је био оборио кулу и заробио жену:

Кад он виђе пашу Подгорицу,
прореза му зелену доламу,
па га узја како и парипа,
одјаха га граду дубровнику,
па продаде њега у Латине,
у Латине, за меке рушпије,
нека вуче по мору галије.

Хајдучка песма помиње као борце не само мушкарце него и жене, па чак и децу. Такво једно јуначко дете је нејаки Стеван, који је био довољно храбар да украде ножеве, али није био довољно снажан да њима лако пресече везе на рукама свога оца Грујице Новаковића, кога су Турци свезали:

Ал' детету невоља голема:
ножи тешки, а дете нејако,
једва ноже довуче до бабе,
оберучке једва подигнуо,
па повуче ноже по конопцу,
те пресече на руку конопце,
посеч' Грују по десници руци;
из руке му црна крвца пође.
Писну дете кано гуја љута:
„Јао бабо, посеко ти руку!“
А беседи Новаковић Грујa:
„А не бој се, Стево, чедо моје!
Крв не иде из бабине руке,
него иде крвца из конопца“,

Многобројни су и разнолики хајдучки ликови који су сачувани у народној песми. Они имају много заједничких црта са јунацима из старијих времена, али имају и неке потпуно нове особине које су у складу са друкчијим условима и начином борбе. Најизразитији хајдучки ликови су: Старина Новак, Грујица Новаковић, Костреш харамбаша, стари Вујадин, Мали Радојица, љуба хајдук-Вукосава.

Старина Новак је историјска личност, познати хајдучки харамбаша из друге половине XVI века. У песмама он каткад има презиме Дебелић; међутим, Дебелић Новак је сасвим друга личност, која је живела читав век раније. Надимак Старина, како се мисли, у вези је с тим што су га његови хајдуци као свога старешину звали *бабо* У изворима он се помиње и као Баба Новак. У песмама он је кадар да стигне и престигне, и не боји се „никога до бога“. Четрдесет година чува „друма кроз планину“ и отима отето благо. „Очи су му двије купе вина, трепавице од утине крило.“ Од силине његовог гласа отпада лишће с горе. Његовој сабљи не измиче нико:

Што пропушћа дели-Радивоје,
дочекује млади Татомире:
што утече младу Татомиру,
дочекује дијете Грујица;
што пропусти дијете Грујица,
то дочека Старина Новаче.

На царском друму, са сабљом која никог не пропушта, он делује као божанство освете.

Грујица Новаковић — по потпуности свога лика, по богатству црта, нарочито по својој надмоћности, чији су извори не само у физичкој снази него и у бистрини ума — највише се приближује Марку Краљевићу. Он је свемоћан, скоро непобедив, свуда присутан, лаке руке. Он је један од наших најведријих јунака. Народни оптимизам

достигао је у њему највиши степен. Песме о њему за време турске владавине имале су, свакако, изванредну подстицајну моћ.

Костреш харамбаша је најизразитији тип неумољивог судије. Он пљачкашима удара срамотно обележје — да се издалека виде и свуда познају. Само његово име испуњава турска срца самртним страхом. Дубоко у планини „седи на друму широку“ И држи пушку преко крила. Личи на кип осврте који оживљује само у тренутку када се приближе Турци. Његове речи упућене турској потери опоре су и одсечне као ударац ножем. Не зна се да ли је мрачнија гора која му је дала уточиште или он који чува шумску слободу, једину у току векова.

Мијат Томић (познати хајдучки поглавица из XVII века) у песми је онај човек који је „од глади црну земљу јео, а од жеђи с листа воду пио, док је јунак дружбу сакупио“. А кад је то постигао, почело је турско благо да силази у његове џепове и ватра да прождире зулумћарске чардаке. Нежна срца према јагњету које је остало без мајке, он је био бездушан према насилницима.

Стари Вујадин и Мали Радојица имају улогу победника на мукама, али сваки на свој начин. Вујадин је миран, озбиљан, непоколебљиво решен. Пребијених ногу и руку, он се подсмева Турцима који би му за признање оставили очи. Он с поносом цео умире да би цео остао човек пред друговима и пријатељима. — Мали Радојица није мање храбар, а много је виталнији, један од највиталнијих типова у нашој епици, прожет безграничном вером да може и да мора остати жив, жив и слободан. — У време борбе с Турцима и један и други служили су као узори и као опомена како треба да се држе часни људи.

Љуба хајдук-Вукосава је ведра јунакиња, надмоћна и умом и срцем. Она не тугује, него се бори и побеђује. Она је живи пример женског јунаштва у мучној историји наше земље. Сакривених коса испод калпака и недара испод доламе, наоружана оружјем и љубављу и мржњом, она је оваплоћена жеља народна да све што живи и што је у живљењу угрожено ступи у борбу за слободу.

Иако је ропство било дуготрајно и тешко, народ је упорно веровао у ослобођење и борио се за њега. Та вера се преносила од оца на сина, са поколења на поколење, и из века у век бивала све снажнија, ведрија и стварнија. Освајач је све немирније живео у нашој отаџбини. Смрт га је вребала са сваке стране: у гори, на полу, на путу код куће, кад је усамљен и кад је у друштву, по мраку и по дану. Освајачу се много пута морало учинити да ударци на њега падају и из нашег неба, да се и наше планине крећу против њега, баш онако као што песма говори:

Ведро беше, те се наоблачи,
из облака тиха роса на'ђе.
Из ње пада студено камење,
оно бије по таборах Турке;
не утече друга никаквога,
ни да каже како с' погинули.
Устави се на истоку сунце,
а и сјајан мјесец на западу:

пресушише воде шедрвани,
устави се Шарац, вода ладна,
а потресе земља по Стамболу,
бијеле се задркташе куле,
а стресоше четири планине...
Све се црној земљи поклонише
и пођоше на Стамбола града.

У хајдучким — и ускочким — борбама прекаљивале су се народне снаге. У тим борбама расла је народна вера у победу над вековним душманима. Из тих борби сиротиња раја ушла је у велику буну из 1804. године, у битке на Иванковцу и на Мишару, у први и други устанак, којима су заувек раскинути турски окови.

7 Песме о ускоцима

Назив ускоци добили су они људи који после пада Босне (1463) и Херцеговине (1482) нису хтели да остану под турском влашћу, него су пребегли у Хрватску и Славонију. У почетку они су се звали пребези и чинили су посаду пограничних тврђава. Нарочито су се истакли они који су под капетаном Петром Кружићем бранили Клис од Турака. Кад је Клис пао (1537), они су се преселили у Сењ и „понели тамо и име ускока". У Сењу њихов број су увећали вентурини (бегунци из млетачке Далмације). Од оружја су имали пушку, секиру, ханџар. Борили су се храбро на мору и на суву1. До половине XVI века у својим походима на Турке били су помагани од Млечића. Од тога времена, после турско-млетачког измирења, настала су дуготрајна непријатељства између ускока и Млечића. Она су достигла врхунац крајем XVI и почетком XVII века. Тада је настала и изрека: „Бог вас чувао сењске руке!"

Сами Млечићи нису били у стању да изиђу на крај с ускоцима, те су затражили од аустријског двора да се ускоци „уклоне из Приморја, а барке њихове да се спале". Ускоци су више година храбро одолевали заједничком млетачко-аустријском притиску: били насилно исељавани из Сења и опет се враћали у њега. Најпосле су се непријатељства претворила у ускочки рат (1615—1617). „У том рату" — каже Прелог — „допрли су ускоци до самих Млетака, а главно бојиште било је око Горице и Градишке на Сочи. Миром у Мадриду (септембра 1617) обвезао се надвојвода Фердинанд да ће ускоке уклонити из Сења у унутрашњост, лађе им спалити, а у Сењ сместити немачку посаду. И доиста су ускоци били размештени у крајеве око Оточца и по Жумберку. Ту их је скоро нестало међу осталим становништвом."

дело сењских ускока наставили су у средини и на крају XVII века котарски и приморски ускоци. То су људи који су из Босне и Херцеговине — због тешког живота под Турцима — ускочили на млетачко земљиште и узели видно учешће у два млетачко-турска рата: у кандијском (1645—1669) и морејском (1684—1699). Млетачка Република „што није дозвољавала Аустрији — чинила је сама". На њен позив, већ 1646. године прешла је на њено земљиште прва група Влаха. Идуће, 1647. године прешле су нове групе и убрзо учествовале у одбрани Шибеника од турског напада. Године 1648. котарски ускоци имали су читав низ окршаја са Турцима: код Удбине, код Рибника (где Су погинули поп Шорић и Петар Смиљанић), на Зечеву (где је погинуо Вук Мандушић). Неколике наредне године биле су испуњене ситнијим чаркама. Од 1653. Ао краја кандијског рата одиграле су се многе жестоке борбе: код Книна, Гламоча, Удбине (где је, 1654, погинуо Илија Смиљанић, син Петра Смиљанића), код Брибирског Потока. Период мира од 1671. до 1683. године ускоцима је врло тешко пао

јер су били жељни сукоба с Турцима. И пре него што је избио нови млетачко-турски рат, неки од ових неукротивих бунтовника (међу којима се највише истакао Илија Митровић, брат Стојана Јанковића) обновили су непрекидне борбе с Турцима (1683). Од 1684, кад је почео морејски рат, у тим борбама учествовали су сви котарски ускоци. до краја овог рата ОНИ су имали низ сукоба са Турцима: код Книна, Гламоча, Сиња, Ливна, Дувна (где је, 1687, погинуо Стојан Јанковић) и на другим местима. — У XVIII веку „јењава и престаје рад котарских ускока“.

У млетачкој служби ускоцима је било боље него у аустријској: добијали су разна одликовања и високе месечне плате. „Зато ће котарски сердари, ослобођавајући далмацију, припојити је не Аустрији, како су хтели Сењани, него Венецији, и тако продужити већ полумртвој млетачкој држави господство на Јадрану више од једног века.“ Али, упркос оваквим ускочким заслугама, млетачка држава — кад год јој је то било потребно — спутавала је ускочке акције. Кад је њој ишао у рачун мир с Турцима, тражила је и од ускока да буду мирни, забрањивала им је чак и појединачне мегдане с Турцима (1651. и 1660. године).

У храбрости ускоци нису заостајали за хајдуцима. Они су и сами били — како је у једној прилици тачно речено — „хајдуци нарочите врсте“. Од правих хајдука разликовали су се поглавито по томе што нису живели у шуми или код јатака, него код својих кућа, у кругу својих породица (у Сењу, Задру и другде), одакле су предузимали даље или ближе походе на Турке. Сем тога, њихови одреди најчешће су били бројнији него хајдучки и чешће него ови борили су се на коњима и ван бусије — као права војска. А као и хајдуци много су пазили на рухо и на оружје. Котарски сердари — каже Храбак — носили су на глави „високу шубару у облику чалме или, можда, и праву чалму. Изнад беле ланене кошуље облачио се прсник од две разнобојне тканине. У средини прсника, са предње стране, налазила су се два реда тока, сребрних и обично елипсастог облика. Између тока био је извезен крст. На прсник се облачило суро јапунџе или кабаница са широким оковратником и широким рукавима опшивеним кожом. Ниже прсника широки кожни појас, ћемери, ханџари, кубуре и ножеви. А затим беневреке од домаћег сукна или штофа. На ногама опанци. — Оружје су одлагали само кад су улазили у цркву, спавали на дому или се бријали. Иза појаса су увек претиле кубуре, нацак и ножеви. Кубуре су изгледале као велики пиштољи или мале пушке с лепо заобљеним дршкама. Ножеви су били дугачки и прави, са врхом који је укосо усечен на једну страну и са дршком као кука. Пушке су имале дугу цев и танак кундак, готово као и кубуре, но само дужи. Ороз на пушци се високо кочоперио гледајући другарицу на другом крају цеви. Сабље и мачеви били су широки, сабље криве, а мачеви прави. Шаку је чувала накрсница, која је некад могла, испреплетена, изгледати као права корпа. Балчак и корице при балчаку били су често од сребра. И пушке и сабље су украшаване. Многе кубуре и пушке имале су окове и везове од злата и сребра, у које је уметано драго камење, седеф и мерџани. С оружја, као и с кала и чибука, жене су преносиле вез на одела, покриваче и јастуке, или, обрнуто, ваљда зато да би их се мужеви стално сећали. Сабље су имале „мухур“, жиг с иницијалима мајстора-ковача или оног коме сабља припада, као и с ликом свеца-заштитника. Некад би на балчак ђорде изрезали око као амајлију против урока од злих очију; зенице тих очију понекад су биле драги каменови“.

Песме о ускоцима, као и песме о хајдуцима, у ствари су „хроника у стиху“. Народни песник опевао је ускоке и њихове противнике „какви су били, не додајући, у основи, више него што би требало да се добије епски колорит“. „Одело њихово и њихових жена било је богато и кићено, како се у песми описује, мегдане су делили, зубима се клали, у чету ходили, братимили се, један другом сестре и кћери отимали па турчили или покрштавали, и узимали за жене, како је то у песми опевано“. Али схватајући борбу против Турака „као једну целину“, народни песник — како је то већ истакао В. Чубриловић — „рад котарских и приморских сердара у XVII веку узима као наставак акције сењских ускока“ и, најчешће, ставља у једно исто време и Сењане и Котаране.

Међу највише опеване ускочке јунаке спадају: Иво Сенковић, Сењанин Тадија, Стојан Јанковић — личности које су познате и историји.1 Иво Сенковић (или Иво Сењанин) је историјски Иван Влатковић, поглавица сењских ускока. „У време аустро-турског рата 1593—1606. он се“ — каже В. Чубриловић — „надалеко прочуо са својим другом Јуришом. Последњих година XVI века Иван је један од највећих сењских војвода. Одликовао се приликом освајања Клиса 1596. и Петриње 1597.“ Године 1602. био је један од вођа побуне против Јосифа Рабате, аустријског изванредног комесара, који се — потплаћен од Млечића — „трудио не да укроти, него да растера ускоке“. После Рабатине смрти Иван и Јуриша су још жешће четовали на суву и гусарили на мору. Између осталог, опљачкали су и попалили турски Скрадин. Али кад су се измириле Аустрија и Турска, 1606, аустријске власти су — нарочито подстицане турским и млетачким тужбама — почеле све више да стежу ускоке. Иван је убрзо пао у затвор (заједно са Јуришом), али је успео да побегне. Затим се, 1610, измирио с аустријским властима обавезавши се да неће четовати и гусарити. Али је већ идуће године „одведен у Карловац, окован у гвожђе и стављен пред војни суд. Био је оптужен за више дела: да је опљачкао габелске Турке, запленио неку вуну и кордован; његови „јунаци“ да су починили насиља у Хрватском приморју и, за најтеже дело, да је суделовао у нападу на државне лађе и стоваришта са храном“. Од свих ових оптужаба Иван је успео да се одбрани, „само од једне није могао: да је самовласно узимао храну из царских лађа и стоваришта. То га је стало главе. Ништа му није помогло што и сама истрага признаје да је у то време била глад у Сењу и околици, И да је он узету храну „све сиромашним војницима поделио и узајмио“... Иронија судбине је хтела да за неколико десетина мерица жита изгуби главу човек који је, као мало ко у његово време, задао јада Турцима“. И године 1612. осуђен је од аустријског војног суда на смрт и погубљен Иван Влатковић, „сиромашни затворени хрватски ратних“. — И у песмама Иван је приказан као човек који — каткад с више, каткад с мање храбрости — непрекидно ратује. Како је приказан у песми *Иво Сенковић и ага од Рибника* он иде међу два или три најсугестивнија лика нашег херојског песништва. Он је — каже ова песма — млад, нема ни шеснаест година, још није ни видео мегдан, а противник му је на гласу мегданџија. Стари, онемоћали отац испраћа га са стрепњом и тугом, са благословом који представља једно од најузбудљивијих места у целој нашој јуначкој поезији:

Пођи, сине, пошô у добри час!
Тамо, сине, добре среће био!
Бог те здраво и мирно носио,
од душманске руке заклонио,
грдне ране и руке душманске!
И крепка ти десна рука била!

И оштра ти бритка сабља била!
Слободне ти очи на Турчина!
Кад ти дођеш под Рибника бела,
ти се немој поплашити, сине!
Оштро гледај, а оштро беседи,
оштро агу на мејдан зазивај!

То је оно Његошево младо жито коме је вековима долазила жетва пре рока. Иво Сенковић представља нашу младост кроз векове, која је дорастала до коња и до бојна копља — за непрестану борбу. У шеснаестој години он није задрхтао од страха, и успео је да надвлада агу од Рибника и да надмудри два пашина сина. Осветио је на тај начин не само свога оца него и све друге људе који су трпели увреде од Турака. Његово младалачко јунаштво је кроз векове позивало људе на херојске подухвате, на борбу за одбрану људског достојанства.

О Сењанину Тадији историја не зна много. Свакако је то био Тадија Петровић, савременик Сењанина Ива, а постоји и претпоставка да је то могао бити и неки котарски јунак — Мандушићев сестрић Тадија или који други — с обзиром на то да су Турци називали Сењанима не само људе из Сења него ,,све хајдуке и злочинце без разлике“. Али, као у накнаду за то што га историја недовољно познаје, песме га представљају као једног од највећих наших јунака. Он је неустрашив и страшан Турцима, сталожен, повучен, мудар. Он зна какве су „муке у Турака“ и решен је да их свакога часа поднесе. Ко то не може, с тим неће да другује. Више воли неколико добрих другова него непоуздану чету. Способан је да сам удари на читаву војску, чак и онда кад му се друштво уплаши и одустане од боја. Он је своје срце слободио речима:

Што си ми се, срце, уплашило?
Једном си се од мајке родило,
а другом ћеш, срце, умријети.
Он је рекао своме ујаку:
Но ја с тобом друговати нећу
кад си тако страшљив међу друштвом.

Он је наредио да се живи одеру ован и јарац — да би показао разлику између јуначког и кукавичког држања на мукама. И није се разметао својим подвизима. Кад су се зачудиле Сењанке девојке како је са два друга похватао многе Турке, рекао је просто и скромно: „То се срела срећа и несрећа“. Сувишно је истицати како је овакав јунак деловао на борбено расположење народа.

Стојан Јанковић је — како се види из историјских докумената — један од двојице или тројице најзнаменитијих вођа котарских ускока. Одликовао се у многим борбама против Турака за време дуготрајног кандијског рата. У једној од тих борби (код Обровца, 1666) пао је у турско ропство и провео у Цариграду четрнаест месеци. За ратне заслуге млетачке власти дале су му високо одликовање и имање у Котарима. У периоду мира између кандијског и морејског рата имао је задатак да као најистакнутији ускочки старешина спречава нападе ускока на Турке. Зато је једно време — кад се његов брат Илија Митровић одметнуо од млетачких власти и почео на своју руку да ратује против Турака — био интерниран у Млецима. По избијању

морејског рата, с успехом је предводио котарске ускоке и одликовао се у низу сукоба с Турцима. Погинуо је у нападу на Дувно 1687. — и у песмама Стојан је веома велики јунак, — како га сами Турци називају — љута под каменом гуја, стари мегданџија, који је „додијао цару и ћесару, у Латинској краљу латинскоме“. Под раскошним рухом и оружјем, смеђих до рамена брка, „необичан јунак погледати“, син прослављеног Јанка од Котара, он ниче свуда као из земље и шири страх и трепет. Везаних руку, он је кадар да седморицу непријатеља растави с душом. Од његовог даха „уз јелу се узвијају гране“. Од његове руке гине знаменити турски јунак Тале од Орашца.

Као и главне ускочке јунаке, историја познаје и њихове главне противнике. Мустај-бег Лички (Хуракаловић) управљао је Ликом и имао седиште у Удбини у другој половини XVII века. Негде у то исто време Бојичић Алија био је заповедник тврђаве Задварја (у клисури код доње Цетине). Куна Хасан-ага је био заповедник у Книну, где је и погинуо 1653. Хрња Мустаф-ага (Мујо од Кладуше, Мустафа Хрњица) и његова браћа такође су историјске личности. „Отац Муја Хрњице“ — каже Водник — „дошао је с Фадилпашом у Босну, па се онда населио у Книну, гдје се оженио сестром Хурем-аге Козлића. Погинуо је четујући по Котарима и оставио три нејачка сина: Муја, Халила и Омера, те кћер Ајкуну. Хурем-ага као даица (ујак) узе сирочад у заштиту, а кад су одрасли, пресели их у Велику Кладушу, у бихаћку Крајину. Први се прочуо као јунак Мујо Хрњица. Босански беглербег Сархош Ибрахим-паша Мемибеговић саградио му, заволевши га, камену кулу у Великој Кладуши, и привеза уза то агалук да стражи на Крајини и да сузбија провале хрватских крајишника. Мујо је био буљубаша, тј. главар стража у Кладуши. Он је са својом браћом и Кладушанима четовао, чинио затрке, отимао дјевојке, хватао робље, дијелио мејдане, те му се име прочуло по свој хрватској и турској Крајини. Муја Хрњицу убио је из засједе у Петровој гори побратим му потурица Мехо Катарица; Омер је изгубио главу панувши крај врела Коренице у бусију Стојан-харамбаше, а Халил пао је под Бањалуком у чети крајишника што су се, оцрњени пред султаном, дигли против Вуча-паше, па били од њега потучени. уз Халила пао је и Тале Личанин, о коме иначе поуздано мало што знамо, иако је он један од најзанимљивијих јунака муслиманске народне епике.“

Са друге стране, неки историјски неодређени ускочки јунаци добили су значајно место у песмама. такви су, између осталих, Комнен барјактар и Вук Анђелић. Комнен је јунак необичних размера, неустрашив, непобедив. Вук Анђелић је — како га песма приказује — „мрка брка, а крвава ока; куд погледа оком расијече — као муња из мутна облака“. Он иде „од града до града“, привлачи се „од трна до трна“ и „од грма до грма“ нечујан и незадржив као ваздух. У туцачким хаљинама, са дреновом батином на рамену и искрпљеном торбом о батини, свестан да ће се рђаво провести сваки онај који се „сретне ил' сустигне с њиме“, Он оличава ону необуздану народну снагу која, слична надошлој реци, увек и у свакој прилици — између стража, заседа, тамница — уме себи да нађе пута.

Можда су и ови људи стварно постојали — под овим или под неким другим именом. А можда их је народ и измислио — у жељи да прослави што већи број бораца за слободу. У току неколико столећа неравне борбе са Турцима, који су били и бројнији и боље наоружани, народ је могао да се поузда само у сопствену храброст. Његови повремени савезници (Аустрија и Млетачка Република) били су му то само ради својих интереса, као што су му често због својих себичних циљева умели бити и љути непријатељи. У

таквом положају наши су преци морали постати свесни тога да само својим хероизмом и самопрегором могу одбранити своје право на живот. У стварању такве свести ускочке песме — као и хајдучке, као и песме о старијим јунацима, стварним и измишљеним — одиграле су необично важну улогу. Није случајно то што је на нашем језику испевана крилатица: „Песма нас је одржала, њојзи хвала“. У вековима ропства слободан живот био је могућ само у ускочким и хајдучким дружинама и у песми. Отуда је — као зраци мађијског сунца — продирао у земунице, у уџерице, у бедна станишта гладних и неодевених, у срца утучених, у крв обесправљених, и преображавао робове у хероје. У тами робовања раја је замишљала и измишљала своје јунаке у сјајном руху, под блиставим оружјем, на бесним коњима, као слободне и пуне луде, и ишла за тим светлим узорима — из окршаја у окршај, кроз огањ свакојаких мука, преко својих и непријатељских лешева, падајући и опет се дижући — ка једном једином и неизрециво драгом и огромном циљу: животу слободних људи. И зато су ове песме слободним људима драге исто толико колико и њихова слобода, и у свакој својој речи садрже опомену да нема напора који не би требало уложити и трпљења која не би требало поднети ради очувања стечене слободе.

8 Песме о ослобођењу Црне Горе и Србије

У песме „новијих времена о војевању за слободу“ спадају циклуси ослобођења Црне Горе и ослобођења Србије.

„Ослободилачка борба у Црној Гори“ — каже Б. Павићевић — „започета црногорским устанком у току морејског рата (1684—1699) ушла је на почетку XVIII вијека у фазу борбе за политичку еманципацију од турске власти и за независност Црне Горе. Спремност сељачких маса да се боре противу феудализма удвостручавала је чињеница што је тај феудализам био „иновјерни“. Друкчије речено, ова типична сељачка буна имала је форму ослободилачког рата. На челу те борбе стајали су кнезови, војводе, сердари... Та чудна подударност интереса сиромашних и угњетених сељачких маса и интереса остатака некадашње домаће властеле може се објаснити низом унутрашњих друштвено-економских чинилаца и особитим међународним околностима у којима се тада нашла Црна Гора (напад на самоуправу Црне Горе испољен средином XVII столећа, појачане феудалне дажбине над становништвом, тј. тежња многих, управо свих, околних санџакбегова да узимају данак од Црне Горе, утицај Млетака, касније утицај Русије итд.). Улазећи у XVIII вијеку у фазу борбе за независност, ослободилачки покрет Црногораца морао је појачати нужност стварања јачег јединства Црне Горе, рушења племенске изолованости и свих оних манифестација које су потипале из такве изолованости (крвна освета, општа правна несигурност итд.), да би се успјешно могла водити борба против Турака. Тада оживљава и традиција о старој државној независности итд. Та ће борба да траје читаво једно столеће, да би почетком XIX вијека ушла у фазу рушења племенске самосталности и стварања државних и јавних институција у Црној Гори.“

О овој борби говори циклус ослобођења Црне Горе. Он према Павлу Поповићу — обухвата песме „о познатој истрази потурица (1707) коју је Његош прославио у *Горском вијенцу,* као и о јунацима тога догађаја и времена. Ту се пева о владици Данилу († 1735), и браћи Мартиновићима, који су главни учиниоци догађаја од 1707; пева се баш догађај, од тренутка кад владика буде заробљен па све док не „погибоше црногорски Турци“. Затим се износи бој на Цареву лазу (1712); јунаци његови јесу по песми: Вук Мићуновић, који је представљен као највећи јунак тога времена (има песама које и његову смрт описују); Јанко Ђурашиновић, који је у том бојy погинуо, тада. Најпосле се износе ситни бојеви, упади турски у села црногорска, „удари на овце“, смрт и освета јунака; ту се пева о Вуку Томановићу, који је „славни јунак црногорски“, о Лазару Пецирепу, Батрићу Перовићу *(Освета Батрића Перовића* је извор сцени покајница у *Горском вијенцу)* и другим јунацима и четовођама

црногорским. Занимљиво је да многе песме певају и о Вуку Мандушићу, који нам је познат из ранијег циклуса; овде га песме сматрају као Црногорца исто као и друге. — Овај циклус различан је умногом од ранијих. „У црногорским пјесмама више је историје него поезије“, рекао је још Вук и овај је циклус одиста такав. Песме су у њему умногом истините. Кратке и просте, углавном без поетичних описа, без дугих беседа, скоро сасвим без мотива о вилама и гавранима, оне реално певају бојеве црногорске с Турцима, славе само реалне личности и кад најмање личности помињу, одржавају топографију радње увек тачно и доследно... У њима жене и љубав не играју никакву улогу... Оне су често испеване у славу једног јунака. У њима нема маште, као што нема ни хумора; у њима је само известан трезвен реализам у опису. Излагање је њихово просто и збијено; језик је у њих прост и крепак, нимало реторски. — Можемо сматрати да се овај циклус проширује песмама које певају доба после владике Данила. Има песама о догађајима за владике Саве и Василија (1735—1767). Обично су ситни бојеви ту описани; највећи јунак тога времена је по песми син Вука Томановића Никац од Ровина, који је, као „син Обилића“, убио босанског пашу под шатором. Има песама и о Шћепану Малом (1767—1774); њихов су предмет срећни бојеви Црногораца кад су Турци и Млечићи на њих напали. Више је песама о великим догађајима под владиком Петром (1782—1830), о многим и срећним бојевима против Махмут-паше Бушатлије и иначе. Не изостају ни песме из времена владике Рада (1830—1851), кнеза Данила (1851—1860), и све до данашњих дала. Све ове песме су по карактеру исте као и оне о времену владике Данила. У неким од њих има нарочите живописне боје, пластичности сликања. То важи за оне у којима се износи специјални пастирски живот, по негдашњој граници Црне Горе, на Рудинама, на Грахову и другде, где су била многа стада, све торина до торине; где су та стада једнако била отимана, са стране турске као и с црногорске; где су власти турске (спушки капетан, никшићки чувени капетан Хамза) имале вазда посла, организовале целу полицију, градиле куле и стражаре због тога. Песме које описују тај живот идиличан и крвав, где се лила и крв и млеко у исто доба, имају каткад слике тог живота сасвим реалне, интимне, детаљне. Примери: *Овце Никца од Ровина, Удар на овце кнеза Вујадина“*.

Борба за ослобођење Србије вођена је против истог непријатеља и са истим циљем: да се створи независна домаћа држава. Та борба је у ствари, као што смо то већ рекли, наставак вековног хајдучког војевања и низа већих и мањих устанака. Да се она распламти у победоносни устанак, допринели су несумњиво много револуционарни догађаји у Европи крајем XVIII и почетком XIX века (после француске револуције) и слабљење турске империје (због ратова с Русијом и иначе). Непосредно су је изазвала јаничарска насиља на почетку XIX века. Убивши 1801. године доброг Хаци-Мустај-пашу, јаничари са четворицом дахија на челу завели су несношљив режим у београдском пашалуку. „Сад већ“ — каже Вук Караџић — „ни судија другијех није било у земљи осим дахија и њиховијех кабадахија и субаша: кнезови су послије Хаџи-Мустајпашине смрти одмах изгубили власт у народу, а и кадија, гдје се који налазио, није смио од њих ни помолити свога ћитапа. Они су људ'ма судили и пресуђивали по својој вољи, људе били и убијали, глобљавали, отимали (или узимали као своје) коње и оружје, и друго што им се год допало, најпослије стану силовати жене и дјевојке: изгонили су их у коло, да играју пред њиховијем хановима и чардацима, или пред чадорима, па које су им се допадале, оне су узимали к себи; тако данас једну, а сјутра другу; кадшто по једну, а кадшто и по двије и по три уједанпут.“ Зато се у Србији похајдучила „десетина народа; мало у којој кнежини није био по један харамбаша

најмање с десетак друга, а осим тога било је пет пута по толико људи који се нијесу били сасвијем одвргли у хајдуке, него су само зазирали од Турака и крили се по шуми и по другијем селима код својијех пријатеља и познаника“. У таквој ситуацији сасвим природно јавила се мисао о буни, нарочито код људи који су се и раније — уз аустријску војску — дизали на Турке. Алекса Ненадовић, највиђенији Србин тога времена, упутио је почетком 1803. године једно писмо у Земун тражећи џебану за устанак против дахија. Ухвативши Алексино писмо и добивши од султана ферман који им је наређивао да престану са зулумима, дахије — да би онемогућиле устанак и уклониле сведоке својих насиља — одлуче да посеку кнезове и да на њихово место поставе своје људе. Ову одлуку Турци су остварили почетком 1804. године. Али, уместо да умире рају, подстакли су је на буну. Кнезови који су избегли сечу и хајдуци одмах су почели дизати народ на устанак. Покушај дахија за измирење морао је пропасти. Убрзо је за вођу устанка изабран Карађорђе, који — како је Вук рекао — „почевши одмах господарски судити и заловиједати, и умјесто пријетње из пиштоља гађати, огласи старјешинство своје по Србији“. Убрзо раја се претворила у војску кадру да се мери са царском војском. То су у првом устанку, од 1804. до 1813, показале многе битке. То су показали и бојеви у другом устанку (1815).

Скоро све песме о овом времену испевали су борци, учесници у ратним догађајима или очевици тих догађаја. Од самога Филипа Вишњића, који је један од најдаровитијих народних песника, потиче читав низ песама: *Почетак буне против дахија, Бој на Чокешини, Кнез Иван Кнежевић, Бој на Салашу, Бој на Мишару, Милош Стојићевић и Мехо Оругџић, Хвала Чупићева, Бој на Лозници, Луко Лазаревић и Пејзо, Бјелић Игњатије, Лазар Мутан и Арапин, Станић Станојло*. А Филип Вишњић, од 1809. Ао 1813. године, „једнако је живео по српским логорима око Дрине“. Старац Рашко, други веома даровит народни песник, — по свој прилици — испевао је песму *Бој на Делиграду*, „јер је ја“ — каже Вук Караџић — „ни од кога тако по реду нисам могао чути као од њега, а и они од којих сам је слушао — сви су ми казивали да су је на Делиграду чули од њега и да ју је он онде често певао Петру Добрњцу“. Сем тога, у Лозници 1807. године — каже опет Вук Караџић — „слабо се кад ручало или вечерало без певача (и будући да је и г. прота Ненадовић радо слушао јуначке песме, тако су нам капетани избирали и доводили најбоље певаче из њихових кумпанија); а у Кладову и Брзој Паланци имао сам гусле у кући, и, осим различних војника који су ми певали, једно момче из нахије шабачке највише смо зато држали у служби (као кувара) што је врло лепо знало уз гусле певати“.

Настале непосредно после догађаја о којима говоре, махом бележене на првом извору, без промена које уносе други певачи, недотеране и каткад недовршене, песме „новијих времена о војевању за слободу“ драгоцени су документат и — кадшто — знатно уметничко достигнуће. У суштини, по своме духу, по главној теми, оне се не разликују од песама средњих и старијих времена. И у једнима и у другима основни мотив је борба за ослобођење од турских насилника. И једне и друге испуњене су јуначким подвизима и херојском љубављу према отаџбини. Постоје, наравно, разлике у ситуацијама, условима и начину борбе, али главна је разлика у емоцијама и изразу; у песмама средњих и старијих времена има разнороднијих, развијенијих, лепших поетских слика, свестранијег и подробнијег описивања унутрашњег живота појединих личности; у песмама новијих времена сва пажња је усредсређена на витешке подухвате и у њих је сабијена читава физичка и духовна активност описиваних људи.

То је борба без одмора, без предаха, и у њој луди могу осећати само гнев због насиља, жудњу за осветом, тежњу за победом, радост победника, мржњу према кукавичлуку и издајству. другим осећањима нема места. Клонућа су ретка, оптимизам дубљи, нежна расположења угушена или веома оскудно, у две-три речи наговештена.

Идеалан човек био је само онај „који може стићи и утећи, на тијесну мјесту причекати, за рањена прихватити друга, И на оштру ударити ђорду, коме није жао погинути“. Таквог човека представљају — између осталих — Вуксан од Роваца, Мрчарић Пејо, Илија Бирчанин, Петар Добрњац, Милош Поцерац.

Вуксан од Роваца, јунак песме *Три сужња,* одликује се не само јунаштвом него и ретком памећу. У тренутку кад треба да погине он не жали ки мајку, ни сестру, ни љубу, ни имање, него жали што ће умрети „без замене“. Он уме да доскочи подмуклом Турчину и да избегне смрт. Он изговара оне речи које имају дубок смисао:

Ако тамо куд напријед немам,
ни натраг се немам куд вратити.

Натраг се није могло, јер је тамо била тамница, мучење, смрт. Живот је звао напред и Вуксана од Роваца и читав народ.

Мрчарић Пејо је будна савест народна. У тренутку опште малодушности и попуштања непријатељу одјекнуо је прекорно и честито његов мушки глас:

Боље нам је свима изгинути
но у Турке давати ђевојке.

Он познаје границу на којој се губи част и оправдање живота. Бирати се не може, бољи је гроб од срамоте. И Пејо зове у борбу за одбрану људског достојанства, зове у „планине и кршеве љуте“ и у „пећине, куће зазидане, што су њини стари зазидали од велика страха и зулума“. Својом гвозденом вољом он општу малодушност преобраћа у општи пркос који се слива у дрску поруку паши: „Не дамо ти ништа до камена, да с њим бијеш у оба рамена“.

Илија Бирчанин има у себи нешто од чега се диже коса на глави, као да је саливен од вековног гнева и туге целог народа. Из њега бије мрак незадовољства, у његовим речима осећа се потмули тутањ велике буне. Али пустимо да о њему говори Вишњић кроз уста Фочића Мемед-аге:

Куд гођ иде, све кр'ата јаше,
а другога у поводу води;
он буздован о ункашу носи,
а бркове под калпаком држи;
он Турчину не да у кнежину: кад Турчина у кнежини нађе,
топузом му ребра испребија;
а кад Турчин стане умирати,
а он виче на своје хајдуке:
„Море, слуге, тамо пашче бац'те

ђе му гавран кости наћи неће!“
А кад нама порезу донесе,
под оружјем на диван изиђе,
десну руку на јатаган метне,
а лијевом порезу додаје:
„Мемед-ага, ето ти порезе,
сиротиња те је поздравила:
више теби давати не може“.
Ја порезу започнем бројити,
а он на ме очима стријеља:
„Мемед-ага, зар ћеш је бројити?
Та ја сам је једном избројио!“
А ја више бројити не смијем,
већ порезу украј себе бацим, —
једва чекам да се скине б'једа,
јер не могу да гледам у њега.

Петар Добрњац има неустрашиво срце, мудру памет и несаломљиву вољу великог војсковође. Његова војска је тешко изгинула, његовим војницима је „лице потамнело од проклета топа и кумбаре од брзога праха и олова“. Али он је кадар да на тамна лица баци светлост борбеног заноса. Он често шета „по бедему и по метеризу и слободи сву дружину редом“, испуњава срца ратника поуздањем у сопствене снаге. Погођен непријатељским зрном, клонуле руке низ чохану доламу, он се држи тако као да се ништа није догодило — „да не тура страве у дружину“, јер зна да ће Турци. ако освоје Делиград, освојити „сву нашу Србију“. Више него рана пеку га страдања Србије.

Милош Поцерац је јуначка песма за себе. Његова рука је рада да се игра с Турцима, а сабља му је жедна турске крви. На ђогату он излеће на горњу капију лозничку и сече Турке око града. „А кад ђогат под њиме сустане, он се онда ев' у град поврати, ђога сјаше, дората узјаше, па изгони дора на капију, све једнако Милош с'јече Турке.“ Зато и њега, и земљу која га је дала, и мајку која га је родила, прати ватрени народни благослов:

Весели се, под Цером Поцерје,
којено си гн'јездо соколово!
Кад Србину буде за невољу,
у тебе се по соко излеже,
те Србину буде у помоћи.
Весели се, Милошева мајко,
ти која си Милоша родила!
Весели се, Поцерац-Милошу!
десна ти се посветила рука
која знаде погубити Меха,
свим Турцима храброг Поглавара,
а Србима свима душманина!
Весели се, Поцерац-Милошу!
дуго ти се име спомињало,
докле текло сунца и мјесеца!

Очигледно, ови ликови имају много заједничког са јунацима из средњих и старијих времена. Да надмаши јунаке из песме, напрезала се целокупна раја. Она је била рада кавзи, она је знала да је „крвца из земље проврела“, она је осећала да је „земан дошô“ кад „ваља војевати“, она је хтела „сваки своје да покаје старе“. Из таме вековног робовања она се помолила као сунце из мутне ноћи и плахо заискала своје право на живот човека. Она је храброшћу на смрт решених сјајно доказала да бој не бије светло оружје, него јуначко срце.

С тим моралом раја је ишла из победе у победу. Наша земља постала је за Турке ненасита гробница. Госпођа Туркиња у страшном сну гледала је под својим грлом устаничку руку која јој кида ђердан, слушала кобне звуке и опажала несрећне боје. Гаврани су слетали на турске куле и доносили зле гласе. Залуд су Турци у војску узимали „све бекрију горег од горега“, у душе насилника усељавао се самртни страх. Турчин се јадао:

Робе, пале и сијеку Турке,
разбијају по друму трговце,
одјавише из планине овце,
одагнаше коње и волове,
похараше господске дворове,
раскопаше куле и чардаке.

Турске куће остајале су пусте. На мунаре је падала паучина. Где су били турски друмови и калдрме, „и куда су Турци пролазили и коњскијем плочам' задирали“, из клина је проницала трава. Остваривало се зло пророчанство турских мудраца: „Друмови ће пожељет Турака, а Турака нигде бити неће“. Било је дошло време да престане турско господство и да „друга постане судија“.

ЛЕПОТА ИЗРАЗА У НАШОЈ ЕПСКОЈ ПОЕЗИЈИ

Велике витешке и моралне вредности које су изражене у нашој јуначкој поезији несумњиво су њена највећа лепота. Али и сам израз, ма колико патио од општих места, — у најбољим случајевима бар — има изванредну снагу.

Општа места су неизбежна последица усменог стварања. Од њих умногоме зависи не само одржавање него и настајање песама.

У тренутку кад ствара нову песму народни песник — утолико више уколико има мање дара — узима из старијих песама готове епитете, поређења, описе, почетке и завршетке, разне устаљене изразе, па чак и ред излагања. Али то исто, мада у мањој мери, раде и веома даровити песници, а то значи да су општа места и за ствараоце и за слушаоце имала посебне чари и да су понављана и због тога.

По себи се разуме да од свих општих места исти ред излагања сличних или истоветних догађаја највише умањује вредност поетског израза. Тешко је не осетити монотонију, на пример, песама које су засноване на разговору између неког лица и гаврана који доноси вест о боју и погибији, или песама у којима се овај или онај догађај описује као испуњавање ружног сна. Али, са друге стране, и по таквом обрасцу одличан песник могао је дати изванредну песму.

Такве су, рецимо, песме: *Цар Лазар и царица Милица* и *Бој на Мишару*. У првој гавране, који Милицу обавештавају укратко и уопште о српском поразу, смењује тешко рањени Милутин, који потанко описује јуначко држање и погибију познатих косовских личности и Вукову издају. Тим смењивањем песник, је постигао већу природност. Оно му је омогућило да гавранове стихове: „а од Срба што је и остало, све рањено и искрвављено“ одмах илуструје Милутином који „носи десну у лијевој руку“ и коме је „коњиц у крв огрезнуо“. А то је дало прилике Милици да постави једно од најважнијих питања: „Зар издаде цара на Косову?“ Ово питање је истакнуто и тиме што рањеник не одговара на њега одмах, него тек пошто је скинут с коња, умивен и запојен, и пошто му је милица поставила низ нових питања. Његови одговори после тога одишу топлом непосредношћу не очевица (какав може бити гавран), него рањеног учесника. — У другој песми образац није поремећен никаквим смањивањем, ту гаврани одговарају на сва питања, али ипак песма због тога пије ништа изгубила од своје лепоте. Зашто? Пре свега, зато што је заснована на контрасту: на главна питања каде Кулинове гаврани дају супротан, за њу неочекиван одговор. Сем тога, и питања и

одговори теку врло живо, растући једно из другога — све брже и силније уколико се олиже крају. Када своја питања завршава овако:

Је ли Ђорђа цару оправио?
Је л' Јакова на колац набио?
Је ли Луку жива огулио?
Је л' Цинцара на ватри испекô?
Је л' Чупића сабљом посјекао?
Је л' Милоша с коњма истргао?
Је л' Србију земљу умирио?
Иде ли ми Кулин капетане?
Води л' војску од Босне поносне?
Иде ли ми, хоће л' скоро доћи?
Не гони ли мачванскијех крава?
Не води ли српскијех робиња,
које би ме вјерно послужиле?
Каж'те мене кад ће Кулин доћи?
Кад ће доћи, да се њему надам?
А гаврани одговор завршавају речима:
Српска војска турску надвладала.
Погибе ти Кулин капетане,
погуби га Петровићу Ђорђе
С њим погибе тридест хиљад' Турак';
изгибоше турске поглавице,
по избору бољи од бољега
од честите Босне камените.
Нити иде Кулин капетане,
нити иде, нити ће ти доћи,
нит' се надај, нити га погледај,
рани сина, пак шаљи на војску:
Србија се умирит не може!

То је прави двобој речима, изведен изванредно вешто и снажно. Те речи делују као мачеви. И док би гавранова црна крила и грактање људским гласом у другој ситуацији савременом човеку изгледали наивни и отужни, овде — над главом поносите каде која је уверена у победу мучитеља и жељна туђих мука као гласници победе сиротиње раје, и у оваквој јачини поетског изражавања, не само да не умањују него увећавају песничку драж, и оживљују боју оних патријархалних времена кад се у херојској борби против надмоћног непријатеља тражио и налазио савезник и у птицама.

И по другом обрасцу могла се испевати песма великих квалитета. Најбољи доказ за то је *Смрт Сењанина Ива,* једна, од најлепших наших песама. Мајка је уснила необичан сан, прота га протолковао, и убрзо предсказања су се обистинила, — то је калуп по коме је израђена ова песма. Али, каква се поезија прелила преко тога калупа! Сан је страшан као смак света, величанствен и језиво леп: Сење је притисла тама, небо се проломило, месец пао на земљу, звезде прибегле крају, Даница крвава, на цркви кука кукавица. Несрећа због смрти једног јунака није се могла казати рељефније него овом наивном и ипак веома поетском сликом коју је створила узнемирена машта материна.

Али то није једина таква слика. Веома су снажне и оне три о потерама. Једна је потера сва у црном (црни јунаци, црне чалме, црни коњи), друга сва у белом, трећа има црне струке, дугачке пушке и прегореле ноге до колена. Ове слике су поређане по јачини: у ноћи бело изгледа сабласније од црнога, а прегореле ноге до колена (тј. у доколеницама ватрене боје) делују импресивније него и једно и друго — као жарки симболи паликућа. И због свега тога песма *Смрт Сењанина Ива* далеко превазилази границе једног локалног догађаја и осећа се као монументална слика читаве наше земље у периодима кад су по њој лутале чете разних поробљивача.

Ови примери довољно јасно показују да чак и један утврђени образац по коме се ствара цела песма није у стању да угуши праву поезију. Природно је онда претпоставити да то још мање могу учинити општа места која су само детаљи или мањи делови разних песама: тзв. стајаће речи, бројеви, имена, стални епитети, почеци и завршеци, поређења, описи карактеристичних и честих у епској поезији ситуација, епска понављања.

Неке стајаће речи су особина песничког језика: господар (м. муж), бабо (м. отац), љуба (м. жена), чедо (м. дете), двори или кула (м. кућа), дојка (м. сиса), и неке међу њима (љуба, двори, на пример) свакако су лепше од речи истог значења које се употребљавају у обичном говору. Али има и таквих речи које се веома често, употребљавају и које — мада употпуњавају реалистичку слику ранијих времена — не одликују се лепотом; такве су речи: бре, море, куја, кучка, курва, копиле. Међутим, стајаћа имена по правилу пријатно звуче: Недељко (прота), Мара или Јања (крчмарица), Ружица (црква или жена), Павле, Јован, Златија, Хајкуна, Јелица, Анђелија. Исто то може да се каже и за стајаће бројеве (који најчешће значе: неколико или много): три, четири, седам, девет, дванаест, петнаест, тридесет, сто, три стотине, хиљада.

Стереотипни почеци су веома чести. Они могу бити двојаки. Једни немају веза са садржином песме: „Боже мили, чуда великога!“ „ Мили боже, на свему ти хвала!“ и за њих — мада и они на свој начин истичу значај онога о чему песма говори — не може се рећи да су лепи. Други имају везе са садржином; такви су: „Још зорица није забелила“, „Честе књиге иду за књигама“; затим они који почињу речима: књигу пише, вино пије, кад се жени, коње јашу, славу слави, храни мајка, рано рани, бога моли, протужио, разболе се, санак снила, кличе вила; и најзад тзв. словенска антитеза. Многи од оваквих почетака нису непријатни кад се понављају, а неки су чак и веома лепи. Словенска антитеза, на пример, не уступа ни пред таквим оригиналним почетком као што је: „Нетко бјеше Страхинићу бане!“ Уосталом, она није ни честа ни увек иста:

Или грми, ил' се земља тресе?
Нити грми, нит' се земља тресе,
већ пуцају на граду топови,
па тврдоме граду Варадину:
шенлук чини Вуча ценерале...
(Марко Краљевић и Вуча ценерал)
Полетио соко тица сива
од светиње — од Јерусалима,
и он носи тицу ластавицу.

То не био соко тица сива,
веће био светитељ Илија;
он не носи тице ластавице,
веће књигу од Богородице...
(Пропаст царства српскога)
Мили боже, чуда големога!
Јали грми, јал' се земља тресе?
Ја се бије море о мраморје?
Ја се бију на Попина виле?
Нити грми, нит' се земља тресе,
ни се бије море о мраморје,
ни се бију на Попина виле;
већ пуцају на Задру топови:
шенлук чини ага Бећир-ага...
(Мали Радојица)
Што процвиље у Бањане Горње?
да л' је вила, да ли гуја љута?
да је вила, на више би била; да је гуја, под камен би била,
Нит' је вила, нити гуја љута,
већ то цвили Перовић Батрићу
у рупама Ћоровић-Османа...
(Перовић Батрић)
Шта се б'јели у гори зеленој?
Ал' је снијег, ал' су лабудови?
Да је снијег, већ би окопнио,
лабудови већ би полетјели.
Нит' је снијег, нит' су лабудови,
него шатор аге Хасан-аге...
(Хасанагинница)
Два су бора напоредо расла,
међу њима танковрха јела;
то не била два бора зелена,
ни међ' њима танковрха јела,
већ то била два брата рођена:
једно Павле, а друго Радуле,
међу њима сестрица Јелица...

(Бог ником дужан не остаје)

Свака од ових словенских антитеза у пуној је хармонији са садржином песме коју отвара: прва и трећа наговештавају јуначку борбу, друга — тако необичан догађај као што је приволевање небеском царству, четврта — мучење, две последње — изливе јаких емоција. А и међу онима које су врло сродне опет постоје знатне разлике — између прве и треће, на пример. И свака од ових антитеза — то треба нарочито нагласити — представља једну целину за себе, која може да стоји сама, као песма лирског карактера.

Стереотипни завршеци много су ређи; у највише случајева добре песме имају своје, оригиналне завршетке, који су у потпуном складу са садржином и међу којима има веома лепих. Такви су, на пример, ови:

Тешко свуда своме без својега!
(Женидба Душанова)
Помало је такијех јунака
кâ што бјеше Страхинићу бане.
(Бановић Страхиња)
Све је свето и честито било,
и миломе богу приступачно.
(Пропаст царства српскога)
Спомиње се Краљевићу Марко
као добар данак у години.
(Марко Краљевић и орао)
Да се, јадна, за зелен бор ватим,
и он би се зелен осушио!
(Косовка девојка)
Град–Сталаћу, да те бог убије!
Довео сам три иљаде војске,
а не водим него пет стотина.
(Смрт војводе Пријезде)
Како таде, тако и данаске:
нијесу се нигда умирили,
нити могу крвцу да умире,
но и данас ту просипљу крвцу.
(Женидба Максима Црнојевића)
Јô Кајица, моје чедо драго!
Дико моја свагда на дивану!
Сабљо бритка свагда на мајдану!
И крепости међу војводама!
Сува злата смедеревски кључи!
Десно крило од српске крајине!
Како ће те преболети баба?
Како ће те оставити сама,
да ми чуваш на Бељацу стражу,
брез промене докле је крајине!
(Смрт војводе Кајице)
Све ти вриме за временом прође,
земан куле по Котарим' гради,
земан гради, земан разграђује.
Нек с' окреће коло наоколо!
(Ђерзелез Алија)
Дрино, водо, племенита међо
између' Босне и између' Србије!
Наскоро ће и то време доћи
када ћу ја и тебека прећи,
и честиту Босну полазити!

(Почетак буне против дахија)

Насупрот оваквим завршецима — у којима је сажето казан смисао читаве песме или, бар, једна мисао или осећање или слика који складно и снажно завршавају песму — стереотипни завршеци, и кад, су и кад нису у вези са садржином, у највећем броју случајева су без икакве поетске јачине. Такви су, на пример, следећи: „То изусти, а душу испусти“, „Бог му дао у рају насеље, нама, браћо, здравље и весеље“, „Нас лагали, ми полагујемо“, „Одведе је у бијелу цркву, покрсти је и вјенча је за се“. Али, покадшто, и стереотипни завршетак није лишен извесног дубљег смисла и праве лепоте:

Тешко оном свакоме јунаку
што не слуша свога старијега!

Али, ма какви били, стереотипни почеци и завршеци немају битног утицаја на лепоту песама. То најбоље потврђује чињеница да имају стереотипне и почетке и завршетке такве песме као што су: *Болани Дојчин, Женидба од Задра Тодора, Смрт Сењанина Ива, Костреш харамбаша, Мали Радојица.*

Стални епитети још мање одређују лепоту наше епске поезије, мада никако не чине њену јачу страну. Упоређени с Хомеровим епитетима, наши изгледају прилично сиромашни. Код Хомера су то — махом — сложене речи, које се нису употребљавале у обичном говору: ружопрста (зора), брзоноги (Ахил), људомора (Хектор) итд. У нашем песништву епитети су веома ретко, само по изузетку, сложене речи: танковрха (јела), староковка (сабља), белогрла (вила), костоловка (копље); у огромној већини, скоро по правилу, то су више или мање обичне речи. У Хомера имају сталне епитете веома многа људска н географска имена, а код нас само неколико таквих имена: Југ Богдан (стари), Реља (крилатица), Алил (гојени), Дунав (тихи), Косово (равно), Биоград (стојни). И код нас и код Хомера стални епитети се покадшто — то је једна од тзв. песничких наивности — стављају и тамо где су неприродни (нпр., код нас бело грло у црног Арапина).

Као што има сталних епитета, тако има и сталних компарација. Оне су — најчешће — обичне, „кратке и једноставне“, у једном или два стиха, и казују „чему је што слично без икаквог, даљег описивања“. Коњ је „као горска вила“, копља „као чарна гора“, чадори „као и снјегови“, и т. сл. Овакве компарације, очигледно, — и утолико пре што се често понављају — у највећем броју случајева веома мало обогаћују поетску слику. Али има и ређих, чак и врло ретких, много лепших и несумњиво лепих поређења. Таква су она у Ђурђевој тужбалици за Кајицом у песми *Смрт војводе Кајице:* „пернати од сунашца штит“, „сува злата смедеревски кључи“ итд. Таква су и ова:

Моја руко, зелена јабуко!
Снахо јело, неношено злато!
О ти бане, очи обадвије,
с којим мајка иде по свијету,
по свијету и по жарку сунцу!
Кад забраниш у пољу ливаду,
јал' је коси, ја другоме даји,
да не бију слане ни шњегови

по ливади цвијет расцавтио;
кад запросиш лијепу ђевојку,
јал' је води, јали је не проси.

Наравно, и оваква наша поређења веома се разликују од Хомерових. Маретић је духовито приметио да би уобичајену у нашим песмама компарацију: „Закукаше кано кукавице“ Хомер овако развио: „Као кад кукавица у прољеће закука у шуми на зеленој грани и кукањем својим развесели срце ратару и, овчару, јер по томе знаду да је нестало зиме И дошло мило прољеће, тако закукаше мати и кћи“. Дабоме, то још није Хомерова компарација, која је у ствари песма за себе, једна увек нова и потпуно довршена слика, вешто убачена у причу да својим сјајем прекине монотонију, да успори радњу и подстакне пажњу и интересовање. Али ипак зато не треба потцењивати сва наша поређења. У њиховој краткоћи и једноставности има — каткад — посебних чари и снаге. То нарочито вреди за словенску антитезу (о којој смо већ говорили) и за алегорију. Колико ретка и лепа, алегорија је у нашем песништву толико и природна. По правилу, она се јавља онда кад неки јунак због околности у којима се налази не сме отворено да говори. На пример, свезани Радивоје (у песми *Старина Новак и дели–Радивоје)* употребљава је да би обавестио Новака о своме положају:

Бог т' убио, горо Романијо!
Не раниш ли у себе сокола?
Пролећеше јато голубова
и пред њима тица головране,
проведоше бијела лабуда
и пронеше под крилима благо.

Посебан, редак и ванредно леп пример представља поређење у облику градације, какво је оно у *Кнежевој вечера* где је јунаштво стављено изнад свих других одлика:

Ако ћу је напит по старјештву,
напићу је старом Југ–Богдану;
ако ћу је напит по господству,
напићу је Вуку Бранковићу;
ако ћу је напит по милости,
напићу је мојим девет шура,
девет шура, девет Југовића;
ако ћу је напит по љепоти,
напићу је Косанчић–Ивану;
ако ћу је напит по висини,
напићу је Топлици Милану;
ако ћу је напит по јунаштву,
напићу је војводи Милошу.

Много је чешће у нашим песмама, и често изванредно лепо, поређење по супротности — контраст. На тај начин пореде се многе личности: жура *Вукашин* и јуначина Момчило у *Женидби краља Вукашина,* честити и безазлени Гојко и његова лукава браћа у *Зидању Скадра,* слуга Лазар и господа Југовићи у *Женидби кнеза Лазара,* Урош који ћутећи чека правду и три брата Мрњавчевића који се безобзирно залажу за

себе у песми *Урош и Мрњавчевићи,* херој Страхинић бан и његова кукавна тазбина у песми *Бановић Страхиња,* издајник и бранилац отаџбине у *Кнежевој вечери,* Марко и неки његови противници у низу песама, добра и зла снаха у песми *Јакшићи кушају љубе,* младожења старац и младић у *Удаји сестре Љубовића*. На тај начин се пореде наши и латински манастири у песми *Милош у Латинима,* и некадашњи радосни дани и садашњи тужни у песмама: *Косовка девојка* и *Смрт мајке Југовића,* и због тога су читаве песме испеване у облику контраста. А још је већи број дужих или краћих делова песама који су дати у таквом облику. Они су смешни или озбиљни, многобројни и разнолики. То може да буде опис дивљег и питомог предела (у песми *Женидба краља Вукашина):*

Кад погледаш с града изнад себе,
ништа немаш лијепо видјети,
већ бијело брдо Дурмитора,
окићено ледом и снијегом
усред љета као усред зиме;
кад погледаш стрмо испод града,
мутна тече Тара валовита,
она ваља дрвље и камење,
на њој нема брода ни ћуприје,
а око ње борје и мраморје...
А какав је Скадар на Бојани!
Кад погледаш брду изнад града,
све порасле смокве и маслине
и још они грозни виногради;
кад погледаш стрмо испод града,
ал' узрасла шеница бјелица,
а око ње зелена ливада,
кроз њу тече зелена Бојана,
по њој плива риба свакојака, —
кад гођ хоћеш, да је тазе једеш.

То може бити клетва и благослов који карактеришу једну тако сложену личност као што је Марко Краљевић (на крају песме *Урош и Мрњавчевићи):*

На Марка је врло жао краљу,

те га љуто куне и проклиње:

„Сине Марко, да те бог убије!

Ти немао гроба ни порода!
И да би ти душа не испала
док турскога цара не дворио!“
Краљ, га куне, цар га благосиља:
„Куме Марко, бог ти помогао!
Твоје лице св'јетло на дивану!
Твоја сабља сјекла на мејдану!

Нада те се не нашло јунака!
Име ти се свуда спомињало,
док је сунца и док је мјесеца!“
Што су рекли, тако му се стекло.

То може бити детаљ о различитом пореклу (у песми *Марко Краљевић и Муса Кесеџија):*

Прођи, Марко, не замећи кавге,
ил' одјаши да лијемо вино;
а ја ти се уклонити нећу
ако т' и јест родила краљица
на чардаку, на меку душеку,
у чисту те свилу завијала,
а злаћаном жицом повијала,
одранила медом и шећером;
а мене је љута Арнаутка
код оваца на плочи студеној,
у црну ме струку завијала,
а купином лозом повијала,
одранила скробом овсенијем;
и још ме је често заклињала
да се ником не уклањам с пута.

То може да буде и подсмешљива сцена која показује какав изгледа жгољав човек под рухом и оружјем великог јунака (у песми *Женидба краља Вукашина):*

Што Момчилу било до кољена,
Вукашину по земљи се вуче;
што Момчилу таман калпак био,
Вукашину на рамена пада;
што Момчилу таман чизма била,
ту Вукашин обје ноге меће;
што Момчилу златан прстен био,
ту Вукашин три прста завлачи;
што Момчилу таман сабља била,
Вукашину с' аршин земљом вуче;
што Момчилу таман џеба била,
краљ се под њом ни дигнут не може.

То све значи да је контраст опште место, али без ичег шаблонског, — један општи облик који се одликује не само најшаренијом, садржином него и врло разноврсним уметничким изразом. Погледајте само три последња примера. У првом сваки стих клетве казује једну негативну, сваки стих благосиљања једну позитивну Маркову особину, а сви укупно — укратко, али јасно — приказују целог Марка. У другом примеру, низу стихова о томе како је Марко рођен И негован супротстављен је низ стихова о Мусином пореклу, тако да сваком детаљу из првог низа одговара супротни детаљ из другога: госпођи краљици љута Арнаутка, меку душеку студена плоча, чистој

свили црна струка, златној жици купина, меду и шећеру овсени скроб. У трећем примеру, непосредно уза сваку појединост о Момчиловој горостасности стављен је детаљ о Вукашиновој сићушности (да би се ова што рељефније истакла и учинила што смешнијом), и то у тако снажној градацији, тако брзом смењивању све јачих и јачих слика, да се има утисак да стихови падају на Вукашина као ударци.

Али, ако је за поређење умео да пронађе разнолике форме, и врло оригиналне поред стереотипних, наш народни песник — и то је његов најкрупнији недостатак — многе и многе ситуације изражава увек на исти начин, истим речима. То су, у ствари, окамењене формуле које се понављају из песме у песму — као и стални почеци и поређења. Оне могу бити од једнога стиха: „Кад ујутру јутро освануло“, „Све мислио, на једно смислио“, „Проли сузе низ господско лице“, „Земљи паде, пушци огањ даде“, „На зло га је место ударио“, „Ману сабљом, одсече му главу“, „Ни земља га жива не дочека“ итд. итд., а могу бити и од два и више стихова, на пример: „Зазор ми је у те погледати, а камоли с тобом беседити“, „Топузину баца у облаке, дочекује у бијеле руке“, затим у много случајева опис сусрета пријатеља и непријатеља (први се грле, други се грде), опис поробљених дворова итд. Сличних окамењених формула има и код Хомера, на пример: „Кад раноранка зора ружопрста освану веће“ (стих који одговара нашем „Када свану и ограну сунце“). Но ипак зато — то треба нарочито истаћи — не само код Хомера него и код нас — неупоредиво је већи број ситуација за које је нађен посебан, нов, оригиналан, често врло снажан израз. То довољно јасно илуструју следећи примери:

Кад је јутром зора прокасала...
Земљама ћу друме запрашити,
а водама замутит бродове.
Смрзло ми се срце у њедарца,
а умрле руке до рамена,
замрзнуо језик у вилице.
Токе разби, срце му расече.
Турски коњи ноге искидаше
шетајући јутром и вечером.

У општа места иду и описи одела, оружја, опремања коња, мегдана, бојева, лепоте. Они су у много чему веома слични, али у неким детаљима ипак различити. У то се може свако лако уверити ако упореди, на пример, описе јуначког руха и оружја у песмама: *Женидба Душанова, Смрт војводе Кајице, Бан Зрињанин и Бегзада дјевојка, Новак и Радивоје продају Грујицу, Женидба Стојана Јанковића, Од Хорвата Мато;* описе девојачког одела и лепоте у песмама: *Бан Зрињанин н Бегзада дјевојка, Женидба Милића барјактара, Удаја сестре Љубовића;* описе опремања коња у разним песмама о Марку; описе мегдана у песмама: *Бановић Страхиња* и *Марко Краљевић и Муса Кесеција;* описе битке у песмама: *Женидба Максима Црнојевића, Женидба од Задра Тодора, Бојичић Алија и Глумац Осман–ага.* Но иако слични, не само због различитих детаља које садрже и који их увек чине свежим него и због тога што су често у целини успели, неки од ових описа се радо поново читају — рецимо, о руху и оружју војводе Кајице, о мегдану између Страхинића и Алије и између Марка и Мусе, о лепоти цуре Љепосаве и сестре Љубовића. Наравно, то утолико више вреди за описе који нису општа места, и којих има у великом броју. Такви су многи описи

мегдана у песмама о Марку и у песмама о другим Јунацима (на пример, Марко и Арапин, Бајо и Љубовић). Такви су они изврсни описи у Женидби од Задра Тодора у којима је народни песник показао редак смисао за склад боја: црвено рухо, алатасти коњи и риђи брци у једних јунака; у других зелено рухо, зелени коњи и смеђи брци; у трећих црно рухо, врани коњи и црни брци; у четвртих бело рухо, бели коњи и плави брци. Овамо долази и онај јединствени опис Лекинога двора (у песми *Сестра Леке капетана)* који може да се пореди са описом Алкинојевог двора у *Одисеји* и, нарочито, описи узбуђења према спољним знацима — описи који су права мала ремек–дела. Од свих ових описа овде можемо да наведемо само два, кратка, који илуструју последњу поменуту врсту. У првоме (из песме *Јанковић Стојан* и *Смиљанић Илија)* дат је у слици пуној полета и жубора Стојан у тренутку кад је видео лепу и бесну Туркињу:

Живо му је срце поиграло,
а за појас свијетло оружје,
у њедрима сахат закуцао,
на прсима токе закуцале.
па је токе рукам' устављао.

У другоме (из песме *Женидба Милића барјактара)* — рекли бисмо — у још снажнијој слици приказан је Милић у тренутку кад је добио лепотицу Љепосаву и раскошне дарове:

А кад Милић дара приватио,
коња јаше, коњ му поиграва,
а звекеће сабља о бедрици,
а жуборе пуца на прсима,
на калпаку трепеће му перје.

Овакви списи, зацело, не заостају за Хомеровима, ни описи мегдана такође, ни они из *Женидбе од Задра Тодора,* ни опис Лекинога двора. Али у описивања природе и многих других призора Хомер је далеко изнад нашег народног песника. То, између осталог, показује и слика умирања, која се често срета и код нас и код Хомера. Код нас, и кад је развијенија, она никад не достиже снагу описа с којима смо се малочас упознали:

На лоше га место ударила:
међу пуца, ђе му срце куца,
на плећи му зрно излазило,
и јуначко срце изнијело,
и бијеле комад џигерице.

Код Хомера у *Одисеји* сличан призор, захваљујући неколиким одлично запаженим појединостима, тако је жив као да се одиграва пред нашим очима:

У грло управо њега Одисеј погоди стр'јелом,
и рт стријеле одмах кроз мекани кроз врат му прође,
да страну клоне Антиној, из руку му испадне купа
када га згоди Одисеј, из ноздрва дебео млаз му

тргне јуначке крви, по столу ногама лупи

те га одгурне брзо и на земљу јествине спадну...

Но по методу описивања наш народни песник, углавном, не разликује се од Хомера. Сви наши описи, били ошпта места или не, могу се — као и Хомерови — поделити у две групе: или су то слике радње (тј. онога што једно другоме следи у времену) или слике тела (тј. онога што је једно поред другога у простору). Хомер, кад год то може, слика тело описујући радњу и зато га је веома хвалио Лесинг у *Лаокоону* (полазећи са становишта да су тела предмет сликарства, а не поезије). Тако исто, мада у мањој мери, поступа и наш народни песник. Хомер, на пример, слика (у *Илијади)* Парисову опрему приказујући његово опремање. На исти начин наш народни песник приказује Грујичино одело и оружје (у песми *Новак и Радивоје продају Грујицу):*

Уранила Цафербеговица,
те износи дивно одијело,
и облачи дијете Грујицу:
на плећи му удара кошуљу
до појаса од чистога злата,
од појаса од бијеле свиле;
по кошуљи зелену доламу,
на којој је тридесет путаца:
свако пуце од по литру злата,
под гр'оцем од три литре злата,
и оно се на бурму отвора,
те се носи за јутра ракија;
по долами токе и ђечерме,
златне токе од четири оке;
а на ноге ковче и чакшире,
жуте му се ноге до кољена,
побратиме, као у сокола,
а на главу калпак н челенке,
један калпак, девет челенака,
и десето крило оковано,
а из њега до три пера златна,
што куцају Груја по плећима, —
ваља крило хиљаду дуката;
донесе му свилена појаса,
и за појас двије даницкиње,
обадвије у чистоме злату;
а покрај њих ножа пламенита, —
међ' камзама алем, драги камен;
даде њему сабљу оковану,
на којој су три балчака златна:
на свакоме алем, драги камен, —
вања сабља три царева града.

Али, по себи се разуме, има и таквих ситуација у којима се предмети морају описивати тако како се налазе један поред другога у простору. Такав је код нас, између осталих, опис цуре Љепосаве:

Чудо људи за ђевојку кажу:
танка струка, а висока стаса,
коса јој је кита ибришима,
очи су јој два драга камена,
обрвице с мора пијавице,
сред образа румена ружица,
зуби су јој два низа бисера,
уста су јој кутија шећера;
кад говори — кâ да голуб гуче,
кад се смије — кâ да бисер сије,
кад погледа — како соко сиви,
кад се шеће — као пауница.

Између разних општих места посебан значај има тзв. епско понављање. Оно епском песнику — не само нашем него и сваком другом — служи или као готова формула помоћу које прави песму, или за то да прошири песму, или за то да предахне или — врло често — и за то да нагласи оно што он сматра најважнијим. Отуда сва епска понављања нису исте вредности: нека стварају — већу или мању — мотонију, а нека су једна од највећих лепота уметничког изражавања. У прву врсту би ишли један те исти говор који се више пута понавља, или писмо једне те исте садржине које се упућује већем броју лица, или такво писмо које једна личност добија од већег броја људи, или кад неко на један те исти начин дочекује више лица (обично оних које је писмима позвао), или кад се ма која ситуација истим речима више пута казује. Али и ова понављања — утолико пре кад су освежена по неком новом речју — осећају се и као природна и као пријатна. Тако се осећа, на пример, у *Женидби од Задра Тодора* писмо пет пута поновљено, али четири пута са нешто друкчијим почетком: „Ето књига, двије аге старе!“ „Ето књига, двије аге драге!“ „Ето књига, два брата рођена!“ „Ето књига, двије четобаше!“ Тако се осећа у песми *Сестра Ђурковић–сердара* девојчин исти одговор тројици Турака, али увек са нешто друкчијим последњим стихом: девојка први пут каже да је испрошена „за ђидију Смиљанић-Илију“, други пут „за сокола СмиљанићИлију“, трећи пут „за јунака Смиланић–Илију“, и те промене — дате у лепој поступности довољне су да разбију монотонију. Сличан је случај и у песми *Косовка девојка:* један те исти опис тројице јунака увек има друкчији завршетак, а у једне те исте речи којима се они обраћају девојци унесене су природне промене — оне које обележавају њихов различит однос према њој (један ће јој бити кум, други девер, трећи ће је узети за „верну љубовцу“), и има се утисак да се три побратима — спремна за борбу и погибију, уједињена најдубљим пријатељством — само утолико и разликују. А у понеким случајевима промене су тако знатне да има више новог него поновљеног (на пример, у песми *Почетак буне против дахија* стално се понавља само „док погубим“ и „он је паша, а ја сам субаша“, два израза који највише истичу једно исто осећање и намеру Фочића Мемед–аге према многим и врло различитим лицима). Али највећу вредност имају она понављања — увек истих или нешто измењених речи — која служе томе да истакну један тренутак, одлику, ситуацију. Примера за то има у читавом низу песама. У *Женидби Душановој* понављају се речи које означавају

најважније тренутке: клеветничке речи латинског краља о Војиновићима (важне зато што обележавају основни заплет у песми), претећа вика Латинчета са града (које позива на савлађивање све тежих и тежих препрека) и на Милошева питања да ли је слободно да учини ово или оно — у градацији која изврсно илуструје пораст цареве наклоности према непознатом сестрићу — Душанови одговори:

Јест слободно, млађано Бугарче!
Јест слободно, моје драго д'јете!
Јест слободно, мој рођени синко!

У *Зидању Скадра* понављају се стихови који изражавају основне моменте — тешкоће, упорност, жртву:

Не мо'ш, краље, темељ подигнути,
а камоли саградити града.
Тако ће се темељ обдржати,
тако ћете саградити града.
Зидаће те кули у темеља.
Оборише до триста мајстора,
оборише дрвље и камење.
Каде дође мој нејаки Јово...

У песми *Урош и Мрњавчевићи* поновљени стихови, такође, означавају неке најважније тренутке:

Цареви се отимљу о царство,
међу се се хоће да поморе,
злаћенима да пободу ножи,
а не знаду на коме је царство.
Он ће казат на мене је царство.
Шути Марко, ништа не бесједи,
на шатора не окреће главу.
Мало л' ти је, — остала ти пуста! —
већ с' о туђе отимате царство?

У песми *Цар Лазар и царица Милица* највише се по навља стих који најјаче изражава сестринску љубав — „да имадем брата од заклетве“. У песми *Пропаст царства српскога* понављају се речи које изражавају сав хероизам и трагедију косовских јунака: „бише и убише“, „бити започеше“, „погибе“, „погибоше“, „сва изгиба војска“. У песми *Мусић Стеван* понавља се кнежева клетва, на којој је ова песма и саграђена. У песми *Смрт мајке Југовића* понављају се стихови који изражавају материно одупирање болу:

И ту мајка тврда срца била,
да од срца сузе не пустила.

У *Орању Марка Краљевића* понављају се стихови који — духовито и снажно — изражавају најбитнији моменат: „Море, Марко, не ори друмова!“ и „Море, Турци, не

газ'те орања!“ У *Боланом Дојчину* понавља се опис Арапиновог намета, а на њему и почива ова песма. У песми *Јакшићи кушају љубе* оба брата постављају женама једно исто питање, које је — свакако — у средишту песме. У *Бану Зрињанину* и Бегзади дјевојци више пута се понављају речи којима млада Туркиња исказује стрепњу — основно своје расположење — да ли се допада бану. У *Женидби Грујице Новаковића* и *Ђерзелезу Алији* понављају се речи којима Грчић и Ђерзелез изражавају своју надмоћност над Новаком и његовом дружином, а то и јесте најважније у овим песмама. У *Женидби од Задра Тодора* понављање описа наших јунака делује као наговештај турске несреће, а више пута поновљени стих „Марко веже за јеле зелене“ појачава — несумњиво — слику турског пораза. У песми *Сењанин Тадија* понавља се питање Тадији што је уплашио дружину и Тадијин одговор, који открива гледање на јуначко и кукавичко држање — гледање које је у основи ове песме:

Нека бјеже, драги побратиме!
Када су се они уплашили
од живога одерана јарца,
ја како ће сјутра дочекати,
побратиме, Хасан–агу Куну
и његових тридест крајишника,
крајишника како ватре живе?

У *Женидби Милића барјактара* понављају се невестине речи о томе како јој је омрзнуло сунце, а то је тренутак кад почиње трагедија. Са исто толико смисла понављају се Османове речи у *Женидби бега Љубовића,* речи Бећирагинице у *Малом Радојици,* Вукове речи у песми *Вук Анђелић и бан Задранин,* стих „што ме, тужан, овуд потерало“ у *Предрагу и Ненаду,* стих „нек изиђе пред тавницу клету“ и „опет џелат са тавнице виче“ у песми *Три сужња*. И колико резноликости у начину понављања! Понекад се у понављању чува исти ред (на пример, у песми *Јанко од Коњица и Али–бег* у Савиним одговорима на Павлова питања да ли се зелене лугови посавски, да ли има траве око Саве итд.), понекад је ред поремећен (на пример, у кнежевој клетви у *Мусићу Стевану),* понекад се понавља обрнутим редом (на пример, у песми *Марко пије уз рамазан вино)*. И сваки од ових начина дубоко је оправдан: у првом случају и у питањима и у одговорима о томе да ли је време да хајдуци иду у шуму — сасвим природно — истиче се на крају „јање за заклање“; у другом случају стих „не имао од срца порода“ преноси се с почетка на крај — зато што се понавља пред женом која тим делом клетве треба да буде највише дирнута; у трећем случају Марково кршење царске наредбе представљено је врло ефектно баш тиме што се она понавља обрнутим редом, што је последњи стих наредбе „да с' не игра колом уз кадуне“ поновљен као први стих о њеном гажењу: „Марко игра колом уз кадуне“. Али то није све, има много потеза који су одиста мајсторски. Између других, такви су у *Женидби кнеза Лазара* ови поновљени стихови којима се боље него на икоји други начин изражава колико је Лазару тешко да помене цару за женидбу:

Вољан буди, царе, на бесједи!
Кад ме питаш, право да ти кажем:
није мене коњиц олошао,
нити ми је рухо остарило,
нит' је мало голијемна блага;

свега доста у двору твојему.
Вољан буди, царе, на бесједи!
Кад ме питаш, право да ти кажем:
које слуге послије дођоше,
све се тебе слуге удворише,
све си слуге, царе, иженио,
а ја ти се удворит не могох,
мене, царе, не кће оженити
за младости и љепоте моје.

Није мање снажан ни стих који ага и Иво (у песми *Иво Сенковић и ага од Рибника),* налазећи се брзо један за другим у истом повољном положају, упућују — као да се лоптају — један другоме: „Што сад мислиш, чему ли се надаш?“ Изврсна је комбинација двају супротних понављања у песми *Марко Краљевић и Ђемо Брђанин;* господа хришћанска трипут моле Ђема:

Богом брате, Ђемо Брђанине,
ту нам немој објесити Марка,
неће родит вино ни шеница,
ево тебе три товара блага!
а затим трипут моле Марка:
Богом брате, Краљевићу Марко,
објеси нам Ђема Брђанина,
ево тебе три товара блага!

Изванредно је као уметнички израз и понављање коме је циљ, да истакне не само ситуацију о којој је реч него и ону која ће наступити и која је — обично — супротна првој или је далеко значајнија од ње. Такво понављање налазимо у песмама: *Марко Краљевић и Мина од Костура* и *Смрт Сењанина Ива.* У првој двапут поновљеним у Марковом одсуству: „Сад навали, лута Арапијо!“ снажно је истакнут страх који је изазвала Маркова појава и који је изражен речима: „Сад уступи, љута Арапијо!“ У другој Иво каже поводом сукоба са првом потером:

Од њих нико не остаде, мајко,
од нас нико не погибе, мајко;
поводом сукоба са другом потером:
Од нас нико не погибе, мајко,
Од њих нико не остаде, мајко;
а поводом сукоба са трећом потером;
Од њих, мајко, нико не погибе,
од нас, мајко, нико не остаде;

а на тај начин — а и промењеним редом речи (та промена је, очигледно, врло вешто изведена) — одлично је наглашен несрећни обрт догађаја.

Узгред смо досад већ више пута дотакли и градацију — поступно ређање све јачих и јачих слика. По себи се разуме да такво ређање оставља најдубљи утисак и представља велику лепоту уметничког израза. Делимично или у целини, у градацији су испеване

песме: *Женидба Душанова, Зидање* Скадра, Пропаст *царства српскога, Косовка девојка, Смрт мајке Југовића, Марко Краљевић и Алил–ага, Марко Краљевић и Мина од Костура, Марко Краљевић и Арапин, Марко Краљевић и бег Костадин, Смрт војводе пријезде, Смрт војводе Кајице, Лов на Божић, Смрт Сењанина Ива, Сењанин Тадија, Предраг и Ненад, Три сужња* и др.

Велики уметнички значај има и директни говор. Он је важна црта не само епскога стила него и усменог стваралаштва уопште. У *Илијади и Одисеји,* на пример, искоришћен је у највећој мери: читава певања у ствари су дијалози. Какви су ти дијалози, довољно је сетити се Ахилове и Агамемнонове свађе у *Илијади* и, на пример, у *Одисеји* вечере пред одлазак Телемахов из Спарте. У истој мери употребљен је директни говор и у нашој народној књижевности уопште и у епској поезији посебно. Има и таквих епских песама које су целе у дијалогу: *Марко Краљевић и бег Костадин, Диоба Јакшића Старина Новак и кнез Богосав, Маргита дјевојка и Рајко војвода* и др. Наш народни песник, и кад започне — а то се ретко дешава — излагање у индиректном говору, најчешће, врло брзо прелази на директно изражавање.

Отуда у нашој епици — и не само у њој — воде се разговори не само међу људима него и међу људима и животињама и стварима. Говоре соколи, гаврани, коњи, па чак н мртве људске главе. То је остатак из прастарих времена кад је човек свему око себе приписивао своје особине и моћи. То је наивност, али која и за савременог човека има несумњиву поетску драж, драж давно протеклих времена кад су људи били с природом у детињским и чврстим везама. Но то је само један мали део садржине коју обухвата директни говор у јуначким песмама, све остало су чисто људски односи и ситуације. Због директног говора ти односи и ситуације су сликовитији, а ликови појединих јунака у њима непосреднији, живљи, рељефнији, њихове индивидуалности пуније и конкретније.

Сликовитост приказивања и разноликост тона нарочито појачава рима. Она се у усменој поезији (мање у епској него у лирској) — за разлику од писане — употребљава нередовно, с времена на време, у различитим видовима, да се нешто нагласи, или као музичко освежење, или као и једно и друго у исти мах. Она се јавља у једном и у више слогова, у јадном стиху на разним местима, на крају или на почетку два и више стихова. Та њена нередовност и несистематичност, односно природност, у ствари је њена највећа лепота. Наравно, то не вреди за риму која представља опште место (на пример, у стиху „то изусти, а душу испусти“), него за ону која после дужег или краћег низа једноличних стихова избије као каква варница из судара истоветних звукова и обасја и издвоји један тренутак, једну ситуацију, било коју појединост. Такве су, између многих других, следеће риме:

Повадиће то драго камење,
ударат га сабљам' у балчаке
и кадама у златно прстење.
Милош пева, вила му отпева.
Примаче се царица Милица,
па ухвати за узду алата,
руке склопи брату око врата,
пак му поче тихо говорити.

Прва в ј е р о, потоња н е в ј е р о!
И тебе ћу сјутра објесити
са у н у к о м Змај–деспотом В у к о м.
Кад се дигне к у к а и мотика,
биће Турком по Медији м у к а.

Сличну улогу имају и многобројне асонанце и алитерације и, нарочито, мелодичан распоред гласова у многим и многим стиховима — као што је, на пример, у стиху:

Токе разби, срце му расече.

А често је — у ненадмашном игрању звуком — и основа целе песме саздана од једног гласа, који пева и слика у исти мах, којим се боље него ичим другим оваплоћује главна идеја. Такво је, на пример, р *Смрти Марка Краљевића,* а у *Смрти мајке Југовића,* е у Старом Вујадину. Погледајте само завршне стихове ове последње песме:

„Не лудујте, Турци Лијевњани!
Кад не казах за те хитре ноге,
којено су коњма утјецале,
и не казах за јуначке руке,
којено су копља преламале
и на голе сабље ударале, —
ја не казах за лажљиве очи,
које су ме на зло наводиле
гледајући с највише планине,
гледајући доње на друмове,
куд пролазе Турци и трговци.“

Много пута поновљено и виртуозно истурено *е* (изостављено на крају стиха само у два случаја, кад су се морали другим гласом истаћи *очи, Турци и трговци)* осећа се као бескрајно продужен одјек Вујадиновог *не,* одјек у коме ово *не* добија сву своју огромну снагу.

Највећим делом, може се рећи: по правилу (наравно, у добрим песмама), израз је у пуном складу

са садржином. Била то лепота или ругоба живота, хумор или трагика, наш песник испољава изванредан посматрачки дар и изванредан смисао за уметничко обликовање. Он уме не само да види и одени него и да каже. У том погледу каткад заостаје за Хомером, старим и великим песничким узором, а каткад му је раван или га чак и превазилази. У хумору, на пример, свакако да не заостаје за њим. Сцена са Терситом у *Илијади,* најпознатије хумористично место из Хомера, па чак и Хомерови смешни призори са боговима не могу се ставити испред таквих сцена као што је она кад Марко гледа Богдана и Богдан Марка, „а не смије један на другога“; или она врло духовито изведена — кад је сирота девојка надмудрила Марка окумивши га; или она кад Марко игра ситно калуђерски; или она кад Марко оре друмове; или она кад се Марко „болан учинио без болести, од мудрости тешке“; или она — одлична као психолошко запажање (изврсна слика кукавичких карактера који тлаче слабијег и

теменају пред јачим) — кад скидају кале и смерно се клањају пред Марком они исти чауши који су у цркву коње нагонили и бичевали протопоп–Недељка; или она кад Милош Војиновић даје шићарџијама коња „на размјену“; или она кад исти јунак чобанском мудрошћу збуњује цара; или она — врло занимљива и као психолошки проблем — кад исти јунак познаје Роксанду; или она врло оригинална — кад се Косовац направио слаботиња и преварио Секулу; или она — набрекла од обести — кад Новак и Радивоје продају Грујицу; или она — пуна младалачког полета — кад Грујица и његових тридесет хајдука прерушени у девојке дочекују пашу са Загорја и његових тридесет делија. Све је то и добро уочено и прикладно речено.

Оно што нашем — као и Хомеровом — хумору даје високу цену јесте чињеница да се он не заснива толико на комици речи колико на комици ситуација и поступака појединих личности. Наведени примери то довољно јасно показују. Али, са друге стране, и у нашој и у Хомеровој поезији има и грубих шала. У шеснаестом певању *Илијаде,* на пример, Патрокле упућује овакве речи убијеном противнику који је налик на ронца пао с борних кола:

Ај, веома је брз, колико лако се вала!
Да тај на рибљиву камо заблуди пучину морску,
многе би људе он нахранио оштриге тражећ,
из лађе скачући брзе, иако је немирно море,
када се с кола зна да лако по пољу вала.
И међу Тројцима, дакле, имаде ево ронаца!

Истог је квалитета хумор у следећим стиховима наше песме *Милош Стојићевић и Мехо Оругџић:*

Пуче пушка, запјева Милошу,
Оругџићу на жалост одјекну;
враг догоди, те Меха погоди.
Поче Мехо дремат на ђогату,
а Милош му стаде говорити:
„Море, Мехо, је л' ти мало пића?
Млогога сам тако напојио,
па кад заспи, више се не диже“.

Уз хумор вања поменути иронију. У народном стваралаштву ње нема много, јер је за њу потребан један виши духовни развитак. У Хомеровој и нашој поезији такође није многобројна, али је — уколико је има — најчешће изврсног квалитета. Таква је, на пример, у двадесет другом певању *Илијаде* иронија упућена на рачун оних који су „јуначки“ задавали ударце мртвом непријатељу: кад је, наиме, Ахил убио Хектора и почео да скида оружје с њега, дотрчали су Ахејци и стали да гледају његово дивно лице и узраст, али без ударца којег ниједан не приступи к њему.

Тада је гдјекоји к другу окренув се реко овако:

„Ао, Хектора сад опипават је дакако лакше
неголи кад је лађе запалио жаркијем огњем!“

Од ове Хомерове нису мање снажне наше ироније садржане у већ поменутим речима које је Милош Војиновић упутио трима шићарџијама. У нешто друкчијем виду, ове ироније се јављају у више песама: кад год неки наш јунак говори потученом противнику да иде у своју земљу и да се похвали шта је задобио. Али у нас има и иронија друге врсте које су исто тако пуне духа. Таква је, између осталих, у песми *Јанко од Котара и Мујин Алил* иронија коју изговара Вук Мандушић предајући Јанку заробљеног Турчина: „Ето, Јанко, од злата јабуке!“

Али сву своју снагу запажања и приказивања показао је наш народни песник не у хумору, него у трагици. И ту је често ненадмашан, ваљда зато што је живео у земљи која је имала једну од најтрагичнијих судбина у историји света. Нико — ни стари грчки, нити икоји други епски песник — није опевао толико тужних догађаја колико он. Код Хомера има само неколико изузетно јаких места ове врсте: растанак Хекторов са Андромахом, Ахилова туга за Патроклом, Пријамов долазак у Ахилов чадор, Одисејев сусрет с мајком у подземном свету. Код нас су такве читаве песме: *Зидање Скадра, Бановић Страхиња, Мусић Стеван, Косовка девојка, Смрт мајке Југовића, Смрт војводе Пријезде, Болани Дојчин, Смрт војводе Кајице, Секула се у змију претворио, Битка на Крбавском пољу, Женидба Максима Црнојевића, Маргита дјевојка и Рајко војвода, Иво Сенковић и ага од Рибника, Смрт Сењанина Ива, Женидба Милића барјактара, Ропство Јанковића Стојана, Предраг и Ненад.* Различите трагедије, али које заједно чине трагедију читавог народа у његовој вековној борби не само против надмоћних туђинаца освајача него и против надмоћне природе. И баш зато што су делови такве трагедије, туга у овим песмама осећа се као немерљиво дубока, а догађаји и личности у њима имају општенародне (и општељудске) размере. Мајка Југовића — то су све мајке које су у току многих векова скупљале мртву децу по пољима битке. Косовка девојка — то су све веренице којима је насилна смрт односила заручнике. Љуба Мусићева — то су све жене које су са стрепњом испраћале мужеве у бој. Сестра Деренчића бана — то су све сестре које су остајале без браће. Пријезда и Јелица — то су сви људи који су страдали од надмоћне силе. Војвода Кајица — то су сви јунаци који су убијани на превару. Брата жељни Ненад — то су сва браћа која су туговала за браћом. Маргита и Рајко — то је цео народ у вековима туђинског господства. И сви су приказани тако да изгледају као извајани. Са каквом је само вештином и прецизношћу насликан стари Ђурађ у песми *Иво Сенковић и ага од Рибника!* Старац добија позив за мегдан и плаче: осећа да је врло стар, да се не може ни коња држати, а тешко му је да под седу главу служи Турчину. Његово осећање немоћи је потпуно; оно остаје такво чак и онда кад син јединац полази у неравни бој. Ни стрепња за сином не враћа старцу снагу. Али кад се после добијеног мегдана вратио Иво у турском оделу, кад се Ђурђу учинило да то долази Турчин који је убио Иву, тада је осећање немоћи нестало као да је руком однесено. Помамљен од бола, старац је приписао зелени мач, одјурио на чаире, посео голу бедевију и као на крилима полетео да освети синовљу смрт. Одиста, сликовитије се не може исказати надолажење снаге из жалости и гнева.

А такво надолажење снаге, то херојско превазилажење људских моћи ради победе човештва над нечовештвом, управо, и јесте најдубља суштина и највиша лепота наше јуначке поезије. Гете је рекао да је трагична песма *Зидање Скадра* пример „варварских осећања“. Сасвим тако може се рећи за неколике друге наше песме (на пример, *Сестра Леке капетана, Марко Краљевић и кћи краља арапскога),* јер је наш народни

песник — у свирепим условима живота — умео, покадшто (само покадшто), да се одушевљава и свирепим поступцима својих јунака. А *Зидање Скадра* је, у ствари, најжешћа осуда варварских осећања и сјајна афирмација најплеменитијих побуда: да човек утиче на живот и после своје смрти, да га гони напред, да га упија мртвим очима и да га напаја мртвим дојкама. Иста побуда гонила је смртно рањеног Момчила да своме убици упути оне надмоћне, људске и јуначке речи:

Аманет ти, Вукашине краљу:
ти не узми моју Видосаву,
Видосаву, моју невјернницу,
јер ћ' и твоју изгубити главу:
данас мене у тебе издала,
а сјутра ће тебе у другога;
већ ти узму моју милу сеју,
сеју моју милу, Јевросиму,
она ће ти свагда вјерна бити,
родиће ти, кô и ја, јунака.

Иста побуда изражена је и у Секулиним самртничким речима:

Укопај ме на друму широку,
да с' наслушам трупка од коњица
и јаука од добри јунака.

И та побуда — ма како наивна изгледала у појединим случајевима — најјаснији је знак оне херојске тежње за превазилажењем људских моћи у борби за лепоту живота. Јер сваки велики, сваки племенити поступак у тој борби у ствари је превазилажење смрти. То је јунаштво у сукобу са насилницима. То је човечност и праведност у људским односима. То је оданост у љубави и пријатељству. То је, најзад, и у највишој мери, сама смрт коју захтева лепота живота.

Изражавајући све то живом, топлом, непосредном и слободном народном речју, наш епски песник је подигао величанствени споменик величини људског срца — нашу јуначку поезију.

ТЕОРИЈЕ О ФЕУДАЛНОМ ПОРЕКЛУ ЈУНАЧКЕ ЕПИКЕ

Наше епске песме, откако их је Вук на свет издао, биле су предмет широког интересовања: превођене су на разне језике, тумачене су од представника разних школа и теорија како у иностранству тако и код нас. Различити испитивачи обрађивали су различита питања у вези с историјом, етнографијом, религијом итд. Неки испитивачи истакли су и питање порекла наше епике.

Према једноме мишљењу, које заступа већина, епске песме, као и све друге народне умотворине, створио је сам народ. Према другоме мишљењу, епске песме је створила господска класа у епохи феудализма, а од ње их је наследило сељаштво, тј. народ.

Мишљење о феудалном пореклу наше јуначке епике најпотпунике је развио Кравцов у студији *Сербский эпос,* која је изишла 1933.

Набројивши одлике епа као жанра (устаљене норме, историчност, реализам, идеализацију догађаја и јунака, стил понављања и варијација итд.), Кравцов каже:

„Све те одлике епа као жанра одређују његово место у историјској поетици. Он живи у одређеним историјским и социјалним условима, он је поетска форма засебног сталешког гледања на свет. Ето зашто се еп утврђује у трајним нормама поетике, с постојаним сижеима, условним типовима лепоте и идеалима хероизма.

Еп, и баш јуначки еп, могао је да никне само на земљишту средњовековне културе, он је поезија феудализма. Тим историјским и културним оквиром ограничен је постанак, развитак и распадање овога жанра. Он је настајао, развијао се и изумирао паралелно са развићем, процватом и распадањем феудализма. Његово даље одржавање, жилавост његове традиције условљени су степеном очуваности елемената феудализма у другим историјским формацијама и психичких и идеолошких елемената периода натуралне привреде у другим социјалним слојевима.

Стари појмови о епу као „народној поезији“... треба да се предаду у архив. Још Гете је говорио да „народна поезија није створена од народа и не за народ“. Еп као поезија феудалне војне аристократије стваран је за оне чији су преци (стварни или измишљени) опевани у песмама“.

То о епској поезији уопште, а посебно о нашој:

„Језгро српског епа (старе песме) носи у себи и одређени отисак средине у којој је постао, наиме, отисак идеологије и начина живота виших слојева феудалног друштва.

Српски еп је поезија војне аристократије. Он је створен тим социјално–историјским условима који су захтевали јуначку поезију. Он је настао у кнежевско–властелинском кругу, његове идеје су идеје националне, а чешће локалне независности. Целокупна његова садржина и форма објашњиве су само у том случају ако се на њега гледа као на поезију врха феудалног друштва“.

Разуме се, Кравцов не тражи да му се верује на реч. Он се одмах лаћа како сам каже „тако званог метода историјско–културне реконструкције“, и веома, лако одстрањује све додатке и наслаге каснијих времена, откад је епска поезија сишла међу сељаке, а утврђује првобитне, чисто феудалне њене ознаке, типичне за оно време кад је она припадала искључиво војној аристократији, врху феудалног друштва. Ево тих првобитних, чисто феудалних ознака: прво, узоран верни слуга као одраз зависности ситније властеле од крупније; друго, идеал живота изражен у сили, богатству и племенитости (у песмама се пре свега истиче племенитост „благородство“, које је заједно са силом услов за стицање богатства, за пљачку и експлоатацију); треће, породични и друштвени односи типични за живот виших слојева феудалног друштва (добар бојни коњ, оружје, лов помоћу сокола, мегдани, као идеали племића ратника); четврто, еп војна историја војне аристократије (на основу сведочанстава из прошлости која помињу опевање хероја, подвига, ратова), херојска прошлост у епу идеал реакционарне војне аристократије, локални патриотизам који укључује у себе верност сизерену, рат као занимање феудалца (феудалац презире земљорадњу), прослављање славног рода феудалаца; пето, преувеличавање историјске улоге личности, идеализација и прослављање феудалаца; шесто, типични сижеи, који најпотпуније изражавају феудално гледање на свет и најбоље агитују за одржање феудалног поретка (муж на свадби своје жене, поход, сусрет, победа, верност жене итд.); седмо, устаљеност форме, постојаност стилских средстава као израз властелинске тенденције за одржањем феудализма.

Углавном, то је по Кравцову оно чиме се одликовала епска поезија кад је живела искључиво у врху феудалног друштва, у устима придворног певача, који је био знатног рода човек.

На једном месту Кравцов се пита „зашто су били нужни историја и псеудоисторија у епу“ и сам одговара:

„Само зато да се створи око хероја легендарни песнички ореол, да им се припишу славни преци, да се тиме прослави династија или род и из опште слике историје изведе закључак о неизменљивости светског поретка. Замаскираном аналогијом прошлости и садашњости, поређењем које је нехотице чинио сам слушалац, певач је приморавао слушаоца да верује у грандиозност, величину и законитост садашњости, он је историјски оправдавао садашњост.

Све то и историјска идеализација, и прослављање прошлости, и историјска аналогија, и морал неизменљивости светског поретка све је то служило једном циљу: утврђивању

постојећих друштвених односа феудализма, утврђивању господства једне социјалне групе војног сталежа и у првом реду војне аристократије“.

На другом месту, објашњавајући паганске елементе у феудалном епу, Кравцов каже:

„Феудалном епу, у складу с његовим хиперболичним стилом, била су потребна снажна средства за поетизацију, тј. за преобраћење прозаичне стварности у привлачну слику која ће агитовати за чврстину и не поколебљивост феудалног система. Ето ту је било корисно „паганско“, које је садржало слике огромне уметничке кондензације, симболе велике песничке снаге, сижее из архива тзв. „светских сижеа“, било је могуће да се они прилагоде новим потребама, да се ставе у службу новим задацима. „Паганско“ је користило и зато што је помагало продирању феудалне поезије у масу, чинило је разумљивом и као својом“.

Према свему томе, овај придворни певач да тако кажемо уноси у песме само феудално–корисне елементе и описује их само феудално–корисним стилским средствима. Све је прорачунато, све служи агитацији за одржање феудализма!

По себи се разуме, ма како знатног рода био, па чак нека је и царског рода овај придворни певач, ипак његово стварање не може бити ван општих закона стваралачког процеса. Нису били макар ко ни Балзак и Гоголь, на пример, па им се десило да су једно хтели а друго написали. Ако је стварно био песник, па ако је чак и желео да песмом агитује за феудализам, он је хтео–не хтео морао да одражава читаву епоху у свој њеној сложености и противречностима утолико више што нам је представљен као реалист. Али он није творац народне поезије, зато и јесте тако неприродан; као творца њега су измислили људи који не верују у стваралачке способности радних маса.

Колико је он неспретно постављен тамо где му није место, види се по још једној крупној нелогичности. Све што песме садрже из живота радних маса узима се као познији слој, као резултат прераде пошто су песме сишле у народ. И то је читав темељ на коме се подиже ова чудовишна претпоставка. А где је ту логика? Црте народног живота који је продро у песме нису историјски млађе, а неке су чак и старије од феудализма. Патријархална породична задруга, на пример, постојала је и пре феудализма. С којим се правом онда све то узима као познији слој? Очевидно, само зато да би се за творца прогласио придворни певач, човек знатног рода.

И још једна крупна нелогичност у замишљању прелаза са врха феудалног друштва на његово дно. Долазе Турци, војна аристократија је разбијена, придворни певачи силазе међу сељаке, сељаци примају феудалну поезију, показују способност да је преудесе и сувише — певају затим потпуно нове песме, о сасвим другим личностима. Нешто као силазак светога духа. Да војна аристократија није пропала, сељаци би и дале живели без поезије, — ето на шта се логично своди ова наивна хипотеза.

Али да прегледамо редом оне тобоже првобитне, чисто феудалне ознаке наше епске поезије.

Узоран верни слуга, уошпте узевши, може да буде одраз зависности ситније властеле од крупније. Несумњиво, цар је желео да има одану властелу, моћан властелин је тежио за тим да му властеличићи буду верни. То је позната црта феудализма. Али како се та црта јавља у песмама, какав је тамо идеал верног слуге, у ком смислу је тамо оцртана његова верност? Пошто је навео стихове из бугарштице који садрже Милошеву изјаву о томе да ће бити Лазару слуга и у гробу као и за живота, Кравцов изводи овакав закључак: „То је најјасније место такозваног „Vassalepen““. Саме за себе, Милошеве речи могу да се узму како се коме свиде, па и као јасно сведочанство о верности вазала сизерену за коју је агитовао придворни певач. Али речи се не смеју одвајати од поступака, карактера, целокупног лика личности која их је изговорила. А та личност је Милош Обилић, по песми човек простога рода, неправедно увређен, и непоколебљиво одан не Лазару као сизерену, него Лазару који стоји на челу судбоносне борбе, Лазару који у том тренутку оличава земљу и народ. Тешко оклеветан од самог Лазара, он задаје реч да ће убити турског цара. Заиста, ни од једног вазала не би се могло нешто више захтевати. Али он није обичан вазал, он је велики народни јунак, забринут не за себе — него за исход битке. Чувши од Косанчића страшне вести о турској сили, он каже:

Немој тако кнезу казивати,
јер ће нам се кнеже забринути,
и сва ће се војска поплашити,
већ овако нашем кнезу кажи:
има доста војске у Турака,
ал' с' можемо с њима ударити,
и ласно их придобит можемо.
јера није војска од мајдана.

Такав Милош, у пуном складу са свим својим поступцима, могао је да изјави и то да ће бити и у гробу веран Лазару — борцу погинулом од освајача земље. Али представа о таквом Милошу, који оставља спомен роду српском, није могла да се роди у глави придворног певача. Такву представу могао је да има само народ, и то касније, кад је вековна борба с Турцима већ била у току.

Уосталом, такву представу народ је имао и о слузи Голубану и о Мусићевом слузи Ваистини и другима. Њихова верност се оцењује у борби против туђина освајача — у првом реду као верност према земљи и народу. Према томе, идеал верног слуге у нашој епској поезији не може се узети као доказ о њеном постанку у врху феудалног друштва.

Као такав доказ не може се узети ни такозвани идеал живота изражен у сили, богатству и „благородству“. Такав идеал, као што лепо примећује сам Кравцов, није био стран ни радним масама (баш зато што су и саме имале такав идеал — каже Кравцов оне су могле прихватити феудалну епику). Сем тога, тај идеал налазимо и у ускочким и хајдучким песмама, па чак и у песмама новијих времена. Најзад, и најважније, тај идеал није ни једини ни најглавнији идеал живота у нашој епици. И у старијим и у млађим песмама подједнако — главни идеал живота јесте јуначка слобода изражена у првом реду у борби против туђинског поробљавања, а каткад и у борби против домаће тираније. Томе идеалу потчињено је све друго, па и сила, богатство и

„благородство“. Вук Бранковић је и силан и богат и господског рода, па ипак нипошто не спада у идеал живота. Милош Обилић има само херојско срце, а представља највиши идеал живота. Војвода Пријезда, чувајући слободу и достојанство човека, жртвује све што има, па и сам живот. Сличних примера има на стотине. Према томе, и овај Кравцовљев идеал не потврђује тезу о постанку епске поезије у врху феудалног друштва.

Такав постанак не потврђују ни породични и друштвени односи на које се Кравцов позива. Да ли су ти односи типични за више слојеве друштва? Да, тамо су јунаци племићи, тамо има много детаља из њихова живота. То је и природно. Таква је та епоха: народ је у мраку, на светлости су феудални господари, они владају, они руководе борбом против Турака или прилазе Турцима. Народни певач, који је у основи реалист, није могао да их мимоиђе, није могао да их одагна са њиховог места. Али је он, сликајући њихов живот, уносио и различне моменте из свога живота, из народног живота, и то у много већој мери него што на први поглед изгледа. Пажљивом анализом песама старијих циклуса може да се открије велики број таквих момената. Ми ћемо поменути само неке.

Узмимо, на пример, песму *Женидба Душанова*. Ту је главна личност Милош Војиновић, царев сестрић, али који живи у планини као чобанин. На путу за Леђан, у самом Леђану и на повратку из Леђана његови подвизи су витешки, нема сумње; он кажњава шићарџије, убија на мегдану краљевог заточника, стреља кроз прстен јабуку, прескаче три коња витеза и на њима три пламена мача, познаје по браћи Роксанду, побеђује троглавог Балачка војводу и уништава латинске катане. Али, ипак зато, он остаје и човек из народа не само по оделу (до онога тренутка кад скида бугар–кабаницу да би својим сјајним рухом збунио и преварио Роксанду) него и свим својим понашањем и читавим својим духом.

Или узмимо песму *Зидање Скадра*. Браћа (један краљ, други деспот и трећи војвода) су ожењена и живе заједно, — дакле, у задрузи, као и сељаци који су ову песму створили. Јетрве (краљица, деспотица и војвоткиња) носе саме мајсторима ручак, и то по реду: данас једна, сутра друга, прекосутра трећа, — као што је обичај у свакој патријархалној породичној заједници.

Или погледајмо најистакнутије личности у песмама о косовском бoју. Пре свега, две најважније личности из овога циклуса по своме пореклу — како их приказују неке народне песме — не спадају у велику господу. Те личности су кнез Лазар и Милош Обилић. Лазар је слуга код цара Душана, такав слуга који служи вино и готови вечеру. По своме друштвеном положају он не може да се ожени сестром племенитих Југовића. Кад је Душан ипак посредовао за такву женидбу, Југовићи замало што нису посекли цара у столици. Што је до женидбе најзад дошло, за то треба захвалити „књигама старославним“, које су предсказивале „пошљедње вријеме“ и у том времену Лазарево царовање. Милоша Обилића, због његова сељачког порекла, прати подсмех велике господе: „Милоша је кобила родила“.

Али погледајмо и Југовиће, који су — уз Лазара и Милоша — најизразитији представници косовског циклуса. Неоспорно, Југовићи су велика господа. Народни певач то скоро увек подвлачи. Но кад поближе осмотримо ту господу, видећемо да су

она у много чему обични сељаци. Југ је не само отац него и старешина, типични домаћин чврсте и цватуће породичне задруге. То се јасно види из песме *Бановић Страхиња*. У тој песми заједница Југа и Југовића појављује се са свим карактеристичним цртама патријархалне задруге.1 Кад је зет Бановић Страхиња дошао у госте, дочекан је да лепше бити не може — сасвим по обичају који влада у патријархалној породичној заједници. Зет је седео са тастом Југом и са шурацима Југовићима, а девет његових шурњаја — дворише су упоредо. Кад је Страхинић добио писмо и решио се да у турском табору потражи крвника који му је разорио кућу и заробио љубу, није се обратио за помоћ Југовићима, него Југу, као домаћину задруге. Њега је замолио да пусти синове да пођу заједно с њиме међу Турке. Југ је то одбио, а Југовићи су ћутали, погледали у земљу и покорили се. Кад се Страхинић вратио из Турака са неверном љубом, ћерком Југовом а сестром Југовића, и кад им је саопштио да је рану задобио не од Турчина — него од жене, Југовићи су потргли ноже да на комаде кују искидају тек кад је то Југ изриком заповедио. Такав је ред у патријархалној породичној задрузи. Тај ред је унесен и у господски двор Југа и Југовића.

Но кад је већ реч о Југовићима, вреди се посебно осврнути и на ону изванредну песму у којој је опевана њихова мајка. Између осталог, Југовићки гаврани бацају у крило руку Дамјанову. У песми није речено у каквом је положају она тада била. Народни певач је ту појединост прећутао. Али, по свему судећи, он је Југовићку у томе тренутку видео ван двора, у дворишту, како седи на ниској троножној столичици или на трави, јер иначе не би могла да јој падне у крило синовља рука.

Сличних примера продирања народног живота у старије циклусе има много. Ти примери најречитије демантују мишљење о феудалном пореклу наше епске поезије. Не постоје ту никакви слојеви који се могу — на Кравцовљев начин — експлоатисати као млађи и старији. Одузмите овим личностима њихова народна обележја, и оне ће бити потпуно уништене.

Трулим концем сашивена је цела теорија о богоданом стваралачком дару врха феудалнога друштва.

Кад нема тврђих доказа, онда се приводи добар бојни коњ, указује се на оружје и на мегдане. Но шта с тим? Ни добар бојни коњ, ни оружје, ни мегдани не потврђују да је нашу епику створила војна аристократија. Добар бојни коњ, оружје и мегдани на истој су цени и код ускока и код српских устаника на почетку деветнаестог века. Дорат Иве Сенковића н Хајдук–Вељков Кушља, на пример, не заостају за ђогатом Страхинића бана. Ивин дорат је један од два или три најпаметнија и најјуначнија коња у читавом нашем песништву. Стари Ђурађ, забринут за живот свога јединца, обраћа му се као што би се обратио човеку пријатељу:

Дору седла, испод гриве љуби:
„Ао доро, врло добро моје!
Доста ли смо, доро, војевали,
из Турака робље изводили,
од Турака глава доносили!
Сад сам, доро, остарио врло,

ја не могу више војевати,
сад те шиљем с главом неразумном,
са Иваном, са јединим сином:
Ива ј', доро, глава неразумна,
чувај, доро, моје чедо Иву!“

Јован Курсула, Михаило Глувац и Лазар Мутап — да и не помињемо хајдуке и ускоке — као мегданџије и љубитељи мегдана нимало не заостају за феудалцима. А ван наше земље, довољно је помислити на *Илијаду* и америчке Индијанце, па бити начисто с тим да бојни коњ, оружје, мегдани итд. нису идеали само феудалаца. У читавом једном певању *Илијаде* описују се разне витешке игре: трке на двоколицама и пешице, рвање, песничење, борбе копљем, бацање колута, стрељање грлице, а цела *Илијада* испуњена је најразноврснијим мегданима. Дакле, ни бојни коњ, оружје и мегдани нису чисто феудалне ознаке.

Закључак да је еп био војна историја војне аристократије донесен је сасвим произвољно на основу потпуно неодређених сведочанстава из прошлости да су у песмама прослављани јунаци, подвизи, ратови. Ниједан од старих писаца не потврђује творачку улогу војне аристократије, нити пориче творачку улогу радних маса. А то што су песме биле о јунацима нимало не одређује творца. Свака јуначка поезија говори о јунацима, подвизима, ратовима — како она за време феудализма тако и она пре и после њега. Уопште узевши, у томе погледу нема разлике између *Илијаде* и наших песама с почетка деветнаестог века.

Потпуно је погрешно мишљење да је херојска прошлост у епу — идеал реакционарне војне ари стократије. „Сукоб српског и турског феудализма“ — каже Кравцов — „турска колонизација Балканског полуострва, вековна борба Србије и Турске стварали су услове за култивисање јуначког епа. Еп је опевао херојску старину, славна дела предака, и то све с пројекцијом на савременост. Историјска аналогија прошлости и садашњости подржавала је живот епа. Прошлост је надахњивала. Прошлост је била идеал. Наде су замењивале будућност. То су били идеали реакционарне војне аристократије, јер у прошлости није било излаза. Друштвени облици и начин живота, идеали и култура, који су припадали прошлости, били су статични и конзервативни, к њима се није могло вратити зато што су у савремености већ биле клице будућности која је имала да уништи садашњост“. Дакле, у прошлости нема излаза, клице будућности су у савремености, — то је тачно, то је познато из сваког уџбеника. Али та општа истина овде је рђаво употребљена. Ово је — чини нам се — време кад је домаћа војна аристократија већ покојна. Њој више нису потребни ни идеали ни излази из ситуације. А народ је тражио излаз не у прошлости, него у борби. Кад су пропале старе државице, одмах су се јавиле хајдучке дружине, па ускоци, па устанци. У борби су расле клице будућности. А јуначка прошлост је инспирисала за борбу, за подвиге. Јуначка прошлост била је моћно упориште и јемство да се снаге наше земље могу мерити са снагама туђинаца и победити их. Милош Војиновић у латинском граду Леђану правио је чуда од јунаштва, погубио је чак и троглавог Балачка војводу. Милош Обилић је као од шале пребацивао буздованом латинске цркве, хвалио се пред туђинцима бројем и лепотом манастира у нашој земљи, а на Косову је убио Мурата. Марко Краљевић је разгонио Турке као врапце и чак самог султана догонио до дувара. Један Кајица Радоња вредео је више него три стотине Мађара и шездесет Каравлаха.

Ето, видиш, — закључивао је народ певајући овакве песме — наши људи су били јунаци, наши људи су побеђивали туђинце, ми можемо да победимо. Тај смисао има херојска прошлост у нашој епској поезији. Њен победнички хероизам — макар и сувише идеализован, макар и измишљен — обилато је хранио клице будућности у тешкој садашњости. У мучним вековима туђинске најезде сама чињеница да је у нашој земљи некад постајала снажна домаћа држава одиграла је крупну, позитивну, покретачку улогу. Према томе, херојска прошлост не само да није идеал реакционарне војне аристократије него је извор снага, извор витешког духа и моралне чврстине самог народа.

Сасвим се могу одбацити такве чисто феудалне ознаке наше епике као што су: локални патриотизам који укључује у себе верност сизерену, прослављање славног рода феудалаца или друкчије речено: династички карактер наше епике, и преувеличавање историјске улоге личности изражено у идеализацији и прослављању феудалаца.

Нема сумње да је патриотизам феудалних господара био узак, ограничен само на њихову област, али наше песме с тим патриотизмом немају везе; оне су прожете патриотизмом који је најбоље одређен познатим стиховима из косовских песама:

Ко је Србин и српскога рода,
и од српске крви и колена,
а не дошô на бој на Косово,
од руке му ништа не родило:
рујно вино ви шеница бела!
Не имао пољског беритета,
ни у дому од срца порода!
Рђом капô док му је колена!

Патриотизам у нашим песмама — у старијим као и у млађим — садржи широку, активну љубав према родној груди и јасну, борбену мржњу према освајачима и издајницима. То је патриотизам самога народа који се поноси не само својом борбом у датоме моменту него и борбом предака.

Прослављање славног рода феудалаца као првобитна ознака наше епске поезије — са циљем агитације за одређену династију — може да се „утврди“ само помоћу „такозваног метода историјско–културне реконструкције“. А Кравцов је један од најважнијих закључака донео, између осталог, и на основу погрешног превода. Наиме, стихови из песме *Смрт Јова Деспотовића:* „Сријем земља стеч ће господара — ил' бољега или ће горега“ преведени су на руски као да гласе: „Сријем земља стеч ће господара — биће бољи, биће и храбрији“. Из ове погрешке Кравцов закључује да владар на самрти препоручује свога наследника као бољег од себе, агитујући на тај начин за учвршћење династије.

Преувеличавања историјске улоге личности има у нашим песмама, али то није никаква њихова чисто феудална ознака. Преувеличана је и историјска улога личности из устанка од 1804. А у читавој нашој поезији — од најстаријих до најмађих песама — нема личности од које би зависили догађаји и људи ма и приближно у тој мери у којој зависи у *Илијади* ток рата и читава ахејска војска од Ахила. Не би се могло рећи да је,

на пример, у песмама о косовском боју заборављена маса. Дванаест хиљада оклопника које је Вук Бранковић одвео Турцима сматрају се као озбиљан узрок пораза, а бојно поље притиснуто је хиљадама бораца и по свршеном боју хиљадама лешева. Војвода Пријезда не брани сам Сталаћ. И у хајдучким и ускочким песмама опевају се, углавном, подвизи појединаца, па чак и у неким песмама о устанку у Србији. Појединац може да буде, и у нашој епици веома често јесте, израз масе.

Као чисто феудалне ознаке наше епске поезије исто се тако слабо држе: професионално војевање, неки тобоже типични за феудализам сижеи и тобожња феудална тенденциозност постојаних стилских средстава.

Да је у нашој старој епици рат одражен као професија феудалаца, узима се за пример песма *Орање Марка Краљевића*. Вели се да је то скроз феудална песма: Марко презире тежак сељачки посао, замеће кавгу и лако долази до блага. Тако ова песма може да се тумачи само у том случају ако се посматра ван наше историје, без везе са стварним животом нашега народа. Није реч овде просто о пљачки, него о борби и о миру. Да ли ћеш орати или ратовати док јаничари друмом терају благо, ето у томе је прави смисао ове песме. А Марко је ратник и сачекује на друму Турке пљачкаше, отима отето благо. Ретко је кад Марко лепши у улози народног осветника, у улози хајдука који гони хајдуке — како би рекао Вук Мићуновић. Занимљиво је како Кравцов није приметио да Марко овде ради исто оно што и толики хајдуци и ускоци.

Рат није био само професија феудалаца, него и професија хајдука и ускока, а касније и професија читавог народа. Као доказ да је рат професија феудалаца Кравцов наводи ове речи Милоша Обилића:

Има доста војске у Турака,
ал' с' можемо с њима ударити,
и ласно их придобит можемо;
јера није војска од мајдана,
већ све старе хоџе и хаџије,
занатлије и младе ћарџије,
који боја ни виђели нису,
истом пошли да се љебом ране.

Исто презирање према лошим ратницима налазимо код Старине Новака и Јакова Ненадовића. Старина Новак каже Грујици:

Свуци, сине, господске хаљине,
па обуци бугарске хаљине,
и понеси будак на рамену,
па ти иди у Софију равну,
те уводи Гркове сватове,
каке свате Грчићу сабира.
Ако бере Грке и Бугаре,
и терзије, своје руветлије,
који носе свилу н кадиву,
и џепове с обадвије стране,

у џепове све жуте дукате,
ту ће бити шићар за хајдуке;
ако л' бере љуте мартолозе,
који носе струке на рамену,
о појасу мече оковане,
ту ће бити мука за хајдуке.

А Јаков Ненадовић овако грди Ћурчију харамбашу:

Ти Ћурчија, један пржибабо,
ни стари ти четовали нису,
већ чували краве по Срију̀му.

Као што ратовање није само професија феудалаца, тако ни мотив о верној жени, на пример, није никакав специјалитет феудализма. Тај мотив онакав какав је у феудализму — стар је колико и патријархат (а у другом виду јавља се и раније). Он је обрађен и у тако старим делима као што су, рецимо, *Одисеја* и *Махабхарата*. Одисејева Пенелопа годинама дању тка а ноћу растура, те тако одбија просце и чека мужа. Још су жешће у својој верности Дамајанти и Савитри из *Махабхарате*. Савитри је, свакако, најсветлији лик верне жене у читавој светској књижевности: својом верношћу она побеђује чак и смрт свога мужа.

И осталим за феудализам типичним сижеима могли би се направити слични приговори, али би се тиме отишло само у непотребну опширност. Исто тако непотребно је задржавати се на најчудноватијем од свих Кравцовљевих закључака — на закључку да се у постојаности стилских средстава епике крије феудална тенденциозност, јер је општепознато да је тим постојаним стилским средствима изражена најразличитија садржина, чак и веома револуционарна.

У првом издању *Антологије народних јуначких песама,* 1954, уз критику Кравцовљеве теорије, напоменуо сам (на страни XXXV): „Године 1948. у часопису „Совјетска етнографија“ (бр. 3) изишао је Кравцовљев чланак „Сербский эпос и история“. Већ на првој страници тога чланка, између осталог, налазимо и ово: „Еп као облик народног стваралаштва почео је да се формира онда кад се јавила потреба за казивањем о историјским догађајима и социјално–политичкој борби: он је усмена историја народа“. Дакле, и за Кравцова епска поезија је облик народног стваралаштва, значи: напустио је стару теорију. Што смо се ми на њој тако опширно задржали, то је, једно, због тога што је она преко неколико домаћих чланака из времена пре рата продрла у наше школе и, друго, због тога што је она у исти мах и теорија неких научника на Западу“.

Од западних научника имао сам на уму, између осталих, Жозефа Бедјеа, који је у *Les Légendes épiques* (1908) и ово рекао о јуначким песмама *(les chansons de geste):* „Јуначке песме су настале тек у XI веку, дуго после догађаја о којима говоре... Убеђен да је Грим погрешио што је прерано саставио општу теорију о епопеји и што је подвргао истом принципу објашњавања тако различита дела као што су *Илијада, Рамајана, Песма о Роланду, Шахнаме* итд., строго сам пазио у читавом овом раду да говорим само о нашем средњем веку француском и да закључујем о јуначким песмама

према самим јуначким песмама. Па ипак, ако сам, ради оцене епских легенада Француске, с правом истакао улогу светилишта, хаџилука, вашара, великих верских празника, ако сам с правом рекао да свака легенда с историјском основом претпоставља учешће духовника, да је у суштини ученога порекла, да траје само ако је чврсто везана за једно место, могуће је да понекад значај ових запажања изиђе из оквира проблема наших романа и у извесној мери послужи разумевању епске поезије неких других народа“.

Од оних који су на нашем језику вулгаризовали теорију о феудалном пореклу епске поезије имао сам на уму пре свих Радована Зоговића.

Године 1966, у напису *Јуначке пјесме и властела* („Зборник Матице српске за књижевност и језик“, стр. 308—363), Зоговић овако спомиње своју вулгаризацију из времена пре рата: „... Н. Кравцов, из чије је младићке студије о српском епосу и писац ових редака, такође у младости, усвојио и разрађивао низ крутих, до крајности доведених социолошких ставова“.

И према резимеу написа из 1966, резимеу у коме има низ неочекиваних ограда, могло би се закључити да је Зоговић као и његов узор Кравцов, иако двадесет година после њега — напустио своје круте ставове и да је прихватио оно што су други пре њега одавно открили: да се на основу *„неких* најбољих и најкарактеристичнијих пјесама“ може претпостављати „да су наше старе јуначке пјесме, *барем у својим првобитним варијантама, настајале* савремено или *бар скоро савремено1* догађајима и јунацима који су послужили као материјал и прототип њихових сижеа и књижевних(!)2 ликова“.

Али резиме — то само Зоговић може знати зашто — не одговара ни наслову његова написа ни његовим двема основним тезама: 1) да је порекло наших старијих јуначких песама феудално и 2) да је везано за „брдовите и теже приступачне западне области“.

Прву тезу Зоговић истиче у више махова, без ограде и са оградом, противречећи сам себи. Прво пресуђује кратко и одсечно (на страни 309): „Јунаштво и јуначка пјесма прелазе од феудалних витезова — хајдуцима“. Према тој пресуди, очевидно, за Зоговића, као и за турског феудалца из *Горског вијенца,* „пучина је стока једна грдна“, неспособна не само за јунаштво него и за јуначку песму, али за Зоговића она је таква само до оног тренутка кад су на смену домаћим феудалцима дошли турски и кад се пучина — ваљда под благотворним дејством турских феудалаца! — наједанпут показала способном да прими и јунаштво и јуначку песму из руку феудалних витезова. Неколико страна иза тога (на страни 316) Зоговић је пронашао начин постанка епских песама „у њихову преливању с племићких и владарских двораца у народ и из народа у те дворце“, дакле: признао је народу способност да ствара, или бар преиначује, епске песме још за живота и за снаге феудалних витезова. Мало даље (на страни 318), посматрајући живот јуначке поезије у широком распону од гентилног друштва до краја феудализма, Зоговић утврђује следеће фазе преливања песама: 1) у гентилном друштву, кад су истакнуту улогу играли „врховни и нижи војни заповједници“, јуначке песме су „великим дијелом биле пјесме уз њих и у њихову славу“ (није јасно да ли *уз њих* значи и *од њих);* 2) кад се војна „аристократија, мало по мало, издвојила у дворце, чак(!) у замкове, јуначка пјесма је, с њом, прешла у дворце и замкове“; 3) „на дворовима владара и највиших великодостојника она, очито, није дуго остала“, него је

„остала да живи као поезија мјесне властеле и с њом повезаног народа, долазећи, преливајући се од једних другима“. Ова властела ваљда је и раније била у народним традицијама, пошто су владари и највиши великодостојници, „отуђивши се од народних традиција“, потпали под византијски утицај. Међутим, из свега овога није јасно ко је стварао јуначку епику, властела или народ, и зато Зоговић, сећајући се утицаја писане књижевности на усмену и заборављајући да се песнички таленти не рађају само међу богатима, хита са тврдњом да је јуначку епику „стварао ужи круг људи, на неки начин привилегованих или боље обезбијеђених, можда на неки начин професионалаца“, који се не би могли доводити ни у какву везу „с неписменим, страховито придављеним и експлоатисаним сељаштвом“. Али одмах затим, све на истој страни (318), иако наводи разлог више да су феудалци песници, Зоговић је знатно резервисанији: „... поезија која је критиковала великаше морала је, на сваки начин, имати ослонца и заштите у земаљском племству и нижем свештенству. У њима је, вјероватно, често имала и своје ствараоце“, што значи да је, вероватно, бар ретко имала своје ствараоце и на другој страни. И то је највећи уступак који је Зоговић направио могућим песницима ван реда „привилегованих или боље обезбијеђених“! Овај уступак попео се (на страни 352) до „поставке да су те пјесме, барем главне од њих и барем у првобитним варијантама, ничући и битишући на дворцима племенске и жупске властеле и око њих, у саобраћају између те властеле и братстава, племена, жупа, — настале у доба јунака и догађаја о којима говоре“.

Ова „поставка“ заснована је на уверењу да су наше најстарије песме „тачно уочиле и умјетнички изразиле многе битне црте и непоновљиве детаље из живота феудалнога друштва“, црте и детаље као што су: бојни коњ (о коме је већ било речи у вези с Кравцовом), лов помоћу сокола, ношња, неверна љуба, позајмице из писане књижевности, антагонизам старог (племенског) и новог (државног) племства. Зоговићу, наравно, ни на ум не пада да су све те црте и детаљи могли живети дуго само у предању и отуда бити унесени у песму, као што су могли и из првобитне песме, „савремене догађајима“, ући у знатно измењену позније песму. Зоговић говори тако као да је био на бабинама, као да на неки волшебан начин располаже свим првобитним варијантама, као да је бојни коњ нестао заједно са домаћим феудалним витезовима (као да га није било код ускока, устаника и турских феудалаца),1 као да народ није вековима гледао лов турских феудалаца помоћу сокола, као да о ношњи домаћих феудалних витезова никакво сведочанство није остало (види фреске и рад Светозара Радојчића *О неким заједничким мотивима наше народне песме и нашег старог сликарства* у књизи *Текстови и фреске),* као да неверне љубе није било и пре феудализма (види Фрезерову *Златну грану)* и после феудализма (види Вукову песму *Невјера љубе Грујичине),* као да се позајмице из писане књижевности, којих уосталом нема много, нису вршиле посредно, на тај начин што би неписмени људи запамтили и — више или мање измењено — преносили оно што су прочитали и испричали ретки писмени људи, и као да антагонизам новог и старог, јачег и слабијег није вечна категорија и као да није опеван пре феудализма (на пример, у Хомеровим еповима) и после феудализма (на пример, у Вишњићевим песмама).

Насупрот свим разлозима, Зоговић проглашава „племенску и жупску властелу“ за јединог, или скоро једног, творца најстаријих јуначких песама, и идеализује ту властелу чак до ове мере (на страни 335): „У племенском поретку, чак око племенског племства све је још крилато; крила спаљују великаши.“

Насиље над разлозима у истицању прве тезе Зоговић је извршио ради своје друге тезе, по којој је (на страни 314) „у брдовитим и теже приступачним западним областима“ (где живе Кричани, Зупци, Бањани, Дробњаци, Паштровићи, Ћеклићи, Бјелопавлићи, Озри(х)нићи, Пипери, Његуши, Васојевићи и где се племенска организација „одржала до пред крај XIX вијека“) даван „најжилавији, скоро непрестани отпор турским завојевачима“, па је према томе овде — може се слободно додати — било највише услова и за јуначку поезију.

У протурању своје друге тезе Зоговић је још безобзирнији него у истицању прве. Он само помиње, без везе са јунаштвом и јуначком поезијом, постојање племенске организације на северу Хрватског приморја и у Босни до XV века. Он наглашава одсуство племенске организације у средишту немањићке државе (заборављајући чак и задругу), а ни речју не помиње да су се у томе средишту, у оквиру отпора турским завојевачима, одиграли догађаји најсудбоноснији и за историју и за поезију: велике битке, велики устанци и велике сеобе. Ни речју не помиње сремске деспоте, Зрињске, Војну границу, сењске ускоке, скоро непрекидне хајдучке борбе у Србији и Босни — велика жаришта отпора и поезије. Али зато тврди (на страни 316—317) да је „сепаратистичан дух Дукљана, Травуњана и Захумљана“ (дакле, Црне Горе и њене околине), како се изразио цитирани Јиричек, или антагонизам великаша и племенске аристократије „у брдовитим и теже приступачним западним областима“ (дакле, опет Црне Горе и њене околине), како сам каже, „дао тако много епских пјесама и тако много самим тим пјесмама“. А то ће рећи да су Дукља, Травунија и Захумље права (ако не и једина) постојбина паше јуначке поезије уошпте, пошто се у тим крајевима најдуже одржала, дуго и после пропасти немањићке државе, некаква племенска аристократија и уз њу људи „привилеговани или боље обезбијеђени“ — по Зоговићу, једини песнички обдарени, док су се у другим крајевима сви, осим хајдука и ускока, брзо поравнали као раја.

Међутим нема „тако много“ песама о алтагонизму великаша и племенске властеле, сам Зоговић — и то у оваквој стисци — могао је да именује (на страни 312) свега *пет* песама: *Женидба краља Вукашина, Женидба Душанова, Сестра Леке капетана* (ко ли је ту жупски властелин, Марко или Лека?), *Бановић Страхиња, Марко Краљевић и бег Костадин.* То није ни десети део наших бољих најстаријих јуначких песама, добрих девет делова песама о времену прекосовском, о косовском боју, о Марку Краљевићу, о Бранковићима и Јакшићима, Црнојевићима, Угричићима и хрватским бановима казује нешто друго, а преко половине тих песама опева антагонизам наших јунака и страних завојевача (Турака у првом реду). То је главна тема, и она има непресушни извор у самом срцу немањићке државе, и неодвојива је од култа те државе као снаге вољне да се супротстави поробљивачу, и потпуно је супротна сепаратизму периферије.

Сувише, ни оних *пет* песама које Зоговић наводи не може се сабити у тесне границе Дукље, Травуније и Захумља. Тамо пре и потпуније спада песма коју Зоговић не наводи, *Женидба Максима Црнојевића,* у којој је некадашња периферија немањићке државе средиште за себе, али у процепу између Млетака и Цариграда, и присиљено да тражи излаз у турчењу: турчи се један Црнојевић и један Обренбеговић, да би њихова племена једно против другога довека ратовала:

Нијесу се нигда умирили,
нити могу крвцу да умире,
но и данас ту просипљу крвцу.

Али ову песму Зоговић не узима у обзир, вероватно због тога што противречи његовој идеализацији: „чак око племенског племства све је још крилато“ (тако крилато да одлеће право у ислам и у крваву истрагу потурица да и не помињемо многобројне дивљачке крвне освете).

Од песама које Зоговић наводи само је *Женидба краља Вукашина* везана за брдовите (односно песничке) области (Дурмитор и Скадар), песма *Марко Краљевић и Бег Костадин* је географски неодређена, а остале три: *Женидба Душанова, Сестра Леке капетана и Бановић Страхиња* везане су за средиште немањићке државе (Призрен, Прилеп, Косово, Крушевац). И ни у једној од ових песама — ако се и спомиње — властелински антагонизам нема оно место и онај смисао који му је дао Зоговић.

Женидба краља Вукашина је много више љубавна историја него историја антагонизма једног краља и једног жупског племића и као таква могла би да се веже за сваки крај и за свако време откако је отета лепа Хелена па све до XIX века, кад су у Србији, усред устанка, морале бити забрањиване отмице жена, али облик у којем имамо ову песму и који је чврсто везан за Марка Краљевића (Марко се умеће на ујака војводу Момчила, кога убија и чијом се сестром Јевросимом жени краљ Вукашин, Марков отац) морао је бити редигован упоредо са другим песмама о Марку, тј. у доба турске владавине.

Песма *Марко Краљевић и бег Костадин* је етичка оцена коју један већи великаш, *краљ* Марко, изриче једноме мањем великашу, *господину* Константину Дејановићу, замерајући му што људе цени по благу и оделу (те зато одбија лоше обучене сиротице и ставља у доњу трпезу небогате старе господаре у старом скерлету, а прима раскошно обучене сиротице и ставља у горњу трпезу богате нове господаре у новом скерлету) и што не поштује оца и мајку (не држи их за столом и не даје им прву чашу вина), и, оваква, ова етичка оцена (коју је било ко било коме у различна времена могао изрећи — не Марко Костадину, него Петар Павлу) истиче поступак према „новим господарима“ (које Зоговић производи у властелу немањићке државе) и према „старим господарима“ (које Зоговић производи у племенску властелу) само као један од три нечовечна поступка, супротна хришћанском моралу и без иједне једине чисто властелинске црте, јер песму је срочио Грујо Меанџић из Сентомаша, из Бачке, где — како је Вук у *Српском рјечнику* записао — „зову и најмањег трговчића господаром“, па ће бити да су поменути стари и нови господари (уколико баш нису трговчићи) неодређени колико и сиротице.

Сестра Леке капетана не садржи никакав антагонизам државне и жупске властеле (јер се краљ Марко зачудио и застидео пред госпоштином Леке капетана, господара „све призренске земље“), али је структура ове песме одређена оценом да је „Марко турска придворица“, да је „Милоша кобила родила“ и да је „Реља пазарско копиле“, а то значи — с обзиром на централну улогу „турске придворице“ — да је ова песма, и у првобитној варијанти, могла настати тек у периоду борбе са Турцима.

Женидба Душанова је у првом реду химна националном поносу (главна мисао је: да надмудримо и надјуначимо Латине), па је у другом реду химна крвном сродству (што наглашава и завршни стих: „Тешко свуда своме без својега!“), па је тек у трећем реду, колико захтевају национални понос И крвно сродство, историја властелинског антагонизма (уколико се тако може назвати срџба цара Душана на његове сестриће, изазвана иностраном сплетком и унесена у песму ради неопходног заплета: да се доведе у питање главна мисао — о тријумфу над Латинима и да се покажу искушења која може да издржи крвно сродство), па тек сасвим напослетку може бити — и то само с обзиром на Милошеву чобанску улогу — (како каже Зоговић на страни 326) „химна спасоносној, стваралачкој сили рада, борби за мијењањем(!) природе, која (!) мијења и развија1 оне који мијењају“.

Песма *Бановић Страхиња,* коју је Зоговић својом тврдом анализом намучио више него иједну другу, јесте песма о усамљеном српском јунаку, који — у одсудном часу, пред саму пропаст државе, кад је турска војска оклопила са свих страна — не налази пријатеља ни у тазбини ни у љуби коју спасава из турског ропства, него у коњу, у псу и у једном припаднику турске војске, свом некадашњем робу, који је међу својима исто толико усамљен и несрећан, а само је узгред ова песма историја властелинског антагонизма, и то антагонизма равноправних рођака, јер колико се Страхинић поноси Југовићима толико се они поносе њиме: њега дворе не само слуге и слушкиње него га и „шурњаје дворе упоредо“ (баш као у домаћинској сењачкој кући), и сва крушевачка господа наваљује да му укаже пошту, а Југ Богдан, таст његов, да би могли „пријатељи бити довијека“, нуди му чак то да га ожени другом љубом.

Зоговић истиче да је ову песму испевао „старац Милија из старог Колашина“, али не истиче да је старац Милија живео и певао у ослобођеној Србији. Зоговић налази да је ова песма по уметничкој експресији блиска Подруговићевој *Женидби Душановој* (која је ретка оптимистичка визија у нашој јуначкој поезији), а не види колико је она — као песимистичка визија — блиска другој стравичној песимистичкој визији самога старца Милије, *Женидби Максима Црнојевића.* Зоговићу ни на ум не пада да упореди Вишњићеву визију победничке устаничке Србије и Милијину визију пропасти домаће феудалне државе, иако се ове две визије тако снажно допуњују, иако и Милијина бар нешто мора дуговати устаничкој Србији, бар толико колико је ова била негација феудалног поретка и ипак наследница (и утолико афирмација) немањићке државе.

Зоговићу ништа не казује ни Вукова мисао: „да су Србљи и прије Косова имали и јуначких пјесама од старине, но будући да је она премјена тако силно ударила у народ, да су готово све заборавили што је било донде, па само оданде почели наново приповиједати и пјевати“.

Зоговићу ништа не казује ни мишљење истакнутог совјетског научника Соколова да је вулгарно–социолошка интерпретација историје фолклора довела до апсурдног закључка да је јуначка поезија творевина „не народа, не радних маса, него господске класе у епохи феудализма“.

Натежући своје тезе, Зоговић се нашао у најсмешнијем од свих положаја: да брани Кравцова кога се одрекао сам Кравцов и да прави догму од једног дела необавезног и

веома гипког закључка Жозефа Бедјеа, буржоаског историчара књижевности, кога је млади Кравцов преобразио у догматичара!

ПЕСМЕ СТАРИЈИХ ВРЕМЕНА

1 ЖЕНИДБА ДУШАНОВА

Кад се жени српски цар Стјепане,

надалеко запроси ђевојку,

у Леђану, граду латинскоме,

у латинског краља Мијаила,

по имену Роксанду ђевојку;

цар је проси, и краљ му је даје.

Цар испроси по књигам' ђевојку,

пак дозива Тодора везира:

„Слуго моја, Тодоре везире,

да ми идеш бијелу Леђану,

моме тасту, краљу Мијаилу,

да ми с њиме свадбу уговориш:

када ћемо поћи по ђевојку,

колико ли повести сватова;

да ми видиш Роксанду ђевојку:

може л' бити за цара царица,

може л' бити свој земљи госпођа:

да је видиш и да прстенујеш“.

Вели њему Тодоре везире:

„Хоћу, царе, драги господине“;

пак с' опреми, оде у Латине.

Када дође бијелу Леђану,

лијепо га краљу дочекао:

вино пише нећељицу дана.

Тада рече Тодоре везире:

„Пријатељу, Мијаило краљу,

није мене царе оправио

да ја пијем по Леђану вино,

већ да с тобом свадбу уговорим:

кад ће царе доћи по ђевојку,

у које ли доба од године,

колико л' ће повести сватова;

и да видим Роксанду ђевојку,

да је видим и да прстенујем“.

Тада рече Мијаило краљу:

„Пријатељу, Тодоре везире,

што ме царе за сватове пита,

нека купи колико му драго,

по ђевојку када њему драго;

него ћеш ми цара поздравити:

нек не води своја два сестрића,

два сестрића, два Војиновића,

Вукашина и с њим Петрашина;
у пићу су тешке пијанице,
а у кавзи љуте кавгаџије;
опиће се, заметнуће кавгу,
па је тешко џевап дати кавзи
у нашему бијелу Леђану.
А ђевојку сада ћеш виђети
и прстен јој дати по закону“.
А када је тавна ноћца дошла,
не доносе воштане свијеће,
већ по мраку изводе ђевојку.
Кад то виђе Тодоре везире,
он извади од злата прстење
са бисером и драгим камењем:
разасја се соба од камења, —
така му се учини ђевојка
да је љепша од бијеле виле;
прстенова Роксанду ђевојку
и даде јој хиљаду дуката,
и ђевојку браћа одведоше.
Кад ујутру јутро освануло,
опреми се Тодоре везире,
пак отиде бијелу Призрену.
Када дође бијелу Призрену,

пита њега српски цар Стјепане:

„Слуго моја, Тодоре везире,

виђе ли ми Роксанду ђевојку?

Виђе ли је и прстенова ли?

Што говори краљу Мијаило?“

Тодор њему све по реду каже:

„Виђех, царе, и прстеновах је.

Да каква је Роксанда ђевојка,

онакове у Србина нема!

Добро збори краљу Мијаило:

по ђевојку када тебе драго,

свата купи колико ти драго;

само те је краљу поздравио:

да не водиш два сестрића твоја,

два сестрића, два Војиновића;

у лићу су тешке пијанице,

а у кавзи љуте кавгаџије:

опиће се, заметнуће кавгу,

пак је тешко џевап дати кавзи

у Леђану, граду латинскоме“.

Кад то зачу српски цар Стјепане,

удари се руком по кољену:

„Јао мене до бога милога!

дотле ли се зулум огласио

од сестрића од Војиновића!

А тако ми моје вјере тврде,

докле мене то веселье прође,

обојицу хоћу објесити

о вратима града Вучитрна,

по свијету да ме не срамоте!“

Стаде царе купити сватове;

скупи свата дванаест хиљада,

пак подиже низ Косово равно.

Кад су били испод Вучитрна,

гледала их два Војиновића,

међу собом млади говорили:

„Што л' се ујак на нас расрдио,

те нас не ће звати у сватове?

Нетко нас је њему опаднуо,

с њега жива месо отпадало!

Цар отиде у земљу латинску,

а јунака са собом не има

ниједнога од рода својега,

који би му био у невољи,

ако би му било за невољу;

Латини су старе варалице,

ујака ће нашег погубити,

а незвани ићи не смијемо“.

Вели њима остарјела мајка:

„Ђецо моја, два Војиновића,

ви имате брата у планини —

код оваца Милош-чобанина;

најмлађи је, а најбољи јунак,

а за њега царе и не знаде.

Пошљите му лист књиге бијеле

нека дође граду Вучитрну;

не пиш'те му што је и како је,

већ пишите: „Мајка је на смрти,

пак те зове да те благосови,

да на тебе клетва не остане;

него брже ходи б'јелу двору,

не би л' живу застануо мајку!““

То су браћа мајку Послушала;

брже пишу књигу на кољену,

те је шаљу у Шару планину,

своме брату, Милош-чобанину:

„Ој Милошу, наш рођени брате,

брже да си граду Вучитрну!

Стара нам је мајка на умору,

пак те зове да те благосови,

да на тебе клетва не остане“.

Када Милош ситну књигу прими,

књигу гледа, а сузе прољева.
Пита њега тридесет чобана:
„О Милошу, наша поглавице,
и досад су књиге долазиле,
ал' се нису са сузам' училе!
Откуд књига, ако бога знадеш!“
Скочи Милош на ноге лагане,
па говори својим чобанима:
„Ој чобани, моја браћо драга,
ова књига јест од двора мога:
стара ми је на умору мајка,
пак ме зове да ме благосови,
да на мене клетва не остане;
ви чувајте по планине овце,
док ја одем и натраг се
Оде Милош граду Вучитрну.
Кад је био близу б'јела двора,
два су брата пред њег ишетала
а за њима остарјела мајка.
Вели њима Милош чобанине:
„Зашто, браћо, ако бога знате!
Без невоље јер градит невољу?“
Веле њему до два мила брата:
„Ходи, брате, има и невоље“.

У б'јела се лица изљубише,
Милош мајку у бијелу руку.
Стадоше му редом казивати
како царе оде по ђевојку
надалеко, у земљу латинску,
а не зове својијех сестрића:
„Већ, Милошу, наш рођени брате,
хоћеш, брате, незван за ујаком
у сватове пођи назорице?
Ако њему буде до невоље,
да се њему у невољи нађеш;
ако ли му не буде невоље,
можеш доћи да се не казујеш“.
То је Милош једва дочекао:
„Хоћу, богме, моја браћо драга;
кад ујаку нећу, да коме ћу?“
Тад га браћа опремат стадоше;
оде Петар опремат кулаша,
а Вукашин опрема Милоша:
на њег меће танану кошуљу,
до појаса од чистога злата,
од појаса од бијеле свиле;
по кошуљи три танке ђечерме,
пак доламу са тридест путаца;

по долами токе саковане,
златне токе од четири оке;
а на ноге ковче и чакшире;
а сврх свега бугар–кабаницу,
и на главу бугарску шубару:
начини се црни Бугарине,
ни браћа га познати не могу;
дадоше му копље убојито
и мач зелен старога Војина;
Петрашин му изведе кулаша
међедином свега опшивена,
да кулаша царе не познаде.
Л'јепо су га браћа сјетовала:
„Кад, Милошу, достигнеш сватове,
питаће те тко си и откуд си;
ти се кажи земље Каравлашке:
„Служио сам бега Радул-бега,
не ће мене службу да исплати,
пак ја пођох у свијет бијели,
да ђегођи боље службе тражим;
пак сам чуо за свате цареве,
и пристô сам незван за сватови
рад' комада љеба бијелога
и рад' чаше црвенога вина“.

Чувај добро дизген од кулаша,
јер се кулаш јесте научио
путовати с коњма царевијем“.
Тада Милош окрену кулаша,
пак за царем оде у сватове.
На Загорју сустиже сватове.
Литају га кићени сватови:
„Откуд идеш, млађано Бугарче?“
Милош им се из далека каже,
кô што су га браћа научила.
Лијепо га свати дочекаше:
„Добро дошô, млађано Бугарче!
Нек је један више у дружини!“
Кад су били путем путујући, —
злу науку Милош научио
код оваца у Шари планини:
поспавати свагда око подне —
он задрема на коњу кулашу.
Како дизген ослаби кулашу,
диже главу, оде кроз сватове,
обађује коње и јунаке,
докле дође коњма царевијем;
како дође, с њима у ред стаде.
Лале шћаху бити Бугарина,

ал' не даде српски цар Стјепане:

„Не удрите млађано Бугарче,

Бугарче се спават научило

по планини овце чувајући;

не удрите, већ га пробудите“.

Буде њега лале и војводе:

„Устан' море, млађано Бугарче!

Бог ти стару не убио мајку,

која те је такога родила

и у свате цару опремиле!“

Кад се прену Милош Војиновић,

те сагледа цару очи чарне,

кулаш иде с коњма царевијем;

он покупи дизгене кулашу,

па ишћера њега из сватова,

удара га оштром бакрачлијом:

по три копља упријеко скаче,

по четири небу у висине,

унапредак ни броја се не зна;

из уста му живи огањ сипа,

а из носа модар пламен суче.

Стаде свата дванаест хиљада

те гледају коња у Бугара;

коња гледе, а сами се чуде:

„Боже мили, чуда великога!
Добра коња, а лоша јунака!
Још такога ни виђели нисмо;
један бјеше у зета царева,
и сада је у Војиновића“.
Гледале га још три шићарџије:
једно јесте Ђаковица Вуче,
а друго је Нестопољче Јанко,
а треће је момче Пријепољче;
гледали га, пак су говорили:
„Добра коња младог Бугарина!
Баш га овђе у сватов'ма нема,
та нема га ни у цара нашег;
хајде мало да изостанемо,
не би ли га како измамили“.
Кад су били до клисуре близу,
изосташе до три шићарџије,
па говоре Милош–чобанину:
„Чујеш море, млађано Бугарче!
Хоћеш дати коња на размјену?
даћемо ти коња још бољега,
и још прида стотину дуката,
и сувише рало и волове,
пак ти ори те се љебом рани“.

Вели њима Милош Војиновић:

„Прођ'те ме се, до три шићарџије!

Бољег коња од овог не тражим,

ни овога умирит не могу.

Што ће мене стотина дуката?

На кантар их мјерити не знадем,

а бројем их бројити не ум'јем.

Што ће мене рало и волови?

Мене није ни отац орао,

пак је мене љебом одранио“.

Тад говоре до три шићарџије:

„Чујеш море, млађано Бугарче!

Ако не даш коња на размјену,

ми ћемо га на силу отети!“

Ал' говори Милош Војиновић:

„Сила отме земљу и градове,

камол' мене коња отет неће!

Волим дати коња на размјену,

јер не могу пјешке путовати“,

Па устави својега кулајша,

пружи руку испод међедине;

они мисле бакрачлију скида,

ал' он скида златна шестоперца,

те удара Ђаковицу Вука:

колико га лако ударио,

три пута се Вуче преметнуо.

Вели њему Милош Војиновић:

„Толики ти родили гроздови

у питомој твојој Ђаковици!“

Побјеже му Нестопољче Јанко;

стиже њега Милош на кулашу,

удари га међу плећи живе,

четири се пута преметнуо:

„Држ' се добро, Нестопољче Јанко!

Толике ти јабуке родиле

у питому Нестопољу твоме!“

Бјежи јадно момче Пријепољче;

достиже га Милош на кулашу,

те и њега куцну шестоперцем,

седам се је лута преметнуло:

„Држ' се добро, момче Пријепољче!

Па кад дођеш Пријепољу твоме,

повали се међу ђевојкама

ђе с' отео коња од Бугара!“

Па окрену коња за сватови.

Кад дођоше бијелу Леђану,

разапеше по полу шаторе.

Зоб изиђе коњма царевијем,

нема ништа коњу Милошеву.

Кад то виђе Милош Војиновић,

узе торбу на лијеву руку,

од зобнице једне те до друге,

док је своју пуну напунио;

па он оде тражит механџију:

„Механџија, дај да пијем вина!“

Механџија њему одговара:

„Ид' одатле, црни Бугарине!

Да с' донио бугарску копању,

ако бих ти и усуо вина;

за те нису чаше позлаћене!“

Погледа га Милош попријеко,

удари га руком уз образе:

колико га лако ударио,

три му зуба у грло сасуо.

Моли му се млади механџија:

„Не удри ме више, Бугарине!

Биће тебе вина изобила,

ако цару неће ни достати“.

Милош више не шће ни искати,

већ сам узе пак се напи вина.

Док се Милош мало поначини,

утом свану и ограну сунце;

ал' повика са града Латинче:

„Ој, чујеш ли, српски цар-Стјепане!

Ето доље под градом Леђаном

изишô је краљев заточниче,

зове тебе на мајдан јуначки;

ваља ићи мајдан дијелити,

или нећеш одавде изићи,

ни извести свата ниједнога,

а камоли Роксанду ђевојку!“

Кад то зачу српски цар Стјепане,

он телала пусти у сватове;

телал виче и тамо и амо:

„Није л' мајка родила јунака,

и у свате цару опремила,

да за цара на мајдан изиђе?

Честита би њега учинио“.

Ал' се нитко нађи не могаше.

Цар с' удари руком по кољену:

„Јао мене до бога милога!

Сад да су ми два сестрића моја,

два сестрића, два Војиновића,

сад би они на мајдан изишли“.

Истом царе у бесједи бјеше,

Милош иде, а кулаша води

Ао пред шатор српског цар-Стјепана:

„Је л' слободно, царе господине,

да ја идем на мејдан у поље?“

Вели њему српски цар Стјепане:

„Јест слободно, млађано Бугарче;

јест слободно, ал' није прилике!

Ако згубиш млада заточника,

честита ћу тебе учинити“.

Узја Милош помамна кулаша,

па окрену од б'јела шатора,

заметнувши копље наопако.

Говори му српски цар Стјепане:

„Не нос', синко, копље наопако,

већ окрени копље унапредак,

јер ће ти се смијати Латини“.

Вели њему Милош Војиновић:

„Чувај, царе, ти господства твога!

Ако мене до невоље буде,

ја ћу ласно копље окренути;

ако ли ми не буде невоље,

донети га могу и овако“.

Па отиде низ поље лећанско.

Гледале га Латинке ђевојке,

гледале га, пак су говориле:

„Боже мили, чуда великога!
Каква је то царева замјена?!
Та на њему ни хаљина нема!
Весели се, краљев заточниче!
Немаш на што сабље извадити,
нит' је имаш о што крвавити“.
У то доба дође до шатора,
ђе заточник сједи под шатором,
за копље је свезао дората.
Вели њему Милош Војиновић:
„Устан' море, бијело Латинче,
да јуначки мајдан дијелимо!“
Ал' говори бијело Латинче:
„Ид' одатле, црни Бугарине!
Немам о што сабље поганити,
кад на тебе ни хаљина нема“.
Ражљути се Милош Војиновић:
„Устан' море, бијело Латинче!
На тебе су побоље хаљине,
с тебе ћу их на себе обући“.
Тад Латинче на ноте поскочи,
пак посједе помамна дората,
одмах оде пољем разигравати;
Милош њему стаде на биљези.

Баци копље бијело Латинче
на Милоша у прси јуначке;
Милош држи златна шестоперца,
на њега је копље дочекао,
пребио га на три половине.
Вели њему бијело Латинче:
„Чекај мало, црни Бугарине,
лоше су ми копље подметнули,
док отидем да копље пром'јеним“.
Пак побјеже преко поља равна,
ал' повика Милош Војиновић:
„Стани мало, бијело Латинче!
Мило би ти било побјегнути!“
Пак пођера по пољу Латинче;
дођера га до леђанских врата,
ал' леђанска врата затворена.
Пусти копље Милош Војиновић,
те прикова бијело Латинче,
прикова га за леђанска врата,
пак му русу одсијече главу,
кулашу је баци у зобницу;
па увати његова дората,
одведе га цару честитоме:
„Ето, царе, заточника главе!“

Цар му даде благо небројено:

„Иди, синко, те се напиј вина,

честита ћу тебе учинити!“

Тек што Милош сједе пити вино,

ал' повика са града Латинче:

„Ето, царе, под Лећаном градом

на ливади три коња витеза,

под седлима и под ратовима,

и на њима три пламена мача,

врхови им небу окренути:

да прескочиш три коња витеза!

Ако ли их прескочити нећеш,

нећеш изић ни извест ђевојке“.

Опет викну телал по сватов'ма:

„Није л' мајка родила јунака,

и у свате цару опремила,

да прескочи три коња витеза

и на њима три пламена мача?“

Тај се јунак нађи не могаше.

Ал' ето ти млада Бугарина

пред шатора српског цар–Стјепана:

„Је л' слободно, царе господине,

да прескочим три коња витеза?“

„Јест слободно, моје драго д'јете!

Него скини бугар–кабаницу,
бог убио онога терзију
који ти је толику срезао!“
Говори му Милош Војиновић:
„Сједи, царе, пак пиј рујно вино,
не брини се мојом кабаницом!
Ако буде срце у јунаку,
кабаница неће ништа смести:
којој овци своје руно смета,
онђе није ни овце ни руна!“
Па он оде у поље лењанско.
Када дође до добријех коња,
он проводи својега кулаша,
па кулашу своме проговара:
„Чекај мене у седло, кулашу!“
А он прође с оне друге стране,
заигра се преко поља равна,
и прескочи три коња витеза
и на њима три пламена мача,
устави се на својем кулашу;
па он узе три коња витеза,
одведе их српском цар-Стјепану.
Мало време затим постајало,
ал' повика са града Латинче:

„Хајде сада, царе Србљанине,
под највишу кулу у Леђану;
на кули је копље ударено,
на копљу је од злата јабука:
Ти стријељај кроз прстен јабуку!“
Милош више не шће ни чекати,
већ он пита цара честитога:
„Је л' слободно, царе господине,
да стријељам кроз прстен јабуку?“
„Јест слободно, мој рођени синко!“
Оде Милош под бијелу кулу,
запе стр'јелу за златну тетиву,
устријели кроз прстен јабуку,
пак је узе у бијеле руке,
однесе је цару честитоме;
лијепо га царе обдарио.
Мало време затим постајало,
ал' повика са града Латинче:
„Ето, царе, под бијелом кулом
изишла су два краљева сина,
извели су три л'јепе ђевојке,
три ђевојке, све три једнолике,
и на њима рухо једнолико:
или познај које је Роксанда;

ако ли се које друге машиш,

нећеш изић ни изнијет главе,

а камоли извести ђевојке!

Кад је царе р'јечи разумио,

он дозива Тодора везира:

„Иди, слуго, те познај ђевојку!“

Тодор му се право кунијаше:

„Нијесам је, царе, ни виђео,

јер су ми је по мраку извели

када сам је ја прстеновао“.

Цар с' удари руком по колену:

„Јаој мене до бога милога!

Надмудрисмо и надјуначисмо,

пак нам оста цура на срамоту!“

Кад то зачу Милош Војиновић,

он отиде цару честитоме:

„Је л' слободно, царе господине,

да ја познам Роксанду ђевојку?“

„Јест слободно, моје драго д'јете,

ал' је јадно у те поуздање:

како ћеш ти познати ђевојку,

кад је нигда ни виђео ниси!“

Ал' говори Милош Војиновић:

„Не брини се, царе господине!

Кад ја бијах у Шари планини
код оваца дванаест хиљада,
за ноћ буде по триста јањаца,
ја сам свако по овци познавô:
Роксанду ћу по брађи познати“.
Вели њему српски цар Стјепане:
„Иди, иди, моје драго д'јете!
Ако бог да те познаш Роксанду,
даћу тебе земљу Скендерију
у државу за живота твога“.
Оде Милош низ поље широко.
Када дође ђе стоје ђевојке,
збаци с главе бугарску шубару,
скиде с леђа бугар–кабаницу, —
засија се скерлет и кадифа,
засјаше се токе на прсима
и злаћене ковче на ногама:
сину Милош у пољу зелену
као јарко иза горе сунце —
пак је простре по зеленој трави,
просу по њој бурме и прстење,
ситан бисер и драго камење.
Тад извади мача зеленога,
па говори трима ђевојкама:

„Која је ту Роксанда ђевојка,
нек савије скуте и рукаве,
нека купи бурме и прстење,
ситан бисер и драго камење;
ако ли се која друга маши,
вјера моја тако ми помогла,
осјећ ћу јој руке до лаката!“
Кад то чуше три л'јепе ђевојке,
обје крајње средњу погледаше,
а Роксанда у зелену траву;
сави скуте и свил'не рукаве,
пак покупи бурме и прстење,
ситан бисер и драго камење;
а ђевојке двије побјегоше.
Али Милош утећ им не даде,
веће обје увати за руке,
све три води пред цара Стјепана;
цару даде Роксанду ђевојку,
и даде му једну уз Роксанду,
а трећу је себе уставио.
Цар Милоша међу очи љуби,
ал' још не зна тко је и откуд је.
Повикаше кићени чауши:
„Спремајте се, кићени сватови,

вријеме је двору путовати!“

Спремише се кита и сватови,

поведоше Роксанду ђевојку.

Кад су били мало иза града,

ал' говори Милош Војиновић:

„Господине, српски цар–Стјепане,

овђе има у Леђану граду,

има један Балачко војвода.

Ја га знадем и он ме познаје.

Краљ га рани седам годин' дана

да рашћера кићене сватове

и да отме Роксанду ђевојку:

сад ће њега за нама послати.

На Балачку јесу до три главе:

из једне му модар пламен бије,

а из друге ладан вјетар дува;

кад два вјетра из глава изиђу,

Балачка је ласно погубити.

Већ ви ид'те, водите ђевојку,

ја ћу овђе чекати Балачка,

не бих ли га како уставио“.

Отидоше кићени сватови,

одведоше лијепу ђевојку;

оста Милош у гори зеленој

и са њиме три стотине друга.
Кад одоше свати из Леђани,
краљ дозива Балачка војводу:
„О Балачко, моја вјерна слуго,
можеш ли се у се поуздати
да рашћераш цареве сватове
и да отмеш Роксанду ђевојку?“
Лита њега Балачко војвода:
„Господине, од Леђана краљу,
какав бјеше јунак у сватов'ма
што највеће отвори јунаштво?“
Вели њему леђанска краљица:
„Слуго наша, Балачко војвода,
ту не има ниједног јунака,
осим једног црна Бугарина,
и то младо, још голобрадасто“.
Ал' говори Балачко војвода:
„Није оно црни Бугарине,
већ је оно Милош Војиновић;
ни цар Стјепан њега не познаје,
ал' ја њега одавна познајем“.
Вели њему леђанска краљица:
„Или, Слуго, Балачко војвода,
те ми отми цуру од Србаља,

а ја ћу је тебе поклонити“.

Тад Балачко спреми бедевију,

па отрча друмом за сватови

са шест стотин' латинских катана.

Кад су били у гори зеленој,

кулаш стоји на друму широку,

а за њиме Милош Војиновић.

Викну њега Балачко војвода:

„О Милошу, зар се мене надаш?“

Па он пусти један пламен модар,

опали му црну међедину;

а кад виђе да му не науди,

онда пусти вјетра студенога:

три пута се кулаш преметнуо,

ал' Милошу ништа не досади.

Викну Милош из грла бијела:

„Ето тебе од шта се не надаш!“

Па он пусти златна шестоперца:

колико га лако ударио,

из бојна га седла избацио;

пак потеже копље убојито,

прибоде га у зелену траву,

пак му све три одсијече главе,

кулашу их баци у зобницу.

Тад учини јуриш у катане
са својијех три стотине друга:
одсјекоше три стотине глава,
па одоше друмом за сватови.
Кад стигоше цара и сватове,
пред њег баци Балачкове главе;
цар му даде хиљаду дуката,
па одоше бијелу Призрену.
Кад су били кроз поље Косово,
Милош хоће граду Вучитрну,
па говори српском цар-Стјепану:
„Због ом остај, мој мили ујаче,
мој ујаче, српски цар–Стјепане!“
Тада се је царе осјетио
да је оно Милош Војиновић,
па говори својему нећаку:
„Та ти ли си, дијете Милошу!
Та ти ли си, мој мили нећаче!
Благо мајци која те родила
и ујаку који те имаде!
Зашто ми се отприје не кажеш,
него сам те путем намучио:
и конаком, и глади, и жеђу?“
Тешко свуда своме без својега!

2 ЖЕНИДБА КРАЉА ВУКАШИНА

Књигу пише жура Вукашине
у бијелу Скадру на Бојани,
те је шаље на Херцеговину
бијеломе граду Пирлитору,
Пирлитору према Дурмитору,
Видосави, љуби Момчиловој;
тајно пише, а тајно јој шаље,
у књизи јој овако бесједи:
„Видосава, Момчилова љубо,
шта ћеш у том леду и снијегу?
Кад погледаш с града изнад себе,
ништа немаш лијепо виђети,
већ бијело брдо Дурмитора,
окићено ледом и снијегом
усред љета као усред зиме;
кад погледаш стрмо испод града,
мутна тече Тара валовита,
она ваља дрвље и камење,

на њој нема брода ни ћуприје,
а око ње борје и мраморје;
већ ти отрој војводу Момчила,
ил' га отрој, или ми га издај,
ходи к мени у приморје равно,
бијеломе Скадру на Бојану,
узећу те за вјерну љубовцу,
па ћеш бити госпођа краљица,
прести свилу на златно вретено,
свилу прести, на свили сједити,
а носити диву и кадиву
и још оно све жежено злато.
А какав је Скадар на Бојани!
Кад погледаш брду изнад града,
све порасле смокве и маслине
и још они грозни виногради;
кад погледаш стрмо испод града,
ал' узрасла шеница бјелица,
а око ње зелена ливада,
кроз њу тече зелена Бојана,
по њој плива риба свакојака:
кад гођ хоћеш, да је тазе једеш".
Дође књига љуби Момчиловој,
књигу гледа љуба Момчилова,

ону гледа, другу ситну пише:

„Господине, краљу Вукашине,

није ласно издати Момчила,

ни издати, нити отровати:

у Момчила сестра Јевросима,

готови му то господско јело,

прије њега јело огледује;

у Момчила девет миле браће

и дванаест првобратучеда,

они њему рујно вино служе,

прије њега сваку чашу лију;

Момчил' има коња Јабучила,

Јабучила, коња крилатога:

куд гођ хоће, прелећети може;

у Момчила сабља са очима;

не боји се никога до бога.

Већ ме чу ли, краљу Вукашине!

Ти подигни млогу силну војску,

изведи је на Језера равна,

пак засједни у гори зеленој.

У Момчила чудан наук има:

свако јутро у свету нељељу

рано рани у лов на Језера,

с собом води девет миле браће

и дванаест првобратучеда

и четр'ест од града левера.

Када буде уочи нећеље,

ја ћу спалит крила Јабучилу,

бритку ћу му сабљу затопити,

затопити оном сланом крвљу,

да се не да извадит из кора.

Тако ћеш ти погубит Момчила“.

Када краљу така књига дође,

те он виђе, што му књига каже,

то је њему врло мило било,

па он диже млогу силну војску,

оде с војском на Херцеговину,

изведе је на Језера равна,

пак засједе у гори зеленој.

Кад је било уочи нећеље,

Момчил' оде у своју ложницу,

па он леже у меке душеке.

Мало прође, и љуба му дође,

али неће у меке душеке,

већ му рони сузе више главе;

а њу пита војвода Момчило:

„Видосава, моја вјерна љубо,

кака ти је голема невоља

те ми рониш сузе више главе?“

Ал' говори млада Видосава:

„Господару, Момчило војвода,

мени није никаке невоље,

већ сам чула једно чудно чудо —

чула јесам, ал' нисам виђела —

да ти имаш коња Јабучила,

Јабучила, коња крилатога;

ја не виђех твоме коњу крила,

те не могу млада вјеровати,

већ се бојим хоћеш погинути“.

Мудар бјеше војвода Момчило,

мудар бјеше, ал' се преварио,

својој њуби тако бесједио:

„Видосава, вјерна моја љубо,

за то ћу те ласно утјешити,

ти ћеш ласно виђет чилу крила:

када први залјевају п'јевци,

ти отиди у нове ахаре:

тад ће чиле попуштити крила,

тад му можеш крила сагледати“.

Пак он леже санак боравити.

Момчил' спава, љуба му не спава,

веће слуша млада у душеку

кад ће први п'јевци запјевати;
а кад први п'јевци запјеваше,
скочи млада из мека душека,
запалила фењер и свијећу,
па узима лоја и катрана,
оде право у нове ахаре.
Ал' истина, што Момчило каже,
Јабучило крила попуштио,
попуштио крила до копита.
Тада она крила намазала,
намаза их лојем и катраном,
па свијећом крила запалила,
те сапали крила Јабучилу;
што не могла ватром сагорети,
то под колан притегнула тврдо.
Онда млада оде у ризницу,
доватила сабљу Момчилову,
те је сланом затопила крвљу;
пак се врну у меке душеке.
Кад ујутру зора заб'јелила,
поранио војвода Момчило,
па говори љуби Видосави:
„Видосава, моја вјерна љубо,
ја сам ноћас чудан сан уснио:

ђе се пови један прамен магле
од проклете земље Васојеве,
пак се сави око Дурмитора;
ја ударих кроз тај прамен магле
са мојијех девет миле браће
и с дванаест првобратучеда
и четр'ест од града левера;
у магли се, љубо, растадосмо,
растадосмо, пак се не састасмо;
нека бог зна, добра бити неће“.
Вели њему љуба Видосава:
„Не бој ми се, мили господару!
Добар јунак добар сан уснио;
сан је лажа, а бог је истина.“
Опреми се војвода Момчило,
па он сиђе низ бијелу кулу;
дочека га девет миле браће
и дванаест првобратучеда
и четр'ест од града левера,
а љуба му изведе чилаша;
добријех се коња доватише,
отидоше у лов на Језера.
Кад су били надомак Језера,
оптече их она силна војска.

Кад Момчило опазио војску,
он потеже сабљу од бедрице,
ал' се пуста не да извадити,
као да је за коре прирасла.
Онда рече војвода Момчило:
„Чујете ли, моја браћо драга!
Издаде ме куја Видосава,
но дајте ми сабљу понајбољу“.
Хитро су га браћа послушала,
дадоше му сабљу понајбољу,
па је Момчил' браћи бесједио:
„Чујете ли, моја браћо драга!
Ви удрите војсци по крајима,
ја ћ' ударит војсци по сриједи“.
Мили боже, чуда великога!
Да је коме погледати било
како с'јече војвода Момчило,
како крчи друма низ планину!
Више тлачи коњиц Јабучило
нег' што Момчил' бритком сабљом с'јече;
ал' га лоша срећа сусретнула:
кад изиђе према Пирлитору,
сусрете га девет враних коња,
а на њима брата ни једнога!

То кад виђе војвода Момчило,
у јунаку срце препукнуло
од жалости за браћом рођеном,
бијеле му малаксаше руке,
те не може више да сијече,
већ удара коња Јабучила,
удара га чизмом и мамузом,
да полети граду Пирлитору,
ал' му коњиц полећет не може.
Куне њега војвода Момчило:
„Јабучило, изјели те вуци!
Из шале смо одавде лећели,
без невоље, тек од обијести,
а данас ми полећети нећеш!“
Ал' му коњиц њиском одговара:
„Господару, војвода Момчило,
нит' ме куни, нити ме нагони,
данас теби полећет не могу;
бог убио твоју Видосаву!
Она ми је сапалила крила;
што не могла ватром сагорети,
то под колан притегнула тврдо;
веће бјежи куда теби драго“.
Кад то зачу војвода Момчило,

проли сузе низ јуначко лице,
па одскочи од коња чилаша;
трипут скочи, до града доскочи;
али граду врата затворена,
затворена и замандаљена!
Кад се Момчил' виђе на невољи,
он дозивље сестру Јевросиму:
„Јевросима, моја мила сејо,
пушти мени једну крпу платна,
не бих ли ти у град утекао“.
Сеја брату кроз плач одговара:
„А мој брате, војвода Момчило,
како ћу ти пуштит крпу платна,
кад је мени снаха Видосава,
моја снаха, твоја невјерница,
савезала косе за дирекe?“
Ал' је сестра срца жалостива,
жао јој је брата рођенога,
она цикну како љута гуја,
ману главом и осталом снагом,
из главе је косе ишчупала,
оставила косе на дирекy,
па довати једну крпу платна,
претури је граду низ бедене.

Момчил' вати ону крпу платна,
па се пење граду уз бедене;
готов бјеше у град ускочити,
ал' долеће љуба невјерница,
оштру сабљу носи у рукама,
прес'јече му платно више руку.
Момчил' паде граду низ бедене,
краљеве га дочекаше слуге
на мачеве и на копља бојна,
на нацаке и на буздоване;
а допаде краљу Вукашине,
удари га оним бојним копљем,
удари га посред срца жива.
Ал' говори војвода Момчило:
„Аманет ти, Вукашине краљу:
ти не узми моју Видосаву,
Видосаву, моју невјерницу,
јер ћ' и твоју изгубити главу:
данас мене у тебе издала,
а сјутра ће тебе у другога;
већ ти узми моју милу сеју,
сеју моју милу, Јевросиму,
она ће ти свагда вјерна бити,
родиће ти, кô и ја, јунака“.

То говори војвода Момчило,
то говори, а с душом се бори;
то изусти, лаку душу пусти.
Кад погибе Момчило војвода,
а граду се отворише врата,
пак изиђе куја Видосава
те дочека краља Вукашина,
одведе га на бијелу кулу,
посади га у столове златне,
угости га вином и ракијом
и господском сваком ђаконијом;
па отиде у ризницу млада,
изнесе му рухо Момчилово,
Момчилово рухо и оружје.
Ал' да видиш чуда великога:
што Момчилу било до кољена,
Вукашину по земљи се вуче;
што Момчилу таман калпак био,
Вукашину на рамена пада;
што Момчилу таман чизма била,
ту Вукашин обје ноге меће;
што Момчилу златан прстен био,
ту Вукашин три прста завлачи;
што Момчилу таман сабља била,

Вукашину с' аршин земљом вуче;
што Момчилу таман џеба била,
краљ се под њом ни дигнут не може!
Тад говори крале Вукашине:
„Авај мени до бога милога!
Нуто курве младе Видосаве!
Кад издаде оваког јунака,
кога данас у свијету нема,
то ли мене сјутра издат неће!“
Па повикну своје вјерне слуге,
уватише кују Видосаву,
свезаше је коњма за репове,
одбише их испод Пирлитора,
те је коњи живу растргоше.
Краљ похара дворе Момчилове,
па он узе сестру Момчилову,
по имену дилбер-Јевросиму,
одведе је Скадру на Бојану,
и вјенча је себи за љубовцу.
С њом лијепи пород изродио,
породио Марка и Андрију,
а Марко се тури на ујака,
на ујака, војводу Момчила.

3 ЗИДАЊЕ СКАДРА

Град градила три брата рођена,

до три брата, три Мрљавчевића:

једно бјеше Вукашине краље,

друго бјеше Угљеша војвода,

треће бјеше Мрљавчевић Гојко;

град градили Скадар на Бојани,

град градили три године дана,

три године са триста мајстора;

не могоше темељ подигнути,

а камоли саградити града:

што мајстори за дан га сграде,

то све вила за ноћ обаљује.

Кад настала година четврта,

тада виче са планине вила:

„Не мучи се, Вукашине краље,

не мучи се и не харчи блага!

Не мож, краље, темељ подигнути,

а камоли саградити града,

док не нађеш два слична имена,
док не нађеш Стоју и Стојана,
а обоје брата и сестрицу,
да зазиђеш кули у темеља:
тако ће се темељ обдржати,
и тако ћеш саградити града“.
Кад то зачу Вукашине краље,
он дозива слугу Десимира:
„Десимире, моје чедо драго!
Досад си ми био вјерна слуга,
а одсаде моје чедо драго;
ватај, сине, коње у интове,
и понеси шест товара блага:
иди, сине, преко б'јела св'јета,
те ти тражи два слична имена,
тражи, сине, Стоју и Стојана,
а обоје брата и сестрицу;
јали отми, јал' за благо купи,
доведи их Скадру на Бојану,
да зиђемо кули у темеља,
не би л' нам се темељ обдржао,
и не би ли саградили града“.
Кад то зачу слуга Десимире,
он увати коње у интове,

и понесе шест товара блага;
оде слуга преко б'јела св'јета,
оде тражит два слична имена.
Тражи слуга Стоју и Стојана,
тражи слуга три године дана,
ал' не нађе два слична имена,
ал' не нађе Стоје и Стојана;
па се врну Скадру на Бојану,
даде краљу коње и интове,
и даде му шест товара блага:
„Ето, краље, коњи и интови,
и ето ти шест товара блага,
ја не нађох два слична имена,
ја не нађох Стоје и Стојана“.
Кад то зачу Вукашине краљу,
он подвикну Рада неимара,
Раде викну три стотин' мајстора:
гради краље Скадар на Бојани,
краље гради, вила обаљује,
не да вила темељ подигнути,
а камоли саградити града!
Па дозивље из планине вила:
„Море, чу ли, Вукашине краљу!
Не мучи се и не харчи блага,

не мож, краље, темељ подигнути,
а камоли саградити града!
Но ето сте три брата рођена,
у свакога има вјерна љуба:
чија сјутра на Бојану дође
и донесе мајсторима ручак,
зиђите је кули у темеља:
тако ће се темељ обдржати,
тако ћете саградити града“.
Кад то зачу Вукашине краљу,
он дозива два брата рођена:
„Чујете ли, моја браћо драга!
Ето вила са планине виче,
није вајде што харчимо благо,
не да вила темељ подигнути,
а камоли саградити града!
Још говори са планине вила:
ев' ми јесмо три брата рођена,
у свакога има вјерна љуба:
чија сјутра на Бојану дође
и донесе мајсторима ручак,
да ј' у темељ кули узидамо:
тако ће се темељ обдржати,
тако ћемо саградити града.

Но је л', браћо, божја вјера тврда
да ниједан љуби не докаже,
већ на срећу да им оставимо,
која сјутра на Бојану дође?“
И ту божју вјеру зададоше
да ниједан љуби не докаже.
Утом их је ноћца застанула,
отидоше у бијеле дворе,
вечераше господску вечеру,
оде сваки с љубом у ложницу.
Ал' да видиш чуда великога!
Краљ Вукашин вјеру погазио,
те он први својој љуби каза:
„Да се чуваш, моја вјерна љубо!
Немој сјутра на Бојану доћи,
ни донијет ручак мајсторима,
јер ћеш своју изгубити главу,
зидаће те кули у темеља“.
И Угљеша вјеру погазио,
и он каза својој вјерној љуби:
„Не превар' се, вјерна моја љубо!
Немој сјутра на Бојану доћи,
ни донијет мајсторима ручак,
јера хоћеш млада погинути,

зидаће те кули у темеља“.

Млади Гојко вјеру не погази,

и он својој љуби не доказа.

Кад ујутро јутро освануло,

поранише три Мрљавчевића,

отидоше на град на Бојану.

Земан дође да се носи ручак,

а редак је госпођи краљици;

она оде својој јетрвици,

јетрвици, љуби Угљешиној:

„Чу ли мене, моја јетрвице!

Нешто ме је забољела глава, —

тебе здравље! — пребољет не могу,

но понеси мајсторима ручак“.

Говорила љуба Угљешина:

„О јетрво, госпођо краљице,

нешто мене забољела рука, —

тебе здравље! — пребољет не могу,

већ ти збори млађој јетрвици“.

Она оде млађој јетрвици:

„Јетрвице, млада Гојковице,

нешто ме је забољела глава, —

тебе здравље! — пребољет не могу,

но понеси мајсторима ручак“.

Ал' говори Гојковица млада:

„Чу ли, нано, госпођо краљице!

Ја сам рада тебе послушати,

но ми лудо чедо некупато,

а бијело платно неиспрато“.

Вели њојзи госпођа краљица:

„Иди, каже, моја јетрвице,

те однеси мајсторима ручак,

ја ћу твоје изапрати платно,

а јетрва чедо окупати“.

Нема шта ће Гојковица млада,

већ понесе мајсторима ручак.

Кад је била на воду Бојану,

угледа је Мрљавчевић Гојко;

јунаку се срце ражалило,

жао му је љубе вијернице,

жао му је чеда у кол'јевци,

ђе остаде од мјесеца дана;

па од лица сузе просипаше.

Угледа га танана невјеста;

кротко ходи, док до њега прође,

кротко ходи, тихо бесједаше:

„Што је тебе, добри господару,

те ти рониш сузе од образа?“

Ал' говори Мрљавчевић Гојко:

„Зло је, моја вијернице љубо!

Имао сам од злата јабуку,

па ми данас паде у Бојану,

те је жалим, прегорет не могу“.

Не сјећа се танана невјеста,

но бесједи своме господару:

„Моли бога ти за твоје здравље,

а салићеш и бољу јабуку“.

Тад јунаку грђе жао било,

па на страну одвратио главу,

не шће више ни гледати љубу;

а дођоше два Мрљавчевића,

два ђевера Гојковице младе,

узеше је за бијеле руке,

поведоше у град да ограде;

подвикнуше Рада неимара,

Раде викну до триста мајстора;

ал' се смије танана невјеста,

она мисли да је шале ради.

Турише је у град уграђиват:

оборише до триста мајстора,

оборише дрвље н камење,

узидаше дори до колена;

још се смије танана невјеста,
још се нада да је шале ради.
Оборише до триста мајстора,
оборише дрвље и камење,
узидаше дори до појаса.
Тад отежа дрвље и камење,
онда виђе шта је јадну нађе,
љуто писну како љута гуја,
па замоли два мила ђевера:
„Не дајте ме, ако бога знате,
узидати младу и зелену!“
То се моли, ал' јој не помаже,
јер ђевери у њу и не гледе.
Тад се прође срама и зазора,
паке моли свога господара:
„Не дај мене, добри господару,
да ме младу у град узидају!
Но ти прати мојој старој мајци —
моја мајка има доста блага —
нек ти купи роба ил' робињу,
те зидајте кули у темеља“.
То се моли, но јој не помаже.
А кад виђе танана невјеста
да јој молба више не помаже,

тад се моли Раду неимару:

„Богом брате, Раде неимаре,

остави ми прозор на дојкама,

истури ми моје б'јеле дојке:

каде дође мој нејаки Јово,

каде дође, да подоји дојке!“

То је Раде за братство примио, —

остави јој прозор на дојкама,

па јој дојке уполье истури:

каде дође нејаки Јоване,

каде дође, да подоји дојке.

Опет тужна Рада дозивала:

„Богом брате, Раде неимаре,

остави ми прозор на очима,

да ја гледам ка бијелу двору

кад ће мене Јова доносити

и ка двору опет односити“.

И то Раде за братство примио,

остави јој прозор на очима,

те да гледа ка бијелу двору

каде ће јој Јова доносити

и ка двору опет односити.

И тако је у град

па доносе чедо у кол'јевци,

те га дoји за нeђељу дана;

по нeђељи изгубила гласа,

ал' ђетету онђе иде рана:

дојише га за годину дана.

Како таде, тако и остаде,

да и данас онђе иде рана:

зарад чуда и зарад лијека,

која жена не има млијека.

4 ЖЕНИДБА КНЕЗА ЛАЗАРА

Вино пије силан цар Стјепане

у Призрену, граду бијеломе,

вино служи вјеран слуга Лазо,

па све цару чашу преслужује,

а на цара криво погледује.

Царе пита вјерна слугу Лаза:

„Ој, бога ти, вјеран слуго Лазо,

што те питам, право да ми кажеш!

Што ти мене чашу преслужујеш?

Што л' на мене криво погледујеш?

Али ти је коњиц олошао?

Али ти је рухо остарило?

Ал' т' је мало голијемна блага?

Шта т' је мало у двору мојему?“

Њему вели вјеран слуга Лазо:

„Вољан буди, царе, на бесједи!

Кад ме питаш, право да ти кажем:

није мене коњиц олошао,

нити ми је рухо остарило,

нит' је мало голијемна блага;

свега доста у двору твојему.

Вољан буди, царе, на бесједи!

Кад ме питаш, право да ти кажем:

које слуге послије дођоше,

све се тебе слуге удворише,

све си слуге, царе, иженио,

а ја ти се удворит не могох,

мене, царе, не ће оженити

за младости и љепоте моје“.

Бесједи му силан цар Стјепане:

„Ој, бога ми, вјеран слуго Лазо,

ја не могу тебе оженити

свињарицом ни говедарицом,

за те тражим госпођу ђевојку,

и за мене добра пријатеља,

који ће ми сјести уз кољено,

са којим ћу ладно пити вино.

Но чу ли ме, вјеран слуго Лазо!

Ја сам за те нашао ђевојку,

и за мене добра пријатеља,

у онога стара Југ-Богдана,

милу сеју девет Југовића,

баш Милицу, милу мљезиницу;
но се Југу поменут не смије,
није ласно њему поменути,
јер је Богдан рода господскога,
неће дати за слугу ђевојку.
Но чу ли ме, вјеран слуго Лазо!
Данас петак, а сјутра субота,
прекосјутра свијетла нђеља,
поћи ћемо у лов у планину,
позваћемо стара Југ-Богдана,
с њим ће поћи девет Југовића;
ти не иди у планину, Лазо,
но остани код бијела двора,
те готови господску вечеру.
Кад дођемо из лова планине,
ја ћу сврађат Југа на вечеру,
а ти сврађај девет Југовића.
Кад сједемо за столове златне,
ти навали шећер н ракију,
па донеси црвенику вино.
Кад се ладна напијемо вина,
о свачем ће Јуже бесједити,
како који добар јунак јесте,
изнијеће књиге старославне —

да казује пошљедње вријеме;
ти кад чујеш, вјерна слуго Лазо,
а ти трчи на танану кулу,
те донеси ону чашу златну,
штоно сам је скоро куповао
у бијелу Варадину граду
од ђевојке младе кујунџинке,
за њу дао товар и по блага;
наслужи је црвенијем вином,
поклони је стару Југ-Богдану.
Таде ће се Богдан замислити
чим ће тебе, Лазо, даривати,
те ћу њему онда поменути
за Милицу, ћерцу мљезиницу“.
Прође петак и прође субота;
рано дође свијетла нећеља,
царе пође у лов у планину,
и позваше стара Југ–Богдана,
с Југом пође девет Југовића,
отидоше у лов у планину.
Лов ловише по гори зеленој,
ни добише, ни шта изгубише,
но се своме повратише двору,
преда њих је ишетао Лазо;

царе сврађа Југа на вечеру,
Лазо сврађа девет Југовића.
Кад сједоше за столове златне:
уврх совре силан цар Сјепане,
а до њега стари Југ Богдане,
а до Југа девет Југовића;
њима служи вјеран слуга Лазо.
Он навали шећер и ракију,
па донесе црвенику вино.
Кад се ладна напојише вина,
о свачему сташе бесједити,
како који добар јунак јесте;
Југ изваде књиге старославне,
те казује пошљедње вријеме:
„Видите ли, моја браћо красна!
Видите ли како књига каже:
настануће пошљедње вријеме,
нестануће овце и пшенице
и у пољу чеде и цвијета;
кум ће кума по суду ћерати,
а брат брата звати по мегдану!“
Кад то зачу вјеран слуга Лазо,
он отрча на танану кулу,
те донесе ону чашу златну,

наслужи је црвенијем вином,
поклони је стару Југ-Богдану.
Богдан прими златну купу вина,
купу прими, а пити је неће;
мисли Богдан шта је и како је,
чиме ли ће даривати Лаза.
Југу вели девет Југовића:
„О наш бабо, стари Југ-Богдане,
што не пијеш златну купу вина,
штоно ти је поклонио Лазо?“
Вели њима стари Југ Богдане:
„Ђецо моја, девет Југовића,
ја ћу ласно пити купу вина,
него мислим, моја ђецо драга,
чиме ћу ја даривати Лаза“.
Југу веле девет Југовића:
„Ласно ћеш га даривати, бабо:
у нас доста коња и сокола,
у нас доста пера и калпака“.
Тад говори силан цар Стјепане:
„Има Лазо коња и сокола,
Лазо има пера и калпака;
Лазо тога неће ни јаднога,
Лазо хоће Милицу ђевојку,

баш Милицу, милу мљезиницу,
милу сеју девет Југовића“.
Кад зачуше девет Југовића,
поскочише на ноге лагане,
потегоше маче коврдине —
да погубе цара у столици.
Моли им се стари Југ Богдане:
„Нете, синци, ако бога знате!
Ако данас цара погубите,
на вама ће останути клетва;
док извадим књиге старославне,
да ја гледам, синци, у књигама
је л' Милица Лазу суђеница“.
Књиге учи стари Југ Богдане,
књиге учи, грозне сузе рони:
„Нете, синци, ако бога знате!
Милица је Лазу суђеница,
на њему ће останути царство,
са њоме ће царовати Лазо
у Крушевцу код воде Мораве“.
Кад то зачу силан цар Стјепане,
он се маши руком у џепове,
те извади хиљаду дуката,
и извади од злата јабуку,

у јабуци трн камена драга,

обиљежје Милици ћевојци.

5 УРОШ И МРЊАВЧЕВИЋИ

Састала се четири табора

на убаву на пољу Косову,

код бијеле Самодреже цркве:

једно табор Вукашина краља,

друго табор деспота Угљеше,

треће табор војеводе Гојка,

а четврто царевић-Уроша.

Цареви се отимљу о царство;

међу се се хоће да поморе,

злаћенима да пободу ножи,

а не знаду на коме је царство.

Краљ Вукашин вели: „На мене је!“

Деспот Углеш': „Није, нег' на мене!“

Војвод' Гојко: „Није, нег' на мене!“

Ћути нејак царевић Урошу,

ћути д'јете, ништа не бесједи,

јер не смије од три братијенца,

братијенца, три Мрњавчевића.

Пише књигу Вукашине краљу,
пише књигу и шиље чауша
до Призрена, града бијелога,
до онога лротопоп-Недељка,
нека дође на Косово равно,
да он каже на коме је царство:
он је св'јетла цара причестио,
причестио и исповједио,
у њега су књиге староставне.
Пише књигу деспоте Угљеша,
пише књигу и шиље чауша
до Призрена, града бијелога,
до онога протопоп-Недељка.
Трећу пише војевода Гојко,
и он шиље огњена чауша;
а четврту царевић Урошу,
пише књигу и шиље чауша.
Сва четири ситне књиге пишу
и пошиљу огњене чауше,
све потајно један од другога.
Састаше се четири чауша
у Призрену, граду бијеломе,
код дворова протопоп-Недењка,
али прота дома не бијаше,

но у цркви бјеше на јутрењи,
на јутрењи и на летурђији.
Кол'ко с' силни огњени чауши,
колико су силни од силнијех,
те не кћеше коње одјахати,
но у цркву коње нагонише,
потегоше плетене канџије,
ударају протопоп-Недељка:
„Брже хајде, протопоп-Недељко,
брже хајде на Косово равно,
да ти кажеш на коме је царство;
ти си св'јетла цара причестио,
причестио и исповједио,
у тебе су књиге староставне;
јал' ћеш сада изгубити главу!“
Сузе рони протопоп Недељко,
сузе рони, па њима говори:
„Одбијте се, силни од силнијех,
док у цркви закон савршимо,
знати ће се на коме је царство“.
Тако су се они узмакнули.
А кад закон божји савршише,
изљегоше пред бијелу цркву;
тад говори протопоп Недељко:

„Ђецо моја, четири чауша,
ја сам св'јетла цара причестио,
причестио и исповједио,
ал' га нисам питао за царство,
већ за грије' што је сагр'јешио;
но идите у Прилипа града,
до дворова Краљевића Марка,
а до Марка, до мојега ђака;
код мене је књигу научио,
код цара је Марко писар био,
у њега су књиге староставне,
и он знаде на коме је царство.
Ви зовите на Косово Марка,
хоће Марко право казивати,
јер се Марко не боји никога,
разма једног бога истинога“.
Отидоше четири чауша,
отидоше ка Прилипу граду,
б'јелу двору Краљевића Марка.
Кад су били пред бијеле дворе,
ударише звекиром на врата.
То зачула Јевросима мајка,
па дозива свога сина Марка:
„Сине Марко, моје чедо драго,

тко удара звекиром на врата?

Баш кâ да су бабови чауши“.

Уста Марко те отвори врата,

чауши се поклонише Марку:

„Божја т' помоћ, господару Марко!“

А Марко их омилова руком:

„Добро дошли, моја ђецо драга!

Јесу л' здраво Србљи витезови,

и честити цареви и краљи?“

Чауши се смјерно поклонише:

„Господару, Краљевићу Марко,

све је здраво, али није мирно:

господа се тешко завадила

на Косову пољу широкоме,

код бијеле Самодреже цркве,

и они се отимљу о царство;

међу се се хоће да поморе,

злаћенима да пободу ножи,

а не знаду на коме је царство;

тебе зову на Косово равно,

да им кажеш на коме је царство“.

Оде Марко у господске дворе,

пак дозива Јевросиму мајку:

„Јевросима, моја мила мајко,

господа се јесу завадила
на Косову пољу широкоме,
код бијеле Самодреже цркве,
и они се отимљу о царство;
међу се се хоће да поморе,
злаћенима да пободу ножи,
а не знаду на коме је царство;
мене зову на поље Косово,
да им кажем на коме је царство“.
Кол'ко Марко тежио на правду,
тол'ко моли Јевросима мајка:
„Марко сине, једини у мајке,
не била ти моја рана клета,
немој, сине, говорити криво,
ни по бабу ни по стричевима,
већ по правди бога истинога!
Немој, сине, изгубити душе!
Боље ти је изгубити главу
него своју огр'јешити душу“.
Узе Марко књиге староставне,
па опреми себе и Шарина,
Шарину се на рамена баци,
отидоше у Косово равно.
Кад су били краљеву шатору,

рече таде Вукашине краље:

„Благо мене до бога милога!

Ето мене мога сина Марка:

Он ће казат на мене је царство,

Од оца ће останути сину“.

Марко слуша, ништа не говори,

на шатора не окреће главу.

Кад га виђе Угљеша војвода,

тад Угљеша ријеч говорио:

„Благо мене, ето ми синовца!

Он ће казат на мене је царство.

Кажи, Марко, на мене је царство,

оба ћемо братски царовати!“

Шути Марко, ништа не бесједи,

на шатора не окреће главу.

Кад га виђе војевода Гојко,

таде Гојко ријеч говорио:

„Благо мене, ето ми синовца!

Он ће казат на мене је царство.

Кад је Марко још нејачак био,

ја сам Марка врло миловао,

у свилена њедра увијао,

кано красну од злата јабуку;

куд сам гођ на коњу ходио,

све сам Марка са собом водио.
Кажи, Марко, на мене је царство,
ти ћеш, Марко, први царовати,
а ја ћу ти бити до кољена!“
Шути Марко, ништа не говори,
на шатора не окреће главу.
Право оде бијелу шатору,
ка шатору нејака Уроша,
догна Шарца цару до шатора;
онђе Марко Шарца одсједнуо.
Кад га виђе нејаки Урошу,
лако скочи са свил'на душека,
лако скочи, паке проговори:
„Благо мене, ето мога кума,
ето кума, Краљевића Марка!
Он ће казат на коме је царство.“
Руке шире, у грла се грле,
у бијело цјеливају лице,
за јуначко питају се здравље,
па сједоше на свил'на душека.
Тако мало време постајало,
данак прође, тавна ноћца дође.
Кад ујутру јутро освануло
и пред црквом звона ударише,

сва господа дошла на јутрење.
У цркви су службу савршили,
изљегоше из бијеле цркве,
у столове пред цркву сједнули,
шећер ију, а ракију пију.
Марко узе књиге староставне,
књиге гледа, а говори Марко:
„А мој бабо, Вукашине краљу,
мало л' ти је твоје краљевине?
Мало л' ти је, — остала ти пуста! —
већ с' о туђе отимате царство?
А ти стриче, деспоте Угљеша,
мало л' ти је деспотства твојега?
Мало л' ти је, — остало ти пусто! —
већ с' о туђе отимате царство?
А ти стриче, војевода Гојко,
мало л' ти је војводства твојега?
Мало л' ти је, — остало ти пусто! —
већ с' о туђе отимате царство?
Видите ли, бог вас не видио!
Књига каже: на Урошу царство!
Од оца је остануло сину,
ђетету је од кољена царство;
њему царство царе наручио

на самрти, кад је починио“.

Кад то зачу Вукашине краљу,

скочи краљу од земље на ноге,

па потрже злаћена ханџара,

да убоде свога сина Марка.

Бјежи Марко испред родитеља,

јер се њему, брате, не пристоји

са својим се бити родитељем.

Бјежи Марко око б'јеле цркве,

око б'јеле цркве Самодреже,

бјежи Марко, а ћера га краљу,

док су трипут коло саставили

око б'јеле Самодреже цркве.

Готово га бјеше сустигао,

ал' из цркве нешто проговара:

„Бјеж' у цркву, Краљевићу Марко!

Видиш ђе ћеш данас погинути,

погинути од свог родитеља,

а за правду бога истинога!“

Црквена се отворише врата,

Марко бјежи у бијелу цркву,

за њиме се врата затворила.

Краљ допаде на црквена врата,

по direку удари ханџаром,

из дирека крвца покапала.

Тад се краље био покајао,

Те је ријеч био говорио:

„Леле мене до бога једнога,

ђе погубих свога сина Марка!“

Ал' из цркве нешто проговара:

„А чујеш ли, Вукашине краље!

Ти нијеси посјекао Марка,

већ посјече божјега анђела“.

На Марка је врло жао краљу,

те га љуто куне и проклиње:

„Сине Марко, да те бог убије!

Ти немао гроба ни порода!

И да би ти душа не испала —

док турскога цара не дворио!“

Краљ га куне, цар га благосиља:

„Куме Марко, бог ти помогао!

Твоје лице св'јетло на дивану!

Твоја сабља сјекла на мајдану!

Нада те се не нашло јунака!

Име ти се свуда спомињало,

док је сунца и док је мјесеца!“

Што су рекли, тако му се стекло.

6 ЗИДАЊЕ РАВАНИЦЕ

Службу служи славни кнез Лазаре

у Крушевцу, шанцу шареноме,

службу служи светог Амосија.

Сву господу зове на светога

са књигама и са здравицама.

Скупи му се сва српска господа,

па је редом у соври посади

по госпоству и по старјешинству;

уврх совре славни кнез Лазаре.

Ту сједоше пити вино ладно.

Таман бише вина највишега,

и о сваком добру бесјеђеху,

ал' пошета госпођа Милица,

лако шета по царском дивану, —

на њојзи је до девет ћемера,

испод грла до девет ђердана,

а на глави девет перишана,

поврх тога круна позлаћена,

а у њојзи три камена драга:

сјаје ноћом како дањом сунце;

па бесједи славноме Лазару:

„Господине, славни кнез-Лазаре,

зазор мене у те погледати,

а камоли с тобом говорити,

бит не може, говорити хоћу:

што бијаху Немањићи стари,

цароваше, па и преминуше,

не трпаше на гомиле благо,

но градише с њиме задужбине,

саградише млоге намастире:

саградише Високе Дечане,

баш Дечане више Ђаковице;

Пећаршију више Пећи равне,

у Дреници бијела Девича,

и Петрову цркву под Пазаром;

мало више Ђурђеве Ступове,

Сопоћане наврх Рашке ладне,

и Тројицу у Херцеговини,

цркву Јању у Староме Влаху;

и Павлицу испод Јадовника,

Студеницу испод Брвеника;

цркву Жичу више Карановца,

у Призрену цркву Свету Петку,
Грачаницу у Косову равном.
Све то јесу њине задужбине!
Ти остаде у столу њиноме
и потрпа на гомиле благо,
а не гради нигђе задужбине;
ето нама неће пристат благо
ни за здравље, ни за нашу душу,
а ни нама, ни коме нашему“.
Тад говори славни кнез Лазаре:
„Чујете ли, сва српска господо,
шта говори госпођа Милица,
јер не градим нигђе задужбине?
Хоћу градит цркву Раваницу
у Ресави крај воде Равана;
имам блага колико ми драго,
ударићу темељ од олова,
па ћу цркви саградити платна,
саградићу од сребра бијела,
покрићу је жеженијем златом,
поднизати дробнијем бисером,
попуњати драгијем камењем“.
Сва господа на ноге устала,
и часно се кнезу поклонила:

„Гради, кнеже, биће ти за душу,
и за здравље Високом Стевану“.
Но ту сједи Обилић Милошу,
сједи Милош доље удно совре,
Милош сједи, ништа не бесједи.
Ал' то виђе славни кнез Лазаре
ђе му Милош ништа не бесједи;
наздрави му златну купу вина:
„Здрав да си ми, војвода Милошу!
Па ми и ти штогођ проговори,
јера хоћу задужбину градит“.
Скочи Милош од земље на ноге,
скиде с главе самур и челенке,
па је часно кнеза подворио;
додаше му златну купу вина,
прими Милош златну купу вина,
не пије је, поче бесједити:
„Вала, кнеже, на бесједи твојој!
Што ти хоћеш задужбину градит:
време није, нити може бити;
узми, кнеже, књиге староставне,
те ти гледај што нам књиге кажу:
настало је пошљедње вријеме,
хоће Турци царство преузети,

хоће Турци брзо царовати;
оборић̀е наше задужбине,
оборић̀е наше намастире,
оборић̀е цркву Раваницу, —
ископаће темељ од олова,
слијеваће у топе ђулове,
те ће наше разбијат градове;
и цркви ће растурити платна,
слијеваће на ате ратове;
хоће цркви покров растурити,
кадунама ковати ђердане;
са цркве ће бисер разлизати,
кадунама поднизат ђердане;
повадиће то драго камење,
ударат га сабљам' у балчаке
и кадама у златно прстење.
Већ ме чу ли, славни кнез-Лазаре!
Да копамо мермера камена,
да градимо цркву од камена,
и Турци ће царство преузети
и наше ће задужбине служит
од вијека до суда божјега:
од камена ником ни камена“.
Кад то зачу славни кнез Лазаре,

тад Милошу био говорио:

„Вала тебе, војвода Милошу!

Вала тебе на твојој бесједи,

истина је како што говориш“.

7 МИЛОШ У ЛАТИНИМА

Боже мили, чуда великога!

Када славни српски кнез Лазаре
посла зета Милош-Обилића
у Латине да купи хараче,
Латини га дивно дочекаше,
и госпоском части угостише,
па га воде пред бијелу цркву,
пред бијелу цркву Димитрију,
пак се вале латинска господа:
„Гле, видиш ли, војвода Милошу!
Видиш нашу цркву Димитрију,
какова је и колика ли је?
Ви нејмате таковијех цркви“.
Вели њима војвода Милошу:
„Ви сте мудри, господо латинска,
јесте мудри, ал' зборите лудо:
да ви знате наше намастире,
наших славних цара задужбине,

какови су и колики ли су!

да видите лавру Студеничку

недалеко од Новог Пазара;

да видите Ђурђеве Ступове

код Дежеве, старијех дворова,

задужбине цара Симеуна;

да видите чудо невиђено,

б'јел Вилиндар усред горе Свете,

задужбину Саве светитеља

и његова оца Симеуна;

да видите Жичу код Мораве

и код Ибра више Карановца,

Сопоћане Рашки на извору,

задужбине светога Стевана,

српског краља Првовјенчанога;

да видите Папраћу велику

виш' Зворника, Спречи на извору,

под високом гором Бороговом,

задужбину Вукана жупана;

да видите Високе Дечане

код Призрена, града бијелога,

задужбину краља Дечанског;

да видите Рачу пребијелу

код Сокола, украј воде Дрине;

да видите лијепу Троношу
код Лознице, на р'јеци Троноши,
задужбину браће Југовића;
да видите славну Раваницу
у Ресави, ниже Параћина,
на студеној р'јеци Раваници,
задужбину нашег господара,
господара славног кнез-Лазара;
и остале српске намастире,
да видите, пак да се дивите
какови су и колики ли су!
Шта је ваша црква Димитрија?
Ја ћу вам је сада претурити
а из руке тешким буздованом!“
Ал' Латини то не вјероваше,
но с Милошем они с' опкладише
у хиљаду жутијех дуката.
Узе Милош перна буздована
и засука бијеле рукаве,
пак се моли богу истиноме:
„Прости, боже, и бијела цркво,
да се једном бацим преко тебе:
нећу на те, него преко тебе“.
Пак потеже парним буздованом,

буздован се земче у облаке.

Једни веле: „Јесте претурио“.

Други веле: „Није претурио“.

Трећи веле: „Јесте, те високо“.

Кад се врати перни буздоване

изнад б'јеле цркве из облака,

он удари у банове дворе,

те полупа срчали-чардаке,

и ту уби два банова сина,

и четири морска џенерала,

и дванаест великих властела.

Кад то виђе господа латинска,

уватише војводу Милоша,

бацише га на дно у тамницу.

Често Милош кроз прозор погледа,

не би л' могô кога угледати;

ал' угледа Косту Циганина,

па га поче богом братимити:

„Богом брате, Коста Циганине,

ево теби три дуката жута,

донеси ми један лист хартије,

лист хартије, књиге без јазије“.

То је Коста за бога примио,

донесе му један лист хартије,

лист хартије, књиге без јазије.
Милош сједе ситну књигу писат
своме тасту, српском кнез-Лазару;
не пише је чим се књиге пишу,
већ је пише крви од образа;
све му каза што је и како је.
Кад Лазару ситна књига дође,
и он виђе што му књига каже,
ону гледа, другу ситну пише,
те је шаље господи латинској,
у књизи им овако бесједи:
„Чујете ли, господо латинска!
Пустите ми мог зета Милоша,
подајте му од земље хараче,
и опкладе хиљаду дуката;
ако ли га одмах не пустите,
вјера моја тако ми помогла,
дић ћу на вас Србље и Мађаре,
сву ћу вашу земљу похарати,
похарати, огњем попалити“.
Кад Латини књигу проучише,
брже-боље пустише Милоша,
дадоше му од земље хараче,
и опкладе хиљаду дуката.

8 МАРКО КРАЉЕВИЋ И ВИЛА

Појездише до два побратима

преко красна Мироча планине:

та једно је Краљевићу Марко,

а друго је војвода Милошу.

Напоредо језде добре коње,

напоредо носе копља бојна,

један другом бело лице љуби —

од милоште до два побратима;

паке Марко на Шарцу задрема,

пак беседи побратиму своме:

„А мој брате, војвода Милошу,

тешко ме је санак обрвао,

певај, брате, те ме разговарај!“

Ал' беседи војвода Милошу:

„А мој брате, Краљевићу Марко,

ја би тебе, брате, попевао,

ал' сам синоћ млого пио вино

у планини с вилом Равијојлом,

пак је мене запретила вила:

ако мене чује да попевам,

ће мене она устрелити

и у грло и у срце живо“.

Ал' беседи Краљевићу Марко:

„Певај, брате, ти се не бој виле

док је мене, Краљевића Марка,

и мојега видовита Шарца,

и мој ега шестопера златна

Онда Милош поче да попева,

а красну је песму започео

од сви наши боли и старији,

како ј који држô краљевину

по честитој по Маћедонији,

како себе има задужбину;

а Марку је песма омилила,

наслони се седлу на облучје;

Марко спава, Милош попијева.

Зачула га вила Равијојла,

па Милошу поче да отпева:

Милош пева, вила му отпева,

лепше грло у Милоша царско,

јесте лепше него је у виле.

Расрди се вила Равијојла,

пак одскочи у Мироч планину,

запе лука и две беле стреле:

једна уд'ри у грло Милоша,

друга уд'ри у срце јуначко.

Рече Милош: „Јао моја мајко!

Јао Марко, богом побратиме!

Јао брате, вила ме устрели!

А нисам ли тебе беседио

да не певам кроз Мироч планину?“

А Марко се трже иза санка,

па одскочи с коња шаренога,

добро Шарцу колане потеже,

Шарца коња и грли и љуби:

„Јао Шаро, моје десно крило!

достигни ми вилу Равијојлу,

чистим ћу те сребром потковати,

чистим сребром и жеженим златом;

покрићу те свилом до колена,

од коленаките до копита;

гриву ћу ти измешати златом,

а поткитит ситнијем бисером.

Ако ли ми не достигнеш виле,

оба ћу ти ока извадити,

све четири ноге подломити,

па ћу т' овде тако оставити,
те се туци од јеле до јеле,
кô ја, Марко, без мог побратима“.
Довати се Шарцу на рамена,
пак потрча кроз Мироч планину.
Вила лети по вр'у планине,
Шарац језди по среди планине:
нигде виле чути ни видети.
Кад је Шарац сагледао вилу,
по с три копља у висину скаче,
по с четири добре унапредак;
брзо Шарац достигао вилу.
Кад се вила виде на невољи,
прну, јадна, небу под облаке;
потеже се буздованом Марко
пустимице, добро, нештедице,
белу вилу међ' плећи удари,
обори је на земљицу чарну,
пак је стаде бити буздованом:
преврће је с десне на лијеву,
пак је бије шестопером златним:
„Зашто, вило, да те бог убије!
Зашт' устрели побратима мога?
Дај ти биље ономе јунаку,

јер се нећеш наносити главе“.

Ста га вила богом братимити:

„Богом брате, Краљевићу Марко,

вишњим богом и светим Јованом,

дај ме поштај у планину живу,

да наберем по Мирочу биља,

да загасим ране на јунаку“.

Ал' је Марко милостив на бога,

а жалостив на срцу јуначком:

пусти вилу у планину живу.

Биле бере по Мирочу вила,

биље бере, често се одазива:

„Сад ћу доћи, богом побратиме!“

Набра вила по Мирочу биља,

и загаси ране на јунаку:

лепше грло у Милоша царско,

јесте лепше него што је било,

а здравије срце у јунаку,

баш здравије него што је било.

Оде вила у Мироч планину,

оде Марко с побратимом својим,

отидоше Поречкој крајини,

и Тимок су воду пребродили

на Брегову, селу великоме,

па одоше крајини Видинској;

али вила међ' вилама каже:

„О, чујете, виле другарице!

Не стрељајте по гори јунака

док је гласа Краљевића Марка,

и његова видовита Шарца,

и његова шестопера златна!

Што сам, јадна, од њег претрпила,

и једва сам и жива остала!“

9 МАРКО КРАЉЕВИЋ И ЉУТИЦА БОГДАН

Пораниле три српске војводе

од Косова уз кршно приморје:

једно бјеше од Прилипа Марко,

друго бјеше Реља од Пазара,

треће бјеше Милош од Поцерја;

ударише покрај винограда,

винограда Љутице Богдана.

Игра коња Реља од Пазара,

нагони га преко винограда,

па он ломи грозна винограда;

вели њему од Прилипа Марко:

„Прођ' се, Реља, грозна винограда!

Да ти знадеш чиј' су виногради,

далеко би коња обгонио:

виноград је Љутице Богдана!

Ја сам једном овуда прошао

и ломио грозна винограда,

припази ме Љутица Богдане

на кобили танкој бедевији;
ја не смједох шчекати Богдана,
већ побјегох уз кршно приморје.
Пођера ме Љутица Богдане
на његовој танкој бедевији:
да ми не би Шарца од мејдана,
доиста ме уватити шћаше;
већ ми Шарац стаде одмицати,
а кобила поче остајати.
Кад то виђе Љутица Богдане,
он потеже тешку топузину,
пушћа за мном уз кршно приморје;
довати ме по свилену пасу,
побратиме, сапом од топуза,
шћера мене за уши Шарину,
једва му се у седло повратих
и утекох уз кршно приморје.
Има отад седам годиница,
већ овуда нијесам прошао“.
Истом они у бесједи бјеху,
док се прамен запођеде таме
винограду уз равно приморје.
Погледаше три српске војводе,
ал' ето ти Љутице Богдана

и са њиме дванаест војвода!
Кад то виђе Краљевићу Марко,
он бесједи Рели и Милошу:
„Чујете ли, до два побратима!
Ето нама Љутице Богдана,
сва три ћемо изгубити главе,
већ ходите да ми побјегнемо!“
Ал' говори Милош од Поцерја:
„Побратиме, Краљевићу Марко,
данас мисле и говоре људи
да три бола не има јунака
од нас ове три српске војводе;
боле нам је сва три погинути
нег' срамотно данас побјегути“.
Кад то зачу Краљевићу Марко,
он им онда другу проговара:
„Чујете ли, до два побратима!
А ви ход'те да их дијелимо:
ил' волите на сама Богдана,
ил' његових дванаест војвода?“
Вели њему и Милош и Реља:
„Ми волимо на сама Богдана“.
То је Марко једва дочекао.
У то доба и Богдан допаде.

Трже Марко тешку топузину,
пак пођера дванаест војвода:
док с' окрену неколико пута,
свих дванаест од коња растави
и бијеле савеза им руке,
пођера их око винограда.
Ал' ето ти Љутице Богдана,
ђе он гони Рељу и Милоша,
обојици савезао руке.
Кад то виђе Краљевићу Марко,
препаде се како никад није,
пак ста гледат куд ће побјегнути,
али њему одмах на ум паде
ће су с' један другом завјерили:
ђе се један у невољи нађе,
да му други у помоћи буде;
пак потеже дизгене Шарину,
самур-калпак на чело намаче,
те састави самур и обрве,
а потеже сабљу оковану,
на Богдана погледа попреко.
Стаде Богдан украј винограда:
кад сагледа црне очи Марку,
и какав је на очима Марко,

под Богданом ноге обумреше
Гледа Марко Љутицу Богдана,
Богдан гледа Краљевића Марка,
а не смије један на другога.
Доцкан рече Љутица Богдане:
„Ходи, Марко, да се помиримо:
пусти мене дванаест војвода,
да ти пустим Рељу и Милоша“.
То је Марко једва дочекао,
пусти њему дванаест војвода,
Богдан пусти Рељу и Милоша.
Скиде Марко мјешину са Шарца,
пак сједоше пити рујно вино,
мезете га грозним виноградом.
А када се вина накитише,
устадоше три Војводе српске,
добријех се коња доватише;
рече Марко Љутици Богдану:
„Због ом остај, Љутица Богдане!
Да с' у здрављу опет састанемо
и црвена вина напијемо!“
Вели њему Љутица Богдане:
„Због ом пошô, Краљевићу Марко!
Већ те моје очи не виђеле!

Како си ме данас препануо,

никада те пожелети нећу!“

Оде Марко уз кршно приморје,

оста Богдан украј винограда.

10 ДЕВОЈКА НАДМУДРИЛА МАРКА

Сиротује сирота девојка:

каде руча, она не вечера;

кад састави ручак и вечеру,

онда јој је руа недостало;

ал' је зато добре среће била:

испроси је Краљевићу Марко,

а препроси војевода Јанко,

прстен дао Уступчићу Павле.

Дигоше се сва три младожење,

сваки води иљаду сватова,

право иду двору девојачком:

напред Марко, а за Марком Јанко,

а за Јанком Уступчићу Павле.

Осврте се Краљевићу Марко,

па беседи војеводи Јанку:

„Куд си ми се подигао, Јанко?

Што с' толике свате потрудио,

и толике коње поморио,

кад то није за тебе девојка,

већ за мене, Краљевића Марка?“

Јанко ћути, ништа не говори,

већ с' окрену к Уступчићу Павлу,

па је њему тијо беседио:

„Куд си ми се подигао, Павле?

Што с' толике свате потрудио

и толике коње поморио?

Нит' је твоја, ни моја девојка,

већ сокола Краљевића Марка!“

Павле ћути, ништа не говори,

веће језди напред пред сватови.

Кад су били близу бела двора,

далеко и угледала мајка,

весела је пред њи ишетала

и господско коло изводила,

по тројицу у двор уводила:

сади кума једног до другога,

старог свата једног до другога,

младожењу једног до другога;

па се онда сватом окренула: „Ви остали кићени сватови,

изволите, добри пријатељи!“

Кад се свати мало одморише,

подиже се Краљевићу Марко,

па извади сабљу димишћију,
па је метну себи на колена,
и Јанку се онда окренуо,
па је њему тијо говорио:
„Чујеш ли ме, војеводо Јанко,
и ти с њиме Уступчићу Павле!
Извадимо три златне јабуке,
положимо три златна прстена,
нек изведу лепоту девојку,
нека бира чију ће јабуку,
ил' јабуку, или прстен златан!
Машила се за коју јој драго,
онога је лепота девојка“.
Ту су Марка ома послушали:
извадише три златне јабуке,
положише три златна прстена,
изведоше лепоту девојку,
па говори Краљевићу Марко:
„Чујеш ли ме, лепото девојко!
Саде бирај чију ћеш јабуку,
ил' јабуку, или прстен златан!“
Кад девојка речи разабрала,
сирота је, ал' је мудра била,
беседила Краљевићу Марку:

„Богом куме, Краљевићу Марко!
Стари свате, војеводо Јанко!
И остали кићени сватови,
богом браћо, добри пријатељи!
Јабука је дечина забава,
а прстен је јуначка белега;
ја ћу поћи за Уступчић-Павла!“
Кад је Марко речи разабрао,
цикну Марко као горско звере,
удари се руком по колену,
па беседи сироти девојки:
„Кучко једна, сирота девојко!
Морô те је когод научити,
веће казуј ко те научио?“
Одговара сирота девојка:
„Мили куме, Краљевићу Марко,
твоја ме је сабља научила!“
Тад се Марко на њу насмејао,
па је њојзи тијо беседио:
„Срећа твоја, лепото девојко,
што се ниси јабуке машила,
ил' јабуке, ил' прстена златна;
вера моја тако ми помогла,
обе би ти одсекао руке,

нити би се наносила главе,

ни на глави зеленога венца!“

11 МАРКО КРАЉЕВИЋ И ВУЧА ЏЕНЕРАЛ

Или грми, ил' се земља тресе?

Нити грми, нит' се земља тресе,
већ пуцају на граду топови,
на тврдоме граду Варадину;
шенлук чини Вуча џенерале,
јер је Вуча шићар задобио,
три војводе српске уватио:
једно јесте Милош од Поцерја,
друго јесте Топлица Милане,
а треће је Косанчић Иване;
бацио их на дно у тавницу,
ђено лежи вода до кољена,
а јуначке кости до рамена.
Цвили јунак Милош од Поцерја,
цвили Милош како љута гуја,
јер се Милош није научио
подносити муку и невољу;
цвили Милош како лута гуја,

привлачи се на пенџер таваници,
те он гледа јунак по сокаци,
не би л' кога знана опазио,
ал' прилази пошту књигоношу,
па дозивље Милош од Поцерја:
„Богом брате, пошта књигоноша,
донеси ми један лист хартије,
да ти градим једну ситну књигу“.
То је пошта за бога примио,
донесе му један лист хартије.
Сједе Милош ситну књигу писат
у Прилипа, у бијела града,
своме побру Краљевићу Марку:
„Богом брате, Краљевићу Марко,
ил' не чујеш, ил' не хајеш за ме?
Тешке сам ти муке допануо,
побратиме, у мађарске руке.
Увати ме Вуча џенерале
и још моја оба побратима;
бацио нас на дно у таваницу,
ђено лежи вода до кољена,
а јуначке кости до рамена.
Лежим, брате, три бијела дана;
ако будем, брате, још три дана,

никада ме више виђет нећеш:

избављај ме, побратиме Марко,

јал' за благо, јали на јунаштво!“

Па у лице пером ударио,

од образа крви наточио,

с крви њему књигу запечати,

па је даде пошти књигоноши,

и даде му дванаест дуката;

па је пошти Милош говорио:

„Носи књигу бијелу Прилипу,

на кољено Краљевићу Марку“.

Оде пошта бијелу Прилипу,

у њег стиже у свету нђељу,

када Србљи у цркви бијаху;

стаде пошта пред бијелом црквом,

докле Марко изиђе из цркве.

Кад изиђе Краљевићу Марко,

пошта капу под мишицу баци,

поклања се до земљице Марку,

па му даде лист књиге танане.

Када Марко ситну књигу прими,

стојећи је књигу проучио.

Када виђе што му књига каже,

уд'рише му сузе од очију,

па је онда Марко бесједио:

„Авај мене, драги побратиме!

Ту ли си ми, болан, допануо!

Ал', тако ми моје вјере тврде,

хоће тебе побро избавити

јал' за благо, јали на јунаштво!“

Па он оде својој танкој кули,

сједе мало те се напи вина,

па припаса сабљу оковану,

и пригрну ћурак од курјака,

а на главу калу од курјака,

привеза је мрком јеменијом;

па узимље копље убојито,

па се спушта у подруме Шарцу,

те опреми Шарца од мејдана:

притеже му седморе колане,

заузда га уздом позлаћеном;

па наточи тулумину вина,

објеси је о ункаш Шарину,

с десне стране тешку топузину,

да не крива ни тамо ни амо;

па се Шарцу на рамена баци,

окрену га од Прилипа града,

оде право стојну Биограду.

Кад је био покрај Биограда,
уврати се те се напи вина;
па одатле поклопи Шарина,
за дунавом скела догоди се:
двапут Марко скелецију викну,
па га више ни чекати не ће,
већ нашера Шарца на Дунаво,
оде право граду Варадину,
под Варадин у поле зелено.
Ту устави Шарца од мејдана,
па удари копље у лединy,
за копље је привезô Шарина,
тулумину скиде са ункаша
и врже је у зелену траву,
па он сједе пити мрко вино;
не пије га чим се вино пије,
већ лађеном од дванаест ока,
пола пије, пола Шарцу даје.
Кад ујутру јутро освануло,
пошетала Велимировица,
мила снаха Вуче џенерала,
по бедену града Варадина;
она гледа низ поље зелено,
у пољу је опазила Марка.

Кад угледа Краљевића Марка,

трољетна је увати грозница,

па побјеже у бијеле дворе.

Њу ми пита Вуча џенерале:

„Што је тебе, моја снахо драга?

Казује му Велимировица:

„О мој свекре, Вуча џенерале,

сједи јунак у пољу широку,

у ледину копље ударио,

за копље је коња привезао,

а пред њиме стоји тулум вина;

не пије га чим се пије вино,

већ лађеном од дванаест ока,

пола пије, пола коњу даје;

коњ му није каквино су коњи,

веће шарен како и говече;

јунак није какви су јунаци:

на плећима ћурак од курјака,

на глави му капа од курјака,

привезô је мрком јеменијом;

нешто црно држи у зубима

колик' јагње од пола године!“

Вели њојзи Вуча џенерале:

„Не плаши се, моја снахо драга!

Ја онаких имам у тавници,

и њега ћу сада добавити“.

Па дозива сила Велимира:

„Велимире, моје чедо драго,

узми, сине, за триста катана,

иди доље у поље широко,

доведи ми онога јунака!“

Велимир је на ноге скочио,

па узима триста катаније,

он усједе вранца помамнога

и изиђе граду на капију,

сколи Марка са четири стране.

Марко сједи, пије мрко вино,

ал' катане Шарац опазио,

поче ногам' о земљицу тући,

примиче се своме господару.

Кад погледа Краљевићу Марко,

ал' катане њега опколиле;

попи Марко леђенину вина,

баци леђен у зелену траву,

па се тури на рамена Шарцу,

а катане на њег ударише.

да је коме погледати било:

кад удари у катане Марко,

како соко међу голубове:

што погуби сабљом окованом,

што погази Шарцем од мејдана,

што подави у тихом дунаву.

Побјеже му Велимир дијете,

ћера њега на Шарину Марко,

достиже га у пољу широку,

довати га мало топузином,

паде дите у зелену траву.

Одја Марко од коња Шарина,

савеза му и ноге и руке,

па г' објеси Шарцу о ункашу;

па он оде својој тулумини,

баци дите у зелену траву,

а он опет сједе пити вино.

То гледала Велимировица,

па отиде Вучи џенералу:

„Зло ти вино, Вуча џенерале!

Зло ти вино, а горе ти било!

Све катане тебе изгибоше,

Велимиру јунак свеза руке,

савеза му и ноге и руке,

па ено га пије рујно вино,

а Велимир у травици лежи“.

Проговара Вуча ценерале:

„Не бој ми се, моја снахо драга!

Сад ћеш виђет, док се старац крене!“

Па он дрмну на граду топове,

три хиљаде састави катана,

па посједе своју бедевију,

и изиђе граду на капију.

Он нареди низ поље катане,

опколише са четири стране,

а то ништа и не види Марко,

ал' припази Шарац од мејдана,

па ногама о земљицу туче,

примиче се своме господару.

Кад погледа Краљевићу Марко,

ал' катане њега опколиле;

он поскочи на ноге лагане,

па се маши Шарцу на рамена.

Да је коме сјести те виђети

кад пођера по пољу катане!

Сабља му је у десници руци,

у лијевој копље убојито,

у зубима дизген од Шарина:

кога Марко сабљом удараше,

по двојицу од једног грађаше;

кога Марко коплъем удараше,
преко себе њега претураше;
док с' окрену неколико пута,
оде к врагу млада катанија.
Побјеже му Вуча џенерале
на његовој танкој бедевији,
пођера га на Шарину Марко.
Брза му је пуста бедевија,
шћаше утећ граду Варадину;
љуљну Марко тешком топузином,
па је пушта за њим преко поља,
удари га сапом од топуза,
паде Вуча у зелену траву.
Тад допаде од Прилипа Марко,
свеза Вучи руке наопако,
савеза му и ноге и руке,
објеси га Шарцу о ункашу,
и увати танку бедевију,
па он оде сину Велимиру,
привеза их једног за другога,
па пребаци преко бедевије,
бедевију свеза за Шарина,
оде право бијелу Прилипу;
обојицу баци у тавницу.

Књигу пише џенераловица,
те је шаље бијелу Прилипу:
„Богом брате, Краљевићу Марко,
не губи ми Вуче џенерала
и мојега сина Велимира;
ишти, Марко, што је тебе драго!“
Дође књига Краљевићу Марку;
када виђе што му књига каже,
онда Марко другу књигу пише:
„Вјерна љубо Вуче џенерала,
пусти мене до три побратима,
и подај им три товара блага;
и пусти ми старога Топлицу,
и подај му три товара блага,
јер је јунак млого дангубио;
и дај мене три товара блага,
што сам мога мучио Шарина;
иза тога, џенераловице,
ето тамо Милош од Поцерја,
па ви с њиме како начините“.
Оде књига граду Варадину;
када дође џенераловици,
књигу гледа ценераловица,
шаље благо од Прилипа Марку,

па узима од тавнице кључе,
те отвори проклету тавницу,
и извади три војводе младе
и са њима старога Топлицу,
па их води на бијелу кулу,
па бербере хитре добавила:
једни мију, други косу брију,
а трећи им нокте сарезују;
донесе им вина и ракије
и лијепе сваке ђаконије,
показа им што учини Марко,
па говори Милошу војводи:
„Богом брате, војвода Милошу,
пустите ми мога господара
и мојега сина Велимира!“
Њој говори Милош од Поцерја:
„Не бој ми се, ценераловице!
Дај ми вранца Вуче ценерала,
што га јаше једном у години,
када иде у Текију цркви,
опреми га како г' Вуча спрема,
да поиграм преко Њемадије;
и дај мене од злата каруце,
и у њима дванаест вранаца,

што их преже Вуча џенерале
када иде од Бечa ћесару,
да м' однесу старога Топлицу;
дај ми рухо Вуче џенерала,
што га носи о Васкрсенију,
да обучем мојега Топлицу“.
Све му даде џенераловица,
и свакоме хиљаду дуката,
што ће пити вино до Прилипа,
па одоше бијелу Прилипу.
Лијепо их дочекао Марко.
Пусти Марко Вучу џенерала
и његова сина Велимира,
и даде му млоге пратиоце
до његова града Варадина.
А војводе дијелише благо,
па се рујна накитише вина,
и у б'јело изљубише лице,
сваки Марка у бијелу руку,
па одоше сваки своме двору.

12 БАНОВИЋ СТРАХИЊА

Нетко бјеше Страхинићу бане!

Бјеше бане у маленој Бањској,
у маленој Бањској крај Косова,
да такога не има сокола.
Једно јутро бане подранио,
зове слуге и к себе призивље:
„Слуге моје, хитро похитајте,
седлајте ми од мегдана ђога,
окитите што љепше можете,
опашите што тврђе можете,
јел ја, ђецо, мислим путовати:
хоћу Бањску оставити града,
мислим ђога коња уморити
и у гости, ђецо, одлазити,
у тазбину, у била Крушевца,
к милу тасту старцу Југ-Богдану,
ка шурева девет Југовића;
тазбина ме та жељкује моја“.

Господара слуге послушаше,
те сокола ђога оседлаше;
опреми се Страхинићу бане:
уд'ри на се дибу и кадифу,
поноситу чоху сајалију,
што од воде чоха црвенија,
а од сунца чоха руменија;
окити се један српски соко,
па посједе ђога од мегдана, —
одмах пође, у тазбину дође,
у тазбину, у била Крушевца,
ђе одскоро царство постануло;
а виђе га старац Југ Богдане,
и виђе га девет милих шура,
соколова девет Југовића:
мила зета једва дочекаше,
у наруче зета загрлише,
вјерне слуге коња прифатише;
зета воде на френђију кулу.
Код готове совре засједоше,
те господску ријеч бесједаху;
навалише слуге и слушкиње:
неко двори, неко вино служи.
Што бијаше ришћанске господе,

посједаше те пијаху вино:

уврх совре стари Југ Богдане,

с десне стране уза рамо своје

сједе зета Страхинића бана,

и ту сједе девет Југовића,

низа совру остала господа;

ко л' је млађи, двори господаре.

Но бијаше до девет шурњаја,

но шурњаје дворе упоредо,

дворе свекра силна Југ-Богдана,

и двораху своје господаре,

а највише зета поносита;

а слуга им једна вино служи,

служи вино једном купом златном,

златна купа девет бере литар';

ја да видиш друге ћаконије,

ћаконије, млоге госпоштине —

како, брате, ће је царевина!

Позадуго бане гостовао,

позадуго бане зачамао,

поноси се бане у тазбини.

Госпоштине што је у Крушевцу,

досадише јутром и вечером

молећи се силну Југ-Богдану:

„Господару, силан Југ-Богдане,
љубимо ти свиленога скута
и десницу твоју билу руку,
ну потруди чудо и господство,
и поведи мила зета твога,
ну доведи Страхинића бана
у дворове и у куће наше,
да ми неку пошту учинимо“.
Сваком Јуже хатар навршује.
Доке тако изредили били,
дуго било и вријеме прође,
и задуго бане зачамао.
Но да видиш јада изненада!
Једно јутро, кад оргија сунце,
мезил стиже и бијела књига
баш од Бањске, од малена града,
од његове остарјеле мајке, —
бану књига на кољено паде.
Кад разгледа и проучи књигу,
ал' му књига доста грдно каже,
књига каже ђе га куне мајка:
„Ђе си, сине, Страхинићу бане?
Зло ти било у Крушевцу вино!
Зло ти вино, несретна тазбина!

Вићи књигу, нечувених јада!
Изубаха једна паде сила:
турски, сине, од Једрене царе,
а цар паде у поље Косово,
а цар паде, доведе везире,
а везире, несретне већиле.
Што је земље те облада царе,
сву је турску силу подигао,
у Косово поље искупио.
Притискао све поље Косово,
уватио воде обадвије:
покрај Лаба и воде Ситнице
све Косово сила притиснула.
Кажу, сине, и причају људи:
од Мрамора до сува Јавора,
од Јавора, сине, до Сазлије,
до Сазлије на ћемер-ћуприје,
од ћуприје, сине, до Звечана,
од Звечана, кажу, до Чечана,
од Чечана врху до планине
турска сила притисла Косово.
Под број, сине, на тефтере кажу
но у цара сто хиљада војске
некаквога царева спахије,

што имају по земљи тимаре
и што једу љеба царевога
и што јашу коње од мегдана,
што не носе по млого оружа,
до по једну о појасу сабљу.
У Турчина, у турскога цара,
кажу, сине, другу војску силну —
огњевите јањичаре Турке,
што Једрене држе, кућу билу;
јањичара, кажу, сто хиљада.
Кажу, сине, и говоре људи
у Турчина трећу војску силну —
некакога Туку и Манџуку,
а што хуче, а што грдно туче.
У Турчина војске свакојаке.
У Турчина једну кажу силу,
самовољна Турчин-Влах-Алију,
те не слуша цара честитога,
за везире никад и не мисли,
за цареву сву осталу војску
а колико мраве по земљици:
таку силу у Турчина кажу.
Он беза зла, сине, проћи не ће,
не ће с царем, сине, на Косово;

окренуо друмом лијевијем,
те на нашу Бањску ударио,
те ти Бањску, сине, ојадио:
и живијем огњем попалио,
и најдоњи камен растурио,
вјерне твоје слуге разагнао,
стару мајку твоју ојадио,
са коњем јој кости изломио.
вјерну твоју љубу заробио,
одвео је у поље Косово, —
љуби твоју љубу под чадором,
а ја, сине, кукам на гарињту,
а ти вино лијеш у Крушевцу!
Зло ти вино напокње било!“
Ја кад бане књигу проучио,
мука му је и жао је било:
у образ је сјетно, невесело,
мрке брке ниско објесио,
мрки брци пали на рамена;
у образ се љуто намрдио,
готове му сузе ударити.
А виђе га старац Југ Богдане,
виђе зета јутру на уранку;
плану Јуже како огањ живи,

Страхинићу зету проговара:

„О мој зете, бог ми с тобом био!

Што си, зете, јутрос подранио?

А у образ сјетно, невесело?

Од шта си се, зете, раздертио?

На кога си с', зете, ражљутио?

Ал' се шуре тебе насмијаше,

у јеглени ружно говорише?

Ал' шурњаје тебе не дворише?

Ал' махану тој тазбини нађе?

Кажи, зете, шта је и како је?“

Плану бане, па му проговара:

„Прођ' се, тасте, стари Југ-Богдане!

Ја сам с шурам био у лијепо,

а шурњаје, господске госпође

дивно зборе, а дивно ме дворе;

тој тазбини мојој мане нема.

Но да видиш што сам невесео:

стиже књига од малене Бањске,

баш од моје остарјеле мајек“.

Каже јаде тасту на уранку:

како су ми двори похарани,

како су му слуге разагнате,

како ли је мајка прегажена,

како ли је љуба заробљена:

„Но мој тасте, стари Југ-Богдане,

иако је моја данас љуба,

љуба моја, ал́ је шћера твоја:

срамота је и мене и тебе;

но мој тасте; старац Југ-Богдане,

мислиш ли ме мртва пожалити,

пожали ме док сам у животу.

Молим ти се, и љубим ти руку,

да даш мене ђеце деветоро,

ђецу твоју, а шуреве моје,

да ја, тасте, у Косово пођем.

да потражим душманина мога,

а царева грдна хаинина.

који ми је робље заробио.

А немој се, тасте, препанути

ни за твоју ђецу убринути.

Ја ћу ђеци, мојим шуревима,

хоћу њима рухо пром'јенити,

а у турско рухо облачити:

око главе бијеле кауке,

а на плећи зелене доламе,

а на ноге меневиш-чакшире,

о појасу сабље пламените;

призват слуге и казаћу јунак
нека слуге коње оседлају,
оседлају, тврдо опасују.
нек пригрћу мрким међединам':
учинићу ћецу јањичаре.
Ја ћу ћецу шуре сјетовати:
каде са мном биду кроз Косово,
а кроз војску цара на Косову, —
пред њима ћу бити делибаша —
нек се стиде и нек се препану,
нек се свога боје старјешине.
Ко гођ стане у царевој војски,
ко гођ стане с нама говорити,
стане турски, окрене мановски.
ја с Турцима могу проговорит,
могу турски, и могу мановски,
и арапски језик разумијем,
и накрпат ситно арнаутски.
Проводићу ћецу кроз Косово,
сву ћу војску турску уводити,
док ја нађем душманина мога,
а Турчина силна Влах-Алију,
који ми је робље поробио.
Нек шуреви биду у невољи,

ел сам, тасте, могу погинути;

код шурева нећу погинути,

јали ране ласно допанути“.

Кад то зачу стари Југ Богдане,

плану Јуже како огањ живи,

Страхин-бану зету проговара:

„Страхин-бане, ти мој зете мили,

бићех јутрос да памети немаш.

Што ми ђеце иштеш деветоро,

да ми ђецу водиш у Косово,

у Косово, да их кољу Турци,

немој, зете, више проговарат, —

не дам ђеце водит у Косово,

макар шћери нигда не видио!

Мио зете, дели-Страхин-бане,

рашта си се тако раздертио?

Знаш ли, зете, — не знали те људи! —

ал' ако је једну ноћ ноћила,

једну ноћцу с њиме под чадором,

не може ти више мила бити:

бог ј' убио, па је то проклето,

воли њему него тебе, сине:

нека иде, враг је однесао!

Бољом ћу те оженити љубом,

с тобом хоћу ладно пити вино,

пријатељи бити довијека;

а не дам ти ћецу у Косово“.

Плану бане како огањ живи,

у иједу и тој муци љутој

не ше викнут ни призвати слугу,

за сеиза ни хабера нема,

но сам оде к ђогу у ахаре.

Ја како га бане оседлао,

како ли га тврдо опасао!

Па заузда ђемом од челика,

пред дворе га води у авлију

к бињекташу бијелу камену,

па се ђогу фати на рамена.

Погледује девет својих шура,

а шуреви у земљицу црну.

Бан погледну пашенога свога,

некакога млада Немањића,

а Немањић гледа у земљицу.

Кад пијаху вино и ракију,

сви се фале за добре јунаке,

фале с' зету и богом се куну:

„Волимо те, Страхинићу бане,

но сву земљу нашу царевину“.

Ал' да видиш јада на невољи!
Бану јутрос нема пријатеља:
није ласно у Косово поћи.
Виђе бане ће му друга нема,
сам отиде пољем крушевачким.
Ја кад био низ широко поље,
обзире се ка Крушевцу б'јелу,
неће ли се шуре присјетити,
неће ли се њима ражалити;
а кад виђе јутрос на невољи
ђе му нема главна пријатеља,
паде на ум, па се досјетио
за његова хрта Карамана,
кога воли него добра ђога,
те привикну из бијела грла
(остало је хрче у ахару).
Зачу гласа, хитро потрчало
док у пољу пристиже ђогина;
покрај ђога хрче поскакује,
а златан му литар позвекује.
Мило било, разговори с' бане.
Оде бане на коњу ђогину,
те прије̇ђе поља и планине.
Ја кад дође у поље Косово,

кад сагледа по Косову силу,
ал' се бане мало препануо,
па помену бога истинога,
у ордију турску угазио.
Иде бане по пољу Косову,
иде бане на четири стране,
тражи бане силна Влах-Алију,
ал' не може бане да га нађе,
Спушти с' бане ка води Ситници,
на једно је чудо нагазио:
на обали до воде Ситнице
један зелен ту бијаше чадор;
широк чадор поле притиснуо,
на чадору од злата јабука,
она сија како јарко сунце;
пред чадором побијено копље,
а за копље вранац коњиц свезан,
на глави му маха стамболија,
бије ногом десном и лијевом.
Кад то виђе Страхинићу бане,
прохесапи и умом премисли:
баш је чадор силна Влах-Алије,
те ђогина коња пригоњаше,
копље јунак скиде са рамена,

те чадору врата отворио
а да види ко је под чадором.
Не бијаше силан Влах-Алија,
но бијаше један стари дервиш:
бијела му прошла појас брада,
с њиме нема нитко под чадором;
бекрија је тај несрећан дервиш,
пије Турчин вино кондијером,
но сам лије, но сам чашу пије,
крвав дервиш бјеше до очију.
Кад га бијеше Страхинићу бане,
те му селам турски називаше,
пијан дервиш оком разгледаше,
па му мучну ријеч проговара:
„Да си здраво, дели-Страхин-бане
од малене Бањске крај Косова!“
Плану бане, препаде се љуто,
те дервишу турски одговара:
„Бре, дервишу, несретна ти мајка!
Рашта пијеш, рашта се опијаш,
те у пићу грдно провараш
и Турчина зовеш каурином?
Шта помињеш некакога бана?
Ово није Страхинићу бане,

но ја јесам цареви делија:

једеци се царски покидаше,

у ордију турску побјегоше,

све делије хитро потрчаше

да једеке цару пофатамо;

ако кажем цару, ја везиру,

коју си ми ријеч бесједио,

хоћеш, стари, јада допанути“.

Грохотом се дервиш осмјенуо:

„Ти, делијо, Страхинићу бане!

Знаш ли, бане, не знали те јади,

да сам саде на Голеч-планини,

да те видим у царевој војсци,

познао бих тебе и ђогина,

и твојега хрта Карамана,

кога волиш него добра ђога?

Знаш ли, бане од малене Бањске?

Познајем ти чело како ти је,

и под челом очи обадвије,

и познајем оба мрка брка.

Знаш ли, бане, не знало те чудо,

кад западох ропства у вијеку, —

пандури ме твоји ухитише

у Сухари врху на планини,

у руке ме твоје додадоше —

ти ме баци на дно од тамнице,

те робовах и тамницу трпљех

и зачамах за девет година;

девет прође, а стиже десета,

а тебе се, бане, ражалило,

те ти зовну Рада тамничара,

твој тамничар на тамничка врата,

изведе ме к тебе у авлију?

Знаш ли, бане, знаш ли, Страхинићу,

кад запита и мене улита:

„Ропче моје, змијо од Турака,

ће пропаде у тамници мојој!

Мож' ли с', робе, јунак откупити?“

Ти ме питаш, ја право казујем:

„Могао бих живот откупити,

тек да ми се двора доватити,

очевине и пак постојбине;

имао сам нешто мало блага,

млоге лаве и млоге тимаре,

могао бих откуп саставити;

ал' ми, бане, вјеровати нећеш

да ме пустиш двору бијеломе:

тврда ћу ти јамца оставити,

тврда јамца — бога истинога,
другог јамца — божу вјеру тврду,
како ћу ти откуп донијети“.
И ти, бане, повјерова мене,
и пушти ме двору бијеломе,
очевини и тој постојбини.
А кад дођох грдној постојбини,
тамо су ме јади забушили:
у дворове, постојбину моју,
у дворове куга ударила,
поморила и мушко и женско,
на оџаку нико не остао,
но ти моји двори пропанули,
пропанули, па су опанули,
из дувара зовке проникнуле;
што су били лави и тимари,
појагмили Турци на миразе.
Кад ја виђех дворе затворене:
неста блага, неста пријатеља;
нешто мислих, па на једно смислих:
мезилских се ја дофатих коња,
те отидох граду Једренету,
одох к цару и одох к везиру.
Виђе везир, па доказа цару

ја какав сам јунак за мегдана;
оћеде ме цареви везире,
оћеде ме и чадор ми даде;
цар ми даде од мегдана вранца,
и даде ми свијетло оруже;
потписа ме цареви везире
да сам војник цару довијека.
А ти, бане, данас к мене дође
да ти узмеш твоје дуговање,
а ја, бане, ни динара немам!
Страхинићу, — јада допануо! —
ће ти дође да погинеш лудо
у Косову у војсци царевој?!“
Виђе бане, познаде дервиша,
од ђогата коња одсједаше,
пак загрли стариша дервиша:
„Богом брате, старишу дервишу,
на поклон ти моје дуговање!
Ја не тражим, брате, ни динара,
ни ја тражим твоје дуговање,
но ја тражим силна Влах-Алију,
који ми је дворе растурио,
који ми је љубу заробио;
кажи мене, старишу дервишу,

кажи мене мога душманина!

Братимим те и још'те једанпут,

немој мене војсци проказати,

да ме војска турска не опколи".

Но се дервиш богом проклињаше:

„Ти, соколе, Страхинићу бане,

тврђа ми је вјера од камена.

Да ћеш саде сабљу повадити,

да ћеш пола војске погубити,

невјере ти учинити нећу,

ни твојега љеба погазити:

иако сам био у тамници,

доста си ме вином напојио,

бијелијем љебом наранио,

а често се сунца огријао,

пуштио си мене вересијом;

не издадох ни додадох тебе;

не свјеровах, ели немах откуд;

од мене се немој побојати.

А што питаш и разбираш, бане,

за Турчина силна Влах-Алију,

он је бијел чадор разапео

на Голечу, високој планини;

тек ти хоћу, бане, проговорит:

јаши ђога, бјежи из Косова,
ел ћеш, бане, погинути лудо.
У себе се поуздати немој,
ни у руку, ни у бритку сабљу,
ни у твоје копље отровано;
Турчину ћеш на планину доћи,
хоћеш доћи, ал' ћеш грдно проћи:
код оружа и код коња твога
жива ће те у руке фатити,
хоће твоје саломити руке,
живу ће ти очи извадити“.
Насмија се Страхинићу бане:
„Богом брате, старишу дервишу,
не жали ме, брате, од једнога,
тек ме војсци турској не прокажи“.
А Турчин му ријеч проговара:
„Чујеш ли ме, дели-Страхин-бане!
Тврђа ми је Вјера од камена:
да ћеш саде ђога наљутити,
да ћеш саде сабљу повадити,
да ћеш сатрт пола цару војске,
невјере ти учинити нећу,
ни Турцима проказати тебе“.
Збори бане, па подрани отлен,

обраћа се са коња Ћогина:

„О мој брате, старишу дервишу,

појиш коња јутром и вечером,

појиш коња на води Ситници,

ну увјеџбај и право ми кажи

ђе су броди на тој води ладној,

да ја мога коња не углибим?“

А дервиш му право одговара:

„Страхин-бане, ти соколе српски,

твоме ђогу и твоме јунаштву

свуд су броди ђе гођ дођеш води“.

Бан удари, воду пребродио,

и прими се на коњу ђогину,

прими с' бане уз Голеч планину;

он је оздо, а сунашце озго,

те огрија све поле Косово,

и обасја сву цареву војску.

Ал' да видиш силна Влах-Алије!

Сву ноћ љуби Страхинову љубу

на планини Турчин под чадором.

У Турчина грдан адет бјеше:

каил сваки заспат на уранку,

на уранку, кад огр'јева сунце;

очи склопи, те борави санак.

Колико је њему мила била
та робиња љуба Страхинова,
пануо јој главом на крио̀це;
она држи силна Влах-Алију,
па чадору отворила врата,
она гледа у поље Косово,
те ти турску силу разгледаје,
прегледаје каки су чадори,
прегледује коње и јунаке.
За јад јој се очи откинуше,
те погледну низ Голеч планину,
виђе оком коња и јунака.
Како виђе и оком разгледа,
Турчина је дланом ошинула,
ошину га по десном образу,
ошину га, па му проговара:
„Господаре, силан Влах-Алија,
ну се дигни, главу не дигао!
Ну опасуј мукадем-појаса,
и припацуј свијетло оруже,
ето к нама Страхинића бана,
сад ће твоју главу укинути,
сад ће мене очи извадити“.
Плану Турчин како огањ живи,

плану Турчин и оком погледну,
па се Турчин гротом насмијао:
„Душо моја, Страхинова љубо,
чудно ли те Влашче препануло!
Од њега си џаца задобила:
кад т' одведем граду Једренету,
бан ће ти се и онђе призират!
Оно није Страхинићу бане,
већ је оно царев делибаша;
к мене га је царе оправио,
јал' је царе, јал' Мемед везире,
да ме царе зове на Предају,
да ја војску цару не растурам:
препали се цареви везири
да им почем сабљу не ударим.
Но да можеш оком погледати,
ти се, душо, немој препанути
кад потегнем моју бритку сабљу,
те ошинем цар'ва делибашу,
нека другог већ не шиље к мене“.
Страхинова проговара љуба:
„Господаре, силан Влах-Алија,
та л' не видиш? испале ти очи!
Оно није цареви делија, —

мој господар Страхинићу бане;

ја познајем чело како му је,

и под челом очи обадвије,

и његова оба мрка брка,

и под њиме пуљата ђогата,

и жутога хрта Карамана;

не шали се главом, господару!“

Ја кад зачу Туре Влах-Алија,

како ли се Туре придрнуло,

те поскочи на лагане ноге,

опасује мукадем-појаса,

а пињале остре за појаса,

и ту бритку сабљу припасује,

а све врана коња погледује.

У то доба бане пристасао.

Мудар бане, пак је иштетио:

на јутру му не зва добро јутро,

нити турски селам називаше,

но му грдну ријеч проговара:

„А ту ли си, један копилане,

копилане, царев хаинине!

Чије ли си дворе похарао?

Чије ли си робље поробио?

Чију л' љубиш под чадором љубу?

Излази ми на мегдан јуначки!“
Скочи Турчин кâ да се придрну,
једном крочи — до коња докрочи,
другом крочи — коња појахао,
притегну му обадва дизђена.
Ал' не чека Страхинићу бане,
но на њега ђога нагоњаше,
па на њега бојно копље пушти.
Удари се јунак на јунака.
Пружи руке силан Влах-Алија,
у руку му копље уфатио,
па ти бану ријеч проговара:
„Копилане, Страхинићу бане,
а шта ли си, Влашче, премислило?
Нијес' ово бабе шумадинске,
да разгониш и да набрекујеш,
но је ово силан Влах-Алија,
што с' не боји цара ни везира:
што ј' у цара војске државине,
чини ми се сва царева војска
као мрави по зеленој трави;
а ти, море; мегдан да дијелиш!“
То му рече, бојно копље пушти,
од прве га обранити шћаше;

бог поможе Страхинићу бану,
има ђога коња од мегдана:
како копље на планини звизну,
соко ђого паде на кољена,
изнад њега копље прелетио,
ударило о камен студени,
натроје се копље саломило:
до јабуке и до десне руке.
Док сатрше она копља бојна,
потегоше перне буздохане.
Кад удара силан Влах-Алија,
кад удара Страхинића бана,
из седла га коњу изгоњаше,
а на уши ђогу нагоњаше;
бог поможе Страхинићу бану,
има ђога коња од мегдана,
што га данас у Србина нема,
у Србина, нити у Турчина,
узмахује и главом и снагом,
те у седло баца господара.
Кад удара Страхињићу бане
мучну алу силна Влах-Алију,
из седла га мћи не могаше,
тону вранцу коњу до кољена

у земљицу ноге све четири.
Буздохане перне поломише,
поломише и пера просуше,
па су бритке сабље повадили —
да јуначки мегдан подијеле.
Но да видиш Страхинића бана,
каку има сабљу о појасу:
ковала су сабљу два ковача,
два ковача и три помагача,
од нећеље опет до нећеље,
од челика сабљу претопили,
у острицу сабљу угодили.
Турчин ману, а дочека бане,
на сабљу му сабљу дочекао,
по поли му сабљу пресјекао.
Виђе бане, па се разрадова,
љуто сави и отуд и отуд,
еда би му главу осјекао,
јал' Турчину руке обранио.
Удари се јунак на јунака.
Не да Турчин главу укинути,
не да своје руке иштетити,
но се брани с оном половином:
половину на врат натураше,

и својега врата заклоњаше,
и банову сабљу оштрпкује,
све откида по комат и комат.
Обадвије сабље исјекоше,
до балчака сабље догонише;
побацише њине одломчине,
од хитријех коња одскочише,
за била се грла доватише,
те се двије але понијеше
на Голечу, на равној планини.
Носише се љетни дан до подне,
док Турчина пјене попануше —
бијеле се како горски снијег,
Страхин–бана б'јеле, па крваве:
искрвави низ прси хаљине,
искрвави чизме обадвије.
А кад бану мука досадила,
тада бане ријеч проговара:
„Љубо моја, — тебе бог убио! —
које јаде гледаш на планини?
Но ти подби један комат сабље,
удри, љубо, мене, ја Турчина:
мисли, љубо, кога тебе драго“.
Али Турчин љуто проговара:

„Душо моја, Страхинова љубо,
немој мене, но удри Страхина:
нигда њему мила бити нећеш,
пријекорна бити довијека,
кориће те јутром и вечером
ђе си била са мном под чадором;
мене бити мила довијека,
одвешћу те Једренету граду,
наредићу тридест слушкињица
нек ти држе скуте и рукаве,
ранићу те медом и шећером,
окитити тебе дукатима
саврх главе до зелене траве;
удри саде Страхинића бана!“
Женску страну ласно преварити:
лако скочи кâ да се помами,
она нађе један комат сабље,
зави комат у везени јаглук
да јој билу руку не обрани,
па облеће и отуд и отуд,
чува главу Турчин-Влах-Алије,
а ошину господара свога,
господара Страхинића бана,
поврх главе по чекрк-челенци

и по њег'ву бијелу кауку;
пресјече му златали-челенку,
и пресјече бијела каука,
мало рани главу на јунаку:
поли крвца низ јуначко лице,
шћаше залит очи обадвије.
Препаде се Страхинићу бане
ђе погибе лудо и безумно,
а нешто се бане домислио,
викну бане из бијела грла
некакога хрта Карамана,
што је хрче на лов научио;
викну бане и опет привикну,
скочи хрче и одмах дотрча,
те банову љубу доватило.
Ал' је женска страна страшивица,
страшивица свака од пашчади,
баци комат у зелену траву,
љуто врисну, далеко се чује,
жута хрта за уши подбила,
те се с њиме коље низ планину,
а Турчину очи испадоше,
колико му нешто жао бјеше,
те он гледа што се чини с њоме.

Али бану друга снага дође,
друга снага и срце јуначко,
те оману тамо и овамо,
док Турчина с ногу укинуо.
Колико се бане уострио,
он не тражи ништа од оружа,
но му грлом бане запињаше,
а под грлом зубом доваташе:
закла њега како вуче јагње.
Скочи бане па из грла викну,
те набрекну оног хрта жута,
доке своју курталиса љубу.
Запе љуба бјежат низ планину,
он шћаше бјежат у Турака;
не даде јој Страхинићу бане,
за десну је руку ухитио,
приведе је к кућату ђогату,
па се ђогу фати на рамена,
тури љубу за се на ђогина,
па побјеже бане упријеко,
упријеко, али попријеко.
Отклони се од те силе турске,
те долази у равна Крушевца,
у Крушевац, у тазбину своју.

Виђе њега старац Југ Богдане,
а срете га девет милих шура;
руке шире, у лица се љубе,
за лако се упиташе здравље;
а кад виђе стари Југ Богдане
обрањена зета и челенку,
просу сузе низ господско лице:
„Весела ти наша царевина!
Међер има у цара Турака,
међер има силнијех јунака,
који зета обранише мога,
кога данас у далеко нема“.
Шуреви се њему препадоше.
Проговара Страхинићу бане:
„Немој ми се, тасте, раскарити,
ни ви, моје шуре, препанути;
у цара се не нађе јунака
да дохака мене и обрани.
Да ви кажем ко ме обранио,
од кога сам ране допануо:
кад дијелих мегдан са Турчином,
о мој тасте, стари Југ-Богдане,
онда мене љуба обранила,
љуба моја, мила шћера твоја, —

не ше мене, поможе Турчину“.
Плану Јуже како огањ живи,
викну Јуже ђеце деветоро:
„Повадите ноже деветоре,
на комате кују искидајте!“
Силна ђеца баба послушаше,
те на своју сестру кидисаше,
ал' је не да Страхинићу бане,
шуревима ријеч говораше:
„Шуре моје, девет Југовића,
што се, браћо, данас обрукасте!
На кога сте ноже потргнули?
Кад сте, браћо, ви таки јунаци,
камо ножи, камо ваше сабље,
те не бисте са мном на Косову,
да чините с Турцима јунаштво,
десите се мене у невољи?
Не дам вашу сестру похарчити, —
без вас бих је могао стопити,
ал' ћу стопит сву тазбину моју,
немам с киме ладно пити вино;
но сам љуби мојој поклонио“.
Помало је такијех јунака
кâ што бјеше Страхинићу бане.

13 КЛЕТВА КНЕЖЕВА (ОДЛОМАК)

Цар Мурате у Косово паде;

како паде, ситну књигу пише,

те је шале ка Крушевцу граду,

на кољено српском кнез-Лазару:

„Ој Лазаре, од Србије главо,

нит је било, нити може бити:

једна земља, а два господара;

једна раја, два харача даје.

Царовати оба не можемо,

већ ми пошљи кључе и хараче,

златне кључе од свијех градова

и хараче од седам година;

ако ли ми то послати нећеш,

а ти хајде у поље Косово —

да сабљама земљу дијелимо“.

Кад Лазару ситна књига дође,

књигу гледа, грозне сузе рони...

Да је коме послушати било

како љуто кнеже проклињаше:

„Ко не дође на бој на Косово —

од руке му ништа не родило:

ни у пољу бјелица пшеница,

ни у брду винова лозица!“

14 ЦАР ЛАЗАР И ЦАРИЦА МИЛИЦА

Цар Лазаре сједе за вечеру,

покрај њега царица Милица;

вели њему царица Милица:

„Цар-Лазаре, српска круно златна,

ти полазиш сјутра у Косово,

с собом водиш слуге и војводе,

а код двора никог не остављаш,

царе Лазо, од мушкијех глава,

да ти може књигу однијети

у Косово и натраг вратити;

одводиш ми девет миле браће,

девет браће, девет Југовића:

остави ми брата бар једнога,

једног брата сестри од заклетве“.

Њој говори српски кнез Лазаре:

„Госпо моја, царице Милице,

кога би ти брата највољела

да т' оставим у бијелу двору?“

„Остави ми Бошка Југовића.“

Тада рече српски кнез Лазаре:

„Госпо моја, царице Милице,

када сјутра бијел дан осване,

дан осване и огране сунце,

и врата се отворе на граду,

ти ишетај граду на капију;

туд ће проћи војска на алаје:

све коњици под бојним копљима,

пред њима је Бошко Југовићу,

и он носи крсташа барјака;

кажи њему од мене благосов:

нек да барјак коме њему драго,

па нек с тобом код двора остане“.

Кад ујутру јутро освануло

и градска се отворише врата,

тад ишета царица Милица;

она стаде граду код капије,

ал' ето ти војске на алаје:

све коњици под бојним копљима;

пред њима је Бошко Југовићу

на алату, вас у чистом злату;

крсташ га је барјак поклопио,

побратиме, до коња алата;

на барјаку од злата јабука,
из јабуке од злата крстови,
од крстова златне ките висе,
те куцкају Бошка по плећима.
Примаче се царица Милица,
па увати за узду алата,
руке склопи брату око врата,
пак му поче тихо говорити:
„О мој брате, Бошко Југовићу,
цар је тебе мене поклонио,
да не идеш на бој на Косово,
и тебе је благосов казао:
да даш барјак коме тебе драго,
да останеш са мном у Крушевцу,
да имадем брата од заклетве“.
Ал' говори Бошко Југовићу:
„Иди, сестро, на бијелу кулу;
а ја ти се не бих повратио,
ни из руке крсташ барјак дао,
да ми царе поклони Крушевац;
да ми рече дружина остала:
гле страшивца Бошка Југовића!
Он не смједе поћи у Косово
за крст часни крвцу прољевати

и за своју вјеру умријети“.

Пак пођера коња на капију.

Ал' ето ти старог Југ-Богдана

и за њиме седам Југовића;

све је седам устављала редом,

ал' ниједан ни гледати неће.

Мало време затим постајало,

ал' ето ти Југовић-Војина,

и он води цареве једеке,

покривене са сувијем златом.

Она под њим увати кулаша,

и склопи му руке око врата,

па и њему стаде говорити:

„О мој брате, Југовић-Војине,

цар је тебе мене поклонио,

и тебе је благосов казао:

да даш једек' коме тебе драго,

да останеш са мном у Крушевцу,

да имадем брата од заклетве“.

Вели њојзи Југовић Војине:

„Иди, сестро, на бијелу кулу;

не бих ти се јунак повратио,

ни цареве једеке пустио,

да бих знао да бих погинуо!

Идем, сејо, у Косово равно
за крст часни крвцу прољевати
и за вјеру с браћом умријети“.
Пак прођера коња на капију.
Кад то виђе царица Милица,
она паде на камен студени,
она паде, пак се обезнани.
Ал' ето ти славнога Лазара:
када виђе госпођу Милицу,
уд'рише му сузе низ образе;
он с' обзире здесна налијево,
те дозивље слугу Голубана:
„Голубане, моја вјерна слуго,
Ти одјаши од коња лабуда,
узми госпу на бијеле руке,
пак је носи на танану кулу;
од мене ти богом просто било,
немој ићи на бој на Косово,
већ остани у бијелу двору“.
Кад то зачу слуга Голубане,
проли сузе низ бијело лице,
па одсједе од коња лабуда,
узе госпу на бијеле руке,
однесе је на танану кулу;

ал' свом срцу одољет не може

да не иде на бој на Косово,

већ се врати до коња лабуда,

посједе га, оде у Косово.

15 КНЕЖЕВА ВЕЧЕРА

Славу слави српски кнез Лазаре

у Крушевцу, мјесту скровитоме.

Сву господу за софру сједао,

сву господу И господичиће:

с десне стране старог Југ-Богдана,

и до њега девет Југовића;

а с лијеве Вука Бранковића,

и осталу сву господу редом;

у заставу војводу Милоша,

и до њега дв'је српске војводе:

једно ми је Косанчић Иване,

а друго је Топлица Милане.

Цар узима златан пехар вина,

па говори свој господи српској:

„Коме ћ' ову чашу наздравити?

Ако ћу је напит по старјештву,

налићу је старом Југ-Богдану;

ако ћу је напит по госпоству,

напићу је Вуку Бранковићу;
ако ћу је напит по милости,
напићу је мојим девет шура,
девет шура, девет Југовића;
ако ћу је напит по љепоти,
налићу је Косанчић-Ивану;
ако ћу је напит по висини,
напићу је Топлици Милану,
ако ћу је напит по јунаштву,
налићу је војводи Милошу.
Та ником је другом напит нећу,
већ у здравља Милош-Обилића!
Здрав, Милошу, вјеро и невјеро!
Прва вјеро, потоња невјеро!
Сјутра ћеш ме издат на Косову,
и одбјећи турском цар-Мурату!
Здрав ми буди, и здравицу попиј,
вино попиј, а на част ти пехар!“
Скочи Милош на ноге лагане,
пак се клања до земљице црне:
„Вала тебе, славни кнез-Лазара!
Вала тебе на твојој здравици,
на здравици и на дару твоме,
ал' не вала на таквој бесједи!

Јер, тако ме вјера не убила,
ја невјера никад био нисам,
нит' сам био, нити ћу кад бити,
него сјутра мислим у Косову
за ришћанску вјеру погинути!
Невјера ти сједи уз кољено,
испод скута пије ладно вино:
а проклети Вуче Бранковићу!
Сјутра јесте лијеп Видов данак,
вићећемо у пољу Косову
ко је вјера, ко ли је невјера!
А тако ми бога великога,
ја ћу отић сјутра у Косово,
и заклаћу турског цар-Мурата,
и стаћу му ногом под тр'оце!
Ако ли ми бог и срећа даде
те се здраво у Крушевац вратим,
уватићу Вука Бранковића,
везаћу га уз то бојно копље —
као жена кућељ' уз преслицу,
носићу га у поље Косово!“

16 КОСАНЧИЋ ИВАН УХОДИ ТУРКЕ (ОДЛОМАК)

„Побратиме, Косанчић-Иване,

јеси л' турску уводио војску?

Је ли млого војске у Турака?

Можемо ли с Турци бојак бити?

Можемо ли Турке придобити?“

Вели њему Косанчић Иване:

„О мој брате, Милош-Обилићу,

ја сам турску војску уводио,

јесте силна војска у Турака:

сви ми да се у со прометнемо,

не би Турком ручка осолили!

Ево пуно петнаест данака

ја све ходах по турској ордији,

и не нађох краја ни хесапа:

од Мрамора до сува Јавора,

од Јавора, побро, до Сазлије,

до Сазлије на ћемер-ћуприје,

од ћуприје до града Звечана,

од Звечана, побро, до Чечана,
од Чечана врху до планине, —
све је турска војска притиснула:
коњ до коња, јунак до јунака,
бојна копља као чарна гора,
све барјаци као и облаци,
а чадори као и сњегови;
да из неба плаха киша падне,
ниђе не би на земљицу пала,
већ на добре коње и јунаке.
Мурат пао на Мазгит на поље,
уватио и Лаб и Ситницу“.
Још га пита Милош Обилићу:
„Ја Иване, мио побратиме,
ђе је чадор силног цар-Мурата?
Ја сам ти се кнезу затекао
да закољем турског цар-Мурата,
да му станем ногом под гр'оце“.
Ал' говори Косанчић Иване:
„Да луд ти си, мио побратиме!
Ђе је чадор силног цар-Мурата,
усред турског силна таобора,
да ти имаш крила соколова,
пак да паднеш из неба ведрога,

перје меса не би изнијело“.

Тада Милош заклиње Ивана:

„О Иване, да мој мили брате,

нерођени као и рођени!

Немој тако кнезу казивати,

јер ће нам се кнеже забринути,

и сва се војска поплашити,

већ овако нашем кнезу кажи:

има доста војске у Турака,

ал' с' можемо с њима ударити,

и ласно их придобит можемо;

јера није војска од мајдана,

већ све старе хоџе и хаџије,

занатлије и младе ћарџије,

који боја ни виђели нису,

истом пошли да се љебом ране;

а и што је војске у Турака,

војска им се јесте побољела

од болести тешке срдобоље,

а добри се коњи побољели

од болести коњске сакагије“.

17 ПРОПАСТ ЦАРСТВА СРПСКОГА

Полетио соко тица сива
од светиње — од Јерусалима,
и он носи тицу ластавицу.
То не био соко тица сива,
веће био светитељ Илија;
он не носи тице ластавице,
веће књигу Од Богородице, —
однесе је цару на Косово,
спушта књигу цару на колено,
сама књига цару беседила:
„Царе Лазо, честито колено,
коме ћеш се приволети царству?
Или волиш царству небескоме?
Или волиш царству земаљскоме?
Ако волиш царству земаљскоме,
седлај коње, притежи колане!
Витезови, сабље припасујте,
па у Турке јуриш учините:

сва ће турска изгинути војска!

Ако л' волиш царству небескоме,

а ти сакрој на Косову цркву,

не води јој темељ од мермера,

већ од чисте свиле и скерлета,

па причести и нареди војску:

сва ће твоја изгинути војска,

ти ћеш, кнеже, с њоме погинути!“

А кад царе саслушао речи,

мисли царе мисли свакојаке:

„Мили боже, што ћу икако ћу?

Коме ћу се приволети царству?

Да или ћу царству небескоме?

Да или ћу царству земаљскоме?

Ако ћу се приволети царству,

приволети царству земаљскоме,

земаљско је замалено царство,

а небеско увек и довека“.

Цар воледе царству небескоме

а неголи царству земаљскоме,

па сакроји на Косову цркву, —

не води јој темељ од мермера,

већ од чисте свиле и скерлета,

па дозива српског патријара

и дванаест велики владика,
те причести и нареди војску.
Истом кнеже наредио војску,
на Косово ударише Турци.
Мače војску Богдан Јуже стари
с девет сина, девет Југовића,
како девет сиви соколова:
у сваког је девет иљад' војске,
а у Југа дванаест иљада,
па се бише и секоше с Турци,
седам паша бише и убише;
кад осмога бити започеше,
ал' погибе Богдан Јуже стари,
и изгибе девет Југовића,
како девет сиви соколова,
и њиова сва изгибе војска.
Макош' војску три Мрњавчевића:
бан Угљеша и војвода Гојко
и са њима Вукашине краље:
у свакога триест иљад' војске,
па се бише и секоше с Турци,
осам паша бише и убише;
деветога бити започеше,
погибоше два Мрњавчевића,

бан Угљеша и војвода Гојко,
Вукашин је грдни рана допô,
њега Турци с коњма прегазише,
и њиова сва изгибе војске.
Мače војску ерцеже Степане:
у ерцега млога силна војска,
млога, војска, шездесет иљада,
те се бише и секоше с Турци,
девет паша бише и убише;
десетога бити започеше,
ал' погибе ерцеже Степане,
и његова сва изгиба војска.
Мače војску српски кнез Лазаре:
у Лазе је силни Србањ био,
седамдесет и седам иљада,
па разгоне по Косову Турке,
не даду се ни гледати Турком,
да камоли бојак бити с Турци!
Тад би Лаза надвладао Турке, —
бог убио Вука Бранковића,
он издаде таста на Косову!
Тада Лазу надвладаше Турци,
и погибе српски кнез Лазаре,
и његова сва изгибе војска,

седамдесет и седам иљада!

Све је свето и честито било,

и миломе богу приступачно.

18 ТРИ ДОБРА ЈУНАКА

„Који оно добар јунак бјеше

што једанпут бритком сабљом мане,

бритком сабљом и десницом руком,

пак двадесет одсијече глава?“

„Оно јесте Бановић Страхиња.“

„Који оно добар јунак бјеше

што два и два на копље набија,

преко себе у Ситницу тура?“

„Оно јесте Срђа Злопоглеђа.“

„Који оно добар јунак бјеше

на алату коњу великоме,

са крсташем у руци барјаком,

што сагони Турке у буљуке

и нагони на воду Ситницу?“

„Оно јесте Бошко Југовићу.“

19 МУСИЋ СТЕВАН

Вино лије Мусићу Стеване

у Мајдану чисто сребрноме,

у свом красном двору господскоме;

вино служи Ваистина слуга.

Кад се ладна поднапише вина,

ал' беседи Мусићу Стеване:

„Ваистино, моје чедо драго,

ја ћу лећи санак боравити,

ти вечерај, па се налиј вина,

па пошетај пред господског двора,

па погледај чистом ведром небу:

је ли јасан месец на заоду,

је л' Даница на истоку звезда;

је ли нама путовати време

на Косово, лепо поље равно,

на рочиште честитоме кнезу.

Јер знадеш ли, моје чедо драго,

кад оно смо на заклетви били,

како нас је заклињао кнеже,

заклињао, проклињао љуто:

„Ко је Србин и српскога рода,

и од српске крви и колена,

а не дошô на бој на Косово,

не имао од срца порода,

ни мушкога ни девојачкога!

Од руке му ништа не родило:

рујно вино ни шеница бела!

Рђом капô док му је колена!“

Леже Стева у меке душеке,

повечера Ваистина слуга,

повечера и нали се вина,

па ишета пред господског двора

и погледа чистом ведром небу:

јесте јасан месец на заоду,

јест даница на истоку звезда;

јесте њима путовати време

на Косово, лепо поље равно,

на рочиште честитоме кнезу;

па се шеће коњма у ахаре,

па изведе два коња витеза,

оседла и и оправи лепо,

једног себи, другог господару;

па се шеће у господске дворе,
и изнесе крстат свилен барјак,
на коме је дванаест крстова,
сви дванаест од чистога злата,
и икона светога Јована,
крсно име Мусића Стевана;
прислони га уз господског двора,
па се шеће горе на чардаке,
да пробуди господара свога.
Кад је био чардаку на врати,
коб га коби Стеванова љуба,
загрли га, па га и пољуби:
„Богом брате, Ваистино слуго,
вишњим богом и светим Јованом!
Досад си ми верна слуга био,
одјако си богом побратиме,
немој будит господара мога;
јер сам, јадна, зао санак вид'ла:
гди полети јато голубова,
и пред њима два сокола сива,
испред нашег двора господскога;
одлетише на Косово равно
и падоше међ' Муратов табор, —
гди падоше, већ се не дигоше.

То, је браћо, ваше зламениje,
бојати се да не изгинете“.
Ал' беседи Ваистина слуга:
„Драга секо, Стеванова љубо,
нећу, секо, невере чинити
господару и моме и твоме;
јер ти ниси на заклетви била,
како нас је заклињао кнеже,
заклињао, проклињао љуто:
„Ко је Србин и српскога рода,
И од српске крви и колена,
а не дошô на бој на Косово,
од руке му ништа не родило:
рујно вино ни шеница бела!
Не имао пољског берићета,
ни у дому од срца порода!
Рђом капô док му је колена!“
Па ја не смем невере чинити
господару и моме и твоме.“
Већ ушета у чардаке горње,
па пробуди господара свога:
„Устаните, драги господару,
јесте нама путовати време“.
Уста Стева на ноге јуначке,

и умива своје лице бело,
и облачи господско одело,
па припаса сабљу оковану,
па узима кондир вина рујна,
те напија красну славу божју,
сретна пута и крста часнога,
у свом двору, за столом својијем;
војводи је то и пре и после.
Па ишета пред господске дворе:
уседоше два коња витеза,
разавише крстате барјаке;
ударише бубњи и свирале,
дигоше се богом путовати.
Бела и је зора забелила
на Косову, красном пољу равном.
Сусрете и Косовка девојка.
У руку јој два кондира златна,
оба златна, ал' обадва празна;
под пазуом клобук свиле беле;
за клобуком бела кита перја:
у дну перје сребром заливено,
а по среди златом преплетено,
и по вр'у бисером кићено.
Ал' беседи Мусићу Стеване:

„Божја помоћ, моја секо драга!
Гди си, душо, на ограшју била?
Откуда ти клобук свиле беле?
Дај ми, секо, клобук свиле беле,
да га познам кога је војводе;
а тако ми сретна пута мога,
невере ти учинити нећу!“
Ал' беседи Косовка девојка:
„Здраво да си, кнежева војводо!
Нисам нигди на ограшју била;
рано ме је пробудила мајка, —
ми ранимо те воду грабимо:
кад ја дођо на воду Ситницу,
ал' Ситница мутна и поводна,
носи, брате, коње и јунаке,
турске кале и бијеле чалме,
красне српске бијеле клобуке;
овај клобук близу краја беше,
ја загази у воду Ситницу
и увати клобук свиле беле:
брата имам од мене млађега,
носим клобук брату рођеноме, —
ја сам млада, мило ми је перје“.
Клобук даде кнежевој војводи.

Чим га виде Мусићу Стеване,
чим га виде, тим га и познаде;
просу сузе низ господско лице,
удари се по колену руком,
чисти скерлет на колену пуче,
златна копча на десном рукаву:
„Тешко мени и до бога мога!
На мени је останула клетва
од мојега честитога кнеза!“
Клобук даде Косовски девојки,
па се маши у џепове руком,
те јој даде три дуката жута:
„Нај ти, секо, Косовка девојко,
а ја идем на бој на Косово
у пресвето име Исусово.
Ако бог да те се натраг вратим,
лепшим ћу те даривати даром;
ако л', секо, ја погибо амо,
помени ме по пешкешу моме“.
Ударише коње мамузама,
па Ситницу воду пребродише,
ударише у цареви табор.
Како дође Мусићу Стеване,
три је паше био и убио.

Кад започе бити четвртога,

ту погибе Мусићу Стеване,

и са њиме Ваистина слуга,

и војске му дванаест иљада.

И ту нам је и кнез погинуо.

Ту су Србљи изгубили царство

честитога цара земаљскога.

20 ЦАРИЦА МИЛИЦА И ВЛАДЕТА ВОЈВОДА

Пошетала царица Милица

испод града бијела Крушевца;

с њоме шећу двије миле кћери:

Вукосава и лијепа Мара.

К њима језди Владета војвода

на дорату, на коњу доброме;

Владета је коња ознојио

и у б'јелу пјену обукао.

Пита њега царица Милица:

„Ој, бога ти, кнежева војводо,

што си тако коња ознојио?

Не идеш ли са поља Косова?

Не виђе ли честитога кнеза,

господара и мога и твога?“

Ал' бесједи Владета војвода:

„Ој, бога ми, царице Милице,

та ја идем са поља Косова,

ал' не виђех честитога кнеза,

већ ја виђех кнежева зеленка,
ћерају га по Косову Турци,
а кнез мислим да је погинуо“.
Кад то зачу царица Милица,
проли сузе низ бијело лице,
пак још пита Владету војводу:
„Још ми кажи, кнежева војводо,
кад си био на Косову равну,
не виђе ли девет Југовића
и десетог старог Југ–Богдана?“
Ал' бесједи Владета војвода:
„Та ја прођох кроз Косово равно,
и ја виђех девет Југовића
и десетог старог Југ-Богдана:
они бјеху у пола Косова,
крваве им руке до рамена
и зелени мачи до балчака,
али су им малаксале руке
сијекући по Косову Турке“.
Још му рече царица Милица:
„Стан', почекај, кнежева војводо!
Не виђе ли још два зета моја:
Бранковића, Милош-Обилића?“
Ал' бесједи Владета војвода:

„Та ја прођох кроз Косово равно,
и ја виђех Милош-Обилића:
он стајаше у пољу Косову,
на бојно се копље наслонио,
бојно му се копље преломило,
пак на њега Турци навалише,
досад мислим да је погинуо;
ал' не виђех Вука Бранковића,
не виђех га, не вид'ло га сунце!
Он издаде честитога кнеза,
господара и мога и твога“.

21 СЛУГА МИЛУТИН

Долећеше два врана гаврана
од Косова поља широкога,
и падоше на бијелу кулу,
баш на кулу славнога Лазара;
један гракће, други проговара:
„Да л' је кула славног кнез-Лазара?
Ил' у кули нигђе никог нема?“
То из куле нитко не чујаше,
већ то чула царица Милица,
па излази пред бијелу кулу;
она пита два врана гаврана:
„Oj, бога вам, два врана гаврана,
откуда сте јутрос полећели?
Нијесте ли од поља Косова?
Виђесте ли двије силне војске?
Јесу ли се војске удариле?
Чија ли је војска задобила?“
Ал' говоре два врана гаврана:

„Ој, бога нам, царице Милице,
ми смо јутрос од Косова равна,
виђели смо двије силне војске;
војске су се јуче ударише,
обадва су цара погинула;
од Турака нешто и остало,
а од Срба и што је остало,
све рањено и искривљено“.
Истом они тако бесјеђаху,
ал' ето ти слуге Милутина,
носи десну у лијевој руку,
на њему је рана седамнаест,
вас му коњиц у крв огрезнуо;
вели њему госпођа Милица:
„Што је, болан, Слуго Милутине?
Зар издаде цара на Косову?“
Ал' говори слуга Милутине:
„Скин' ме, госпо, са коња витеза,
умиј мене студеном водицом,
и залиј ме црвенијем вином;
тешке су ме ране освојиле“.
Скиде њега госпођа Милица,
и уми га студеном водицом,
и зали га црвенијем вином.

Кад се слуга мало повратио,

пита њега госпођа Милица:

„Што би, слуго, у пољу Косову?

Ђе погибе славни кнеже Лазо?

Ђе погибе стари Југ Богдане?

Ђе погибе девет Југовића?

Ђе погибе Милош војевода?

Ђе погибе Вуче Бранковићу?

Ђе погибе Бановић Страхиња?“

Тада слуга поче казивати:

„Сви осташе, госпо, у Косову.

Ђе погибе славни кнез Лазаре,

ту су млога копља изломљена,

изломљена и турска и српска,

али више српска него турска,

бранећ, госпо, свога господара,

господара, славног кнез-Лазара.

А Југ ти је, госпо, погинуо

у почетку, у боју првоме.

Погибе ти осам Југовића,

ђе брат брата издати не шћеде —

докле гође један тецијаше;

још остаде Бошко Југовићу,

крсташ му се по Косову вија,

још разгони Турке на буљуке,
као соко тице голубове.
Ђе огрезну крвца до кољена,
Ту погибе Бановић Страхиња.
Милош ти је, госпо, погинуо
код Ситнице, код воде студене,
ђено млоги Турци изгинули:
Милош згуби турског цар-Мурата
и Турака дванаест хиљада;
бог да прости ко га је родио!
Он остави спомен роду српском,
да се прича н приповиједа
док је људи и док је Косова.
А што питаш за проклетог Вука,
проклет био и ко га родио!
Проклето му племе и кољено!
Он издаде цара на Косову
и одведе дванаест хиљада,
госпо моја, љутог оклопника“.

22 СМРТ МИЛОША ДРАГИЛОВИЋА (ОБИЛИЋА)

Љепу шету пошетала Милица Лазаровица,

љуби Лазарова,

и она ми шеташе, вишњега бога мољаше:

„Ти ме, боже, донеси на сваке на невољне

среће, боже,

ма ме немој доњјети на јунака израњана,

ер су мени, Милици, љуте ране додијале,

љуби Лазаровој“.

И овако шеташе, вишњега бога мољаше;

срећа ти је донесе на један језер црне крви,

љуби Лазарову.

У језеру находи гиздава господичића

љуби Лазарова.

Ал' га иде Милица тврдом клетвом заклињати:

„А тако од рана, разбојниче, оздравити,

кадно ми си, делијо, исред поља од Косова,

знаш ли мени штогоди за л'јепу господу,

разбојниче добар?“

Али рањен јуначе госпођи одговараше,
љуби Лазаровој:
„Коју ми си господу у Косово отправиле?“
„И ово сам отправила Лазара господара,
туђинине један,
и ово сам отправила и Милоша зета мога.“
Али рањен јуначе Милици одговараше,
љуби Лазаровој:
„А давори, давори, Милице Лазаровица,
кога си отправила, веће нећеш причекати,
пунице моја!
А то ли ме не познаш Милоша Драгиловића?
Не познаш ли, Милице, л́јепо лице, Милице,
кад му лице ć́јеваше како цв́јеће мјенделово,
а сад му је од рана и болести потамњело,
а пунице моја?
Ово ти сам утекô са Косова рањен пољa.
Ма те л́јепо ја молим, ка́ћ оно пуницу моју,
да ми руке ти метнеш у свилене шпаге моје, —
хоћ ми наћи у шпагу л́јепу од свиле махраму,
у махрами, госпође, стотину златн́јех дуката,
ку је везла махраму јединица ћерца твоја;
дукате ми понеси ти милосној ћери својој,
од мене је поздрави, од тебе јој драго реци,

мојој вјереници:

Љепо те поздравља Милошу Драгиловићу,

и љепо те поздрављам Милошу Драгиловићу,

моја вјеренице;

послах ти напокоње поздраве и рогатију

(и још ми јој понеси мој пуć клобук камилови,

који је млада дјевојка својом руком накитила),

и још тебе ја молим како драгу вјереницу:

ти ми имаш у двору пуста коња великога,

храни ми га у двору, дјевојко, осам дана,

вјеренице,

а кад ми се изврши, дјевојко, осми данак,

ти ми пусти коњица љепом зеленом планином,

и њега ми ти покриј чистом свилом до копита, —

ко пјешице узиде нека се на коња врже,

и нека бога моли за душу за Милошеву“.

Још хтијаше Милошу с пуницом говорити,

Драгиловић јунак,

а ончас се бјеше с душоме раздијелио;

а она се вратила к своме двору бијелому,

љуби Лазарова.

Тужне гласе донесе јединици ћерци својој.

Кад је млада дјевојка своју мајку разумјела,

пуста коња хранила на пуно на осам данаћ;

коња бјеше пустила планиноме зеленоме,

и још га покрила чистом свилом до копита.

23 КОСОВКА ДЕВОЈКА

Уранила Косовка девојка,

уранила рано у неделу,

у недељу прије јарка сунца;

засукала бијеле рукаве,

засукала до бели лаката,

на плећима носи леба бела,

у рукама два кондира златна:

у једноме лађане водице,

у другоме руменога вина.

Она иде на Косово равно,

па се шеће по разбоју млада,

по разбоју честитога кнеза,

те преврће по крви јунаке.

Ког јунака у животу нађе,

умива га лађаном водицом,

причешћује вином црвенијем

и залаже лебом бијелијем.

Намера је намрила била

на јунака Орловића Павла,
на кнежева млада барјактара.
И њега је нашла у животу.
десна му је рука осечена
и лијева нога до колена,
вита су му ребра изломљена,
виде му се џигерице беле.
Измиче га из те млоге крвце,
умива га лађаном водицом,
причешћује вином црвенијем
и залаже лебом бијелијем.
Кад јунаку срце заиграло,
проговара Орловићу Павле:
„Сестро драга, Косовко девојко,
која ти је голема невоља,
те преврћеш по крви јунаке?
Кога тражиш по разбоју млада:
или брата, или братучеда,
ал́ по греку стара родитеља?“
Проговара Косовка девојка:
„Драги брато, делијо незнана,
ја од рода никога не тражим:
нити брата, нити братучеда,
ни по греку стара родитеља.

Мож́ ли знати, делијо незнана,
кад кнез Лаза причешћива војску
код прекрасне Самодреже цркве
три недеље тридест калуђера?
Сва се српска причестила војска,
најпослије три војводе бојне:
једно јесте Милошу војвода,
а друго је Косанчић Иване,
а треће је Топлица Милане.
Ја се онде деси на вратима
кад се шета војвода Милошу:
красан јунак на овоме свету,
сабља му се по калдрми вуче,
свилен калпак, оковано перје,
на јунаку коласта аздија,
око врата свилена марама;
обазре се и погледа на ме,
с себе скиде коласту аздију,
с себе скиде, па је мени даде:
„На, девојко коласту аздију,
по чему ћеш мене споменути,
по аздији, по имену моме:
ево ћ идем погинути, душо,
у табору честитога кнеза;

моли бога, драга душо моја,
да ти ћ здраво из табора вратим,
а и тебе добра срећа нађе,
узећу те за Милана мога,
за Милана, богом побратима,
кој је мене богом побратио,
вишњим богом и светим Јованом;
ја ћу теби кум венчани бити“.
За њим иде Косанчић Иване:
красан јунак на овоме свету,
сабља му се по калдрми вуче,
свилен калпак, оковано перје,
на јунаку коласта аздија,
око врата свилена марама,
на руци му бурма позлаћена;
обазре се и погледа на ме,
с руке скиде бурму позлаћену,
с руке скиде, па је мени даде:
„На, девојко, бурму позлаћену,
по чему ћеш мене споменути,
а по бурми, по имену моме:
ево т' идем погинути, душо,
у табору честитога кнеза;
моли бога, моја душо драга,

да ти с' здраво из табора вратим,

а и тебе добра срећа нађе,

узећу те за Милана мога,

за Милана, богом побратима,

кој је мене богом побратио,

вишњим богом и светим Јованом;

ја ћу теби ручни девер бити“

За њим иде Топлица Милане:

красан јунак на овоме свету,

сабља му се по калдрми вуче,

свилен калпак, оковано перје,

на јунаку коласта аздија,

око врата свилена марама,

на руци му копрена од злата; обазре се и погледа на ме,

с руке скиде копрену од злата,

с руке скиде, па је мени даде:

„На, девојко, копрену од злата,

по чему ћеш мене споменути,

по копрени, по имену моме:

ево т' идем погинути, душо,

у табору честитога кнеза;

моли бога, моја душо драга,

да ти с' здраво из табора вратим,

тебе, душо, добра срећа нађе:

узећу те за верну љубовцу“.

И одоше три војводе бојне:

њи ја данас по разбоју тражим“.

Ал' бесједи Орловићу Павле:

„Сестро драга, Косовко девојко,

видиш, душо, она копља бојна,

понајвише а и понајгушћа?

Онде ј' пала крвца од јунака

та доброме коњу до стремена,

до стремена и Ао узенђије,

а јунаку до свилена паса, —

онде су ти сва три погинула!

Већ ти иди двору бијеломе,

не крвави скута и рукава“.

Кад девојка саслушала речи,

проли сузе низ бијело лице,

она оде свом бијелу двору

кукајући из бијела грла:

„Јао, јадна, уде ти сам среће!

Да се, јадна, за зелен бор ватим,

и он би се зелен осушио!“

24 СМРТ МАЈКЕ ЈУГОВИЋА

Мили боже, чуда великога!

Кад се слеже на Косово војска,

у тој војсци девет Југовића

и десети стар Луже Богдане;

бога моли Југовића мајка:

да јој бог да очи соколове

и бијела крила лабудова,

да одлети над Косово равно,

и да види девет Југовића

и десетог стар-Југа Богдана.

Што молила, бога домолила;

бог јој дао очи соколове

и бијела крила лабудова,

она лети над Косово равно;

мртви нађе девет Југовића

и десетог стар-Југа Богдана,

и више њи девет бојни копља,

на копљима девет соколова,

око копља девет добри коња,

а поред њи девет љути лава.

Тад завришта девет добри коња,

и залаја девет љути лава,

и закликта девет соколова;

и ту мајка тврда срца била,

да од срца сузе не пустила,

већ узима девет добри коња,

и узима девет љути лава,

и узима девет соколова,

пак се врати двору бијеломе,

Далеко је снае угледале,

мало ближе пред њу ишетале:

закукало девет удовица,

заплакало девет сиротица,

завриштало девет добри коња,

залајало девет љути лава,

закликтало девет соколова;

и ту мајка тврда срца била,

да од срца сузе не пустила.

Кад је било ноћи у поноћи,

ал' завришта Дамјанов зеленко,

пита мајка Дамјанове љубе:

„Снао моја, љубо Дамјанова,

што нам вришти Дамјанов зеленко?
Ал' је гладан шенице бјелице,
али жедан воде са Звечана?“
Проговара љуба дамјанова:
„Свекрвице, мајко Дамјанова,
нит' је гладан шенице бјелице,
нити жедан воде са Звечана,
већ је њега Дамјан научио
до поноћи ситну зоб зобати,
од поноћи на друм путовати;
пак он жали свога господара
што га није на себи донио“.
И ту мајка тврда срца била,
да од срца сузе не пустила.
Кад ујутру данак освануо,
али лете два врана гаврана:
крвава им крила до рамена,
на кљунове б'јела пјена тргла;
они носе руку од јунака
(и на руци бурма позлаћена),
бацају је у крioце мајци.
Узе руку Југовића мајка,
окретала, превртала с њоме,
па дозивље љубу Дамјанову:

„Снао моја, љубо дамјанова,
би л' познала чија ј' ово рука?“
Проговара љуба Дамјанова:
„Свекрвице, мајко Дамјанова,
ово ј' рука нашега Дамјана,
јера бурму ја познајем, мајко, —
бурма са мном на вјенчању била“.
Узе мајка руку Дамјанову,
окретала, превртала с њоме,
пак је руци тијо бесједила:
„Моја руко, зелена јабуко,
гдје си расла, гдје л' си устргнута!
А расла си на криоцу моме,
устргнута на Косову равном!“
Ал' ту мајка одољет не могла,
препуче јој срце од жалости
за својије девет Југовића
и десетим стар-Југом Богданом.

25 МАРКО КРАЉЕВИЋ И ОРАО

Лежи Марко крај друма царева,

покрио се зеленом доламом,

по образу срмајли-марамом,

чело главе копље ударио;

за копље је Шарац коњиц свезан,

на копљу је сура тица орле:

шири крила, Марку чини лада,

а у кљуну носи воде ладне,

те залаја рањена јунака.

Ал' беседи из горице вила:

„О, бога ти, сура тицо орле,

што је теби добра учинио,

учинио Краљевићу Марко:

шириш крила, те му чиниш лада,

и у кљуну носиш воде ладне,

те запајаш рањена јунака?“

Ал' беседи сура тица орле:

„Мучи, вило, муком се замукла!

Како м́ није добра учинио,
учинио Краљевићу Марко?
Можеш знати и паметовати:
кад изгибе војска на Косову
и обадва цара погинуше,
цар Мурате и кнеже Лазаре,
паде крвца коњу до стрмашца
и јунаку до свил'на појаса, —
по њој плове коњи и јунаци:
коњ до коња, јунак до јунака,
а ми тице долетисмо гладне,
долетисмо и гладне и жедне,
љуцкога се наранисмо меса
и крви се љуцке напојисмо,
а моја се крила закавасише
плану сунце из неба ведрога,
те се моја крила окореше:
ја не мого с крил'ма полетити,
а моје је друштво одлетило;
ја остадо насред поља равна,
те ме газе коњи и јунаци.
Бог донесе Краљевића Марка,
узе мене из крви јуначке,
па ме метну за себе на Шарца,

однесе ме у гору зелену,
па ме метну на јалову грану;
из небеса ситан дажд удари,
те се моја крила поопраше,
и ја мого с крил'ма полетити,
полетити по гори зеленој,
састадо се с мојом дружбиницом.
Друго ми је добро учинио,
учинио Краљевићу Марко,
можеш знати и паметовати:
кад изгоре варош на Косову
и изгоре кула Ацагина,
онде били моји орлушићи,
па и скупи Краљевићу Марко,
он и скупи у свил'на недарца,
однесе и двору бијеломе,
па и рани читав месец дана,
читав месец и недељу више,
па и пусти у гору зелену, —
састадо се с моји орлушићи.
То је мени учинио Марко!“
Спомиње се Краљевићу Марко
као добар данак у години.

26 МАРКО КРАЉЕВИЋ ПОЗНАЈЕ ОЧИНУ САБЉУ

Рано рани Туркиња ђевојка,

прије зоре и бијела дала,

на Марицу бијелити платно.

До сунца јој бистра вода била,

од сунца се вода замутила,

ударила мутна и крвава,

па проноси коње и калпаке,

испред подне рањене јунаке;

па нанесе једнога јунака,

узела га вода на матицу,

окреће се низ воду Марицу.

Виђе јунак код воде ђевојку,

па је поче богом сестримити:

„Богом сестро, лијепа ђевојко,

баци мене једну крпу платна,

извади ме из воде Марице,

честиту ћу тебе оставити“.

Ђевојка је за бога примила:
баци њему један крај од платна,
извади га води на обалу.
На јунаку рана седамнаест;
на јунаку чудно одијело;
о бедри му сабља окована,
на сабљи су три балчака златна,
у балчаким' три камена драга, —
ваља сабља три царева града.
Вели јунак Туркињи ђевојци:
„Сестро моја, Туркиња ђевојко,
кога имаш код бијела двора?“
Рече њему Туркиња ђевојка:
„Имам једну остарјелу мајку,
и имадем брата Мустаф'-агу“.
Проговара добар рањен јунак:
„Сестро моја, Туркиња ђевојко,
иди кажи брату Мустаф'-аги
да ме носи двору бијеломе;
код мене су три ћемера блага,
у свакоме по триста дуката:
ја ћу један тебе поклонити,
други твоме брату Мустаф'-аги,
а трећи ћу себе оставити,

да ја видам моје грдне ране.
Ако бог да те ране извидам,
честиту ћу тебе оставити
и твојега брата Мустаф'-агу“.
Оде цура двору бијеломе,
те казује брату Мустаф'-аги:
„О мој брате, ага Мустаф'-ага,
добила сам рањена јунака
на Марици, на води студеној;
код њега су три ћемера блага,
у свакоме по триста дуката:
један хоће мене поклонити,
а други ће тебе, Мустаф'-ага,
а трећи ће себе оставити,
да он вида своје грдне ране.
Немој ми се, брате, преварити
да погубиш рањена јунака,
донеси га двору бијеломе“.
Оде Туре на воду Марицу,
а кад виђе рањена јунака,
узе гледат сабљу оковану:
ману њоме, одсјече му главу,
скиде с њега дивно одијело,
па он оде двору бијеломе.

Пред њега је сестра излазила,

а кад виђе шта је учинио,

она рече брату Мустаф'-аги:

„Зашто, брате, да од бога нађеш!

Зато згуби мога побратима?

На што си се, болан, преварио?

А на једну сабљу оковану!

Еда бог да: одсјекла ти главу!“

То му рече, уз кулу утече.

Мало време затим постајало,

дође ферман од цара турскога

Мустаф'-аги да иде на војску.

Оде Мујо на цареву војску,

припасао сабљу оковану;

а кад дође у цареву војску,

гледа сабљу мало и велико:

никоме се извадити не да!

Оде сабља од руке до руке,

дођ' у руке Краљевићу Марку, —

сама му се сабља извадила!

Кад је Марко сабљу загледао,

ал' на сабљи три слова ришћанска:

једно слово Новака ковача,

друго СЛОВО Вукашина крала,

треће слово Краљевића Марка.

Пита Марко Туре Мустаф'-агу:

„Оj, бога ти, турско момче младо,

откуд тебе ова бритка сабља?

Или си је за благо купио?

Или си је у бојy добио?

Или ти је од баба остала?

Или ти је љуба донијела,

донијела љуба од мираза?“

Вели њему Туре Мустаф'-ага:

„Оj, бога ми, каурине Марко,

кад ме питаш, право ћу ти казат“.

Све му каза каконо је било.

Вели њему Краљевићу Марко:

„Зашто, Туре, — да од бога нађеш! —

нијеси му ране извидао?

Данас бих ти дао агалуке

код нашега цара честитога“.

Вели њему Туре Мустаф'-ага:

„Бе, не лудуј, каурине Марко!

да ти можеш добит агалуке,

најприје би себе извадио;

већ дај амо сабљу оковану!“

Ману сабљом од Прилипа Марко,

скиде главу Турчин-Мустаф'-аги.

Отидоше цару казивати;

цар по Марка оправио слуге.

Како који Марку долазаше,

Марка зове, Марко не говори,

већ он сједи, пије мрко вино.

Кад се Марку веће досадило,

он пригрну ћурак наопако,

а узима тешку топузину,

па отиде цару под чадора.

Колико се ражљутио Марко,

у чизмама сједе на серџаду,

па погледа цара попријеко,

крваве му сузе из очију.

Кад је царе сагледао Марка

и пред њиме тешку топузину,

цар с' одмиче, а Марко примиче,

док дођера цара до дувара;

цар се маши у џепове руком,

те извади стотину дуката,

па их даје Краљевићу Марку:

„Иди, Марко, напиј ми се вина;

што су ми те тако ражљутили?“

„Не питај ме, царе поочиме!

Познао сам сабљу баба мога;

да сам бог дô у твојим рукама,

и ти би ме 'вако ражљутио.“

Па он уста и оде чадору.

27 МАРКО КРАЉЕВИЋ И АЛИЛ-АГА

Појездише до два побратима

преко красна места Цариграда:

једно јесте Краљевићу Марко,

а друго је беже Костадине.

Та и поче беседити Марко:

„Побратиме, беже Костадине,

сад ја идем преко Цариграда,

тева м' која сукобити беда,

те ме тева на мејдан зазвати;

ја ћу с' тешко болан учинити

од зла бола тешке срдобоље“.

Пак се Марко болан учинио

без болести, од мудрости тешке,

по добру се Шарцу положио,

на седло се срцем наслонио,

тако иде преко Цариграда.

Добра колца сукобила Марка,

сукоби га царев Алил-ага

и за агом тридест јањичара.

Алил-ага беседио Марку:

„О јуначе, Кралевићу Марко,

ајд' на мејдан, да с' надстрељујемо,

па ако ти бог и срећа даде

те ти мене данаске надстрелиш,

на част тебе моји бели двори,

и у двори моје достојање,

и кадуна моја верна љуба;

ако ли те данаске надстрелим,

не тражим ти ни двора ни љубе,

теке што ћу тебе обесити,

витеза ти освојити Шарца“.

А беседи Краљевићу Марко:

„Остан' ме се, Турчине проклети!

Мене није до стрељања твога,

већ ево ме тешка болест нашла,

тешка болест срдобоља љута,

ни коња се држати не могу,

а камоли да се надстељујем!“

Ал' се Турчин останути неће,

'вати Марку десни скут доламе;

трже Марко ноже од појаса,

те одсече десни скут доламе:

„Иди, бедо, аратос те било!“
Ал' се Турчин останути неће,
већ увати леви скут доламе;
Марко трже ноже од појаса,
те и лева одсијече скута:
„Иди, бедо, да те бог убије!“
Ал' се Турчин останути неће,
већ увати Шарца за вођице,
десном руком за вођеце Шарца,
левом руком Марка за недарца.
Плану Марко како ватра жива,
исправи се на Шарцу витезу,
добро Шарцу дизген потегао, —
игра Шарац како и помаман,
и прескаче коње и јунаке;
пак дозива бега Костадина:
„Побратиме, беже Костадине,
иди, брате, безистену моме,
донеси ми стрелу татаранку,
у којој је стрели татаранки
девет бели соколови пера;
а ја идем с агом на кадију,
на мешећеми да нам синџилати
да међ' нама после није кавге“.

Тад се беже безистену врати,
оде Марко с агом на кадију.
Како иде царев Алил-ага,
папуч' скиде, седе код кадије,
па извади дванаест дуката,
те кадији меће под колено:
„Ефендијо, ето ти дуката,
не дај Марку правог синџилата“.
Али Марко турски разабрао,
а у Марка не има дуката,
већ буздован меће преко крила:
„Чујеш ли ме, ефенди-кадија!
Дај ти мене правог синџилата,
јер видиш ли шестопер позлаћен:
ако т' одем ударати њиме,
неће тебе мелем требовати,
мешћему ћеш и заборавити,
а дукате ни видети нећеш!“
Ефендију попаде грозница
гледајући шестопер позлаћен:
синџилати, а дркћу му руке.
Кад пођоше на мејдан јуначки,
за агом је тридест јањичара,
а за Марком не има никога,

до некол'ко Грка и Бугара.
Кад дођоше на мејдан јуначки,
а беседи царев Алил-ага:
„Делибаша, ајде мећи стреле!
Ти се валиш да си добар јунак,
и валиш се цару на дивану
да застрелиш орла крстатога,
крсташ' орла што води облаке“.
Беседи му Краљевићу Марко:
„Ја, Турчине, ја сам добар јунак,
али ти си од мене старији,
јер је ваше господство и царство,
твој је мејдан старији од мога,
јер си мене на мејдан зазвао:
већ, Турчине, ајде мећи стреле!“
Метну Турчин прву белу стрелу,
стрелу метну, пак мере аршином,
престријели сто двадест аршина;
метну Марко прву белу стрелу,
престријели две стотин' аршина.
Метну Турчин другу белу стрелу,
престријели три стотин' аршина;
метну Марко другу белу стрелу,
престријели пет стотин' аршина.

Метну Турчин трећу белу стрелу,
престријели шест стотин' аршина.
Утом Марку и Костадин дође
и донесе стрелу татаранку,
у којој је стрели татаранки
девет бели соколови пера.
Метну Марку стрелу татаранку,
оде стрела у пра и у маглу,
очима се не да прегледати,
а камоли премерит аршином!
Стаде Турчин сузе просипати,
стаде Марка богом братимити:
„Богом брате, Краљевићу Марко,
вишњим богом и светим Јованом
по убаву закону вашему!
На част тебе моји бели двори
и кадуна моја верна љуба,
тек ме немој, брате, обесити!“
А беседи Краљевићу Марко:
„О Турчине, жив' те бог убио!
Буд ме братиш, што ми жену дајеш!
Мене твоја жена не требује,
у нас није кано у Турака, —
снашица је кано и сестрица;

ја на дому имам љубу верну,

племениту Јелицу госпођу;

а све би ти, брате, опростио,

али си ми издр'о доламу,

већ дај мене три товара блага,

да искрпим на долами скуте“.

Скочи Турчин радо и весело,

грли, љуби Краљевића Марка,

одведе га двору господскоме,

те га части за три бела дана,

даде њему три товара блага,

снаа када кошуљу са златом,

уз кошуљу срмајли-мараму;

још му даде триста пратилаца,

отпрати га двору господскоме...

28 МАРКО КРАЉЕВИЋ И МИНА ОД КОСТУРА

Сједе Марко с мајком вечерати

сува љеба и црвена вина;

али Марку три књиге дођоше:

једна књига од Стамбола града,

од онога цара Појазета;

друга књига од Будима града,

од онога крала будимскога;

трећа књига од Сибиња града,

од војводе Сибињанин-Јанка.

Која књига од Стамбола града,

цар га у њој на војску позива,

на арапску љуту покрајину;

која књига од Будима града,

краљ га у њој у сватове зове,

у сватове на кумство вјенчано,

да га вјенча с госпођом краљицом;

која књига од Сибиња града,

Јанко у њој на кумство зазива,

да му крсти два нејака сина.

Марко пита своју стару мајку:

„Сјетуј мене, моја стара мајко,

куда ми је сад ићи најпрече:

ил' ћу ићи на цареву војску,

ил' ћу ићи краљу у сватове,

да га вјенчам с госпођом краљицом;

ил' ћу ићи Сибињанин-Јанку,

да му крстим два нејака сина?“

Вели мајка Краљевићу Марку:

„О мој синко, Краљевићу Марко,

у свате се иде на весеље,

на кумство се иде по закону,

на војску се иде од невоље:

иди, синко, на цареву војску;

и бог ће нам, синко, опростити,

а Турци нам неће разумјети“.

То је Марко послушао мајку,

па се спрема на цареву војску,

с собом води слугу Голубана;

на походу мајци наручује:

„Чу ли мене, моја стара мајко!

Граду врата раво затворајте,

а ујутру доцкан отворајте,

јера сам ти, мајко, у завади

с проклетијем Мином од Костура,

па се бојим, моја стара мајко,

да ми б'јеле не похара дворе“.

Оде Марко на цареву војску

са својијем слугом Голубаном.

Кад су били на трећем конаку,

сједе Марко вечер' вечерати,

Голубан му рујно вино служи:

узе чашу Краљевићу Марко,

чашу узе, у сан се занесе,

и испусти чашу на трпезу,

чаша паде, вино се не просу.

Буди њега слуга Голубане:

„Господару, Краљевићу Марко,

и досад си на војску ишао, ал' нијеси тако дријемао,

ни из руке чашу испуштао!“

А Марко се трже иза санка,

па говори слуги Голубану:

„Голубане, моја вјерно слуго,

мало тренух, чудан санак усних,

чудан санак а у чудан часак,

ђе се прамен магле запођеде

од Костура, града бијелога,

пак се сави около Прилипа;
у тој магли Мина од Костура,
он похара моје б'јеле дворе,
све похара и огњем попали,
стару мајку с коњма прегазио,
зароби ми моју вјерну љубу,
одведе ми коње из арова,
и однесе из ризнице благо“.
Вели њему слуга Голубане:
„А не бој се, Краљевићу Марко!
добар јунак добар сан уснио;
сан је лажа, а бог је истина“.
Кад дођоше граду Цариграду,
диже царе силовиту војску,
отидоше преко мора синьег
на арапску љуту покрајину,
те узимљу по мору градове,
четрдесет и четири града.
Кад дођоше под Кара-Окана,
Окан бише три године дана,
Окан бише, узет не могоше;
Марко с'јече арапске јунаке,
па све главе пред цара износи,
а цар Марку бакшише поклања.

То Турцима врло мучно било,
па говоре цару честитоме:
„Господине, царе Појазете,
Марко није јунак николико,
веће мртве одсијеца главе
и пред тебе на бакшиш доноси“.
То зачуо Краљевићу Марко,
па се моли цару честитоме:
„Господине, царе поочиме,
мене јесте сутра крсно име,
крсно име лијеп данак Ђурђев;
већ ме пусти, царе поочиме,
да прославим моје крсно име
по закону и по обичају;
и дај мене побра Алил-агу,
да се с миром понапијем вина“.
Од ина се цару не могаше,
веће посла Краљевића Марка
да он слави своје крсно име,
и даде му побра Алил-агу.
Оде Марко у гору зелену
подалеко од војске цареве,
па разапе бијела шатора,
под њим сједе лити мрко вино

са својијем побром Алил-агом.

Кад ујутру јутро освануло,

одмах позна стража од Арапа

да у војсци не имаде Марка,

па повика стража од Арапа:

„Сад навали, љута Арапијо!

Нема оног страшнога јунака

на шарену коњу великоме“.

Тад навали љута Арапија,

оде цару триест хиљад' војске.

Онда царе Марку књигу пише:

„Брже ходи, мој посинко Марко!

Пропаде ми триест хиљад' војске!“

Али Марко цару одговара:

„Када брже, царе поочиме!

Још се нисам вина напојио,

а камоли у славу устао!“

Кад је друго јутро освануло,

опет виче стража од Арапа:

„Навалите, љута Арапијо!

Нема оног страшнога јунака

на шарену коњу великоме“.

А Арапи јуриш учинише,

оде цару шесет хиљад' војске.

Опет царе Марку књигу пише:

„Ходи брже, мој посинко Марко!

Пропаде ми шесет хиљад' војске!“

Али Марко цару одговара:

„Чекај мало, царе поочиме!

Још се нисам добро почастио

с кумовима и с пријатељима”.

Кад је треће јутро освануло,

опет виче стража од Арапа:

„Навалите, љута Арапијо!

Нема оног доброга јунака

на шарену коњу великоме“.

А Арапи јуриш учинише,

оде цару сто хиљада војске.

Онда царе Марку књигу пише:

„Брже да си, мој посинко Марко!

Брже да си, мој по богу синко!

Арапи ми шатор оборише!“

Онда Марко усједе на Шарца,

пак он оде у цареву војску.

Кад ујутро бијел дан освану,

и двије се ударише војске,

опази га стража од Арапа,

пак повика из грла бијела:

„Сад уступи, љута Арапијо!
Ето оног страшнога јунака
на шарену коњу великоме!“
Онда Марко удри међ' Арапе,
на три стране војску рашђерао:
једну војску сабљом исјекао,
другу војску Шарцем погазио,
трећу војску пред цара догнао;
ал' се Марко љуто изранио:
седамдесет рана допануо,
седамдесет рана од Арапа;
пак он цару паде преко крила;
пита њега царе господине:
„Мој посинко, Краљевићу Марко,
јесу ли ти ране од самрти?
Можеш ли ми, синко, пребољети,
да ти тражим мелем и ћиме?“
Вели њему Краљевићу Марко:
„Господине, царе поочиме,
нијесу ми ране од самрти,
чини ми се могу пребољети“.
Цар се маши руком у џепове,
те му даје хиљаду дуката
да он иде грдне ране видат,

за њим посла двије вјерне слуге —
да гледају да не умре Марко;
али Марко не тражи ећима,
већ он иде из крчме у крчму.
те он тражи ђе је боље вино
Тек се Марко вина понапио,
и грдне му ране зарастоше,
али њему ситна књига дође
да су њему двори похарани,
похарани, огњем попаљени,
стара мајка с коњма прегажена
и вјерна му љуба заробљена.
Тад потужи Краљевићу Марко
уз кољено цару поочиму:
„Господине, царе поочиме,
б'јели су ми двори похарани,
вјерна ми је љуба заробљена,
стара мајка с коњма прегажена,
из ризнице однешено благо,
однио га Мина од Костура“.
Њега тјеши царе господине:
„Не бој ми се, мој посинко Марко!
Ако су ти двори изгорели,
љепше ћу ти дворе начинити —

поред мојих, кô и моји што су;

ако ти је благо однешено,

да т' учиним агом харачлинским,

пак ћеш више блага сакупити;

ако ти је љуба одведена,

бољом ћу те љубом оженити“.

Ал' говори Краљевићу Марко:

„Фала тебе, царе поочиме!

Кад ти станеш мене дворе градит,

мене хоће сиротиња клети:

„Гле курвића Краљевића Марка!

Они су му двори изгорели,

а ови му пусти останули!“

Да м' учиниш агом харачлинским,

ја харача покупит не могу

док не свежем ништа и убога,

па ће мене сиротиња клети:

„Гле курвића Краљевића Марка!

Оно му је благо однешено,

а ово му остануло пусто!“

А што ћеш ме женит другом љубом

кад је моја љуба у животу?

Већ дај мене триста јаничара,

покуј њима криве косијере,

и дај њима лагане мотике,

ја ћу ићи бијелу Костуру,

не би л' своју повратио љубу“.

Цар му даде триста јаничара,

покова им криве косијере,

и даде им лагане мотике.

Јаничаре сјетовао Марко:

„Браћо моја, триста јаничара,

ви идите бијелу Костуру.

Кад дођете ка Костуру граду,

вама ће се Грци радовати:

„Благо нама, ево нам аргата!

Јефтино ће радит виноградe“.

Ви немојте, браћо моја драга,

већ падните под Костуром градом,

пијте вино и бистру ракију,

докле и ја у Костур не дођем“.

Отидоше триста јаничара,

отидоше бијелу Костуру,

Марко оде Светој гори славној,

причести се и исповједи се,

јер је многу крвцу учинио;

па обуче рухо калуђерско,

пусти црну браду до појаса,

а на главу капу камилавку;
па се баци Шарцу на рамена,
оде право бијелу Костуру.
Када дође Мини од Костура,
ал' он сједи, рујно пије вино,
а Маркова служи му га љуба.
Пита њега Мина од Костура:
„Ој, бога ти, црни калуђере,
откуд тебе тај шарени коњиц?“
Вели њему Крашевићу Марко:
„Ој, бога ми, Мина господару,
ја сам био у царевој војсци
на арапској љутој покрајини,
тамо бјеше једна будалина,
по имену Краљевићу Марко,
и он тамо јесте погинуо:
и ја њега јесам саранио
по закону и по обичају,
дадоше ми коња од подушја“.
Кад то зачу Мина од Костура,
од радости на ноге скочио,
па говори Краљевићу Марку:
„Бе аферим, црни калуђере!
Ево има девет годин' дана

како чекам ја такове гласе:

Маркове сам похарао дворе,

похарао, огњем попалио,

вјерну сам љубу заробио,

још је за се нијесам вјенчао;

све сам чекô док погине Марко,

а сад ћеш ме ти вјенчати с њоме“.

Узе књигу Краљевићу Марко,

књигу узе, те Мину вјенчава, —

да са киме, већ са својом љубом!

Па сједоше рујно пити вино,

вино пити и веселити се;

ал' говори Мина од Костура:

„Чујеш, Јело, и срце и душо!

досад си се Марковица звала,

а одсад си Минина госпођа.

Иди, душо, у ризнице доње,

те донеси три купе дуката,

да дарујем црна калуђера“.

Оде Јела у ризнице доње,

те донесе три купе дуката,

не носи их од Минина блага,

већ их носи од Маркова блага;

и донесе сабљу зарђалу,

па је даје црном калуђеру:

„На ти и то, црни калуђере,

од подушаја краљевићу Марку“.

Узе сабљу Краљевићу Марко,

сабљу узе, па је загледује,

па говори Мини од Костура:

„Господару, Мина од Костура,

је л' слободно на весељу твоме

поиграти ситно калуђерски?“

Вели њему Мина од Костура:

„Јест слободно, црни калуђере,

јест слободно, зашто не би било?“

Скочи Марко на ноге лагане,

обрну се и два и три пута,

сав се чардак из темеља тресе;

па потеже сабљу зарђалу,

ману сабљом здесна налијево,

те он Мини одсијече главу,

па повика из грла бијела:

„Сад навал'те, моја аргатијо!

Нема вама Мине од Костура!“

Навалише триста јаничара

у дворове Мине од Костура,

бијеле му дворе похараше,

похараше, огњем попалише;
Марко узе своју вјерну љубу,
и Минино он покупи благо,
па отиде бијелу Прилипу
пјевајући и поп'јевајући.

29 МАРКО КРАЉЕВИЋ И АРАПИН

Кулу гради црни Арапине,

кулу гради од двадест тавана,

украј сињег мора дебелога.

Кад је Арап кулу начинио,

ударио стакла у пенџере,

простр'о је свилом и кадифом,

па је онда кули говорио:

„Што ћеш пуста у приморју, куло,

кад по тебе нитко шетат нема?

Мајке немам, а сестрице немам,

а још̂те се оженио нисам,

да по тебе љуба моја шеће;

ал' тако ме не родила мајка,

већ кобила која бедевију,

запросићу у цара ђевојку:

јал' ће ми је царе поклонити,

јали ће ми на мејдан изићи!“

То је Арап кули изрекао,

па он одмах ситну књигу пише,
те је шаље цару у Стамбола:
„Господине, царе од Стамбола,
код мора сам кулу начинио,
по њојзи ми нитко шетат нема,
а још̑те се оженио нисам:
поклони ми шћерцу за љубовцу;
ако л' ми је поклонити нећеш,
а ти хајде на мејдан јуначки!“
Дође књига цару честитоме.
Када виђе што му књига каже,
стаде царе тражит мејданџије,
обећава благо небројено,
ко погуби црног Арапина.
Мејданџије млоге одлазише,
ал' Стамболу ниједан не дође.
Нуто цару велике невоље!
Веће њему неста мејданџија,
све погуби црни Арапине.
Ни ту није големе невоље,
ал' с' опреми црни Арапине
из приморје са бијеле куле:
он с' обуче у рухо господско,
а припаса сабљу оковану,

па опреми сиву бедевију:
потеже јој седмере колане,
заузда је уздом позлаћеном,
па привеза чадор у теркију,
и са стране тешку топузину;
кобили се на рамена баци,
па упрти копље убојито,
оде право бијелу Стамболу.
Кад је дошô пред стамболска врата,
пред вратима копље ударио,
а за копље свезô бедевију,
пак разапе бијела чадора,
и на Стамбол он наметну намет:
све на ноћцу по јалову овцу
и фуруну леба бијелога,
један чабар жежене ракије,
по два чабра црвенога вина,
и по једну лијепу ђевојку,
те му служи црвенику вино,
а ноћу јој б'јело лице љуби,
дневи даје у земљу Талију,
те узима небројено благо.
Тако држа три мјесеца дана.
Ни ту није голема зулума;

Арап узја танку бедевију,
нађера је кроз Стамбол бијели,
дође право под цареве дворе,
виче цара из грла бијела:
„Море царе, изводи ђевојку!“
Па потеже тешку топузину,
њоме лупа цареве дворове,
сасу њему стакла у пенџере.
Кад се царе виђе на невољи,
даде њему цуру на срамоту.
Сједе Арап свадбу уговарат:
„До петнаест бијелијех дана,
док отидем у приморје равно
и сакупим киту и сватове“.
Пак посједе танку бедевију
и отиде у приморје равно
да он купи кићене сватове.
Кад то зачу царева ђевојка,
цвили јадна како љута гуја:
„Јаох мене до бога милога!
За кога сам лице одгајила?
Да га љуби црни Арапине!“
У то доба и ноћ омркнула.
Сан уснила госпођа царица,

ђе јој на сну чоек говорио:

„Има, госпо, у држави вашој

равно поље широко Косово,

и град Прилип у пољу Косову,

у Прилипу Краљевићу Марко;

вале Марка да је добар јунак;

пошљи књигу Марку Краљевићу,

посини га богом истинијем,

обреци му благо небројено,

нек ти отме шћерцу од Арапа“.

Кад ујутру јутро освануло,

она трчи цару господару,

те казује шта је у сну снила.

Кад је царе р'јечи разумио,

брже пише сићана фермана,

те га шаље бијелу Прилипоу,

на кољено Краљевићу Марку:

„Богом синко, Краљевићу Марко,

ходи мене бијелу Стамболу,

погуби ми црног Арапина,

да ми Арап не води ђевојку,

даћу тебе три товара блага“.

Ферман оде Краљевићу Марку.

Када Марко сићан ферман прими,

и кад виђе шта с' у њему пише,

он говори царском татарину:

„Иди због, царев татарине!

Поздрави ми цара поочима:

ја не смијем на Арапа доћи,

Арапин је јунак на мејдану;

кад ми узме са рамена главу,

што ће мене Три товара блага?“

Оде татар цару честитоме,

те казује што је рекô Марко.

Кад то чула царица госпођа.

она гради другу ситну књигу,

те је шаље Краљевићу Марку:

„Богом синко, Краљевићу Марко,

не дај мене шћерцу Арапину,

ево тебе пет товара блага“.

Књигу прими Краљевићу Марко.

Када виђе што се у њој пише,

он говори царском татарину:

„Иди натраг, царев татарине!

Иди кажи мојој поматери:

ја не смијем на Арапа доћи;

Арапин је јунак на мејдану,

скинуће ми главу са рамена,

а ја волим моју русу главу
нег' све благо цара честитога“.
Оде татар и каза царици
што је рекô Краљевићу Марко.
Кад то зачу царева ћевојка,
скочи млада на ноге лагане,
пак довати перо и хартију,
у лице је пером ударила,
од образа крви отворила,
Марку ситну књигу написала:
„Богом брате, Краљевићу Марко,
братимим те богом истинијем,
и кумим те богом истинијем
и вашијем светијем Јованом,
не дај мене црну Арапину,
ево тебе седам товар' блага,
и ево ти седам бошчалука:
нит' су ткани, нити су предени,
ни у ситно брдо увођени,
већ од чиста злата сађевани;
и дађу ти од злата синију, —
на синији оплетена гуја,
повисоко главу издигнула,
у зубима држи драги камен,

поред ког се види вечерати
у по ноћи као у по дана;
и даћу ти сабљу оковану,
на којој су три балчака златна
и у њима три драга камена, —
ваља сабља три царева града;
још ћу царев печат ударити:
да те везир погубит не може
док честитог цара не запита“.
Посла Марку књигу по татару.
Када Марку ситна књига дође,
те он виђе што му књига каже,
онда стаде Марко говорити:
„Јаох мене, моја посестримо!
Зло је поћи, а горе не поћи:
да с' не бојим цара и царице,
ја се бојим бога и Јована;
баш ћу поћи, да нећу ни доћи“.
Он опреми натраг татарина,
нит' му рече доћи, ни не доћи,
а он оде на танаку кулу,
те облачи на се одијело:
а на плећи ћурак од курјака,
а на главу калу од курјака;

па припаса сабљу оковану,
још узе копље убојито;
и он сиђе у подруме Шарцу,
потеже му седмере колане;
па наточи један мијех вина,
објеси га Шарцу с десне стране,
а с лијеве тешку топузину,
да не крива ни тамо ни амо;
тад се баци Шарцу на рамена,
оде право бијелу Стамболу.
Када дође бијелу Стамболу,
он не иде цару ни везиру,
веће иде у Новога хана,
у хану је конак учинио.
Кад је било испред тавне ноћи,
он поведе Шарца на језеро,
да га ладне напоји водице,
ал' му Шарац воде пити неће,
већ погледа често око себе;
ал' ето ти Туркиње ђевојке,
покрила се злаћеном марамом.
Како дође на језеро млада,
поклони се зелену језеру,
пак језеру стаде бесједити:

„Божје помоћ, зелено језеро!
Божја помоћ, моја кућо вјечна!
У тебе ћу вијек вјековати.
удаћу се за тебе, језеро;
волим за те него за Арапа!“
Јави јој се Краљевићу Марко:
„Ој госпођо, Туркињо ђевојко.
што нагони тебе у језеро?
Зашто л' ћеш се удат за језеро?
Каква ти је голема невоља?“
Проговори Туркиња ђевојка:
„Прођи ме се, гола дервишино!
Што ме питаш кад помоћ не можеш?“
Све му каза од краја до конца,
од шта млада бјежи у језеро:
„Најпослије казаше ми Марка
у Прилипу, граду бијеломе,
и казаше да је јунак Марко,
да би могô Арапа згубити;
ја сам њега богом братимила,
и кумила светијем Јованом,
и даре му млоге обрицала:
но залуду, не ће доћи Марко,
не ће доћи, не дошао мајци!“

Ал' говори Краљевићу Марко:

„Не куни ме, моја посестримо!

Ја сам главом Краљевићу Марко“.

Кад то зачу лијепа ђевојка,

објеси се Марку око врата:

„Богом брате, Краљевићу Марко,

не дај мене црну Арапину!“

Рече њојзи Краљевићу Марко:

„Посестримо, Туркињо ђевојко,

док је мене и на мене главе,

не дам тебе црном Арапину!

Немој другом казивати за ме,

веће кажи цару и царици

нек ми штогођ за вечеру спреме,

ал' нека ми вина не омале,

нек ми пошљу у Новога хана;

кад Арапин са сватови дође,

нека њега л'јепо дочекају,

и нек тебе даду Арапину,

да у двору не замеће кавге,

а ја знадем ће ћу те отети,

ако бог да и срећа јуначка“.

Оде Марко у хана Новога,

а ђевојка у цареве дворе,

па казује цару и царици
да је дошô Краљевићу Марко.
Кад то зачу царе и царица,
спремише му господску вечеру,
и спремише црвенога вина,
и послаше у Новога хана.
Сједе Марко пити рујно вино,
а Стамбол се стаде затворати;
дођ' ханџија да затвори врата,
пита њега Краљевићу Марко:
„Што се тако рано затворате?“
Ханџија му право казиваше:
„Оj, бога ми, незнани јуначе,
Арапин је шћерецу испросио
на срамоту у цара нашега,
вечерас ће доћи по ђевојку;
од његова страха великога
ми се тако рано затворамо“.
Не да Марко затворити врата,
већ он стаде да види Арапа
и његове кићене сватове.
Стаде јека бијела Стамбола,
ал' ето ти црна Арапина
на кобили танкој бедевији,

и за њиме пет стотина свата,
пет стотина црнијех Арапа:
Арап ђевер, стари сват Арапин,
а Арапин црни младожења;
скаче пуста под њим бедевија,
испод ногу камен излијеће,
те разбија хане и дућане.
Кад су били испред Новог хана,
онда Арап сам себе говори:
„Боже мили, чуда великога!
Цијел Стамбол јесте позатворан
од мојега страха великога,
осим врата од Новога хана!
Да л' у њему ниђе никог нема?
Да л' је како лудо и манито,
које јоште за мој страх не знаде?“
Оде Арап пред цареве дворе,
и ту тавну ноћцу преноћише.
Кад ујутру јутро освануло,
цар изведе Арапу ђевојку,
и опреми рухо ђевојачко:
натовари дванаест товара.
Пође Арап кроз Стамбол бијели
са ђевојком и са сватовима.

Кад су били испред Нова хана,
опет ханска врата отворена;
Арап нагна танку бедевију,
да погледа тко има у хану:
Марко сједи насред Новог хана,
те он пије црвенику вино;
не пије га чим се вино пије,
већ леђеном од дванаест ока,
пола пије, пола Шарцу даје.
Шћаше Арап да заметне кавгу,
али Шарац свезан на вратима,
не даде му унутра уићи,
већ кобилу бије по ребрима.
Арапин се у сватове врати,
па одоше низ Стамбол-чаршију.
Тада уста Краљевићу Марко,
он изврати ћурак од курјака,
и изврати калу од курјака;
своме Шарцу потеже колане,
па објеси мјешину са вином,
с друге стране тешку топузину,
да не крива ни тамо ни амо;
он узима копље убојито,
пак се скаче Шарцу на рамена,

ишћера га на Стамбол-чаршију.
Када стиже арапске сватове,
одмах стаде заметати кавгу
и прогонит стражње мимо прве;
кад дођера Шарца до ђевојке,
он погуби кума и ђевера.
Глас допаде црном Арапину:
„Зла ти срећа, црни Арапине!
Стиже јунак у твоје сватове;
коњ му није коњи каквино су,
веће шарен како и говече;
нит' је јунак кô што су јунаци:
на њему је ћурак од курјака,
на глави му кала од курјака,
нешто му се у зубима црни
као јагње од пола године;
како стиже, он заметну кавгу,
и прогони стражење мимо прве,
погуби ти кума и ђевера“.
Врати Арап сиву бедевију,
па говори Краљевићу Марку:
„Зла ти срећа, незнани јуначе!
Који те је ђаво навратио
да ти дођеш у моје сватове,

да погубиш кума и ђевера?

Или си луд и ништа не знадеш?

Ил' си силан, пак си полудио?

Или ти је живот омрзнуо?

А тако ми моје вјере тврде,

потегнућу дизген бедевији,

седам ћу те пута прескочити,

седам отуд, а седам одовуд,

пак ћу онда тебе одсјећ главу“.

Ал' говори Краљевићу Марко:

„Бре, не лажи, црни Арапине!

Ако бог да и срећа јуначка,

ти до мене ни доскочит нећеш,

а камоли мене прескочити!“

Ал' да видиш црног Арапина!

Кад покупи дизген бедевији,

пак је уд'ри оштром бакрачалијом,

доиста га прескочити шћаше;

ал' не даде Шарац од мејдана,

већ се пропе он на ноге стражње,

и кобилу на предње дочека,

и мало је довати зубима,

те јој уво десно одадрије,

сва кобила у крви огрезну.

Да је коме стати те виђети
кад удари јунак на јунака:
црни Арап на Краљића Марка!
Нити може погубити Марка,
нит' се даде Арап погубити;
стоји звека бриткијех сабља,
ћераше се четири сахата.
Када виђе црни Арапине
да ће њега освојити Марко,
он окрену танку бедевију,
па побјеже кроз Стамбол-чаршију.
За њиме се натурио Марко;
ал' је брза пуста бедевија,
брза му је као горска вила,
и тијаше да утече Шарцу.
Паде Марку на ум топузина,
пак заљуља покрај себе њоме,
стиж' Арапа међу плећи живе;
Арап паде, а Марко допаде,
одсијече од Арапа главу,
и увати танку бедевију.
Он се врати кроз Стамбол-чаршију,
ал' од свата нигђе никог нема,
сама стоји лијепа ђевојка,

и око ње дванаест товара
лијепога руха ђевојачког.
Врати Марко лијепу ђевојку,
одведе је у цареве дворе,
па говори цару честитоме:
„Ето, царе, лијепе ђевојке,
а ето ти од Арапа главе,
а ето ти дванаест товара,
што с' спремио руха уз ђевојку“.
Па он врати својега Шарина,
оде право бијелу Прилипу.
Кад ујутру јутро освануло,
спрема царе седам товар' блага,
а ђевојка седам бошчалука:
нит' су ткани, нити су предени,
ни у ситно брдо увођени,
већ од чиста злата сађевани;
послаше му од злата синију, —
на синији исплетена гуја,
повисоко главу издигнула,
у зубима држи драги камен,
код кога се види вечерати
у по ноћи као у по дана;
послаше му сабљу оковану,

на којој су три балчака златна,
и у њима три драга камена,
и међ' њима царев печат Стоји:
да га везир погубит не може
док честитог цара не запита;
све послаше Краљевићу Марку:
„Ето, Марко, блага неколико;
ако л' тебе понестане блага,
опет дођи поочиму твоме“.

30 МАРКО ПИЈЕ УЗ РАМАЗАН ВИНО

Цар Сулеман јасак учинио:

да с 'не пије уз рамазан вино,

да с' не носе зелене доламе,

да с' не пашу сабље оковане,

да с' не игра колом уз кадуне;

Марко игра колом уз кадуне,

Марко паше сабљу оковану,

Марко носи зелену доламу,

Марко пије уз рамазан вино, —

још нагони оџе и аџије

да и они с њиме пију вино.

Иду Турци цару на парницу:

„Цар-Сулеман', и отац и мајко!

Нијеси ли јасак учинио:

да с' не пије уз рамазан вино,

да с' не носе зелене доламе,

да с' не пашу сабље оковане,

да с' не игра колом уз кадуне?

Марко игра колом уз кадуне,
Марко паше сабљу оковану,
Марко носи зелену доламу,
Марко пије уз рамазан вино;
па му просто да сам пије вино,
већ нагони оџе и аџије
да и они с њиме пију вино!“
Кад је царе разумео речи,
он пошиље два своја чауша:
„Отидите, два чауша млада,
пак кажите Краљевићу Марку
да га царе на диван зазива“.
Отидоше два чауша млада.
Кад дођеше Краљевићу Марку,
али Марко под шатором пије,
пред њим кула од дванаест ока;
беседе му два чауша млада:
„Да чујеш ли, Краљевићу Марко!
Тебе царе на диван зазива,
да ти идеш цару на дивана“.
Расрди се Краљевићу Марко,
па довати ону кулу с вином,
па удара царева чауша:
прште купа а прште и глава,

и проли се и крвца и вино.

Оде Марко цару на дивана,

седе цару до десна колена;

самур-калпак на очи намиче,

а буздован уза се привлачи,

бритку сабљу на крило намиче.

Беседи му царе Сулемане:

„Мој посинко, Краљевићу Марко,

та ја јесам јасак учинио:

да с' не пије уз рамазан вино,

да с' не носе зелене доламе,

да с' не пашу сабље оковане,

да с' не игра колом уз кадуне;

добри људи о злу говорише:

на јаднога Марка потворише:

да ти играш колом уз кадуне,

да ти пашеш сабљу оковану,

да ти носиш зелену доламу,

да ти пијеш уз рамазан вино,

још нагониш оџе и аџије

да и они с тобом пију вино!

Зашто калпак на очи намичеш?

Што л' буздован уза се привлачиш?

Што ли сабљу на крило намичеш?“

Ал' беседи Краљевићу Марко:

„Поочиме, царе Сулемане,

ако пијем уз рамазан вино,

ако лијем, вера ми доноси.

Ак' нагоним оџе и аџије,

не може ми та образ поднети

да ја пијем, они да гледају, —

нек не иду мени у меану.

Ако л' носим зелену доламу,

млад сам јунак и доликује ми.

Ако л' пашем сабљу оковану,

ја сам сабљу за благо купио.

Ако играм колом уз кадуне,

ја се, царе, нисам оженио, —

и ти с', царе, био неожењен.

Ако калпак на очи намичем,

чело гори, с царем се говори.

Што буздован уза се привлачим

и што сабљу на крило намичем,

ја се бојим да не буде кавге;

ако би се заметнула кавга,

тешко оном тко ј' најближе Марка!“

Гледи царе на четири стране,

не има ли тко ближе до Марка:

ал' код Марка нигди никог нема,

већ најближе царе Сулемане.

Цар с' одмиче, Марко се примиче,

док дотера цара до дувара:

цар се маша руком у џепове,

он извади стотину дуката,

па и даје Краљевићу Марку:

„Иди, Марко, те се налиј вина!“

31 МАРКО КРАЉЕВИЋ И МУСА КЕСЕЦИЈА

Вино пије Муса Арбанаса
у Стамболу у крчми бијелој.
Кад се Муса накитио вина,
онда поче пијан бесједити:
„Ево има девет годиница
како дворим цара у Стамболу,
ни издворих коња ни оружја,
ни доламе нове ни половне;
ал' тако ми моје вјере тврде,
одврћ ћу се у равно приморје,
затворићу скеле око мора
и друмове около приморја,
начинићу кулу у приморју,
око куле гвоздене ченгеле,
вјешаћу му хоџе и хаџије“.
Што гођ Туре пјано говорило,
то тријезно бјеше учинило:
одврже се у приморје равно,

позатвора скеле око мора
и друмове около приморја,
куд пролази царевина благо,
на годину по триста товара;
све је Муса себе уставио;
у приморју кулу начинио,
око куле гвоздене ченгеле,
вјеша цару хоџе и хаџије.
Када цару тужбе додијаше,
посла на њга Ћуприлић-везира
и са њиме три хиљаде војске.
Кад дођоше у равно приморје,
све поломи Муса по приморју
и ухвати Ћуприлић-везира,
савеза му руке наопако,
а свеза му ноге испод коња,
па га посла цару у Стамбола.
Стаде царе мејданџије тражит,
обећава небројено благо,
тко погуби Мусу Кесеџију.
Како који тамо одлазаше,
већ Стамболу он не долазаше.
То се царе љуто забринуо;
ал' му вели хоџа Ћуприлићу:

„Господине, царе од Стамбола,
да је сада Краљевићу Марко,
згубио би Мусу Кесеџију“.
Погледа га царе попријеко,
па он проли сузе од очију:
„Прођи ме се, хоџа Ћуприлићу!
Јер помињеш Краљевића Марка?
И кости су њему иструнуле:
има пуно три године дана
како сам га вргô у тавницу,
нијесам је више отворио“.
Вели њему хоџа Ћуприлићу:
„На милости, царе господине!
Шта би дао ономе јунаку
који би ти жива казô Марка?“
Вели њему царе господине:
„Дао бих му на Босни везирство
без промјене за девет година,
да не тражим паре ни динара“.
Скочи хоџа на ноге лагане,
те отвори на тавници врата,
и изведе Крањевића Марка,
изведе га пред цара честитог:
коса му је до земљице црне, —

полу стере, полом се покрива;
нокти су му — орати би могô;
убила га мемла од камена,
поцрнио као камен сињи.
Вели царе Краљевићу Марку:
„Јеси л' ђегођ у животу, Марко?“
„Јесам, царе, али у рђаву.“
Сједе царе казивати Марку
што је њему Муса починио;
па он пита Краљевића Марка:
„Можеш ли се, Марко, поуздати
да отидеш у приморје равно,
да погубиш Мусу Кесеџију?
Дађу блага колико ти драго“.
Вели њему Краљевићу Марко:
„Аја, богме, царе господине!
Убила ме мемла од камена,
ја не могу ни очима гледат,
камол' с Мусом мејдан дијелити!
Намјести ме ђегођ у механу,
примакни ми вина и ракије,
и дебела меса овнујскога,
и бешкота леба бијелога;
да посједим неколико дана,

казаћу ти кад сам за мејдана“.
Цар добави три бербера млада:
један мије, други Марка брије,
а трећи му нокте сарезује;
намјести га у нову механу,
примаче му вина и ракије,
и дебела меса овнујскога,
и бешкота леба бијелога.
Сједе Марко три мјесеца дана,
док је живот мало повратио;
пита царе Краљевића Марка:
„Можеш ли се веће поуздати?
Досади ми љута сиротиња
све тужећи на Мусу проклетог“.
Вели Марко цару честитоме:
„Донеси ми суве дреновине
са тавана од девет година,
да огледам може ли што бити“.
Донеше му суву дреновину;
стеже Марко у десницу руку,
прште дрво надвоје, натроје,
ал’ из њега вода не удари:
„Богме, царе, још’те није време“.
Тако стаде још’те мјесец дана,

док се Марко мало поначини.

Када виђе да је за мајдана,

онда иште суву дреновину.

Донесоше дреновину Марку;

кад је стеже у десницу руку,

прште пуста надвоје, натроје,

и дв'је капље воде искочише.

Тада Марко цару проговара:

„Прилика је, царе, од мејдана".

Па он оде Новаку ковачу:

„Куј ми сабљу, Новаче ковачу,

какву ниси прије саковао!"

Даде њему тридесет дуката,

па он оде у нову механу,

пије вино три-четири дана,

пак дошета опет до Новака:

„Јеси л', Ново, сабљу саковао?"

Изнесе му сабљу саковану.

Вели њему Краљевићу Марко:

„Је ли добра, Новаче Ковачу?"

Новак Марку тихо говорио:

„Ето сабље, а ето наковња,

ти огледај сабљу каква ти је".

Ману сабљом и десницом руком

и удари по наковњу Марко,
наковња је пола пресјекао,
па он пита Новака ковача:
„Ој, бога ти, Новаче ковачу,
јеси л' икад бољу саковао?“
„Ој, бога ми, Краљевићу Марко,
јесам једну бољу саковао,
бољу сабљу, а бољем јунаку:
кад с' одврже Муса у приморје,
што сам њему сабљу саковао,
кад удари њоме по наковњу,
ни трупина здрава не остаде.“
Ражљути се Краљевићу Марко,
па говори Новаку ковачу:
„Пружи руку, Новаче ковачу,
пружи руку — да ти сабљу платим!“
Превари се, уједе га гуја,
превари се, пружи десну руку;
ману сабљом Краљевићу Марко,
одс'јече му руку до рамена:
„Ето сада, Новаче ковачу,
да не кујеш ни боље ни горе;
а нај тебе стотину дуката,
те се рани за живота твога“.

Даде њему стотину дуката,
па посједе Шарца од мејдана,
оде право у приморје равно;
све се скита, а за Мусу пита.
Једно јутро бјеше поранио
уз клисуру тврда Качаника,
ал' ето ти Мусе Кесеџије,
на вранчићу ноге прекрстио,
топузину баца у облаке,
дочекује у бијеле руке.
Кад се један другом прикучише,
рече Марко Муси Кесеџији:
„Дели-Муса, уклон' ми се с пута,
ил' с' уклони, ил' ми се поклони!"
Ал' говори Муса Арбанаса:
„Прођи, Марко, не замећи кавге,
ил' одјаши да пијемо вино;
а ја ти се уклонити нећу
ако т' и јест родила краљица
на чардаку, на меку душеку,
у чисту те свилу завијала,
а злаћеном жицом повијала,
одранила медом и шећером;
а мене је љута Арнаутка

код оваца на плочи студеној,
у црну ме струку завијала,
а купином лозом повијала,
одранила скробом овсенијем;
и још ме је често заклињала
да се ником не уклањам с пута“.
Кад то зачу од Прилепа Марко,
он тад пушћа своје бојно копље
своме Шарцу између ушију
дели-Муси у прси јуначке;
на топуз га Муса дочекао,
преко себе копље претурио,
пак потеже своје бојно копље
да удари Краљевића Марка;
на топуз га Марко дочекао,
пребио га на три половине.
Потегоше сабље оковане,
један другом јуриш учинише:
ману сабљом Краљевићу Марко,
дели-Муса буздован подбаци,
преби му је у три половине,
пак потеже своју сабљу нагло
да удари Марка Краљевића,
ал’ подбаци топузину Марко,

и изби му сабљу из балчака.

Потегоше перне буздоване,

стадоше се њима ударати;

буздован'ма пера обломише,

бацише их у зелену траву,

од добријех коња одскочише,

шчепаше се у кости јуначке

и погнаше по зеленој трави.

Намјери се јунак на јунака,

дели-Муса на Краљића Марка;

нити може да обори Марка,

нит' се даде Муса оборити.

Носише се љетни дан до подне;

Мусу б'јела пјена попанула,

Краљевића б'јела и крвава.

Проговара Муса Кесеџија:

„Мани, Марко, јали да оманем!"

Омахује Краљевићу Марко,

ал' не може ништа да учини;

тад ману Муса Кесеџија,

удри Марка у зелену траву,

пак му сједе на прси јуначке.

Ал' процвиље Краљевићу Марко:

„Ђе си данас, посестримо вило?

Ђе си данас? нијђе те не било!

Еда си се криво заклињала:

ђе гођ мене до невоље буде,

да ћеш мене бити у невољи?“

Јави му се из облака вила:

„Зашто, брате, Краљевићу Марко!

Јесам ли ти, болан, говорила

да не чиниш у нећељу кавге?

Срамота је двоме на једнога;

ђе су тебе гује из потаје?“

Гледну Муса брду и облаку,

откуд оно вила проговара;

мече Марко ноже из потаје,

те распори Мусу Кесеџију

од учкура до бијела грла;

мртав Муса притиснуо Марка,

и једва се ископао Марко.

А кад стаде Марко преметати,

ал’ у Муси три срца јуначка,

троја ребра једна по другијем;

једно му се срце уморило,

а друго се јако разиграло,

на трећему љута гуја спава.

Када се је гуја пробудила,

мртав Муса по ледини скаче;
још је Марку гуја говорила:
„Моли бога, Краљевићу Марко,
ђе се нисам пробудила била
док је Муса у животу био,
од тебе би триста јада било!“
Кад то виђе Краљевићу Марко,
проли сузе низ бијело лице:
„Јаох мене до бога милога,
ђе погубих од себе бољега!“
Па он Муси одсијече главу
и баци је Шарцу у зобницу,
однесе је бијелу Стамболу.
Кад је баци пред цара честитог,
цар је од стрâ на ноге скочио;
вели њему Краљевићу Марко;
„Не бој ми се, царе господине!
Како би га жива дочекао
кад од мртве главе поиграваш?“
Цар му даде три товара блага.
Оде Марко бијелу Прилипу,
оста Муса уврх Качаника.

32 МАРКО КРАЉЕВИЋ И ЂЕМО БРЂАНИН

Славу слави Краљевићу Марко,

славу слави светога Ђорђија.

У Марка су млоге узавнице:

двјеста попа, триста калуђера,

и дванаест српскијех владика,

и четири старе патријаре,

од осталог ни броја не има.

Свему доста пива и јестива;

ал' говори стари калуђере:

„Вала тебе, Краљевићу Марко!

Свега имаш у бијелу двору,

још да имаш рибе од Орида!“

Мучно бјеше Краљевићу Марку,

па дозива слугу Богосава,

додаје му чашу и матару:

„Точи вино, Богосаве слуго!

Редом чаше око совре даји,

немој кога прескочити, слуго!“

Па он оде низ бијелу кулу,
те опрема Шарца од мејдана.
За њим стара пристанула мајка,
па је Марку тихо бесједила:
„Ја мој синко, Краљевићу Марко,
немој носит ништа од оружја!
Ти се јеси крви научио,
учинићеш крвцу о празнику“.
Нуто Марку велике невоље!
Мучно му је ићи без оружја,
а још горе не послушат мајке:
не ће узет ништа од оружја,
већ посједе Шарца од мајдана,
окрену га низ поље зелено,
оде право бијелу Ориду.
Кад је био води на ћуприју,
ал’ ето ти једнога јунака,
на дорату ноге прекрстио,
топузину баца у облаке,
дочекује у бијеле руке;
божју помоћ називаше Марку,
лијепо му Марко приватио.
Вели јунак од Прилипа Марку:
„Оj, бога ти, незнана делијо,

нијеси ли отуд од Прилипа,
од оџака Краљевића Марка?
Је ли Марко код бијела двора?
Има л' Марко доста узавница?"
Вели њему Краљевићу Марко:
„Ој, бога ми, незнани јуначе,
ја сам јутрос од Прилипа била,
код двора је Краљевићу Марко,
слави Марко свога светитеља;
има Марко доста узавница".
Вели њему незнан добар јунак:
„Нека има, незнана делијо;
ако бог да и срећа јуначка,
сврa ће му у крв огрезнути,
бога ми ћу њега објесити
баш о вратим' бијела Прилипа:
давно ми је брата погубио,
погубио Мусу Кесеџију".
Па окрену коња дорaтаста,
оста јадан Марко гледајући.
Свакојако мисли и премишља:
да би му се казивао Марко,
хоће њега Туре погубити,
јер не има ништа од оружја;

да га пусти бијелу Прилипу,
хоће исјећ млоге узавнице
а тражећи по оцаку Марка.
Све мислио, на једно смислио,
па он викну из грла бијела:
„Куд ћеш тамо, Ђемо Брђанине?
Ево, море, Краљевића Марка!“
Поврати се Ђемо Брђанине.
Поузда се Краљевићу Марко
да ће утећ на своме Шарину,
па побјеже пољем широкијем;
за њиме се Ђемо натурио.
Брз је Шарац, утећи му шћаше,
ал’ потеже Ђемо топузину,
па заљуља покрај себе њоме —
јадна Марка међу плећи живе,
паде Марко у зелену траву.
Марко паде, а Ђемо допаде,
свеза Марку наопако руке,
па извади синџир из егбета,
окова га све у гвожђе љуто:
а на ноге двоје букагије,
а на руке двоје белензуке,
а на грло синџир-вожђе тешко;

па посједе његова Шарина,
а дората води у поводу,
привезао Марка за дората,
оде право бијелу Ориду,
под Оридом вјешала огради
да објеси Краљевића Марка..
Моли му се господа ришћанска:
„Богом брате, Ђемо Брђанине,
ту нам немој објесити Марка,
неће родит вино ни шеница,
ево тебе три товара блага!“
Узе Ђемо три товара блага,
води Марка граду Вучитрну,
па под градом вјешала огради,
хоће Ђемо да објеси Марка.
Моли му се господа ришћанска:
„Богом брате, Ђемо Брђанине,
ту нам немој објесити Марка,
неће родит вино ни шеница,
ево тебе три товара блага!“
Узе Ђемо три товара блага,
гони Марка бијелу Звечану,
и ту Ђемо вјешала огради
да објеси Краљевића Марка.

Моли му се господа звечанска:

„Богом брате, Ђемо Брђанине,

Ту нам немој објесити Марка,

неће родит вино ни шеница,

ево тебе три товара блага!

Узе Ђемо три товара блага.

Отале се Ђемо подигао

кроз некакву Јањину планину.

Тешко Ђемо ожедњео бјеше,

дели-Марку тихо говораше:

„Знаш ли, Марко, воде ја механе?

Тешко ме је освојила жеђа“.

Вели њему Краљевићу Марко:

„Тако, Ђемо, не раде јунаци,

већ закољу коња ја сокола,

налију се крви од гр’оца“.

Вели њему Ђемо Брђанине:

„Нит’ ћу клати коња ни сокола,

већ ћу заклат тебе Краљевића,

па се напит крви од гр’оца“.

Па потеже сабљу оковану

да закоље Краљевића Марка.

Вели њему Краљевићу Марко:

„Има, Ђемо, бијела механа,

и проклета крчмарица Јања,

сад ће ми се осветити Јања:

доста сам јој вина потрошио,

а нијесам дао ни динара“.

То је Ђемо једва дочекао.

У то доба пали пред механу,

а испаде крчмарица Јања.

Кад сагледа савезана Марка,

Марко на њу очим’ превађује,

насмеја се крчмарица Јања:

„Бе аферим, јунак од јунака!

Боже мили, на свему ти вала

кад ја виђех савезана Марка!

Појићу те, Брђанине Ђемо,

без бијеле паре и динара,

баш ак’ хоћеш три бијела дана“.

Па под Ђемом коња уватила,

одведе га у механу билу,

донесе му вина и ракије.

Пије вино Брђанине Ђемо,

а наздравља Краљевићу Марку,

наздравља му, али му не даје.

Кад се Ђемо накитио вина,

донесе му крчмарица Јања

рујна вина од седам година,
меће у њег биље свакојако.
Паде Ђемо главом без узглавља,
скочи Јања на ноге лагане,
па свом побру гвожђе отвораше,
а на Ђема Марко удараше.
Кад удари синџир-гвожђе тешко,
па засједе пити рујно вино,
удари га чизмом и мамузом:
„Устан', Ђемо, да пијемо вино!"
Кад погледа Ђемо Брђанине
више себе Марка Краљевића,
а на врату синџир-гвожђе тешко,
скочи Ђемо на ноге лагане;
синџир-гвожђе земљи притезаше,
он потеже рукам' и ногама, —
попуцују руке из рамена,
попуцују ноге из колена;
ал' је тврдо гвожђе уватило.
Сједе Ђемо на земљицу црну,
Марко сједе лити мрко вино,
а наздравља Ђему Брђанину,
наздравља му, али му не даје.
Кад се Марко накитио вина,

онда Шарца свеза за дората,
а за Шарца Ђема Брђанина,
па усједе Ђемова дората,
оде право граду Вучитрну.
Изилази господа ришћанска:
„Богом брате, Краљевићу Марко,
објеси нам Ђема Брђанина,
ево тебе три товара блага!“
Марко њима три товара врати,
што су дали Ђему Брђанину,
па он оде бијелу Звечану.
Ту господа српска излазила:
„Богом брате, Краљевићу Марко,
објеси нам Ђема Брђанина,
ево тебе три товара блага!“
Марко њима три товара врати,
што су дали Ђему Брђанину;
оде Марко бијелу Ориду.
Ту излази господа ришћанска:
„Богом брате, Краљевићу Марко,
објеси нам Ђема Брђанина,
ево тебе три товара блага!“
Марко неће да узима блага,
већ он њима три товара врати,

што су дали Ђему Брђанину.

Код Орида начини вјешала,

и објеси Ђема Брђанина;

па он узе рибе са Орида,

оде право бијелу Прилипу

те он слави свога светитеља.

33 МАРКО КРАЉЕВИЋ И БЕГ КОСТАДИН

Коње јашу до два побратима:

бег Костадин и Краљевић Марко;

бег Костадин беседио Марку:

„Побратиме, Краљевићу Марко,

да ти мени о јесени дођеш,

о јесени, о Дмитрову данку,

а о моме крсноме имену,

па да видиш части и поштења,

а и лепа, брате, дочекања,

и господске ђаконије редом“.

Ал’ беседи Краљевићу Марко:

„Не вали се, беже, с дочекањем!

Кад ја тражи брата Андријаша,

ја се деси у двору твојему

о јесени, о Дмитрову данку,

а о твоме крсноме имену, —

видио сам твоје дочекање,

и види ти до три нечовештва“.

Ал’ беседи беже Костадине:

„Побратиме, Краљевићу Марко,

та каква ми нечовештва кажеш?“

Вели њему Краљевићу Марко:

„Прво ти је, брате, нечовештво:

дођоше ти до две сиротице

да ј’ нараниш леба бијелога

и напојиш вина црвенога,

а ти велиш двема сиротама:

„Ид’т’ одатле, један људски гаде!

Не гад’те ми пред господом вина!“

А мени је жао, беже, било,

жао било двеју сиротица,

па ја узе до две сиротице,

одведо и доле на чаршију,

нарани и леба бијелога

и напоји вина црвенога,

па покроји на њи чисти скерлет,

чисти скерлет и зелену свилу,

па и онда посла двору твоме,

а ја, беже, гледим из прикрајка

како ћеш и онда дочекати;

а ти узе једно сирочади,

узе њега на лијеву руку,

друго узе на десницу руку,
однесе и у дворе за столе:
„Једˊте, пијте, господски синови!“
Друго ти је, беже, нечовештво:
што су били стари господари,
па су своју азну изгубили,
и на њима стари скерлет беше,
оне мећеш у доњу трпезу;
а који су нови господари,
и одскора азну заметнули,
и на њима нови скерлет беше,
оне мећеш у горњу трпезу,
пред њи носиш вино и ракију
и господску ђаконију редом.
Треће ти је, беже, нечовештво:
ти имадеш и оца и мајку,
ниједнога у асталу нема,
да ти пије прву чашу вина“.

34 ЛОВ МАРКОВ С ТУРЦИМА

Лов ловио Мурате везире,

лов ловио по гори зеленој

са својијех дванаест делија

и с трин'естим Краљевићем Марком:

лов ловили три бијела дана,

и не могли ништа уловити.

Намјера их нанијела била

на зелено у гори језеро,

по ком плове утве златокриле;

пусти везир својега сокола

да увати утву златокрилу,

она му се не да ни гледати,

већ се диже небу под облаке;

соко паде на јелу зелену.

Тад говори Краљевићу Марко:

„Је ли тестир, Мурате везире,

да ја пустим мојега сокола

да увати утву златокрилу?“

Вели њему Мурате везире:

„Јесте тестир, зашто није, Марко!“

Пусти Марко својега сокола,

он одлеће небу под облаке,

и увати утву златокрилу,

пак с њом паде под зелену јелу.

Кад то соко угледа везирев,

врло му се тешко учинило,

а наваду лошу научио:

отимати ловак од другога;

залеће се к Маркову соколу

да му отме утву златокрилу;

али Марков соко јогуница,

као што је и његов господар:

он не даде утве златокриле,

већ сокола шчепа везирева,

па му просу оно сиво перје.

Кад то виђе Мурате везире,

врло му се жао учинило,

пак он узе Маркова сокола

те га уд’ри о јелу зелену

и преби му оно десно крило,

па обрну кроз гору зелену

са својијех дванаест делија.

Стаде писка Маркова сокола,
као љуте у камену гује;
Марко узе својега сокола,
пак му стаде завијати крило
и с љутитим гласом говорити:
„Тешко мене и тебе, соколе,
лов ловећи с Турци без Србаља,
лов ловећи, криво дијелећи!“
Кад соколу он завио крило,
тада скочи Шарцу на рамена,
пак пођера преко горе чарне;
Шарац иде као горска вила,
брзо иде, далеко одмиче,
одмах бише накрај горе чарне,
и углаше у пољу везира
и његових дванаест делија.
Обазре се Мурате везире,
па кад виђе Краљевића Марка,
он говори својим делијама:
„Ђецо моја, дванаест делија,
видите ли онај прамен магле,
прамен магле испод горе чарне?
У магли је Краљевићу Марко, —
гле како је нељутио Шарца!

Нека бог зна, добра бити неће“.

Утом стиже Краљевићу Марко,

пак потрже сабљу од бедрице,

и окупи Мурата везира:

побјегоше по пољу делије,

као врапци од копца по трњу;

стиже Марко Мурата везира

и русу му одсијече главу,

а од младих дванаест делија

он начини двадест и четири...

35 МАРКО КРАЉЕВИЋ УКИДА СВАДБАРИНУ

Поранио Краљевићу Марко,

поранио низ Косово равно.

Кад је био на води Сервани,

сукоби га Косовка девојка;

божју помоћ назива јој Марко:

„Божја помоћ, Косовко девојко!“

Девојка се до земље поклања:

„Здраво да си, делијо незнана!“

Ал’ јој Марко поче беседити:

„Драга сестро, Косовко девојко,

лепа ти си, секо, млађа била!

Красна ти си стаса и узраста,

руменила, господска погледа!

Ал’ те, секо, коса покварила;

јер си тако, секо, оседила?

С ког си млада срећу изгубила?

Ил’ са себе, ил’ са своје мајке,

или са свог стара родитеља?“

Проли сузе Косовка девојка,
па говори Краљевићу Марку:
„Драги брато, делијо незнана,
с себе срећу изгубила нисам,
ни са себе, ни са своје мајке,
ни са свога стара родитеља;
већ сам јадна срећу изгубила:
ево има девет годин' дана
како дође Арап прекоморац,
па од цара Косово закупи,
и наметну зулум на Косово:
Косово га и пои и рани;
па је други зулум наметнуо:
ко с' удаје — тридесет дуката,
ко се жени — тридест и четири;
који има те толико даде,
тај се јунак може оженити
и девојка млада удомити,
а у мене браћа сиромашна,
нема блага да Арапу даду:
у томе сам јадна заостала,
те се нисам млада удомила;
са тога сам срећу изгубила.
Па још за то не би ни жалила,

што нам с’ не да младим удавати
и јунаком младим оженити,
него ево и веће невоље,
још је већи зулум наметнуо:
на ноћ иште младу и девојку,
па девојку Арапине љуби,
а невесту слуге Арапове.
Обреди се све Косово редом:
даваше му младе и девојке;
ево мени тужној редак дође
да довече идем Арапину,
да му ноћас, јадна, будем љуба,
па ја мислим и размишљам мисли:
мили боже, што ћу и како ћу?
Ил’ ћу јадна у воду скочити,
или ћу се млада обесити;
волим, брате, изгубити главу
нег’ љубити свој земљи душмана“.
Ал’ беседи Краљевићу Марко:
„Драга сестро, Косовко девојко,
не шали се, у воду не скачи,
немој себи смрти учинити,
немој, секо, душе огрешити!
Већ ми кажи Арапове дворе,

гди су двори Арапина црна?

Имам речи беседити с њиме“.

Девојка му поче беседити:

„Драги брато, незнана делијо,

а што питаш Арапове дворе?

Што и питаш? остали му пусти!

Може да си нашао девојку,

пак му идеш, носиш свадбарину;

а можда си јединац у мајке,

па ћеш, брате, тамо погинути,

па што ће ти саморана мајка?“

Марко с’ маши руком у џепове,

те извади тридесет дуката,

па и даје Косовки девојки:

„На ти, секо, тридесет дуката,

пак ти иди своме белом двору,

пак се рани док ти с’ срећа јави;

само кажи Арапове дворе,

ја ћу платит свадбарину за те.

Зашто би ме Арап погубио

кад ја имам, сестро, доста блага, —

могô б’ платит све Косово равно,

камол’ не би за се свадбарину?“

Девојка му поче беседити:

„Нису двори, већ шатори пусти.
Погледајде доле низ Косово:
гди се онај свилен барјак вије,
онде ј’ шатор црног Арапина,
око њега зелена авлија,
сва авлија главам’ накићена:
ево нема још недеља дана
како ј’ проклет Арап исекао
седамдесет и седам јунака,
Косоваца тужни ђувегија;
Арап има четрдесет слугу,
што чувају стражу око њега“.
А кад Марко саслушао речи,
крену Шарца, оде низ Косово,
добра Шарца врло расрдио:
из копита жива ватра сева,
из ноздрва модар пламен лиже;
срдит Марко језди низ Косово,
рони сузе низ јуначко лице,
а кроз сузе гњевно проговара:
„Ој давори, ти Косово равно,
шта си данас дочекало тужно,
после нашег кнеза честитога,
да Арапи сад по теби суде!

Ја срамоте поднети не могу,
ни жалости велике трпити,
да Арапи таки зулум чине
и да љубе младе и девојке.
Данас ћу вас, браћо, осветити,
осветити, или погинути“.
Оде Марко право пред шаторе;
угледа га Арапова стража,
па казује црну Арапину:
„Господине, Арап-прекоморче,
чудан јунак језди низ Косово
на витезу коњу шареноме;
добра коња врло расрдио:
из копита жива ватра сева,
из ноздрва модар пламен лиже;
оће јунак на нас ударити!“
Ал’ беседи Арапине црни:
„Децо моја, четрдесет слугу,
не сме јунак на нас ударити;
ваљаде је нашао девојку,
па нам иде, носи свадбарину, —
жао му је што ће дати благо,
са тога се врло расрдио.
Већ изид’те пред нашу авлију,

па јунака дочекајте лепо,
пред њиме се смерно поклоните,
под њим добра коња приватите,
примите му коња и оружје,
пустите га мени под шаторе;
нећу блага, узећу му главу,
да добијем коња према себе“.
Испадоше Арапове слуге
да под Марком добра коња приме,
а кад близу угледаше Марка,
не смедоше пред Марка изићи;
беже слуге под шатор Арапу,
па се крију за Арапа слуге,
покривају сабље јапунџети —
да им Марко не види сабаља.
И сам Марко у авлију уђе;
пред шатором одседнуо Шарца,
своме Шарцу тако беседио:
„Одај, Шаро, и сам по авлији,
а ја идем под шатор Арапу;
наоди се шатору на врати —
ако б’ мени до невоље било“.
Пак се Марко под шатора шеће:
Арап седи, пије вино ладно,

служи му га млада и девојка;
божју помоћ називао Марко:
„Божја помоћ, драги господине!“
Арап њему лепше одговара:
„Здрав, јуначе, делијо незнана!
Од’, јуначе, да пијемо вина,
па ми кажи што си ми дошао“.
Ал’ беседи Краљевићу Марко:
„Немам каде с тобом пити вина,
а добро сам до тебе дошао,
врло добро, боље бит не може:
ја испроси лепоту девојку,
осташе ми на друму сватови,
дошао сам, донô свадбарину,
да дам благо, да водим девојку,
да ми нико на пута не стане;
кажи мени што је свадбарине?“
Арап лепо Марку проговара:
„Та ти за то и одавно знадеш:
ко с’ удаје — тридесет дуката,
ко се жени — тридест и четири;
ти се видиш јунак од мејдана,
није квара да стотину дадеш!“
Марко с’ маши руком у џепове,

пред Арапа три дуката баци:

„Веруј мени, више немам блага,

већ кад би ме тео причекати

док се вратим с лепотом девојком,

тамо ће ме даривати лепо,

све ћу теби поклонити даре,

теби даре, а мени девојка“.

Цикну Арап као змија љута:

„У мен’, курво, вересије нема!

Не даш блага, са мном се подсмеваш!“

Па потрже тешка буздована,

те удара Краљевића Марка,

удари га три-четири пута;

насмеја се Краљевићу Марко:

„Ој јуначе, Арапине црни,

ил’ се шалиш, ил’ од збиље бијеш?“

Цичи Арап као змија љута:

„Не шалим се, већ од збиље бијем“.

Али Марко поче беседити:

„А ја мислим да се шалиш, тужан!

А кад, море, ти од збиље бијеш,

и ја имам нешто буздована,

да те куцнем три-четири пута;

колико си мене ударио,

толико ћу тебе ударити,
па ћем' онда на поље изићи
и изнова мејдан започети".
Трже Марко буздована свога,
пак удари Арапина црна:
како га је лако ударио,
искиде му из рамена главу!
Насмеја се Краљевићу Марко:
„Боже мили, на свем теби вала,
кад брж' оде са јунака глава!
Кан' да није на њему ни била!"
Трже Марко сабљу од појаса,
пак зареди Арапове слуге:
исече му четрдесет слугу,
а четири не кте погубити,
већ и Марко остави за правду,
кој' ће сваком право казивати
како ј' било Арапу и Марку.
Све с авлије поскидао главе,
па је главе саранио лепо,
да ј' не кљују орли и гаврани,
па авлију пусту накитио,
накити је арапским главама,
Арапово благо покупио;

а четири слуге Арапове,
које није тео погубити,
оправи и по Косову Марко,
оправи и на четири стране,
те телале по Косову слуге:
„Гди девојка има за удају,
нека тражи себи господара,
нек с'удаје док је за младости;
а гди јунак има за женидбу,
нек се жени, нека љубу тражи;
одсад више нема свадбарине,
Марко за све свадбарину плати".
Све повика мало и велико:
„Бог да живи Краљевића Марка,
који земљу од зла избавио,
који сатр земљи зулумћара!
Проста м' била и душа и тело!"

36 ОРАЊЕ МАРКА КРАЉЕВИЋА

Вино пије Краљевићу Марко
са старицом Јевросимом мајком;
а кад су се напојили вина,
мајка Марку стаде бесједити:
„О мој синко, Краљевићу Марко,
остави се, синко, четовања,
јер зло добра донијети неће,
а старој се досадило мајци
све перући крваве хаљине;
већ ти узми рало и волове,
пак ти ори брда и долине,
те сиј, синко, шеницу бјелицу,
те ти рани и мене и себе“.
То је Марко послушао мајку:
он узима рало и волове;
ал’ не оре брда и долине,
већ он оре цареве друмове.
Отуд иду Турци јањичари,

они носе три товара блага,
па говоре Краљевићу Марку:
„Море, Марко, не ори друмова!“
„Море, Турци, не газ’те орања!“
„Море, Марко, не ори друмова!“
„Море, Турци, не газ’те орања!“
А када се Марку досадило,
диже Марко рало и волове,
те он поби Турке јањичаре,
пак узима три товара блага,
однесе их својој старој мајци:
„То сам тебе данас изорао!“

37 СМРТ МАРКА КРАЉЕВИЋА

Пранио Краљевићу Марко

у нећељу прије јарког сунца

покрај мора Урвином планином.

Када Марко био уз Урвину,

поче њему Шарац посртати,

посртати и сузе ронити.

То је Марку врло мучно било,

па је Марко Шарцу говорио;

„Давор' Шаро, давор' добро моје!

Ево има сто и шесет лета

како сам се с тобом састануо,

још ми нигда посрнуо ниси,

а данас ми поче посртати,

посртати и сузе ронити:

нека бог зна, добро бити неће!

Хоће једном бити према глави,

јали мојој, јали према твојој!"

То је Марко у ријечи био,

кличе вила с Урвине планине,
те дозива Краљевића Марка:
„Побратиме, Краљевићу Марко,
знадеш, брате, што ти коњ посрће?
Жали Шарац тебе господара,
јер ћете се брзо растанути“.
Али Марко вили проговара:
„Б’јела вило, грло те болело!
Како бих се са Шарцем растао —
кад сам прошô земљу и градове,
и обишô исток до запада,
та од Шарца бољег коња нема,
нит’ нада мном бољега јунака!
Не мислим се са Шарцем растати
Док је моје на рамену главе“.
Ал’ му б’јела одговара вила:
„Побратиме, Краљевићу Марко,
тебе нитко Шарца отет неће,
нит’ ти можеш умријети, Марко,
од јунака ни од оштре сабље,
од топуза ни од бојна копља, —
ти с’ не бојиш на земљи јунака;
већ ћеш, болан, умријети, Марко,
ја од бога, од старог крвника.

Ако л’ ми се вјеровати нећеш,
када будеш вису на планину,
погледаћеш здесна налијево,
опазићеш двије танке јеле, —
сву су гору врхом надвисиле,
зеленијем листом зачиниле,
међу њима бунар вода има;
онђе хоћеш Шарца окренути,
с коња сјаши, за јелу га свежи,
наднеси се над бунар, над воду,
те ћеш своје огледати лице,
па ћеш виђет кад ћеш умријети“.
То је Марко послушао виле:
кад је био вису на планину,
погледао здесна налијево,
опазио двије танке јеле, —
сву су гору врхом надвисиле,
зеленијем листом зачиниле;
онђе Марко окренуо Шарца,
с њега сјао, за јелу га свезô,
наднесе се над бунар, над воду,
над водом је лице огледао,
а кад Марко лице огледао,
виђе Марко кад ће умријети;

сузе проли, па је говорио:

„Лажив св’јете, мој лијепи цв’јете!

Л’јеп ти бјеше, ја замало ходах,

та замало, три стотин’ година!

Земан дође да св’јетом пром’јеним“.

Па повади Краљевићу Марко,

па повади сабљу од појаса,

и он дође до коња Шарина,

сабљом Шарцу осијече главу:

да му Шарац Турком не допадне,

да Турцима не чини измета,

да не носи воде и ђугума;

а кад Марко посијече Шарца,

Шарца коња свога укопао,

боље Шарца нег’ брата Андрију.

Бритку сабљу преби начетверо:

да му сабља Турком не допадне,

да се Турци њоме не поносе,

што је њима остало од Марка,

да ришћанлук Марка не прокуне.

А кад Марко бритку преби сабљу,

бојно копље сломи наседмеро,

па га баци у јелове гране.

Узе Марко перна буздована,

узе њега у десницу руку,
па га баци с Урвине планине
а у сиње, у дебело море;
па топузу Марко бесједио:
„Кад мој топуз из мора изишô,
онда ’ваки ђетић постануо!“
Када Марко сактиса оружје,
онда трже дивит од појаса,
а из џепа књиге без јазије;
књигу пише Краљевићу Марко:
„Ко гођ дође Урвином планином
међу јеле студену бунару,
те затече онђе дели-Марка,
нека знаде да је мртав Марко.
Код Марка су три ћемера блага;
каква блага? све жута дуката!
Један ћу му ћемер халалити
што ће моје т’јело укопати;
други ћемер нек се цркве красе;
трећи ћемер кљасту и слијепу:
нек силјепи по свијету ходе,
нек пјевају и спомињу Марка“.
Како Марко књигу накитио,
књигу врже на јелову грану,

откуда је с пута на погледу;
златан дивит у бунар бацио;
скиде Марко зелену доламу,
просторије је под јелом по трави,
прекрсти се, сједе на доламу,
самур-каллак на очи намаче,
доље леже, горе не устаде.
Мртав Марко крај бунара био
од дан' до дан' нећељицу дана:
ко гођ прође друмом широкијем,
те опази Краљевића Марка,
свако мисли да ту спава Марко,
око њега далеко облази,
јер се боји да га не пробуди.
Ђе је срећа, ту је и несрећа;
ђе несрећа, ту и среће има;
а сва добра срећа изнијела
игумана Светогорца Васа
од бијеле цркве Вилиндара
са својијем ђаком Исаијом;
кад игуман опазио Марка,
на ђалпма десном руком маше:
„Лакше, синко, да га не пробудиш!
Јер је Марко иза сна зловољан,

па нас може оба погубити“.

Гледећ кале како Марко спава,

више Марка књигу опазио,

према себе књигу проучио, —

књига каже да је мртав Марко.

Онда кале коња одсједнуо,

ла привати за делију Марка,

ал' се Марко давно преставио.

Проли сузе проигуман Васо,

јер је њему врло жао Марка;

отпаса му три ћемера блага,

отпасује, себе припасује.

Мисли мисли проигуман Васо

ђе би мртва саранио Марка;

мисли мисли, све на једно смисли:

мртва Марка на свог коња врже,

па га снесе мору на јалију,

с мртвим Марком сједе на галију,

одвезе га право Светој гори,

извезе га под Вилиндар цркву,

унесе га у Вилиндар цркву,

чати Марку што самртну треба,

на земљи му т'јело опојао,

насред б'јеле цркве Вилиндара;

онђе старац укопао Марка,

биљеге му никакве не врже,

да се Марку за гроб не разнаде,

да се њему душмани не свете.

38 СМРТ ВОЈВОДЕ ПРИЈЕЗДЕ

Честе књиге иду за књигама;

од кога ли, коме ли долазе?

Од Мемеда, од цара турскога,

а долазе до Сталаћа града,

до Пријезде, војводе сталаћке:

„О Пријезда, војводо сталаћка,

пошљи мени до три добра твоја:

прво добро — сабљу навалију,

која сече дрвље и камење,

дрво, камен и студено гвожђе;

друго добро — ждрала коња твога,

који коњиц може прелетити

засобице и по два бедена;

треће добро — твоју љубу верну“.

Гледи књигу војвода Пријезда,

ону гледи, другу ситну пише:

„Цар-Мемеде, турски господару,

купи војске колико ти драго,

под Сталаћа кад је теби драго,
удри Сталаћ како ти је драго,
ја ти добра не дам ни једнога:
ја сам сабљу за себе ковао,
а ждрала сам за себе ранио,
а љубу сам за себе довео;
па ти не дам добра ни једнога“.
Диже војску турски цар Мемеде,
диже војску, оде под Сталаћа;
био Сталаћ три године дана,
нит' му одби дрва ни камена,
нит' га како може освојити,
ни пак како може оставити.
Једно јутро уочи недеље
попела се Пријездина љуба
на бедена малена Сталаћа,
па с бедена у Мораву гледи,
ал' Морава мутна испод града,
па беседи Пријездина љуба:
„О Пријезда, драги господару,
ја се бојим, драги господару,
нас ће Турци лагумом дигнути“.
Ал' беседи војвода Пријезда:
„Мучи, љубо, муком се замукла!

Гди ће бити лагум под Моравом?“

Потом дошла та недеља прва,

и господа отишла у цркву,

и божју су службу остајали;

кад господа изишла из цркве,

тад беседи војвода Пријезда:

„О војводе, моја десна крила,

крила моја, с вама ћу летити,

да ручамо, да се напијемо,

да на граду врата отворимо,

да на Турке јуриш учинимо,

па што нама бог и срећа даде!“

Па Пријезда љубу дозиваше:

„Иди, љубо, у пивнице доње,

те донеси вина и ракије“.

Узе Јела два кондира златна

па отиде у пивнице доње.

Кад госпођа пред пивницу дошла,

ал' пивница пуна јаничара:

папучама пију вино ладно

а у здравље Јелице госпође,

с покој душе Пријезде војводе.

Кад то виде Јелица госпођа,

та кондиром о камен удари,

па потрча у господске дворе:

„Зло ти вино, драги господару!

Зло ти вино, а гора ракија!

Пивница ти пуна јаничара:

папучама пију вино ладно,

а за моје здравље намењују,

а тебека жива сарањују,

сарањују, за душу ти пију“.

Онда скочи војвода Пријезда,

те на граду отвори капију,

па на Турке јуриш учинише,

те се бише и секоше с Турци,

док погибе шездесет војвода,

њи шездесет, иљада Турака.

Тад се врати војвода Пријезда,

па за собом затвори капију,

па потрже сабљу навалију,

ждралу коњу одсијече главу:

„Јао ждрале, моје добро драго!

Та нека те турски цар не јаше!“

Преби бритку сабљу навалију:

„Навалија, моја десна руко!

Та нека те турски цар не паше!“

Па отиде госпођи у дворе,

па госпођу привати за руку:

„О Јелице, госпођо разумна,

или волиш са мном погинути,

ил' Турчину бити љуба верна?“

Сузе рони Јелица госпођа:

„Волим с тобом часно погинути

нег' љубити на срамоту Турке;

нећу своју веру изгубити

и часнога крста погазити“.

Узеше се обоје за руке,

па одоше на беден Сталаћа,

па беседи Јелица госпођа:

„О Пријезда, драги господару,

Морава нас вода одранила,

нек Морава вода и сарани!“

Па скочише у воду Мораву.

Цар је Мемед Сталаћ освојио,

не освоји добра ни једнога.

Љуто куне турски цар Мемеде:

„Град-Сталаћу, да те бог убије!

довео сам три иљаде војске,

а не водим него пет стотина“.

39 БОЛАНИ ДОЈЧИН

Разбоље се војвода Дојчине
у Солуну, граду бијеломе, —
боловао за девет година;
по Солуна не зна за Дојчина,
они мисле да је преминуо.
То се чудо на далеко чуло,
чак далеко у земљу арапску,
зачуо је Усо Арапине;
једнак чуо, једнак седла вранца,
право иде ка Солуну граду,
те он паде под Солуна града,
под Солуна у поле широко.
Усред поља шатор разапео,
од Солуна иште заточника
да изиђе њему на мејдана,
да јуначки мејдан подијеле.
У Солуну не има јунака
да изиђе њему на мејдана:

Дојчин био, па се разболео;
био Дука, па га боли рука;
јест Илија, луда аџамија:
оно боја није ни бијело,
а камоли с киме учинило;
та ако би оно и изишло,
ал' му не да остарила мајка:
„Не, Илија, луда аџамијо!
Тебе хоће Арап преварити,
те ће ми те луда погубити,
оставити саморану мајку“.
Кад то виђе црни Арапине,
ђе јунака у Солуну нема
да изиђе њему на мејдана,
на Солун је порез ударио:
све на двора по јалова овна,
по фуруну љеба бијелога,
и по товар вина црвенога,
и по кондир жежене ракије,
и по двадест жутијех дуката,
и по једну лијепу ђевојку,
ја ђевојку, ја невјесту младу,
којано је скоро доведена,
доведена, још'те нељубљена.

Сав је Солун порез изредио,
редак дође двору Дојчинову,
али Дојчин никога не има,
до имаде љубу вијерницу
и Јелицу, своју милу сеју;
оне јадне порез састављале,
ал' га нико да однесе нема,
јер га Арап приватити неће
без Јелице, лијепе ђевојке.
Оне су се јадне узмучиле;
сједе Јела брату више главе,
рони сузе низ бијело лице,
те је брату лице покалала.
Тад се јадан Дојчин разабрао,
па бесједи болани Дојчине:
„Двори моји, — огњем сагорели! —
а каде ми брже прокапасте?
Да ми није умријети с миром“.
Проговара Јелица ђевојка:
„О мој брате, болестан дојчине,
нису твоји двори прокапали,
но су сузе Јелице сестрице“.
Тад говори болестан Дојчине:
„Што је, селе, ако бога знадеш!

Ал' је вама љеба нестануло,

али љеба, ал' црвена вина?

Али злата, ал' бијела платна:

немаш чиме на ђерђефу вести,

немаш чиме, ал' немаш по чему?“

Проговара Јелица ђевојка:

„О мој брате, болани Дојчине,

доста има љеба бијелога,

а још више вина црвенога;

доста злата и бијела платна,

имам чиме на ђерђефу вести,

имам чиме и имам по чему;

ал' да видиш и друге невоље!

Јест дошао Усо Арапине

под Солуна у поље широко,

од Солуна иште заточника

да изиђе њему на мејдана;

у Солуну не има јунака

да изиђе њему на мејдана.

А кад виђе црни Арапине,

он удари порез на Солуна:

све на двора по дебела овна,

по фуруну љеба бијелога,

и по товар црвенике вина,

и по кондир жежене ракије,
и по двадест жутијех дуката,
и по једну лијепу ђевојку,
ја ђевојку, ја невјесту младу.
Сав је Солун порез изредио,
редак дође на твоје дворове:
ти не имаш брата никаквога
да саставља порез Арапину,
но смо јадне саме састављале,
и ми јесмо порез саставиле,
ал' га нико однијети нема,
јер га Арап приватити неће
без Јелице, баш твоје сестрице;
а чу ли ме, болестан Дојчине,
ја не могу љубит Арапина,
чу ли, брате, за живота твога!“
Тада рече болани Дојчине:
„Хеј, Солуне, огњем сагорео!
Ђе у тебе не има јунака
да изиђе Арапу на мејдан,
но ми не би умријети с миром“.
Па дозива љубу Анђелију:
„Анђелија, моја вјерна љубо,
је л' ми још̀те у животу доро?“

Проговара љуба Анђелија:

„Господару, болестан Дојчине,

јесте тебе доро у животу,

И Добро сам угојила дора“.

Тад бесједи болани Дојчине:

„Анђелија, моја вјерна љубо,

иди узми дора дебелога,

те га води моме побратиму,

побратиму Петру налбантину,

да ми кује вересијом дора:

хоћу исти Арапу на мејдан,

хоћу исти — ако дођи нећу“.

Једнак њега љуба послушала,

она узе дора дебелога,

одведе га Петру налбантину.

Кад је виђе Перо налбантине,

још је њојзи био говорио:

„Снахо моја, танка Анђелија,

зар је мене побро преминуо,

те ти водиш дора на продају“

Ја говори дилбер Анђелија:

„Мој ђевере, налбантине Перо,

није тебе побро преминуо,

но се тебе побро поздравио

да му кујеш вересијом дора —

да он иде Арапу на мејдан;

кад се врати, да ти потков плати“.

Проговара налбантине Перо:

„Анђелија, моја снахо мила,

ја не кујем коње вересијом;

да ми дадеш твоје оке чарне —

да их љубим док се побро врати

и док мене потковицу плати”.

Анђелија лута и проклета,

она плану како ватра жива,

па одведе некована дора,

те доведе болесну Дојчину.

Вели њојзи болани Дојчине:

„Анђелија, моја вјерна љубо,

је л' ми побро дора потковао?“

Писну Анђа како лута гуја:

„Господару, болани Дојчине,

бог убио твога побратима!

Он не кује коња вересијом,

но он иште моје очи црне —

да их љуби док му потков платиш;

ја не могу налбанте љубити

та, Дојчнне, за живота твога!“

Кад то чуо болестан Дојчине,
он говори вијерници љуби:
„Анђелија, моја вјерна љубо,
оседлај ми дора дебелога,
изнеси ми попље убојито“.
Па дозивље сестрицу Јелицу:
„О Јелице, моја мила сејо,
донеси ми једну крпу платна,
утегни ме, селе, од бедара,
од бедара до витих ребара,
да се моје кости не размину,
не размину кости мимо кости“.
Хитро су га обје послушале:
љуба седла дебела дората
и износи копље убојито,
а сеја је доносила платно;
утегоше болана Дојчина
од бедара до витих ребара,
припасаше сабљу аламанску,
приведоше дора од мејдана,
турише га дору на рамена,
дадоше му копље убојито.
Познаде га доро од мејдана,
па му оде силан поиграват.

Окрену га дојчин низ чаршију;
колико му силан подиграва,
из калдрме искаче камење.
Ал' говоре солунски трговци:
„Вала богу, вала јединоме!
Откако је Дојчин преминуо,
није бољи јунак проишао
кроз Солуна, града бијелога,
ни бољега коња пројахао“.
Оде Дојчин у поље широко
ка шатору црна Арапина.
Кад га виђе црни Арапине,
од страха је на ноге скочио,
па говори црни Арапине:
„Ој Дојчине, да те бог убије!
Јоште ли си, море, у животу?
Ходи, јолдаш, да лијемо вино,
а прођи се кавге и ђавола,
џаба тебе порез од Солуна“.
Ал' говори болани Дојчине:
„Изиђ', курво, црни Арапине!
Изиђи ми на мејдан јуначки,
да јуначки мејдан дијелимо,
а ласно је лити рујно вино

и љубити солунске ђевојке“.

Вели њему црни Арапине:

„Богом брате, војвода Дојчине,

ти се прођи кавге и ђавола,

но одјаши — да пијемо вино,

џаба тебе порез од Солуна

и џаба ти солунске ђевојке;

кунем ти се богом истинијем

да ти овђе никад дођи нађу“

Кад то виђе болестан Дојчине,

ђе му Арап изићи не смије,

он нагони дебела дорина

на његова бијела шатора,

на копљу му шатор претурио.

Кад да видиш чуда под шатором:

под шатором триест ђевојака,

међу њима црни Арапине.

Ја кад виђе црни Арапине

ће га с' дојчин оканити неће,

он се вати вранцу на рамена,

а у руку копље убојито;

изиђоше у поље широко,

нањутише коње од мејдана.

Проговара болестан Дојчине:

„Удри, курво, црни Арапине,
удри прије да ти жао није!“
Баци копље црни Арапине
да удари болесна Дојчина,
ал' се доро боју научио,
клече доро до зелене траве:
високо га копље претурило,
те удара у земљицу црну, —
пола копља у земљу нагнао,
а пола се одломило било.
Кад то виђе црни Арапине,
плећи даде, бијежати стаде,
право бјежи к бијелу Солуну,
а за њиме болани Дојчине.
Таман Арап на врата солунска,
а стиже га болани Дојчине,
па потеже копље убојито,
прикова га Солуну за врата;
па повади сабљу аламанку,
те Арапу одсијече главу,
па на сабљи главу дохитио,
Арапове очи извадио;
очи зави у танка јаглука,
баци главу у зелену траву.

Па он оде тамо уз чаршију.
Кад је био побратиму своме,
побратиму Петру налбантину,
он дозивље свога побратима:
„Изиђ', побро, да ти потков платим,
што си мене коња потковао,
потковао вересијом дора!“
Проговара Перо налбантине:
„Побратиме, болани Дојчине,
нијесам ти дора потковао:
ја се, брате, мало нашалио,
Анђелија љута и проклета,
она плану како ватра жива,
па одведе некована дора“.
Њему вели болестан Дојчине:
„Изиђ' амо, да ти потков платим!“
Он изиђе пред свога дућана;
ману сабљом болани Дојчине,
налбантину одсијече главу,
па на сабљи главу дохитио,
извадио очи налбантину;
очи зави у јаглука танка,
главу баци на мермер-чаршију,
право оде двору бијеломе.

Пред двором је дора одсједнуо,
па он сједе на меку ложницу,
па извади очи Арапове,
те их баци својој милој сеји:
„Ево, селе, очи Арапове,
нека знадеш да их љубит нећеш,
селе моја, за живота мога!“
Па извади очи налбантове,
те их даје љуби Анђелији:
„Нај ти, Анђо, очи налбантове,
нека знадеш да их љубит нећеш,
љубо моја, за живота мога!“
То изусти, а душу испусти.

40 СМРТ ВОЈВОДЕ КАЈИЦЕ

Подиже се господине краљу

од прекрасне од Мађедоније

из питома места Смедерева,

од својега двора честитога,

с собом води дванаест војвода;

подиже се итар лов ловити.

На Ковину Дунав пребродио,

па се маши Влашке, земље равне,

док с' доити Вршачке планине.

Лов ловио Вршачком планином,

лов ловио летњи дан до подне.

Тако краљу бог и срећа дала

те од лова ништа не улови:

ни јелена, ки кошуте брзе,

нити каква од ситна звериња.

Добар краља кобак сукобио,

сукоби га војвода сибињска, —

с собом води три стотин' Мађара

и шездесет деце Каравлаа.

Краљ му божју помоћ називао:

„Божја помоћ, војводо сибињска!“

Војвода му боље одазива:

„Здраво, краљу од Маћедоније,

златна круно под небом на земљи,

јасна звездо на Маћедонији!

Звао би те да се напијемо,

немам овде вина ни ракије,

а да си ме затекао, краљу,

код Немеша, бана вршачкога,

може бити да би се напили:

већ сам с децом игру заметнуо,

оди, краљу, да се поиграмо“.

Ал' беседи господине краљу:

„Брате Јанко, будаласта главо!

За нас није вика ни скакање,

већ је за нас вино и ракија,

и господство, да господујемо,

мудра памет, да паметујемо;

у мен' има и млађи војвода,

који би се ради поиграти,

своме краљу образ осветлати“.

Распе краљу свилена шатора,

зелен шатор од зелене свиле;
на њем златни дванаест крстова,
тринаеста јабука од злата, —
у њој сјаји бесцен камен драги.
Под шатором седе пити вино;
посађује Ао десна колена
елчибашу Дојчетића Вука,
па до Вука Бошка Рајчевића,
па Стојана, Степојева сина,
па до њега Јовицу Ресавца,
кучајинска бојна копљеника
од Ресаве, лепе воде ладне;
па до њега Големовић-Ђуру,
па до Буре Орловића Павла,
па до Павла Радо-бег-Мијајла,
до Мијајла Грчића Манојла,
до Манојла Шајновић-Дамњана,
до Дамњана Облачића Рада,
а до Рада Кајицу Радоњу;
Кајицом је совру зачелио
спроћ' честитог лица краљевога.
Каква ј' красна Кајца војвода!
У каквом ли господском оделу!
На плећи му зелена долама

од кадиве, извезена златом;
на долами токе сува злата,
а покрај њи тридесет путаца, —
свако му је од по литре злата,
а под грлом литра и по злата
које му се на бурму одвија,
те војвода њиме лије вино;
на војводи чизме и чакшире,
чизме су му сребром потковане,
а чакшире од плаве кадиве;
по долами коласта аздија,
сва од сребра и од чиста злата;
на војводи калпак свиле беле,
за каллаком од сребра челенка,
о њој златни триста трепетљика,
свака ваља два дуката златна:
у челенки два камена драга:
војводи се види путовати,
кроз крајину водити војводе,
у поноћи кано и у подне;
око врата колајна од злата,
за појасом две убојне стреле;
висок јунак, танак у појасу,
бела лица, црни наусница,

црн му перчин појас премашио;
преко крила гола сабља бритка,
преко голе сабље пије вино;
покрај чизме буздован позлаћен.
Кад се трипут обредише вином.
Кајица ти на ноге устаде,
па се своме он поклања краљу:
„Крању Ђурђу, родитељу красни,
пусти мене међ' Мађаре, бабо,
да се мало поиграм с Мађари!“
А краљ Ђурађ заче беседити:
„О Кајица, моје чедо драго,
мој пернати од сунашца штите,
дико моја свагда на дивану,
сабљо бритка свагда на мејдану,
а крепости међу војводама!
Пустићу те међ' Мађаре, сине,
ал' тако ти улеве од краља
и тако ти леба царевога,
немој, сине, заметати кавге!
Нас је мало, а млого Мађара:
што нас има? дванаест војвода!
Није шала три стотин' Мађара
и шездесет деце Каравлаа!“

Ал' Кајица беседио краљу:

„Краљу Ђурђу, родитељу красни,

нећу, бабо, заметати кавге,

а тако ми улеве краљеве,

и тако ми леба царевога!“

Краљ га не сме отправити сама,

већ с њим посла Облачића Рада;

обе љуте змије од крајине.

Војводе се међ' Мађаре шећу,

а Мађари игру започеше,

прву игру, трка пешачкога;

кад потрча Облачићу Раде,

он надтрча три стотин' Мађара

и шездесет деце Каравлаа,

Мађар-Јанка од Ердељ-крајине.

А Мађари игру започеше,

другу игру, кола мађараскога;

кад заигра Кајица Радоња,

он надигра три стотин' Мађара

и шездесет деце Каравлаа,

Мађар-Јанка од Ердељ-крајине.

А Мађари игру започеше,

трећу игру, скока јуначкога;

а кад скочи Облачићу Раде,

он надскочи три стотин' Мађара
и шездесет деце Каравлаа,
Мађар-Јанка од Ердељ-крајине.
А Мађари игру започеше,
започеше камена с рамена;
камен дође Кајици војводи:
кад се баци Кајица војвода,
он надбаци три стотин' Мађара
и шездесет деце Каравлаа,
Мађар-Јанка од Ердељ-крајине.
Ал' беседи војвода сибињска:
„Мили боже, да луда каура!
Што би снаге, камену предаде“.
Кад Кајица разумео речи,
он отима камен од Мађара
да белегу своју посведочи;
кад се баци Кајица војвода,
од белега даље одбацио.
Расрди се војвода сибињска,
па припаса сабљу оковану,
па се краљу под шатора шеће:
„Краљу Ђурђу од Маћедоније,
оди, краљу, да се променимо:
дај ти мени дванаест војвода,

голе, босе, у кошуљи танкој,
ја ћу теби три стотин' Мађара
све на коњма, под оружјем светлим,
и даћу ти шесет Каравлаа,
и даћу ти на сваку годину
за живота три товара блага“.
Славан Ђурађ заче беседити:
„Брате Јанко, будаласта главо!
Јеси л' чуо, да ли запамтио
да је била проја за шеницу?
Да ли Мађар за Маћедонију?
Да ли Србин за Ердељ-Крајину?
Не дам саме Кајице војводе
за четири на крајини бана:
за Немеша, бана вршачкога,
за Гецију, бана тителскога,
за Иштвана, бана сланкаменска,
и за Петра, бана варадинског,
све од Вршца па до Варадина,
за сву земљу и четири бана;
за то не дам војводе Кајице,
а камоли остали војвода!“
Расрди се војвода сибињска,
па ишета пред шатора свил'на

па дозива војводу Кајицу:

„Од', јуначе, да с' надстрељујемо,

да бијемо нишан за облаком!“

Гди је Мађар оком погледао,

ту Кајица стрелом ударио.

Зла Кајици срећа приступила,

те не гледа стреле у Мађара,

већ он гледа нишан за облаком:

запе стреле од Сибиња Јанко,

и устрели војводу Кајицу

на зло место, баш под сису леву,

токе разби, срце му расече;

земљи паде војвода Кајица,

врисну јунак као соко сиви:

„Краљу Ђурђу, родитељу красни,

уби мене Мађар изненада,

брез јуначког мога огледања,

моје сабље и деснице руке!“

Скочи краљу на ноге лагале,

па Кајицу узима на крило,

па Кајицу и грли и љуби:

„Мој пернати од сунашца штите,

дико моја свагда на дивану,

бритка сабљо свагда на мејдану,

а крепости међу војводама!

Можеш ли ми преболети, сине,

да те баба на лекаре даде?“

А Кајица једва изговара:

„Краљу Ђурђу, родитељу красни,

ја ти, бабо, преболети нећу,

јер су стреле пусте отроване,

на змијину једу накаљене;

ако можеш, освети ме, бабо!“

То изрече, па се с душом раста.

Краљ закука кано кукавица:

„Јô Кајица, мој соколе сиви!

Ал' ти баби крила одломише

и обадва ока извадише!

Како ће те преболети баба?

На Бељацу оставити сама,

да ми чуваш без промене стражу?“

Па погледа оком на војводе,

а војводе један на другога,

па се добри доитише коња,

бојна копља земљи положише,

за бритке се сабља преватише,

међ' Мађаре јуриш учинише,

погнаше се по пољу Бељацу.

Да је коме стати погледати
шта војводе од Мађара раде!
Тако краљу бог и срећа даде:
од војвода нико не погибе,
разма главом Кајица Радоња;
од Мађара нико не остаде,
разма главом од Сибиња Јанко,
и он бежи Вршцу на крајини.
А војводе, браћа милостива,
са сабљама сандук отесаше,
саранише војводу Кајицу,
чело главе копље ударише,
на копље му сокола метнуше,
за копље му коња привезаше,
по гробу му оружје простреше;
од Мађара унку начинише,
обградише гроба Кајичина,
да Мађари к њему де долазе,
да му мртву не претресу тело.
Кука краљу кано кукавица:
„Јô Кајица, моје чедо драго!
Дико моја свагда на дивану!
Сабљо бритка свагда на мејдану!
И крепости међу војводама!

Сува злата смедеревски кључи!

Десно крило од српске крајине!

Како ће те преболети баба?

Како ће те оставити сама,

да ми чуваш на Бељацу стражу,

брез промене докле је крајине?“

41 ОБЛАК РАДОСАВ

Поранио Облак Радосаве

низ широко поље Годоминско.

Кад је био насред Годомина,

сретоше га дв'је госпође младе:

једно љуба Бијелић-војводе,

а друго је Златокосић-Павла;

носе младе двоје ђеце лудо.

Кад сретоше Ђурђеву војводу,

о скуту му обискоше младе,

љубе Рада у скут и у руку,

па одоше смјерно говорити:

„Богом куме, Облак-Радосаве,

богом куме и светим Јованом!

Крсти нама двоје ђеце лудо,

па ти иди Смедереву граду,

тамо су ни наши господари:

Бијелићу и Златокосићу,

у таваници госпође Јерине,

па их хоће младе да погуби;
но се моли госпођи Јерини
нек их пусти из тавнице клете“.
Ал' говори Облак Радосаве:
„Чујете л' ме, двије моје куме!
Ви узмите двоје ђеце лудо,
па идите двору бијеломе
а ја одох Смедереву граду
молити се Ђурђу и Јерини
нека пусте ваше господаре
из тавнице, да је бог убије!“
То изрече, оде Смедереву;
а кад дође ка Ђурђевој кули,
али сједи Смедеревац Ђурђе,
ево сједи пред бијелом кулом,
и са њиме Тодор од Сталаћа
и Појезда од Голупца града;
они пију црвенику вино.
Но кад дође Облак Радосаве,
а он њима божју помоћ даде,
па срдито оде говорити:
„Господару, Смедеревац-Ђурђе,
јазук тебе и господству твоме
што ће Јерини, Ђурђе, допустио

те погуби толике војводе
и поломи крила од крајине!
Но ти ћ молим, драги господару,
поклони ми двије војеводе:
Бијелића и Златокосића,
те их пусти са дна из тавнице“.
Ал́ му вели Смедеревац Ђурђе:
„Слуго моја, Облачићу Раде,
иди, слуго, на горња вјешала,
отишло је тридесет катана,
одвели су двије војеводе,
хоће ти их данас објесити;
но се моли госпођи Јерини —
неће л́ ти их она поклонити“.
Кад то зачу Облачићу Раде,
он окрену дебела ђогина,
оде брзо на горња вјешала,
те привикну на катане младе:
„Не вјешајте двије војеводе,
мене их је Ђурђе поклонио!“
То катане једва дочекаше,
пустише му двије војеводе.
Ал́ ето ти Јерине проклете,
с њоме иде дванаест дворкиња,

те јој носе скуте и рукаве.

Како клета на вјешала дође,

та срдито на катане викну:

„Шта стојите, те их не вјешате?“

А припаде Облак Радосаве

молити се госпођи Јерини:

„О госпођо, Ђурђева Јерино,

поклони ми двије војеводе,

та немој их младе погубити!“

Ал́ говори госпођа Јерина:

„Ноć те ђаво, Облачићу Раде!

И тебе ћу сјутра објесити

са унуком Змај-деспотом Вуком“.

Кад то чуо Облачићу Раде,

он потрже троструку камџију,

те удари Ђурђеву Јерину:

колико је лако ударио,

са црном је земљом саставио;

па он узе двије војеводе,

одведе их двору бијеломе,

угости их у бијелу двору,

па их здраво дома отпустио,

и бјеше их Раде научио

да не држе вјере у Јерини.

42 БАНОВИЋ СЕКУЛА И ЈОВАН КОСОВАЦ

Вино пију два добра јунака
у Сибињу, граду бијеломе;
једно ми је од Сибиња Јанко,
а друго је Бановић Секула.
Кад се хладног напојише вина,
те им винце огријало лице,
онда рече од Сибиња Јанко:
„Мој сестрићу, Бановић-Секула,
откако си јунак постануо,
јеси ли се икад препануо?
Откако те мати одгојила
на чистому крилу без ко́љевке,
јуначкијем дозивала гласом,
мушкијем те опасала пасом,
те ти пашеш сабљу бријеткињу
и ти јашеш бијесна малина,
јеси ли се икад препануо?
Право кажи, очињег ти вида!“

Тад Секула тихо бесједаше:

„Нисам, дајко, очињег ми вида,

после једном у вијеку своме:

добро бијах једном уранио,

прије зоре и бијела дана,

а задуго ни сванути неће;

ја опремих бијесна малина,

па се турих њему на рамена, —

ниѓ ć умио ни богу молио —

оћерах га у поље Косово.

Кад ја дођох у поље Косово,

јако свану и ограну сунце,

у Косову ниђе никог нема,

црна тама све поље застрла,

не види се сунце од облака,

а из таме јунак излазио

на ђогату коњу виловиту,

а ђогат му у три ноге храмље, —

на њему је остарјели ђедо,

прекрстио обадвије руке,

метнуо их себи у њедарца,

озебле му, остале му пусте!

На глави му проклета шубара,

за шубаром крило позлаћено,

бегенисах крило позлаћено.

Не дадоше врази мировати:

ја не велим: добро јутро, ђедо,

већ приђерах бијесна малина,

скидох њему крило позлаћено,

и ја одох уз поље Косово.

Док повика остарјели ђедо:

„О делијо, мајке не желио!

Не носи ми крило позлаћено,

а тако те не одбјегло друштво

јутрос рано у пољу Косову!“

Ја не чујем, нити хајем за њга,

већ ја носим крило позлаћено.

Опет ђедо јаче подвикује:

„О делијо, живота ти твога!

Не носи ми крило позлаћено,

тако теби малин не хронуо

и тако ти не озебле руке

као мени јутрос у Косову!“

Ја не чујем, нити хајем за то

што стар ђедо по пољу се дере,

већ ја носим крило позлаћено.

Док повика остарјели ђедо:

„О делијо, обадва ти сѝјета!

Не носи ми крило позлаћено,

не замећи кавге у Косову,

Косово је јадно и крваво,

лако ћемо један погинути“.

А ја сам се гротом насмијао:

какве кавге тражи у Косову,

кад му ђогат у три ноге храмље,

озебле му обадвије руке,

згурио се као кукавица;

већ ја носим крило позлаћено.

Ражљути се остарјели ђедо,

па кад викну, као да гром рикну:

„Стани, курво, на пољу делијо!“

Па ђогату покупи дизгине,

удари му казан-бакрачлију,

ражљути се бијесан ђогате,

од три скока мени доскочио;

па потеже златна шестоперца:

колико ме лако ударио,

растави ме од коња малина,

састави ме са зеленом травом,

па потеже сабљу бријеткињу,

па је своју узапатио руку, —

док повиках из грла бијела:

„Ђе си, болан, од Сибиња Јанко?
Погибох ти данас изненада!“
Па ме јунак јесте упитао:
„О, бога ти, незнана делијо,
од кога си града и племена?
Како ли се по имену кажеш?
Нека знадем ког сам погубио“.
Тадај сам се, дајко, препануо
и у страху њему казивао
да сам главом Бановић Секула,
мио сестрић од Сибиња Јанка.
Док завика остарјели ђедо:
„А ти ли си, дијете Секула!
Умало ти јунак не погину.
Мол' се богу за даицу свога,
ти би јунак јутрос погинуо“.
Па ме диже из зелене траве,
баци мене на коња малина,
па ме спреми бијелу Сибињу;
и теби је поздрав опремио.
Прије теби нисам казивао,
од срамоте и од јада мога,
како ме је ђедо препануо,
не знајући ко је ни како је“.

Насмија се од Сибиња Јанко:

„О, луд ти си, дијете Секула!

Јесам ли ти, болан, говорио

да не идеш на стара јунака?

Оно није остарјели ђедо,

већ је главом Косовац Јоване,

ђедо је се кастил начинио,

од враштва му ђогат охронуо.

И он чува све Косово равно,

много их је тако преварио,

на Косову бојном погубио,

већ моли се богу истиноме

да је теби живот поклонио“.

43 СЕКУЛА СЕ У ЗМИЈУ ПРЕТВОРИО

Оправља се војевода Јанко,

оправља се на Косово равно,

и он води Секулу нећака;

ал' беседе сестре Секулине:

„Ујко Јанко, немерено благо,

ти не води Секулу нећака,

Секула је још нејако дете,

да Секула не изгуби главу:

Секула је јединац у мајке“.

Кад Секула речи разабрао,

љутито је Јанку говорио:

„Ујко Јанко, немерено благо,

ти не слушај моје миле сеје,

већ ме води на Косово равно“.

Оде Јанко на Косово равно

и одведе Секулу нећака.

Кад су били код Кучева града,

код Кучева и код Браничева,

Кучевкиње бело платно беле,
Кучевкиње и Браничевкиње,
беседи им војевода Јанко:
„Ој, бога вам, Кучевкиње младе,
Кучевкиње и Браничевкиње,
дајте мени три аршина плана,
да окрпим белога шатора,
дађу вама три дуката жута“.
Ал' беседе Кучевкиње младе,
Кучевкиње и Браничевкиње:
„Војевода Сибињанин-Јанко,
дај ти нама Секулу нећака,
дађемо ти три шатора платна“.
Беседи им војевода Јанко:
„Не дам вама Секуле нећака
за Кучево ни за Браничево!“
Кад то рече војевода Јанко,
расрде се Кучевкиње младе,
Кучевкиње и Браничевкиње,
па беседе војеводи Јанку:
„Кад нам не даш Секуле нећака,
не дамо ти три аршина платна,
већ га води на Косово равно,
па га подај црним гавранов'ма,

нек му они црне очи пију,

очи пију, бело лице грде“.

Оде Јанко на Косово равно.

Кад стигоше на Косово равно,

разапеше те беле шаторе,

пак беседи војевода Јанко:

„Сад на ноге, моји соколови,

те чувајте страже од Турака,

а ја идем санак боравити“.

Секула је Јанку беседио:

„Ујко Јанко, немерено благо,

сад ти идеш санак боравити,

а ја идем у тај турски табор,

створићу се змијом шестокрилом,

донећу ти цара честитога

у зубима кано и сокола;

кад устанеш, ујко, иза санка,

немој дати умље за безумље:

ти не стрељај змију шестокрилу,

већ ти стрељај сивога сокола“.

Оде Јанко санак боравити,

а Секула у тај турски табор,

створио се змијом шестокрилом

и донео цара честитога

у зубима кано и сокола;

с њиме паде Јанку на шатора,

сви јунаци виком повикаше:

„Зло си легô, војевода Јанко!

Зло си легô, а горе устао!

Какво чудо на шатору твоме!“

Ђипи Јанко на ноге јуначке,

па он узе ту злаћену стрелу,

па он мисли, на једно се смисли:

„Зашт' да стрељам сивога сокола,

кад сам и сам рода соколова?

Волим стрељат змију шестокрилу“.

Зале стрелу за златну тетиву,

па он стреља змију шестокрилу;

писну змија, упусти сокола,

змија паде на зелену траву,

а соко се диже под облаке,

па одлете у тај турски табор.

Кад то виде војевода Јанко,

од љутине цикну као гуја,

ал' беседи Секула нећаче:

„Ујко Јанко, немерено благо,

нисам ли ти лепо говорио,

кад си пошô санак боравити,

да не дајеш умље за безумље,

да не стрељаш змију шестокрилу,

већ да стрељаш сивога сокола?“

Пита њега војевода Јанко:

„Слатко дете, Секула нећаче,

можеш ли ми ране преболети?“

„Ујко Јанко, немерено благо,

не могу ти ране преболети;

већ кад мени судни часак дође,

укопај ме на друму широку,

да с' наслушам трупка од коњица

и јаука од добри јунака“.

То изусти, па душу испусти.

44 ВОЈВОДА ЈАНКО БЈЕЖИ ПРЕД ТУРЦИМА

У истоку јасна дзора лице румењаше,

боже, јасна дзора!

а сунашце тад из мора св'јетла кола промаљаше,

јунак рањен допаде испод турске бритке сабље,

невољан добар јунак,

под шатора упаде Угрин-Јанка војводе.

Од невоље му не могаше божју помоћ називати,

своме господару,

нег' му поче овако невољан јунак говорити:

„Ево теби носим тужне гласе и пригласе,

моја св'јетла круно,

тужне гласе и пригласе, кê овако вишњи хоће,

како ти су клети Турци све државе запл'јенили, —

невјера их убила, —

а храбрен'јех витезовах много у војсци погубили,

цара бана Михаила жива га су уфатили,

невољна јунака,

Секула ти сестричића смртно га су изранили;

него бр'јеме већ не чека — ако ћ' главу сахранити,
мој драги господару,
ере ће те клети Турци у небријеме застанути“.
Још не бјеше рањен јунак ове р'јечи изговорио,
небог рањен јунак,
око себе угледао често јато клет'јех Турци;
на прешу ти стануо слузи својој говорити
Угрин, добар јунак:
„Узми, слуго, моја слуго, ту Јанкову добру типницу,
тере стани по путу дробну спендзу просипати,
моју дробну спендзу,
еда ти се клети Турци спендзици облакоме,
докле бисмо ми, слуго, наше главе сахранили,
моја вјерна слуго!“
Пак се бјеше усадио добру коњу (у) сед'ошце.
Тамо бјеше, низ Косово, брже од вјетра одјездио
витез, добар јунак.
Бјегу ми ти бјегаше, вишњега бога мољаше:
„Допуст, мени, мој боже, тиху росу у равнини,
мој видовни боже,
тиху росу у равнини, сињу маглу у планини,
докле бисмо ми јунаци наше главе сахранили,
невољни јунаци“.
Што ти је бога молио, тој му се је и умолио:

бог му бјеше допустио тиху росу у равнини,

невољну јунаку,

тиху росу у равнини, сињу маглу у планини,

на здравље ти дојездише низ Косово, равно поље,

Угрини банови.

Јанко бјеше на дворове слугом свој'јем одшетао.

45 ПОПИЈЕВКА ОЛ СВИЛОЈЕВИЋА

Али сиде дивојка мисецу говорити,

небога дивојка:

„Кажи мени, липи мисец кој' доходиш с истока,

јеси видил в Цариграду мога млада Свилојевића,

заручника мога?

Је ли и сад у животу, а да су га изгубили?“

Али сиде јасан мисец то дивојки говорити,

заручници млади:

„Јесам видил пред вчером у липоме Цариграду,

и хоћу ти истину, нут' дивојка, казивати,

гиздава дивојко!

Тако ми се не мрчати како истину казивати:

цар је чинил преда се нут' јунака дозивати,

цар силени турски,

тере сиде говорити младому Свилојевићу:

„Да имаш ми истину, Свилојевић, казивати,

мој сужњу невољни,

што те хоћу зможан цар, ја садахна опитати“.

Али наста Свилојевић силну цару говорити,
цару честитому:
„Тако ми се гвожђа мога и невоље опростити,
хоћу ти ја истину, господине, казивати,
мој силвени царе!“
Али наста силени цар сужњу свому говорити:
„Који оно јунак био сиде браде до појаса,
сужњу мој невољни,
кој' Турака побијаше буздоханом шестопером,
тере војску побијаше, и нитко мур супрот сташе,
каурину једну?“
Али наста Свилојевић цару зможну говорити:
„Оно бише делија који Турака убијаше
с својим буздоханом,
сиде браде до појаса, Краљевићу витез Марко“.
„А он јунак кој' бише кој' копијем обараше
витезове моје,
табор мој прогарио и брки му до рамена?“
„Оно јунак бијаше Секула сестричићу,
јунак један врли,
брке имал до рамена, копјем Турке прометивал“.
„А он јунак гдо бише младо момче голом сабљом
на дуратом једном,
прик' табора мога прошал сикућ љуто мојих Турак',

био дошал до шатора на витешким коњем,
једно младо момче,
код шатора расикао конопце шаторове
и ја сам се кумај макнул да ни ме је посикао,
мене господина?“
Али сиде Свилојевић цару свому говорити:
„Оно сам ти главом мојом на медану,
мој честити царе!
У рукух ти бритка сабља, а на земљи глава моја, —
оно сам ја Свилојевић голом сабљом проходио
прик' табора твога,
и још јесам конопце код шатора просикао,
и да би се не бил макнул испод бритке сабље моје,
мој честити царе,
бил би тебе ја расикал пред твојим делијами“.
Али сиде цар силени сужњу свому говорити,
сужњу невољному:
„Којоум смртјом хоћеш гинут? Избери си
најволењу!“
Тере иде Свилојевић цару зможену говорити,
цару честитому:
„Сабљом сам се хранио, од сабље ћу и умрити;
чини мене посадити на мојега добра коња,
мој честити царе,

сабљу моју да припашу, а наопак' руке звежу,
тер ме чини с јаничари на меданак изводити,
мој силени царе,
да јунаци међу собом завезана да ме губе“.
Заповидал цар делијам', Три стотине јаничаром,
Турком витезовом,
да имају јунака под оружјем погубити.
И кад Турци водјаху завезана сужња млада,
једно младо момче,
али наста један Турчин нут' осталим говорити:
„Што хоћемо завезава каурина погубити,
млада Свилојевића?
Што би нам се шпотовали и остали витезови!“
Али сиду проста чинит и руке му одвезати,
младу Свилојевићу.
Бритку сабљу измаче, коњица потходи,
много Турак' посиче, нут' цареве делије,
јаничаре Турке.
Тере јунак доведе на бусију Краљевића.
Вси Турци ми изгиноху, нег' једнога пропушћаху,
рањена јунака,
који к цару глас односи как' су сужња кзгубили!“

46 ПОРЧА ОД АВАЛЕ И ЗМАЈОГЊЕНИ ВУК

Вино пију до два побратима

у Авали више Биограда:

једно бјеше Порча од Авале,

а друго је Ђерзелез Алија.

Кад се ладна напојише вина

и јуначки ћеив задобише,

ал' говори Порча од Авале:

„Побратиме, Ђерзелез-Алија,

ти се налиј вина изобила,

виноград је нама до чардака,

имам доста у подруму вина,

имам доста вина и ракије“.

Њему вели Ђерзелез Алија:

„Залуду ти, побратиме драги!

Залуду ти вино и ракија,

кад не имаш крчмарице младе

да нам служи вино и ракију,

те немамо шале ни маскаре“.

Мучно бјеше Порчи од Авале,
па говори Ђерзелез-Алији:
„Побратиме, ти се напиј вина,
док ја одем стојну Биограду,
довешћу ти крчмарицу младу,
ја ђевојку, ја невјесту младу“.
А пита га Ђерзелез Алија:
„Када одеш стојну Биограду,
бојиш ли се још кога до бога?
Бојиш ли се два Јакшића млада?“
Ал' му вели Порча од Авале:
„Оj, бога ми, побратиме драги,
ја с' не бојим никога до бога,
не бојим се два Јакшића млада;
ал' се мало, побро, прибојавам,
прибојавам Змајогњанин-Вука
из простране Сријем-земље равне,
из онога села Купинова;
далеко је село Купиново,
а пространа Сријем-земља равна,
ту се Вуче ни десити неће”.
Па повика Порча од Авале:
„Слуге моје, извед'те ми ђога!“
Докле Порча седло опремио,

дотле слуге изведоше ђога:
довати се ђогу на рамена,
право оде низ поле Врачара
докле дође тихој води Сави,
па се Порча покрај Саве фула.
А да видиш два Јакшића млада!
Пију вино на кули Небојши
и с њима је Змајогњанин Вуче.
Тури очи Змај од огња Вуче,
тури очи уз ту воду Саву,
док угледа Порчу од Авале,
па говори Змај од огња Вуче:
„Видите ли, два Јакшића млада,
ко се оно низа Саву фула?“
Погледаше два Јакшића млада,
познадоше од Авале Порчу,
па говоре Змајогњанин-Вуку
„Побратиме, Змајогњанин-Вуче,
оно ј' курва од Авале Порча:
дана нема кад се не привлачи
и по једног роба не одводи,
ја по мртву не односи главу“.
А да рече Змајогњанин Вуче:
„Мили боже, на свем' тебе фала!

Ево има девет годин' дана
како с' молим тебе истиноме
не би ли се с Порчом удесио,
ти ми даде данас га десити“.
Па још рече Змајогњанин Вуче:
„Поскочите, два Јакшића млада,
нађидерте сироту ђевојку,
обуц'те јој свилу и кадифу,
подајте јој злаћену маштараву,
пољите је Сави на обалу,
не би ли се Туре преварило,
не би ли се мало забавило,
док опремим себе и кулаша“.
Скочи Вуче опремат кулаша,
а Јакшићи нареде ђевојку,
оћеше је што се љепше може,
дадоше јој злаћену маштраву,
послаше је Сави на обалу.
Таман цура на обалу дође,
она стаде воду заватати,
док ето ти од Авале Порче,
божју помоћ цури називао;
она њему помоћ приватила,
па је цури Порча говорио:

„Оj, бога ти, лијепа ђевојко,

дoват'дер ми воде у маштрави,

да с' налијем студене водице!“

Говори му лијепа ђевојка:

„Одјаш' коња, незнани јуначе,

одјаш 'коња, па се напиј воде!“

Ал' јој вели Порча од Авале:

„Оj, бога ми, лијепа ђевојко,

кљусина је моја дурновита:

кад одјашем, узјати се не да,

већ ми додај воде у маштрави,

ја сам јунак врло ожеднио“.

А ђевојка њега послушала,

завати му воде у маштрави,

пружи њему воду и маштраву:

не шће Порча воде, ни маштраве,

већ ђевојку за бијелу руку,

па је баци за се на ђогата,

притеже је свиленијем пасом,

па побјеже уз поље Врачара.

Све то гледа Змај од огња Вуче,

па с' довати на свога кулаша,

па полеће уз поље Врачара;

кад је мало Порчу сустигао,

па је онда Порчи говорио:

„Стани, курво, од Авале Порча!

Стани мало, да се огледамо!”

Кад га Порча виђе и познаде,

потурио у траву ђевојку,

па он бјежи уз поље Врачара,

за њим трчи Змајогњанин Вуче,

за њим трчи, стићи га не море.

Догнаше се Авали планини:

угледа их Ђерзелез Алија,

па је слуге своје сазивао:

„Слуге моје, затвор'дете врата

на кулама и на капијама!

Ето одзо два добра јунака

ђе с' ђерају уз гору зелену

и сад ће се туна догонити:

кад не нађу отворена врата,

неће ли се Порча повратити,

не би л' Порча погубио Вука“.

Одмах њега слуге послушаше

па капије хитро затворише.

Кад с' догнаше два добра јунака,

бјежи Порча око своје куле,

а све виче: „Отвор'те ми врата!“

Нико њему отворит не смије.

Трипут га је опћерао Вуче,

па га стиже граду на капији,

те му јунак одсијече главу,

па увати дебела ђогата,

и тури му у зобницу главу,

оде право стојну Биограду.

Све то гледа Ђерзелез Алија:

па говори Ђерзелез Алија:

„Мили боже, на свему ти фала

кад с' десише затворена врата

на кулама и на капијама,

више б' Вуче јада учинио!“

Па побјеже своме Сарајеву.

47 ДИОБА ЈАКШИЋА

Мјесец кара звијезду даницу:

„Ђе си била, звијездо Данице?

Ђе си била, ђе си дангубила,

дангубила три бијела дана?“

Даница се њему одговара:

„Ја сам била, ја сам дангубила

више б'јела града Биограда,

гледајући чуда великога,

ђе дијеле браћа очевину,

Јакшић Дмитар и Јакшић Богдане.

Лијепо се браћа погодише,

очевину своју под'јелише:

Дмитар узе земљу Каравлашку,

Каравлашку и Карабогданску,

и сав Банат до воде Дунава;

Богдан узе Сријем, земљу равну,

Сријем земљу и равно Посавље,

и Србију до Ужица града;

Дмитар узе доњи крај од града
и Небојшу, на Дунаву кулу;
Богдан узе горњи крај од града
и Ружицу цркву насред града.
О мало се браћа завадише,
да око шта, веће ни око шта:
око врана коња и сокола;
Дмитар иште коња старјешинство,
врана коња и сива сокола,
Богдан њему не да ни једнога.
Кад ујутру јутро освануло,
Дмитар узја вранца великога,
и он узе сивога сокола,
пак полази у лов у планину,
а дозива љубу Анђелију:
„Анђелија, моја вјерна љубо,
отрој мени мог брата Богдана!
Ако ли га отровати нећеш,
не чекај ме у бијелу двору!“
Кад то зачу љуба Анђелија,
она сједе брижна, невесела,
сама мисли, а сама говори:
„Што ће ова сиња кукавица!
Да отрујем мојега ђевера,

од бога је велика грijота,
а од људи покор и срамота;
рећи ће ми мало и велико:
видите ли оне несретнице
ђе отрова својега ђевера;
ако ли га отровати нећу,
не см'јем војна у двору чекати“.
Све мислила, на једно смислила:
она оде у подруме доње,
те узима чашу молитвену,
саковану од сувога злата,
што је она од оца донела,
пуну рујна наточила вина,
па је носи својему ђеверу,
љуби њега у скут и у руку,
и пред њим се до земљице клања:
„На част теби, мој мили ђевере!
На част теби и чаша и вино,
поклони ми коња и сокола“.
Богдану се на то ражалило,
поклони јој коња и сокола.
Дмитар лови цијел дан по гори,
и не може ништа уловити.
Намјера га предвече нанесе

на зелено у гори језеро.
У језеру утва златокрила.
Пусти Дмитар сивога сокола
да увати утву златокрилу;
она му се не да ни гледати,
него шчепа сивога сокола
и сломи му оно десно крило.
Кад то виђе Јакшић Димитрије,
брже свлачи господско од'јело,
пак заплива у тихо језеро,
те извади сивога сокола,
па он пита сивога сокола:
„Како ти је, мој сиви соколе,
како ти је без крила твојега?“
Соко њему писком одговара:
„Мени јесте без крила мојега
као брату једном без другога“.
Тад се Дмитар бјеше осјетио
ђе ће љуба брата отровати,
па он узја вранца великога,
брже трчи граду Биограду —
не би л' брата жива затекао.
Кад је био на Чекмек-ћуприју,
нагна вранца да преко ње пређе;

пропадоше ноге у ћуприју,

сломи вранац обје ноге прве.

Кад се Дмитар виђе на невољи,

скиде седло с вранца великога,

пак заврже на буздован перни,

брже дође граду Биограду.

Како дође, он љубу дозива:

„Анђелија, моја вјерна љубо,

да ми ниси брата отровала?“

Анђелија њему одговара:

„Нијесам ти брата отровала,

веће сам те с братом помирила“.

48 ЈАКШИЋИ КУШАЈУ ЉУБЕ

Пију вино два Јакшића млада:

Јакшић Митар и Јакшић Богдане;

а кад су се понапили вина,

Јакшић Богдан Митру бесједио:

„Јакшић-Митре, мој мио брајане,

док ми, брате, скупа пребивасмо

и мајка нам двори управљаше,

тад се наши двори бијељеше,

и гости нас често походише,

походише сријемски кнезови,

и сам главом српски цар Стјепане;

а како се, брате, растадосмо,

и љубе нам двори управљају,

тако наши двори потављаше,

и гости нас, брате, оставише,

не походе сријемски кнезови,

нит' сам главом српски цар Стјепане;

та с кога је? да од бога нађе!“

Јакшић Митар брату бесједио:

„Јакшић-Богдан', мој мио брајане,

то је, брате, с твоје вјерне љубе,

с Вукосаве, да од бога нађе!“

То Богдану врло мучно било,

пак је Митру тихо бесједио:

„Јакшић-Митре, мој мио брајне,

ходи, брате, да кушамо љубе,

да видимо: ил' је с моје љубе,

ил' је моје, ил' је, брате, с твоје“.

Што рекоше, то и учинише:

отидоше Богданову двору;

Богдан оде к љуби у тимаре,

Митар оста двору на пенџеру,

да он слуша што ће бесједити.

Јакшић Богдан љуби бесједио:

„Вукосава, моја вјерно љубо,

ја бих теби нешто бесједио,

али не знам је ли твоја воља!“

Љуба њему тихо одговара:

„Господару, Јакшићу Богдане,

говор', душо, што год ти је драго,

још ти нисам воље покварила,

а ни сад ти покварити нећу“.

Јакшић Богдан љуби бесједио:

„Вукосава, моја вјерна љубо,

краљ будимски свога жени сина,

брата Митра зове у сватове,

Митар иште коња н оружје,

а и наше турско одијело,

и он иште седло оковано:

хоћу л' дати, моја душо драга?“

Љуба њему тихо одговара:

„Подај, душо, Јакшићу Богдане!

Подај брату коња и оружје,

и подај му турско одијело,

још к отому седло оковано;

ја ћу дати твоју абајлију,

што сам теби код бабајка везла,

пак ти нисам за њу казивала,

јер је нисам била испунила,

а сад сам је испунила златом;

и даћу му ћердан испод врата,

један ђердан од жутих дуката,

а други је од б'јелог бисера,

плести ћу му коњу усред гриве,

нека диче краљеве сватове“.

Митар слуша двору на пенџеру

што говори госпођа снашица,
од милина сузе прољевао,
пак одоше до његова двора.
Богдан слуша двору на пенџеру
што ће Митар с љубом бесједити,
Митар иде двору у тимаре,
пак бесједи својој вјерној њуби:
„О Милице, драга госпођице,
ја бих теби нешто бесједио,
али не знам је ли твоја воља!“
Љуба њему тихо одговара:
„Говор’, душо, што год ти је драго“.
Јакшић Митар њуби бесједио:
„О Милице, вјерна љубо моја,
краљ будимски свога жени сина,
пак Богдана зове у сватове,
Богдан иште коња и оружје,
а и наше турско одијело,
и он иште седло оковано;
хоћу л’ дати, моја душо драга?“
Ал’ бесједи Милица госпођа:
„Кам’ му коњи? поклали их вуци!
Кам’ оружје? однели га Турци!
Кам’ одјело? остало му пусто!“

Кад је Митар р'јечи разумио,

увати је за грло бијело:

како ју је лако уватио,

обје очи надвор искочише;

ал' прискочи Јакшићу Богдане,

те он Митра за руку увати:

„Што ћеш, Митре? да од бога нађеш!

Ти погледај твоје соколиће:

ти ћеш себи бољу наћи љубу,

али њима никад нећеш мајке;

не крвави твоју десну руку;

а ми смо се већ растали, брате!“

49 БОГ НИКОМ ДУЖАН НЕ ОСТАЈЕ

Два су бора напоредо расла,

међу њима танковрха јела;

то не била два бора зелена,

ни међ' њима танковрха јела,

већ то била два брата рођена:

једно Павле, а друго Радуле,

међу њима сестрица Јелица.

Браћа сеју врло миловала,

сваку су јој милост доносила,

најпослије ноже оковане,

оковане сребром, позлаћене.

Кад то вид'ла млада Павловица,

завидила својој заовици,

па дозива љубу Радулову:

„Јетрвице, по богу сестрице,

не знаш кака била од омразе,

да омразим брата и сестрицу?"

Ал' говори луба Радулова:

„О, бога ми, моја јетрвице,
ја не знадем биља од омразе,
а и да знам, не бих ти казала:
и мене су браћа миловала,
и милост ми сваку доносила“.
Кад то зачу млада Павловица,
она оде коњма на ливаду,
те убоде вранца на ливади,
па говори своме господару:
„На зло, Павле, сеју миловао,
на горе јој милост доносио:
убола ти вранца на ливади!“
Павле пита сестрицу Јелицу:
„Зашто, сејо, да од бога нађеш?“
Сестрица се брату кунијаше:
„Нисам, брате, живота ми мога,
живота ми и мога и твога!“
То је братац сеји вјеровао.
Кад то виђе млада Павловица,
она оде ноћу у градину,
те заклала сивога сокола,
па говори своме господару:
„На зло, Павле, сеју миловао,
на горе јој милост доносио:

заклала ти сивога сокола!“

Павле пита сестрицу Јелицу:

„Зашто, сејо, да од бога нађеш?“

Сестрица се брату кунијаше:

„Нисам, брате, живота ми мога,

живота ми и мога и твога!“

И то братац сеји вјеровао.

Кад то виђе млада Павловица,

она оде вече по вечери

те украде ноже заовине,

њима закла чедо у колевци.

Кад ујутру јутро освануло,

она трчи своме господару

кукајући и лице грдећи:

„На зло, Павле, сеју миловао,

на горе јој милост доносио:

заклала ти чедо у колевци!

Ако ли се мене не вјерујеш,

извади јој ноже од појаса“.

Скочи Павле канда се помами,

па он трчи на горње чардаке, —

ал’ још сестра у душеку спава,

под главом јој злаћени ножеви.

Павле узе злаћене ножеве,

па их вади из сребрних кора, —
али ножи у крви огрезли!
Кад то виђе Павле господару,
трже сестру за бијелу руку:
„Сејо моја, да те бог убије!
Буд ми закла коња на ливади
и сокола у зеленој башчи,
зашт' ми закла чедо у колевци?“
Сестрица се брату кунијаше:
„Нисам, брате, живота ми мога,
живота ми и мога и твога!
Ако ли ми не вјерујеш клетви,
изведи ме у поље широко,
па ме свежи коњма за репове,
растргни ме на четири стране“.
Ал' то братац сеји не вјерова,
већ је узе за бијелу руку,
изведе је у поље широко,
привеза је коњма за репове,
па их одби низ поље широко.
Ђе је од ње капља крви пала,
онђе расте смиље и босиље;
ђе је она сама собом пала,
онђе се је црква саградила.

Мало време затим постајало,
разболе се млада Павловица,
боловала девет годин' дана:
кроз кости јој трава проницала,
у трави се љуте змије легу,
очи пију, у траву се крију.
Љуто тужи млада Павловица,
па говори своме господару:
„Ој, чујеш ли, Павле господару,
води мене заовиној цркви,
не би ли ме црква опростила".
Кад то чуо Павле господару,
поведе је заовиној цркви.
Кад су били близу б'јеле цркве,
ал' из цркве нешто проговара:
„Не ид' амо, млада Павловице,
црква тебе опростити неће!"
Кад то зачу млада Павловица,
она моли свога господара:
„Ој, бога ти, Павле господару,
не води ме двору бијеломе,
већ ме свежи коњма за репове,
па ме одби низ поље широко,
нек ме живу коњи растргају!"

То је Павле љубу послушао:

привеза је коњма за репове,

па је одби низ поље широко.

Ђе је од ње капља крви пала,

онђе расте трње и коприве;

ђе је она сама собом пала,

језеро се онђе провалило:

по језеру вранац коњиц плива,

а за њиме злаћена колевка,

на колевци соко, тица сива,

у колевци оно мушко чедо, —

под грлом му рука материна,

а у руци теткини ножеви.

50 ЖЕНИДБА ВЛАШИЋА РАДУЛА

Кад се жени Влашићу Радуле,

запросио лијепу ђевојку,

прстен даје, свадбу уговара:

„Ова свадба до петнаест дана,

док ја одем двору бијеломе

и сакупим господу сватове“.

Он отиде двору бијеломе

и сакупи силу и сватове,

он сакупи три стотине свата;

свате купи, у сватове неће,

свога коња под ђевојку шиље,

и он шиље два брата рођена,

а два брата, два мила ђевера;

па одоше свати по ђевојку.

Тамо су их л’јепо дочекали,

сваком свату по бошчалук дали,

младожењи коња и сокола,

и дадоше лијепу ђевојку.

Чауш виче, дабулана риче:

„Хазур, хазур, кићени сватови!

Хазур свати, и хазур ђевојка!

Већ хоћемо дома путовати“.

Дигоше се кићени сватови,

отидоше двору бијеломе.

Кад су били насред горе чарне,

ал’ у гори дињар Бањанине,

на бојно се копље наслонио,

све сватове редом пропустио,

а кад дође лијепа ђевојка,

под ђевојком коња уватио.

Кад виђеше Ава мила ђевера,

за оштре се сабље дохитише,

да дињару одсијеку главу;

ал’ говори госпођа ђевојка:

„О, бога ви, два мила ђевера,

ви немојте њега погубити,

док чујемо шта ће говорити,

ласно ћете њега погубити“.

Преклања се дињар Бањанине,

пред ђевојком црну земљу љуби:

„Богом сестро, лијепа ђевојко!

Ти ћеш бити љуба Радулова,

тамо су ми два нејака брата
у тавници Влашића Радула,
не би ли их како избавила!“
Па се маши у свил’не џепове,
те извади дванаест дуката
и дарива богом посестриму,
она њему свилену кошуљу.
Па одоше двору бијеломе.
Кад су били пред бијеле дворе,
сви сватови коње одјахаше,
а ђевојка неће да одјаше.
Изишла је мајка Радулова,
изнијела од злата синију,
на синију змију оплетену,
оплетену од сребра и злата,
на њојзи је алем, драги камен;
па говори мајка Радулова:
„Одјаш’ коња, мила снахо моја!
На част тебе од злата синија,
на синији змија оплетена,
оплетена од сребра и злата,
и на њојзи алем, драги камен,
те ми вези полуноћи, снахо,
полуноћи као у по подне“.

Она јој се смјерно поклањаше,
ал’ од коња неће да одјаше.
Изишле су сеје Радулове,
изнијеле злаћено прстење:
„Одјаш’ коња, мила снахо наша!
На част тебе злаћено прстење,
те ти носи докле си нам млада“.
Она им се смјерно преклањаше,
ал’ им коња неће да одјаше.
Љутите се у двор повратише,
оштро ходе, а оштро говоре:
„О наш брате, Влашићу Радуле,
неће снаха коња да одјаше
док не види за кога је дошла“.
Наљути се Влашићу Радуле,
голу сабљу у рукама носи:
„Одјаш’ коња, кучко, не ђевојко!
Одјаш’ коња, одсјећ ћу ти главу!
Ниси коња од баба довела,
већ си мога коња уморила“.
Говори му госпођа ђевојка:
„Господару, Влашићу Радуле,
не љути се, не имаш се зашто;
нећу тебе коња одјахати

док ми не даш кључе од тавнице“.

Грохотом се Радул насмијао,

даде њојзи кључе од тавнице,

па је онда коња одсједнула,

па дозивље два мила ђевера:

„Ви хајдете, два мила ђевера:

кажите ми врата на тавници“.

Отидоше с њоме на тавницу,

па говори лијепа ђевојка:

„Ко су браћа Дињар-Бањанина,

хајте амо на тавничка врата!“

Изишла су два нејака брата,

изишла су на тавничка врата:

коса им је — њом би се покрили,

нокти су им — укопали би се.

Још пропишта тридесет робова:

„Богом сестро, лијепа ђевојко,

пусти и нас данас из тавнице!“

Ал’ говори лијепа ђевојка:

„Хајте, робље, на тавничка врата!“

Па изиђе робље из тавнице,

вели њему лијепа ђевојка:

„Бјеж’те, робље, куда које знаде!“

Па узима до два побратима,

одведе их у бијеле дворе,
па дозива два бербера млада:
један мије, други косу брије
и погане нокте сарезује;
дала им је б'јеле бошчалуке,
и на њих је рухо порезала,
па их спреми двору бијеломе,
и даде им од злата јабуку:
„Поздрав'те ми богом побратима,
побратима Дињар-Бањанина,
подајте му од злата јабуку".

51 ЖЕНИДБА МАКСИМА ЦРНОЈЕВИЋА

Подиже се Црнојевић Иво,

те отиде преко мора сиња,

и понесе три товара блага

да он проси лијепу ђевојку

за Максима, за сина својега,

милу шћерцу дужда од Млетака.

Иво проси, дужде се поноси;

но се Иво оканити неће,

снаху проси три пуне године,

снаху проси, а просипље благо.

Ја кад Иван благо похарчио,

Латини му дадоше ђевојку,

ђевојачки прстен прифатише.

Пријатељи свадбу устоваше:

свадбу кажу у години првој,

док отиде здраво до Жабњака,

и роди му вино и вшеница,

и сакупи хиљаду сватова.

Ја кад тако свадбу уредише,
земан дође те ти дому пође,
а прати га нови пријатељу,
пријатељу дужде од Млетака,
и прате га два дуждева сина,
и прати га стотину Латина.
Но иштети Иван на походу:
иде мудро, проговори лудо,
рече дужду, нову пријатељу:
„Пријатељу, дужде од Млетака,
чекај мене с хиљаду сватова, —
од хиљаде мање бити неће,
чини ми се хоће бити више;
кад пријећем море у то поље,
ти истури хиљаду Латина
нек ми срету у пољу сватове:
неће бити љепшега јунака
у мојијех хиљаду сватова
ни у твојих хиљаду Латина
од Максима, од мојега сина,
сина мога, мила зета твога!“
А то слуша дужде од Млетака,
два сокола, два дуждева сина,
и слушаше стотина Латина.

Мило било дужду од Млетака,
руке шири, те г’ у лице љуби:
„Фала, прије, на бесједи такој!
Кад ја стекох мила зета свога
ком љепоте у хиљади нема,
вољећу га него око једно,
вољећу га нег’ једнога сина;
ја ћу њему даре приправљати,
приправљати коње и соколе,
и ковати чекркли-челенке,
и резати коласте аздије,
нека носи, нека се поноси;
ако л’ тако то не буде, прије,
хоћеш доћи, ал’ ћеш грдно проћи“.
Отале ми Ива испратише
и на море воду натурише,
из ћемија њега истурише,
оде Иван здраво и весело.
Ја кад био под бијели Жабљак,
виђе Иван своје б’јеле дворе:
бијели се у висину кула,
на ћошета сићани чардаци,
а сјају му срчали-пенџери;
виђе Иван, па се ужелио,

ждрала коња фати бакрачлијом,
и притегну ђемом од челика,
но му ждрале ситно подиграва.
Нитко први њега не угледа,
угледа га вијерна љубовца
с биле куле на срчали-пенџер.
Како виђе, позна господара
и под њиме од мегдана ждрала,
па потрча низ високу кулу,
па потрча, а из грла викну,
викну слуге, набрекну слушкиње:
„А ви, слуге, пољу похитајте,
те сретите пољем господара!
Бре, слушкиње, бришите авлије!
А ђе ми је дијете Максиме?
Ну похитај пред капију нашу,
ето, сине, мила баба твога,
баба твога, господара мога,
јаше коња сјетно и весело,
чини ми се снаху ј' испросио".
Но Ивану слуге похитале,
те у пољу сретош' господара,
а Ивану љуба потрчала,
цјелива га у скут и у руку,

отпаса му свијетло оруже,
па оруже грли у наруче,
у наручу носи на чардаке;
вјерне слуге коње прифатише.
Ал' ето ти дијете-Максима,
сребрн столак носи у наруче;
у сто сједе Црнојевић Иво,
да с' одмори, да му чизме скину.
Како сједе у сребрна стола,
очи му се одмах отимаше,
те Максима погледује сина.
Та да видиш јада изненада!
давно Иван дворе оставио
просит снаху три године дана,
иза њега болест ударила
у Жабљака, у постојбину му,
мучна болест, оне красте веље;
на Максима красте напануле,
те му б'јело лице нагрдиле,
бијело му лице нашарале,
иза краста лице поцрњено,
поцрњело и одрпавило;
кунем ти се, како тамо кажу,
грднијега у хиљади нема

од Максима, сина Иванова.
Паде на ум Црнојевић-Иву
ја какву је ријеч оставио
код његова нова пријатеља:
да одведе хиљаду јунака,
да љепшега од Максима нема;
јутрос, брате, нема грднијега!
Те се Иво био раскарио:
мрке брке ниско објесио,
мрки брци пали на рамена,
у образ се љуто намрдио;
ни с ким Иво ријеч не бесједи,
веће гледа у земљицу црну.
Колико се јунак раздертио,
виђе љуба, па се досјетила,
подви скуте и подви рукаве,
цјелива му руку и кољено:
„Господару, ја се молим тебе,
што с' у образ сјетно, невесело?
Ал' нијеси снаху испросио?
Ал' ти није по ћуди ђевојка?
Али жалиш три товара блага?“
Ал' је Иво љуби бесједио:
„Ну одаље, да те бог убије!

Ја сам нама снаху испросио;

а по ћуди Латинка ђевојка:

што је земље на четири стране,

љепоте јој у сву земљу нема,

онакога ока у ђевојке,

нит' онаког стаса ни образа;

ко ј' видио вилу на планини,

ни вила јој, белћи, друга није!

Ја не жалим три товара блага,

у Жабљаку пуна кула блага,

на благу се ни познало није;

но сам дужду ријеч оставио:

да доведем хиљаду сватова,

да љепшега од Максима нема;

јутрос, љубо, нема грднијега!

Ја се бојим кавге преко мора,

кад Максима сагледају мога".

Но да видиш једне женске стране,

како грдно рече господару:

„Господаре, да од бога нађеш!

Куд те сила сломи преко мора

надалеко четр'ест конака,

преко мора, да не видиш дома,

ни без јада доведеш ђевојку,

а код твоје земље државине,
земље твоје, Бара и Улћина,
Црне Горе и Бјелопавлића,
ломна Куча и Братоножића,
и лијепе варош-Подгорице,
и Жабљака, твоје постојбине,
и Жабљака, и око Жабљака:
да ожениш јединога сина,
и да нађеш за сина ђевојку,
прођу себе главна пријатеља;
но те сила сломи преко мора!“
Кад то зачу Црнојевић Иво,
плану Иво како огањ живи:
„Ни сам био, ни сам је просио:
ко ми дође да ми је честита,
живу ћу му очи извадити!“
Хабер оде од уста до уста,
то зачуше мали и велики,
и зачула сва господа српска,
те о томе нитко не бесједи.
Тако стаде од године једне,
од године за девет пунијех:
не помиње нитко за ђевојку.
У десетој мезил-књига стиже

од његова нова пријатеља,
пријатеља дужда од Млетака;
нов је био, пак је постарио,
давно ј' било то девет година!
Књига Иву на кољено паде,
ал' му књига доста грдно каже:
„Пријатељу, Црнојевић-Иво,
кад забраниш у пољу ливаду,
јал' је коси, ја другоме даји,
да не бију слане ни шњегови
по ливади цвијет расцавтио;
кад запросиш лијепу ђевојку,
јал' је води, јали је не проси:
ти ми проси милу шћеру моју,
ти је проси, и ја ти је дадох,
и ми онда свадбу устовасмо,
и ти каза до прве године,
док ти роди вино и вшеница,
и сакупиш хиљаду сватова;
ево прође и девет година,
нити има тебе, ни сватова.
Брже пиши лист књиге бијеле,
прати књигу милој шћери мојој,
шћери мојој, а тој снаси твојој,

да се твоја снаха преудаје,

да ми слику тражи према себе,

а ти рђу тражи према тебе“.

Ја кад виђе Црнојевић Иво,

књигу учи, а љуто се мучи.

Код њега се нитко не придеси,

не придеси мудрога јунака,

ком би своје дерте исказао,

но од дерта погледује љубу:

„Љубо моја, ну ме сјетуј саде:

ал’ ћу снаси књигу оправити,

да се наша снаха преудаје;

ал’ ћу слати, али слати нећу?“

Женска страна мудро проговара:

„Господару, Црнојевић-Иво,

ког су љубе досле сјетовале,

кога досле, кога ли ћ’ одселе,

с дугом косом, а памећу кратком?

Ал’ ти хоћу ријеч проговорит:

од бога је велика гријота,

а од људи зазор и срамота,

ђевојачку срећу затомити

и у њену роду узаптити.

Послушај ме, драги господаре!

Од шта си се данас препануо?
Ако су га красте иштетиле,
ако бидну главни пријатељи,
за то ријеч проговорит неће:
свак се боји муке и невоље.
Господару, још бесједим тебе:
ако с' кавге преко мора бојиш,
имаш данас пуну кулу блага,
у подруме трољетнога вина,
у амбаре бијеле вшенице;
имаш на што свате покупити:
рекао си хиљаду сватова,
данас купи и хиљаде двије,
по избору коње и јунаке;
ја кад виде тамо у Латина,
прегледају силу и сватове,
да је Максим слијепо дијете,
не смију ти кавгу заметнути.
Купи свате, те води ђевојку,
господаре, више не премишљај!"
Грохотом се Иван насмијао,
књигу пише, даде татарину,
те је прати дужду од Млетака:
„Пријатељу, дужде од Млетака,

ну ослушкуј и ноћи и дневи:
запалићу на граду топове,
запалићу тридесет топова,
па запалит Крња и Зеленка,
нека оде јека под облаке;
пријатељу, часа не почаси,
но ми прати низ море ђемије,
да ми сретеш на мору сватове“.
А кад Иво књигу оправио,
он призивље к себе јазиџију,
па довати један табак књиге,
искидаше књигу на комате,
па пустише по књизи јазију,
те позивље кићене сватове.
Прву књигу Иван оправио,
прати књигу Бару и Улћину
на Милоша Обренбеговића:
„О Милошу Обренбеговићу,
позивљем те у моје сватове,
стари свате да си пред сватове;
но ми немој инокосан поћи,
купи свата што гођ можеш веће —
нек се знаду свати старосватски“.
другу књигу Иван оправио

покрај мора ломној Гори Црној
на сестрића Јован-капетана:
„Бре, сестрићу, Јован-калетане,
вићи књигу, часа не почаси,
позивље те ујак у сватове,
да си ђевер уз танку Латинку,
ти, сестрићу, Јован-капетане;
Но ми немој инокосан поћи,
купи свате ломну Гору Црну,
Гору Црну и Бјелопавлиће,
нека биде барем пет стотина,
пет стотина ђеверскијех свата,
нек је фала и мене и тебе.
Кад сакупиш кићене сватове,
ти, сестрићу, да си под Жабљака,
под Жабљака у поље широко“.
Трећу Иван ситну књигу пише
ломну Кучу и Братоножићу
на војводу Ликовић-Илију:
„О Илија, Брдској земљи главо,
вићи књигу, не почаси часа,
ти, војводо, да си у сватове
под Жабљака у широко поље;
но, војводо, не пођ’ инокосан,

поведи ми листом Брђанију“.

А четврту књигу оправио,

прати књигу у Дрекаловиће

на Милића Шереметовића:

„Бре, Милићу Шереметовићу,

купи свате све Дрекаловиће,

викни ђецу све Васојевиће,

крени ђецу до зелена Лима;

што је веће, то је боље за те“.

Пету Иван књигу оправио,

прати књигу варош-Подгорици,

Подгорици, бутун-породици,

на рођака главнога јунака,

на сокола Кујунџића Бура:

„Ти, соколе, Буро Кујунџићу,

вићи књигу, не почаси часа,

но ти купи кићене сватове,

скупи браћу све Подгоричане,

па оћени коње и јунаке:

удри коњма седла османлије,

и злаћене рате до копита,

а на прси сјајна силембета,

нек с’ јуначки коњи окићени;

на јунаке дибу и кадифу

и црвену чоху сајалију,
што од воде чоха црвенија,
а од сунца чоха руменија,
а на главе калпак и челенке,
на јунаке меневиш-доламе,
а на ноге ковче и чакшире, —
нек су наша ђеца окићена,
нек су наша ђеца ођевена
са онијем рухом господскијем,
да сватове моје зачините,
да љепоте ни тог руха нема,
да им нема лица ни облика
у сву српску земљу и латинску.
Латини се хоће зачудити
а ономе српском одијелу:
у Латина свашта на свијету,
они могу сребро поковати,
поковати и сребро и злато,
сајалију чоху порезати;
не могу се довити Латини
господскоме на образу лицу
и господском оку јуначкоме,
што су ђеца ти Подгоричани“.
Пету књигу Буру оправио,

и по књигам' позвао сватове.
а Жабљака и без књиге зовну,
и Жабљака и око Жабљака.
Ја да можеш оком погледати
и ушима јеку послушати
кад се ситне књиге растурише
од тог мора до зелена Лима,
те пођоше српске поглавице
и војводе, што су за сватове,
и делије, све главни јунаци!
Кад виђеше старци и тежаци,
потурише рала и волове:
све се на јад сломи у сватове
у широко поље под Жабљака;
а чобани стада оставише,
девет стада оста на једноме:
све се сломи у широко поље
господару јутрос на весеље.
Од Жабљака до воде Цетиње
све широко поље притискоше:
коњ до коња, јунак до јунака,
бојна копља како чарна гора,
а барјаци како и облаци,
разапе се чадор до чадора,

под чадоре красне поглавице,
дан данише, пак и заноћише.
Но да видиш јутру на уранку:
прије данка и јаснога сунца
подранила једна поглавица,
што је једној земљи старјешина,
по имену Јован капетане,
што бијаше ђевер уз ђевојку;
подранио, поље оставио,
и у пољу кићене сватове,
а дошао граду на бедене.
Нико с њиме није полазио,
с господаром цигле двије слуге,
двије слуге иду назорице,
а господар с њима не бесједи,
но је чело грдно намрдио,
а пониско брке објесио,
мрки брци пали на рамена.
Он ми шета граду по бедену,
прегледује на граду топове,
прегледује своју госпоштину,
прегледује, брате, царевину;
највише се очи отимаху
на кићене у пољу сватове:

није шала, није шуркулија,
од Жабљака до Цетиње воде
ударен је чадор до чадора,
коњ до коња, јунак до јунака,
бојна копља како гора чарна,
а барјаци како и облаци.
Тако Јован бјеше уранио,
те он шета граду по бедену,
а виђе га Црнојевић Иво,
па Ивану врло мучно било,
на јутру му назва добро јутро:
„Добро јутро, Јован-капетане!
Што с', сестрићу, јутрос уранио?
Што с' у пољу чадор оставио,
и у пољу кићене сватове?
Што ли си се, сине, намрдио?
У образ си сјетно, невесело:
каж' ујаку јутрос на уранку?"
Проговара Јован капетане:
„Прођи ме се, мој ујаче Иво!
Коју бих ти ријеч бесједио,
ти ми ријеч послушати нећеш:
а кад би ме, ујо, послушао,
да отвориш те подруме твоје,

да даш доста издобила вина,
да напојиш у пољу сватове,
па да пустиш те хитре телале,
нек телали кроз сватове викну,
нек сватови сваки дому иде.
Ну растури то весеље твоје,
мој ујаче, Црнојевић-Иво!
Е смо нашу земљу опустили,
сломила се земља у сватове,
оста земља пуста на крајини,
земља наша страшна од Турака,
од Турака преко воде сиње.
Мој ујаче, Црнојевић-Иво,
и прије су вођене ђевојке,
и прије су момци ожењени,
и прије су весела бивала
у свој земљи, у свој краљевини;
твога јада нијеђе није било:
да подигнеш земљу у сватове,
а далеко кости занијети
браћи нашој преко мора сиња,
преко мора четр'ест конака,
ђе нам тамо своје вјере нема,
нит' имамо красна пријатеља,

но је нама, белћи, земља жедна,
па кад виде преко мора сиња,
када виде све српске јунаке,
ја се бојим кавге међу браћом,
може јада бити на весељу.
Мој ујаче, Црнојевић-Иво,
да ја тебе једне јаде кажем:
синоћ пољу легох под чадором,
допадоше двије моје слуге,
на перо ме ћурком покриваше
и господски лице завијаше;
очи склопих, грдан санак виђех, —
грдан санак, да га бог убије! —
ђе у сану гледам на небеса:
на небу се, ујо, наоблачи,
па се облак небом окреташе,
облак дође баш више Жабљака,
више твога поносита града,
од облака пукоше громови,
гром удари тебе у Жабљака,
баш у твоју красну краљевину,
у дворове, твоју постојбину:
Жабљака ти огањ оборио
и најдоњи камен растурио;

што бијаше један ћошак бијел,
ћошак паде на Максима твога, —
под ћошком му ништа не бијаше,
испод ћошка здраво изишао.
Мој ујаче, Црнојевић-Иво,
не смијем ти санак исказати,
тек ако је сану вјеровати,
вјеровати сану и биљези,
ја ти, ујо, хоћу погинути,
погинути у твоје сватове,
јал' погинут, јали рана допаст.
Мој ујаче, да од бога нађеш!
Ако мене штогођ биде тамо,
каква мука у весељу твоме,
јал' погинем, јал' допаднем рана,
чекај, ујо, онда јаде грдне;
ел ја водим ђеце под барјаке
породице љута Црногорца,
под барјаке ђеце пет стотина:
ђе јаокнем, сви ће јаокнути;
ђе погинем, сви ће погинути.
Но ти с' молим јутрос на подранку,
молим ти се, а љубим ти руку,
да растуриш у пољу сватове,

нек сватови сваки дому иде.

Прођ' с' ђевојке, да је бог убије!“

Кад то чуо Црнојевић Иво,

плану Иво како огањ живи,

те он кара сестрића Јована,

њега кара и љуто га куне:

„Зао санак, сестрићу Јоване!

Бог годио и бог догодио,

на тебе се таки санак збио!

Кад га виђе, рашта оповиђе,

оповиђе јутрос на подранку,

кад сватови мисле да полазе?

Мој сестрићу, Јован-капетане,

сан је лажа, а бог је истина;

ружно си се главом наслонио,

а мучно си нешто помислио.

Знаш, сестрићу, не знали те људи!

Доста ми је и муке и руге:

насмија се сва господа наша,

а шапатом збори сиротиња,

ђе ми сједи снаха испрошена

и код баба и код старе мајке,

а ђе сједи за девет година.

Знаш, сестрићу, не знали те људи!

да ћу тамо јунак погинути,
нећу моју снаху оставити,
ни весеље јутрос растурити.
Но како си мене старјешина
и пошао ђевер уз ђевојку,
ну набрекни на камену граду,
ну набрекни, призови тобџије,
нека топе пуне и напуне,
нек напуне тридесет топова;
па призови старца Недијељка,
што му б'јела прошла појас брада,
који чува топе баљемезе,
чува топе Крња и Зеленка,
а којијех у свој земљи није:
у влашкијех седам краљевина,
у турскога Отмановић-цара;
ну призови старца Недијељка,
нека топе пуни, па препуни,
нека прида праха и олова,
нек подигне небу под облаке,
нека пукну стари баљемези;
хабер подај пољу у сватове:
нек се наша браћа ослободе,
нек одмакну коње од обале,

од студене од воде Цетиње,
е се могу коњи покидати,
у Цетињу воду поскакати,
браћу нашу кићене сватове
изубаха ватити грозница;
ну објави и свој браћи кажи
ђе ће пући тридесет топова,
хоће пући Крњо и Зеленко.
Па закажи, мој мили сестрићу,
нек чауши у то поље викну,
нека крену из поља сватове,
ево ћемо преко мора сиња“.
Послуша га Јован капетане,
те привикну на граду тобџије,
и призива стара Недијељка:
напунише тридесет топова,
напунише Крња и Зеленка,
напунише, па их препунише,
продадоше праха и олова,
дигоше их небу под облаке,
па им живи огањ продадоше.
Да се можеш, брате, придесити,
и ушима јеку послушати,
и очима сеир погледати,

ја кад пуче тридесет топова,
па кад пуче Крњо и Зеленко,
поље тутњи, а планина јечи,
Цетиња се вода успљускује,
попадаше коњи на кољена,
а јунаци млоги потрбушке:
није шала на граду топови,
није шала Крњо и Зеленко!
Чауш викну, куцну далбулана,
кренуше се из поља сватови,
отидоше и здраво и мирно.
Како који конак унапредак,
све гаирет бољи међу браћом.
Преходише поља и планине,
спустише се у Приморје равно,
у широко поље покрај мора,
те сватови поље притискоше.
Угледаше у море ђемије,
пријатеље у сретаоштину.
Сватови се рахат учинише
у широку пољу покрај мора:
ко имаше коња од мегдана,
окреће га по пољу џилита;
ко л' бекрија, нагиње чутуром,

те он пије оно рујно вино;
ко имаше грло поуздано,
попијева сватске поскочице.
Међу њима Црнојевић Иво
јаше ждрала коња од мегдана,
око њега два сокола сива:
с десне стране дијете Максиме,
што је Максим красан ђувегија,
на његову од мегдана вранцу;
а с лијеве Милош Обреновић
на дорату коњу од мегдана.
Иван гледа ђецу око себе,
гледа ђецу, паке проговара:
„Браћо моја, кићени сватови,
и ви, браћо, све војводе младе,
ја бих стио проговорит ријеч,
кад бисте ме, браћо, послушали:
ми хоћемо преко мора сиња,
преко мора четр'ест конака,
а водимо мила сина мога,
сина мога хитра ђуveглију,
ал' су њега красте нагрдиле,
и сина ми мука оборила,
грднијега у сватове нема;

а ја, браћо, јесам говорио
на просидби, кад снаху испросих:
што доведем кићенијех свата,
и у Млетку што буде Латина,
да љепшега неће бит јунака
од Максима, од сина мојега;
јутрос, браћо, нема грднијега!
И ја сам се љуто раздертио,
да кад дођем нову пријатељу,
пријатељ ће мене застићети,
и турити кавгу у сватове;
него, браћо, кићени сватови,
десио се данас међу нама
главан јунак војвода Милошу,
та Милошу Обренбеговићу, —
љепоте му у сватове нема,
ни ће бити тамо у Латина:
кад бисте ме, браћо, послушали,
да скинемо перје и челенку
са Максима, мила сина мога,
на Милоша Обренбеговића,
да Милоша зетом учинимо,
док ђевојку отуд изведемо“.
Кад то чуше кићени сватови,

нема брата ни кићена свата,
нема брата томе да кметује:
не смијаху кићени сватови,
ел је Максим крвничко колено, —
могу њему жао учинити,
може неком главу укинути;
нема кмета да кметује томе.
Проговори војвода Милошу:
„О Иване, наша поглавице,
што дозивљеш и браћу сазивљеш?
Но ми пружи десну твоју руку,
и задај ми божу вјеру тврду
за Максима, за твојега сина,
да Максиму жао не учиниш,
на весељу ђе га сад потураш,
од мене ти божа вјера тврда:
превешћу ти снаху преко мора
и без кавге и без муке какве;
тек, Иване, нећу тевећели:
што год биде дара зетовскога,
да ми дара нитко не дијели“.
Кад то зачу Црнојевић Иво,
грохотом се, брате, осмјенуо:
„О Милошу, српска поглавице,

шта помињеш дара зетовскога?
Тврђа вјера, брате, од камена,
нитко т' дара дијелити неће;
преведи ми снаху преко мора,
доведи је у бијели Жабљак,
и ја ћу те, брате, даривати:
даћу тебе двије чизме блага,
и даћу ти моју кулу златну,
која бере девет литар' вина,
што ј' од сува саливена злата;
и још ћу те, брате, даривати:
даћу тебе суру бедевију,
бедевију што ждријеби ждрале,
што ждријеби коње огњевите;
објесићу т' сабљу о појасу,
која ваља тридест ћеса блага".
И тако се браћа погодише,
и скидоше перје са Максима,
златно перје, чекркли-челенку,
на Милоша Обренбеговића,
те Максима јандал очушнуше,
а Милоша зетом учинише.
У то доба мору ударише,
у сиње се море навезоше.

Бог им даде и од бога срећа,
из мора се здраво извезоше,
а под Млетке града ударише,
те млетачко поље притискоше.
На граду се отвори капија,
а навали и мушко и женско,
но да срету у пољу сватове,
да учине сеир од сватова,
и да виде је л́ истина тако,
да познају зета дуждевога, —
је л́ истина, како људи кажу,
да м́ лепоте у далеко нема,
у сватове ни пак у Латине.
Ласно зета познавати бјеше
по његову перју и челенци,
по његову стасу и образу.
Кад виђеше да ј̀ истина тако,
допадоше два дуждева сина
те сретоше мила зета свога;
грле зета и отуд и отуд,
па га воде на танке чардаке;
а на конак свате растурише
по тројицу и по четворицу,
како ће им бити понајбоље.

Чудан адет бјеше у Латина:
свадбовати роду ђевојачком
и одморит коње и јунаке;
посиђеше три-четири дана.
Кад четврто освануло јутро,
те пукоше на граду топови,
чауш викну, куцну далбулана,
нек су хазур кићени сватови,
земан дође да ти дома пођу.
Сватови се на број искупише
у шарену камену авлију.
Затворена врата на капију,
затворена и пак заклопљена,
на капији четири џелата:
два Арапа и два Латинина, —
крваве им руке до рамена
и острице сабље до балчака;
сватови се мало препадоше.
Но да видиш још повеће биде:
нема њима два најбоља друга,
нема друга војводе Милоша,
што су њега зетом учинили,
и нема им Латинке ђевојке,
а ђевојке, око шта су дошли!

Ал́и сватови мало причекаше,
стаде звека камена сокака,
стаде звека, стаде отуд јека,
ал́и ето ти војводе Милоша
на његову од мегдана дору:
уставља га ђемом од челика,
а довата мало бакрачлијом,
а доро му ситно подиграва,
те весело у дружину дође,
на јутру им назва добро јутро;
сва дружина једну ријеч кажу:
„Добро дође, дијете Максиме!“
За Милошем одмах пристадоше
двије шуре, зета пристигоше,
донијеше господскога дара —
да дарују зета код сватова.
Један шура један пешкеш даје:
доведе му без биљеге вранца,
и на вранцу Латинку ђевојку,
(но се пусник к земљи увијаше
од чистога и сребра и злата:
у злато су коња опковали,
златни рати бију по копити,
а на прси дивна силембета)

и на руци сивога сокола,
те Максима зета дозиваше:
„На поклон ти коњиц и ђевојка,
и на коњу и сребро и злато,
и на поклон сива тица соко,
кад си тако виђен међу браћом“.
А Милош се с коња поклањаше,
те лијепо дара приваташе.
Други шура сабљу донесао
саливену од сувога злата, —
сабља ваља млого била блага,
опаса је зету о појасу:
„Носи, зете, те ми се поноси!“
Ал́ ето ти пунца и пунице, —
ја каква ли дара донијеше!
Пунац носи калпак и челенку
(у челенци алем, камен драги,
који сјаји како јарко сунце,
погледати не да у јунака),
те Максима зета дозиваше:
„На поклон ти калпак и челенка“.
Милош дара дивно приваташе.
А да видиш злосретне пунице!
Она носи од злата кошуљу,

која није кроз прсте предена,
ни у ситно брдо увођена,
ни на разбој она ударана,
но кошуља на прсте плетена,
у колијер уплетена гуја,
а под грлом изведена глава, —
баш се чини као да је жива
љута гуја (гуја ће га уд́рит) —
на глави јој алем, камен драги:
каде иде момак са ђевојком
у ложницу, да не носи св́јеће,
нек свијетли алем, камен драги;
те Максима зета дозиваше:
„На поклон ти од злата кошуља“.
Но се чуде кићени сватови,
но се чуде дару латинскоме.
Но да видиш дара изненада!
Ал́ ето ти старца Јездимира,
мила брата дужда од Млетака;
бијела му прошла појас брада,
на златну се штаку наслонио,
рони сузе низ господско лице,
рони сузе, и невоља му је:
седам жена мијенио био,

а од срца не имô порода,
па узео к себе синовицу,
синовицу, њему особницу,
меште кћери и меште синова,
пак се старцу саде ражалило,
ел је спрема преко мора сиња.
Неко чудо беше сагучио
и турио под пазухо своје,
а кад дође к браћи сватовима,
по имену зета дозиваше,
дозиваше, па га огрташе,
огрну га коластом аздијом,
саврх главе до зелене траве
покри зета и коња дората
(ја каква је, — јада допанула! —
у јуначке очи ударила,
и причају и казују људи:
док изнутра уд́рио поставу,
отишло је тридест ћеса блага,
а с лица јој ни хесапа нема):
„На поклон ти, ти мој мили зете!
На поклон ти коласта аздија
које данас у свијету није:
у нашега ни једнога краља,

ни ће бити у цара турскога;

носи, зете, те ми се поносиј!“

Максим гледа јаде испријека,

испријека, али попријеко.

Ја кад тако зета дариваше,

на капиј се отворише врата,

па стадоше слуге и слушкиње

на капију свате даривати:

о коњима везене јаглуке,

јунацима танке бошчалуке.

Дариваше, пољу испратише,

на ђемије води натурише,

из ђемија здраво истурише;

отидоше здраво и весело.

Ја кад бише пољу под Жабљака,

ђено су се браћа састанула,

ђено ће се с јадом растанути,

но да видиш јаду започетка:

похитао дијете Максиме

на његову без биљеге вранцу,

и скупио десетину друга,

хоће својој на муштулук мајци;

а кад виђе војвода Милошу,

те дората коња подиграва,

а догна га близу до ђевера,

до ђевера Јован-капетана,

ђевојке се руком дофатио.

Ал́ да видиш проклете ђевојке!

На очи јој златали-мараме, —

ријетке су, те кроз њих виђаше;

ја кад виђе коња и јунака,

превари се, занесе је памет,

те устури златали-мараме,

а открива очи обадвије,

а пружа му руке обадвије.

Но ко виђе, чини ć не видио;

виђе свекар Црнојевић Иво,

виђе свекар и за јад му било,

те Латинци снаси проговара:

„К себе руке, мила снахо моја!

К себе руке, обје ти отпале!

Покри очи, обје ти испале!

Рашта гледаш на јунака туђа,

на Милоша Обренбеговића?

Но погледај, мила снахо моја!

Но погледај пољем пред сватове:

штоно јунак на коњу вранчићу

бојно копље носи у рукама,

златан сјаје на плећима штитак,
а красте му лице нагрдиле,
иза краста лице поцрњело,
оно ти је дијете Максиме.
А ја сам се тамо пофалио,
кад сам тебе у баба просио,
што гођ биде кићенијех свата,
да не биде љепшега јунака
од Максима, од сина мојега.
У том сам се, снахо, препануо,
Милоша смо зетом учинили,
и Милошу даре поклонили,
да преведе тебе преко мора
и без кавге и без муке наше“.
Кад јој рече, кâ да посијече,
те под собом коња уставила,
напријед му ни крочити неће,
па Латинка свекру проговара:
„Мио свекре, Црнојевић-Иво,
Максиму си срећу изгубио,
како ћ другог зетом учинио.
Рашта, свекре, да од бога нађеш!
Ако су га красте иштетиле,
ко је мудар и ко је паметан,

томе, свекре, ваља разумјети,
и свак може муке допанути;
ако су га красте нашарале,
здраве су му очи обадвије,
срце му је баш које је било;
ако л́и си се, свекре, препануо
ђе је Максим још танко дијете,
њега чеках за девет година,
њега чеках у бабову двору,
и још бих га за девет чекала
у Жабљаку, у вашему граду,
ником не бих образ застидила,
ни ја роду, ни ја дому моме.
Но ти, свекре, богом ти се кунем,
ја ти врађај благо са јабане,
са вашега војводе Милоша,
те удари на Максима твога,
јал́и напријед ни крочити нећу,
баш да ћеш ми очи извадити“.
Но се Иван љуто узмучио,
призва браћу и неке војводе:
„Браћо моја, ако бога знате,
ну кметујте мене и Милошу
за нашега дара из Латина“.

Нема кмета ни добра јунака
ја који ће томе кметовати,
ел су биле руке уфатили,
и задали божу вјеру тврду
да му дара нитко не дијели,
но још Иван да га подарује.
Не могоше браћа да кметују,
ел се једном утврдило било.
Ја кад зачу војвода Милошу,
те пригони од мегдана дора,
а Ивану ријеч проговара:
„О Иване, наша поглавице,
камо вјера? стигла те невјера!
Нијесмо ли вјеру учинили
да ми дара нитко не дијели?
А сад сте се томе присјетили!
Кад си мучан и кад си невјеран,
море, ћу ти дара поклонити
рад̕ хатара наше браће красне.
Прва ћу ти дара поклонити:
на поклон ти вранац и ђевојка.
Да је пута и правога суда,
ђевојка је мене поклоњена,
поклонио и отац и мајка,

поклонила оба брата њена;

ал́и о томе нећу говорити,

већ ти хоћу дара поклонити,

и на коњу и сребро и злато,

и поклонит сивога сокола,

и на поклон сабља од појаса.

Свега ћу ти дара поклонити,

већ ја не дам цигле до три марве:

не дам с главе тастове челенке,

са рамена коласте аздије,

и ја не дам од злата кошуље;

хоћу носит мојој земљи дивној,

нек пофала мојој браћи биде.

Кунем ви се и богом и вјером,

не дам тако три комата дара“.

Кад зачуше кићени сватови,

те сватови једну ријеч кажу:

„Фала тебе, војводо Милошу!

Фала тебе, господско кољено,

кад си таки вићен међу браћом,

кад си вићен и кад си погодан“.

Сви сватови једну ријеч кажу;

сватови се браћа погодише,

но имају непогодна друга,

а на коњу несретну ђевојку:

ђевојци је врло жао дара,

а највише од злата кошуље,

те привикну из бијела грла

по имену дијете Максима.

Препаде се Црнојевић Иво,

те Латинци снаси проговара:

„Снахо моја, Латинко ђевојко,

немој викат дијете Максима,

ели смо му жао учинили,

а Максим је хитар кавгаџија,

хоће, снахо, заметнути кавгу

на весељу у сватове своје;

снахо моја, богом ти се кунем,

у Жабљаку пуна кула блага,

све ћу благо тебе поклонити,

чиń од блага што је тебе драго“.

Алѝ не слуша злосретна ђевојка.

Викну једном, па га не довикну;

другом викну, доке га довикну.

Максим врана коња поврнуо,

ослушкује шта ће бесједити,

а ђевојка грдно проговори:

„О Максиме, немала те мајка!

Мајка нема до тебе једнога,
а по данас ни тебе не било!
Од копља ти градили носила,
а од штита гробу поклопнице!
Црн ти образ на божем дивану
како ти је данас на мегдану
са вашијем војводом Милошем!
Зашто благо дадосте другоме?
А није ми ни тог жао блага, —
нека носи, вода ѓ однијела! —
но ми жао од злата кошуље,
којуно сам плела три године
а са моје до три другарице,
док су моје очи искапале
све плетући од злата кошуљу;
мислила сам да љубим јунака
у кошуљи од самога злата,
а ви данас дадосте другоме!
Но ме чу ли, ђувеглија Максо,
брже враћај са јабане благо!
Ако л́ благо повратити нећеш,
кунем ти се богом истинијем,
напријед ти ни крочити нећу,
но ћу добра коња окренути,

догнаћу га мору до обале,
па ћу ватит листак шемишљиков,
а моје ћу лице нагрдити —
док покапље крвца од образа,
по листу ћу писати јазију,
додаћу је сивоме соколу:
нека носи стару бабу моме,
нека купи сву латинску силу,
нек ти хара бијела Жабљака,
нек ти враћа жалост за срамоту“.
Кад то зачу дијете Максиме,
то Максиму врло за јад било, —
врана коња натраг приповрну,
опаса га троструком канџијом:
пуче кожа коњу по сапима,
а покапа крвца по копити;
но му љуто пусник поскочио,
по три копља у небо скочио,
по четири земље прескочио.
Не деси се доброга јунака
да увати грдна злосретника,
но му сокак пољем учинише,
а нико се јаду не досјети
поражта је коња повратио.

А кад виђе војвода Милоше,
грохотом се јунак насмијао:
„Фала богу, фала истиноме!
Куд се оно Максим затрчао?“
А не види јаде изненада.
Кад допаде дијете Максиме,
на Милоша бојно копље пушти,
бојнијем га копљем ударио
под челенку међу очи црне:
на затиљак очи искочише,
мртав паде под коња дората.
Милош паде, а Максим допаде;
колико му крвце жедан бјеше,
ману сабљом, одсјече му главу,
пак је вранцу баци у зобницу,
а ђевојку оте у ђевера,
пак побјеже на муштулук мајци.
Мили боже, на свем тебе фала!
Да се коме онда придесити
и очима јаде прегледати:
каде паде красна поглавица,
а згледа се млога породица,
у јунаке крвца узаврела,
па се сташе даривати даром,

а њинијем даром немилијем:

из пушака црнијех крушака,

доке дуге пушке истурише,

док то поље магла притиснула

од хитрога праха и олова;

тад ће у тами мачи повадише,

те се њине мајке ојадише,

а сестрице у црно завише,

а љубовце осташ удовице,

а огрезну крвца до кољена,

а по крви један гази јунак.

Јунак бјеше Црнојевић Иво,

црно њему срце довијека!

Крвцу гази, а богу се моли:

„Дај ми, боже, вјетар од планине,

да раждене ову маглу клету,

да погледам и горе и доље:

ко погибе, ко л остаде данас“.

Бог му даде, вјетар ударио

те разагна и разведри поље,

Иван гледа и горе и доље,

ал не знаде ништа куд је горе:

поломљени коњи и јунаци,

но по пољу крче рањеници.

Ја кад виђе Црнојевић Иво,
он преврће те лешеве мртве
и крваве огледује главе,
све тражаше дијете Максима.
Ал́ га Иван нађи не могаше,
но он нађе сестрића Јована,
што је ђевер био код ђевојке,
што ујаку санак казивао
у Жабљаку јутру на походу.
Залуду га Иван находио,
у крви га познат не могаше,
мимо њега јунак пролазаше,
а виђе га Јован капетане,
те ујаку Иву проговара:
„Мој ујаче, Црнојевић-Иво,
чим си ми се тако понесао:
или снахом, или сватовима,
ил́ господским даром пријатељским,
те не питаш несретна сестрића
јесу ли му ране досадиле?“
Виђе Иван, па сузе просипље,
из крви га мало исправио:
„Мој сестрићу, Јован-капетане,
јесу л́ твоје ране за видање,

да те носим у несрећан Жабљак,

да ти тражим од мора ећиме?“

А Јован му онда проговори:

„Прођи ме се, мој ујаче Иво!

Камо очи? њима не гледао!

Овакве се ране не видају:

лијева је нога саломљена,

саломљена надвоје, натроје,

а десна је рука осјечена,

осјечена рука по рамену,

а по срцу сабље доватиле,

испале су црне џигерице“.

Ја кад виђе Црнојевић Иво,

брже пита сестрића својега:

„Мој сестрићу, док си у ријечи,

како ђевер бјеше код ђевојке,

а допаде дијете Максиме,

еда виђе ђе погибе Максим?

И знаде ли шта би од ђевојке?“

„Прођи ме се, мој ујаче Иво!

Није тебе Максим погинуо,

но кад дође на коњу помамну,

те изгуби војводу Милоша,

пак ђевојку оте у ђевера,

он побјеже ка несрећној мајци“.
То изусти, лаку пусти душу.
Побаци га Црнојевић Иван,
а похити у бијели Жабљак.
Ја кад дође пред градску капију,
а пред градом копље побијено,
а за копље вранац коњиц свезан,
ситна му је зопца устакнута;
пред њим сједи дијете Максиме,
на кољену ситну књигу пише
своме тасту, дужду од Млетака,
а двори га злосретна ђевојка;
на мезиле књигу оправио:
„О мој тасте, дужде од Млетака,
купи војску, сву латинску земљу,
те ми харај бијела Жабљака,
и ти води милу твоју шћеру
ни љубљену, ни омиловану:
мене прође моја госпоштина
и држава моја краљевина;
хоћу бјежат преко земље дуге,
хоћу бјежат цару у Стамбола;
како дођем, хоћу ć потурчити“.
Зло се зачу по свој земљи њиној.

Кад зачуше ти Обреновићи,
зачу нетко Обреновић Јован,
мио братац војводе Милоша,
нешто мисли, па на једно смисли,
брже коња свога доватио,
седла коња што га љепше може,
опасује што га тврђе може,
па се коњу фати на рамена,
халали се и опрости јунак,
каже роду, каже браћи својој:
„Хоћу браћо, и ја у Стамбола,
одох, браћо, браћу да сачувам
ко дорасте у тој земљи нашој:
тамо оде крвничко кољено,
он ће дворит цара у Стамболу;
издвориће каку војску силну,
те ће земљу нашу погазити.
Браћо моја и пак породице,
док чујете мене у животу,
у животу, у Стамболу билу,
немојте се, ђецо, препанути,
он не смије војску подигнути:
он ће на вас, а ја ћу на њега“.
Тако рече, па у Стамбол оде.

Каде био близу до Стамбола,
у путу се оба пристигоше,
те пред цара иду упоредо,
а цар знаде ко су и како су,
па их царе једва дочекао,
дочекао, оба потурчио,
и турска им имена нађео:
Јовану су име нађенули —
Мамут-беже Обренбеговићу;
а Максиму име нађедоше —
Скендер-беже Иванбеговићу.
Дворе цара за девет година,
издворише девет зијамета;
свијех девет даше за пашалук,
цар им даде бијеле тугове
и везирство на те земље двије
без промјене вазда довијека:
Мамут-бегу Обренбеговићу
даде земљу равна Дукађина,
ђено роди издобила вина,
доста вина, више урметина,
доста има бијеле вшенице, —
красну земљу, што је љепше нема;
а он даде сину Иванову

грдну земљу Скадар на Бојани,
а у коме никад ништа нема,
но се легу жабе и биволи,
и имаше соли суторине.
Како таде, тако и данаске:
нијесу се нигда умирили,
нити могу крвцу да умире,
но и данас ту просипљу крвцу.

52 СМРТ ЈОВА ДЕСПОТОВИЋА

Разболје се Деспотовић Јово

у Сријему, у тој земљи равној,

у лијепу селу Купинову;

на смрт је се Јово разбољео,

па дозивље слугу Милутина:

„Милутине, вјерна моја слуго,

ти упрегни коње у хинтове,

пак ти трчи, што гођ брже можеш,

Крушедолу, бјелу манастиру,

те ми зови мог рођеног брата,

мога брата Максима владику,

и кажи му, ништа не затаји,

да сам се ја на смрт разбољео;

пак оданле окрени хинтове,

трчи брже мјесту Беркасову,

те ми зовни моју стару мајку,

стару моју мајку Анђелију,

ал́ њој немој право казивати,

да сам се ја на смрт разбољео,
већ јој кажи од мене поздравље —
да се ја сад на војску опремам
преко мора за девет година,
па је зовем да ме благосови.
То је слуга хитро послушао,
те упреже коње у три реда,
оде право дивну Крушедолу,
те казује Максиму владици
да се Јово на смрт разбољео,
пак оданле окрену хинтове,
оде право мјесту Беркасову,
те казује мајци Анђелији:
да се Јово на војску опрема
преко мора за девет година,
пак је зове да га благосови.
Вели њему мајка Анђелија:
„Милутине, наша вјерна слуго,
причекај ме три бијела дана,
док умијесим бијеле колаче
и док спремим танане кошуље,
да понесем на дар моме Јову“.
Ал́ говори слуга Милутине:
„Оj, бога ми, госпо Анђелија,

Јово тебе чекати не може,
јер је њему хитна књига дошла;
већ понеси у брашну колаче,
а кошуље у бијелу платну“.
Од ина се мајци не могаше,
веће спреми у брашну колаче,
а кошуље у бијелу платну,
паке сједе у лаке хинтове,
отидоше преко Срјема равна.
Кад су били близу Купинова, —
око двора слуге гологлаве,
а пуштени коњи по ливади
без седала и без покроваца,
ниѓ се чују бубњи ни свирале,
ниѓ се вију алаји барјаци.
Тад говори мајка Анђелија:
„Милутине, наша вјерна слуго,
кад се Јово на војску опрема,
што му слуге иду гологлаве?
Што ће пуштени коњи по ливади
без седала и без покроваца?
Што не бију бубњи и свирале?
Што ће не вију алаји барјаци?“
Вели њојзи слуга Милутине:

„Драга госпо, мајко Анђелија,
ваљада је господар на ручку,
па у здравље пије рујно вино
и за срећна пута бога моли,
зато су му слуге гологлаве;
што су врани коњи по ливади
без седала и без покроваца,
пуштени су да се понапасу,
спремају се далеќ путовати;
бубњи били, пак су и престали;
вијали се алаји барјаци,
дуну вјетар од Фрушке планине,
па барјаке земљи положише“.
Кад су били пред бијеле дворе,
ту се мајка јаду досјетила.
Кад уљезе у бијеле дворе,
ал́ се Јово са душицом бори,
више њега Максиме владика,
чати брату самртну молитву.
Кад то виђе мајка Анђелија,
закукала кано кукавица:
„Јао Јово, моје ране грдне!
Што ће, Јово, Сријем, земља равна?
Што ће, Јово, твоји бјели двори?

Што ће, Јово, твоји врани коњи,
врани коњи и сиви соколи?
Што ће, Јово, твоје пусто благо?
Што ће, Јово, твоја вјерна љуба?
Што ће, Јово, твоја стара мајка?“
Тад се Јово из мртвих поврати,
па мртвачким проговара гласом:
„Сријем земља стећ ће господара —
ил’ бољега, или ће горега;
моји коњи и сиви соколи
и бијели украј Саве двори
моме брату Змајогњеном Вуку;
моје благо мојој старој мајци,
нек се рани и ода зла брани;
моја луба, ал’ је рода туђа,
она ме је често опадала
моме брату Максиму владици:
„Деспот Јован ходи по Сријему,
те он љуби младе и ђевојке“;
ал’ ни њојзи жао не учин’те:
подајте јој три товара блага,
нек се рани док је срећа нађе“.
То изусти Деспотовић Јово,
то изусти, а душу испусти.

ПЕСМЕ СРЕДЊИХ ВРЕМЕНА

53 СТАРИНА НОВАК И КНЕЗ БОГОСАВ

Вино пију Новак и Радивој
а код Босне, код воде студене,
код некога кнеза Богосава.
А кад су се вина понапили,
кнез Богосав стаде бесједити:
„Побратиме, Старина Новаче,
кажи право — тако био здраво! —
са шта, брате, оде у хајдуке?
Каква тебе оћера невоља
врат ломити, по гори ходити,
по хајдуци, по лошу занату,
а под старост, кад ти није вриме?“
Вели њему Старина Новаче:
„Побратиме, кнеже Богосаве,
кад ме питаш, право да ти кажем:
јест ми било за невољу љуту!
Ако мореш знати и памтити
кад Јерина Смедерево гради,

па нареди мене у аргатлук,
аргатовах три године дана,
и ја вукох дрвље и камење
све уз моја кола и волове,
и за пуне до три годинице —
ја не стекох паре ни динара,
ни заслужих на ноге опанке!
И то бих јој, брате, опростио!
Кад сагради Смедерева града,
онда стаде па и куле зида,
позлаћује врата и пенџере,
па наметну намет на вилајет,
све на кућу по три литре злата, —
то је, брате, по триста дуката!
Ко имаде, и предаде благо;
ко предаде, онај и остаде;
ја сам био човек сиромашан,
не имадох да предадем благо,
узех будак, с чим сам аргатовô,
па с будаком одох у хајдуке.
Па се нијеˆ здржати не могох
у држави Јерине проклете,
већ побјегох до студене Дрине,
па се маших Босне камените.

А кад дођох близу Романије,
ту сам турске сватове сусрео;
они воде кадуну ђевојку.
Сви сватови с миром пролазили,
заостало Туре младожења
на дорату коњу великоме;
оно не ше да пролази с миром,
већ потеже троструку канџију, —
три су на њој луле од тумбака —
па удара мене по плећима.
Трипут сам га богом побратио:
„Молим ти се, Туре младожења,
а тако ти среће и јунаштва,
и тако ти сретнога весеља,
прођи ме се, хајде путем с миром,
видиш да сам човек сиромашан!“
Опет Туре да ћ окани неће,
већ ме стаде већма ударати.
Кад је мене мало заболело,
и ја сам се врло ражљутио,
па потегох будак са рамена,
те ударих Туре на дорату.
Како сам га лако ударио,
умах сам га с коња оборио,

и к њему сам онда прилетио,
ударих га још два и три пута,
док сам њега с душом раставио:
ватих му се руком у џепове,
код њег нађох до три кесе блага,
па их пуштих себи у њедарца;
отпасах му сабљу од појаса,
њем отпасах, а себи припасах;
оставих му будак више главе,
да чим ће га закопати Турци;
па посједох његова дората,
одох право гори Романији.
То гледају сви турски сватови,
не шћедоше мене ни ћерати,
ја не шћеше, јали не смједоше.
Ево има четр̓ест година,
Романију гору обикнуо
боље, брате, него моје дворе,
јер ја чувам друма кроз планину,
дочекујем Сарајлије младе,
те отимам и сребро и злато
и лијепу чоху и кадифу,
одијевам и себе и друштво,
а кадар сам стићи и утећи

и на страшну мјесту постајати;

не бојим се никога до бога!“

54 НОВАК И РАДИВОЈЕ ПРОДАЈУ ГРУЈИЦУ

Вино пије Новак и Радивој
у зеленој гори Романији,
служи њима дијете Грујица.
А кад су се понапили вина,
онда рече дели-Радивоје:
„Хеј, мој брате, Старина Новаче!
Ни имамо вина, ни дувана,
ниѓ имамо паре, ни динара“.
Алѓ говори Старина Новаче:
„Не бој ми се, дели-Радивоје!
Ако нема вина ни дувана,
и ако је блага нестануло,
ми имамо дијете Грујицу,
којино је љепши од ђевојке;
обуђ ћемо рухо трговачко,
на Грујицу рухо сиротињско,
водићемо дијете Грујицу
да продамо у шер-Сарајеву,

па нек бјежи када њему драго;
само да ми блага добијемо,
па ће бити вина и дувана“.
Томе Раде врло каил био;
пак скочише на ноге лагане,
обукоше рухо трговачко,
на Грујицу рухо сиротињско;
отидоше шехер-Сарајеву
да продају дијете Грујицу.
Купује га Туркиња ђевојка,
даје за њга два товара блага;
она оде да донесе благо,
враг донесе булу удовицу,
удовицу Цафербеговицу,
даде за њга три товара блага,
и три коња што ће носит благо!
Љуто куне Туркиња ђевојка:
„Води роба, Цафербеговице!
Не био ти дуго, ни за млого,
већ: илѝ ноћцу, или ноћи двије!“
Була води роба драгокупа,
води њега двору бијеломе,
пак донесе воде и сапуна,
те окупа дијете Грујицу,

пак удари на њга одијело,
и донесе господску вечеру.
Сједе Грујо вечер̕ вечерати,
ал́ не може була да вечера,
већ све гледа дијете Грујицу.
А када је по вечери било,
она простре мекану постељу;
леже Грујо с булом у душеке.
Кад ујутру јутро освануло,
уранила Џафербеговица,
те износи дивно одијело,
и облачи дијете Грујицу:
на плећи му удара кошуљу
до појаса од чистога злата,
од појаса од бијеле свиле;
по кошуљи зелену доламу,
на којој је тридесет путаца:
свако пуце од по литру злата,
под гр̕оцем од три литре злата,
и оно се на бурму отвора,
те се носи за јутра ракија;
по долами токе и ђечерме,
златне токе од четири оке;
а на ноге ковче и чакшире, —

жуте му се ноге до кољена,
побратиме, као у сокола;
а на главу калпак и челенке,
један калпак, девет челенака,
и десето крило оковано,
а из њега до три пера златна,
што куцају Грује по плећима, —
ваља крило хиљаду дуката;
донесе му свилена појаса,
и за појас двије даницкиње,
обадвије у чистоме злату;
а покрај њих ножа пламенита, —
међ камзама алем, драги камен;
даде њему сабљу оковану,
на којој су три балчака златна:
на свакоме алем, драги камен, —
ваља сабља три царева града.
Тад пошета дијете Грујица,
он сашета низ танану кулу,
пак се шета по бјелој авлији,
подметнуо руке под пазуха.
Гледа њега Џафербеговица
кроз пенџере са бијеле куле,
пак дозивље дијете Грујицу:

„Господару, робе драгокупе,
што ми шеташ тако невесео?
Ал́ ти жалиш големога блага,
што сам за те три товара дала?
Али коње што су га однели?
Ја имадем пуну кулу блага,
а имадем пуне аре коња:
тридест ата, а тридест парипа;
све мојега старог Џафер-бега,
а данас је твоје, драгокупе!“
Тада рече дијете Грујица:
„Ој госпођо, Џафербеговице,
ништа мене тога жао није,
већ ја жалим, Џафербеговице,
кад сам био код двора мојега,
ишао сам у лов у планину,
а сад овђе никог не познајем“.
Њему вели Џафербеговица:
„Не бој ми се, робе драгокупе!
Ја имадем тридест Сарајлија,
што су ишли с бегом Џафер-бегом;
ја ћу рећи Ибрахиму слуги:
нек отиде у бјелу чаршију,
нека зовне тридест Сарајлија,

нека пођу с тобом у планину
лов ловити по гори зеленој, —
тамо има гора Романија,
и у њојзи кошуťи и јелена.
А рећи ћу слуги Хусејину
нек опреми два коња витеза“.
Док Хусејин два коња опреми,
дотле паде тридест Сарајлија.
Була гледа роба драгокупа,
опрема га на бијелој кули,
пак је њему била бесједила:
„Чујеш мене, робе драгокупе!
Ти отиди у ризницу бјелу,
те ти узми жутијех дуката,
дажи бакшиш младим Сарајлијаḿ
кад ти стану лова доносити“.
Оде Грујо у ризницу бјелу;
лаком хајдук бјеше на дукате:
накупио жутијех дуката
у џепове и у чизме жуте.
Удовица рече Сарајлијаḿ:
„Чујете ли, тридест Сарајлија!
Пазите ми роба драгокупа
боље него Џафер-бега старог!“

Сиђе Грујо низ танану кулу,
довати се помамна ђогата,
па ишћера њега на чаршију.
Да је коме погледати било
кад усједе ђаво на ђавола:
горски хајдук на бјесна ђогата!
Испод ногу камен излијеће,
те он туче хане и дућане.
Говориле младе Сарајлије:
„Боже мили, чуда великога!
Сретња ти је Џафербеговица!
Ће задоби бољег господара,
бољег него старог Џафер-бега“.
Отидоше гори Романији.
Кад су били близу Романије,
рикну јелен, а рикну кошута,
проговори тридест Сарајлија:
„Господару, робе драгокупе,
ето рикну јелен и кошута“.
Ал́ говори дијете Грујица:
„Не лудујте, младе Сарајлије!
Није оно јелен и кошута,
већ је оно Новак и Радивој,
а ово је дијете Грујица!“

Пак удари ђога бакрачлијом,
скочи ђогат преко поља равна,
остадоше младе Сарајлије;
али не шће слуга Хусејине,
већ повика из грла бијела:
„Стани, курво, дијете Грујица!
Нећеш утећ, ни одвест ђогата,
ни однијет рухо Џафер-бега!“
Пак он пушта својега дората,
а потеже сабљу оковану;
доиста га достигнути шћаше,
ал́ му Грујо ни бјежат не шћеде,
већ поврати бијесна ђогата,
а потеже сабљу Џафер-бега,
пак дочека Хусејина слугу,
удари га по десном рамену,
раздвоји га на седлу бојноме,
бојно седло на коњу дорату,
а дората на земљици црној,
и још земље мало заватио!
Јавну му се Старина Новаче:
„Бе аферим, дијете Грујица!
док сам и ја твога доба био,
могао сам тако ударити“.

Оста Хусо ногом копајући,
оде Грујо брдом пјевајући,
и он дође својему Новаку;
са стрицем се у образ пољуби,
а свог оца у бијелу руку;
ђога пусти у гору зелену,
узе пушку у десницу руку,
пак отиде у гору зелену.

55 СТАРИНА НОВАК И ДЕЛИ-РАДИВОЈЕ

Вино пије Старина Новаче
у зеленој гори Романији;
с њиме пије брате Радивоје,
с Радивојем дијете Грујица,
са Грујицом дели-Татомире
и још више тридесет хајдука.
Кад ће хајдуци вина напојише,
а у вину ћеиф задобише,
ʼвако рече дели-Радивоје:
„Чујеш мене, мој брате Новаче!
Хоћу тебе, брате, оставити,
јер си, брате, остарио тешко,
па не можеш више да четујеш,
нити хоћеш на друм да идемо,
да чекамо поморце трговце“.
То изрече дели-Радивоје,
па се скочи од земље на ноге,
а довати брешку по сриједи;

за њим скочи тридесет хајдука.
Оде Раде преко горе чарне,
Новак оста под јелом зеленом
а са своја два нејака сина.
Но да видиш дели-Радивоја!
Кад изиђе друму на раскршће,
лоша му је срећа прискочила:
сусрете га Мехмед Арапине
са његових тридесет делија;
Турчин ћера три товара блага,
па кад виђе тридесет хајдука,
а он викну на своје делије,
те увришко сабље повадише,
у хајдуке јуриш учинише,
не даше им пушке истурити,
но тридесет глава осјекоше,
Радивоја жива уватише,
везаше му руке наопако,
везана га воде кроз планину,
а нагоне те им попијева.
Оде пјеват дели-Радивоје:
„Бог ћ убио, горо Романијо!
Не раниш ли у себе сокола?
Пролећеше јато голубова

и пред њима тица головране,
проведоше бијела лабуда
и пронеше под крилима благо“.
Тако Раде друмом поѝјеваше,
а зачу га дијете Грујица,
па казује Старини Новаку:
„О мој бабо, Старина Новаче,
неко пјева друмом широкијем,
а помиње гору Романију
и у гори сивога сокола,
баш кâ да је чича Радивоје:
ја је чича задобио благо,
јали нам је муке допануо;
но хајдемо да му помогнемо“.
Па довати лака џевердана,
пође право друму у бусију,
а за њиме млади Татомире,
а за ђецом Новак пристајаше.
Кад дођоше друму широкоме,
Новак стаде друму у бусију,
око њега два нејака сина;
алѝ ето ти јеке низ планину,
помоли се тридесет делија;
сваки носи џиду на рамену

и на џиди од хајдука главу,
а пред њима Мехмед Арапине
Радивоја води савезана,
и он ћера три товара блага,
право иде друмом низ планину;
доке паде у бусију тврду,
ал' подвикну Старина Новаче
а на своја два нејака сина,
па опали лака џевердана,
те погоди Мехмед-Арапина
посред паса, укиде га с гласа,
ни земља га жива не дочека.
Арап паде у зелену траву,
а допаде Старина Новаче,
сабљом ману, оћјече му главу;
па допаде дели-Радивоју,
пређече му тенеф на рукама,
а даде му сабљу Арапову.
Мили боже, на свему ти вала!
Кад у Турке јуриш учинише,
раздвојише Турке у буљуке,
па нагони један на другога:
што пропушћа дели-Радивоје,
дочекује млади Татомире;

што утече младу Татомиру,
дочекује дијете Грујица;
што пропусти дијете Грујица,
то дочека Старина Новаче.
Исјекоше тридесет делија,
од Турака шићар покупише,
три товара блага задобише,
па сједоше пити рујно вино.
Али вели Старина Новаче:
„О мој брате, дели-Радивоје,
што те питам, право да ми кажеш:
ал' је боље тридесет хајдука,
али старац Старина Новаче?“
Њему вели дели-Радивоје:
„О мој брате, Старина Новаче,
боле бјеше тридест добрих друга,
али твоје среће не бијаше“.
Тешко оном свакоме јунаку
што не слуша свога старијега!

56 ГРУЈИЦА И ПАША СА ЗАГОРЈА

Књигу пише паша са Загорја,

те је шале на Грахово равно,

а на руке Милутину кнезу:

„Милутине, од Грахова кнеже,

готови ми господска конака:

очисти ми тридесет одаја

за мојијех тридесет делија,

набави ми тридест ђевојака

у твојијех тридесет одаја

а на мојих тридесет делија;

мене простри на бијелој кули,

ту нек буде твоја мила ћерка,

мила ћерка дилбер Иконија,

да је љуби паша са Загорја“.

Оде књига од руке до руке —

докле дође на Грахово равно,

а на руке Милутину кнезу.

Када кнеже књигу проучио,

уд’рише му сузе од очију,
а гледа га ћерка Иконија,
па му оде смјерно говорити:
„О мој бабо, Милутине кнеже,
откуд књига — огњем изгорјела! —
те је учиш а сузе прољеваш?
Што л' ти тако жалостиво пише?“
Ал' говори кнеже Милутине:
„Ћери моја, дилбер-Иконија,
књига јесте од Загорја равна,
од проклетог паше са Загорја, —
хоће паша нама на конака,
па ми иште тридесет одаја
и у њима тридест ђевојака
на његових тридесет делија;
тебе иште на бијелу кулу,
да те љуби за живота мога;
зато плачем и сузе прољевам“.
Али вели дилбер Иконија:
„О мој бабо, Милутине кнеже,
ти очисти тридесет одаја,
и готови господску вечеру;
не брини се за моје ђевојке,
набавићу тридест другарица;

ја ћу бити на бијелој кули“.
Кад ђевојка баба научила,
она узе дивит и хартију,
те написа књигу на кољену
побратиму Новаковић-Грују:
„Побратиме, Новаковић-Грујо,
како тебе ситна књига дође,
одмах избер' из ваше дружине,
побратиме, тридест младих друга,
којино су као и ђевојке,
хајде с њима на Грахово равно,
а нашему пребијелу двору“.
Кад ђевојка књигу написала,
навришко је Грују оправила.
Кад хајдуку ситна књига дође,
намах викну у своју дружину;
скупи му се тридест младих друга,
сваки бјеше лепши од ђевојке;
а поскочи челебија Грујо,
па довати лака џевердана,
оде право на Грахово равно.
По акшаму стиже у Грахово,
а пред кулу Милутина кнеза.
Дочека га дилбер Иконија,

руке шири, те г' у лице љуби,
а дружину у бијелу руку;
одведе их на бијелу кулу,
па отвори попете сепете,
те извади рухо ђевојачко,
те обуче тридесет хајдука,
па их води у тридест одаја;
али вели дијете Грујица:
„Браћо моја, тридест мојих друга,
сваки сједи у својој одаји,
па кад дођу пашине делије,
љубите их у скут и у руку,
отпаш'те им свијетло оружје,
а служите вино и ракију,
а слушајте моје даницкиње:
када пукну на бијелој кули,
ја ћу онда пашу погубити,
а ви сваки свога погубите,
па хајдете на бијелу кулу
да видите што ј' од паше било“.
Одведе их дилбер Иконија,
растури их у тридест одаја,
па се врати на бијелу кулу,
те извади своје рухо дивно,

па облачи дијете Грујицу:

обуче му танану кошуљу,

са сувијем узведену златом,

а на ноге гаће сандалије,

а на плећи три кавада жута,

а по њима три ћемера златна,

око грла три ситна ђердана

и четврту мрежу од бисера,

а на ноге месиве и папуче,

па су месиве златом шиковане,

а папуче сребром потковане.

Кад обуче дијете Грујицу,

тад га покри златали-тулбентом,

па се у њга млада загледала,

па ми оде млада говорити:

„Лијеп ти си, мио побратиме!

Та љепши си од мене ђевојке!“

Тек што они у ријечи бјеху,

стаде звека мермерли-калдрме,

ето иде паша са Загорја!

Кад опази дилбер Иконија,

затвори се млада у ризницу;

Грујо оста на бијелој кули

чекајући пашу брђанина.

Мало било, задуго не било,
ето паше уз бијелу кулу,
пред њим иде Милутине кнеже,
и он носи вењер и свијећу,
а за пашом тридесет делија;
пресрете их Новаковић Грујо,
љуби пашу у скут и у руку,
он Грујицу међу очи чарне,
па говори Милутину кнезу:
„Врат' се, кнеже, с мојим делијама,
те им подај господску вечеру;
ја ти нећу ништа вечерати!“
Тад се кнеже натраг повратио;
он растури тридесет делија
у његових тридесет одаја,
а даде им господску вечеру.
Но да видиш паше брђанина!
Оде скидат господске хаљине,
а Грујица намештат душеке;
кад се паша с рухом одлакшао,
а он паде на меке душеке,
па говори Новаковић-Грују:
„Сједи доње, дилбер-Иконија,
да преноћиш са мном у душеку,

па ћеш бити млада пашиница“.

Сједе Грујо на меке душеке;

но да видиш паше брђанина!

Одмах Грујa задиркиват пође,

завлачит му руке у пазухе;

но се хајдук није научио,

па се скочи на ноге лагане,

узе пашу за бијелу браду,

а поче му тихо говорити:

„Стани, курво, пашо са Загорја!

Није ово дилбер Иконија,

већ је ово Новаковић Грујо!“

Па потрже пињал од појаса,

закла пашу на бијелој кули,

па истрча кули на пенџере,

те опали двије даницкиње,

хабер даде у своју дружину.

А кад чуло тридесет хајдука,

за бритке се сабље доватише,

погубише тридесет делија,

од њих пусто одузеше благо,

па одоше своме харамбаши —

да га виде на бијелој кули,

шта је њима с пашом учинио;

али Грујо пашу погубио,
па он сједи на бијелој кули
те он пије црвенику вино,
а служи му дилбер Иконија.
Када дође тридесет хајдука,
поскидаше рухо ђевојачко,
у своје се рухо обукоше,
па сједоше за софру готову,
вечераше господску вечеру.
Ал' ето ти Милутина кнеза,
и он носи шест стотин' дуката,
те их даде челебији Грују:
„Нај то тебе, мој посинче Грујо!
Пола тебе, а пола дружини,
што сте мене у невољи били!"
За њим иде дилбер Иконија,
она носи тридесет кошуља,
те дарива тридесет хајдука;
побратиму Новаковић-Грују,
њему даде златна бошчалука,
и даде му од злата челенку,
па их здраво натраг повратила
поочиму Старини Новаку;
њему млада бјеше оправила

у јабуци стотину дуката,

а сувише чичи Радивоју,

оправи му сабљу бабајкову,

па овако млада говорила:

„Ето, побро, дара свакојака,

што си мене био у невољи“.

Па се с Грујом у образ пољуби.

Грујо оде гори Романији,

а ђевојка на бијелу кулу.

57 ЖЕНИДБА ГРУЈИЦЕ НОВАКОВИЋА

Вино пије Старина Новаче

и са њиме дели-Радивоје,

међу њима дели-Татомире;

служи вино Новаковић Грујо:

како коме чашу додаваше,

тако њему дослужује вином,

а кад бабу чашу додаваше,

тако чашу вином преслужује,

са чаше се вино просипаше,

посипаше свилу и кадиву.

Пита њега Старина Новаче:

„Мили сине, дијете Грујица,

што ми чашу вином преслужујеш,

те посипаш свилу и кадиву?

Кажи, сине, кака т' је невоља?

Каку сам ти жалост учинио?“

Рече таде Новаковић Грујо:

„А мој бабо, Старина Новаче,

мене јесте голема невоља:

ти си, бабо, друштво иженио,

иженио млађе и старије,

мене, бабо, не шће оженити

ни ђевојком ни пак удовицом;

то је мене данас најжалије“.

Тад говори Старина Новаче:

„У зô час те оженио, сине!

Ето данас три године дала

како тражим за тебе ђевојку

и за мене добра пријатеља,

с ким се могу ладна напит вина:

ђе гођ нађох за тебе ђевојку,

ту не нађох за ме пријатеља;

а ђе нађох за ме пријатеља,

ту не нађох за тебе ђевојку.

Но чу л', сине, Новаковић-Грујо,

ђе ја нађох за тебе ђевојку

и за мене добра пријатеља:

у Пладину, граду бијеломе,

у онога краља пладинскога;

што је вајде е добра ђевојка

кад је гуја јесте запросила,

љута гуја Грчићу Манојло

од Софије, града бијелога.
Но чу л', сине, Грујица дијете!
Свуци, сине, господске хаљине,
па обуци бугарске хаљине,
и понеси будак на рамену,
па ти иди у Софију равну,
те уводи Гркове сватове,
каке свате Грчићу сабира.
Ако бере Грке и Бугаре,
и терзије, своје руветлије,
који носе свилу и кадиву,
и џепове с обадвије стране,
у џепове све жуте дукате,
ту ће бити шићар за хајдуке;
ако л' бере љуте мартолозе,
који носе струке на рамену,
о појасу мече оковане,
ту ће бити мука за хајдуке“.
Кад то зачу Новаковић Грујо,
једнак свлачи свилу и кадиву,
а облачи бугарске хаљине,
па понесе будак на рамену,
учини се голема сирота,
право оде у Софију града —

да уводи Гркове сватове.
Ал' не бере Грчићу Манојло,
он не бере љуте мартолозе,
који носе струке на рамену,
о појасу мече оковане;
већ он бере Грке и Бугаре,
и терзије, своје руветлије,
који носе свилу и кадиву,
и џепове с обадвије стране,
у џепове све жуте дукате.
Тад се врну Новаковић Грујо,
и отиде у Стару планину,
те казује Старини Новаку
каке Грче сабира сватове.
Тада бере Старина Новаче,
бере Новак кићене сватове,
све сватове из горе Хајдуке:
кума куми Бороја хајдука,
старосвати Средоја хајдука,
а ђевери дели-Радивоја.
Све сватове редом покупио,
па отиде у клисуру тврду,
у клисуру тврда Качаника,
куд ће проћи Грчићу Манојло

и провести кићене сватове.

Ал' ето ти Грчића Манојла,

и он води кићене сватове,

понајпрви иде пред дружином

на вранчићу коњу косатоме,

буздована покрај себе њија,

па га баца јунак под облаке,

а у десну дочекује руку,

и овако танко попијева:

„Млав-планино и планино Стара!

Млав-планино, кравава крајино,

чудно ли си у крв огрезнула,

млоге ли си мајке ојадила,

млоге сестре у црно завила,

удовице у род оправила!

Да л' ћеш данас мој' ојадит мајку?

Да ли сестру у црно завити?

Да ли дати моју заручницу

за Грујицу, сина Новакова?“

Тако пјева Грчићу Манојло,

гледају га из горе хајдуци,

гледају га, но им није мило.

Оде Грче за добру ђевојку,

а осташе у гори хајдуци.

Било тако за нећељу дана,
ал’ ето ти Грчића Манојла,
води свате и носи ђевојку,
те он зађе у клисуру тврду,
у клисуру тврда Качаника,
понајпрви иде пред дружином
на вранчићу коњу косатоме,
на вранцу је ноге прекрстио,
па удара у ситну тамбуру,
уз тамбуру танко попијева:
„Млав-планино и планино Стара!
Млав-планино, крвава крајино,
чудно ли си у крв огрезнула,
млоге ли си мајке ојадила,
млоге сестре у црно завила,
удовице у род оправила, —
да од кога, веће ни од кога,
од Новака и од Радивоја!
Да, л’ ћеш данас мој’ ојадит мајку?
Да л’ ми сестру у црно завити?
Да ли дати моју заручницу
за Грујицу, сина Новакова?“
Тако пјева Грчићу Манојло,
гледају га из горе хајдуци,

гледају га, но им није драго.
Тад говори Старина Новаче:
„Чујете ли, сва моја дружино!
Удри сваки на друга својега:
кум Бороје нек иде на кума,
а старојко нека на старојка,
Радивоје нека на ђевера,
а ја хоћу баш на домаћина,
а Грујица нека на Манојла,
сви сватови редом на сватове“.
Све Новака друштво послушало,
и у свате јуриш учинили:
кум Бороје погубио кума,
а старојко погуби старојка,
Радивоје погуби ђевера,
и он узе лијепу ђевојку,
одведе је у гору зелену;
домаћина Новак погубио,
сви сватови свате разагнали;
сам остаде Грчићу Манојло,
к њему иде Новаковић Грујо,
голу сабљу носи у рукама,
па дозива Грчића Манојла:
„Стани, курво, Грчићу Манојло!

Чију носиш лијепу ђевојку?

Причекај ме, да мејдан д'јелимо,

да видимо чија је ђевојка!“

Кад то виђе Грчићу Манојло,

обје ноге низ вранца опружи,

те у златне врже бакарлије,

а из руку тамбуру одбаци,

па десницом за мач приватио,

а љеваком вранцу за дизгене,

па говори Новаковић-Грују:

„Ближе к мене, Новаковић-Грујо!

Ближе к мене, да се ударимо,

каио сам мејдан дијелити,

и ђевојку сабљом, одвојити!“

Ту допаде Новаковић Грујо,

удари га сабљом по рамену,

ал' се Грче штитом заштитило:

надвоје му сабљу саломио,

на штиту се ништа не познаде.

Кад то виђе Грчићу Манојло,

он потеже мача зеленога:

„Стани, курво, Новаковић-Грујо!

С том ли сабљом идеш у хајдуке!

А да видиш мача зеленога,

што би добар био за хајдуке!“

Па га мало мачем заватио,

али га је љуто обранио,

лијеву му руку осјекао,

клону рука низ чошну доламу;

но су лаке ноге под хајдуком,

у гору га ноге занијеше;

виком виче Новаковић Грујо,

виком виче по гори зеленој:

„Ђе си, брате, дели-Татомире?

Изгуби ме Грче на мејдану!“

Ту допаде дели-Татомире,

носи голу сабљу у рукама:

„Стан’, курвићу, Грчићу Манојло!

Ласно ј’ с Грујом мејдан дијелити,

но причекај дели-Татомира!“

Рече њему Грчићу Манојло:

„Ближе к мене, дели-Татомире!

Ближе к мене, да се ударимо,

каио сам мејдан дијелити!“

Ту допаде дели-Татомире,

удари га сабљом по рамену,

ал’ се Грче штитом заштитило, —

по штиту га сабљом ударио:

надвоје му сабљу саломио,
на штиту се ништа не познаде.
Грче мače мача зеленога:
„Стан', курвићу, дели-Татомире!
С том ли сабљом идеш у хајдуке!
А да видиш мача зеленога,
што би добар био за хајдуке!“
Па га мало мачем заватио,
десну му је руку осјекао,
клону рука низ чошну доламу;
но су лаке ноге под хајдуком,
у гору га ноге занијеше;
виком виче по гори зеленој:
„А ђе си ми, чича Радивоје?
Изгуби ме Грче на мејдану!“
Но ето ти дели-Радивоја,
голу сабљу носи у рукама,
право иде Грчићу Манојлу:
„Стан', курвићу, Грчићу Манојло!
Ласно ј' с ђецом мејдан дијелити,
но причекај дели-Радивоја,
да јуначки мејдан дијелимо!
Рече њему Грчићу Манојло:
„Ближе к мене, чича Радивоје!

Ближе к мене, да се ударимо!”
Ту допаде дели-Радивоје,
удари га сабљом, по рамену,
ал’ се Грче штитом заштитило, —
по штиту га сабљом ударио:
натроје је сабљу саломио,
на штиту се ништа не познаде.
Тада рече Грчићу Манојло:
„Бре, курвићу, чича Радивоје,
с том ли сабљом идеш у хајдуке!
Ал’ да видиш мача зеленога,
што би добар био за хајдуке!“
Па га мало мачем заватио,
два му вита ребра пресјекао,
виде му се џигерице црне,
виде му се и црне и б’јеле;
но су лаке ноге под хајдуком,
у гору га ноге занијеше;
виком виче по гори зеленој:
„Ђе си, брате, Старино Новаче?
Изгуби ме Грче на мејдану!“
Но ето ти Старога Новака,
на њему је страшно одијело:
на њему је кожух од међеда,

на глави му кала вучетина,
и за калом крило од лабуда;
очи су му двије купе вина,
трепавице од утине крило;
и он носи сабљу староковку,
па повика Грчића Манојла:
„Стан', курвићу, Грчићу Манојло!
Ласно ј' с ђецом мејдан дијелити,
но причекај Старога Новака!“
Рече њему Грчићу Манојло:
„Ближе к мене, Старино Новаче!
Ближе к мене, да се ударимо!
Не би бахом из клисуре тврде:
виђео сам и жива међеда,
а камоли кожу од међеда;
виђео сам и живога вука,
а камоли мртву вучетину;
виђео сам и живога орла,
а камоли орлу перушину!“
Ту допаде Старина Новаче,
удари га сабљом по рамену,
ал' се Грче штитом заштитило, —
по штиту га сабљом ударио:
надвоје му штита пресјекао,

и десну му руку осјекао,
ал’ натроје сабљу саломио.
Наљути се Грчићу Манојло,
шчепа мача у лијеву руку,
па пођера Старога Новака.
Мили боже, чуда великога!
Да је коме стати па гледати:
како кроји калу вучетину,
како ц’јепа суру међедину,
а растура орлу перушину!
Бјежи јадан Старина Новаче,
бјежи Новак кроз гору зелену,
нешто мало — два пуна сахата,
подвикује из грла бијела, —
бре, колико Новак подвикује,
све са горе лишће отпадаше,
а са земље трава полијеће;
он дозивље посестриму вилу:
„Бог т’ убио, вило посестримо!
Нијеси л’ ми божју вјеру дала,
кад ми буде највећа невоља,
да се мене на невољи нађеш?“
Ал’ ето ти бјелогрле виле
у сусрећу Староме Новаку;

тако њему вила говорила:

„Побратиме, Старино Новаче,

да л' шта ћераш, да ли од шта бјежиш?“

Проговара Старина Новаче:

„Вјера моја, посестримо вило,

ја не ћерам, већ ја јадан бјежим;

погуби ме Грче на мејдану!“

Тада њему вила говорила:

„Врн' се натраг, богом побратиме;

чинићу се лијепа ђевојка,

савићу се Грку око грла,

па ћу њему очи засјенити,

ти погуби слијепа јунака“.

Тад се Новак натраг поврнуо,

оде с вилом близу до Манојла,

па остаде у гори зеленој;

а вила се начини ђевојка,

па се вије Грку око грла,

и тура му руке у њедарца,

док је Грку очи засјенила,

па позивље Старину Новака:

„Побратиме, Старино Новаче,

сад погуби слијепа јунака!“

Ал' се Новак тешко поплашио,

те не смије приступити близу,
већ се баца перним буздованом,
те удари Грчића Манојла,
удари га међу очи чарне.
Паде Грче у зелену траву,
Грче паде, а Новак допаде,
те Гркову осијече главу,
па отиде у гору зелену;
тражи Новак по гори дружину.
Докле су се били састанули,
цијепаше кићене дарове,
завијаше своје ране грдне.

58 МАРГИТА ЂЕВОЈКА И РАЈКО ВОЈВОДА

Још зорица не забијелила,

ни даница лица помолила,

а од дана ни помена нема,

пошетала Маргита ђевојка

у Сријему по Сланом Камену;

рано шета боса по камену,

рано шета, танко попијева,

а у пјесми кунијаше Рајка:

„Бог т' убио, Рајко војевода!

Чим ти наста на Сријем војвода,

тако нама Турци додијаше;

а док бјеше војевода Мирко,

ми Турчина нигђе не чујасмо,

а камоли очима виђасмо!

А данас нам додијаше Турци,

турски коњи ноге искидаше

шетајући јутром и вечером,

на плочама поле разнијеше

међући се џиде и лобуда“.

Тако пјева Сријемка ђевојка,

она мисли нико је не слуша,

ал’ то Рајко и слуша и гледа,

па дозива Маргиту ђевојку:

„Селе моја, Маргита ђевојко,

немој клети војеводу Рајка!

Шта ће коме учинити Рајко?

Шта ће себе? Шта ли ће Сријему?

А шта ли ће у Ср’јему Турцима?

Докле бјеше војевода Мирко,

бјеше тада млого војевода

по нашијем редом градовима;

па ме чекај, Маргита ђевојко,

стани мало на Камену Слану,

стани мало да ти кажем право

све војводе и градове редом.

На бијелом граду Дмитровици,

онђе бјеше старац Кузун Јањо,

бјеше њему триста и три љета.

На Поцерју покрај воде Саве,

онђе бјеше Обилић Милошу,

везир бјеше славноме Лазару.

На ономе Биограду стојну,

онђе бјеху два Јакшића млада:

Јакшић Дмитар с војводом Стјепаном.

На бијелу граду Смедереву,

онђе бјеше стари деспот Ђурђе

са његова два вриједна сина:

са Стјепаном, а и са Гргуром.

А на оној на равној Ресави,

онђе бјеше војвода Стеване.

На Сталаћу, на високој кули,

онђе бјеше војвода Тодоре.

На Крушевцу, граду бијеломе,

онђе бјеше славни кнез Лазаре

а са сином Високим Стеваном.

На Прокупљу, граду бијеломе,

онђе бјеше стари Југ Богдане

с девет сина, с девет Југовића.

На бијелу граду Куршумлији,

онђе бјеше Бановић Страхиња.

На Топлици, на води студеној,

онђе бјеше Топлица Милане.

А на онај равној Косајници,

онђе бјеше Косајчић Иване.

А на Нишу, граду бијеломе,

онђе бјеше војвода Станиша.

На Тимоку, златноме потоку,
ту бијаху двије војеводе:
једно Бјелић, друго Злтнокосић.
На Видину, граду бијеломе,
онђе бјеше старац Владиславе.
А на равној земљи Каравлашкој,
онђе бјеше Каравлах Радуле.
На Букрешу, граду бијеломе,
онђе бјеше бего Радул-бего
с својим братом Мирком војеводом.
На нашему пространу Сријему,
овђе бјеше Мирко војевода.
На бијелу граду Вучитрну,
онђе бјеше војвода Војине
са три сина, три Војиновића.
На Загорју, мјесту питомоме,
онђе бјеше Љутица Богдане.
На Пазару, граду бијеломе,
онђе бјеше Реља Крилатовић.
На Сјеници, на равној паланци,
онђе бјеше војвода Стеване.
А на оној на Босни поносној,
онђе бјеше Бошко Бошњанине.
На Травнику, граду бијеломе,

онђе бјеше Бранковићу Вуче,
везир бјеше славноме Лазару.
А на ломној на Херцеговини,
онђе бјеше херцеже Стјепане.
На бијелу граду Пиритору,
онђе бјеше Момчило војвода
с девет браће, с девет војевода.
На Цетињи, на води дебелој,
онђе бјеху два бега голема:
Иван-бего и с њим Обрен-бего,
обадва су Турци потурчили.
На ономе ломну Шекулару,
онђе бјеше Петар Шекуларац.
А на Скадру на води Бојани,
онђе бјеше Вукашине краљу
а са братом војводом Угљешом
и са братом Гојком војеводом.
На Призрену, мјесту питомоме,
онђе бјеше српски цар Стјепане
а са сином нејаким Урошем.
На ономе равном Дукађину,
онђе бјеше Лека капетане.
А на оном на Косову равну,
онђе бјеше војвода Мијајло.

А на оној на планини Старој,

онђе бјеше Старина Новаче

а са братом дели-Радивојем,

с Татомиром и с Грујицом младим.

На Софији, граду бијеломе,

онђе бјеше Грчићу Манојло.

На Кратову, граду бијеломе,

онђе бјеше Кратовац Радоња.

На бијелу граду Куманову,

онђе бјеше Костадине бего.

На Солуну, граду бијеломе,

онђе бјеше војвода Дојчине.

На Прилипу, граду бијеломе,

онђе бјеше Краљевићу Марко.

Па чу л', селе, Маргита ђевојко!

Све то бјеху наше војеводе,

све су били, па су преминули:

који, селе, они починуше,

а који ли они изгинуше;

данас тога нема ни једнога,

сам остаде у Сријему Рајко

као суво дрво у планини.

Шта ће себе? Шта ли ће Сријему?

А шта ли ће у Ср'јему Турцима?"

Па извади ноже од појаса,
удари се посред срца жива,
мртав паде на земљицу црну.
Рајко паде, Маргита допаде,
пишти љуто, како змија лута:
„Браћо моја, српске војеводе,
како бисте, како преминусте,
а како ли робље остависте!
Робље ваше све турско подножје,
намастири турска поругања!“
Па довати Рајкове ножеве,
удари се посред срца жива, —
мртва, тужна, покрај Рајка паде.

59 ИВО СЕНКОВИЋ И АГА ОД РИБНИКА

Књигу пише ага од Рибника,

па је шаље Сенковићу Ђурђу:

„О јуначе, Сенковићу Ђурђу,

ја сам чуо и људи ми кажу

да си добар јунак од мејдана,

а и мене не куди дружина:

ако с', Ђурђу, јунак од мејдана,

од мејдана и од сабље бритке,

оди к мени под бела Рибника,

од' на мејдан, да се огледамо;

ако л', Ђурђу, на мејдана нећеш,

преди мени гаће и кошуљу,

нек ја знадем да си ми покоран".

Гледа књигу Сенковићу Ђурђе,

гледа књигу, а сузе пролива;

ал' га пита Сенковићу Иво:

„Родитељу, што сузе проливаш?

досад су ти књиге долазиле

и кроз твоје руке пролазиле,

али ниси суза проливао“.

Ал’ беседи Ђурађ Сенковићу:

„Драго чедо, Сенковићу Иво,

јесу досад књиге долазиле,

ал’ овака нигда дошла није;

ако ли је кад и дошла ’вака,

а баба је онда млађи био,

па се није од књига плашио:

ово ј’ књига аге од Рибника,

ага мене на мејдан зазива;

ја сам, сине, врло остарио,

не могу се ни коња држати,

камол’ терат по мејдану с Турци!

А прести се нисам научио,

Турком прести не могу кошуља“.

Ал беседи Сенковићу Ива:

„Родитељу, Сенковићу Ђурђу,

ако с’, бабо, остарио врло,

те не можеш на мејдан изићи,

од бога си мене испросио,

бог је мене теби поклонио,

ја ћу, бабо, на мејдан изићи,

ћу твоју заменити главу“.

Ал’ му Ђурађ поче беседити:

„Драго чедо, Сенковићу Иво,

можеш, сине, на мејдан изићи,

отићи ћеш, ал’ ми доћи нећеш:

јер си, сине, јако неразуман,

још ти нема ни шеснаест лета,

а Турчин је јунак од мејдана,

да му нема у крајини пара;

на њему је руво страовито:

рисовина и самуровина,

а на коњу сама међедина,

бојно копље вуком покројено;

само ћеш се рува поплашити,

а камоли кад подвикне Турчин,

и поцикне коњиц под Турчином;

од страа ћеш пасти са коњица,

и своју ћеш изгубити главу;

па што ћ’ тужан после тебе баба?

Ко л’ ће бабу лебом доранити?

Ко л’ по смрти стара саранити?“

Ал’ говори Сенковићу Иво:

„Што б’ се, бабо, рува поплашио?

Ја с’ не бојим ни жива курјака,

а камоли мртви кожетина!

Ако може Турчин подвикнути,

и ја могу, бабо, подвикнути;

већ дај мени тестир и благослов

да Турчину на мејдан изиђем;

док је, бабо, твога чеда Иве,

нећеш Турком ти прести кошуља!“

То се Ђурђу на ино не може,

свог му добра дору оседлао;

дору седла, испод гриве, љуби:

„Ао доро, врло добро моје!

Доста ли смо, доро, војевали,

из Турака робље изводили,

од Турака глава доносили!

Сад сам, доро, остарио врло,

ја не могу више војевати,

сад те шиљем с главом неразумном,

са Иваном, са јединим сином:

Ива ј’, доро, глава неразумна,

чувај, доро, моје чедо Иву!“

Па Ивана оправио лепо:

све му своје руво обукао

и своју му сабљу припасао,

па Ивана лепо световао:

„Ао Иво, моје чедо драго!

Пођи, сине, пошô у добри час!

Тамо сине, добре среће био!

Бог те здраво и мирно носио,

Од душманске руке заклонио,

грдне ране и руке душманске!

И крепка ти десна рука била!

И оштра ти бритка сабља била!

Слободне ти очи на Турчина!

Кад ти дођеш под Рибника бела,

ти се немој поплашити, сине!

Оштро гледај, а оштро беседи,

оштро агу на мејдан зазивај!

Кад с Турчином на мејдан изиђеш,

немој доре уздом забунити,

ја сам дору боју научио,

вешт је дора боју и мејдану,

дора ће те собом заклањати,

испод бритке сабље уклањати“.

А кад Иван примио благослов,

љуби бабу у скут и у руку,

и у земљу где он чизмом стаје,

стару мајку целива у руку:

„Простите ми, моји родитељи!“

Па се Ива коња приватио,

па на мејдан оде певајући,

родитељи осташе плачући.

Кад је био на пољу Рибничком,

угледа се један шатор бели;

пред шатором копља ударена,

а за копља коњи повезани,

под шатором ага од Рибника,

седи ага, пије Малвасију,

с њиме пију два пашина сина.

Кад је дорат коње угледао,

завриштао дорат под Иваном;

ал' беседе два пашина сина:

„Господине, аго од Рибника,

ето старца Сенковића Ђурђа!

Сад ћеш, аго, изгубити главу,

данас ћеш се с нама растанути".

Кад погледа ага од Рибника,

ал' угледа Сенковића Иву:

„Не бојте се, моја браћо драга!

Оно није Ђурађ Сенковићу,

већ је оно Сенковићу Ива;

у зô час га баба оправио,

лудо ти ће данас погинути!

Ал' га, браћо, погубити нећу,

јер је Ива дете неразумно,

већ га оћу жива уватити;

а у Ђурђа млого кажу блага:

за њ ћу узет шест товара блага“.

Утом Ива пред шатора дође,

божју помоћ Турком називао:

„Божја помоћ, Рибничани Турци!“

Лепо Турци помоћ приватише:

„Здрав, јуначе, Сенковићу Иво!

Које добро, Сенковићу Иво?

Које добро, што си до нас дошô?“

Ал’ беседи Сенковићу Иво:

„Ко је овде ага од Рибника,

нека мени на мејдан изиђе;

агине ми књиге досадише,

родитеља на мејдан зазива;

родитељ је врло остарио,

он не може на мејдан изићи,

ја сам дошô за мог родитеља“.

Ал’ беседи ага од Рибника:

„Ман’ се, Иво, врага и мејдана!

Још мејдана ни видио ниси,

а камоли да си излазио;

већ од’, Иво, да пијемо вино:

греота је тебе погубити,
јер си теке на свет настануо;
већ се предај, Сенковићу Иво,
и без ране и без мртве главе!
А ево ти тврду веру дајем
да ти ништа учинити нећу:
у твог бабе млого кажу блага,
подај благо па откупи главу“.
Ал’ беседи Сенковићу Иво:
„О Турчине, аго од Рибника,
нисам дошô да ти се предајем,
већ сам дошô да се огледамо
и јуначки мејдан поделимо;
већ на мејдан, ако жена ниси,
јер ми није дуго за стајање!“
Цикну ага кано змија љута,
па он скочи на ноге јуначке,
па се добра вранца приватио,
па беседи ага од Рибника:
„О јуначе, Сенковићу Иво,
играј коња, па удри на мене!“
Ал’ беседи Сенковићу Ива:
„О Турчине, аго од Рибника,
ја сам мога заморио дору

из далеке земље путујући,
па не могу дору заиграти,
већ ти ћу стати на белегу, —
играј вранца, па удри на мене,
с белеге се уклонити нећу,
јуначки ћу тебе дочекати!“
То Турчину врло мило било,
па заигра вранца по мејдану,
па потрже бојно копље оштро,
па повикну као змај планински:
„Држ’ се добро, Сенковићу Иво,
немој рећи да је пријевара!“
На Ивана јуриш учинио,
гледа копљем у срце јунака;
клече дорат у зелену траву,
Иву копље високо надмаши, —
не може му калпак оборити,
а камоли ранити јунака.
Ману сабљом Сенковићу Ива,
аги копље до руке просече.
А кад види ага од Рибника
да му ништа нема од мејдана,
даде плећа, стаде бијегати,
да утече у бела Рибника.

За њим Ива напусти дората;

колико се дорат уморио,

брзо дорат вранца састигао,

на сали му главу наслонио,

аги кида ките на појасу.

Ал’ беседи ага од Рибника:

„Боже мили, гди ћу погинути!

Од јунака да би погинуо,

не би мени ни по јада било,

већ од добра коња Иванова!“

Ал’ је Иван дете неразумно,

он се сабљом не маша Турчина,

неће њему да одсече главу,

веће ради да увати жива,

да га води баби за поштење.

Утом с’ Турчин пушке досетио,

преко себе пушку опалио,

ал’ бог даде, не погоди Иве,

већ дората међу очи чарне;

паде дорат у зелену траву,

а Иван се на ноге дочека.

А кад види ага од Рибника

да ј’ Ивана с коњем раставио,

врати вранца натраг на Ивана:

„Што сад мислиш, Сенковићу Иво?
Што сад мислиш, чему ли се надаш?
С добрим сам те дором раставио;
већ предај се, Сенковићу Иво!
Робом икад, а гробом никада“.
Цичи Иван кâ и змија љута:
„О Турчине, аго од Рибника,
жив се теби ја предати нећу!
Ако си ме с коњем раставио,
са сабљом ме раставио ниси;
ево сабље родитеља мога,
која ј’ доста на мејдану била,
одсекла је доста турски глава,
бог је добар, и данас ће твоју“.
Цикну Турчин кô и змија љута,
натерује вранца на Ивана,
ал’ је Иван јунак од мејдана:
не теде се с пута уклонити,
ни с’ Турчину теде покорити,
већ јуначки чека на мејдану,
ману сабљом и десницом руком,
добру вранцу главу одсекао.
Паде вранац и притиште агу,
насмеја се Сенковићу Иво:

„Што сад мислиш, аго од Рибника?
Што сад мислиш, чему ли се надаш?“
Поче ага Иву братимити:
„Богом брате, Сенковићу Иво,
немој мене данас погубити,
ишти блага колико ти драго!“
Ал’ беседи Сенковићу Ива:
„Волим твоју једну мртву главу
него благо цара честитога!“
Ману сабљом, одсече му главу,
метну главу у јанкесу пасу;
брже с аге поскида одело,
с аге скиде, на себе обуче.
Угледаше два пашина сина
гди погибе ага од Рибника,
пак беседе два пашина сина:
„Да душмана жива не пустимо,
да ми нашег агу осветимо!“
Брзо Турци коње уседоше,
па Ивана брзо потераше, —
бежи Иван како горско звере,
док, бог даде, у гору замаче.
Ето Турком невоље велике:
на коњма га терати не могу;

добре Турци коње одседоше,
па за јелу коње повезаше,
пак пешице терају Ивана.
Ал' је мудра глава у Ивана:
он је Турком очи заварао,
докле њега протрчаше Турци;
онда с' Иван коњма повратио,
па одреши два коња витеза,
једног јаше, а другога води;
кличе Ива кроз луг попевати:
„Фала, Турци, два пашина сина,
кој' ми данас коње поклонисте!"
Кад зачуше два пашина сина,
брже трче на друм пред Ивана,
али на друм не смеше изићи,
већ из горе братише Ивана:
„Богом брате, Сенковићу Иво,
врати нама два коња витеза,
даћемо ти шест стотин' дуката".
Ал' беседи Сенковићу Ива:
„Не будал'те, два пашина сина!
Волим ова два коња витеза
него благо од вашег Рибника.
Не могу вас кроз гору терати,

не би вама коњи требовали;
ено вама вранца и дората,
који није на крајини било“.
Оде Иван двору певајући,
осташ’ Турци у гори плачући.
Кад је Иван близу двора био,
угледа га стара мила мајка,
па свог сина познати не може,
јер је Иван руво променио,
променио руво и коњица,
пак запишта као љута змија,
проли сузе низ бијело лице,
она трчи у дворове Ђурђу:
„Јао Ђурђу, драги Господару,
у зô час си Иву оправио,
оправио да т’ замени главу!
Иво нам је тамо погинуо,
ево иде ага од Рибника,
сад ће наше дворе поарати,
а нас оће, Ђурђу, заробити,
да под старост служимо Турчина!“
А кад Ђурађ саслушао речи,
проли сузе низ јуначко лице,
пак он ђипи на ноге јуначке,

пак припаса мача зеленога,
пак он брже на чаире трчи,
те увати стару бедевију, —
нејма каде да седлом оседла,
већ се голој на рамена баци;
пак излети Ђурађ пред Ивана,
ал' свог сина познати не може,
јер је Иво руво променио,
променио коња и одело;
пак повика Сенковићу Ђурђу:
„Стани, курво, аго од Рибника!
Ласно ти је дете погубити,
коме нема ни шеснаест лета;
ал' од', аго, те погуби старца!"
Ал' беседи Сенковићу Иво:
„Бог ми с тобом, родитељу Ђурђу!
Нисам, бабо, ага од Рибника,
ја сам, бабо, твоје чедо Ива".
Од жалости јунак и не чује,
он не чује што беседи Ива,
већ салети своје чедо Иву,
салети га да одсече главу,
Ето Иви големе невоље!
Оће јунак да изгуби главу,

да од кога, већ од бабе свога!

А кад види да ће погинути,

даде плећа, пак стаде бегати,

за њим Ђурађ пусти бедевију:

„Стани аго, утећи ми нећеш!“

Брзо Ђурађ састигао Иву,

и ође му да одсече главу.

Кад се види Ива на невољи,

он се маши у јанкесу пасу,

баци главу аге од Рибника,

баци главу пред свог родитеља:

„Бог ми с тобом, родитељу Ђурђу!

Ето т’ главе аге од Рибника!“

Кад је Ђурађ угледао главу,

баци мача у зелену траву,

пак он скочи с бедевије старе,

под Иваном коња приватио,

своје чедо на руке привати,

пак Ивана и грли и њуби:

„Вала, Иво, моје чедо драго,

који с’ баби заменио главу,

свој господи образ осветлао,

свој господи и нашој крајини!

Ал’ што с’ турско руво облачио?

Мало бабо душу не огреши,

мало тебе не погуби, сине!“

Али Ива поче беседити:

„Родитељу, Сенковићу Ђурђу,

по чем би се могао познати

да сам био тамо на мејдану

кад с господом у диван изиђем?

Господа ми не би веровала

да сам тамо био на мејдану,

да оданде обележја немам“.

60 ЛОВ НА БОЖИЋ

Сењани се у лов подигнули

среће ради на Божић ујутру,

да јуначку срећу окушају.

Тако њима бог и срећа даде:

до подне им ведро и лијепо,

од подне се нешто наоблачи,

па окрену снијег са сјевером;

смрзоше се токе за јелеке,

а јелеци за танке кошуље,

а кошуље за плећи јуначке,

бритки мачи за јуначка бедра.

Ал' говори Сењанине Иво:

„Да мој брате, Јуре барјактаре,

не знаш ђегођ камене пећине,

ђе би могли ватру наложити

и јуначки живот повратити?“

Ал' говори Сењанине Јуре:

„Не знам, брате, камене пећине,

већ ја знадем тамо у планини
недалеко цркву Петровицу;
ту можемо ватру наложити
и јуначки живот одржати“.
Кад дођоше цркви Петровици,
вели њима Сењанине Иво:
„Дете, браћо и моја дружино,
да ми овђе ватру наложимо
од пушака нашијех кундака,
од мачева нашијех ножница“.
Ал’ говори Јуре барјактаре:
„Ви немојте танке пушке кварит,
танке пушке и бритке мачеве:
оружје нам може требовати;
него да ми ватру наложимо
од столова и од свијетњака,
па кад дође лијеп данак Петров,
што будемо на ватру сложили,
оно ћемо љепше погадити“.
Сва дружина њега послушала,
брже-боље ватру наложише
од столова и од свијетњака,
и јуначки живот повратише.
Кад ујутру јутро освануло,

тад изиђе Сењанине Јуре,
он изиђе пред бијелу цркву,
али снијег у стре' ударио,
око цркве опколили Турци!
Кад то виђе Сењанине Јуре,
он се онда натраг повратио,
па подвикну на своју дружину:
„А на ноге, браћо и дружино!
А на ноге и на пушке танке!
Око цркве опколили Турци!"
Поскочише Сењани јунаци,
стадоше се огњем преметати,
док им неста праха и олова, —
пра' још бјеше, ал' олова нема;
ал' говори Сењанине Иво:
„Браћо моја и моја дружино,
ја имадем на мојој долами,
имам тридест сребрних путаца,
у пушчани калуп сальевана, —
да пунимо тридесет пушака,
не би л' сребро боље среће било".
Напунише тридесет пушака,
и убише тридесет Турака,
паке бритке мече потргоше,

око цркве рашћераше Турке;

пак одоше Сењу бијеломе

пјевајући и поп'јевајући.

61 ЖЕНИДБА ОД ЗАДРА ТОДОРА

Пију вино до два побратима

у Удбини на ћемерли-лонци:

једно ми је Бојичић Алија,

а друго је Танковић Османе.

Кад се побре накитиле вина,

онда рече Танковић Османе:

„Побратиме, Бојичић-Алија,

јеси л’ био скоро у Приморју,

у Приморју, у влашком Котару?

А јеси ли, побро, долазио

под танану Смиљанића кулу?

Јеси ли се пењô на пенџере?

Јес’ видио Косу Смиљанића?“

Вели њему Бојичић Алија:

„Побратиме, Танак Осман-ага

ја сам био скоро у Приморју,

долазио у влашке Котаре,

и под танку Смиљанића кулу,

пеђô сам се кули на пенџере,
видио сам Косу Смиљанића:
код ње сједи Јела Мандушића,
ево Коса хитар везак везе,
код ње Јела танко рухо преде.
Ал' каква је Коса Смиљанића!
Што је земље на четири стране,
да је љевше у свијету нема,
и нарасла цура за удају:
сад је Коси дванаест година,
нагојила лице за љубљење;
ал' залуду, сладак побратиме!
Јер је Коса скоро испрошена
за копиле од Задра Тодора;
у суботу која прва дође
хоће доћи Косини сватови,
у нећељу данак преданити,
понећељак јутра дочекати,
и одвести Косу Смиљанића
за копиле од Задра Тодора".
Кад то чуо Танак Осман-ага,
удари се руком по кољену,
нова чоха на колену пуче:
„Јао њему до бога милога!

Ја је чекам четири године,
па ми данас оде за другога!
Бојичићу, богом побратиме,
да си брже на вашу Цетињу!
Покупи ми тридест Цетињана
по избору добрих коњаника,
поведи их мени на Удбину
у суботу која прва дође“.
А Алија не рече ријечи,
већ од земље на ноге скочио,
па посједе дебела дората,
ођера га право на Цетињу.
Осман-ага оста на Удбини,
па он књигу на колену пише,
те је шале на Херцеговину —
на колено Шарац-Махмут-аги
и до њега старац-Мердан-аги:
„Ето књига, двије аге старе!
Да сте брже мени на Удбину
у суботу која прва дође!
Повед’те ми по тридест Турака,
све атлије и добра коњика“.
Па је другу књигу накитио,
те је шале од Авале Порчи

и до њега Топал-Каматару:

„Ето књига, двије аге драге!

Да сте брже мени на Удбину

у суботу која прва дође!

Повед'те ми по тридест Турака,

све атлије и добра коњика".

Па је трећу књигу накитио,

те је шаље на турску Кладушу —

на кољено Хрњи Мустаф'-аги

и његову Гојену Алилу:

„Ето књига, два брата рођена!

да сте брже мени на Удбину

у суботу која прва дође!

Повед'те ми по тридест Турака,

све атлије и добра коњика".

Па четврту књигу накитио,

те је шаље ка пећини Ст'јени —

на кољено Ковачевић-Раму

и до њега од Ст'јене диздару:

„Ето књига, двије аге драге!

да сте брже мени на Удбину

у суботу која прва дође!

Повед'те ми по тридест Турака,

све атлије и добра коњика".

Па је пету књигу накитио,
те је шале Лики и Крбави —
на колено Личком Мустај-бегу
и до њега од Орашца Талу:
„Ето књига, двије четобаше!
Да сте брже мени на Удбину
у суботу која прва дође!
Повед'те ми по тридест Турака,
све атлије и добра коњика".
Таке књиге Осман растурио,
па изнесе зелена барјака,
те га поби у рудину траву,
па под барјак купи Удбињане.
Кад сакупи тридест Удбињана,
све атлије и добра коњика,
с њима сједе пити вино ладно,
дан по данак док субота дође.
Кад субота јутро освануло,
а још није обасјало сунце,
ал' ето ти Бојичић-Алије
од Цетиње, града бијелога,
и за њиме тридест Цетињана
по избору добрих коњаника;
на селам их Осман дочекао,

од добријех коња одјахали,
одмах сјели за пуну Трпезу,
па стадоше пити вино ладно.
Првом су се чашом обредили,
ал' ето ти од Херцеговине
а на име Шарац-Махмут-аге,
с њим поредо старац-Мердан-аге
и за сваким по тридест Турака;
на селам их Осман дочекао,
и они су коње одјахали,
одмах сјели за пуну трпезу,
па стадоше пити вино ладно.
Првом су се чашом обредили,
ал' ето ти од Авале Порче,
с њим поредо Топал-Каматара,
сваки води по тридест Турака;
на селам их Осман дочекао,
и они су коње одјахали,
одмах сјели за пуну трпезу,
па стадоше пити вино ладно.
Првом су се чашом обредили,
ал' ето ти са Кладуше Муја,
с њим поредо његова Алила,
сваки води по тридест Турака;

на селам их Осман дочекао,
од добријех коња одјахали,
одмах сјели за пуну трпезу,
па стадоше пити вино ладно.
Првом су се чашом обредили,
ал' ето ти од пећине Ст'јене,
ал' ето ти Ковачевић-Рама,
с њим поредо од Ст'јене диздара,
сваки води по тридест Турака;
на селам их Осман дочекао,
и они су коње одјахали,
одмах сјели за пуну трпезу,
па стадоше пити вино ладно.
Првијем се чашам' обредише,
ал' ето ти Личког Мустај-бега,
с њим поредо од Орашца Тала
на кулашу коњу великоме
(заврго̂ се дреновом батином,
у батини хиљада клинаца);
сваки води по тридест Турака;
на селам их Осман дочекао,
од добријех коња одјахали,
одмах сјели за пуну трпезу,
па стадоше пити вино ладно.

Ту њих бијел данак оставио,
и тамо су ноћцу преноћили
све пијући вино и ракију.
Кад ујутру бијел дан освану,
стадоше се Турци опремати,
опремише и себе и коње,
па на добре коње усједоше,
под Удбином поље прегазише,
унијоше у Кунару Турци,
и Кунару здраво прегазише,
па сиђоше у Тељигу Турци;
газе Турци Тељигу планину,
и Тељигу здраво прегазише,
па сиђоше у Динару Турци;
газе Турци Динару планину,
и Динару здраво прегазише,
па сиђоше мору у отоку.
Ту их бијел данак оставио.
У отоци конак учинише,
добре коње Турци изводаше,
па им онда зопцу устакоше,
па сједоше аге вечерати
сира, љеба, ракије и вина
и дебела меса овнујскога;

полегоше санак боравити.
Понеђељник јутро освануло,
још'те није обасјало сунце,
скочио је од Кладуше Мујо,
па он буди свог брата Алила:
„Устан' горе, мој брате Алиле,
да идемо на Црвене ст'јене —
сехир чинит камене Котаре".
И одоше на Црвене ст'јене.
Кад изишли на Црвене ст'јене,
ондар Мујо говори Алилу:
„Де се попни јели на кичицу,
и понеси дурбин од биљура,
па му пружи седам кољенаца,
наслони га на јелову грану,
окрени га камену Котару,
па покупи поље под Котаром,
и уфати на граду капију:
јесу ли се отворила врата,
а јесу ли изишли сватови,
хоће л', брате, у морску отоку?"
У млађега поговора нема,
оде Алил јели у кичицу,
и однесе дурбин од биљура,

па му пружи седам кољенаца,
наслони га на јелову грану,
окрену га камену Котару,
под Котаром поље покупио,
и на граду уфати капију,
па он стаде Мују бесједити:
„А мој брате, Хрњо Мустаф'-ага,
Котару се врата отворила,
из Котара изишли сватови,
међу њима од злата кочије,
прекривене црвеном кадифом;
на њима су четири јабуке,
све од чиста саљевене злата,
и на њима драги каменови, —
при њима се види путовати
у по ноћи кано у по дана;
и ето их право кроз отоку.
Ал' да видиш, мој брате Мујага,
да ти видиш с јеле гледајући!
А напријед пред сватов'ма, Мујо,
у црвеној чохи веденичкој,
туда иду девет коњаника,
а под њима коњи алатасти,
а напријед јунак на алату,

рићих, Мујо, до рамена брка,
панули му до малих пушака,
необична ока и погледа.
Па да видиш, мој брате Мујага!
За њима је седам коњаника
у зеленој чохи веденичкој,
у зелену, на зеленим коњма,
а напријед јунак на зеленку,
смеђих, Мујо, до рамена брка,
и у њега пали до пушака.
Па да видиш, мој брате Мујага!
За њима је до пет коњаника,
све у црној чохи веденичкој,
све у црну, на вранијем коњма,
а напријед јунак на врančићу,
црних, Мујо, до рамена брка,
панули му по малим пушкама,
сјају му се токе кроз бркове
кано мјесец од петнаест дана
кад обасја кроз јелове гране;
необична ока и погледа,
необичне слике и прилике.
Па да видиш, мој брате Мујага!
За њима су до три коњаника

у бијелој чохи веденичкој,
а под њима коњи ђогатасти,
а напријед јунак на ђогату,
плави су му до рамена брци.
Па да видиш, мој брате Мујага!
Што је младо Влашче уз кочије
на вранчићу коњу од мејдана,
он не има браде ни бркова,
а левши је од сваке ђевојке.
Па да видиш, мој брате Мујага!
Што је момак јандал од сватова
на дорату коњу од мејдана,
гарила га мрка наусница,
све му доро зечки поиграва,
а јунака пјеном пребацује.
Па да видиш, мој брате Мујага!
Што ј' острагу јунак за сватов'ма
на путању коњу од мејдана,
смеђих, Мујо, до рамена брка,
и у њег су пали по пушкама,
и покрили пушкам' тепелуке, —
сјају му се токе кроз бркове
кано мјесец кроз јелове гране
кад обасја од петнаест дана;

око главе пера и челенке,
девет пера, дван'ест челенака,
а трин'есто ноја тице крило,
па се крило на чекрк окреће,
те казује који вјетар луше;
а путаљ га главом заклонио;
необичан јунак погледати.
А остало кићени сватови".
Онда рече Хрњо Мустаф'-ага:
„Мој Алиле, мој брате од мајке,
добро није, нити му се надај.
Све јунаке по имену знадем.
Што је напр'јед девет коњаника
у црвеној чохи веденичкој,
а под њима коњи алатасти,
оно ти је девет Томковића;
што је напр'јед јунак на алату,
што му риђи по рамену брци,
необична ока и погледа,
оно ти је Томковић Илија;
оно су ти све браћа рођена,
оно су ти под каменом гује.
Што за њима седам коњаника
у зелену, на зеленим коњма,

мој Алиле, мој брате рођени,
оно ти је седам даничића;
а напријед јунак на зеленку,
смеђих, брате, до рамена брка,
панули му брци по пушкама,
оно ти је Даничићу Буро;
оно су ти све браћа рођена,
оно су ти под каменом гује,
којих жешћих у Приморју нема.
Што за њима до пет коњаника,
све у црну, на вранијем коњма,
оно ти је све пет Мркоњића;
што је напр'јед јунак на врančићу,
црни брци пали до пушака,
сјају му се токе кроз бркове
кано мјесец од петнаест дана
кад обасја кроз јелове гране,
необична ока и погледа,
необичне слике и прилике,
оно ти је Петар Мркоњићу;
оно су ти све браћа рођена,
сви изгинут један за другога,
не побјећи један од другога;
жешћих гуја у Приморју нема;

оно су ти гује присојкиње.
Што за њима до три коњаника
у бијелој чохи веденичкој,
у бијелој, а на ђогатима,
оно су ти сва три Кулишића,
оно су ти три брата рођена;
што је јунак напр'јед на ђогату,
што му плави до рамена брци,
оно ти је Нико Кулишићу;
оно су ти приморски хајдуци,
све изгинут једно код другога,
неће побјећ један од другога.
Што је младо момче уз кочије
на вранчићу коњу од мејдана,
а не има браде ни бркова,
а љевши је од сваке ђевојке,
оно ти је ђевер уз ђевојку,
оно ти је курвино копиле,
а на име од Сења Тадија;
жешће гује у крајини нема
у Турчина ни у каурина.
Што је јунак јандал од сватова,
гарила га мрка наусница,
на дорату коњу од мејдана,

па му дорат зечки поиграва,
господара пјеном пребацује,
оно ти је од курве копиле,
оно ти је цури ђувегија,
а на име од Задра Тодоре;
три године био у Млецима,
па оковô себе и дората,
не море га сјећи оштра ђорда,
ни пробити пушка из кубура.
Што ј' острагу јунак за сватов'ма
на путању коњу од мејдана,
смеђих, брате, до рамена брка,
и у њега пали до пушака,
и покрили пушкам' тепелуке,
сјају му се токе кроз бркове
кано мјесец од петнаест дана
кад обасја кроз јелове гране;
око главе перје и челенке,
девет пера, дван'ест челенака,
а трин'есто ноја тице крило,
па се крило на чекрк окреће,
те казује који вјетар пуше;
а путаљ га главом заклонио,
необичан јунак погледати; —

оно ти је Стојан Јанковићу,

оно ти је стари мејданџија,

љута, брате, под каменом гуја;

додијô је цару и ћесару,

у Латинској краљу латинскоме.

Добро није, мој брате Алиле!

Дочекати: изгинути листом,

не дочекат: зазор и срамота,

ругаће се нама крајишници“.

Сиђе Алил с високе јелике,

и одоше, друштво избудише,

по отоци бусије метнуше.

До отоке свати дојездише.

Кад су дошли свати под отоку,

Тодор викну грлом бијелијем:

„Стан’те, браћо, кићени сватови!

Уставите бубње и свирале,

угасите свирке свеколике,

да ја јунак пред сватове прођем,

јер отока нигда није сама —

брез хајдука, ја брез мрка вука,

ја брез чете турске, ја каурске“.

Напр’јед прође од Задра Тодоре,

пред сватов’ма уђе у отоку

и за њиме кићени сватови.
Нађе Тодор на друму широку,
нађе Тодор Шарац-Махмут-агу
и код њега старац-Мердан-агу:
држе дуге преко крила диљке,
држе добре коње за дизгене,
код свакога по тридест Турака;
њима Тодор добро јутро виче,
они њему боље прифатили;
мимо њих је Тодор проходио
и сватове здраво проводио.
Мало Тодор кроз отоку иде,
нађе Тодор на друму широку,
нађе Тодор од Авале Порчу
и код њега Топал-Каматара:
држе дуге преко крила диљке,
држе добре коње за дизгене,
код свакога тридесет Турака;
њима Тодор добро јутро виче,
они њему љевше прифатили;
и мимо њих Тодор проходио
и сватове здраво проводио.
Мало иде Тодор кроз отоку,
нађе Тодор на друму широку,

нађе Тодор са Кладуше Муја,
с њим поредо Гојена Алила:
оба држе преко крила диљке,
држе добре коње за дизгене,
код свакога по тридест Турака;
њима Тодор добро јутро виче,
они њему љевше прифатили;
и мимо њих Тодор проходио
и сватове здраво проводио.
Мало Тодор кроз отоку иде,
нађе Тодор на друму широку,
нађе Тодор Ковачевић-Рама,
с њим поредо од Ст'јене диздара:
држе дуге преко крила диљке,
држе добре коње за дизгене,
код свакога по тридест Турака;
њима Тодор добро јутро виче,
они су му бога прифатили;
и мимо њих Тодор проходио
и сватове здраво проводио.
Мало Тодор кроз отоку иде,
нађе Тодор на друму широку
од Цетиње Бојичић-Алију
и код њега Танковић-Османа,

штоно јесте цури муштерија:
оба држе преко крила диљке,
држе добре коње за дизгене,
код свакога по тридест Турака;
њима Тодор добро јутро виче,
оба су му бога прифатили;
и мимо њих Тодор проходио
и сватове здраво проводио.
Мало Тодор кроз отоку иде,
нађе Тодор на друму широку,
нађе Тодор Личког Мустај-бега,
с њим поредо Тала од Орашца:
држе коње добре за дизгене,
бег Мустај-бег преко крила диљку,
Тале држи дренову батину
у којој је хиљада клинаца;
њима Тодор добро јутро виче,
Мустај-бег му бога прифатио,
ал' му Тале прифатити неће,
већ он скочи на ноге лагане,
па овако говори Тодору:
„Курво једна, од Задра Тодоре,
стани мало да јегленишемо!
Ти чију ћеш одвести ђевојку

на срамоту свим крајишницима?

Не море те сјећи оштра ђорда,

ни пробити пушка из кубура,

а море ли је моја дреновача!“

Па потеже дренову батину,

ал’ се саже Тодор по дорату, —

надвоје му седло разломио.

Кад удари дреновачом Тале,

ту се смјеста заметнула кавга.

Паде тама од неба до земље, —

није тама од бога послана,

већ од брза праха и олова;

земља јечи, а отока звечи.

Неки вели: „Јао моја мајко!“

Неки вели: „Прифати ме, друже!“

Неки вели: „Уклони ме с пута,

да ме добри коњи не погазе“.

Неки друже уз долину струже.

Она браћа што се добро фале,

братац брата познат не могаше,

камоли ће Турчин каурина!

А да видиш Јанковић-Стојана!

Он острагу иде за сватов’ма;

кад нагази на прву бусију

с својим слугом Јероглавац-Марком,
који јунак за бога не знаде,
Стојан нађе двије аге Старе,
нађе Стојан Шарац-Махмут-агу
и код њега старац-Мердан-агу,
обојици савезао руке,
па их даје Јероглавац-Марку,
Марко веже за јеле зелене.
Ондар Стојан иза гласа виче
по имену од Задра Тодора:
„Ђе си, побро, од Задра Тодоре?
Какве тебе савладаше виле
данас, брате, у морској отоци,
и твојијех девет Томковића?“
Тодор му се у лугу одзива:
„Брате драги, сердар-Јанковићу,
нијесу ме савладале виле,
већ ето ме теби по авазу“.
Ал’ ето ти од Задра Тодора,
с њиме иде девет Томковића;
они воде Личког Мустај-бега
свезанијех руку наопако,
с њим поредо Тала од Орашца, —
сав је Тале у крв огрезао,

јер се не да савезати Тале,
јер је Тале јунак на мејдану;
с њиме воде Бојичић-Алију
од Цетиње, града каменога,
с њим поредо Танковић-Османа;
дадоше их Јанковић-Стојану,
Стојан даде Јероглавац-Марку,
Марко веже за јеле зелене.
Онда Стојан иза гласа виче
по имену Даничића Бура:
„Ђе си, брате, Даничићу Ђуро?
Какве тебе савладаше виле
данас, брате, у морској отоци,
с твојом браћом до шест Даничића?“
Ђуро му се у лугу одзива:
„А мој брате, сердар-Јанковићу,
нијесу ме савладале виле,
већ ето ме теби по авазу
са мојијех до шест миле браће“.
Ал’ ето ти Даничића Ђура,
и он води од Авале Порчу
свезанијех руку наопако,
с њим поредо Топал-Каматара;
дадоше их Јанковић-Стојану,

Стојан даде Јероглавац-Марку,
Марко веже за јеле зелене.
Ондар Стојан иза гласа виче
по имену Петра Мркоњића:
„Ђе си, брате, Петре Мркоњићу?
Какве тебе савладаше виле
данас, брате, у морској отоци,
а са твоја до четири брата,
до четири брата Мркоњића?“
Петар му се у лугу одзива:
„А мој брате, Јанковић-Стојане,
нијесу ме савладале виле,
већ ето ме теби по авазу“.
Ал’ ето ти Петра Мркоњића
а са своја до четири брата,
до четири брата Мркоњића,
и с њима су сва три Кулишића;
они воде Ковачевић-Рама
свезанијех руку наопако,
дадоше га Јанковић-Стојану,
Стојан даде Јероглавац-Марку,
Марко веже за јеле зелене.
Саставше се и Срби и Турци,
испунише одсјечене главе,

изнесоше рањене јунаке.

Кад погледа Јанковић Стојане

по дружини и тамо и амо,

удари се руком по колену:

„Јао њему до бога милога!

Нема нама друга најбољега,

нема нама од Сења Тадије!

Богме нам је Таде погинуо“.

Онда Стојан иза гласа виче:

„Ђе си, брате, од Сења Тадија?

Какве тебе савладаше виле

данас, брате, у морској отоци?“

Стојан виче, нико не одвиче.

Опет Стојан иза гласа виче:

„Ђе си, брате, од Сења Тадија?

Јеси ли ми данас у животу?“

Онда јунак у лужини викну:

„Ђе си, брате, од Задра Тодоре?

Погибох ти данас у лужини“.

К њему Тодор трчи по авазу.

Кад допаде Тодор до Тадије,

али на њег нагазила гуја,

љута гуја са Кладуше Мујо

с својим братом Гојеним Алилом;

хоће Мујо цуру и кочије,
да он с њоме бјежи на Удбину,
али не да од Сења Тадија,
већ се туку дрвљем и камењем,
најпотље се с Мујом уфатио,
уфатио у кости јуначке,
па се носе по зелену лугу;
Тадија је пјенам' запјенио,
запјенио пјенам' бијелијем,
а Мујо је пола крвавијем;
а око њих Алил опскакује,
голу носи сабљу у рукама,
па удара од Сења Тадију, —
седам га је ударио пута,
седам му је начинио рана,
седам рана од седам педаља.
Кад допаде од Задра Тодоре,
на Алила ршум учинио;
Алил баци оковану ђорду,
Тодор му је савезао руке,
па он дође те говори Мују:
„Чујеш ли ме, са Кладуше Мујо!
Пушти мени побратима мога,
жао ми те погубити, Мујо,

јер сам чуо, говоре ми људи,
да си добар јунак на мејдану“.
За то Мујо хаје и не хаје,
а кад виђе од Задра Тодоре,
он потеже тешку топузину,
па удара са Кладуше Муја;
док је њега трипут ударио,
с Тадијом је њега раставио,
а с црном га земљом саставио,
па му свеза наопако руке.
Под Тадију џиде подметнуше,
Тадију су ране освојиле,
рањена га носе Јанковићу,
а везана Муја одведоше
и дијете Гојена Алила.
У кочије Тадију метнуше,
код ђевојке рањена Тадију;
цура дере везене јаглуке,
те Тадији крвцу устављаше.
Отале се свати подигоше,
повезане Турке поведоше,
и дођоше Задру бијеломе;
побацаше Турке у тавницу,
а Тадији хеђиме нађоше.

Кад Тадији ране извидаше,
онда Турке за благо пустише,
и вјенчаше Косу за Тодора.
Давно било, сад се спомињало,
кано Ђурђев данак у години,
баш кô добар јунак у дружини.
Тамо расло клење и јасење,
међу нама здравље и весеље!

62 ЈАНКО ОД КОТАРА И МУЈИН АЛИЛ

Књигу пише од Котара Јанко,

те је шаље у кршну Кладушу,

а на руке Мујину Алилу:

„О Турчине, дијете Алиле,

тебе вале по кршној Кладуши,

мене вале по равну Котару,

но ми дођи на мегдан јуначки,

да видимо ко је бољи јунак!

А ево ти три мегдана дајем:

први ћу ти мегдан оставити

у Кладуши, а пред твојом кулом,

нек ти види остарјела мајка:

ја како ћеш, Туре, погинути,

јал' како ћеш мене погубити;

други ћу ти мегдан оставити

а под мојом под вренђијом кулом,

нек ми види вијерница љуба:

ја како ћу, Туре, погинути,

јал’ како ћу тебе погубити;

трећи ћу ти мегдан оставити

под Кунаром у пољу Котару,

а на међи турској и каурској,

ђе је земља крви пожељела,

гавранови од јунака меса;

дођ’, Алиле, ђе је тебе драго!

Ако ли ми на мегдан не смијеш,

а ти узми дивчик и повјесмо

и вретено дрва шимширова,

па ми преди гаће и кошуљу,

да не мучим љубе Анђелије“.

Кад Алилу књига допанула,

стојећи је Туре проучило,

па се скиде низ бијелу кулу,

невесело по авлији шета,

подметнуло руке под пазуке;

ал’ ето ти од Кладуше Муја,

иде Турчин са зелене лонце,

пригрнуо зелену мавлуту,

гледа сина нејака Алила,

па га пита силна потурица:

„Што је, сине дијете Алиле!

Ко л’ те зове на мегдан јуначки,

те си га се, сине, препануо?

Каж' бабајку јутрос на уранку!“

Алил с' вати руком у џепове,

те му даде лист књиге бијеле.

Кад је Мујо књигу проучио,

те виђео што се у њој пише,

он се руком у џепове маши,

те извади дванаест дуката,

те их даде младу књигоноши,

па му 'вако Мујо говораше:

„Чујеш мене, млади каурине!

Поздрави ми од Котара Јанка:

нек ме чека под Кунар-планином,

довешћу му мојега Алила

у нељељу која прва дође

нек сабљама мегдан подијеле“.

Па он оде на бијелу кулу,

а довати дивит и хартију,

оде писат књиге на колену.

Прву Турчин књигу накитио,

те је шаље у Коваче равне,

на Турчина Ковачину Рама:

„О даиџа, Ковачина Рамо,

покупи ми по равну Ковачу

пет стотина силних Ковачана,
хајде с њима ка кршној Кладуши,
а под моју под вренђију кулу,
јера зове од Котара Јанко
та Алила на мегдан мојега,
да Алилу будеш у невољу“.
Другу Мујо књигу накитио,
те је шаље у Лику крваву,
на Турчина Личанина Тала:
„О амица, Личанине Тале,
покупи ми по Лици крвавој
пет стотина коња и јунака,
хајде с њима ка кршној Кладуши,
а пред моју пред бијелу кулу,
јера зове од Котара Јанко
та Алила на мегдан мојега,
да му будеш здесна у полицу“.
Трећу Мујо књигу накитио,
те је шаље у Наке крваве,
на Турчина Накић-Ибрахима:
„Побратиме, Накић-Ибрахиме,
покупи ми по Наку крваву
пет стотина коња и јунака,
хајде с њима ка кршној Кладуши,

а пред моју пред бијелу кулу,
јера зове од Котара Јанко
та Алила на мегдан мојега,
да синовцу будеш у невољу“.
А четврту књигу оправио,
посла књигу у турску Удбину,
на сестрића Танковић-Османа:
„О сестрићу, Танковић-Османе,
покупи ми по вашој Удбини
удбинскијех на гласу јунака
на пријепис пет стотина друга,
хајде с њима ка кршној Кладуши,
а под моју под врengију кулу,
јера зове од Котара Јанко
та Алила на мегдан мојега,
да Алилу будеш у невољу“.
Када Мујо књиге растурио,
мало сједе на бијелој кули,
али стаде јека испријека,
зачуше се јасни таламбаси;
гледну Мујо пољу у шрину,
силна војска поље притиснула,
и пред њоме двије поглавице:
једно бјеше Будалина Тале,

а друго је Ковачина Рамо,
с њима равна хиљада јунака.
Далеко их Мујо сусретнуо,
аге води на вренгију кулу,
силну војску у пољу устави.
Мало стаде, задуго не било,
ал' ето ти Накић-Ибрахима
и са њиме Танковић-Османа,
они воде хиљаду јунака;
њих далеко Алил сусретнуо,
силну војску у пољу устави,
аге води на бијелу кулу.
С њима Мујо сједе лити вино,
а Алил се оде оправљати,
облачити рухо и оружје:
он обуче танану кошуљу,
по кошуљи кадивли-ђечерму,
по ђечерми зелену доламу,
по долами токе Мркоњића,
штоно их је Мујо задобио
од јунака Петра Мркоњића
у Кунари, високој планини;
а на ноге црвене чакшире,
до колена у срму облите,

од колена златом извезене;
па опаса мукадем-појаса,
а за појас девет самокреса —
сви у суво заливени злато,
а покрај њих ножа пламенита,
а на бедро сабљу оковану,
а на главу калпак и челенке,
а покрај њих валку позлаћену,
и пригрну диван-кабаницу
са сувијем окићену златом;
па се скиде низ бијелу кулу,
а слуге му ђога изведоше,
те се ђогу на рамена баци,
па се спусти пољу у ордију,
те он крену силовиту војску,
привати се Кунаре планине;
ту их стиже од Кладуше Мујо
и са њиме турске поглавице.
Куновицу гору прејездише,
спустише се у поље котарско,
али Јанко дошô на биљегу, —
са Јанком су четири сердара,
сва четири од равна Котара,
и са њима дв'је хиљаде војске

Котарана на гласу јунака.

Каде Турци у поље дођоше,

те се мало рахат учинише,

Јанко зове нејака Стојана:

„О мој сине, дијете Стојане,

иди, сине, у турску ордију,

те поздрави од Кладуше Муја:

нек изведе нејака Алила,

нек изведе пољу на биљегу,

да сабљама мегдан под'јелимо,

нека виде војске обадвије

ко ће коме очи преварити,

ко ли кога прије погубити".

Хитро га је Стојан послушао,

те отиде у турску ордију

пред чадора од Кладуше Муја,

пред Мујом се смјерно поклонио,

а вели му силна потурица:

„Што је, море, Јанково копиле?

Што ли те је оправио Јанко?"

Вели њему Јанковић Стојане:

„Мене јесте оправио бабо

да ти кажем од њега поздравље:

да изведеш твојега Алила

на биљегу њему, на мегдана,
да сабљама мегдан подијеле“.
Њему рече од Кладуше Мујо:
„Хоћу, сине, Јанково копиле,
сад ће Алил на мегдан изићи“.
Па он скочи на ноге лагане,
те опреми нејака Алила,
изведе му ђога дебелога,
те се Туре на ђогина баци,
поносито на биљегу дође,
оде чекат од Котара Јанка;
с десне њему стране до рамена,
до рамена Ковачина Рамо
и до Рама Будалина Тале,
а с лијеве стране до рамена
стоји Туре Накић Ибрахиме
и до њега Танковић Османе,
а за њима Мујо пристајаше,
а за Мујом дв’је стотине друга,
иду вићет побит како ће се.
Ал’ ето ти од Котара Јанка
на кулашу коњу помамноме,
носи бојно копље на рамену;
с десне њему стране у полицу

до рамена сердар Смиљанићу
и до њега Сењанин Иване,
а с лијеве стране у полицу
до рамена Мандушићу Вуче,
а до Вука Шарићу Цвијане,
а за њима Стојан пристајаше
на његову вранцу помамноме,
за њим иду млади Котарани.
Каде Јанко на биљегу дође,
он дозива нејака Алила:
„Чујеш ли ме, дијете Алиле!
Удри прије — да ти жао није!“
Али вели дијете Алиле:
„Удри прије, од Котара Јанко,
твој је мегдан, твоје позивање!“
Кад то зачу од Котара Јанко,
он покупи дизгене кулашу,
а уд’ри та чизмом и мамузом,
оде кулаш пољем подигравт.
Јанко скиде копље са рамена,
упусти га у прси Алилу;
но је Туре јунак на мегдану,
у руке му копље уватило,
пребило га на дв’је половине,

па потеже копље костоловку,
на Јанка га Туре упустило;
Јанко има коња од мегдана,
кулаш бјеше хендек ископао,
два б' Алила онђе укопао,
па се кулаш слеже у хендека,
те га Туре копљем претурило,
и у земљи копље саломило.
А кад бојна копља изломише,
Јанко трже мача зеленога,
Алил трже сабљу димишћију,
један другом јуриш учинише:
ману Алил, а дочека Јанко,
на мач оштру сабљу дочекао,
на двије је поле пресјекао,
и Алилу руку обранио,
рука паде у зелену траву;
други пут га ударио Јанко,
удари га по бијелу лицу,
одс'јече му лице до вилице,
синуше му зуби до ресице;
трећи пут га ударио Јанко,
прес'јече га по свилену пасу,
па га тури са коња ђогина.

Мили боже, чуда великога!
Кад погибе турска поглавица,
нањути се млога породица,
те у пољу заметнуше кавгу, —
ев' се бише половину дана,
Срби турску крдисаше војску,
у Кунару гору нађераше.
Од Турака мало ко побјеже,
осим курва на кулашу Тале
и са њиме Танковић Османе;
од Србаља мало ко погибе,
но се рани Шарићу Цвијане,
и нема им Мандушића Вука.
Њега тражи на кулашу Јанко,
тражио га, па га помињаше:
„Ђе си, Вуче, моја десна руко?
Мене прође моје четовање!“
Тек што Јанко у ријечи бјеше,
ал' ето ти Мандушића Вука
и он води од Кладуше Муја,
везао му руке наопако,
приведе га од Котара Јанку,
па га Вуче њему поклонио:
„Ето, Јанко, од злата јабуке,

чини с њоме што је тебе драго!“

Јанко бјеше јуначко кољено,

посла Мују у кршну Кладушу,

и овако њему говораше:

„Иди, Мујо, у кршну Кладушу, —

лагат немој, веће право кажи,

а џаба ти живот на мегдану“.

Оде Турчин везан у Кладушу,

Јанко с друштвом ка бијелој кули;

почасти их три-четири дана,

па одоше сваки двору своме,

а он оста мрко лити вино

са Стојаном на бијелој кули.

63 СМРТ СЕЊАНИНА ИВА

Санак снила Иванова мајка:

ђе је Сење тама попанула,

ђе се ведро небо проломило,

сјајан мјесец пао, на земљицу,

на Ружицу, насред Сења цркву;

ђе звијезде крају прибјегнуле,

а даница крвава ижљегла,

а кука јој тица кукавица

усред Сења на бијелој цркви.

Кад се баба из сна пробудила,

узе штаку у десницу руку,

оде право ка Ружици цркви,

те казује протопоп-Нећељку

казује му шта је у сну снила.

А кад стари баку саслушао,

он јој оде санак толковати:

„Чујеш мене, остарила мајко!

Зло си снила, а горе ће бити:

што је Сење тама попанула,
оно ће ти пусто останути;
што л’ се ведро небо проломило,
и што мјесец пао на Ружицу,
то ће тебе Иво погинути;
што су зв’језде крају прибјегнуле,
то ће остат млоге удовице;
што ј’ Даница крвава ижљегла,
то ћеш стара остат кукавица;
што л’ ти тица кука на Ружици,
то ће ти је оборити Турци,
а и мене стара погубити“.
Тек што стари у ријечи бјеше,
ал’ ето ти Сењанина Ива, —
сав му вранац у крв огрезнуо,
на Ивану седамнаест рана,
носи десну у лијевој руку;
догна вранца пред бијелу цркву,
па говори остарилој мајци:
„Скин ме, мајко, са коња вранчића,
умиј мене студеном водицом,
а причести вином црвенијем“.
Хитро га је мати послушала,
скиде њега са коња помамна,

па га уми студеном водицом,
и зали га вином црвенијем;
па га пита остарила мајка:
„Што би, сине, у земљи Талији?“
Оде Иво ’вако говорити:
„Добро, мати, у земљи Талији:
доста, мајко, робља наробисмо,
а још вишe блага задобисмо,
па се здраво дома повратисмо.
Но кад бисмо на првом конаку,
ту нас стиже и прва пођера —
црни коњи, а црни јунаци,
црне носе око главе чалме;
по једном се ватром претурисмо,
од њих нико не остаде, мајко,
од нас нико не погибе, мајко.
Но кад бисмо на другом конаку,
ту нас стиже и друга пођера —
б’јели коњи, а бјешњи јунаци,
бијеле им око главе чалме;
по једном се ватром претурисмо,
од нас нико не погибе, мајко,
од њих нико не остаде, мајко.
Но кад бисмо на трећем конаку,

ту нас стиже и трећа пођера —
црна струка, а дугачка пушка,
прегореле ноге до кољена;
по једном се ватром претурисмо,
а по други бити започесмо,
од њих, мајко, нико не погибе,
од нас, мајко, нико не остаде,
до стаде твој сине Иване,
и он ти је рана допаднуо,
ево десне у лијевој руке!“
То говори, а с душом се бори:
то изусти, лаку душу пусти,
и умрије, жалосна му мајка!
Бог му дао у рају насеље!
Нама, браћо, здравље и весеље!

64 СЕСТРА ЂУРКОВИЋ-СЕРДАРА

Откада је свијет постануо,

није љепши цвијет процватио
што је данас на ову годину
у Лијевну, граду бијеломе,
мила сестра Ђурковић-сердара,
по имену лијепа Марија;
глас је дала на четири стране.
Испроси је Смиљанић Илија
из Приморја, из кршних Котара;
ал' на Мару просци навалили,
браћо моја, са четири стране;
најпослије Турци навалили
а просити лијепу Марију.
Једно бјеше цури муштерија
од крајине Куна Хасан-ага,
пак Марији књигу начинио,
и у књизи овако говори:
„О Маријо, секо Ђурковића,

и ја сам ти, цуро, муштерија;
хоћеш поћи за ме, Хасан-агу,
пак ћеш бити у двору госпођа?“
Кад Марији така књига дође,
ону гледа, намах другу пише,
те ју шаље Куни Хасан-аги:
„О Турчине, Куно Хасан-аго,
Влахиња сам, прилика ти нисам,
већ ти тражи за себе Туркињу;
ја сам цура давно испрошена,
испрошена у кршне Котаре,
за ђидију Смиљанић-Илију!“
Друго бјеше Мари муштерија
а од Босне Шарац Махмут-ага,
те Марији књигу начинио:
„О Маријо, секо Ђурковића,
и ја сам ти, цуро, муштерија;
хоћеш поћи за ме, Махмут-агу,
па ћеш бити у двору госпођа?“
Кад Марији и та књига дође,
књигу гледа, одмах другу пише,
пак је шаље Шарац-Махмут-аги:
„О Турчине, Шарац-Махмут-ага,
Влахиња сам, прилика ти нисам,

већ ти тражи за себе Туркињу;
ја сам цура давно испрошена,
испрошена у кршне Котаре,
за сокола Смињанић-Илију!“
Треће бјеше цури муштерија
а некакви Кудуз-Дел-Алија,
и он Мари књигу оправио,
овако је њојзи говорио:
„О Маријо, секо Ђурковића,
и ја сам ти, цуро, муштерија;
хоћеш поћи за ме, Дел-Алију,
па ћеш бити у двору госпођа?“
Кад Марија и ту књигу прими,
њу ми гледа, намах другу пише,
овако је њему говорила:
„О Турчине, Кудуз-Дел-Алијо,
Влахиња сам, прилика ти нисам,
већ ти тражи за себе Туркињу;
ја сам цура давно испрошена,
испрошена у кршне Котаре,
за јунака Смиљанић-Илију!“
Такве Мара књиге оправила.
Затим време мало постајало;
бре, да видиш Смињанић-Илију!

Стаде купит кићене сватове
по Котару и около њега;
кад Илија свате покупио,
он се диже Лијевну б'јеломе
а да води Мару Ђурковића.
Кад су дошли Л'јевну на крајини,
тамо су их л'јепо причекали,
придржали три-четири дана.
Земан дође, треба путовати,
пак повикну чауш по сватов'ма:
„Хазур, свати, хазур је ђевојка!
Земан дође да се двору пође".
Тад ђевојку браћа изведоше,
дадоше је младијем ђевер'ма,
а сватове редом дариваше,
све по реду што за кога бјеше;
пак се свати тада подигоше,
и пођоше пољем широкијем.
Кад су били низ поље широко,
сви сватови шемно и весело;
који има коња од мејдана,
поиграва пољем широкијем;
ко имаде грло поуздано,
попијева пјесне од јунака.

Тако свати весело иђаху,
ал' не иде Смиљанић Илија,
већ се јунак тешко замислио,
с миром јаше дебела путаља;
од сватова нико га не гледа,
ал' га гледа лијепа ђевојка,
не могаше срцу одолети,
већ до Ила догони дората,
пак Илији стаде говорити:
„О, бора ти, драги господару,
а што си се тако замислио?
Што је теби? Каква је невоља?
Сви сватови шемно и весело,
а ти јеси тешко невесео?
Ах, кажи ми, ако сам ти мила!“
Тад говори Смиљанић Илија:
„Чујеш мене, Маро Ђурковића!
Пред нама је Пролога планина,
пак знадеш ли, Маро Ђурковића,
који су те сватови просили
од Турака, драга душо моја?
данас сва три јесу у Прологу
и довели чету у планину,
уфатили све бусије редом:

није ласно проћи кроз планину;
зато сам ти данас невесео“.
Кад Илију Мара разумјела,
она њему другу проговара:
„Господару, кад се бојиш тако
да проведеш свате кроз планину,
дај ти мени мушко одијело,
и дај мени свијетло оружје,
ја ћу поћи прва у планину,
и уздам се у бога вишњега
да ћу проћи у кршне Котаре“.
Кад Илија Мару разумио,
не знаде јој друго говорити,
већ он скида с себе одијело,
па га даје лијепој ђевојци,
и даје јој свијетло оружје.
Бре, да видиш лијепу ђевојку
кад обуче ћузел-одијело
све у срми и у чисту злату,
а припаса свијетло оружје,
начини се млада сератлија,
а ђевојка и од себе л’јепа!
Па одатле отиште дората
и ођера пољем пред сватов’ма.

Здраво дошла у Пролог планину,
на бусију прву ударила,
на бусију Куне Хасан-аге;
говори јој Куна Хасан-ага:
„А, бора ти, млада сератлијо,
откуд идеш тако из далека?
Нијеси ли од Лијевна града?
Ја виђе ли свате Смиљанића?
И воде ли Мару Ђурковића?“
Одговара лијепа ђевојка:
„О, бора ми, из горе хајдуци,
ја сам таман из Лијевна града,
видио сам свате Смиљанића,
ал’ не воде Мару Ђурковића:
не да мати Смиљанић-Илији,
већ је мати Мару поклонила
а некакву Куни Хасан-аги“.
Када Турчин ријеч разумио,
машио се руком у џепове,
пак извади двадесет дуката,
те их даје лијепој ђевојци:
„На то теби, млада сератлијо,
кад ти сађеш у кршне Котаре,
те се налиј вина и ракије“.

Пак одатле отиште дората
док на другу удари бусију,
на бусију Шарац-Махмут-аге;
пред Марију испадоше Турци,
па говори Шарац Махмут-ага:
„А, бора ти, млада сератлијо,
отклен тако јеси запутио?
Нијеси ли од Лијевна града?
Не виђе ли свате Смиљанића?
И воде ли Мару Ђурковића?“
Проговара лијепа ђевојка:
„А, бора ми, из горе хајдуци,
ја сам главом од Лијевна града,
видио сам свате Смиљанића,
ал’ не воде Мару Ђурковића:
не да мати Смиљанић-Илији,
већ је даје Шарац-Махмут-аги,
да је води у Босну поносну“.
Кад је Туре ријеч саслушало,
фатило се руком у џепове,
те извади двадесет дуката,
па их даје лијепој ђевојци:
„На то теби, млада сератлијо,
кад ти сиђеш тамо у Котаре,

те се налиј вина и ракије“.

И одатле пођера дората,

пођера га доле низ планину,

те нагази на трећу бусију,

на бусију Кудуз-дел-Алије.

Бре, да видиш Кудуз-дел-Алије!

Кад опази коња и јунака,

он му пође оштро говорити:

„Чујеш ли ме, млада сератлијо!

Отклен идеш, од кога ли града?

Куд ли јеси тако запутио?

Не идеш ли од Лијевна града?

Не виђе ли свате Смиљанића?

И воде ли Мару Ђурковића?“

Говори му лијепа ђевојка:

„А, бора ми, из горе хајдуци,

ја сам јунак из Лијевна града,

и ја иђем у кршне Котаре,

да с’ налијем вина и ракије;

видио сам свате Смиљанића,

ал’ не воде Мару Ђурковића:

мајка Мару не да Смиљанићу,

већ ће мајка Мару поклонити

а некакву Кудуз-дел-Алији“.

То Турчину врло мило било,
фатио се руком у џепове,
па извади тридесет дуката,
те их даје лијепој ђевојци:
„На то теби, млада сератлијо,
кад ти дођеш у влашке Котаре,
па се напиј вина и ракије“.
И одатле отиште дората,
здраво прође све бусије редом,
оде право у кршне Котаре.
А кад дође млада у Котаре
ка бијелој кули Смиљанића,
у авлију коња нагонила
и под кулом разјаха дорина,
кад ево ти лијепе Анђуше,
миле секе Смиљанић-Илије,
брже лети низ бијелу кулу
а да види какав јунак дође.
Када спаде доле на авлију,
па сагледа лијепа јунака,
бијаше се много зачудила
његовоме стасу и образу,
јер га таког ни виђела није;
једва Анђа сама себи дође,

па се врати на бијелу кулу,

па матери својој казиваше:

„Какав јунак у авлију дође,

таквог, мајко, ни виђела нисам:

ја каква је стаса и образа,

баш је лепши од сваке ђевојке!

Већ чу ли ме, драга нано моја!

Ако јунак буде на конаку,

питај, мати, доброга јунака

а је ли се досад оженио;

ако бог да и срећа донесе

те с' не буде још оженио,

ја ћу млада баш за њега поћи,

јали за њга, јал' већ ни за кога!"

Мајка Анђи онда проговара:

„Бре, не преши, моја шћери драга!

док видимо ко је и откуд је,

што ли иђе тако по свијету".

Затим мало бјеше постајало,

ал' ево ти Смиљанић-Илије

и он води кићене сватове,

здраво прошли Пролога планину,

јер им нису ништа учинили

кад нејмаде лијепе ђевојке;

муком иду кићени сватови:
ни пјевају, нити пушкарају,
барјактари савили барјаке;
јера мисли Смиљанић Илија
да је веће Мара одведена,
зато с миром сватове проводи,
није ласно доћи без ђевојке!
Кад Илија дође у авлију,
пред њега је Анђа истрчала,
не пита га: „Како си ми, брате?“
већ му одмах ријеч проговара:
„А чу ли ме, мој брате Илија!
Откада си кулу начинио,
’ваки јунак није доходио,
мој Илија, на бијелу кулу;
ја га таквог нисам ни виђела,
ни његова стаса ни образа:
љепши јунак од сваке ђевојке;
већ, Илија, брате од матере,
молим ти се, како брату моме,
да ме дадеш овоме јунаку;
ако ли ме њему дати нећеш,
нека знадеш, жива бит не могу!“
Кад Илија сестру разумио,

одмах ти се бјеше досјетио
да је главом Мара Ђурковића,
пак Анђуши сестри проговара:
„Анђелија, моја секо драга,
није оно момак јабанџија,
већ је оно лијепа ђевојка
по имену Мара Ђурковића“.
Тад Илија грлом подвикује:
„Браћо моја, кићени сватови,
ви пјевајте и пушке бацајте,
ево нама лијепе ђевојке!“
Па што ћу вам дуљит лакрдију:
ту Илија одведе ђевојку,
одведе је у бијелу цркву,
па је вјенча себи за љубовцу;
лијеп пород с њоме породио:
двије шћери и четири сина;
у младости шћери поудао,
у старости сине ижењио.
Бог сам знаде је ли тако било,
а ми, браћо, да се веселимо!

65 СЕЊАНИН ТАДИЈА

Још зорица не забијељела,

ни Даница лица помолила,

од Сења се отворише врата

и изиђе једна чета мала,

за тридесет и четири друга;

пред њима је Сењанин Тадија,

барјак носи Комнен барјактару;

отидоше брду у планину,

примише се под Црвене ст'јене.

Тадај рече Сењанин Тадија:

„Браћо моја и дружино моја,

није л' мајка родила јунака

да отиде овчар-чобанину,

да донесе овна деветака,

добра јарца од седам година,

за вечеру у моју дружину?“

Сви јунаци ником поникоше

и у црну земљу погледаше,

ал не гледа Котарац Јоване,
веће скочи на ноге лагане,
па он оде овчар-чобанину,
и донесе овна деветака,
добра јарца од седам година,
донесе их Сењанин-Тадији.
Оба жива одерао брава,
па их пусти у јелово грање:
грана дирне, стоји дрека јарца,
ован ћути, не пушта аваза.
Тада рече Котарац Јоване:
„О Тадија, нашој чети главо,
зашто пусти браве одерано?“
Проговори Сењанин Тадија:
„Видите ли, моја браћо драга,
какова је мука на хајвану?
Још је већа мука у Турака
кад нашега увате јунака.
Који може муке поднијети,
да ошути, моја браћо драга,
кâ одеран ован кроз планину;
који л’ муке отрпит не може,
од мене му богом просто било,
нек се врати Сењу на крајину“.

Па он скочи на ноге лагуне,
а докопа пушку по средини,
оде право уз Црвене ст'јене.
Обазре се Котарац Јоване,
ал' се десет повратило друга.
Вели Јован Сењанин-Тадији:
„Јер, Тадија, уплаши дружину?
десет нам је друга побјегнуло".
Вели њему Сењанин Тадија:
„Нека бјеже, драги побратиме!
Када су се они уплашили
од живога одерана јарца,
ја како ће сјутра дочекати,
побратиме, Хасан-агу Куну
и његових тридест крајишника,
крајишника како ватре живе?"
Кад изишли под Црвене ст'јене,
обазре се Котарац Јоване,
ал' још десет побјегнуло друга.
Опет вели Котарац Јоване:
„Јер, Тадија, нашој чети главо,
јер уплаши тридест наших друга?
Још нам десет друга побјегнуло".
Вели њему Сењанин Тадија:

„Нека бјеже, Котарац Јоване!
Када су се они уплашили
од живога јарца одерана,
ја како ће сјутра дочекати,
дочекати Хасан-агу Куну
и његових тридест крајишника,
мој Јоване, како ватре живе?“
Изиђоше на Црвене ст’јене;
обазре се Котарац Јоване,
ал’ сам иде Комнен барјактару,
па он рече Сењанин-Тадији:
„Мој Тадија, од тридест — тројица!“
Вели њему Сењанин Тадија:
„Не бојте се, моја браћо драга!
Што уради тридесет јунака,
ако нама добра срећа буде,
оно могу три добра јунака“.
Ту их бјеше ноћца застанула;
указа се један огањ живи,
побратиме, кроз јелове гране;
рече ријеч Сењанин Тадија:
„Није л’ мати родила јунака
да отиде огањ да уводи:
ил’ су Турци или су хајдуци?“

Скочи Комнен на ноге лагуне,
а узима пушку по средини,
одвуче се кроз јелове гране.
Кад он дође до огња живога,
те погледа иза танке јеле,
али сједе Удбињани Турци,
међу њима Хасан-ага Куна,
пију вино и бистру ракију;
дође чаша Хасан-аги Куни,
наздрави је у своју дружину:
„Здрави сте ми, моја браћо драга!
Та у здравље тридест Удбињана,
и у главу Сењанин-Тадије
и његових тридесет хајдука,
ако бог да те се удесимо!“
Кад се мрка накитише вина,
све је пјано како и помамно,
поспало је како и поклано;
уз јелике пушке прислонили.
Привуче се Комнен барјактару,
покупи им свијетло оружје,
па затрпа у јелово грање,
ал’ не може сабље Куничине,
јер је Куна притискô пода се;

око њега тенеф пресијече,
испод њега сабљу извадио,
однесе је Сењанин-Тадији.
Пита њега Сењанин Тадија:
„Што је тамо, Комнен-барјактаре?
Што је тамо код огња живога?“
Каже њему Комнен барјактару:
„О Тадија, нашој чети главо,
код огња је Куна Хасан-ага
са његових тридест Удбињана,
све је пјано како и помамно,
поспало је како и поклано;
оружје сам њима покупио,
све закопô у јелово грање“.
Не вјерује Сењанин Тадија,
док не виђе сабљу Куничину:
позна сабљу Хасан-аге Куне.
Дигоше се до огња живога,
ал’ спавају око огња Турци.
Су три стране опколи Тадија:
с једне стране од Сења Тадија,
с друге стране Комнен барјактару,
с треће стране Котарац Јоване;
залете им пушке донесоше,

а Тадија Куни прискочио,
удари га ногом у стражњицу,
а викну му грлом бијелијем:
„Устан', курво, Хасан-ага Куно!
Дошô ти је Сењанин Тадија
су тридесет и четири друга
у походе око огња живог".
Скочи Куна кан' да се помами,
привати се сабље оковане,
а кад виђе да му пусте нема,
он погледа на своју дружину,
а дружина за пушке дугачке,
ал' пушака уз јелике нема!
Онда викну Сењанин Тадија:
„Устан', курво, Хасан-ага Куно!
У мене је свијетло оружје, —
устан' вежи тридест крајишника!
Јер, тако ми моје вјере тврде,
ако пукне тридесет пушака,
свијех ћу их одједном повезат!"
Кад се Куна виђе на невољи,
он устаде на ноге лагуне,
те он веже своје Удбињане, —
Куна веже, а Комнен притеже;

свеза Куна тридест крајишника,
Куну веже Комнен барјактаре.
Па одоше у јелово грање,
извадише свијетло оружје,
о Турцима објесиш' оружје,
ођераше тројица хајдука,
ођераше тридесет Турака,
ођераше Сењу на крајину.
Кад су били Сењу на капију,
чудило се мало и велико,
говориле Сењанке ђевојке:
„Боже мили, чуда великога!
Ће свезаше три добра јунака,
три јунака тридесет Турака,
и без ране и без мртве главе!"
Проговори Сењанин Тадија:
„Не чуд'те се, Сењанке ђевојке,
то се срела срећа и несрећа,
моја срећа, њихова несрећа,
моја срећа несрећу свезала".
У то доба под бијелу кулу;
свијех тридест баци у тавницу,
па на благо одсијече Турке:
за тридесет три товара блага.

Дође благо Сењанин-Тадији,
ал’ излази Тадијина мајка,
па Тадији сину проговара:
„Знаш ли, сине, Сењанин-Тадија?
Куна ти је баба погубио“.
Кад то зачу Сењанин Тадија,
узе њима три товара блага,
па он пушћа тридесет Турака
испод сабље тавници на врата:
кад наљезе Куна Хасан-ага,
клону сабља, отпаде му глава.

66 ЖЕНИДБА МИЛИЋА БАРЈАКТАРА

Мили боже, чуда великога!

Кад се жени Милић барјактаре,
он обиђе земљу и градове
од истока паке до запада,
према себе не нађе ђевојке:
главит јунак свакојману нађе;
женидбе се проћи хотијаше.
Но да видиш чуда изненада!
Једно јутро у свету нећељу
поранио Милић барјактаре
на јутрење Миљешевци цркви;
пред црквом га намјера намјери
на јунака војводу Малету
од бијела Колашина града,
па говори војвода Малета:
„Ој, бога ти, Милић-барјактаре,
ти обиђе земљу и градове
од истока паке до запада,

а по ћуди не нађе ђевојке;
но ти хоћу једно чудо казат:
ено за те лепоте ђевојке
у Загорју, украј мора сиња,
у онога Вида Маричића;
чудо људи за ђевојку кажу:
танка струка, а висока стаса,
коса јој је кита ибришима,
очи су јој два драга камена,
обрвице с мора пијавице,
сред образа румена ружица,
зуби су јој два низа бисера,
уста су јој кутија шећера;
кад говори — кâ да голуб гуче,
кад се смије — кâ да бисер сије,
кад погледа — како соко сиви,
кад се шеће — као пауница;
побратиме, сва ти је гиздава,
далеко јој, веле, друге није.
А Виде је красан пријатељу
према тебе, према дома твога;
сва је слика, мио побратиме!
А и Виду није за те криво,
без ријечи даће ти ђевојку;

нит’ је проси, ни јабуке дајн,
већ ти купи кићене сватове,
пак ти иди Виду по ђевојку“.
Томе Милић одмах каил био,
па из цркве оде двору своме,
те он купи кићене сватове
по свој Босни и Херцеговини,
и по Жупи и Котару равну,
све јунаке младе нежењене,
добре коње прије нејахане;
кума куми Јанковић-Стојана,
старосвати Пивљанина Баја,
а ђевери Мандушића Вука.
Кад је Милић свате сакупио,
диже свате, оде по ђевојку.
Кад су били прем’ Видову двору,
на пенџер се Виде наслонио,
па кад виђе кићене сватове,
сам је собом Виде говорио:
„Мили боже, лијепијех свата!
Чији ли су, куд ће по ђевојку?“
У ријечи коју бесједио,
пред двори му свати дојездише,
ђуveглија ријеч приватио:

„Мили тасте, Виде Маричићу,
моји свати са Херцеговине!
Потегли смо на бога и срећу,
а по твоју шћеру Љепосаву“.
То је Виду врло мило било,
па подвикну своје вјерне слуге:
„Слуге моје, отворајте врата!
Сватовима коње приватите,
водите их у подруме доње,
миле госте на бијелу кулу“.
Господара слуге послушаше,
отворише на авлији врата,
под гостима коње приватише,
коње воде у подруме доње,
миле госте на бијелу кулу.
Пошту чини Виде Маричићу,
части свате три бијела дана,
док наврши што је коме драго.
Кад четврто јутро освануло,
два су брата сестру изводила.
Ја каква је цура Љепосава!
Кроз мараме засијало лице,
сватовима очи засјениле
од господског лица и ођела;

сви сватови ником поникоше,
и у црну земљу погледаше,
ја од чуда лијепе ђевојке.
Но говори цури ђуveглија:
„Ој пунице, ђевојачка мајко,
или си је од злата салила?
Или си је од сребра сковала?
Или си је од сунца отела?
Или ти је бог од срца дао?“
Заплака се ђевојачка мајка,
а кроз сузе тужно говорила:
„Мио зете, Милић-барјактаре,
нити сам је од злата салила,
нити сам је од сребра сковала,
нити сам је од сунца отела,
веће ми је бог од срца дао:
девет сам их такијех имала,
осам их је удомила мајка,
ни једне их није походила,
јер су јадне рода урокљива,
на путу их устријели стр’јела“.
Кроз плач зета пуница дарива,
дарива га злаћеном кошуљом.
Ал’ да видиш и чуда и фале,

каква дара тасте зету даје!
Гиздава му поклонио вранца,
врана коња, брате, без биљеге,
а на вранцу чултан до кољена:
чисти скерлет златом извезени,
златне ките бију по копитим';
бојно седло од шимшир-дрвета,
шимшир-седло сребром оковано,
на облучју камен сија драги,
о облучју господско оружје:
с једне стране сабља окована,
с друге стране шестопер позлаћен;
зауздан је уздом позлаћеном;
њиме зета свога дариваше.
Најбољи му шуре пешкеш дају
(најбољи је, најжешћијех јада!),
своју секу шуре зету дају,
баш сестрицу цуру Љепосаву.
А кад Милић дара приватио,
коња јаше, коњ му поиграва,
а звекеће сабља о бедрици,
а жуборе пуца на прсима,
на калпаку трепеће му перје.
Није шала, онака ђевојка!

Није шала, онаки дарови!
Подиже се кита и сватови,
развише се свилени барјаци,
засвираше свирке свакојаке,
ударише јасни таламбаси,
зачуше се сватске даворије,
стаде бакат сурих бедевија,
отидоше с богом путовати.
Кад су били гором путујући,
стиже урок на коњу ђевојку,
па говори до себе ђеверу:
„О ђевере, Мандушићу Вуче,
зазор мене у те погледати,
а камоли с тобом говорити;
ал' нагони мука на невољу:
кажи куму, кажи старом свату,
нек уставе суре бедевије,
нек угасе свирке и поп'јевке,
уз јелике прислоне барјаке,
нек ме скину са добра коњица,
нек ме спусте на зелену траву;
љуто ме је забољела глава,
јарко ми је омрзнуло сунце,
а црна ми земља омиљела,

бог би дао те би добро било!“

Цвили, пишти ђевер до ђевојке:

„Стани, куме, стани, стари свате!

Стани, побро, Милић-барјактаре!

Уставите свирке свеколике,

угасите сватске даворије,

уз јелике прислон’те барјаке,

да скинемо са коња ђевојку;

љуто тужи моја мила снаша,

љуто јој је забољела глава,

јарко јој је омрзнуло сунце,

а црна јој земља омиљела,

бог би дао да би добро било!“

Тад стадоше кићени сватови,

уставише свирке и поп’јевке,

ђевер скиде са коња ђевојку,

па је спусти на зелену траву;

он је спусти, она душу пусти.

Сви сватови грозне сузе лију,

а највише Милић барјактаре;

ђуveглија јадан нарицао:

„Заручницо, млада Љепосава,

ту ли тебе суђен данак нађе!

Ни код мога ни код твога двора,

ни код моје ни код твоје мајке,

већ у гори под јелом зеленом!“

Саставше се кићени сватови,

сабљама јој сандук сатесаше,

нацацима раку ископаше,

саранише лијепу ђевојку

откуда се јасно сунце рађа;

посуше је грошим’ и дукатим’;

чело главе воду изведоше,

око воде клупе погради ше,

посадише ружу с обје стране:

ко ј’ уморан, нека се одмара;

ко је млађан, нек се кити цв’јећем;

ко је жедан, нека воду пије

за душицу лијепе ђевојке.

Још нариче Милић барјактаре:

„Чарна горо, не буди јој страшна!

Црна земљо, не буди јој тешка!

Вита јело, пусти широм гране,

начини ми заручници лада!

Кукавицо, рано је не буди,

нека с миром у земљи почива!“

Сватовима још те ријеч каже:

„Браћо моја, кићени сватови,

Хајте, браћо, да ми путујемо,
хајде сваки како који може,
а ја идем како коњиц може
мојој старој на муштулук мајци“.
Дигоше се с богом путовати,
сваки иде како који може,
Милић оде како коњиц може.
Далеко га угледала мајка,
мало ближе преда њ ишетала,
коња грли, а Милића љуби:
„Чедо моје, Милић-барјактаре,
ђе су свати, ђе ти је ђевојка?
Водиш ли ми замјеницу, сине,
која ће ме јутром зам’јенити,
двор помести, воде донијети,
поређати господске столове?“
Ал’ бесједи Милић барјактаре:
„О старице, моја мила мајко,
иду свати, не воде ђевојке:
остала је твоја замјеница
ни код мога ни код свога двора,
ни код моје ни код своје мајке,
до у гори под јелом зеленом!
Но старице, моја слатка мајко,

брзо трчи двору бијеломе,
па ми стери мекану постељу,
ни дугачку ни врло широку,
јер ти дуго боловати нећу“.
Проли сузе Милићева мајка,
поврати се двору кукајући,
брже стере мекану постељу,
ни дугачку ни врло широку.
Како дође Милић барјактаре,
он се спусти на меку постељу;
док се спусти, он душу испусти.
Док дођоше кићени сватови,
дотле с’ Милић мртав належао.
Кад то вид’ли кићени сватови,
наопако копља окренуше,
наопако коло поведоше,
жалостиву пјесму запјеваше;
сабљама му сандук сатесаше,
нацацима раку ископаше,
саранише Милић барјактара
куда јарко смирује се сунце.
Оста јадна саморана мајка,
она кука како кукавица,
а преврће како ластавица;

она иде своме винограду,
косу реже, па виноград веже,
сузе лије, чокоће зал'јева,
винограду тихо проговара:
„Винограде, мили рукосаде,
ко је тебе мене засадио
никада те веће брати неће!“
Када буде на заходу сунце,
тад излази Милићева мајка,
па говори, а за сунцем гледа:
„Благо мене и до бога мога!
Благо мене, ето сина мога!
Ето г' мајци ће из лова иде,
носи мајци лова свакојака!“
Ни би сина, ни од сина гласа.
Када буде на истоку сунце,
изилази Милићева мајка,
сунце гледа, паке проговара:
„Благо мене, ето ми снашице!
Иде с воде, носи воде ладне,
хоће мене стару зам'јенити!“
Ни би снахе, ни од снахе гласа,
веће мајка кука од жалости,
кука тужна како кукавица,

а преврће како ластавица,

и кукаће до суђена дана!

66 ЖЕНИДБА СТОЈАНА ЈАНКОВИЋА

Још од зоре нема ни помена,

удбинска се отворише врата,

и изиђе једна чета мала,

за тридесет и четири друга,

пред њоме је Лички Мустај-беже;

оде беже у Кунор планину

да он лови лова по планини.

Хода беже три-четири дана,

ништа бего уловит не може,

поврати се Лики и Удбињи.

Када сиђе под гору јелову,

уврати се на воду чатрњу

да почине и да воде пије;

баци очи под јелу зелену,

ал' с' од јеле разасјале гране.

Када дође Мустај-беже Лички,

пјан катана под јеликом спава

сав у срми и у чисту злату:

на глави му калпак и челенке,
један калпак, девет челенака;
покрај њих је крило оковано,
ваља крило хиљаду дуката;
на плећима зелена долама,
на долами тридесет путаца, —
свако пуце по од литру злата,
под гр'оцем од три литре злата,
и оно се на бурму отвора,
у њем носи за јутра ракију;
по долами троје токе златне,
златне токе по од двије оке,
двоје вите, а треће салите;
на ногама ковче и чакшире, —
жуте му се ноге до кољена,
побратиме, како у сокола;
из ковчи су синџири од злата,
на синџирим' ситне титреике,
што ђевојке носе о гр'оцу;
опасао мукадем-појаса,
за појасом девет даницкиња
све у чисто заљевене злато;
о бедри му сабља окована,
на сабљи су три балчака златна

и у њима три камена драга, —
ваља сабља три царева града;
у крилу му лежи павталија,
на њојзи је тридесет карика,
свака павта од десет дуката,
код нишана од тридест дуката,
више злата него љута гвожђа.
Када јунак из травице дине,
уз јелу се узвијају гране.
Притиште га Мустај-беже Лички
су тридесет и четири друга,
измаче му свијетло оружје.
Кад се прену јунак из травице,
те он виђе црнијем очима
да су њега Турци притиснули,
а код њега не има оружја:
како кога рукам' доваташе,
те о земљу њиме удараше,
та у њему живо срце пуца;
уби њему друга седмерицу,
док му б'јеле освојише руке,
савезаше, па га пођераше,
пођераше бијелој Удбињи,
привезаше на њега оружје:

нек се чуди мало и велико
ђе увати Мустај-беже Лички
та катану под свијем оружјем.
Кад су били пољем широкијем,
проговара Мустај-беже Лички:
„Ој, бога ти, незнана катано,
откле ли си, од које л' крајине?
Како л' тебе по имену вичу?
Куда ли си био намислио?
Камо твоја дружина остала?“
А катана њему проговара:
„Што ме питаш, Мустај-беже Лички?
Јеси л' чуо латинско Приморје,
код Приморја ришћанске Котаре
и у њима Јанковић Стојана?
Ја сам главом Јанковић Стојане!
Нисам више ни имао друга
осим бога и себе једнога,
а нијет сам био учинио
да се спустим до под твоју кулу,
да измамим Хајкуну ђевојку,
да одведем себе у Котаре,
па ми не би од бога суђено:
проклето ме пиће преварило“.

Тада рече Мустај-беже Лички:

„Бе аферим, Јанковић-Стојане!

Баш си дошô у онога руке

који ће те, море, оженити!“

У ријечи пали под Удбињу

испод куле Мустај-бега Личког;

гледа чету мало и велико,

и Хајкуна са бијеле куле,

мила сестра Мустај-бега Личког.

Пред њоме је ђерђеф од мерџана,

у рукама игла од биљура,

пуни злато по бијелу платну;

када виђе чету из планине, —

они воде свезана јунака

код његова свијетла оружја —

испред себе ђерђеф отурила,

двије му је ноге подломила,

па је собом била говорила:

„Боже мили, чуда великога!

Зла погледа у добра јунака!

Како ли га Турци преварише,

и без ране и без мртве главе

свезаше му руке наопако?“

Кад дружину на рачун узела,

ал’ не има друга седмерице!
Кад падоше под бијелу кулу,
од Стојана узима оружје,
па оружје носи у ризницу,
а Стојана спусти у тавницу,
у дубину триста ендезета,
ђено лежи вода до кољена,
а јуначке кости до рамена.
Оде беже у нову механу,
оде пити с четницима вино,
да се вали Турцим’ Удбињаним’
каквога је роба заробио.
Подиже се лијепа ђевојка,
она иде на тавничка врата,
и донесе једну кову вина,
на узицу спусти у тавницу,
са тавнице грлом довикује:
„Ој јуначе, бог те не убио!
Откле ли си, од које л’ крајине?
Како ли се зовеш по имену?
Како ли те Турци преварише
те свезаше код оружја руке?“
Узе Стојан те он попи вино,
па ђевојци бјеше бесједио:

„Ко ме виче са тавнице б'јеле?
Пиво ми је грло преузело,
пусти мене на чекрк узицу,
извуци ме до пола тавнице,
па ћу тебе онда казивати".
Кад то чула Туркиња ђевојка,
пусти њему на чекрк узицу,
на узици куке од челика,
извуче га до пола тавнице;
проговара Јанковић Стојане:
„Ко ме пита са тавнице б'јеле?"
Јави му се Туркиња ђевојка:
„Ја те питам, незнана катано!
Ја сам сестра Мустај-бега Личког".
Проговара Јанковић Стојане:
„О Хајкуна, да те бог убије!
Ја сам главом Јанковић Стојане,
ја сам с тебе допао тавнице;
пјана су ме Турци преварили
те свезали наопако руке".
Вели њему Туркиња ђевојка:
„Чујеш мене, Јанковић-Стојане!
Хоће тебе Турци погубити;
сјутра тебе хоће понудити

хоћеш ли се, болан, потурчити.
Потурчи се, Јанковић-Стојане,
а ја ћу ти бити вјерна љуба.
У мог брата Мустај-бега Личког
та имају двије куле блага:
једна моја, а друга његова;
ако буде мријети по реду,
хоће нама обје останути“.
Проговори Јанковић Стојане:
„А не лудуј, Хајкуна ђевојко!
Бога ми се не бих потурчио,
да ми даду Лику и Удбињу.
Ја имадем у Котарим’ блага
више, богме, него у Турака,
а бољи сам јунак од Турака.
Ако бог да, лијепа ђевојко,
сјутра прије половине дана
окренуће скакат Котарани
по Удбињи и око Удбиње,
извадиће Стојка из тавнице“.
Одговори Туркиња ђевојка:
„Бе, не лудуј, Јанковић-Стојане!
Докле твоји Котарани дођу,
хоће тебе Турци погубити;

већ јеси ли, болан, вјере тврде
да ћеш мене узет за љубовцу,
да избавим тебе из тавнице?“
Вели њојзи Јанковић Стојане:
„Тврда вјера, лијепа ђевојко!
Узећу те за вјерну љубовцу,
доиста те преварити нећу“.
Кад то чула лијепа ђевојка,
спусти њега у тавницу тавну,
па отиде на танану кулу.
Мало време затим постајало,
дође беже из нове механе, —
ђевојка се премеће по кули,
њу ми пита Мустај-беже Лички:
„Што је тебе, моја сестро мила?“
„Не питај ме, брате, Мустај-беже!
Заболе ме и срце и глава,
сву је мене зима обузела:
богме, брате, мријети ваљаде;
већ ти сједи на меке душеке —
да ти паднем у крилоце главом,
да ја пустим моју гр’јешну душу“.
Жао бјеше Мустај-бегу Личком,
јер од рода више никог нема,

пусти сузе низ бијело лице,
па он сједе на меке душеке,
цура паде у криоце главом,
једну руку у џепове тура,
другу руку брату у њедарца, —
док украде кључе од тавнице,
од ризнице и од коњушнице,
превали се по меку душеку.
Говори јој Мустај-беже Лички:
„Сестро моја, Хајкуна ђевојко,
није л' бог дô мука одминула?“
„Јесте, брате, милом богу вала!“
Подиже се Мустај-беже Лички,
он отиде на зелену лонцу,
да вијећу чини с Удбињаним'
како ли ће уморит Стојана;
а ђевојка на ноге скочила,
па отвора бијелу ризницу,
Стојаново извади оружје
и накупи егбета дуката,
па се спусти пред тавницу б'јелу,
из тавнице извади Стојана,
одведе га пред подруме б'јеле,
извадише коне из подрума:

добра ђога бега Личанина,
што га јаше на мејдан јуначки,
и вранчића љубе Личанина,
ког бржега у крајини нема;
ђога јаше лијепа ђевојка,
Стојан јаше вранца од мејдана;
окренуше пољем широкијем,
примише се у Огорјелицу,
од ње право у Кунор планину,
из Кунора у поље котарско.
Тада рече Јанковић Стојане:
„О Хајкуна, лијепа ђевојко,
баш се мене задријема тешко,
већ одјаши од коња ђогата,
хоћу мало санак боравити“.
Вели њему Туркиња ђевојка:
„Не, Стојане, твога ти јунаштва!
Гони вранца у равне Котаре,
па је ласно санак боравити:
ја се бојим чете од Турака“.
Не шће Стојан послушат ђевојке,
већ од коња добрих одсједоше,
па он сједе у зелену траву,
а ђевојци у крилоце главу,

заспа Стојан како јагње лудо,
ал' ђевојка спавати не може.
Док се бијел данак запознаде,
рано рани Мустајбеговица
да обиђе на кули ђевојку,
болесна је синоћ омркнула;
ал' не има на кули ђевојке,
покупљено из ризнице благо,
у тавници нема Јанковића,
а не има у подруму коња!
Поврати се на бијелу кулу,
те избаци пушку хаберника;
зачу беже на зеленој лонџи,
своме се је јаду осјетио,
он се вати у џепове руком:
из џепова кључи покрадени!
Тад повика Мустај-беже Лички:
„Браћо Моја, тридест Удбињана,
утече ми Јанковић Стојане
и одведе Хајкуну ђевојку,
већ на ноге, ако бога знате!“
Чудан адет бјеше у Турака:
готови им коњи под седлима;
добријех се коња доватише,

и широко поље прејездише,
Кунора се горе доватише,
од Кунора у поље котарско.
Гледа Хајка из зелене траве,
често гледа под Кунор планину,
ал' се прамен запођеде таме
а од паре коњске и јуначке,
позна брата Мустај-бега Личког
и за њиме тридест Удбињана,
а не смије Стојана да буди,
већ прољева сузе од очију
по образу Јанковић-Стојана.
Кад се прену Јанковић Стојане,
он бесједи Туркињи ђевојци:
„Што је тебе, Туркиња ђевојко,
те прољеваш сузе од очију?
Ил' ти жалиш брата Мустај-бега?
Ил' његова блага големога?
Ил' ти није у вољу Стојане?"
Одговара Туркиња ђевојка:
„О Стојане, жалосна ти мајка!
Ја не жалим брата Мустај-бега,
нит' ја жалим блага његовога, —
ја сам нама блага понијела,

ти си мене насред срца мога;
ето, болан, Личког Мустај-бега
и са њиме тридест Удбињана,
јаши вранца, бјежи у Котаре,
обоје смо изгубили главе“.
Када виђе Јанковић Стојане,
он говори Туркињи ђевојци:
„Нећу, богме, Хајкуна ђевојко,
жао су ми Турци учинили,
у трави ме пјана притиснули,
сад се хоћу дариват са шуром;
већ ти јаши вранца од мејдана,
а дај мени твојега ђогата,
побољи је мало од вранчића,
да ја идем шури у сретање“.
Скочи Стојан на добра ђогата,
а ђевојка на малена вранца,
бјежи млада бијелу Котару,
а Јанковић бегу у сретање.
да је коме сјести те поглати,
да он види чуда великога,
кад удари тридест на једнога,
па не шчека кућа ни једнога!
Тридест Стојан одсијече глава,

и увати Мустај-бега Личког,
свеза њему руке наопако,
и дођера њега до ђевојке,
па потеже сабљу оковану,
и ђевојци бјеше говорио:
„О Хајкуна, сестро Мујагина,
ми овако шуре дарујемо!“
Па заману сабљом окованом,
а ђевојка подбацила руке:
„Не, Стојане, твога ти јунаштва!
Не остави сестру без заклетве,
и тебе би сестре жао било;
врати њега, нек иде Удбињи“.
Стојан своју сабљу повратио,
бегу боле попритеже руке,
па га прати натраг у Удбињу,
и овако њему бесједио:
„Када, море, у Удбињу дођеш,
с Удбињавим’ сједеш пити вино,
лагат немој, већ све право кажи,
а џаба ти живот на мејдану“.
Оде беже у Удбињу свезан,
Стојан оде у равне Котаре,
и одведе Туркињу ђевојку,

покрсти је и вјенча је за се,

па је љуби кад гођ се пробуди.

67 РОПСТВО ЈАНКОВИЋА СТОЈАНА

Кадно Турци Котар поробише,

поараше дворе Јанковића,

заробише Смиљанић-Илију,

заробише Јанковић-Стојана.

У Илије млада оста љуба,

млада љуба од петнаест дана;

у Стојана млађа оста љуба,

млађа љуба од недеље дана.

У Стамбол и одведоше Турци,

поклонише цару честитоме.

Тамо били за девет година

и десете за седам месеци,

тамо и је царе потурчио,

код себе им дворе саградио.

Ал' беседи Смиљанић Илија:

„Ој Стојане, да мој мили брате,

сутра јесте петак, турски светац,

цар ће отић с Турцима у шетњу,

а царица с булама у шетњу;

већ ти кради кључе од ризница,

ја ћу красти кључе од арова,

пак да пуста блага награбимо,

да узмемо два добра коњица,

да бежимо у Котаре равне,

да гледамо робље неробљено,

да љубимо лице нељубљено“.

И ту су се браћа послушала.

Кад осване петак, турски светац,

оде царе с Турцима у шетњу,

а царица с булама у шетњу;

Стојан краде кључе од ризница,

а Илија кључе од арова,

награбише небројена блага,

па узеше два добра коњица,

побегоше у Котаре равне.

Кад су били близу до Котара,

ал’ говори Јанковић Стојане:

„О Илија, да мој мили брате,

иди, брате, двору бијеломе,

а ја идем моме винограду,

винограду, моме рукосаду,

да прегледам мога рукосада:

ко га веже, ко ли га залама,
коме ли је допао у руке“.
Од’ Илија двору бијеломе,
Стојан оде своме винограду.
Нађе мајку Јанковић Стојане,
нађе мајку у свом винограду;
косу реже остарила мајка,
косу реже, па виноград веже,
а сузама лозицу залива,
и спомиње свог Стојана сина:
„Ој Стојане, јабуко од злата!
Мајка те је већ заборавила,
снае Јеле заборавит нећу;
снао Јело, неношено злато!“
Божио је Јанковић Стојане:
„Божја помоћ, сиротицо стара!
Зар ти немаш никога млађега
да тебека виноград уради,
већ посрћеш стара и невољна?“
Она њему боље одговара:
„Жив ми и здрав, делијо незнана!
Немам, рано, никога млађега,
до Стојана јединога сина.
Њега једног заробише Турци,

а и њега и Илију мога,
Стојанова брата стричевића.
Од Илије млада оста љуба,
млада љуба од петнаест дана;
мог Стојана млађа оста љуба,
млађа љуба од недеље дана.
Моја снаша адамско колено,
чекала га за девет година
и десете за седам месеци,
данас ми се млада преудаје;
ја не мого од јада гледати,
већ побего саду винограду“.
Кад је Стојан разумео речи,
брзо оде двору бијеломе,
заста тамо кићене сватове;
лепо су га свати дочекали:
како с коња, таки за трпезу.
Кад се Стојан вина понапио,
поче Стојан тијо беседити:
„Браћо моја, кићени сватови,
је ли тестир мало попевати?“
Говоре му кићени сватови:
„Јесте тестир, делијо незнана!
Јесте тестир, а да зашто није?“

Кличе Стојан танко гласовито:

„Вила гњиздо тица ластавица,

вила га је за девет година,

а јутрос га поче да развија;

долети јој сив-зелен соколе

од столице цара честитога,

па јој не да гњиздо да развија“.

Том се свати ништа не сећају,

досети се љуба Стојанова,

отпусти се од ручна девера,

брзо оде на горње чардаке,

па дозива сеју Стојанову:

„Заовице, рођена сестрице!

Ево т’ браца, господара мога!“

Кад зачула сеја Стојанова,

она стрча доле низ чардаке,

трипут совру очима прегледа

док је брацу лице угледала;

а кад брацу лице угледала,

руке шире, у лица се љубе,

једно друго сузама умива

од радости и од жеље живе.

Ал’ говоре кићени сватови:

„Господару, Јанковић-Стојане,

а што ћемо ми за наше благо?

Ми смо млого истрошили блага

док смо твоју љубу испросили“.

Беседи им Јанковић Стојане:

„Стан’те, браћо, кићени сватови,

док се мало сестрице нагледим!

Ласно ћемо ми за ваше благо,

ласно ћемо — ако јесмо људи“.

Кад се Стојан сестрице нагледа,

лепо Стојан свате даривао:

ком мараму, ком кошуљу танку,

младожењи рођену сестрицу.

И одоше кићени сватови.

Кад увече о вечери било,

иде мајка у двор кукајући,

она кука као кукавица,

и спомиње свог Стојана сина:

„Ој Стојане, јабуко од злата!

Стоју мајка већ заборавила,

снае Јеле заборавит нећу;

снао Јело, неношено злато!

Ко ће стару дочекати мајку?

Ко пред мене стару ишетати?

Ко ће стару запитати мајку:

„Јеси ли се уморила, мајко?““

Кад зачула љуба Стојанова,

ишетала пред дворе бијеле,

прима мајку на господске руке,

и говори својој старој мајци:

„Ти не кукај, моја стара мајко!

Тебе стару огрејало сунце:

ево теби твог Стојана сина!“

Кад угледа остарила мајка,

кад угледа свог Стојана сина,

мртва мајка на земљицу паде.

Лепо Стојан оправио мајку,

како царски ваља и требује.

68 ЧОВЈЕК ПАША И МИХАТ ЧОБАНИН

Чести паши муштулуци греду:

„Ево воде чобана Михата!“

Кад Михата паши доведоше,

сједе њега паша уз кољено,

па чобану Турчин говорно:

„А забога, чобане Михате,

је л’ истина, што ми људи кажу,

е ти имаш у Призрен дворове,

око њих је камена авлија,

у авлији седам чардаковах,

на сваки је кључаница златна;

а још имаш великога вранца,

узда му је како змија љута,

грива му је кâ јелену брада?

Је л’ истина, чобане Михате,

е ти имаш девет павуновах,

а за њима девет павуницах,

и пред њима мудра видра шета,

а за њима златоутва шкрипа,
међу њима окићена куна, —
то је твоја вјереница љуба:
колико је б'јела и румена,
када лије воду оли вино,
види јој се проз грло бијело;
па ни на њу, момче, гледат нећеш,
него љубиш призренске ђевојке,
неку на част, неку на срамоту?
А имаш ли зелену ливаду
што је косиш трипут на годину?"
Но му Михат ријеч бесједио:
„Све ј' истина, драги господаре!
Што си чуо, ништа лажа није:
павуни су браћа моја мила,
павунице — то су ми снашице,
мудра видра — то је наша мајка,
златоутва — то је наша сека".
Паша му је ријеч бесједио:
„А забога, чобанин-Михате,
буд ли има благо без хесапа,
што одврже тебе у хајдуке?
Што ли љуби Туркиње ђевојке?
Рашта поби моје сератлије?"

Вели Михат: „Право ћу ти казат.
Што ја љубих Туркиње ђевојке:
кад удари цвијет у планину,
кад порасте ружа на божуру,
дизаху се призренске ђевојке,
беријаху цвијет по планини,
вјешаху га за моје оруже;
и сам би се, пашо, преварио,
а некмоли ова лудаија!
Што л' одврже мене у хајдуке:
не роди ми ливада сијено,
ја појавих у Мораву овце,
ја хиљаду дадох за сијено,
а хиљада по путу остаде,
остаде ми триста јаловијех
и остаде стотина угичах,
бачише ми триста јагањацах;
али иде триста сератлијах,
сви минуше, тридест се врнуше,
узеше ми тридест јагањацах:
кад припуштих овце и јагањце,
стаде блека тридест подојницах,
свака блеји, гледа на Михата —
откуд ћу им јагњад припуштити!

Пуче, пашо, мене срце живо,
па повиках десет павуновах,
потрчасмо на друм пред Турцима,
посјекосмо тридест сератлијах,
и отесмо тридест јагањацах,
те дадосмо овцама јагањце“.
Таде паша говори Михату:
„О Михате, турски душманине,
ђе се мука код главе нагнала,
па та мука глави не помогла,
и ту муку опалила муња!
Ће се глава код муке нагнала,
а та глава муци не помогла,
и ту главу посјекли крвници!“
Дарова му стотину цекинах,
и даде му лаке пратиоце;
пратили га до двора његова.
Михат свога вранца изводио,
послао га паши у пешкешу.

69 ВИДЕ ДАНИЧИЋ

Вино пије Мијат харамбаша
у високој гори Куновици;
с њиме пије Лазо барјактаре,
а до Лаза Даничићу Виде,
око Вида тридесет хајдука.
Кад с' хајдуци вином напојише,
'вако рече Мијат харамбаша:
„Побратиме, Лазо барјактаре,
и вас, браћо, тридесет хајдука,
није л' мајка родила јунака,
јал' сестрица браца одњијала
без бешике, на десници руци,
у чету га моју опремила,
да отиде у Лијевна града,
да сакује токе триесторе
на мојијех тридесет хајдука,
и начини тридест челенака
на нашијех тридесет калпака;

сваке токе да су позлаћене,
моје токе од оке четири, —
оне да су од сувога злата,
и у њима три камена драга,
нек се знаду токе Мијатове?
Свакоме ћу оном поклонити
с мојих плећа зелену доламу,
од рамена лака џевердана“.
Када ријеч у дружину дође,
сви хајдуци ником поникоше
и у црну земљу погледаше,
како трава на увојке расте
као дојке у младе ђевојке;
не пониче Даничићу Виде,
већ поскочи на ноге лагане,
а довати лака џевердана,
раскака се с њиме низ планину
као јелен од седам година,
оде право ка Лијевну граду.
За њим трчи Мијат харамбаша:
„Побратиме, Даничићу Виде,
врат’ се амо, немој лудовати!
Ти се прођи бијела Лијевна,
не оста ми бољи у дружини!

А знаш добро што смо учинили:
ономад смо убили Турчина,
од Лијевна старога Мал-агу,
скинули смо токе са Мал-аге,
па ето их на прсима твојим;
а скинули ковче и чакшире,
па ето их на ногама твојим;
узели му лака џевердана,
па ето га о рамену твоме!
Ако ли се повратити нећеш,
ти обуци диван-кабаницу,
те заклони токе на прсима;
а поврати од шајка калчине,
те заклони ковче и чакшире;
а нај тебе мога џевердана,
те с њим иди у Лијевна града“.
Послуша га Даничићу Виде:
Он обуче диван-кабаницу,
те заклони токе на прсима;
а поврати од шајка калчине,
те заклони ковче и чакшире;
а поврати пушку Малагину,
и он узе пушку Мијатову;
оде право куд је наумио.

Мирно дође у Лијевна града,
и сакова токе и челенке,
па он пође горе у планину.
Но кад дође турској караули,
ал' ту бјеше тридесет Турака,
метаху се камена с рамена
и скакаху скока јуначкога;
када дође Даничићу Виде,
он Турцима турски селам даде,
Турци њему боље приватише:
„Добро дође, незнана делијо!"
Ал' да видиш Даничића Вида!
Он узима камен на рамена, —
једном баци, те свијем одбаци;
једном скочи, те свијем одскочи;
па окрену право у планину.
Но ето ти Туре Малагића
са Хајкуном, својом милом сејом;
кад дођоше турској караули,
жале им се Турци Лијевњани
шта учини незнана делија.
Но да видиш Туре Малагића!
Оно узе камен на рамена, —
једном баци, док Виду добаци;

другом баци, далеко одбаци;
и прескочи скоком јуначкијем.
Тад викнуше Турци Лијевњани:
„Врат' се амо, босанска делијо!
Одбаци ти Туре Малагића
и одскочи скоком јуначкијем!“
Кад то зачу Даничићу Виде,
поврати се турској караули,
па се хајдук бјеше уморио,
те распучи диван-кабаницу
(засјаше се токе на прсима),
узе бацат камена с рамена,
те Турету далек' одбацио;
но говори Хајкуна ђевојка:
„Зло ви било, Турци Лијевњани!
Ово није босанска делија,
већ је ово Даничићу Виде!
Видиш, брате, токе бабајкове!“
Ал' је Виде турски разабрао,
па довати лака џевердана,
и побјеже пољем ка планини,
а ћера га Туре на ђогину.
Таман хајдук у гору зелену,
Турчин трже пушку кубурлију,

те он гађа Даничића Вида:
погоди га у ногу лијеву;
на десну се хајдук дочекао,
џевердану живу ватру дао,
на добро га мјесто погодио:
ђе спучава токе на прсима, —
обали га са коња ђогата.
Туре паде у зелену траву,
ал' не може Виде да допадне
да му русу одсијече главу.
У то доба допадоше Турци
да погубе Даничића Вида,
но му добра срећа прискочила
те му пушка бјеше гласовита,
те се чула у Кунор планину;
познао је Мијат харамбаша,
'ваку ријеч рече у дружину:
„Браћо моја, тридесет хајдука,
ено пуче лаки џевердане,
Виде ни је муке допануо!"
Па поскочи на ноге лагане,
оде право низ гору зелену,
а за њиме тридесет хајдука.
Таман Турци Вида да свладају,

а допаде тридесет хајдука,
те с' уд'рише Турци и хајдуци.
По једном се ватром претурише,
од Турака мало тко утече,
од хајдука мало тко погибе,
осим један Лазо барјактаре,
а рани се Даничићу Виде.
Ту хајдуци Лаза укопаше,
од Турака шићар задобише,
па се натраг у гору вратише,
однесоше рањенога Вида —
да се Виде у планини вида.
Тако сваком ономе јунаку
кој' не слуша свога старијега!

70 ЉУБА ХАЈДУК-ВУКОСАВА

Подиже се Туре од Удбиње,

од Удбиње, крваве крајине,

младо Туре Бојичић Алиле,

подиже се у лов у планину,

и он узе слуге и леверe

и поведе хрте и огаре.

Лов ловио три бијела дана,

лов ловио, ништа не добио;

а кад трећи бјеше око подне,

таде добар шићар задобио,

уватио хајдук-Вукосава

од Приморја, мјеста питомога.

Још се вали Бојичић Алиле:

„Хоћу њега ка цару водити,

и хоћу га цару поклонити“.

Па га неће ка цару водити,

но га баци у ледну тамницу.

Ту тамнова три године дана.

Кад хајдуку мука одољела,
он дозивље Бојичић-Алила:
„Ој Турчине, Бојичић-Алиле,
ну дај мене лист књиге бијеле
и калема, чим се књиге пишу,
е ћу писат једну ситну књигу —
да је пошљем мајци и љубовци“.
То је Алил њега послушао,
даде њему лист књиге бијеле
и калема, чим се књиге пишу;
хајдук пише књигу на кољену:
„Стара мајко, не надај се у ме!
Вјерна љубо, преудаји ми се!“
А кад књига у Приморје дође,
заплака се и сестра и мајка,
љуба му се гротом насмијала,
па пошета низ чаршију млада,
докле дође бемберу Михату,
па Михата била братимила:
„Богом брате, Михате бемберe,
обриј мене русу косу с главе,
остави ми делинске перчине“.
То јој Михат за бога примио,
те јој русу косу обритвио,

остави јој делинске перчине.

Она млада у дворе се врати,

на се баца одијело дивно:

обукла је ковчали-чакшире,

па обуче памукли-кошуљу,

а по њојзи од злата кошуљу,

да од пота не штети кошуљу;

па обуче црвену доламу,

на доламу пуца с обје стране:

свако пуце од по литре злата,

ама што је пуце под гр'оцем,

у њем има двије литре злата,

забурмано, па се одбурмава,

те њим Влашче пије вино ладно;

па обуче токе позлаћене,

опаса се мукадем-појасом,

а за појас двије пушке мале:

у златан су калуп сађеване,

а међу њих јатагана златна;

а на главу калпак и челенке,

један калпак, седам челенака;

па оседла коња дебелога,

оседла га седлом сребрнијем,

па га покри чохом до кољена,

од кољена ките до копита,
пригрну га суром међедином,
заузда га ђемом од челика,
о врату му бисер објесила,
ситан бисер и камење драго:
кад он иде ноћи у поноћи,
да се види њему путовати
у поноћи као усред подне;
па се коњу на рамена баци,
а довати тешку топузину,
па ми топуз у висине баца,
а вата га у бијеле руке.
Нагна коња низ чаршију млада,
удара га десном бакрачлијом:
колико ми скаче полагано,
испод ногу камен излијеће,
на дућане туче базерђане, —
докле дође побратиму своме,
побратиму, бемберу Михату,
па је њему била бесједила:
„О Михате, мио побратиме,
да нијеси мене обритвио,
би ли рекô е сам женска глава?“
А Михат јој бјеше бесједио:

„Ој, бога ми, мила посестримо,
да нијесам тебе обритвио,
бих рекао е си јунак добар,
добар јунак, царева делија“.
Отолен ми коња погоњаше,
ћера коња ка Удбињи граду;
кога ћаше на путу сретати,
сатисне га с пута испод пута, —
доклен дође у Удбињу града
пред дворове Бојичић-Алије.
Скочи Туре Бојичић Алија
да привати коња под делијом,
а она га уд’ри топузином:
„Хајд’ отоле, курвино копиле!
Ти ли си се царе учинио,
да ти држиш цареве хаине?
А мене је царе оправио
да ја водим тебе и хајдука,
оба хоће царе изгубити“
(но се Туре препануло љуто);
па му даде коња да провађа,
а она ми чибук запалила.
Често Туре до невјесте до’ди
да му рече коња да остави,

па му она бесједила млада:

„Остави ми коња дебелога,

дај му доста зоби и сијена;

сигурај ми господску вечеру,

сигурај ми што у двору немаш:

дебелога испод Скадра меса,

а погаче из поља Косова,

црвенога вина из Видина,

а ракије из Демир-капије;

јал' ћу твоју изгубити главу!“

Љуто је се Туре препануло,

пак ми тражи по Удбињи граду

те невјести сигура вечеру.

Невјеста ми стаде вечерати,

свијетли јој Бојичић Алиле...

Кад свануло и сунце грануло,

таде узе свијетло оружје,

и посједе коња големога,

па отиде на тамничка врата.

Ту стражара од тамнице нађе,

те му русу откинула главу,

па у врата топузином гађа:

„А излази, цареви хаине!

Е је мене царе оправио

да ја водим тебе и Алију“.

Хајдуку је мука одољела,

каил бјеше изгубити главу,

па изиде из ледне тамнице.

Удари га топузином тешком,

удари га и два и три пута,

да се како не омисле Турци;

па ми зове Бојичић-Алила:

„Ој Турчине, Бојичић-Алиле,

доведи ми коња под хајдука,

па сигурај и себе и коња!“

Оде Туре у кулу бијелу,

те довати коња дебелога,

и у руку оковану ђорду,

и уза њу пет стотин’ дуката:

„На то тебе, царева делијо,

те ме немој ка цару водити“.

То је млада једва дочекала,

па бацила на коња хајдука,

па побјеже пољем зеленијем.

Кад је била у Гори зеленој,

ту имаде једна раскрсница,

ђе се до два друма растављају:

један иде ка Стамболу граду,

други иде у Приморје равно;
онда вели лијепа невјеста:
„Ну погледај, море хаинине!
Познајеш ли штогођ од оружја?“
Кад се хајдук бјеше загледао:
„Ја познајем, но ми је залуду;
но откуд је тебе допаднуло?“
„Твоја ми га луба донијела,
узô сам је за вјерну љубовцу“.
Кад то чуо хајдук Вукосаве,
тад хајдука увати грозница;
ал’ му вели лијепа невјеста:
„А не бој се, драги господаре!
Ја сам твоја вјерена љубовца;
но опрости оне топузине,
е сам млоге ноге осветила“.
Отле ошли у Приморје равно,
здраво ошли, весела им мајка!
Њима мајка, а мене дружина!

71 УДАЈА СЕСТРЕ ЉУБОВИЋА

Откако је свијет постануо
није лепши цвијет процватио
него што је овијех година
насред равна поља Невесиња,
у дворима бега Лубовића
процватила Хајкуна ђевојка,
мила сеја бега Љубовића.
Лијепа је, љепша бит не може:
у струку је танка и висока,
у образу б'јела и румена,
као да је до подне узрасла
према тихом сунцу прољетноме;
очи су јој два драга камена,
а обрве морске пијавице,
трепавице крила ластавице,
руса коса кита ибришима;
уста су јој кутија шећера,
б'јели зуби два низа бисера;

руке су јој крила лабудова;
б'јеле дојке два сива голуба;
кад говори — кан' да голуб гуче,
кад се смије — кан' да сунце грије;
лепота се њена разгласила
по свој Босни и Херцеговини.
Њу ми просе многи просиоци,
осим свију двоји досадише:
једно ми је старац Мустаф'-ага
из Крајине од Новога града,
а друго је Зуко од Удбиње.
У једно се вече састанули
на просидби лијепе ђевојке:
старац даје хиљаду дуката,
и сувише од злата тепсију, —
на тепсији исплетена гуја,
на глави јој алем, камен драги,
према ког се може вечерати
у по ноћи као у по дана;
Зуко даје дванаест дуката,
јер у Зука нигђе ништа нејма,
осим сабље и дебела ђога,
с којима се рани по крајини
као соко с крил'ма по облаку.

Тад брат сеји стаде бесједити:

„О Хајкуна, мила сејо моја,

тебе мајка како је родила,

одмах те је другом нам'јенила;

сад те просе многи просиоци,

осим свију ови су најбољи

који су се у двору састали:

по имену старац Мустаф'ага

из Крајине од Новога града:

у њег има благо небројено,

раниће те медом и шећером,

а од'јеват свилом и кадифом;

а друго је Зуко од Удбиње,

но у Зука нигђе ништа нејма,

осим сабље и дебела ђога.

Сад ти бирај, мила моја сејо!

Кажи брату за ког волиш поћи".

Сеја брату тихо одговара:

„Вољан буди, мој рођени брате!

Ја ћу поћи за ког ме ти дадеш;

ја б' вољела за млада јунака,

макар нигђе ништа не имао,

нег' за стара, макар богатога;

није благо ни сребро ни злато,

већ је благо што је коме драго“.

Братац сеју не ше послушати,

већ је даде преко воље њене,

за Мустафу старца од Новога.

Кад Мустафа оде своме двору,

купи свате да води ђевојку,

и позивље од Удбиње Зука

да му носи барјак пред сватов’ма.

Скупише се кићени сватови,

и одоше по л’јепу ђевојку.

Кад дођоше двору ђевојачком,

ту сједише три бијела дана,

а четврти данак устадоше,

поведоше лијепу ђевојку.

Кад су били преко поља равна,

тад говори лијепа ђевојка

а на уво свом ручном ђеверу:

„Ој ђевере, мој злаћен прстене,

које ми је суђен ђувегија?“

Ђевер снаши тихо одговара:

„Снахо моја, Хајкуна ђевојко,

обазри се здесна налијево,

па погледај оног ихтијара

штоно сједи, као ефендија,

у црвеном стиском тетривану,
б'јела брада прси му покрила:
то је главом старац Мустаф'-ага,
оно ти је суђен ђувегија".
Тад ђевојка натраг се обрну, —
кад га виђе, од срца уздану,
пак ђевера опет запиткује:
„Који оно јунак на ђогату,
штоно барјак у рукама носи,
црне брке уз образ привио?"
Ђевер снаси право казиваше:
„Оно јесте од Удбиње Зуко,
који те је у браће просио,
просио те, ал' те нису дали".
Тад ђевојка на земљицу паде,
сви сватови дизат је до'дише,
најпослије старац Мустаф'-ага,
ниједан је подићи не може;
а кад дође Зуко од Удбиње,
уд'ри барјак у земљицу чарну,
пак ђевојци пружи десну руку,
ђевојка се и сама подиже,
и усједе за њга на ђогата.
Онда Зуко окрену коњица,

и полеће преко равна поља
као зв'језда преко ведра неба.
Кад то виђе старац Мустаф'-ага,
он повика гласом задављеним:
„Шта гледате, кићени сватови,
ђе ми хајдук однесе ђевојку?
Шта гледате, те не отимате?“
А сватови сви углас викнуше:
„Нека носи кобац препелицу,
нека носи, и јесте за њега!
А ти иди двору бијеломе,
за те није онака ђевојка“.

72 БАЈО ПИВЉАНИН И БЕГ ЉУБОВИЋ

Књигу пише беже Љубовићу

у лијепу селу Невесињу,

те је шаље Пиви каменитој,

на кољено Пивљанину Бају:

„Чујеш, море, Пивљанине Бајо!

Ти си мене за срце ујео,

ти си мога брата погубио;

изиђи ми на мејдан јуначки!

Ево теби три мејдана дајем:

један мејдан у кршним Корит'ма,

други мејдан под гором Трусином

насред равна поља Невесињског,

трећи мејдан ђе се удесимо.

Ако ли ми не смијеш изићи,

послаћу ти ђерђеф и преслицу,

уз преслицу мисирско повјесмо

и вретено дрва шимширова,

те ми преди гаће и кошуљу,

и учкур ми у гаће навези“.

Када Бају ситна књига дође,

и кад виђе што му књига каже,

он узима дивит и хартију,

те он бегу књигу отписује:

„Господару, беже Љубовићу,

штета теби погинут од мене,

мени жао умријет од тебе;

него хајде да се помиримо:

ако сам ти брата погубио,

мене јесте младост занијела,

и ја сам се давно покајао;

него хајде да се помиримо:

послаћу ти лијепу јабуку,

уз јабуку стотину дуката“.

Када књига Љубовићу дође,

и кад виђе што му Бајо пише,

тад он Бају другу књигу пише:

„Ао Бајо, пивљанско копиле,

ја се с тобом помирити нећу,

да ми дадеш хиљаду дуката,

док не дођеш мом бијелу двору,

не пољубиш хрта међу очи,

и кр’ата коња у копито,

онда мене у скут и у руку,
и преда мном у земљицу црну“.
Када Бајо ситну књигу прими,
књигу чати Пивљанине Бајо,
главом маше, зубима шкргуће,
па он бегу другу отписује:
„Чујеш, море, беже Љубовићу!
Не љубих ти ласа међу очи,
ни твојијех коња у копита,
да бих знао да бих погинуо,
него ћу ти на мејдан изићи, —
чекај мене под гором Трусином
наврх равна поља Невесињског,
на погледу селу Невесињу
и кадуни твојој вјерној љуби!“
Књигу посла Пивљанине Бајо,
пак дозива свога побратима,
побратима Његошевић-Мата:
„Побратиме, Његошевић-Мато,
Љубовић ме на мејдан зазива, —
опремај се, мили побратиме,
да идемо под гору Трусину:
виђи, побро, ће ћу погинути,
ил’ како ћу бега погубити!“

Опреми се Пивљанине Бајо,
уд'ри на се свилу и кадиву,
пак припаса Ава мача зелена,
оба мача од једног ковача;
опреми се Његошевић Мато,
пак пођоше до два побратима
од честите Пиве камените,
машише се планине Трусине,
и сиђоше пољу Невесињском.
Али Турчин чека на биљези,
наврх поља шатор разапео,
под шатором сједи, пије вино,
служи му га слуга Шабан-ага.
Како дође Пивљанине Бајо,
како дође, он под шатор уђе;
како уђе, он на земљу сједе;
како сједе, онда бога назва:
„Добро јутро, беже Љубовићу!
У зао час по ме или по те!"
Па отпаса два мача зелена,
бегу баца оба преко крила:
„Ето, беже, два мача зелена,
оба мача од једног ковача;
ти избери кога теби драго:

узми бољег, остави горега,
да не речеш да је пријевара“.
Кад то виђе беже Љубовићу,
он поскочи на ноге лагане,
довати се сабље оковане:
„Ао Бајо, пивљанско копиле,
што ће мени ришћански мачеви
та код моје сабље шамлијанке?“
Уста Бајо на ноге лагане,
обојица на двор изиђоше,
изиђоше, пак се растадоше.
Бајо посла Његошевић-Мата
да опипа бега Љубовића,
да на њему панцијера нема.
Оде Мато бега да опипа;
кад опипа бега Љубовића,
ал’ на њему до три панцијера,
три панц’јера један сврх другога.
Када виђе беже Љубовићу
ђе ће дознат Пивљанине Бајо,
он загрли Његошевић-Мата,
па га љуби у бијело лице:
„Богом брате, Његошевић-Мато,
немој казат Пивљанину Бају

да на мени панц'јери имају;
ако мени бог и срећа даде
те погубим Баја на мејдану,
даћу теби све рухо Бајово,
и даћу ти оружје његово,
и све благо што код њега нађем;
честита ћу тебе учинити:
б'јеле ћу ти дворе саградити
у лијепу селу Невесињу
поред мојих двора бијелијех,
и даћу ти хиљаду дуката".
Превари се Његошевић Мато,
превари се, уједе га гуја,
не ће казат Пивљанину Бају,
већ превари свога побратима
да на бегу ништа више нема
осим једна танана кошуља,
по кошуљи свила и кадива.
Тад Љубовић посла свога слугу
да опипа Пивљанина Баја.
Оде слуга те опипа Баја,
и врати се те он бегу каза
да на Бају панцијера нема,
него само танана кошуља,

и по њојзи свила и кадива.
Тада они на мејдан дођоше,
трже Бајо мача зеленога,
а Љубовић сабљу шамлијанку,
пак ђевери од њих одступише,
а они се ударат стадоше.
Куд удара Пивљанине Бајо,
куд удара бега Љубовића,
просијеца свилу и кадиву,
а из свиле жива ватра сипа.
Куд удара беже Љубовићу,
куд удара Пивљанина Баја,
просијеца свилу и кадиву,
а из свиле црна крвца лије
и комади одлијећу меса;
љуто бјеше Баја обранио,
обранио по десници руци.
Када виђе Пивљанине Бајо
на невјери да ће погинути,
баци мача у зелену траву,
пак Турчину под сабљу подлеће:
десном га је руком уватио
за десницу и за бритку сабљу,
а лијевом за грло бијело,

обори га у зелену траву,
од љутине зубима га закла.
Кад то виђе Његошевић Мато,
он побјеже преко поља равна
са Турчином слугом Шабан-агом;
за њим трчи Пивљанине Бајо:
„Стани, побро, Његошевић-Мато!
Да си мени јуче побјегао,
опет бих те данас сустигао!“
Сустиже га накрај поља равна,
удари га мачем на довату,
до рамена одс’јече му главу,
па он виче слугу Шабан-агу:
„Врат’ се натраг, слуго Шабан-ага,
те ти скидај Његошевић-Мата,
тврда вјера: ништа теби нећу“.
Поврати се слуга Шабан-ага,
те он скиде Његошевић-Мата,
па отиде селу Невесињу.
Бајо скиде бега Љубовића,
скиде с њега рухо и оружје.
На њем нађе три ћемера блага,
сва три пуна жутијех дуката;
с њег отпаса а себи припаса,

пак посједе бијесна путаља,

оде право к мору на крајину —

у Латине, видат десну руку.

73 КОСТРЕШ ХАРАМБАША

Књигу пише царе од Стамбола,

те је шаље ка турској Удбињи,

на Турчина од Удбиње Зула:

„Чујеш, Зуле, удбињски диздаре!

Добро слушај што ти књига пише:

мене, Зуле, тужбе додијаше

од мојијех хоџа и хаџија

и Турака босанских спаија

на некака Костреш-харамбашу

у Тијани, високој планини,

ђе им није с миром пролазити

и по Босни тимар' облазити,

ни хаџијам' ћабу полазити,

од курвића Костреш-харамбаше;

но покупи чету по Удбињи,

иди с њоме Тијани планини,

те потражи силна каурина".

Оде књига ка турској Удбињи

на колено од Удбиње Зулу.

Кад је Зуле књигу проучио,

те виђео што му царе пише,

а он проли сузе од очију.

Њега пита Чулко барјактаре:

„Господару, од Удбиње Зуле,

откуд књига, од које л' крајине?

Шта л' се у њој жалостиво пише,

те ти рониш сузе од очију?“

Вели Зуко Чулку барјактару:

„Слуго моја, Чулко барјактаре,

није књига од наших крајина,

ни од наших котарских сердара;

већ је ферман цара честитога,

у њему ми царе запов'једа

да покупим чету по Удбињи,

па да идем Тијани планини,

да ја тражим Костреш-харамбашу;

а ја, слуго, за Костреша не знам,

нит' сам чуо Тијану планину;

па сад не знам што ћу и како ћу:

зло је поћи кад ја пута не знам,

а горе је цара не слушати.

Него, слуго, Чулко барјактаре,

развиј барјак, удри у ледину,
и истури пушку хаберника,
подај хабер по нашој Удбињи!
Скупи, слуго, триста Удбињана,
да тражимо каква калауза
да нас води Тијани планини,
не би л’ нашли кулу Кострешеву,
не би ли нам бог и срећа дао
не би ли га како погубили,
јал’ у руке жива задобили,
да се нашем цару удворимо“.
Вели Зуку Чулко барјактаре:
„Не будали, драги господару!
Далеко је Тијана планина:
одавде је до мора сињега
равних, Зуко, тридесет конака,
а уз море тридест и четири
до Тијане, високе планине;
уз планину, кажу, три конака —
ђе је кула Костреш-харамбаше.
Ја сам једном с четом пролазио,
и ћерао силна каурина
по Приморју три-четири дана,
док нас хајдук у гору замами,

па опколи са својом дружином,
те повата свијех у планини,
погуби нам три најбоља друга:
четобашу старца Ћеивана,
и делију танка барјактара,
калауза Зулић-Хусејина;
нас тридесет не шће погубити,
но удари сваком по биљегу:
мене ј' онда уши осјекао,
па је мене Костреш наручио
да не ходим, ни чету проводим,
јер ако му ђегођ руке дођем,
да ћ' и мене укинути главу.
Но ме с' прођи, драги господару,
не води ме Тијани планини!"
Но му вели од Удбиње Зуко:
„Не будали, моја вјерна слуго,
него развиј зелена барјака!"
А Чулку се од ина не може,
веће разви зелена барјака,
а истури пушку хаберника,
хабер даде по турској Удбињи,
те сакупи триста Удбињана,
на атима а под миздрацима,

па пођоше Тијани планини, —
калаузи Чулко барјактаре.
Путоваше тридесет конака
док дођоше под ломну планину.
Под планином конак учинише,
туна Турци за три бише дана,
докле добре коње одморише,
па пођоше врху на планину.
Но кад бјеху на пола планине,
али сједи Костреш харамбаша,
хајдук сједи на друму широку,
танку брешку држи преко крила,
па он гледа чету Зуканову,
како Турци иду уплашени;
па отиде хајдук говорити
калаузу Чулку барјактару:
„Зар си, Чулко, ријеч погазио?“
Па опали брешку оковану,
те укиде Чулка барјактара, —
пуст остаде барјак на ледини!
Остали се препадоше Турци,
побјегоше по гори зеленој,
а не знаду стаза ни богаза.
Па кад пукла пушка Кострешева,

те је чула сва дружина редом,
у планини Турке опколише,
на њих живу ватру оборише,
докле Турке с коњма раставише,
па их, брате, живе поваташе,
доведоше пред бијелу кулу;
па их пита Костреш харамбаша:
„Ко је овој чети четобаша?“
Везана му Зука доведоше;
њега пита Костреш харамбаша:
„Та откле си, млада потурицо?
Од које си земље и крајине?
Како ли те по имену вичу?
Ко л’ је тебе на ме оправио
да ме мучиш са мојијем друштвом?
Зар ти мало ћара по крајинам’,
но т’ донесе ђаво у планину?“
Па се хајдук на ноге подиже,
те Зукану осијече главу;
а повикну редом на дружину,
те по гори повјешаше Турке;
узеше им рухо и оружје,
па весели на кулу одоше,
те сједоше мрко пити вино —

све у здравље Костреш-харамбаше,

бог му дао са животом здравље!

74 СТАРИ ВУЈАДИН

Ђевојка је своје очи клела:

„Чарне очи, да би не гледале!

Све гледасте, данас не виђесте

ђе прођоше Турци Лијевњани,

проведоше из горе хајдуке:

Вујадина са обадва сина.

На њима је чудно одијело:

на ономе старом Вујадину,

на њем бињиш од сувога злата,

у чем паше на диван излазе;

на Милићу Вујадиновићу,

још је на њем љепше одијело;

на Вулићу, брату Милићеву,

на глави му чекркли-челенка,

баш челенка од дванаест пера,

свако перо по од литру злата“.

Кад су били бијелу Лијевну,

угледаше проклето Лијевно,

ђе у њему бијели се кула;

тад говори стари Вујадине:

„О синови, моји соколови,

видите ли проклето Лијевно,

ђе у њему бијели се кула?

Онђе ће нас бити и мучити:

пребијати и ноге и руке,

и вадити наше очи чарне.

О синови, моји соколови,

не будите срца удовичка,

но будите срца јуначкога, —

не одајте друга ни једнога,

не одајте ви јатаке наше,

код којих смо зиме зимовали,

зимовали, благо остављали;

не одајте крчмарице младе,

код којих смо рујно вино пили,

рујно вино пили у потаји“.

Кад дођоше у Лијевно равно,

метнуше их Турци у тавницу;

тавноваше три бијела дана,

док су Турци вијећ’ вијећали

како ће их бити и мучити.

Кад прођоше три бијела дана,

изведоше старог Вујадина,
пребише му и ноге и руке;
кад стадоше очи вадит чарне,
говоре му Турци Лијевњани:
„Казуј, курво, стари Вујадине!
Казуј, курво, дружину осталу,
и јатаке куд сте доходили,
доходили, зиме зимовали,
зимовали, благо остављали;
казуј, курво, крчмарице младе
код којих сте рујно вино пили,
пили рујно вино у потаји!“
Ал’ говори стари Вујадине:
„Не лудујте, Турци Лијевњани!
Кад не казах за те хитре ноге,
којено су коњма утјецале,
и не казах за јуначке руке,
којено су копља преламале
и на голе сабље ударале, —
ја не казах за лажљиве очи,
које су ме на зло наводиле
гледајући с највише планине,
гледајући доле на друмове,
куд пролазе Турци и трговци“.

75 МАЛИ РАДОЈИЦА

Мили боже, чуда големога!

Јали грми, јал’ се земља тресе?

Ја се бије море о мраморје?

Ја се бију на Попина виле?

Нити грми, нит’ се земља тресе,

ни се бије море о мраморје,

ни се бију на Попина виле;

већ пуцају на Задру топови,

шенлук чини ага Бећир-ага —

уватио Малог Радојицу,

па га меће на дно у тавницу.

У тавници двадесет сужања,

а сви плачу, један попијева,

те остало друштво разговара:

„Не бојте се, браћо моја драга!

Еда бог да каквагођ јунака,

који ће нас јунак избавити“.

А кад к њима Радојица дође,

сви у једно грло заплакаше,
Радојицу љуто проклињаху:
„Радојица, допаднуо мука!
И ми смо се и уздали у те
да ћеш ти нас кадгођ избавити,
ето и ти саде к нама дође!
Тко ли ће нас јунак избавити?“
Вели њима Мали Радојица:
„Не бојте се, браћо моја драга,
већ ујутру, кад данак осване,
ви дозов’те агу Бећир-агу,
па му каж’те да ј’ умро Раде,
не би ли ме ага закопао“.
Кад свануло и сунце грануло,
а повика двадесет сужања:
„Бог т’ убио, ага Бећир-ага!
Што доведе к нама Радојицу?
Јер га синоћ објесио ниси,
већ се код нас ноћас преставио,
хоће ли нас поморити смрадом?“
Отворише на тавници врата,
изнесоше пред тавницу Рада;
онда вели ага Бећир-ага:
„Нос’те, сужњи, те га закопајте“.

Ал’ говори Бећирагиница:

„Ев’, бога ми, ниј’ умро Раде,

ниј’ умро, већ се ућутио;

налож’те му ватру на прсима,

хоће ли се помакнути, курва“.

Ложе њему ватру на прсима,

ал’ је Раде срца јуначкога,

ни се миче, ни помиче Раде.

Опет вели Бећирагиница:

„А бога ми, ниј’ умро Раде,

ниј’ умро, већ се ућутио;

већ уват’те змију присојкињу,

те турајте Раду у њедарца,

хоће ли се од ње уплашити,

неће ли се, курва, помакнути“.

Уватише змију присојкињу,

па турају Раду у њедарца,

ал’ је Раде срца јуначкога,

ни се миче, ни се од ње плаши.

Опет вели Бећирагиница:

„А бога ми, ниј’ умро Раде,

ниј’ умро, већ се ућутио:

већ узмите двадесет клинаца,

удрите их под ноктове Раду,

хоће ли се помакнути, курва“.

И узеше двадесет клинаца,

ударају под ноктове Раду, —

и ту Раде тврда срца био,

ни се миче, ни душицом дише.

Опет вели Бећирагиница:

„А бога ми, нијʼ умро Раде,

нијʼ умро, већ се уђутио;

сакупите коло ђевојака

и пред њима лијепу Хајкуну,

хоће ли се насмијати на њу“.

Сакупише коло ђевојака

и пред њима лијепу Хајкуну;

на Рада је коло наводила,

преко Рада ногама играла.

А каква је, да је бог убије!

Од свију је и већа и љепша,

љепотом је коло зачинила,

а висином коло надвисила;

стоји звека на врату ђердана,

стоји шкрипа гаћа од сандала.

Кад је згледа Мали Радојица,

лијевијем оком погледује,

деснијем се брком насмијава;

а кад вид'ла Хајкуна ђевојка,
она сними свилена јаглука,
њиме покри Рада по очима,
а да друге не виђе ђевојке;
па је своме баби говорила:
„Јадан бабо, не гријеши душе,
већ носите сужња, закопајте".
Онда вели Бећирагиница:
„Бре, немојте закопати курве,
већ га бац'те у дебело море,
те наран'те рибе приморкиње
лијепијем хајдучкијем месом".
Узе њега ага Бећир-ага,
па га баци у дебело море.
Ал' је Раде чудан пливач био,
далеко је Раде отпливао,
па изиђе на брijегу мора,
па повика из грла бијела:
„Јао моји б'јели ситни зуби,
повад'те ми клинце из ноката!"
И он сједе и ноге прекрсти,
и повади двадесет клинаца,
па их метну себи у њедарца.
Опет неће да мирује Раде:

кад је тавна ноћца настанула,
иде двору аге Бећир-аге,
па постаја мало код пенџера;
истом ага за вечеру сио,
па с кадуном својом бесједио:
„Моја кадо, моја вјерна љубо,
ево има девет годин' дана,
кâ ј' отишô Раде у хајдуке,
да не могох сербес вечерати —
све од страха Малог Радојице;
богу хвала кад га данас нема
и кад њему хака главе дођох!
И оно ћу двадест објесити,
док ујутру бијел дан осване".
А то Раде и слуша и гледа,
па у собу к њему улетио,
за вечером агу уватио,
увати га за врат до рамена,
истрже му главу из рамена;
па увати Бећирагиницу,
па потеже клинце из њедара,
удара их под ноктове кади:
док јој пола клина ударио,
и душу је, кучка, испустила;

њој говори Мали Радојица:

„Нека знадеш, Бећирагинице,

да каква је мука од клинаца!“

Па увати Хајкуну ђевојку:

„О Хајкуна, срце из њедара,

дај ми нађи од тавнице кључе,

да испустим двадесет сужања“.

Нађе Хајка од тавнице кључе,

он испусти двадесет сужања.

Опет јој је Раде говорио:

„О Хајкуна, душо моја драга,

дај ми нађи од ризнице кључе,

да што мало за ашлука тражим,

далеко ми ј’ дому путовати,

треба ми се путем понапити“.

Отвори му сандук од тал’јера,

онда јој је Раде бесједио:

„О Хајкуна, срце моје драго,

што ће мени таке плочетине?

Кона немам — да с њима поткивам“.

Отвори му сандук од дуката,

он на друштво дукате дијели;

па увати Хајкуну ђевојку,

одведе је у земљу Србију,

доведе је у бијелу цркву,

од Хајкуне гради Анђелију,

па је узе за вјерну љубовцу.

76 ЈАНКО ОД КОЊИЦА И АЛИ-БЕГ

Пију вино до два побратима

у зелену лугу посавскоме:

једно ми је Сава од Посавља,

друго ми је Старовлаше Павле,

а треће је од Коњица Јанко;

с њима пије до тридесет друга.

Када су се понапили вина,

онда рече Сава од Посавља:

„Браћо моја и моја дружино,

лето прође, Дмитров данак дође,

снијег паде, друми западоше,

планине се снијегом завише,

по гори се ходити не може;

да тражимо себи зимовника,

ђе ће који зиму презимити“.

Ал’ говори Старовлаше Павле:

„Побратиме, Сава од Посавља,

ја имадем и оца и мајку

чак далеко у Влаху Староме,
у Приликам' више Моравице;
ја сам код њих три зиме зимио
и с миром се понапио вина,
и ову ћу зиму презимити
и са мном ће до петнаест друга".
Ал' говори Сава од Посавља:
„Ја имадем богом побратима,
богом побра Наста безерђана
у лијепу шеру Митровици;
код њега сам три зиме зимио
и с миром се понапио вина,
и ову ћу зиму презимити
и са мном ће до петнаест друга".
Ал' говори од Коњица Јанко:
„Мила браћо и дружино драга,
ја не имам никога од рода,
већ Турчина богом побратима
у Коњицу, граду бијеломе,
побратима бега Али-бега;
код њега сам три зиме зимио
и с миром се вина понапио,
и ову ћу зиму презимити
и с миром се вина понапити;

него, браћо, да се послушамо:
када дође лијеп данак Ђурђев,
те се гора преођене листом,
а земљица травом и цвијетом,
опет овђе да се састанемо;
кој' не дође овђе на рочиште,
да онога сложно потражимо,
невјера се може догодити".
То рекоше, пак се изљубише,
пак одоше свак на своју страну:
дневи леже, а ноћу путују,
и тако им бог и срећа даде,
ни тица им пута не прелеће,
дође Павле двору бијеломе,
дође Сава шеру Митровици,
дође Јанко бијелу Коњицу,
побратиму бегу Али-бегу;
па он куцну халком на вратима, —
на руци му прстен од мерџана,
халка звечи, прстен одговара.
То зачула Алибеговица,
па говори своме господару:
„Господару, беже Али-беже,
неко куца халком на вратима,

чини ми се мој је ђевер Јанко“.
Скочи беже на ноге лагане,
брже стрча са горњег чардака,
те отвори на авлији врата;
а кад виђе свога побратима,
руке шире, у лице се љубе,
за јуначко питају се здравље,
па га води на горње чардаке,
носи пред њег вино и ракију
и господску сваку ђаконију.
Кад је било вече по вечери,
тад устаде од Коњица Јанко,
пак отпаса два свил’на ћемера,
оба пуна жутијех дуката,
па их даје побратиму своме:
„Побратиме, беже Али-беже,
одавно се јесмо побратили,
ал’ се још’те нисмо даривали;
на част теби овај ћемер блага,
а овај ти на оставу дајем, —
када пођем, опет да га нађем“.
Пак се Јанко маши у доламу,
те извади три дробна ђердана,
два од злата, трећи од бисера,

па их даје Алибеговици:

„Снахо моја, Алибеговице,

одавно те мојом снахом зовем,

а нисам те још̂те даривао;

на част теби три златна ђердана!“

Кад легоше санак боравити,

Јанко бјеше санан и уморан,

па он заспа као јагње лудо;

ал’ не спава беже Али-беже,

већ говори својој вјерној љуби:

„Чу ли мене, моја вјерна љубо!

Ја ћу заклат побратима Јанка;

шта ће хајдук у двору мојему?“

Али-бегу љуба говорила:

„Немој, бего, да од бога нађеш!

Није право, нит ће добро бити:

он је теби богом побратиме,

ти си њему задô вјеру тврду;

ако ли се лакомиш на благо,

док је, бего, у животу Јанко,

биће блага и теби и Јанку“.

Ал’ то бего ништа не слушаше,

већ извади ножа пламенита,

па он закла побратима свога,

као јагње о Ђурђеву дану.

Мало време затим постајало,

зима прође, а пролеће дође,

књигу пише Старовлаше Павле

своме побри Сави од Посавља:

„Побратиме, Сава од Посавља,

зелене л’ се лугови посавски?

Кукају ли сиње кукавице?

Има л’ траве око воде Саве?

Иду л’ Савом водом болозани?

Сију ли већ Турци лубенице?

Намећу ли Шокци воденице?

Је ли веће јање за заклање?

Може ли се по гори ходити?“

Сава њему књигу отписује:

„Побратиме, Старовлаше Павле,

зелене се лугови посавски,

и кукају сиње кукавице,

има траве око воде Саве,

иду Савом водом болозани,

сију веће Турци лубенице,

и намећу Шокци воденице,

јесте веће јање за заклање.

Сад се може по гори ходити;

него хајде да се састанемо
на рочишту о Ђурђеву дану“.
Када дође лијеп данак Ђурђев,
Ђурђев данак — хајдучки састанак,
састаше се до два побратима,
и са њима до тридесет друга,
али нема од Коњица Јанка!
Чекаше га још нељељу дана
преко рока и преко земана;
кад виђеше да га опет нема,
тад говори Сава од Посавља:
„Браћо моја и моја дружино,
што нам нема од Коњица Јанка?
Да л’ га није невјера изјела
од Турчина богом побратима?
Хајте, браћо, да га потражимо!“
Дигоше се до два побратима
и за њима тридесет хајдука;
кад дођоше бијелу Коњицу
пред дворове бега Али-бега,
ал’ капија пуста затворена,
затворена и замандаљена;
куца Павле халком на вратима,
а кад нитко не ће отворити,

затрча се Сава од Посавља,

те прескочи камену авлију,

и дружини он отвори врата.

Кад нађоше бега Али-бега,

пита њега Сава од Посавља:

„Камо, бего, од Коњица Јанко?“

Вели њему беже Али-беже:

„Јанко вам се јесте преставио,

и ја сам га л’јепо саранио

по закону вашем ришћанскоме“.

Вели њему Сава од Посавља:

„Кад се, бего, преставио Јанко,

кам’ Јанкова три ћемера блага?

Кам Јанково рухо и оружје?“

Тад говори беже Али-беже:

„Јанко вам је благо оставио,

оставио благо и оружје,

кад дођете, да га однесете;

а рухо сам с њиме укопао“.

Ал’ говори Сава од Посавља:

„Буд си, бего, чоху укопао,

ти нијеси сребро укопао:

кам Јанкова зелена долама,

на долами тридесет путаца,

свако пуце од по литру злата,
а које је пуце под гр'оцем,
оно јесте од три литре злата,
и оно се на бурму отвора,
те јунаци њиме пију вино?“
Од ина се бегу не могаше,
већ изнесе зелену доламу;
ал' долама крви покапана,
на рамену десном порезана!
Кад то виђе Сава од Посавља,
проли јунак сузе низ образе,
удари се руком по кољену:
колико се лако ударио,
на кољену чиста чоха пуче;
пак тргоше ноже од појаса,
у каблиће бега учинише;
бијеле му дворе похараше,
похараше, ватром попалише;
пак одоше у гору зелену
Јанка жалећ, себе сјетујући
да с' не држи вјера у Турчину.

77 ВУК АНЂЕЛИЋ И БАН ЗАДРАНИН

Процвилио сужањ Милутине
у тавници бана Задранина,
горко цвили девет годиница.
Кад настала година десета,
тад говори сужањ Милутине:
„Господине, бане Задранине,
хоћеш мене пустит на откупе?
Је ли мени млого дуговања?“
Вели њему бане Задранине:
„Кучко, курво, сужањ-Милутине,
хоћу тебе пустит на откупе,
ал’ је теби млого дуговања:
три стотине сријемских волова,
пет стотина бачкијех овнова,
дв’је хиљаде жутијех дуката
и четири гроша бијелијех;
и три добра коња од Удбиње:
прво — вранчић Попрженовића,

друго — кулаш Тала од Орашца,

треће — ђогат Хрњице Мустафе“.

Кад то зачу сужањ Милутине,

он ми пише једну ситну књигу

своме брату Анђелићу Вуку:

„А мој брате, Анђелићу Вуче,

мени бане одс’јече откупе:

три стотине сријемских волова,

пет стотина бачкијех овнова,

дв’је хиљаде жутијех дуката

и четири гроша бијелијех;

и три добра коња од Удбиње:

прво — врaнчић Попрженовића,

друго — кулаш Тала од Орашца,

треће — ђогат Хрњице Мустафе.

Откупљуј ме, мој рођени брате!

Откупљуј ме, не држи ме овђе, —

тавница је кућа необична!“

Оде књига Анђелићу Вуку;

кад је Вуче књигу проучио,

те виђео што му књига каже,

он се стаде свуда прометати,

док састави сријемске волове,

и састави од Бачке овнове,

и бијеле гроше и дукате;
али коња набавит не може:
Турци коња нипошто не даду.
Онда Вуче стаде размишљати,
све мислио, на једну смислио, —
од јада се Вуче преобуче:
удри на се туцачке хаљине,
а на рамо дренову батину,
о батини искрпљену торбу;
па он оде од града до града,
те он проси шљепачку подјелу.
Дође двору бана Задранина,
ал' пред двором Кумрија робиња,
она њија од злата бешику,
у бешици два банова сина;
божју јој је помоћ називао:
„Божја помоћ, госпо бановице!
Удијели туцаку јунаку
а за здравље твојијех синова,
и твојега бана господара, —
тако ти га господ сачувао
бритке сабље Анђелића Вука,
да с' не сретне ил' сустигне с њиме!"
Кад то чула Кумрија робиња,

она скочи на ноге лагане,
па отиде на горње чардаке,
те казује госпи бановици.
Њој говори госпа бановица:
„Отвор', Кумро, сепетли-сандуке,
па извади три дуката жута,
те их подај туцаку јунаку:
два за здравље мојијех синова,
трећи бана, мога господара".
Али Вуче не чека подјеле,
већ он откри злаћану бешику,
па извади два банова сина,
обојицу метну у торбицу,
па прескаче од трна до трна,
привлачи се од грма до грма,
и утече (весела му мајка!),
и однесе два банова сина.
Кад Кумрија сиђе са чардака
и изиђе пред бијеле дворе,
али нема туцака јунака.
Кад је било сунце на заходу,
ал' говори госпа бановица:
„О Кумрија, моја робињице,
пробуди ми два нејака сина,

да ми ђецу сунце не залази“.

Кад Кумрија открила бешику,

она врисну како љута гуја.

Њу ми пита госпа бановица:

„Што је, Кумро? ујела те гуја!“

„Није. госпо, мене, веће тебе;

мене једна, а тебе четири:

нема нама ђеце ни једнога!“

У то доба бан из лова дође,

и донесе двије утве тице,

двије тице утве златокриле,

па дозивље Кумрију робињу:

„О Кумрија, моја робињице,

донеси ми два дејака сина —

да им дадем двије тице утве,

нек се ђеца њима забављају“.

Кумрија му с вриском одговара

да не има ђеце ни једнога.

Кад то чуо бане Задранине,

он говори Кумрији робињи:

„Је л’ ко данас двору долазио?“

Вели њему Кумрија робиња:

„Господине, бане Задранине,

данас није нитко долазио,

осим једног туцака јунака“.

Њу ми пита бане Задранине:

„Какови је био туцак јунак?

Је ли вама штогођ говорио?“

Кумрија му на то одговара:

„То је био страшан туцак јунак:

мрка брка, а крвава ока,

куд погледа — оком расијече,

као мућа из мутна облака;

па он мени јесте говорио:

„Удијели, госпо бановице,

а за здравље твојијех синова,

и твојега бана господара, —

тако ти га господ сачувао

бритке сабље Анђелића Вука,

да с’ не сретне ил’ сустигне с њиме!““

Тад говори бане Задранине:

„То је главом Анђелићу Вуче“.

Па он брже ситну књигу пише,

те је шаље Анђелићу Вуку:

„Богом брате, Анђелићу Вуче,

немој мени ђеце поморити,

поморити и глади и жећу;

пустићу ти брата Милутина“.

Ал’ Вук бану књигу отписује:
„Господине, бане Задранине,
нећу теби ђеце поморити:
нема њима од злата бешике,
него им је дрвена бешика,
два комада јелова дрвета;
нема њима меда ни шећера,
нит’ им има ране материне,
но им има скроба овсенога
и дебела меса овнујскога;
ал’ ти ђецу ја послати нећу
док ми не даш брата Милутина,
и уза њга три товара блага,
јер су скупља два банова сина
од једнога сужња из тавнице“.
Када бану ситна књига дође,
те он виђе што му књига каже,
од ина се њему не могаше,
већ он пусти сужња Милутина,
и даде му три товара блага,
те поврати до два своја сина.

78 ПРЕДРАГ И НЕНАД

Рани мајка два нејака сина

у зло доба, у гладне године,

на преслицу и десницу руку.

Лепа им је имена надела:

једном Предраг, а другом Ненаде.

Предраг мајци до коња дорасте,

а до коња и до бојна копља,

пак одбеже своју стару мајку

и прибеже гори у ајдуке.

Оста мајка ранећи Ненада;

Ненад браца ни зазнао није.

И Ненад је мајци дорастао

а до коња и до бојна копља,

пак одбеже своју стару мајку

и прибеже гори у ајдуке;

ајдукова три године дана.

Он је јунак мудар и разуман,

и срећан је свуда на мејдану;

учини га дружба старешином,
старешова три године дана.
Ал' се млађан зажелио мајке,
дружбини је брађи беседио:
„Ој дружбино, моја браћо драга,
ја сам вам се зажелио мајке:
ајте, браћо, да делимо благо,
да идемо сваки својој мајци".
Дружбина га радо послушала.
Како који изасипа благо,
тај се њему и заклиње тешко:
који брацем, а који сестрицом;
а кад Ненад свој' изасу благо,
дружбини је брађи беседио:
„Ој дружбино, моја браћо драга,
брата немам, а сестрице немам,
већ: тако ми бога јединога,
десница ми не усала рука,
добру коњу грива не опала,
и бритка ми сабља не рђала, —
ни у мене више нема блага!"
Кад су тако поделили благо,
Ненад седе на добра коњица,
пак се диже својој старој мајци.

Лепо га је дочекала мајка,
пред њег носи слатку ђаконију.
Кад су били сели за вечеру,
Ненад мајци тијо беседио:
„Ој старице, моја мила мајко,
да ми није од људи срамоте,
да ми није од бога греоте,
не би рекô да си моја мајка!
Зашт' ми ниси браца породила,
јали браца, јали милу сеју?
Кад сам био с друштвом на деоби,
сваки ми се заклињаше тешко:
који брацем, а који сестрицом,
а ја, мајко, собом и оружјем
и добријем коњем испод себе".
Стара му се насмејала мајка:
„Не будали, млађани Ненаде!
Ја сам теби браца породила,
Предрагога, твог брата рођеног,
и јуче сам за њег разабрала:
да с' наоди и да ајдукује
у зеленој гори Гаревици,
пред четом је јунак арамбаша".
Беседи јој млађани Ненаде:

„Ој старице, моја мила мајко,
покрој на ме све ново одело,
све зелено, од чое зелене,
а ократко, с горицом једнако,
да ја идем браца да потражим,
да ме жива моја жеља мине“.
Беседи му стара мила мајка:
„Не будали, млађани Ненаде,
јер ћеш лудо изгубити главу“.
Али Ненад мајке не слушаше,
већ он чини што је њему драго:
он покроји на себе одело,
све зелено, од чое зелене,
а ократко, с горицом једнако,
пак уседе на добра коњица,
и диже се браца да потражи,
да га жива жеља мимоиђе.
Нигди свога он не пушта гласа:
нити пљуну, ни на коња викну;
а кад дође гори Гаревици,
кличе Ненад како соко сиви:
„Гаревице, зелена горице,
не раниш ли у себи јунака
Предрагога, мог брата рођена?

Не раниш ли у себи јунака
који би ме с брацем саставио?“
Предраг седи под јелом зеленом,
Предраг седи, пије рујно вино.
Кад саслушô Ненадова гласа,
дружбини је браћи беседио:
„Ој дружбино, моја браћо драга,
испадните на друм за бусију,
дочекајте незнана делију;
нит’ га бијте, нити га глобите,
већ га жива мени доведите:
откуд год је, он је рода мога!“
Устало је тридесет момака,
на три места све по десет стало.
Кад на први десет наишао,
нитко не сме пред њег да изиђе,
да изиђе да коња привати,
већ га сташе стрелом стријељати.
Беседи им млађани Ненаде:
„Не стрељајте, браћо из горице,
не била вас вашег брата жеља
кано мене и брата мојега,
што ме, тужан, овуд потерало!“
Ови њега пропустише с миром.

Кад на други десет наишао,
и они га стрелом стријељаше.
И њима је Ненад беседио:
„Не стрељајте, браћо из горице,
не била вас вашег брата жеља
кано мене и брата мојега,
што ме, тужан, овуд потерало!“
И они га пропустише с миром.
Кад на трећи десет наишао,
и они га стрелом стријељаше.
Расрди се млађани Ненаде,
пак удари на триест јунака:
први десет сабљом посекао,
други десет коњем погазио,
трећи с’ десет по гори разбеже,
које к гори, које к води ладној.
Глас допаде Предрагом јунаку:
„Зле га сео, Предраг-арамбаша!
Дође тебе незнана делија,
исече ти по гори дружбину!“
Предраг скочи на ноге лагане,
пак узима луке и стријеле,
пак излази на друм на бусију,
пак заседа за јелу зелену:

скида њега стрелом са коњица.

На зло га је место ударио,

на зло место, у срце јуначко.

Врисну Ненад како соко сиви,

вриштећи се по коњу повија:

„Јô јуначе из горе зелене!

Жива тебе, брате, бог убио!

Десница ти усанула рука,

из које си стреле испустио!

И десно ти око искочило,

с којим си ме, море, намотрио!

Још те твога брата жеља била

кано мене и брата мојега,

што ме, тужан, овуд потерало,

наопако а по моју главу!“

Кад је Предраг речи саслушао,

иза јеле њега запитује:

„Тко си јунак, и чијег си рода?“

Рањен Ненад њему одговара:

„Што ме, море, ти за рода питаш?

Од мене се оженити нећеш;

ја сам јунак млађани Ненаде,

имам стару саморану мајку

и једнога брата рођенога,

Предрагога, мог брата рођена,
пак се диго да њега потражим,
да ме жива моја жеља мине,
наопако а по моју главу!“
Кад је Предраг речи разабрао,
од стрâ љута стреле испустио,
пак притрча рањену јунаку,
скида њега с коња на травицу:
„Та ти ли си, мој брате Ненаде!
Ја сам Предраг, твој братац рођени.
Можеш ли ми ране преболети,
да подерем танане кошуље,
да те видам и да те завијам?“
Рањен Ненад њему одговара:
„Та ти ли си, мој брате рођени!
Вала богу кад сам те видео,
те ме жива моја жеља мину!
Не могу ти ране преболети,
већ ти проста моја крвца била!“
То изусти, па душицу пусти.
Над њим Предраг јаде јадикује:
„Јô Ненаде, моје јарко сунце!
Рано ти ми ти беше изишло,
па ми тако рано ти заседе!

Мој босиљче из зелене башче!

Рано ти ми беше процватио,

па ми тако рано ти увену!“

Па потрже ноже од појаса,

те удара себе у срдашце, —

мртав паде покрај браца свога.

79 ХАСАНАГИНИЦА

Шта се б’јели у гори зеленој?

Ал’ је снијег, ал’ су лабудови?

Да је снијег, већ би окопнио,

лабудови већ би полетјели.

Нит’ је снијег, нит’ су лабудови,

него шатор аге Хасан-аге.

Он болује од љутијех рана,

облази га мати и сестрица,

а љубовца од стида не могла.

Кад ли му је ранам’ боље било,

он поручи вјерној љуби својој:

„Не чекај ме у двору б’јелому,

ни у двору, ни у роду мому“.

Кад кадуна р’јечи разумјела,

још је јадна у тој мисли стала,

јека стаде коња око двора.

Тад побјеже Хасанагиница —

да врат ломи куле низ пенџере.

За њом трче дв'је ћере дјевојке:
„Врати нам се, мила мајко наша!
Није ово бабо Хасан-ага,
већ даиџа Пинторовић беже".
И врати се Хасанагиница,
тер се вјеша брату око врата:
„Да мој брате, велике срамоте —
гдје ме шаље од петеро дјеце!"
Беже мучи, ништа не говори,
већ се маша у џепе свионе,
и вади јој књигу опрошћења,
да узимље потпуно вјенчање,
да гре с њиме мајци унатраге.
Кад кадуна књигу проучила,
два је сина у чело љубила,
а двје ћере у румена лица,
а с малахним у бешици синком
од'јелит се никако не могла,
већ је братац за руке узео
и једва је с синком раставио,
тер је мође к себи на коњица,
с њоме греде двору бијелому.
У роду је мало вр'јеме стала,
мало вр'јеме, ни недјељу дана;

добра када и од рода добра,
добру каду просе са свих страна,
а највише имоски кадија.
Кадуна се брату своме моли:
„Ај, тако те не желила, брацо,
немој мене дават ни за кога,
да не пуца јадно срце моје
гледајући сиротице своје“.
Али беже ништа не хајаше,
већ њу даје имоском кадији.
Још кадуна брату се мољаше
да напише листак б'јеле књиге,
да је шаље имоском кадији:
„Дјевојка те л'јепо поздрављаше,
а у књизи л'јепо те мољаше:
кад покупиш господу сватове,
и кад пођеш њеном б'јелу двору,
дуг покривач носи на дјевојку,
када буде аги мимо двора,
да не види сиротице своје“.
Кад кадији б'јела књига дође;
господу је свате покупио,
свате купи, греде по дјевојку.
добро свати дошли до дјевојке,

и здраво се повратили с њоме;

а кад били аги мимо двора,

дв'је је ћерце с пенџера гледаху,

а два сина пред њу исхођаху,

тере својој мајци говораху:

„Сврати нам се, мила мајко наша,

да ми тебе ужинати дамо".

Кад то чула Хасанагиница,

старјешини свата говорила:

„Богом брате, свата старјешина,

устави ми коње уза двора,

да дарујем сиротице моје".

Уставише коње уза двора.

Своју дјецу л'јепо даровала:

сваком сину ноже позлаћене,

свакој ћери чоху до пољане;

а малому у бешици синку,

њему шаље убошке хаљине.

А то гледа јунак Хасан-ага,

пак дозивље до два сина своја:

„Ход'те амо, сиротице моје,

кад се неће смиловати на вас

мајка ваша срца каменога!"

Кад то чула Хасанагиница,

б’јелим лицем у земљу уд’рила,

упут се је с душом раставила

од жалости, гледајућ сироте.

80 ЈЕТРВИЦА АДАМСКО КОЛЕНО

Храни мајка два нејака сина

у зле дане, у године гладне,

кад је била понајскупља храна:

ока брашна тридесет динара.

Хранила их и одранила их

на преслици и десници руци.

Кад су деца женидбе дорасла,

обадва је оженила мајка,

довела им две лепе девојке:

Виду Винку, Давиду Ковиљку.

Јетрвице мало живовале,

мало време три године дана;

кад настала година четврта,

свака роди по једнога сина,

Винка Мирка, Ковиљка Маринка.

Ал' не прође ни година дана,

ни година, нит' ће половина,

разболе се невестица Винка,

разболе се, хоће умријети,
па дозива своју јетрвицу:
„Ој Ковиљка, мила сестро моја,
ја болујем и хоћу умрети,
аманет ти сиротице моје,
сиротице и моје и твоје!
Пази, секо, сиротицу моју:
кад Маринку бела хлеба сечеш,
подај, секо, и мојему Мирку,
њему подај од хлеба корице —
нек се знаде да је сиротица,
да мој Мирко своје мајке нема.
Ој Ковиљка, мила сестро моја,
кад Маринку справиш кошуљицу,
моме Мирку закрпи траљицу —
нек се знаде да је сиротица,
да мој Мирко своје мајке нема.
Ој Ковиљка, мила сестро моја,
кад нам света недељица дође,
кад изиђеш на сокак међ' друге,
твог Маринка на крило посади,
мога Мирка код себе на земљу —
нек се знаде да је сиротица,
да мој Мирко своје мајке нема.

Ој Ковиљка, мила сестро моја,
кад нам свето Васкрсење дође,
кад на деци рухо покројите,
вашем кројте како вама драго,
моме кројте чисто рухо црно —
нек се знаде да је сиротица,
да мој Мирко своје мајке нема.
Ој Ковиљка, мила јетрвице,
кад ми, сејо, у цркву пошеђеш,
твог Маринка на руци понеси,
мога Мирка за руку поведи —
нек се знаде да је сиротица,
да мој Мирко своје мајке нема“.
То изусти невестица Винка,
то изусти, па душицу пусти.
Хвала богу, хвала јединоме!
Ковиљка је срца милостива,
она знаде шта је сиротињство
(од малоће сиротица ј’ била):
прије Мирку бела хлепца даје,
прије Мирку нег’ своме Маринку;
прије Мирку скроји кошуљицу,
прије Мирку, нег’ своме Маринку.
Кадно света недељица дође,

кад изиђе на сокак међ' друге,
њеног Мирка на крило посади,
свог Маринка до себе на земљу:
нитко не зна да је сиротица,
а да Мирко своје мајке нема.
Кадно свето Васкрсење дође,
кад на деци рухо покројише,
какво Мирку, онако Маринку,
чисти скерлет и зелену свилу, —
свако мисли и свако се диви
како стрина негује их оба,
као да су браћица рођена.
Кад Ковиљка у цркву пошеће,
обојицу води за ручицу,
а сав народ стрину благосиља
(сам ли господ из небеског царства):
„Ој Ковиљка, колено адамско,
проста душа твојих родитеља,
који су те породили мудру,
међ' туђу те браћу оправили,
па ти знадеш шта је сиротињство!"
Боже мили, на свему ти хвала!
Тако ради јетрва Ковиљка:
она храни оба своја сина,

хранила их до седамн’ест лета.
Кад настало лето осамн’есто,
писат пође цареви везире,
писат пође по земљици царској
и он купи на цареву војску:
где с’ у кући четир’ мушке главе,
од четворо узима тројицу;
гле с’ тројица, узима двојицу;
гле двојица, онде обојицу;
гле је један, и оног једнога.
Редак дође Ковиљкином двору
да јој иде Мирко и Маринко,
да јој иду на цареву војску.
Обадва их оправила мајка
да јој иду на цареву војску.
Кад је било у боју првоме,
кад у ватру деца ударила,
пуче пушка из те ватре прве,
пуче прва те уби Маринка.
Сам остаде сиротица Мирко,
сам остаде на царевој војсци.
Војевао за девет година.
Кад настала година десета,
прекиде се та царева војска,

не зна Мирко на коју ће страну:
да ли стрини, да ли свету белу.
Окрете се својој милој стрини.
Далеко га она угледала,
па је преда њ стара ишетала:
„Чедо Мирко, а где је Маринко?“
„Ој, бога ми, моја мила мајко, —
јер за другу бољу не знам мајку —
кад смо били у боју првоме,
пуче пушка из те ватре прве,
пуче прва те уби Маринка!“
Заллака се јетрва Ковиљка,
па говори сиротици Мирку:
„Чедо Мирко, оди ближе стрини!
Ја не имам да загрлим сина,
а ти немаш да т’ загрли мајка, —
оди, Мирко, да т’ загрли стрина!“

ПЕСМЕ НОВИЈИХ ВРЕМЕНА

81 ПЕРОВИЋ БАТРИЋ

Боже мили, чуда великога!

Што процвиле у Бањане Горње?

Да л’ је вила, да ли гуја љута?

Да је вила, на више би била;

да је гуја, под камен би била.

Нит’ је вила, нити гуја љута,

већ то цвили Перовић Батрићу

у рукама Ћоровић-Османа.

Османа је богом братимио:

„Богом брате, Ћоровић-Османе,

немој мене изгубити главу,

ево тебе стотину дуката;

седам брата, седам Перовића

хоће дати седам џевердара,

седам снаха — седам вијенаца,

снаха моја Цв’јета Радулова

хоће дати в’јенце и обоце,

мајка моја Цуцкињу робињу,

још остало рухо из сандука;
а мој бабо Вучићевић Перо
хоће дати коња испод себе,
још уз коња стотину дуката!“
Одиста га Осман пустит шћаше,
враг донесе од Тупана Панта,
те Осману ријеч бесједио:
„Ој Турчине, Ћоровић-Османе,
немој пустит Перовић-Батрића:
што ти даје небројено благо,
узео је благо од Турака;
што л’ ти даје седам џевердара,
с таки их је скинуо Турака;
што ти даје в’јенце и обоце,
он ће наше снахе поватати,
те ће скидат в’јенце и обоце;
што ти даје Цуцкињу робињу,
то ће моју ћерку заробити,
те је дати за се у откупа;
што ти даје коња големога,
тај је коњиц родом из Бањана!“
То изрече од Тупана Панто,
земљи паде, пушци огањ даде,
те погоди Перовић-Батрића

посред паса, укиде га с гласа,
мртав паде у траву зелену;
а Осман му осијече главу.
Глас допаде у село Заљути,
милу бабу Перовић-Батрића.
Тад закука сиња кукавица
усред зиме, кад јој рока није,
у Заљути, селу маленоме;
то не била сиња кукавица,
већ то био Вучићевић Перо,
мио бабо Перовић-Батрића:
„Авај мене до бога милога,
ђе ми Батрић брата не остави
који би га могô осветити!“
Тјеши њега Перовић Радуле:
„Та не бој се, мој мио бабајко!
Чекај мене до Ђурђева дана,
док се гора преођене листом,
црна земља травом и цвијетом,
ја ћу једну чету сакупити,
пак ћу с њоме поћи у Бањане,
Батрића ћу брата осветити!“
То вријеме за дуго не било,
мало вр’јеме до Ђурђева дана,

док се гора преођеде листом,
црна земља травом и цвијетом.
Чету купи Перовић Радуле,
с њоме иде право у Бањане,
у Утес је планину до'дио.
Ту ми стаде три бијела дана,
право гледа Гацку пространоме,
док угледа на коњу Турчина.
Чим га виђе, тим га и познаде,
да је главом Ђоровић Османе,
пак дружини својој бесједио:
„Браћо моја, љубимна дружино,
ево иде Ђоровић Османе!
Сви падните по трави зеленој,
ја ћу пасти друму на средину,
чекаћемо Ђоровић-Османа;
не палите пушке џевердаре
на Турчина Ђоровић-Османа,
не би ли ми бог и срећа дала
да би њега жива уватио;
ако ли га не би уватио,
удри који — родила га мајка!“
Друштво паде по трави зеленој,
Радул паде друму на средину;

у то доба Ћоровић Османе,
но се скочи Перовић Радуле,
те он вата Ћоровић-Османа:
једном руком коња за дизгене,
другом руком Турчина за прси,
обали га у траву зелену.
Остало му прискочило друштво,
те Османа жива уватише.
Тад бесједи Ћоровић Османе:
„Богом брате, Перовић-Радуле,
немој мене изгубити главу,
ево тебе хиљаду дуката;
двадест брата, двадест Ћоровића
хоће дати двадест џевердара,
а кадуне буле Ћоровића
даће свака ситне перишане
и са грла злаћене ђердане,
на којим су бисер и дукати;
даћу тебе ата големога,
од ког бољег у свој Босни нема,
у свој Босни и Херцеговини, —
оседлаћу г' седлом сребрнијем,
а покрити чохом до копита,
прије чохе пули-рисовином

искићеном и сребром и златом!“

За то Радул ни хабера нема,

но Осману ријеч бесједио:

„Ој Турчине, Ћоровић-Османе,

мој је Батрић на откупе био,

ти га не шће пустит на откупе,

но му русу осијече главу!“

Па повади ножа од појаса,

те он турску осијече главу;

узе њему главу и оружје

и његова коња големога.

За здраво се натраг повратише;

док дођоше ломној Гори Црној,

у Заљути, селу маленоме,

сусрете га Вучићевић Перо,

руке шири, у лице га љуби,

Радул њега у скут и у руку,

дарова му Османову главу.

Јоште рече Вучићевић Перо:

„Благо мене јутрос и дов’јека,

кад ја виђех за живота свога

ђе осветих мојега Батрића!“

То изусти, а душу испусти...

82 ТРИ СУЖЊА

Процвиљеле три српске војводе

у сужањству паше скадарскога.

А да зашто? Веће ни кроза што,

за хараче од ломнијех Брда,

јер се брдска ђеца посилила,

па не даду царевих харача,

а војводе паша преварио,

на тврду их вјеру домамио,

турио их на дно у таваницу:

једно бјеше Вуксан од Роваца,

друго бјеше Лијеш од Пипера,

треће бјеше Селак Васојевић.

Љуто цвиле, јест им за невољу,

сужањство је њима додијало.

Још бесједи Вуксан од Роваца:

„Браћо моја, љубимна дружино,

ми хоћемо овђе изгинути;

шта је коме далас најжалије?“

Вели тако Лијеш од Пипера:

„Мене, браћо, јесте најжалије:

скоро сам се јунак оженио,

остаде ми у двору љубовца

ни љубљена, нити милована,

ни карана, нити сјетована;

то је мене сада најжалије“.

Вели тако Селак Васојевић:

„Мене, браћо, јесте најжалије:

осташе ми двори и тимари,

и још пусто небројено благо,

у планини хиљада оваца;

остаде ми саморана мајка

и сестрица без братске заклетве,

да кукају како кукавице

у мојему двору бијеломе“.

Ал’ бесједи Вуксан од Роваца:

„Ала, браћо, рђава јунаштва!

И ја имам дворе н тимаре,

и у двору остарилу мајку,

вјерну љубу скоро доведену

и сестрицу милу неудату;

ал’ ја тога сад ништа не жалим,

већ ја жалим ђе ћу погинути,

погинути данас без замјене“.

У ријечи коју бесједише,

ал’ ето ти од даше џелата

баш на врата тавници проклетој,

пак дозивље Лијеша војводу:

„Ко је овђе Лијеш од Пипера,

нек изиђе пред таваницу клету,

Пипери га на откуп узеше,

даше за њга све пиперске овце,

и још много небројено благо,

и сувише робињу ђевојку“.

Превари се Лијеш од Пипера

те изиђе пред тавницу клету,

џелат трже сабљу испод скута,

ману сабљом, ос’јече му главу,

пак Лијеша за тавницу баци;

пак се опет натраг повраћаше,

опет џелат са тавнице виче,

те дозивље Селака војводу:

„Ко је овђе Селак Васојевић,

нек изиђе пред тавницу клету,

дошла му је остарила мајка,

од паше га узе на откупе,

даде за њга краве и волове

и бијеле овце и јагањце,
још сувише небројено благо“.
Превари се Селак Васојевић
те изиђе пред тавницу клету,
џелат трже сабљу испод скута,
ману сабљом, ос’јече му главу,
пак Селака за тавницу баци;
пак се опет натраг повраћаше,
опет џелат са тавнице виче,
те дозивље Вуксана војводу:
„Изиђ’ амо, Вуксан’ од Роваца!
Ровчани те од паше купише,
за те даше двије боце блага,
све у ситно жута млечанина,
и бијеле овце и јагањце,
још сувише робињу ђевојку“.
Али Вуксан љута гуја бјеше,
те се Турком варат не дад’јаше;
он излази пред тавницу клету,
пак џелату бјеше говорио:
„Аман мало, пашини џелате!
Попусти ми моје б’јеле руке,
да ја скинем одијело дивно:
с мојих плећа зелену доламу,

под доламом токе од три оке,
којено су у Млетке ковane,
оне вр'једе пет стотин' дуката;
под токама од злата кошуља,
нит' је ткана, нити је предена,
ни у ситно брдо увођена,
веће ми је вила поклонила, —
та немој је крвљу поганити!“
Превари се Туре на кошуљу,
те Вуксану попустило руке;
не шће Вуксан свлачит одијела,
од џелата сабљу уграбио,
њом му русу осијече главу,
па побјеже преко Скадра града.
Дочека га тридест Малисора,
одиста га уватити ћаху,
ал' се Вуксан ватат не даваше,
но се ману десно и лијево,
свијем турске осијече главе,
па он бјега с главом без обзира.
А кад дође на мост на Бојану,
дочека га хоџа и кадија,
па овако њему говораху:
„Не напријед, Вуксане војвода,

јер си своју изгубио главу!“

Но бесједи Вуксане војвода:

„Чујете л’ ме, хоџа и кадија!

Ако тамо куд напријед немам,

ни натраг се немам куд вратити“.

Ману сабљом, ос’јече им главе,

обојицу тури у Бојану,

па он бјега даље унапредак.

Ћерају га пјешци и коњици,

коњици га мало назираху,

а пјешци га ни чут не могаху.

Здрав утече у Ровце камене.

Он утече, весела му мајка!

Нему мајка, а мене дружина!

83 ПОЧЕТАК БУНЕ ПРОТИВ ДАХИЈА

Боже мили, чуда великога

Кад се ћаше по земљи Србији,
по Србији земљи да преврне
и да друга постане судија,
ту кнезови нису ради кавзи,
нит’ су ради Турци изјелице,
ал’ је рада сиротиња раја,
која глоба давати не може,
ни трпити турскога зулума;
и ради су божји угодници,
јер је крвца из земље проврела,
земан дошô, вала војевати,
за крст часни крвцу прољевати,
сваки своје да покаје старе.
Небом свеци сташе војевати
и прилике различне метати
виш’ Србије по небу ведроме.
’Ваку прву прилику вргоше:

од Трипуна до Светога Ђурђа
сваку ноћцу мјесец се ваташе,
да се Србљи на оружје дижу,
ал' се Србљи дигнут не смједоше.
Другу свеци вргоше прилику:
од Ђурђева Ао Дмитрова дана
све барјаци крвави идоше
виш' Србије по небу ведроме,
да се Србљи на оружје дижу,
ал' се Србљи дигнут не смједоше.
Трећу свеци вргоше прилику:
гром загрми на Светога Саву,
усред зиме, кад му време није,
сину мућа на Часне вериге,
потресе се земља од истока,
да се Србљи на оружје дижу,
ал' се Србљи дигнут не смејдоше.
А четврту вргоше прилику:
виш' Србије на небу ведроме
увати се сунце у прољеће,
у прољеће на Светог Трипуна,
један данак три пута се вата,
а три пута игра на истоку.
То гледају Турци Биограци,

и из града сви седам дахија:

Аганлија и Кучук Аллја,

и два брата, два Фочића млада,

Мемед-ага и с њиме Мус'-ага,

Мула Јусуф, велики дахија,

Дервиш-ага, градски таинџија,

старац Фочо од стотине љета;

све седам се састало дахија

Биограду на Стамбол-капији,

огрнули скерлетне бињише,

сузе роне, а прилике гледе:

„Ала, кардаш, чуднијех прилика!

Оно, јолдаш, по нас добро није".

Па од јада сви седам дахија

начинише од стакла тепсију,

заграбише воде из Дунава,

на Небојшу кулу изнесоше,

наврх куле вргоше тепсију,

у тепсију зв'језде поваташе,

да гледају небеске прилике,

што ће њима бити до пошљетка.

Око ње се саставше дахије,

над тепсијом лице огледаше;

кад дахије лице огледаше,

све дахије очима виђеше:
ни на једном главе не бијаше.
Кад то виђе све седам дахија,
потегоше нацак од челика,
те разбише од стакла тепсију,
бацише је низ бијелу кулу,
низ бијелу кулу у Дунаво,
од тепсије нек потрошка нема!
Па од јада сви седам дахија
пошеташе брижни, невесели,
Низ Небојшу кулу Јакшићеву,
одшеташе у каву велику,
пак сједоше по кави великој,
све сједоше један до другога,
старца Фочу вргли у зачеље,
бијела му брада до појаса;
пак повика све седам дахија:
„К нама брже, хоџе и ’ваизи!
Понесите књиге инџијеле,
те гледајте што нам књиге кажу,
што ће нама бити до пошљетка“.
Потекоше хоџе и ’ваизи,
донесоше књиге инџијеле;
књиге гледе, грозне сузе роне,

дахијама овако говоре:

„Турци, браћо, све седам дахија,

’вако нама инџијели кажу:

кад су ’наке бивале прилике

виш’ Србије по небу ведроме,

ев’ одонда пет стотин’ година,

тад је српско погинуло царство,

ми смо онда царство задобили,

и два влашка цара погубили:

Константина насред Цариграда,

украј Шарца, украј воде ладне,

и Лазара на пољу Косову;

Милош уби за Лазу Мурата,

ал’ га добро Милош не дотуче,

већ све Мурат у животу бјеше

док ми српско царство освојисмо;

онда себи везире дозива:

„Турци, браћо, лале и везири,

ја умријех, вама добих царство!

Него ово мене послушајте,

да вам царство дуговјечно буде:

ви немојте рајн горки бити,

веће рајн врло добри буд’те;

нек је харач петнаест динари,

нек је харач и тридест динари;
не износ'те глоба ни пореза,
не износ'те на рају биједа;
не дирајте у њихове цркве,
ни у закон, нити у поштење;
не ћерајте освете на раји
што је мене Милош распорио,
то је срећа војничка дон'јела:
не може се царство задобити
на душеку све дуван пушећи;
ви немојте рају разгонити
по шумама да од вас зазире,
него паз'те рају кô синове;
тако ће вам дуго бити царство.
Ако л' мене то не послушате,
већ почнете зулум чинит раји,
ви ћет' онда изгубити царство".
Цар умрије, а ми остадосмо,
и ми нашег цара не слушасмо,
већ велики зулум подигосмо:
погазисмо њихово поштење,
свакојаке б'једе износисмо,
и на рају глобе навалисмо,
и гријоту богу учинисмо.

Сад су ’наке постале прилике,
сад ће нетко изгубити царство;
не бојте се краља ниједнога,
краљ на цара ударити неће,
нити може краљевство на царство,
јер је тако од бога постало;
чувајте се раје сиротиње:
кад устале кука и мотика,
биће Турком по Медији мука,
у Шаму ће каде проплакати,
јера ће их раја уцв’јелити.
Турци, браћо, све седам дахија,
тако наши инџијели кажу:
да ће ваше куће погорети,
ви дахије главе погубити;
из огњишта пронић ће вам трава,
а мунаре попаст научина,
неће имат ко јазан учити;
куд су наши друми и калдрме,
и куда су Турци пролазили
и с коњскијем плочам’ задирали,
из клина ће проникнути трава,
друмови ће пожељет Турака,
а Турака нигде бити неће.

Тако књиге инџијели кажу“.

Кад то чуше сви седам дахија,

све дахије ником поникоше,

и преда се у земљу поглаше;

с књигом не зна нико бесједити,

ни како ће књизи отказати.

Старац Фочо подавио браду,

па је б’јелу са зубима гризе,

ни он не зна с књигом бесједити,

већ се и он томе послу чуди;

не пониче Фочић Мемед-ага,

не пониче, већ јунак покличе:

„Дишер море, хоџе и ’ваизи!

Мол’те бога и језан учите

сваки данак а све по пет пута!

Не брин’те се нама дахијама:

док је нама здравља и памети,

и док нам је биоградског града,

ми смо кадри управити градом,

око града сиротињом рајом.

Кад краљеви на нас војшит неће,

како ће нам раја досадити,

кад нас има, у седам дахија,

у свакога по магаза блага?

Каква блага? Све мека дуката,
а све пуста блага лежећега.
У нас, браћо, четири дахије,
Аганлије и Кучук-Алије,
и у мене и Мула-Јусуфа,
у свакога има пуста блага,
небројена, по двије магазе.
Нас четири када устанемо,
устанемо на ноге лагане,
а магазе с благом отворимо,
просућемо рушпе по калдрми,
на дукате покупити војску,
нас четири велике дахије
начетверо разд'јелити војску,
начетверо кô четири брата;
пођи ћемо из нашега града
кроз нашијех седамн'ест нахија,
исјећ ћемо све српске кнезове,
све кнезове, српске поглавице,
и кметове што су за потребе,
и попове, српске учитеље,
само луду ђецу оставити,
луду ђецу од седам година,
пак ће оно права бити раја,

и добро ће Турке послужити.
Док погубим кнеза Палалију
из лијепа села Бегаљице, —
он је паша, а ја сам субаша.
Док погубим и Јована кнеза
из Ландова, села маленога, —
он је паша, а ја сам субаша.
И Станоја кнеза из Зеока, —
он је паша, а ја сам субаша.
Док погубим Стеву Јаковљева
из Лијевча, гн'језда хајдучкога, —
он је паша, а ја сам субаша;
и Јована кнеза из Крснице.
Док погубим Ао два Чарапића
из Потока Б'јелог од Авале,
кој су кадри на Врачар изићи,
у Биоград Турке затворити, —
они с' паше, а ја сам субаша.
Док погубим Црнога Ђорђија
из Тополе, села поносита,
који с бечким тргује ђесаром;
он је кадар сву џебану купит
од бијела града Варадина,
и оружје што је за потребе;

он је кадар на нас завојштити, —
он царује, а ја субашујем.
Док погубим протопоп-Николу
из лијепа села Ритопека, —
он пашује, а ја субашујем.
Док погубим Ђорђија Гузоњу
и његова брата Арсенија
из лијепа села Жељезника,
кој' је кадар Топчидер затворит.
Док погубим протопопа Марка
из лијепа села Оструженице, —
он је паша, а ја сам субаша.
Док погубим до два игумана,
Аци-Беру и Аци-Рувима,
који знаду злато растапати
и са њиме ситне књиге писат,
нас дахије цару опадати,
око себе рају сјетовати, —
они паше, а ми смо субаше.
Док погубим Бирчанин-Илију,
оборкнеза испод Међедника;
ево има три године дана
откако се врло посилио:
куд гођ иде, све кр'ата јаше,

а другога у поводу води;
он буздован о ункашу носи,
а бркове под калпаком држи;
он Турчину не да у кнежину:
кад Турчина у кнежини нађе,
топузом му ребра испребија,
а кад Турчин стане умирати,
а он виче на своје хајдуке:
„Море, слуге, тамо пашче бац'те
ђе му гавран кости нађи неће!“
А кад нама порезу донесе,
под оружјем на диван изиђе,
десну руку на јатаган метне,
а лијевом порезу додаје:
„Мемед-ага, ето ти порезе,
сиротиња те је поздравила:
више теби давати не може“.
Ја порезу започнем бројити,
а он на ме очима стријеља:
„Мемед-ага, зар ћеш је бројити?
Та ја сам је једном избројио!“
А ја више бројити не смијем,
већ порезу украј себе бацим, —
једва чекам да се скине б'једа,

јер не могу да гледам у њега;
он је паша, а ја сам субаша.
Док погубим кнеза Грбовића
из лијепа села Мратишића, —
он је паша, а ја сам субаша.
Док погубим и Алексу кнеза
из лијепа села Бранковине,
и Јакова, брата Алексина:
цар и ћесар кад се завадише,
код ћесара обрштери бише
и носише од злата кашкете,
попл'јенише све турске паланке,
поробише, ватром попалише;
цар и ћесар кад мир учинише,
а они се цару предадоше,
и код цара кнезови посташе,
млоге Турке цару опадаше,
седам паша што су опаднули,
опаднули, па их поморили;
они паше, а ми смо субаше.
Док погубим кнеза тавнавскога,
из Љутица Станка оборкнеза;
док погубим кнеза мачванскога,
с Богатића Мартиновић-Лазу, —

он је паша, а ја сам субаша.

Док погубим кнеза поцерскога,

с Метковића Ружичић-Мијајла, —

он је паша, а ја сам субаша.

Док запалим Рачу украј Дрине,

и погубим Аџи-Мелентија,

кој' је ишô преко мора сињег,

те је влашку ћабу полазио,

па се узгред у Стамбол свратио

и од цара ферман излагао

за стотину жутијех дуката,

да Власима богомољу гради,

да је гради за седам година;

начини је за годину дана,

ево има шест година дана

како зида покрај цркве куле,

а у куле набавља џебану

и по мраку топове привлачи;

видиш, јолдаш, да се нечем нада!

Пак ћем онда заћи кроз нахије,

те исјећи све српске кметове.

Како би нам раја додијала?“

Све дахије на ноге скочише,

Мемед-аги сви се поклонише:

„Фала, јолдаш, Фочић-Мемед-ага,
твоја памет пашовати може!
Ми ћемо те пашом учинити,
тебе ћемо свагђе послушати“.
Старац Фочо поче говорити:
„Нуто момка и нуто памети!
С којом р’јечи на пашалук сједе!
Узми, синко, Фочић-Мемед-ага,
узми сламе у бијелу руку,
мачи сламом преко ватре живе:
ил’ ћеш ватру са тим угасити,
или ћеш је већма распалити?
Ви можете, и бог вам је дао,
тако силну покупити војску,
и поћ ћете, синко, кроз нахије;
једног кнеза преварит можете
и на вјеру њега домамити;
своју ћете вјеру изгубити:
једног посјеч’, а два ће утећи,
два пос’јеци, четири одоше,
они ће вам куће попалити,
ви дахије од њих изгинуги.
Ал’ ви тако немојте радити,
него мене старца послушајте:

ја сам гледô у нашем инџилу,
ово наше дуго бити неће,
него ће се пром'јенити царство;
већ се, синко, подобрите раји:
од харача раји отпустите,
нек је харач кô што Мурат рече;
проћите се глоба и пореза;
с кнезовима ви се побратите,
кнезовима ате поклањајте,
кметовима осредње парипе,
с поповима у дослуку буд'те,
не би л' и ми уз њих прељивљели,
јера наше дуго бити неће.
А што ће вам више пусто благо?
Да мељете, изјест не мољете".
Ал' говори Фочић Мемед-ага:
„Мој бабајко, не слушам те, стари!"
То изрече, а на ноге скочи,
и за њиме остале дахије,
пак на граду бацише топове,
на дукате покупише војску,
њи четири велике дахије:
Аганлија и Кучук Алија,
Мула Јусуф, Фочић Мемед-ага;

начетверо разд'јелише војску,
њи четири кô четири брата,
пак на граду отворише врата,
и одоше с војском по тефтишу
кроз њихових седамн'ест нахија.
Првог српског кнеза преварише:
домамише кнеза Палалију
и у Гроцкој њега погубише;
и Станоја кнеза из Зеока
преварише, па га погубише
у његову двору бијеломе;
преварише Марка Чаралића,
преварише, те га погубише;
и Гагића Јанка буљубашу
из Болеча, села маленога;
погубише кнеза Теофана
из Орашја Смедеревске на'је;
та и кнеза Петра из Ресаве;
преварише Мата буљубашу
из Липовца близу Крагујевца,
те и њега млада погубише.
Моравцима цркви допадоше,
и ту Аџи-Ђера погубише,
а Рувима у град опремише,

и у граду њега погубише.

Мемед-ага у Ваљево дође:

Грбовић се бјеше осјетио,

па Грбовић на страну побјеже,

а дође му оборкнез Алекса,

и дође му Бирчанин Илија;

обојицу вата Мемед-ага,

бијеле им савезао руке,

па их води на мост Колубари.

А кад виђе оборкнез Алекса

да ће Турци оба погубити,

тад он рече Фочић-Мемед-аги:

„Господару, Фочић-Мемед-ага,

поклони ми живот на мејдану,

ево теби шесет кеса блага!“

Мемед-ага говори Алекси:

„Не могу те, Алекса, пустити,

да ми дадеш и сто кеса блага!“

Ал’ бесједи Бирчанин Илија:

„Господару, Фочић-Мемед-ага,

ево теби и сто кеса блага,

поклони ми живот на мејдану!“

Вели њему Фочић-Мемед-ага:

„Не будали, Бирчанин-Илија!

Тко би горског упустио вука?“

Мемед-ага викну на џелата,

џелат трже сабљу испод скута,

те Илији одсијече главу;

а Алекса сједе на ћуприју,

па овако поче говорити:

„Бог убио сваког ришћанина

који држи вјеру у Турчину!

Ах, Јакове, мој рођени брате,

ти не држи вјере у Турцима:

ђе с’ удесиш, удри се с Турцима!“

Још Алекса говорити шћаше,

али џелат говорит не даде,

трже сабљу, одс’јече му главу.

Када до два кнеза погибоше

на ћуприји насред Колубаре:

кнез Алекса, Бирчанин Илија,

Аџи-Рувим насред Биограда,

једног дана, а једнога часа,

виш’ њих јарко помрчало сунце.

Мемед-ага конаку похити,

не би л’ још ког Срба застануо,

да још бира ђеког да пос’јече.

Ал’ кад Срби жалост опазише,

из чаршије намах побјегоше,
Мемед-аги ниједан не дође.
Кад то виђе Фочић Мемед-ага,
одмах позна да горе уради,
и одмах се бјеше покајао,
ал' се веће доцкан покајати;
већ повика дванаест делија,
и Узуна, свога кавеџију:
„Чујете ли, моји соколови!
Брзо добре коње посједните,
пак трчите у село Тополу,
не би л' Црног погубили Ђорђа:
ако ли нам сад утече Ђорђе,
нека знате, добра бити неће!“
Кад то чуше дванаест делија,
одмах добре коње посједоше,
и пред њима Узун кавеџија,
отидоше у село Тополу
у суботу уочи нећеље.
На освитак нећељи дођоше,
прије зоре и бијела дана,
и Ђорђине опколише дворе,
ударише с обадвије стране,
а са двије стране повикаше:

„Изиђ’ амо, Петровићу Ђорђе!“
Тко ће љута змаја преварити?
Тко ли њега спаваћива наћи?
Ђорђе се је јунак научио
прије зоре свагда уранити,
умити се и богу молити,
и попити по чашу ракије:
бјеше Ђорђе прије уранио
и отишô у доње подруме.
Када виђе око куће Турке,
он се њима јавити не ћеде.
Јави им се млада Ђорђиница:
„Да бог с вама, Турци, ноћас био!
Шта тражите овђе у то доба?
Ђорђе сада пред кућом бијаше,
ту сад бјеше, пак некуд отиде,
а ја не знам куд је отишао“.
А то Ђорђе и гледа и слуша.
Кад је Ђорђе избројио Турке,
чашу попи, а пушку потпраши,
узе доста праха и олова,
па изиђе својему обору
међу своји дванаест чобана;
а кад дође, чобане избуди,

и овако чобанима рече:

„Браћо моја, дванаест чобана,

устаните, обор отворите,

из обора ишћерајте свиње,

нека иду куда коме драго;

а ви, браћо, мене послушајте,

и шарене пушке потпрашите;

ако бог да те се оно стече

што сам данас радит наумио,

честите ћу вас све учинити,

оковати у сребро и злато,

а у свилу обућ и кадиву“.

Сви чобани једва дочекаше,

ишћераше свиње из обора,

пак шарене пушке потпрашише,

намах они за Ђорђем пођоше.

Оде Ђорђе право своме двору;

а кад Турке с чобанима виђе,

онда Ђорђе овако говори:

„Чујете ли, дванаест чобана!

Сваки јако глајте по Турчина,

ал’ немојте пушака метати

докле моја најприје не пукне;

ја ћу гледат Узуна Мемеда,

виђећете што ћ’ од њега бити“.

То изрече Петровићу Ђорђе,

земљи паде, пушци огањ даде,

пуче пушка, остат пуста неће;

ђе је гледô, Ђорђе погодио,

мртав паде Узун са кулаша.

Кад то виђе дванаест чобана,

намах пуче дванаест пушака,

мртви паде онђе шест Турака,

шесторица на коњма побјеже.

Намах Ђорђе викну по Тополи,

те сакупи још̂те више друштва;

све по трагу Турке пођераше,

до Сибнице села дођераше,

и ту Турци у хан побјегоше, —

ками мајци да остати могу!

Ту их Ђорђе опколи са друштвом,

па он викну у село Сибницу,

Сибничани сви му долећеше:

ту се саста стотина јунака;

намах Србљи хана запалише,

и тројица Турак’ изгорјеше,

а тројица пред њих истрчаше,

и Србини сва три погубише.

На све стране Ђорђе књиге посла,
у свих градских седамн'ест нахија,
на кметове, селске поглаваре
„Сваки свога убијте субашу,
жене, ђецу у збјегове кријте!“
Кад то чуле српске поглавице,
намах они послушаше Ђорђа:
сви скочише на ноге лагане,
припасаше свијетло оружје,
сваки свога убише субашу,
жене, ђецу у збјег одведоше.
Кад је Ђорђе Србље узбунио
и с Турцима веће завадио,
онда Ђорђе прође кроз нахије,
па попали турске карауле,
и обори турске тефериче,
и удари на турске паланке,
све паланке он турске попали,
женско, мушко, све под мач удари,
тешко Србље с Турцима завади.
Турци мисле да је раја шала,
ал' је раја градовима глава;
уста раја кô из земље трава!
У градове сађераше Турке;

трчи Ђорђе од града до града,
и грађане свагђе довикује:
„Чујете ли, ви Турци грађани!
На градов'ма отворајте врата,
измеђ' себе дајте зулумћаре,
ак' хоћете мирни да будете,
да градова цару не кваримо:
јер ако их ви дати нећете,
измеђ' себе Турке зулумћаре,
те градове раја начинила,
градила их по девет година,
кадра их је за дан оборити
и са царем кавгу заметнути;
а када се с царем завадимо,
да устане сви седам краљева
да нас мире, помирит нас неће;
бићемо се, море, до једнога!"
Тад грађани сузе прољеваху
и Ђорђији 'вако говораху:
„Бег-Ђорђије, од Србије главо,
даваћемо што год раја иште;
не кварите царевих градова,
ни са царем замећите кавге,
ми даћемо Турке зулумћаре".

Па грађани устадоше Турци,
на градов'ма отворише врата,
између' себе дају зулумћаре,
зулумћаре, изјелице Турке,
предају их у србињске руке.
Боже мили и Богородице!
Када Србљи докопаше Турке
зулумћаре у бијеле руке,
па их сташе Србљи разводити
преко поља без свијех хаљина,
без ћурака и без антерија,
без сарука, у малим капама,
без чизама и без јеменија,
голе, босе топузима туку:
„Море, баша, кам' пореза наша?"
У по поља Ђорђе сабљу вади,
зулумћарске одсијеца главе.
А кад Ђорђе исијече Турке,
исијече Турке зулумћаре,
онда Ђорђе у градове уђе.
Што би Турак' по градов'ма б'јелим,
што би Турак' за сјече, ис'јече;
за предаје што би, то предаде;
за крштења што би, то искрсти.

Кад је Ђорђе Србијом завладô,
и Србију крстом прекрстио,
и својијем крилом закрилио
од Видина пак до воде Дрине,
од Косова те до Биограда,
’вако Ђорђе Дрини говорио:
„Дрино водо, племенита међо
између’ Босне и између’ Србије!
Наскоро ће и то време доћи
када ћу ја и тебека прећи,
и честиту Босну полазити!“

84 БОЈ НА ЧОКЕШИНИ

Полећеше два врана гаврана
саврх Цера, изнад Чокешине,
крвавијех кљуна до очију
и крвавих ногу до кољена;
салећеше у богату Мачву,
те падоше насред Прњавора,
на бијеле Крсманове дворе,
баш Крсмана кнеза Вујичића.
Ту излази љуба Крсманова,
излазила, па је говорила:
„Ја два врана, два по богу брата,
јесте л' скоро са Цера планине?
Јесте л' вид'ли цркву Чокешину
и у цркви славна игумана,
игумана Аџи-Костантина?
Јесте л' вид'ли Ћурч'ју арамбашу,
који чува страже од Турака
с његовијех триста и три друга,

да не буде робља из Поцерја?

Јесте л' вид'ли мога господара,

а Крсмана кнеза Вујичића?

Јесте л' вид'ли Ваљевца Јакова,

та Јакова, српског комендата?

Је ли дошô Ваљевац Јакове?

Је ли дошô и довео војску?

Је л' колико војске у Јакова?

Отишô је Крсман пред Јакова,

да дочека војску Јаковљеву,

под Јаковом коња да привати.

Ђе је Крсман? вода г' однијела!

Што с' не нађе код својега двора?

Турска ћу се назвати робиња

за живота њему и за здравља.

Мене Турци јесу додијали

свако вече двору долазећи,

свако вече и свако ми јутро;

не могу им ватре надавати,

ја како ћу љеба нам'јесити,

како ли ћу воде нанијети?

Сви питају куд је Крсман ошô,

а ја, јадна, казати не смијем.

Јуче су се пушке испуцале,

сву је Мачву тама попанула:
није тама ода зла времена,
ни година што родити неће,
већ је тама од прâ пушчанога“.
Ал’ бесједе двије тице вране:
„О госпођо, Крсманова љубо,
ради бисмо добре казат гласе,
не можемо, већ каконо јесте.
Ми смо јутрос са Цера планине,
а јуче смо ваздан почивали
на бијелој цркви Чокешини.
Виђели смо Аџи-Костантина,
Костантина, славна игумана,
ђе Србиње јунак причешћује
без канона и без испов’једи,
јер Србиње на бој опремаше;
заклиње их крстом и законом
да брат брата у боју не изда.
И вид’ли смо Ћурч’ју арамбашу
с његовијех триста и три друга,
који чува страже од Турака,
да не буде робља од Поцерја.
И вид’ли смо Ваљевца Јакова, —
у Јакова није млого војске,

нема више од триста Србова,
и четири с њиме арамбаше:
до два брата, два Недића млада:
Димитрије и с њим Глигорије;
треће бјеше Дамњан Кутишанац,
а четврто Дамњановић Панто.
Сва четири јесу једнолика:
једног раста, а једног погледа;
једне ћуди, а једне помисли.
На њима је рухо једнолико:
чиста свила до земље спушћена,
а кадифа у краћем скројена,
све оружје у злато облито,
у рукама пушке једнолике —
једног арча, од дванаест драма;
на глави им капе кадифлије,
златне ките бију по појасу.
Једној мајци, сви ти су једнаци!
Када дође Ваљевац Јакове,
када дође и доведе војску,
под Јаковом Крсман коња прими,
добра коња, крилата ђогата.
Како дође Ваљевац Јакове,
како дође и доведе војску,

те се Јаков саста са Ћурчијом,
у образ се они пољубише,
ал' за здравље питат се не ћеше;
веће одмах кавгу заметнуше.
'Вако рече Ћурч'ја арамбаша:
„Та Јакове, српски комендате,
ћеш, болан, више довест војске?
Ако л' нећеш више довест војске,
ја се први с Турци бити нећу:
јер ја нисам дрво врбовина,
кад пос'јеку, да с' омладит могу,
па да будем врба кô и била,
већ Ћурчија, горски арамбаша, —
кад пос'јеку, омладит се нећу!
Ја сам јунак душу огр'јешио
и уз часне посте омрсио, —
у Љешници три ноћи ноћио,
и три дана по њојзи одио,
док сам турску уводио војску,
с Турцима сам мрсно вечерао,
вечерао мрсно и ручао,
с Турцима сам ишô у џамију,
турски клањам, српски бога молим;
у Турака млого има војске:

седам хиљад' и триста Турака,
и пред војском до два серашћера:
Дервиш-ага из града Зворника,
Ножин-ага од села Маоче;
па сам чуо што говоре Турци:
Турци веле да Поцерје робе,
да запале цркву Чокешину,
да погубе Аџи-Костантина".
Ал' беседи Ваљевац Јакове:
„Ти Ћурчија, један пржибабо,
ни стари ти четовали нису,
већ чували краве по Сријему.
Ласно ти је, море, бабе пржит
у поноћи, кад нико не види,
ал' је мучно мејдан дијелити
у по подне св'јету на видику:
нећу, море, више купит друштва,
с ово брата дочекаћу Турке!"
Истом они у ријечи бише,
кренуше се Турци из Лешнице:
бубњи бију, а свирале свире,
сва се земља испод Цера тресе,
право Турци иду Чокешини.
Кад то виђе Ћурч'ја арамбаша,

он докопа пушку по средини,
обазре се, рече три ријечи:
„Моја браћо, до триста другова,
ко ће са мном, нека иде за мном:
ја се први с Турци бити нећу!“
Што бијаше огња пламенита —
са Ћурчијом оде у планину.
Кнез Мијајло Ружичић пошао
из лијепа села Метковића,
и он води три хиљаде војске;
кад Мијајло опази Ћурчију,
ђе Ћурчија струже уз планину,
препаде се Ружичић Мијајло,
намах своју распустио војску:
„Моја браћо и моја дружино,
кад Ћурчија бјежи у планину,
нема данас боја са Турцима!
Ви бјежите сваки своме двору,
да се сваки код свог двора нађе“.
Ту Мијајло распустио војску.
Чича Јаков остаде пред црквом
су својијех три стотине друга,
су четири своје арамбаше;
а игуман Аџи-Костантине

није требе да с’ у боју деси:
Костантин се игуман уклони.
А чича се Јаков препаднуо,
посједнуо крилата ђогата,
голу сабљу држи у рукама,
па дружини ’вако говораше:
„Браћо моја, три стотине друга,
да црквену затворим’ авлију,
да бусије себе поградимо,
па да овђе дочекамо Турке“.
Ал’ бесједе два брата Недића:
„Чича Јашо, што си полуђео!
Ми нијесмо једне женске главе —
под затвором женски да помремо,
па да цркву крви обојимо,
да костима цркву потрусимо,
већ хајдуци, убојни јунаци,
што замећу по крајини кавгу
између’ цара и између’ краљева;
да идемо да сретемо Турке,
да се далек’ с њима побијемо,
ђе је свему св’јету на видику!“
То рекоше, па се послушаше,
сви шарене пушке потпрашише,

па Недићи напријед пођоше,
а за њима Дамњан Кутишанац,
за Дамњаном Дамњановић Панто,
а за Пантом дружина остала.
Чича Јаков на ђогату јаше,
голу сабљу у рукама носи,
иде вијет: побит како ће се.
Надалеко сусретоше Турке,
повисоко од бијеле цркве,
виш' Врањевца, дубока потока,
на високу брду голетноме,
ђе Љешници јесте на погледу.
Слушај, госпо, ко заврже кавгу:
два Недића бусије не траже,
већ падоше оба на колена,
а обадва пушке оборише, —
обје пукле, остаће им пусте.
Бого мили, чуда големога!
Ђе два брата, два Недића млада,
погодише у турској ордији
до два брата, два Турчина млада,
оба брата изврх Вуковија,
оба брата, оба барјактара;
оба па'ше, ногом не макоше,

барјаци им пусти остадоше.

Земљи паде Дамњан Кутишанац,

земљи паде, пушци огањ даде,

и он уби у турској ордији

из Зворника Асан-барјактара;

Асан паде, барјак му остаде.

Земљи паде Дамњановић Панто,

земљи паде, пушци огањ даде,

Пантелија уби у ордији

из Брчкога Глибан-барјактара;

и он паде, ни ногом не маче.

Намах пуче од триста Србова,

намах пуче триста џевердана,

мртвих паде за триста Турака;

од Турака седам хиљад' пуче,

магла паде од неба до земље,

нит' се види неба ни облака

од онога праха пушчанога.

Боже мили, срца слободнога

у два брата, два Недића млада!

Ђе с Турцима заврголе кавгу,

триста Срба са седам хиљада:

два Србина уд'риш' на педесет,

четворица на стотину Турак',

осморица на двјеста Турака.
Бој чинише пуно и за млого,
ја у дану пуно седам сата;
све разбише Турке на буљуке.
Сташе Турци натраг узмицати,
рањенике Јањи проносити;
ев' Турцима индат придолази,
Недићима нико ниоткуда!
Ђе је срећа, ту је и несрећа:
кад се седам навршило сата,
ев' Недићи рана допадоше, —
пребише им Турци обојици
из пушака ноге до кољена;
обја сјела један до другога,
они вичу, рекô б' вино пију,
око себе Србадију рабре,
пушке пуне, на Турке бацају.
Ђе је срећа, ту је и несрећа:
у Недића нестаде џебане,
а не могу на ноге устати
да потраже по друштву вишека,
већ изгласа сташе дозивати:
„О дружино, браћо Србадијо,
није ли се у ког догодило

ја вишека, да нама докучи?

Празне су нам пушке у рукама,

још видимо према себе Турке:

у кога се вишек' догодило,

за вишек му ево по жут дукат;

ако му се и то мало чили,

за вишек му ево десет дукат!“

Доста злата, ал' џебане нема.

Стаде викат један до другога,

ни у једног није се десило;

а то турски шпијуни зачуше,

отрчаше, Турцима казаше

да ј' у Срба нестало џебане.

Кад то чуше до два серашћера:

Ножин-ага и с њим Дервиш-ага,

од појаса сабље повадише,

из далека Турке повратише,

и на силу Турке нађераше:

„Јала, кардаш, јуриш на душмана!

У душмана нестало џебане“.

Кад ли, болан, Турци јалакнуше,

на Србиње јуриш учинише!

Ту се Србљи покорити неће,

већ се бране и празним пушкама;

изломише пушке наседморо,
ев' тукући око себе Турке.
А кад танке пушке изломише,
сваки Србин вата по Турчина;
како који докопа Турчина,
сваки паде по Турчину своме:
сваки Србин мори по Турчина,
а Србина по двадест Турака!
Погибоше два Недића млада,
и погибе Дамњановић Панто, —
погуби га Дервиш од Зворника:
Дервиш-ага Панту долећео,
удари га сабљом изненада,
уједном му одсијече главу;
Пантелија оста на ногама,
глава паде у траву пред тело,
мртва глава са земље говори:
„Ти си, дедо, пушка те убила!
Јер ме тако из преваре тучеш?"
Сви се Турци онда зачудише
та што рече мртва српска глава.
Ту погибе за триста Србиња,
а Турака Јањи донесоше
пет стотина, онђе укопаше;

вергијаша ни носили нису.
И данаске стоји коштурница
од Србаља и још од Турака
виш' Врањевца, дубока потока,
на високу брду голетноме;
та знаће се њино разбојиште
док је Цера и Видојевице
и на небу сунца и мјесеца,
ђе Недићи јесу погинули
у суботу на Светог Лазара
пред Ристово пред Цвјетоносије.
Чича Јаков на ђоги утече
стрампутице путем пријекијем;
а Ћурчији 'вако говораше:
„Ej Ћурчија, да те бог убије!
Јер ме данас издаде Турцима?
Ако бог да и срећа од бога,
ти се нећеш наносити главе,
наносити за ту пријевару".
И што рече Јаков, не порече.

85 КНЕЗ ИВАН КНЕЖЕВИЋ

Војску купи Кулин капетане,

крајишнике Турке невјернике,

који драгог бога не познају,

не имају ни вјере ни душе;

војску води на богату Мачву,

куд гођ пређе — свуда Србљу прети:

„Ако бог да те с'одовуд вратим,

хоћу, море, Србље разредити,

ви Кулина хоћете познати!“

Ришћанске га мајке проклињаху:

„Тамо ошô, Кулин-капетане,

тамо ôшо, амо не дошао!“

Кулин прође сву Босну поносну,

Семберију земљу па до Дрине,

Дрину пређе, украј Мачве стаде,

поред Дрине улогори војску,

па Србију зове на предају;

од Србије нико дођ му неће,

већ Кулина у дубину маме, —
више Кулин путоват не смије.
Иван кнеже, Семберији глава,
он Кулину често одлажаше,
под чадоре принос донашаше,
не би л' њему Србљи мирни били;
и тешко се кнеже додворио,
за свашто се умолит могаше.
Мудар бјеше Кулин капетане,
виђе Кулин да је кнеже мудар,
па се Кулин с кнезом побратио:
„Побратиме, оборкнеже Иво,
ев' ти јеси Семберији глава,
а ја јесам над крајином турском;
одсад, кнеже, да се побратимо".
То рекоше, па се побратише.
Иде Иво двору Поповима,
па кметове семберске дозива:
„Не бојте се ропства од Кулина!"
Оде Иван по својој нахији
турској војсци таин да саставља.
А Кулин је Иву преварио, —
једно јутро курва поранио,
по Васкрсу, пред Светога Ђурђа,

с војском оде уз ту воду Дрину;
каде дође Јадру, води ладној,
у Добрићу селу освануо,
Добрићане Србље дозиваше:
„Од'те, море, коње приватајте!
Праву рају нигда робит нећу,
а с хајдуци како начинимо".
Сви у скупу Добрићани дошли;
онда Кулин викну на војнике,
Турци бритке сабље повадише,
добрићанске кмете исјекоше:
седамдесет и четири главе,
што србињске исјекоше Турци;
па Илију кнеза уватише,
и Вилипа, попа добрићкога,
бијеле им повезаше руке;
а сав Добрић село поробише,
поробише, ватром попалише,
заробише триста робињица, —
плијен гоне, а робиње воде.
Савезана и попа и кнеза
кад ордији Турци дођераше,
обадва их на коле набише
и ружном их смрти поморише,

под чадор'ма робље под'јелише.
Ето кнеже из нахије иде,
таин вуче у турску ордију
су својијех дванаест кметове.
Кад се кнеже Турцима прикучи,
испод руке гледну по ордији,
ал' се турска војска ишарала:
ђе је чадор, ту је и робиња.
Виђе кнеже да је дошло робље;
колико је срца милостива,
трипут пада, па он обумира
гледајући јада ев' од робља,
низ образе грозне сузе лије:
„Нуто, браћо, јада од Србије!
Неђе Турци јесу преварили,
те ришћанску славу погазили".
А кад Иван међу Турке уђе,
утр сузе, па се силом смије,
турски Турцим' бога називаше:
„Добро ти сте, Турци, уранили,
и добар сте ловак уловили!"
„Јесмо, кнеже, не може се љепше".
Каде дође Кулинову кнеже,
Кулинову свилену чадору,

па му пође руци и папучи,
па му турски бога називаше;
а Кулин му бога приваташе;
па се Кулин с мјеста помицаше,
до себе му мјесто начињаше,
па му пружа каву са шећером;
ал' се Иван за невољу смије,
и Кулину 'вако говораше:
„Та Кулине, драги побратиме,
ни ћу сиђет, ни ћу каве пити,
кад си мене тако преварио,
и без мене ловак уловио;
хоћеш мене учините исе?
Ја без тебе што сам уловио,
све ћу, побро, тебе поклонити".
Ал' бесједи Кулин капетане:
„Побратиме, оборкнеже Иво,
биће тебе исе кô и мене;
на поклоп ти тридесет робиња".
Кад то чуо Кнежевић Иване,
пред Кулином у земљу пољуби:
„Вала тебе, Кулин-капетане,
а на робљу и на дару твоме!"
Кад виђеше робиње остале

та да Иван може помоћ робљу,
све из једног грла процвилеше,
и до бога тешко протужише,
па кроз Турке јуриш учинише,
Ивану се за скут уватише:
„О Иване, и отац и мајко,
избављај нас како годи знадеш,
не пусти нас ти у турске руке!“
Која брати, а која очими.
Иван пође, а робље му не да;
Иван срцу одољет не може,
сузе рони, а робиње тјеши:
„Не бојте се, драге сестре моје,
ја ћу молит Србље око себе,
не би ли вас како избавили“.
Оде Иван говорит Кулину:
„О Кулине, драги побратиме,
што ћу ти се нешто замолити,
хоћеш ли ме, побро, послушати?
Продај мене свеколико робље,
ишти пусто небројено благо“.
Ал’ бесједи Кулин капетане:
„А мој побро, оборкнеже Иво,
ти не можеш купит тога робља:

ја ћу искат што ти дат не можеш;

ти ћеш с робља изгубити главу“.

Ал’ бесједи Кнежевић Иване:

„А мој побро, Кулин-капетане,

ишти благо све жежено злато,

ишти блага колико ти драго,

ти не жали ни мене ни робља“.

Узе Кулин цијенити робље:

„Даћеш, Иво, пет товара блага!“

Иван пред њим у земљицу љуби:

„Побратиме, Кулин-капетане,

ево тебе три товара блага,

даћеш мене свеколико робље“.

То рекоше, па се погодише.

Узе Кулин бесједит Ивану:

„Хоћеш, побро, сад водити робље?

Кад ћеш мене донијети благо?“

Вели њему Кнежевић Иване:

„Хоћу, побро, сад водити робље,

благо ћу ти донијет послије“.

Бесједи му Кулин капетане:

„Имаш, побро, тврде јамце за се?“

Ал’ бесједи Кнежевић Иване:

„Ја увијек по три јамца држим:

једног јамца — бога великога,
другог јамца — моју тврду вјеру,
трећег јамца — преварит те нећу;
ако ли ми тима не вјерујеш,
ја имадем и друга четири,
сва четири господе Турчина:
Дервиш-агу из града Зворника,
мул' Амета више Бијељине,
и турскога млада књижевника —
из џамије млада мујезина,
четвртога: агу Омер-агу".
Сва четири ту се догодише,
за Ивана тако с' ујамчише:
седмог дана да донесе благо.
Онда Иван покупио лађе,
па он стаде превозити робље,
Турцима се не да превозити.
Каде Иван све превезе робље,
узја Иван дору помамнога,
па он оде свом бијелом двору,
и за њиме триста робињица.
Када робље свом двору доведе,
испред двора посадио робље,
три товара љеба изломио

и све јесте робљу разгодио;
па изнесе вина и ракије,
нарани их љебом бијелијем,
а напоји вином и ракијом.
Кад је Иван робље напојио,
онда Иван коња посједнуо,
па поведе све триста робиња,
одведе их шеру Бијељини.
Кад доведе Бијељини робље,
на конаке робље наредио,
па им даје ручак и вечеру;
слуге Иван посла на све стране
по свој својој земљи Семберији,
а на село свако поручује:
„Од свакога двора бијелога
нека овђе дође старјешина;
која жена јесте удовица,
у својему двору старјешина,
нек и она Бијељини дође;
и која је жена нероткиња,
нек и она дође Бијељини!“
Кад то чула земља Семберија,
сва Ивану по ријечи дође;
кад се свијет слеж’ у Бијељину,

онда Иван по народу пође,
низ образе грозне сузе лије,
а оваке ријечи говори:
„Ко не има од срца порода,
ев' сад може срце отворити,
купит сина или милу ћерцу,
своју душу врћи у чистоту:
нерођено ј' боље нег' рођено;
а ко има од срца порода,
Тај нек купи данас још једнога,
једног сина или милу ћерцу,
зарад бога и заради душе;
који братац миле сеје нема,
сад је може за благо купити,
својој души мјесто уватити.
Откупљујте, моја браћо драга!
Избављајте те србињске душе
а од турске, од нечисте руке!“
Кад то чуше Сембери Србињи,
одмах сташе куповати робље,
а Иван им стаде продавати.
Неће Иван да цијени робља,
не би л' прије саставио благо;
прода Иван триста робињица

и састави два товара блага,
а трећега саставит не може:
трећи товар узајмио блага
од Омера и од мул' Амета.
А кад Иван саставио благо,
носи благо Кулин-капетану.
Кад је Кулин опазио благо,
то Кулину врло мило било,
па Ивану кнезу говорио:
„Вала тебе, Иво оборкнеже!
Таквог кнеза до Стамбола нема!"
Опет Иван Србље сакупио
пред бродачку пред бијелу цркву,
па је Иван Србљем говорио:
„Чујете ли, Србљи, браћо драга!
Оно робље што сте куповали,
немојте га глади поморити,
већ све оно робље распустите,
нека иде куд је коме драго;
то је, браћо, мала задужбина
откупити робље од Турака,
па држати да код нас робује, —
већ нек иде куд је коме драго".
Кад то чули Србљи свиколици,

онда они распустише робље;

оде робље куд је коме драго.

Благо Ива и Ивиној души!

И то Иви нико не припозна,

ни Ивану когоди зафали,

а камоли да Ивану плати!

Иван неће ни од кога плате,

Ивану ће Ристос господ платит

када Иван буде на истини.

86 БОЈ НА МИШАРУ

Полећела два врана гаврана

са Мишара, поља широкога,

а од Шапца, града бијелога,

крвавијех кљуна до очију

и крвавих ногу до кољена.

Прелећеше сву богату Мачву,

валовиту Дрину пребродише,

и честиту Босну прејездише,

те падоше на крајину љуту,

баш у Вакуп, проклету паланку,

а на кулу Кулин-капетана;

како па'ше, оба загракташе.

Ту излази када Кулинова,

излазила, те је говорила:

„Ја два врана, два по богу брата,

јесте л' скоро од доње крајине,

од Мишара, поља широкога,

а од Шапца, града бијелога?

Јесте л’ вид’ли млогу турску војску
око Шапца, града бијелога,
и у војсци турске поглавице?
Јесте л’ вид’ли мога господара,
господара Кулин-капетана,
кој’ је глава над сто хиљад’ војске,
и који се цару затекао
да ћ’ Србију земљу умирити
и од раје покупит хараче,
да ће Црног Ђорђа уватити
и жива га цару опремити,
и да ћ’ исјеч’ српске поглавице,
кој’ су кавгу најпре заметнули?
Је ли Ђорђа цару оправио?
Је л’ Јакова на колац набио?
Је ли Луку жива огулио?
Је л’ Цинцара на ватри испекô?
Је л’ Чупића сабљом посјекао?
Је л’ Милоша с коњма истргао?
Је л’ Србију земљу умирио?
Иде ли ми Кулин капетане?
Води л’ војску од Босне поносне?
Иде ли ми, хоће л’ скоро доћи?
Не гони ли мачванскијех крава?

Не води ли српскијех робиња,
које би ме вјерно послужиле?
Каж'те мене кад ће Кулин доћи?
Кад ће доћи, да се њему надам?"
Ал' бесједе двије тице вране:
„Ој госпођо, Кулинова љубо,
ради бисмо добре казат гласе,
не можемо, већ каконо јесте.
Ми смо скоро од доње крајине,
а од Шапца, града бијелога,
са Мишара, поља широкога.
Виђели смо млогу турску војску
око Шапца, града бијелога,
и у војсци турске поглавице,
и вид'ли смо твога господара,
господара Кулин-капетана,
и видл'и смо Црнога Ђорђија
у Мишару, пољу широкоме.
У Ђорђија петн'ест хиљад' Срба,
а у твога Кулин-капетана,
у њег бјеше сто хиљад' Турака.
Ту смо били, очима гледали,
кад се двије ударише војске
у Мишару, пољу широкоме,

једно српска, а друго је турска;

пред турском је Кулин капетане,

а пред српском Петровићу Ђорђе.

Српска војска турску надвладала.

Погибе ти Кулин капетане,

погуби га Петровићу Ђорђе.

С њим погибе тридест хиљад' Турак';

изгибоше турске поглавице,

по избору бољи од бољега

од честите Босне камените.

Нити иде Кулин капетане,

нити иде, нити ће ти доћи,

нит' се надај, нити га погледај,

рани сина, пак шаљи на војску:

Србија се умирит не може!“

БЕЛЕШКЕ

О ЗНАЧАЈУ НАРОДНЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Велики значај усменог народног стваралаштва најбоље потврђује чињеница да је оно непрестано и у великој мери утицало на писану књижевност. Антички писци никли су из фолклора. Хуманисти препорода нашли су у њему, снажнији него у антици, „израз идеја праведности, једнакости, слободе од сваког присиљавања и од свих предрасуда, израз изворног оптимизма и признања законитости човекових нагона“. Знаменити борци против псеудокласичног и дворског песништва, против псеудолитературе уопште, и романтичари и реалисти, ослањали су се често и много на народну књижевност. Њом су се инспирисали, узимали грађу из ње и учили се на њој тако велики писци као што су Есхил, Софокле, Еурипид, Вергилије, Бокачо, Рабле, Сер вантес, Чосер, Шекспир, Шели, Гете, Балзак, Пушкин, Толстој.

Нашом народном књижевношћу одушевљавали су се и давали јој високо м

есто у светској литератури такви писци као што су Јаков Грим, Хердер, Гете, Мериме, Мицкјевич, Пушкин.

Наше народно стваралаштво извршило је огроман утицај на нашу писану књижевност. Радичевић, Његош, Мажуранић, Враз, Љубиша, Змај, Јакшић, Глишић, Матавуљ, Домановић, Шантић, Назор заснивали су — великим делом — своје стварање на неисцрпним богатствима нашег фолклора.

Размишљање о српскохрватској усменој и писаној књижевности наводи на два општа закључка. Први је да њихов дуготрајан и занимљив однос богатством својих облика пружа испитивачима многе могућности за разна нова открића — више него сличан однос у књижевностима старог Истока и чак старе Грчке и много више него у новим европским књижевностима. Иако се у старим књижевностима, а нарочито у грчкој, може пратити процес настајања и затим обнављања писане књижевности из усмене (не само лирске с њеним различним облицима него и епске и драмске поезије), иако чак и у новим европским књижевностима (италијанској и другима) разни усмени облици постају писали (као страмбото, мадригал, станца, виланел), иако и највећи писци нових европских књижевности (Данте, Сервантес, Шекспир, Гете, Толстој) не могу без помоћи усмене књижевности, иако се к њој једним делом окрећу и модерни правци, све то за свестраније проучавање односа усмених и писаних облика није довољно без српскохрватске књижевности, у којој је сачувано обиље аутентичних усмених облика из разних времена и великих лепота, у којој у току векова активно

живе једни поред других усмени и писани облици, у којој многе генерације писаца налазе инспирацију, грађу и чак песничку вештину код усменог ствараоца — у различитој мери и на различите начине, према снази образовања и дара. Други закључак је да је српскохрватска писана књижевност веома дуго била у сенци усмене књижевности и да је због тога највећим делом својим заостајала не само за високим остварењима европских писаца него и за највишим остварењима саме усмене књижевности.

О ИЗУЧАВАЊУ НАРОДНЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Изучавање народне књижевности уопште и епске поезије посебно — започето почетком XIX века, у епохи романтизма — узимало је различите правце, које Соколов приказује на следећи начин.

У првој половини XIX века владала је такозвана митолошка школа. Њени представници сматрали су народну књижевност као наслеђе од једног праиндоевропског претка. Настојећи да открију најстарије црте, они су — поредећи књижевности разних народа — главну пажњу обраћали на митове, религиозне представе. Појава, правац и погрешке митолошке школе одређени су општим стањем друштва и науке у поменутом периоду, а посебно непознавањем књижевности многих народа, нарочито оних ван Европе.

У другој половини XIX века — упоредо са продирањем европског капитала у ваневропске земље и са појачаним освајањем колонија — дошло се до низа чињеница које су биле у оштрој супротности са објашњавањем сличности сижеа пореклом разних народа од једног заједничког претка. Тада је изгледало много вероватније да сличност сижеа „није изазвана сродством разних народа, него међусобним културно-историјским везама“, тј. позајмљивањем. Тако је настала такозвана компаративна теорија (или: теорија позајмљивања, миграциона теорија, теорија путујућих сижеа, теорија лутајућих сижеа, — како се она различито назива). И представници ове теорије сматрали су стару Индију као главни извор из кога су европски народи црпли материјал за своје књижевности. Држећи се само опште сличности сижеа, тражећи суштину дела само у схеми сижеа, а не „у уметничком производу укупно узетом, са свим особеностима његове идеологије н уметничке форме“, они су свуда и у свему видели само позајмице.

Крајем XIX и почетком XX века, кад је већ био скупљен огроман фолклорни материјал који је показивао велике сличности и истоветности не само у књижевностима сродних и суседних народа него и у књижевностима народа „јако удаљених н историјски и географски“, теорија позајмљивања није више могла да се одржи. Њу је заменила антрополошка теорија или теорија самониклости, по којој „сви народи — углавном — иду истим путевима развитка и стварају књижевност по истим законима психологије“, те је — према томе — могућ и природан самостални настанак сличних или истих сижеа „код најразноврснијих и најудаљенијих народа“.

Касније, антрополошка теорија модификовала се у психолошку теорију, која придаје велики значај сну и халуцинацији.

Крајем XIX века појавила се и такозвана историјска школа. Њен задатак је био да установи конкретне везе фолклора са историјом дотичног народа, „поетизацију историјског факта и историзацију поетског сижеа“, идући од савремености ка старини, уклањајући касније слојеве и васпостављајући првобитни вид књижевног производа. Позитивна страна историјске школе је у томе што је она оштро иступила „против једностране примене теорије позајмљивања“ и што је везала „фолклор са историјом народа“. Али при томе везивању она је погрешно тумачила историјски процес. На основу тога недостатка развила се касније вулгарно-социолошка интерпретација историје фолклора, која је довела до апсурдног закључка да је јуначка Поезија творевина „не народа, не радних маса, него господске класе у епохи феудализма“.

О ИНТЕРНАЦИОНАЛНИМ МОТИВИМА

Неким нашим јуначким песмама нађене су паралеле у другим књижевностима: *Женидби Душановој* у шестом, седмом и осмом певању *Нибелуншке песме,* где се говори о Гунтеровој женидби Брунхилдом (в. Маретић, Наша народна епика, Загреб, 1909, стр. 207), *Женидби краља Вукашина* у роману *Бово од Антоне* (ibid., стр. 202), *Зидању Скадра* у причању Грка, Албанаца, Румуна и др. (ibid., стр. 214), *Бановићу Страхињи* у рускоj песми о Ивану Годиновићу (ibid., стр. 204), *Марку Краљевићу и Алил-аги* у германскоj легенди о Тидреку („у том делу XIII века има један епизод где се такође витези кладе у живот да ће се надиграти у бацању копља н камена"), *Марку Краљевићу и Мини од Костура* у старонемачкоj песми о Волфдитриху и у јужнофранцуским, талијанским н шпанским народним песмама (ibid., стр. 205), *Иву Сенковићу и аги од Рибника* у рускоj песми о Данилу и његову сину Михаилу (ibid., стр. 200), *Ропству Јанковића Стојана* у рускоj песми о Добрињи (ibid., стр. 232), *Љуби хајдук-Вукосава* у руским песмама о Ставру Годиновићу (ibid., стр. 235), *Предрагу и Ненаду* у новогрчким песмама (ibid., стр. 200).

Али интернационални карактер мотива у овој или оној песми никако не значи да је она морала бити и испевана према неком страном узору.

Прво, сличност или истоветност мотива у две или више књижевности може бити сасвим случајна. Запањујућа је сличност, на пример, наше песме *Женидба Стојана Јанковића* (Вук, III, 21); Красић, 9) са германском песмом О Валтарију (Валтеру) из X века, на латинском језику. То је сличност — каже Маретић — „не само у цјелини већ и у појединостима: 1) Валтер и Хилдегунда бјеже с двора Атилина употребивши згоду кад Атила и његови Хуни спавају пијани, а Златија дјевојка у Красића ослобађа Стојана и бјежи с њиме у час кад њезин отац иза многога пића тврдо заспи; 2) брат Хајкунин (у Вука) иде у потјеру са својим друговима за бјегунцима, а у германскоj пјесми гоне и стижу Валтера и Хилдегунду Гунтер и Хаген с другијем јунацима; 3) Валтер заспи прије него га стигне потјера метнувши главу на кољена Хилдегунди, а управо тако спава у исти час и Стојан; 4) и Валтер н Стојан, прије него што ће се побити с потјером, отправљају с бојишта своје вјеренице; 5) у бoју остају побједници Валтер и Стојан; 6) послије боја Валтер и Стојан иду својим кућама, вјенчају се вјереницама н сретно живе; 7) карактери Хилдегунде н Хајкуне (или Златије у Красића) посве су слични". Али и упркос тој сличности наша песма о женидби Стојана Јанковића — као што је познато — потпуно је прожета народним духом и у свему одговара нашим историјско-друштвеним условима.

Друго, ако је и позајмљен, мотив се могао дуго чувати у предању и отуда ући у песму тек у једном позном моменту. У песми *Марко Краљевић и Муса Кесеџија,* на пример (која је могла настати тек онда кад је било врло далеко време Марковог и Мусиног живота, тј. XIV и XV век), има веома старих и, можда, туђих, са стране позајмљених елемената. Један од тих елемената је Марково тамновање и избављање из тамнице, други су три Мусина срца, а трећи — султанов страх од мртве главе.

У рускословенској књижевности налази се и прича о премудром Акиру. Маретић овако приказује садржину те приче и њену везу са нашом песмом о Марку и Муси:

„На двору асирскога цара Синагрипа живи мудри Акир, који нема са својом женом Теодулијом порода и зато посињује свога синовца Надана. Кад овај Надан одрасте и ступи у царску службу, обиједи Акира пред царем, а цар заповиједи да се Акир погуби. Али онај коме је то наложено смилује се Акиру и мјесто њега погуби некаквога њему сличног роба, а Акира држи у тамници три године. Међутијем се рашири глас о смрти Акировој, те два цара, мисирски и персијски, ударе на Синагрипово царство. Сада Синагрип љуто жали за Акиром. Кад то види онај који је имао Акира да погуби, он приступи к цару и рече му да је Акир у животу. Онда цар оде у тамницу и, нашавши Акира жива, пун радости пита га би ли он могао својом мудрости одољети душманима. Акир вели да би, али се прије мора опоравити од невоље претрпљене у тамници. Опоравља се шест мјесеци и онда оде к мисирскоме цару па погоди све тешке његове загонетке и тако ослободи Синагрипа и његово царство, а послије Синагрипове смрти зацари се на његово место Акир. — И у нашој старој књижевности налази се прича о премудром Акиру... у једном глаголском рукопису из г. 1468. и у једном ћириловском из г. 1520.

Да наведени мотив о затвореном Марку у пјесми Вуковој II, 67 стоји у вези са старим књижевним причањем о премудром Акиру, то врло лијепо доказује готово потпуна истоветност овијех мјеста: у Вука пита хоџа Ћуприлић султана кад га види у невољи поради Мусе: „Шта би дао ономе јунаку који би ти жива казô Марка?“ а у поменутом ћириловском рукопису из г. 1520. онај човјек који је имао погубити Акира пита цара Синагрипа: „Царе, шта би ти тому човјеку дао тко би ти жива Акира сповидио?“ (У Вуковој пјесми одговара султан да би му да везирство над Босном а у ћириловском рукопису Синагрип одговара да би му све дао што би год тражио.) Вриједно је додати и ово: кад Марко изиђе из тамнице пред султана, „коса му је до земљице црне, полу стере, полом се покрива, нокти су му — орати би могô“; а у ономе ћир. рукопису каже се за Акира кад је изишао пред цара: „обрве му бјеху обрасле како у дивјаку, а нокти бјеху како у дивјака орла, тијело му се бијеше с прстију (тј. с прашином) помијешало“. У једном и у другом опису нема, истина, много заједнице, али је важно то што се и једним н другим хоће да истакне како је Марко или Акир од дугога и тешког тамновања готово изгубио људски облик.

Књижевно причање о премудром Акиру у старој нашој и руској књижевности потекло је преко каквога грчког (византијског) пријевода из арапскога зборника *1001 ноћ,* гдје се налази прича о мудром Хејкару, која оној руској и нашој потпуно одговара.“

Мусина три срца, свакако, — каже Маретић — значе три живота, „само су пјевачи заборавили прави смисао тијех трију срца, тј. ако тко има три живота, онда није доста

једнођ му смрт задати него то треба трипут чинити, како то видимо у гдјекојим народним приповијеткама које казују како је тко имао три (или четири) живота, па му нитко ништа није могао, макар га и двапут (или трипут) убио, јер му још иза тога остаје један живот... Ова овако схваћена и изведена мисао налази се у VIII пјевању Виргилијеве *Енејиде,* ст. 560 и д., гдје краљ Евандар прича како је некад у младости убио краља Ерула, којега је морао трипут убијати, јер је имао три душе (тј. три живота):

којему (страшно је рећи) Фероније мати је дала
три, кад роди га, душе и трипут оружјем да маше;
трипут га требало убит, ал' десница ова му тада
душе је узела све и оружје скинула троје".

А поводом тога што је султан, угледавши Мусину главу, скочио од страха, Маретић каже: „Може се мислити да је ова црта неким особитим путем дошла да нашијех пјевача из старогрчких причања о јунаку Персеју, који је са собом носио главу грдосије Медусе, коју је прије убио, па коме би год показао ту ужасну главу, онај би се од страха окаменио, као нпр. краљ Атлас".

Очевидно, ова три елемента — ако су позајмљена — ушла су у различита времена у нашу традицију и отуда су касније унесена у песму.

О ПЕВАЧИМА

О певачима пре Вукова времена мало се зна. Најранији (неодређен) помен о њима налазимо код византијског историчара Теофилакта Симокате (из прве половине VII века), који је записао да су тадашњи балкански Словени радо певали песме (не каже какве) уз један музички инструменат (цитру). Исто тако је неодређено и сведочанство српског биографа Теодосија (из XIII века). Тек на почетку XV века, 1415, помиње се српски гуслар на двору пољског краља Владислава, а мало касније пољски песник Мјасковски (1549—1622) даје и опис српског гуслара: накривио је главу, превлачи гудало и пева стару песму како су „били Турке Пољаци и храбри Хрвати“. — у XVI веку има више помена о певању, али вести о самим певачима врло су штуре. Словенац Бенедикт Курипешић, описујући свој пут из Беча у Цариград (1531, у *Itinerarium),* каже да се у Босни и Хрватској много пева о Радосаву Павловићу, Малкошићу и Обилићу. „Један извештај града Сплита сенату млетачкоме 1547. године спомиње да је неки слепи војник певао песму о Марку Краљевићу, а цео га народ пратио, јер су је сви знали. Мађарски летописац Себастијан Тиноди спомиње 1554. године као особито вештог српског гуслара неког Димитрија Карамана.“ Хваранин Петар Хекторовић у *Рибању и рибарском приговарању* (1555) бележи као народне песнике рибаре Паскоја и Николу и — између осталих — ове пучке стихове:

Наш господин пољем јизди,
јизда да му је;
на глави му свилен клобук,
синца да му је;
у руци му златне књиге,
дружба да му је;
прид њим слуга писан поје;
на част да му је.

У XVII веку занимљиву белешку о певању и певачима оставио је Јурај Крижанић: „Vidi enim convivio assidentes nobiles ac militares viros et post terga ipsorum stantes miIites, qui canebant praedictas maiorum laudes. Omnia autem iIla cantica continent laudes Marci Cralevitii, Novaci Debeliaci, Millossi Cobilitii et aliorum quorundam heroum“. („Видео сам како на гозби седе племићи и војводе, а за њиховим леђима стоје војници и певају поменуте песме о слави предака. А све ове песме садрже славу Марка Краљевића, Новака Дебељака, Милоша Кобилића и неких других јунака“.) — У XVIII веку (у другој половини) Доситеј Обрадовић видео је у Далмацији слепог певача Марка. Сем тога, Доситеј је оставио и једно драгоцено сведочанство о распрострањености јуначке песме

у то доба: „Старији официри и солдати ништа радије не приповедају него гди су у највећој ватри и крвопролитију били. Пјесне наши стари највише су овога содржанија: „Одсече главу!“ „Скреса до рамена руку!“ и „Изгибе толико јунака!“ Сви славеносрпски народи у разним краљевствам и државам, и кад се жене, и кад празнују, и кад се год часте, и кад год путују, по мору или по суву, оваке певају пјесне“.

У Вуково доба јуначке песме су се највише певале „по Босни и по Ерцеговини и по Црној Гори и по јужним брдовитим крајевима Србије“. „По тим мјестима“ — писао је Вук 1824 — „и данашњи дан готово у свакој кући имају по једне гусле, а по једне особито на ставу код чобана; и тешко је наћи човека да не зна гуђети, а многе и жене и ђевојке знаду. По доњим крајевима Србије (око Саве и око Дунава) већ су рјеђе гусле по кућама, но опет мислим да би се у сваком селу (особито с лијеве стране Мораве) по једне могле наћи. У Сријему пак и у Бачкој и у Банату гусле се данас могу виђети само у слијепаца (па и они морају *учити* у њи ударати, и многи не пјевају песама, него само *богораде* уза њи), а други би се људи врло стидили *слепачке гусле* у својој кући објесити; и тако по тим мјестима јуначке (или, као што се туда већ зову, *слепачке)* пјесме нико други и не пјева осим слијепаца и, по Бачкој, ђекоји жена (које без гусала пјевају). Из тога се ласно може дознати зашто се јуначке пјесме по Сријему и по Бачкој и по Банату горе пјевају него по Србији, а и по Србији око Саве и око Дунава горе него даље унутра, особито к Босни и к Ерцеговини. Тако и к западу од Сријема што се гођ даље иде преко Славоније к Рватској и к Далмацији, све су пјесме јуначке у народу више у обичају.“ И највише их „спјевавају“ — каже Вук даље — „људи средовјечни и старци. По реченим мјестима, куд се данас јуначке пјесме највише пјевају, нема човека који не зна неколико пјесама (ако не читави, а оно барем комада од њи), а има и који и знаду и преко педесет, а може бити и на стотине. Који човек зна педесет различни пјесама, (ако је за тај посао) њему је ласно нову пјесму спјевати“. А по народу највише разносе песме слепци, путници и хајдуци. „Слијепци ради прошње иду једнако по свему народу од куће до куће, и пред сваком кућом испјевају по једну пјесму, па онда ишту да им се удијели, а ђе и ко понуди, онђе пјевају и више; а о празницима иду к намастирима и к црквама на саборе и на панађуре, па пјевају по читав дан.1 Тако, путник кад дође у какву кућу на конак, обично је да га увече понуде с гуслима да пјева, а осим тога путем по ановима и по крчмама свуд имају гусле, па путници увече пјевају и слушају; а ајдуци зими на јатаку дању леже у потаји, а по сву ноћ пију и пјевају *уз гусле,* и то највише пјесме *од ајдука.“*

Наравно, сви људи нису подједнако даровити, и „какогођ што један човек љепше и јасније говори од другога, тако и пјесме пјева и казује“. У томе погледу — између свих људи које је Вук срео — највише се одликовао Тешан Подруговић. Он се родио око 1775. у Казанцима у Гацком, и „изнајприје је“ — каже Вук — „био трговац, па послије убије некака Турчина који њега ђео да убије, и тако проспе своју кућу и отиде у ајдуке, и као ајдук 1807. године пребјегне у Србију“. „Он се по оцу звао Гавриловић па су га Подругом и Подруговићем зато прозвали што је био врло велики, тј. *по другога* човека. Ја га у почетку 1815. године нађем у Карловцима (у Срему) у највећем сиромаштву, где у риту сече трску и на леђима доноси у варош, те продаје и тако се рани; и кад дознам колико и какови зна песама, дам му на дан колико му треба да може живети, и почнем од њега песме слушати и преписивати... Но кад се онда испред Васкрсенија у Србији дигне буна на Турке, и њему као да уђе сто шиљака под кожу. Једва га којекако задржим око Васкрсенија, те препишем неколике од они песама које

ми је путем идући из Карловаца на колима казивао, па га одма по Васкрсенију узмем на кола и одведем у Митровицу, те оданде пређе у Србију, да се наново бије с Турцима. Пошто се оне јесени Срби умире с Турцима, он отиде у Босну, и проврљавши којекуда по своме пређашњем обичају, састави неколико коња и намести се негде у наији сребрничкој да живи као кириџија; но наскоро потом испребијају га некаки Турци, па умре од убоја. Кад сам ја од њега песме преписивао, не знам је ли био што старији од 40 година. Био је паметан и, као ајдук, поштен човек; врло је радо којешта весело и шаљиво приповедао, али се при том нигда није смејао, него је све био мало као намрштен. Он је знао још најмање сто јуначких песама, све оваки као што су ове које сам од њега преписао, а особито од којекаки приморски и босански и ерцеговачки ајдука и четобаше (15 песама од самога Мијата арамбаше). Никога ја до данас нисам нашао да онако песме зна као што је он знао. Његова је свака песма била добра, јер је он (особито како није пјевао, него само *сазивао)* песме разумевао и осећао, и мислио је шта говори.“ „Он је врло лијепо знао ударати у гусле, али пјевати није знао (или није ћео) никако, него је пјесме казивао као из књиге; и за скупљање пјесама таки су људи најбољи, јер они особито пазе на ред и на мисли, а пјевачи (особито који су само *пјевачи)* многи пјевају и не мислећи шта, и знаду *редом само пјевати, а казивати не знаду* (с такима сам ја кадшто имао муку).“ Од Подруговића Вук је записао око двадесет песама, између осталих и ове: *Женидба Душанова, Марко Краљевић и Љутица Богдан, Марко Краљевић и Вуча џенерал, Цар Лазар и царица Милица, Марко Краљевић познаје очину сабљу, Марко Краљевић и Арапин, Марко Краљевић и Муса Кесеџија, Марко Краљевић и Ђемо Брђанин, Женидба Стојана Јанковића, Сењанин Тадија.*

Филип Вишњић, такође песник првог реда, родио се 1767. године у Босни, у селу Међашима (у зворничкој нахији). Прешао је „у Србију 1809. године, кад се српска војска онога лета испреко Дрине натраг вратила и после тога до 1813. године једнако је живео по српским логорима око Дрине (1810. године био је у Лозници у муасери, кад су Богићевић Анто и Милош Поцерац и Бакал Милосав бранили Лозницу од Турака...). Кад Турци 1813. године опет обладају Србијом, и он с фамилијом својом пребегне у Срем, и намести се у селу Грку. Чујући ја да он зна лепи песама, особито од Карађорђина времена, добавим га у Шишатовац 1815. године (пошто ме Подруговић остави), те онде од њега препишем како ове песме које су штампате тако и још три од Карађорђина времена, које сам оставио да њима, ако бог да здравље, зачиним *пету* књигу. Ја зацело мислим да је ове све нове песме, од Карађорђина времена, Филип *сам спевао.* Како ми је казивао, он је ослепио у младости од богиња, и потом је ишао не само по целоме босанском пашалуку него и у Скадар, те просио певајући уз гусле. Ја сам га онда наговарао да иде опет у Србију, желећи да би онамо још коју песму спевао; но никако га на то нисам могао наговорити, јер му је било врло добро у Срему: где је год дошао, људи су га због његови песама частили и даривали; сива је свога био дао у Грку у *школу;* имао је свога коња и таљиге, и чисто се био погосподио“. „Пре неколике године“ — лише Вук 1833 — „чуо сам да је и умро у Грку. Кад сам ја од њега песме преписивао, било му је око 50 година.“ Од песама које су ушле у нашу књигу Вишњићеве су следеће: *Смрт Марка Краљевића, Бајо Пивљанин и Бег Љубовић, Почетак буне против дахија, Бој на Чокешини, Кнез Иван Кнежевић, Бој на Мишару.*

Од старца Милије Вук је записао, између осталих, ове песме: *Бановић Страхиња, Женидба Максима Црнојевића*. Милија је родом „из Ерцеговине од Колашина, па за Карађорђина времена добежао у Србију и наместио се у наији пожешкој“. Вук се — захваљујући помоћи кнеза Милоша — састао са Милијом у Крагујевцу 1822. „Али кад се с Милијом састанем“, — вели Вук — „онда ми се тек радост окрене на нову тегобу и муку: не само што он, као и остали готово сви певачи (који су само певачи), није знао песме *казивати редом, до само певати,* него без ракије није тео ни запевати, а како мало сркне ракије, он се — и онако, које од старости које од рана (јер му је сва глава била исечена тукући се негда с некаквим Турцима из Колашина) слаб будући — тако забуни да није свагда редом знао ли певати! Видећи ја то, ништа друго нисам знао чинити, него сам гледао да ми сваку песму пева по неколико пута, док је нисам толико упамтио да сам могао познати кад се нешто прескочи, па сам га онда молио те ми је певао полако (растежући речи), а ја сам за њим писао што сам брже могао; а кад сам коју песму тако написао, онда ми је он опет морао певати, а ја сам гледао у мој рукопис, да видим је ли све добро написано.“ Из Крагујевца, подговорен од неких људи (који су говорили да је Вук „луд и беспослен човек“), Милија је отишао и не јавивши се Вуку. Умро је негде пре 1833.

Од другог једног Колашинца, старца Рашка, који је у почетку буне на дахије добежао у Србију и настанио се у селу Сабанти, близу Крагујевца, Вук је записао више лепих песама, између осталих и ове: *Зидање Скадра, Женидба кнеза Лазара, Урош и Мрњавчевићи, Зидање Раванице, Женидба Грујице Новаковића, Маргита дјевојка и Рајко војвода*.

Женидбу краља Вукашина (уз још неке песме) записао је Вук од Стојана хајдука, који је био „родом однекуд из Ерцеговине“. Вук је нашао Стојана 1820. године у Брусници, „где је био затворен што је, дошавши из ајдука, убио некакву бабу, за коју је мислио да му је, као вештица, дете изела“.

Од Марка Немањића добио је Вук — између осталих — песме: *Облак Радосав, Старина Новак и дели-Радивоје, Смрт Сењанина Ива, Костреш харамбаша, Виде Даничић*. Марко је био писар код Васе Поповића, главног кнеза пожешке нахије. Марков отац, поп Филип (у Карађорђево време војвода новопазарске нахије), био је — каже Вук — „знатан певач, а у гусле ударати може бити да нико није знао боље од њега (и умро је готово с гуслама у руци...); а и Марко је врло добар певач“.

Од свога оца Стефана записао је Вук — поред осталих — песме: *Клетва кнежева, Кнежева вечера, Косанчић Иван уходи Турке, Три добра јунака, Диоба Јакшића, Вук Анђелић, и бан Задранин*. Стефан је „мало марио за песме“, али их је, „готово *неотице,* упамтио од свога оца Јоксима и брата Томе, који су не само млоштво песама знали и радо ји певали него и песме *спевавали“*.

Песме: *Перовић Батрић, Три сужња* и још неке записао је Вук од Ђуре Милутиновића Црногорца. „Он је, као *слепац,* негде око 1809. године, донео Карађорђији писмо од црногорскога владике, па потом и заостао у Србији, где је до 1813. године имао нешто плате, као пензију, а 1814. године отиде у друштву с осталим Србима у Бесарабију, где је такођер примао понешто на годину; но 1817. године, оставивши своју плату у

Бесарабији, врати се опет у Србију... За Карађорђина времена ишао је у Београду у велику школу, и сила је пута знао лекцију боље него иједан од ђака."

Вук је записао — бележимо само оне које су ушле у нашу књигу — песме: *Старина Новак и кнез Богосав* и *Мали Радојица* од Гаје Балаћа (који је био родом из Лике, а Вук га нашао у Крагујевцу 1830), *Марко Краљевић н Алил-ага* од слепице Живане („која је седела у Земуну, а родом је била однекуд из Србије, и као слепица ишла је чак и по Бугарској"), *Женидба Влашића Радула* од једне старе жене у Крагујевцу, *Марко Краљевић и бег Костадин* од Грује Меанџића (из Сентомаша у Бачкој, с Грујом је Вук „у јесен 1829. године контумацирао у Земуну"), *Болани Дојчин* од једног трговца из Босне („који се 1815. године — пребегавши 1813. године из Србије — бавио у Карловцима у Срему"), *Женидба од Задра Тодора* од једног другог трговца из Босне (од кога је прота Јован Павловић преписао ову песму у Шапцу и послао је Вуку у Крагујевац 1859), *Царица Милица и Владета војвода* од слепице Степаније из Јадра, *Пропаст царства српскога, Косовка девојка* и *Марко Краљевић укида свадбарину* од неке слепице из Гргуревача (препис песама ове слепице послао је Вуку Лукијан Мушицки). Песму *Предраг и Ненад* добио је Вук од Јована Берића из Будима.

Осим Вукових певача, ваља овде споменути и Леку Мастиловића, „ускока и славног гудца и пјевца из Гацког", од кога је записивао песме Сима Милутиновић.

О ЗАПИСИВАЊУ И ПРЕВОЂЕЊУ

1

Најстарије записане наше јуначке песме су оне које налазимо у Хекторовићевом *Рибању* (XVI в.); о Марку и Андријашу (лирско-епска) и о Радовану Сиверинцу и Влатку Удинском. У XVII веку записана је *Мајка Маргарита* (лирско-епска) и *Попијевка од Свилојевића;* прву је записао Јурај Бараковић, другу Петар Зрињски. Све су то песме дугог стиха. Прве десетерачке песме записане су тек у XVIII веку на почетку тога века у Дубровнику и Боки (објавио их 1878. године В. Богишић у књизи *Народне пјесме из старијих, највише приморских записа,* где већину песама чине бугарштице), око 1730. године у Војној Граници (рукопис непознатог Немца, сачуван је у Универзитетској библиотеци у Ерлангену, објављен 1925. године под насловом *Ерлангенски зборник),* 1756. године у Качићевом *Разговору угодном* (две песме: једна о женидби Јанка Сибињанина, друга о Секули), 1774. године у Фортисовом *Путу у Далмацију* (лирско-епска песма о Хасанагиници), 1779. године у Рељковићевом *Сатиру* (песма *Јакшићи кушају љубе).*

Систематски рад на бележењу и објављивању јуначких песама (и других народних умотворина) започео је тек Вук Караџић. Он је тај посао радио боље него ико пре и после њега. Мањи број јуначких песама (уз женске) објавио је 1814. и 1815. године. Друго издање његових *Српских народних пјесама* изишло је у Лајпцигу и Бечу од 1824. до 1833. године (у четири књиге), треће у Бечу од 1841. до 1866. године (у шест књига), четврто (државно) од 1887. до 1902. године (у девет књига, од којих само прва и пета садрже женске песме).

После Вука бележили су и објављивали јуначке песме: Сима Милутиновић *(Пјеванија црногорска и херцеговачка,* 1837), Петар Петровић Његош (Огледало српско, 1845), Јукић и Мартић *(Народне пјесме босанске и херцеговачке,* 1858), Богољуб Петрановић *(Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине,* 1867, 1870), Коста Херман *(Народне пјесме мухамедоваца у Босни и Херцеговини,* 1888, 1889) и др. Велику збирку јуначких песама издала је Матица хрватска (почев од 1896, у више књига). Бугарштице је објавио (поред Богишића) Миклошић у књизи *Volksepik der Kroaten,* 1870.

2

Пре Вука преведена је на стране језике само песма о Хасанагиници: на талијански у Фортисовој књизи, убрзо затим (1775) на немачки (Вертес), а неколико година касније

превео ју је опет на немачки сам Гете и била је објављена у Хердеровим *Народним песмама* 1778 (уз још неке песме из Качића); ове године изишао је и француски превод Фортисове књиге, а 1799. године превео је *Хасанагиницу* на енглески (по Гетеу) Валтер Скот (али није штампао превод). После Вука наше песме су превођене на многе стране језике, а нарочито на немачки, француски и енглески.

Великом угледу који су наше песме стекле међу Немцима, па и иначе, много су допринели Копитар, Јаков Грим и Гете, „Године 1814—15," — каже П. Поповић — „кад је Вук издавао своју прву збирку песама, и кад је Копитар те песме с највећом ревношћу препоручивао туђем књижевном свету, општио је с њима Јаков Грим, и овај велики пријатељ народних књижевности загреја се одмах за нашу поезију. Он одмах почиње песме приказивати, преводити, хвалити; његово мишљење о њима, тада и доцније, врло је похвално. „Помислите", пише он 1824. после другог издања Вукових песама, „да су већ три књиге песама издане, а међу њима тешко да има иједна песма рђава: наше немачке народне песме морале би се пред њима сакрити." Он воли лирске песме које „у себи спајају лепоте и источне и западне лирике". Он још више воли епске песме. „Ми бисмо их", каже он 1824, „могли поредити најпре са шпанским јуначким песмама, али их и од ових стављамо више." „На Омира", каже он другом приликом, „човек се једнако сећа кад их чита"; „све је као у Омиру", каже даље; или, 1827: „од Омирових спевова наовамо нема у целој Европи ниједне појаве која би нас тако јасно могла обавестити о суштини и постанку епа као српске народне песме"... Уз Грима и Гете се поново занима нашим народним песмама. Он пише и говори о њима, и хвали их; то бива у рефератима његовим, или у разговорима с Екерманом и иначе." Али као преводилац наших песама на немачки највише заслуга има Тереза фон Јакоб: она је под именом Талфи 1825. и 1826. године објавила две свеске свога одличног превода (рађеног уз Вукову и Копитареву помоћ) изабраних песама из Вукових књига. После ње преводили су наше песме на немачки Е. Весели, П. Геце, В. Герхард и др.

Први преводиоци наше поезије на француски су познати књижевници Шарл Нодје и Проспер Мериме: и један и други превели су *Хасанагиницу* (први у збирци *Смара,* 1821, други у књизи *Гусла,* 1827). Поводом Меримеове књиге, коју је он у целини представио као превод са „илирског" и тако успео да обмане многе људе (чак и Пушкина, који је Меримеове песме преводио као српске), појавило се више написа у часописима, а истовремено су у „Глобу" (1827) изишли и преводи неких наших песама (од госпође Белок). Неколико година касније, 1834, изашле су две свеске превода Елизе Војар (који је рађен према немачком преводу Талфијеве). После Е. Војар преводили су наше песме на француски С. Робер, А. д'Аврил, О. Дозон и др. За свој велики глас у француској наша народна поезија много дугује Клоду Фориелу, Мицкјевичу и Ламартину: први је држао предавања (1831—1832) о вашој и новогрчкој народној поезији, други је — такође — држао предавања (1840—1841) о нашим народним песмама, трећи је многе наше песме (у преводу Елизе Војар) унео у своје *Путовање на Исток.*

Први енглески превод наших песама (од Џона Локхарта) објављен је 1826. године у часопису „Тромесечни преглед". Убрзо затим, 1827, појавила се и збирка наших песама које је на енглески превео Џон Бауринг. Касније, преводили су наше песме на енглески и О. Мередит, Е. Мијатовић, Ситон-Ватсон и др.

Наша народна поезија превођена је и на многе друге језике: на талијански, руски, пољски, чешки, мађарски, шведски и др.

О ЈЕЗИКУ

Језик народних песама по неким својим особинама разликује се од књижевног.

Сваки певач, било да ствара нову песму или да пева стару, служи се говором свога краја. Отуда у песмама налазимо не само основне одлике три наречја (јекавског, екавског и икавског) него и речи и изразе и разне језичке особине карактеристичне за једно уже подручје. Тако, на пример, „од Крушевца у Косово, и овамо како по Метоији тако и по оним крајевима Ерцеговине и Црне Горе“, говори се (и налази се у песмама): *оруже место оружје, наруче м. наручје, божа м. божја;* често се употребљава акузатив уместо локатива: љепоте јој у *сву земљу* нема, итд. У многим крајевима не изговара се *х* (сасвим или делимично); отуда у многим песмама: *рана* м. *храна, саранити* м. *сахранити, и* м. *их, би* м. *бих, дођо* м. *дођох, погибо* м. *погибох, остадо* м. *остадох, мого* м. *могох, побего* м. *побегох, састадо* м. *састадох, њи* м. *њих, њиов* м. *њихов, саморана* м, *самохрана, снаа* м. *снаха, стра* м. *страх, пра* м. *прах, вала* м. *хвала, уватити* м. *ухватити,* итд. итд. Врло су чести и застарели облици: *њга* м. *њега, сватом* м. *сватовима, Турком* м. *Турцима, за сватови* м. *за сватовима, пред сватови* м. *пред сватовима, по сокаци* м. *по сокацима, по хајдуци* м. *по хајдуцима, с Турци* м. *с Турцима, на врати* м. *на вратима, мене* м. *мени, тебе* м. *теби, себе* м. *себи, ни* м. *нам, ви* м. *вам* итд. Сем тога, врло је лабава граница између појединих наречја. То је, пре свега, условљено одређеним бројем слогова у стиху. Јекавац певач, због стиха, често употребљава икавске облике: *дите* м. *дијете, била* м. *бијела,* итд.; а екавац — са истог разлога — употребљава одговарајуће јекавске облике.

Потребама стиха условљене су и многе друге особине језика народних песама: елизија *(зашт’* м. *зашто, ак’* м. *ако),* аферeза *(’вако* м. *овако, ’нако* м. *онако),* синкопа *(до’дио* м. *доходио)* употреба номинатива место вокатива (да би се добио један слог мање, нпр.: *царСулеман’,* и отац и мајко; изиђ’ амо, *Вуксан’* од Роваца), изостављање предлога (нпр.: *којих* жешћих у Приморју нема), задржавање прве именице у номинативу док се идућа која је с њом у вези употребљава неком другом падежу (нпр.: своме брату *Милош-чобанину;* ја ћу поћи за *Уступчић-Павла),* растезање ћ (да би се добио један слог више, нпр.: *дијевојка* м. *дјевојка, бијежати* м. *бјежати),* употреба суперлатива место позитива (нпр.: на тебе су *побоље* хаљине; да умесим *пребеле* колаче), употреба генитива место акузатива (кад именица у генитиву има један слог више, нпр.: *на Солуна* порез ударио; али — о аналогији — и кад је исти број слогова у генитиву и акузативу, нпр.: чувај, царе, ти *господства твога),* употреба вокатива место номинатива (кад именица има један слог више у вокативу, нпр.: опреми се *Вукашине краље;* али — по аналогији — и кад је исти број слогова у номинативу и вокативу, нпр.: што је јунак *Петре* Мркоњићу), употреба диминутива (нпр.: коњиц,

горица, бојак, братац, данак, санак, криоце, јетрвица, недарца), удвајање (нпр.: од сестрића од Војиновића; Мурат пао на Мазгит на поље), двојако изрицање истог падежа (нпр.: побратиму НоваковићГрују, *њему* даде златна бошчалука), употреба непотребних речи: ми, ти, га, баш, бре, пак, а, ја, та, да, до, тај, онај, ту, онде (нпр.: једно *ми* је Сава од Посавља; Кајица *ти* на ноге устаде; *зле га сео,* Предрагарамбаша; саградише Високе Дечане, *баш* Дечане више Ђаковице; Предраг мајци до коња дорасте, а до коња и до бојка копља; већ ћеш, болан, умријети, Марко, *ја* од бога, од старог крвника; не може ми *га* образ поднети; оставих му будак више главо, *да* чим ће га закопати Турци; па га баци у то море сиње; завиде *му оне* ране грдне; браћо моја, *до* два побратима; ето доље под бијелом кулом, *ту* имају три коња витеза; та ономе Биограду стојну, *онђе* бјеху два Јакшића млада), разна понављања (у једном стиху, у два или више стихова, на разним местима у стиху), необичан ред речи (поред осталог, стављање присвојног датива испред предложног израза од кога зависи, нпр.: а кад дође *Задру на капију).*

У песничке особине језика спадају (поред онога о чему је у уводу било речи) и апострофа, персонификација и хипербола, али то нису особине само народног песничког језика. Ипак, треба истаћи то да их у народном има више него иначе. Нарочито то вреди за хиперболу (особито кад је реч о сребру и злату).

УЗ ПОЈЕДИНЕ ПЕСМЕ У ОВОЈ КЊИЗИ

1

Леђан је непознат град. Једни нагађају да је то Љеш, а по другима је град у Пољској. „Првобитно Леђан“ — каже Водник — „значи *пољачки град,* а Леђанин *Пољак,* што је изведено од мађарске ријечи Lengyel (Пољак, у старом српскохрватском језику Лех).“

Мијаило (Михаило) је стајаће име за странца краља.

Роксанда је стајаће име за жене висока рода. Неки мисле да је ово име ушло у наше народне песме из средњовековних приповедака о Александру Великом, чија се жена звала Роксанда. Из историје је познато да се Душан оженио Јеленом, сестром бугарског цара Јована Александра.

Тодор везир је Душанов доглавник за кога не зна историја; певач га назива везиром зато што су тај назив носили доглавници турског цара.

Војиновићи Вукашин и *Петрашин* су личности за које не зна историја. Историја зна за Војиновог сина Војислава, који је био рођак цара Уроша.

Вила се често помиње у народним песмама. Вук каже да — по народном веровању — „виле живе по великим планинама и по камењацима око вода. Вила је свака млада, лијепа, у бијелу танку хаљину обучена, и дугачке, низ леђа и прси распуштене косе. Виле ником неће зла учинити докле их ко не увриједи (нагазивши на њихово коло, или на вечеру, или друкчије како), а кад их ко увриједи, онда га различно наказе: устријеле га у ногу или руку, у обје ноге или у обје руке, или у срце, те одмах умре“. Али понекад — како су представљене у песмама — оне поступају као зла бића и кад нису увређене (на пример, *Зидању Скадра).* Сем тога, како се види из песама, оне имају и крила а нашим јунацима су посестриме, па чак и љубе. Свакако због тога што је замишљана у белој хаљини, вила има стални епитет: бела.

Милош Војиновић био је „ставилац“ (према Стојану Новаковић столник; према Светозару Матићу, изгледа: војни старешина) код цара *душама.*

Ти се кажи земље Каравлашке, тј. кажи да си из Каравлашке (изостављено због стиха).

Радул-бег је један од десет влашких војвода који су имали име Радул (није јасно на кога од њих мисли певач ове песме).

Једно јесте Ђаковица Вуче, а друго је Нестопољче Јанко, тј. једно је Вук из Ђаковице, а друго је Јанко из Нестопоља (Нестопоље измишљено име).

Јест слободно, ал' није прилике, тј. али нема много изгледа ћеш ти убити заточника.

Пребио га на три половине, тј. на три дела.

И на њима три пламена мача, тј. мачеви светли као пламен, и који пале кад секу, или који су у облику пламена („измјенице накривљени на једну и на другу страну").

Честита ћу тебе учинити, тј. учинићу да будеш срећан и уважен.

Балачко је личност непозната историји (по једном мишљењу, под тим именом се крије потурица Балабан, турски јунак из XV века).

2

Скадар није био у Вукашиновој држави.

Поводом стиха *Момчил' има коња Јабучила* Вук каже: „Приповиједа се да је онамо негдје у некаком језеру био *крилат коњ,* па излазио ноћу те пасао Момчилове кобиле, које су пасле по ливади око језера; но како би коју кобилу опасао, он би је ударио ногама у трбух, те се изјалови (да не би ождријебила крилата коња). Кад то дозна Момчило, а он узме бубњеве и таламбасе, и остале којекакве справе што лупају, па отиде дању те се сакрије код језера, а кобиле натјера око језера. Кад ноћу изиђе коњ из језера и опасе једну кобилу, па пође да сиђе с ње, онда он почне лупати у бубњеве и у остале справе те се коњ поплаши и не узима кад изјаловити кобиле, него утече у језеро, а кобила остане суждребна и ождријеби (Момчилу) крилата коња, којега једни у овој пјесми називају *вранцем,* једни *дорaтом,* једни *ђогатом,* а овдје се пјева *Јабучило* и, краткости ради, *чилаш* и *чиле*".

У *Момчила сабља са очима,* тј. сабља на којој су насликане очи.

Именица *краљ* у овој песми има двострук вокатив: краље и краљу.

3

Скадар је подигнут много пре него што су живели Мрњавчевићи (који се у овој песми зову Мрљавчевићи).

Именица *краљ,* и у овој песми има двострук вокатив: краљу и краље.

Не мож, краље, темељ подигнути, тј. не можеш (мож је стари облик).

Стоја и Стојан треба да се узидају у град да би он био постојан.

Раде неимар, градитељ манастира Љубостиње (где се потписао: протомајстор Боровић Рад), живео је у доба кнеза Лазара и стојао на челу једне школе у области архитектуре. „Из те су школе цркве у Раваници, у Новој Павлици, у Манасији, Љубостињи, Каленићу, Руденици, Велуђу, Наупари, Крушевцу и др.“

Тебе здравље! — била здрава, бог ти дао здравље!

Уз последњи стих ове песме Вук је написао следећу примедбу: *„Кажу* да и сад из онијех прозора, гдје су сисе биле измољене, тече некака мокрина, која се низа зид хвата, као креч, и жене које немају млијека, или их сисе боле, носе оно те пију у води. — У народу се нашему и сад приповиједа да се никаква велика грађевина не може начинити док се у њу какво чељаде не узида; зато се таковијех мјеста клоне сви којима је могуће, јер кажу да се и сен чељадету може узидати, па оно послије умре“. — А код Албанаца „се прича о Роси који је градио Скадар, а није могао да га огради, па узидао своју сестру Фа, и она га замоли да јој остави рупу у зиду, да дои своје чедо, и тако на зиду града остаде једно мјесто особите бјелине, као траг овога догађаја“.

4

Вољан, буди, царе, на бесједи. тј. буди добре воље према ономе што ћу рећи.

Кад дођемо из лова планине, тј. из лова из планине (из изостављено због стиха).

Старославне књиге (или: староставне, цароставне, цароставници) су списи који су излагали општу историју и српску. Народ је мислио да се у тим списима говори и о будућности.

Израз *пошљедње вријеме* значи: пропаст света, а и пропаст српске државе и долазак Турака.

5

Поводом израза *ситна књига* каже В. Јовановић: „Гуслари који су народне песме казивали, и онда кад нису били слепи, нису знали ни читати ни писати. Све што је било писано, њима је изгледало написано одвећ ситним словима.“

Недељко је стајаће име за старца.

Док у цркви закон савршимо, тј. док се одслужи служба.

Кол'ко Марко тежио на правду, тј. колико је хтео да поступи по правди.

Не била ти моја рама клета, тј. не било ти клето млеко којим сам те дојила.

Ђетету је од кољена царство, тј. дете наслеђује царство по рођењу.

Именица *краљ* има у овој песми двострук вокатив: краљу и краље.

Анђео који затвара врата да би спасао Марка има исту улогу као и грчки богови у *Илијади* који спасавају поједине јунаке на тај начин што их завијају у облак или маглу. Такође је веома старо и спасавање бекством у цркву.

6

У Крушевцу, шанцу шареноме, тј. у шареном граду (како су га Турци звали, ваљда због цветних башта).

Сву господу зове на светога са књигама и са здравицама, тј. зове на славу писмима и усменим позивима.

Таман бише вина највишега, тј. „баш кад су били у највишем пићу".

Ти остаде у столу њиноме, тј. онде где су они некад седели, па њином престолу.

Код речи *задужбима* каже Вук: „Највећа је задужбина начинити намастир или цркву, као што су српски цареви и краљеви градили; потом је задужбина начинити ћуприју на каквој води или преко баре, калдрму на рђаву путу, воду довести и начинити близу пута (и то се каже *градити* и *начинити* — себи — задужбину), усадити или накалемити воћку близу пута, гладног нахранити, жедног напојити, голог одјести (и ово се каже *чинити* и *учинити* задужбину итд.)."

Слијеваће у топе ђулове (певач губи из вида да у доба кнеза Лазара још није био пронађен топ).

Од вијека до суда божјега, тј. од постања до краја овога света.

7

После зета Милош-Обилића (историја не зна да је Милош био зет Лазарев и свакако да — као незнатан племић — то није могао бити).

Код Дежеве, старијех дворова, тј. код Дежева, где је био двор краља Драгутина.

У напомени уз ову песму Вук каже да се овај догађај везује за Котор. За исто место он је везан и у једној бугарштици и у лепој десетерачкој песми *Милош Војановић и бан од Котора* (из Црне Горе).

8

Реч *побратим* означава веома важан и у народним песмама често помињан однос међу људима. Човек или жена побратими некога кад му у каквој невољи (у сну или на јави) каже: „Да си ми по богу брат!“ или „Братимим те богом и светим Јованом!“ (св. Јован је заштитник братимства и кумства). На исти начин може се неко посинити, посестрити, поочити, поматерити.

А красну је песму започео од сви наши бољи и старији, тј. о свим нашим бољима и старијима — старим јунацима.

По с три копља у висину скаче, по с четири добре унапредак — по три копља у висину скаче, по пуна четири копља скаче унапред.

Преврће је с десне на лијеву, тј. са десне на леву страну.

Ал’ је Марко милостив на бога, тј. милостив кад га заклињу богом.

Поречка крајина је „крај у Србији, тако назван по острву и граду Поречу, на доњем Дунаву (крајински округ). Варошица је 1832. године исељена на десну обалу Дунава и прозвана Доњи Милановац.“

9

Љутица Богдан је историјски неодређена личност (по некима, рођак деспота Оливера, који је владао у југоисточној Македонији).

Реља од Пазара (Реља Бошњанин, Реља Крилатица) по једнима је Душанов војсковођа, а по другима — личност чија се надгробна плоча сачувала у цркви Никољачи код Новог Пазара.

Мезете га грозним виноградом, тј. пију вино и уз то једу грожђе.

10

Војевода Јанко је Сибињанин Јанко, који је млађи од Марка и није могао с њим да другује.

Уступчић Павле је непозната личност.

11

Вуча џенерал је личност непозната историји.

Писање крвљу, по некима, води порекло из приповетке о човеку који је продао душу ђаволу и који је уговор о томе морао да напише крвљу.

Поводом стиха *и пусти ми старога Топлицу* Вук каже: „У другој пјесми, која је управо као почетак овој, пјева се да је отац Топлице Милана био отприје затворен у Варадину, па су ова тројица били отишли да га отму, те и њих (пошто су разбили капију и ушли у град) некако ухватио Вуча џенерал“.

Уз име *Текија* Вук напомиње: *„Текија* је црквица између Варадина и Карловаца, а ја сам ову пјесму писао у Карловцима од Подруговића; да ли је он пак и прије знао за Текију, или ју је тек онда овдје уметнуо, то ја управо не знам“.

12

О *Бановићу Страхињи* говори и једна бугарштица, али га не везује ни за које место. Овде је везан за Бањску, претпоставља се, због везе имена бан и Бањска.

Нетко бјеше Страхињићу бане, тј. био је необичан човек, јунак.

Што од воде чоха црвенија, а од сунца чоха руменија, тј. црвенија уколико се више пере и руменија уколико се више носи по сунцу.

Тука и *Манџука* су речи нејасног значења (по једном мишљењу: Тунгузи и Манџурци).

Турчин Влах Алија је непозната личност.

Што је земље те облада царе, тј. што је земље којом је овладао цар.

Некакога млада Немањића (не зна се на коју личност певач мисли).

Караман је, по једном мишљењу, пас пореклом из Караманске у Малој Азији.

Каил сваки заспат на уранку, тј. радо увек спава на уранку.

Препали се цареви везири да им почем сабљу не ударим, тј. да их сабљом не ударим.

До јабуке и до десне руке, тј. сломило се копље тамо где му се завршава врх и тамо где се држи десном руком.

Но ти *подби један комат сабље* и *жута хрта за уши подбила* (овде подбити употребљено уместо сподбити — шчепати).

Мисли, љубо, кога тебе драго, тј. удри кога хоћеш.

Но му грлом бане запињаше, тј. затезаше (подижући му браду навише).

Различито су тумачени *завршни стихови:*

„Не дам вашу сестру похарчити,

без вас бих је могао стопити,

ал' ћу стопит сву тазбину моју,

немам с киме ладно пити вино;

но сам љуби мојој поклонио."

По једнима, бан је опростио жени да не би изгубио пријатељство моћне тазбине. По другима, он је праштајући жени истакао свој презир према кукавичкој тазбини, која не заслужује његово пријатељство. Ово тумачење је у складу са смислом читаве песме.

Именица *господар* има у овој песми двострук вокатив: господару и господаре.

14

Једног сестри брата од заклетве, тј. да сестра има брата којим би се заклела.

Голубан је непозната личност (песничко име).

16

Од Чечана врху до планине, тј. од Чечана до врха планине.

17

У овој песми (испевала је слепица из Гргуреваца која је била под очигледним црквеним утицајем) налазимо два узрока поразу на Косову: божју вољу и Вукову издају. Први узрок је овде представљен друкчије него у песми *Зидање Раванице*. Тамо је божја одлука о поразу неизменљива, а овде Лазар може да бира борбу и победу (тј. земаљско царство) или пораз (тј. небеско царство). Лазар, у складу са својим светачким карактером, бира друго. Али одмах затим, у другом делу песме, он улази у жестоку борбу (баш као да се бори за земаљско царство), и био би победник да није било Вукове издаје. У томе је противречност ове песме.

Мрњавчевићи Вукашин и Угљеша (Гојко је непознат историји) погинули су у бој на Марици (1371).

Ерцег Степан (Стјепан Вукчић Косача, херцег од св. Саве, господар Херцеговине од 1435. до 1466. године), „иако је живео пола века после косовске битке, опеван је у народним песмама као косовски јунак“.

Не дају се ни гледати Турком, тј. (каже В. Јовановић) „гоне тако брзо Турке да ови немају времена ни да се осврну и погледају своје гониоце“.

18

Срђа Злопоглеђа је непознат историји (песничко име).

19

Мусић Стеван је сестрић кнеза Лазара по сестри Драгињи, а син челника Мусе, господара Лаба. Није погинуо на Косову. Његово закашњење је измишљено ради оправдања пораза. У вези с тим је и прича која га везује за Мајдан пожаревачки (зато је закаснио што је имао да пређе велико растојање).

Ваистина је име направљено од старог израза „ва истину“ — доиста.

Рђом капô док му је колена, тј. (каже В. Јовановић) „скапавао као рђа, они и његови потомци, док их буде било“.

Коб га коби Стеванова љуба, тј. сусрете га Стеванова љуба.

Војводи је то и пре и после, тј. (каже Вук) *„и прво и пошљедње* (нигда више у своме двору неће у славу напијати)“.

За стих *у пресвето име Исусово* Вук каже: „Ја мислим да је овај стих додат у наше вријеме.“

20

Владета војвода је босански војвода Влатко Вуковић. Он је 1388. код Билећа потукао јаку турску војску. На Косову заповедао је босанском војском. Потом је био намесник у Далмацији. Умро је (вероватно) 1392.

Вукосава није позната историји.

Мара је Лазарева кћи, жена Вука Бранковића.

21

Милутин је песничко име.

Уз стих *Што је, болан, слуго Милутине?* В. Јовановић напомиње: „Придев *болан* на овоме месту стоји као узречица и показује у исти мах жаљење и пребацивање за нешто што се догодило, а што се није требало догодити“. Исти је случај и у п. 31.

Докле гође један тецијаше, тј. све док је један био у животу.

22

И ово сам отправила Лазара господара, тј. послала сам Лазара господара *(и ово* је сувишно, јавља се и даље у овој песми).

Душоме и планиноме је место душом и планином.

23

Орловић Павле је непознат историји, али народ — вели В. Јовановић — „прича о њему као о историјском лицу; у рудничком округу, у селу Красојевцима, налази се и данас једна кула коју народ назива његовим именом. Исто тако, у моравском округу има један стари градић на врху брда Бабе, више села Лешја, за који се прича да га је градио Орловић Павле“.

Уз стих *Ал’ по греку стара родитеља?* Вук напомиње: *„По греку* (по гријеху) родитељ значи *прави отац.* Овдје се показује знак народнога мишљења да је гријех и *женити се“.*

По аздији, по имену моме, тј. по имену које је извезено на аздији.

25

Аџага је измишљена личност.

26

До сунца (јој бистра вода била), *од сунца* (се вода замутила), тј. док се сунце није родило и пошто је сунце изгрејало.

Мустаф'-ага је измишљена личност.

Честиту ћу тебе оставити, тј. учинићу да будеш срећна и богата.

У чизмама сједе на серџаду, тј. није скинуо чизме као што би Турци учинили.

27

Алил-ага је (ако није обично турско име) турски везир у доба косовског боја.

Цариград су Турци освојили после Маркове смрти.

Иди, брате, безистену моме, тј. иди мојој кући, у мој стан (иначе *безистен* значи *трг).*

Јелица је стајаће име, а Маркова жена звала се Јелена.

28

Мина од Костура је непознат историји.

Марко и Јанко Сибињанин не припадају истом времену (Марко је из XIV, а Јанко из XV века), али народни певач често саставља старије и млађе јунаке.

Арапска љута покрајина је — можда — Караманија у Малој Азији, с којом је ратовао Бајазит II (а Марко је био вазал Бајазита I).

Појазет је (свакако) Бајазит.

Алил-ага.

А камоли у славу устао, тј. устао да изговорим славску молитву (која се казује кад буде око пола ручка).

Јер је многу крвцу учинио, тј. јер је много крви пролио.

29

Ова песма доводи се у везу са хришћанском легендом *о св. Ђорђу* (који убија аждају и ослобађа девојку). У улози Ђорђа је Марко, а у улози аждаје Арапин.

Обећава благо небројено, ко погуби црног Арапина, тј. обећава небројено благо ономе који погуби Арапина.

Дневи даје у земљу Талију, тј. дању продаје у Италији (у Венецији на тзв. „Словенској обали“).

И град Прилип у пољу Косову (певач не зна тачно где је Прилеп).

За писање крвљу в. бел. В, 11.

Баш ћу поћи, да нећу ни доћи, тј. поћи ћу, па макар се не вратио жив.

Све му каза од краја до конца, тј. каза му све од почетка до краја.

Од његова страха великога, тј. веома се плашећи њега.

30

Сулеман је Сулејман II Величанствени (из XVI века), али његово име узима се стално за турске цареве.

У овој песми говори се, између осталог, *о наредби да се не пије вино и да се не носе зелене доламе*. Такве наредбе су стварно постојале: у XVII веку забрањивано је точење вина по градовима (да се не би деморалисали војници), а нетурском становништву забрањивана је зелена боја.

Иду Турци цару на парницу, тј. Турци иду да се туже цару.

Па му просто да сам пије вино, тј. могло би му се опростити да сам пије вино.

31

У песми *Марко Краљевић и Муса Кесеџија,* као и у многим другим песмама о ранијим временима, побркани су историјски догађаји. Као што је из историје познато, Муса је био „наметник султан турскога царства у Европи, син Султана Бајазита. Као што је из историје познато, Мусу су, после велике муке, сломили старији му брат Мехмед с турским великашима и деспот Стефан са сестрићем Ђурђем. Марка Краљевића тада није било ни у животу". Међутим, од читаве историјске истине у песми се задржало само сећање на „она пуста самовољства, беде и насиља којима је Балканско полуострво међу 1410—1413. обасуо Муса" и на чињеницу да је Марко био султанов вазал. Супротно историјској истини, доведени су у везу Марко и Муса, Мусу је родила љута Арнаутка „код оваца иа плочи студеној" итд. А то све сведочи да су историјски догађаји били веома удаљени од тренутка у којем је настала песма оваква какву је имамо.

У неким песмама о Марку основна идеја је да турски цар и царевина зависе од Маркове снаге. Та идеја је и у песми о Марку и Муси. Да ли је та идеја самоникла или је позајмљена, тешко је утврдити. Но и ако је позајмљена, она изражава реалну тежњу народну за надмоћношћу над вековним непријатељем. Замисао о надмоћности има веома важно место у нашој епици и јавља се у различитим видовима. У овоме виду, тј. у виду зависности турског цара и турске царевине од снаге и памети неког нашег јунака, налазимо ту мисао искључиво у песмама о Марку (турском вазалу). Разуме се, то је наивна представа о надмоћности: надмоћан си, па — уместо да се ослободиш — спасаваш поробљивача! Али треба имати на уму да је власт турскога цара трајала веома дуго и да је — у извесним тренуцима бар — морала бити посматрана и као неизменљива чињеница. Сем тога, слабљење цареве, централне власти увек је било праћено појачаним насиљем феудалаца над рајом. У таквим моментима замисао у поменутом виду била је утолико оправданија.

Сама песма о Марку и Муси прилично је мутна. У њој много шта није доречено ни усклађено. Историјски Муса стварно се ослањао — при крају — на антифеудалне елементе, али ради феудалних циљева. Ти његови феудални циљеви јако су наглашени и у самој песми. Што уставља „царевину благо", по томе би он био као некакав револуционар у односу према цару, али што све уставља себи и што од њега пишти „љута сиротиња", — то га приказује као разузданог феудалца, као кесеџију, разбојника.

Но ваља узети у обзир и оне стихове у којима сам Муса наглашава супротност свога и Марковог порекла. Сами за себе, одвојени од осталог текста, ови — лепи и снажни — стихови доказују да је Марко представник феудалаца а Муса представник сељака, тј. народа. Судећи само по овим стиховима, овде се оштро испољавају две непријатељске класе. Али судећи према целој песми, изгледа вам да је народни певач пре (и, можда, само) хтео да истакне разлику између Мусине и Маркове снаге него разлику између њихових класних интереса. Муса је рођен на плочи студеној, у природи, и отуда потиче његова чудовишна снага. Марко је рођен на меку душеку, и зато је мање снажан, отпоран, издржљив. Такво гледање може се наћи у нашем селу и данас. Народни певач на тој основној супротности, на супротности између огромне Мусине и недовољне Маркове снаге, изграђује читаву песму. Муса је поломио хиљаде царевих војника и оборио Марка; Муса је — као што видимо на крају песме — имао троја ребра и три срца. Марка је убила мемла, он се с муком и после дужег времена опоравио и најзад је победио не снагом него преваром.

У прилог овоме тумачењу — мада сами наведени стихови и даље остају у оштрој противречности са ликом историјског Мусе, Мусе феудалца — иде и чињеница да је Марко краљев син, тј. феудалац и у свим осталим песмама, па му то ипак нимало не смета да заступа интересе раје, интересе сиротиње. Зашто је раја одредила баш њега да буде носилац њених тежњи и схватања, а не неког другог владарског сина, на то је тешко одговорити, но зашто је узела једног краљевића, то је сасвим разумљиво кад се имају на уму предрасуде маса тога доба, кад се има на уму наивно веровање маса тога доба да се њихова боља судбина налази у рукама „доброга“ владара. Но ипак противречност остаје противречност (једна од многих противречности у нашој епици) и том противречношћу замагљен је феудални лик Мусин. Уосталом, ми смо већ видели на примеру Милоша Војиновића и Југовића, а то би се још изразитије могло сагледати на примеру самог Марка Краљевића упркос његовом краљевском роду, како народне црте улазе у ликове и поступке феудалаца. Исти је случај и код Мусе. Забуна проистиче отуда што је Муса туђинац. Но једно је ван сваке сумње: Мусино рођење код оваца и његова борба против цара не поништавају његову насилничку улогу у односу према сиротињи којој цар шаље заштитника у Марку Краљевићу (дабоме, као жито се из саме песме види, цара на то подстиче и „царевина благо“ које Муса уставља себи).

Недоследан у приказивању Мусе, народни певач не мотивише ни Марков пристанак да дели мегдан с Мусом. Марко је царев сужањ, три године заборављен у тамници, поцрнео као камен, аветињских ноктију и косе. Очевидно, цар га је тешко казнио. И после тога било би природно очекивати да Марко — онако плах и ратоборан какав је у многим песмама — потегне сабљу не на Мусу него на цара. Међутим, Марко то не чини. Он одмах прихвата царев позив, и припрема се веома дуго и свестрано. Зашто Марко тако поступа, о томе народни певач ћути. Зато су се — понајвише зато, између осталог — и могла појавити различита тумачења. Али треба се запитати зашто Марково прихватање мегдана није мотивисано. Зашто је народни певач сматрао то излишним? По нашем мишљењу, он је то сматрао излишним због тога што је овакав Марков поступак био у складу с општим мишљењем и расположењем у доба када је ова песма настала. А то мишљење и расположење било је једним делом у извесном смислу опортунистичко — утолико уколико је раја између два зла, између јаке централне власти која је гарантовала какву-такву законитост и ред и слабљења централне власти које се редовно изражавало у појачаном насиљу појединих феудалних господара, била „за“ мање зло, „за“ јаку централну власт, па према томе и „за“ цара. Исти опортунизам изражен је и у другим песмама које говоре о Марковој служби турском цару. Разуме се, све такве песме немају онакав васпитни значај какав има, на пример, песма *Марко Краљевић укида свадбарину* н њој сличне песме. Али то не значи да од Мусе треба на силу направити народног јунака. Муса — и поред тога што је рођен код оваца на плочи студеној и што је отхрањен овсеним скробом — остаје странац, а народни јунак је Марко — без обзира на то што га је родила краљица и што се појављује у улози турске придворице

Као и у другим песмама ове врсте, и овде је Марко — упркос опортунизму — у исти мах и носилац народне тежње за надмоћношћу над Турцима. Цар је притеран у теснац и принуђен је да изведе Марка из тамнице и да га замоли за помоћ. Тако је у почетку означена Маркова надмоћност над царем, односно надмоћност ка којој је тежио сам народ. А на крају песме та надмоћност је још снажније изражена царевим страхом од мртве Мусине главе н Марковим подсмехом:

„Како би га жива дочекао,

кад од мртве главе поиграваш?“

Дакле, историјски посматрани, феудалци су и Марко и Муса, а кад се кроз песму гледају: Муса је велики јунак странац, царев одметник и насилник, а Марко је народни јунак у улози турске придворице. Нама се чини да је народни певач Мусину снагу толико увећао колико је желео да кроз Марков подвиг изрази надмоћност над Турцима: хиљаде Турака, читава турска царевина нису могли оно што је могао сам Марко уз помоћ своје посестриме виле. У пуном складу са наглашавањем изузетне Мусине снаге, односно изузетне величине Марковог подвига, јесте и Маркова жалост што је погубио „од себе бољега“. Уосталом, ово није једини случај кад Марко признаје бољег од себе; у једној другој песми он каже: „Бољи Реља од седамн’ест Марка“.

Обећава небројено благо, тко погуби Мусу Кесеџију, тј. обећава небројено благо ономе који погуби Мусу.

Ћуприлић (в. Речник) је из XVII века.

На милости, царе господине, тј. милостиво ме саслушај.

Јеси л’ ђегођ у животу, Марко, тј. јеси ли иоле, ма и најмање у животу.

Новак ковач је историјски неодређена личност.

Превари се, уједе га гуја, тј. направи кобну грешку.

Пребио га на три половине, тј. на три дела.

Ће су тебе гује из потаје, тј. скривени ножеви (вила каже *гује* да Муса не би разумео).

32

Ћема је (можда) Јеген (Јеђем-паша) из друге половине XVII века.

Богосав је измишљена личност.

Ти се јеси крви научио, тј. научио си се да проливаш крв.

Неће родит вино ни шеница, — ове речи указују на могућност да је песма о Марку и Ђему настала иа основу неке старије песме у којој се говорило о вешању змаја.

33

Па да видиш части и поштења, а и лепа, брате, дочекања, тј. како се указује почаст, како се гости дочекују.

Да ј' нараниш леба бијелога, тј. да их нахраниш *(ј'* место *их).*

Азна (тј. хазна) значи овде: благо и моћ.

34

Мурат везир је измишљена личност.

35

Сервана је измишљена река.

И јунаком младим оженити, тј. и младим јунацима оженити.

Покривају сабље јапунџети, тј. покривају сабље јапунџетима (јапунџићима — кабаницама).

Већ и Марко остави за правду, тј. остави их да казују истину.

Да ј' не кљују орли и гаврани, тј. да их не кљују *(ј'* место *их).*

37

Хоће једном бити према глави, тј. једноме се ради о глави, о животу.

Када будеш вису на планину, тј. када дођеш на вис планински.

А кад Марко лице огледао, вероватно је видео исто оно што и дахије у тепсији у песми *Почетак буне против дахија.*

Марко *ломи оружје и убија Шарца* зато што, по старом веровању, оружје и коњ само у том стању („мртви“) могу да припадају мртвом господару.

Васа и Исаија су обична калуђерска имена.

Биљеге му никакве не врше, тј. не стави на његов гроб никакво обележје (натпис).

38

Пријезда и Јелица су личности историјски неодређене.

Није *Мемед* освојио Сталаћ, него Муса (1413).

С покој душе Пријезде војводе, тј. за смрт војводе Пријезде.

39

Усо је измишљена личност.

Дука и Илија су песничка имена (због риме).

Петар налбантин је измишљена личност.

Хоћу исти Арапу на мејдан, тј. хоћу ићи...

40

Кајица Радоња је непознат историји.

Краљем од Мађедоније овде се назива деспот Ђурађ Бранковић.

Па се маши Влашке, земље равне, тј. источног Баната (који је неко време био под румунским војводама).

Немеш (мађарска реч) значи племић, а овде је име личности (непознатој).

Дојчегић Вук је (можда) Дојчевић из црногорског предања.

Бошко Рајчевић, Стојан (Степојев син), Јовица Ресавац, Орловић Павле и Радобег Мијајло нису познати историји.

Големовић Ђура је челник деспота Ђурђа.

Шајновић Дамњан су — по једном мишљењу — уједно сливени Ђурђев војвода Шахин (пореклом Турчин) и Дубровчанин Дамјан Жуњевић, Ђурђев дипломата.

Иштван и *Гецција* су историјски неодређене личности.

Варадински бан *Петар* је мађарски војвода Петар Доци, који је за владе краља Матије био заповедник у Јајцу и Варадину.

Уз стих *да белегу своју посведочи* Вук напомиње: „И сад кад се момци бацају камена, ваља биљегу своју посвједочити, тј. по други пут бацити донде, иначе се не броји.“

Да бијемо нишан за облаком, тј. да стрељамо мету.

Остављање оружја, коња и побијених непријатеља на гробу умрлог јунака веома је стар обичај (нешто слично видимо у *Илијади* на Патрокловом гробу).

41

Бијелић војвода, Златокосић Павле, Тодор од Сталаћа и Појезда (по свој прилици, рђаво изговорено Пријезда) су личности за које не зна историја.

42

Косовац Јован је историјски неодређена личност.

43

Преобраћање човека у змију је врло стар и врло чест мотив.

Јанко 1448. године није ишао преко Кучева и Браничева на Косово, него другим путем.

Немој дати умље за безумље, тј. немој погрешити, слудовати.

44

А сунашце тад из мора св’јетла кола промаљаше, тј. сунце се рађало из мора.

Цара бана Михаила жива га су уфатили — овде је сувишно *га,* као и у следећем стиху.

Око себе угледао често јато клет'јех Турци, тј. угледао око себе густу гомилу клетих Турака.

Бјегу ми ти бјегаше, тј. бежаше.

На здравље ти дојездише, тј. здраво дођоше.

Јанко бјеше на дворове слугом свој'јем одшетао, тј. Јанко је отишао кући са својим слугом.

45

О *Свилојевићу* в. увод, III.

Је ли и сад у животу, а да су га изгубили, тј. је ли у животу или су га погубили.

Заручници млади, тј. младој заручници.

Кој' Турака побијаше, тј. који је убијао Турке.

И нитко мур супрот сташе, тј. и нико није могао да му се супротстави.

А он јунак гдо бише младо момче голом сабљом на дуратом једном, тј. ко беше младо момче са голом сабљом на дорату.

Бил дошал до шатора на витешким коњем, тј. био дошао до шатора на витешком коњу.

Којоум смртјом хоћеш гинут? избери си највољењу, тј. којом смрћу хоћеш да погинеш? Изабери ону коју највише волиш.

Чини мене посадити, тј. заповеди да ме посаде.

Заповидал цар делијам', три стотине јаничаром, Турком витезовом, тј. јаничарима, Турцима витезовима.

Али сиду проста чинит и руке му одвезати, тј. али кад су га ослободили и руке му одвезали.

У стиху *тере јунак доведе на бусију Краљевића,* по Миклошићевом тумачењу, Краљевић је син султанов на кога се односи и оно му из следећег стиха. „Али ми" — каже Водник — „ради онога „него једнога *пропушћаху"* закључујемо да се Свилојевић

није сам борио с Турцима, већ му се придружио и *Марко Краљевић* који чекаше у бусији.“

Вси Турци ми изгиноху, тј. сви Турци изгибоше.

47

Дмитар иште коња старјешинство, тј. Дмитар тражи да њему као старијем припадне коњ.

Она му се не да ни гледати, тј. све време он бежи пред њом.

50

Влашић Радул је влашки војвода Радул IV (1495—1508). По Вуку, он се оженио синовицом Ивана Црнојевића, али Маретић каже да се не може утврдити да је одиста тако било.

Дињар Бањанин је непозната личност.

51

О *Црнојевићима* в. увод, III, 5.

Јаше коња сјетно и весело — (по једном тумачењу) *сјетно* погрешно употребљено место *сретно,* (по другом тумачењу) *сјетно и весело* значи да је Иван у исто време и тужан и радостан (радостан што се враћа кући и забринут на шта ће наићи после дугог одсуства).

А код твоје земље државине, тј. а код земље која припада теби.

Уз стих *од Жабљака до воде Цетиње* Вук напомиње: „Код Жабљака је вода Морача, која се више њега раздваја и тако оптјечући га утјече у Скадарско језеро, које се онуда зове *Блато;* а вода је Цетиња чак у Далмацији (извире близу варошице Врљике и утјече у море код Омиша).“ Али треба имати на уму и то да је некад кроз сам град Цетиње протицала речица, која је после пресахла.

Синоћ пољу легох под чадором, тј. синоћ легох испод шатора који је подигнут на пољу.

На перо ме ћурком покриваше, тј. покриваше ме ћурком тако да ми један његов пеш (скут) буде на глави а други на ногама.

Да учине сеир од сватова, тј. да радознало посматрају сватове.

Шемишљика је некаква трава, али Вук каже да не зна да ли се по њеном листу може писати.

52

О Јовану и Максиму в. увод III, 5. Њихова мајка *Анђелија* (Ангелина) била је кћи албанског „великаша Ђурђа Аријанита, а сестра Гојисаве, жене Ивана Црнојевића".

Милутин је песничко име.

Фрушка планина (тј. Фрушка гора) налази се у Срему.

53

Богосав кнез је личност непозната историји.

Не бојим се никога до бога, тј. никога осим бога.

54

Џафер-бег, Ибрахим и *Хусејин* су измишљене личности.

Епитет *бијела* употребљен је у овој песми (необично) уз именице: авлија, чаршија, ризница.

Рикну јелен, а рикну кошута, тј. Новак и Радивоје су се јавили Грујици имитирајући рику јелена и кошуте.

55

Посред паса, укиде га с гласа, тј. уби га.

56

Са сувијем узведену златом, тј. проткану сувим златом.

Кад се паша с рухом одлакшао, тј. кад се свукао.

Завлачит му руке у пазухе, тј. под пазуха.

57

Пладин је измишљен град (или рђаво изговорено име неког града).

Бугарске хаљине, тј. просте, сењачке.

Бороје и *Средоје* су песничка имена.

Новаково *страшно одело* није измишљено, јер су и турске мегданџије носиле одело од медвеђег крзна и вучетине и јагњеће шубаре са орловим крилима.

Не би бахом из клисуре тврде, тј. (каже Вук) „нећеш ме *поплашити и плашњом* истјерати из клисуре".

Уз стих *а камоли орлу перушину* Вук напомиње: „Горе стоји *крило од лабуда,* а овдје и послије *орлу* перушину. То је може бити зато што је у стиху горе било тешко казати крило *орлово,* као и овдје *лабудову* перушину".

Новак је у другим песмама везан за Романију, а овде за *Стару планину* (где је хајдуковао Баба Новак).

58

Маргита је личност непозната историји.

Рајко је, по једном мишљењу, челник Радосав из XVI века, који је био у служби цара Јована у Суботици, а затим турски вазал у Срему и најзад у служби мађарског краља Фердинанда.

Мирко војвода (сремски), Стеван војвода (на равној Ресави), Тодор војвода, Станиша војвода, Бијелић, Златнокосић, Стеван војвода (на Сјеници), Бошко Бошњанин, Обрен-бего, Мијајло војвода и Кратовац Радоња нису познати историји.

Кузун Јањо је, по једном мишљењу, Јован Кантакузин, рођак деспотице Јерине. По песми, он има сто и педесет година и „кад он паши на диван изиђе, пред њим паша на ноге устане".

Поцерац Милош у овој песми и у п. 9 је Обилић Милош, „али то име носи и народни јунак из првог устанка Милош Стојићевић".

Владислав старац је влашки војвода (1360—1373) који је године 1369. освојио Видин и у њему се настанио.

Каравлах Радуле, Радул-бег је (свакако) Радул I Басараба, чији је син Мирче (1386—1418) потукао 1395. на Ровинама турску војску.

Војин војвода није био у Вучитрну, него у Гацку, а имао је три сина: Алтомана, Војислава и Младена.

Лека капетан је један од више великаша с тим именом у XIV и XV веку у северној Албанији.

Петар Шекуларац је, по предању, живео у доба кнеза Лазара или Јанка Сибињанина.

Иван-бего је (вероватно) Иван Црнојевић, господар Зете од 1465. до 1490. Био је једно време турски вазал, али се није потурчио; потурчио се његов син.

59

Иво Сенковић (или Иво *Сењанин)* је историјски Иван Влатковић, поглавица сењских ускока.

Ђурађ Сенковић није отац Ивана Влатковића. Иван је имао брата Јурја (Ђурђа), а отац му се звао Новак.

О *страшном оделу* (од рисовине и самуровине).

Бојно копље вуком покројено, тј. обавијено вучјом кожом.

Лепо Турци помоћ приватише, тј. „божју помоћ“, поздрав.

И без ране и без мртве главе, тј. да те не раним или убијем.

Робом икад, а гробом никада, тј. роб се може ослободити, а мртав не може оживети.

Метну главу у јанкесу пасу, тј. метну главу у торбу која је висила о појасу са стране.

Не могу вас кроз гору терати, не би вама коњи требовали, тј. кад бих могао да вас терам кроз гору, побио бих вас, а онда вам не би били потребни коњи.

Именице *Ђурађ* и *Иво* имају још један облик у номинативу: *Ђурђе* и *Ива*.

60

Сењанин Јуре (Јуриша) је (по једнима) Јуриша Војковић, познати сењски ускок; (по другом мишљењу) капетан Јуриша Лучић, који „се помиње у документима која се односе на капетана Ивана Влатковића“, тј. Сењанина Иву.

Петровица је измишљена црква.

Од пушака нашијех кундака, од мачева нашијех ножница, тј. од кундака наших пушака, а од ножница наших мачева.

Стадоше се огњем прометати, тј. почеше да пуцају једни на друге.

61

Уз стих *Јао њему до бога милога* Вук каже: *„Њему* мјесто *мене* или *мени* каже пјевач зато као да се не би примијенило *њему*. Тако се у овакијем догађајима и у говору може чути“.

О Цетињи.

Мердан-ага, Шарац Махмут-ага, Томковићи, Кулишићи, Мркоњићи и Јероглавац Марко нису познати историји.

Пећина Стијена је непознато место (ако певач тако не зове Црвене стијене).

Порча од Авале (код Београда), који је живео много раније, доведен је у везу са јунацима ове песме — свакако — зато што је певач мислио да је он живео у градићу Авали на левој обали Уне.

Тељига је измишљена планина.

Па сиђоше мору у отоку (отока значи: речни рукавац, али није јасно шта је певач подразумевао под „морском отоком“).

Па му пружи седам кољенаца, тј. продужи га помоћу седам коленаца да би даље видео.

Кано мјесец од петнаест дана, тј. пун месец.

Ђуро Даничић је (можда) војвода сењских ускока, аустријски поданик, старији од јунака с којима је овде здружен.

У *Латинској краљу латинскоме,* тј. дужду млетачкоме.

62

Јанко од Котара је историјски Јанко Митровић. Рођен је око 1614. у Котарима (у селу Жегару). Храбро је војевао против Турака као харамбаша Морлака (далматинских сењака). Године 1647. одбранио је Шибеник од турске опсаде. За заслуге у рату добио је од млетачких власти чин капетана и затим сердара (1656). Умро је 1659. године од рана задобивених у борби с Турцима.

На пријепис пет стотина друга, тј. по списку пет стотина другова.

Накић Ибрахим је непозната личност.

Наке (крваве) су направљене, свакако, према презимену Накић.

63

Марија Ђурковић, Шарац Махмут-ага и *Кудуз-Дел-Алија* су историјски неодређене личности. Жена Илије Смиљанића била је покрштена Туркиња.

Глас је дала на четири стране, тј. свуда се разгласила њена лепота.

Попијева пјесне од јунака, тј. песме о јунацима.

Ви пјевајте и пушке бацајте, тј. певајте и пуцајте из пушака.

64

Котарац Јован је историјски неодређена личност.

Који може муке поднијети, да ошути, моја браћо драга, кâ одеран ован кроз планину, (допуни са) тај нека пође.

Па на благо одсијече Турке, тј. одреди Турцима откуп.

65

Милић барјактар, Малета војвода и Виде Маричић нису познати историји.

Према тебе, према дома твога, тј. према теби, према дому твоме.

Све је слика, мио побратиме, тј. девојка одговара теби и твоме дому.

Потегли смо на бога и срећу, тј. пошли смо препуштајући се божјој вољи и срећи.

Ја од чуда лијепе ђевојке, тј. зато што је девојка чудесно лепа.

Но говори цури ђувегија, тј. цурин ђувегија *(цури* је посесивни датив).

Најбољи је, најжешћијех јада, тј. дар који ће Милићу задати највећи јад.

Посуше је грошим' и дукатим' итд. — по старом обичају да се мртвацу даје новац (да купи место на ономе свету) н да му се уопште „дели за душу".

Мојој старој на муштулук мајци, тј. да мајци однесем вест (муштулук значи пријатну вест, а овде је она жалосна).

Наопако копља окренуше — у знак жалости (као што се у неким случајевима преврће и одело).

Наопако коло поведоше, тј. коло здесна налево, тзв. жалосно коло, познато многим народима (налази се и на стећцима у Босни, а Вук га је видео у Паштровићима).

А преврће како ластавица, тј. цвили (преврће гласом).

И кукаће до суђена дача, тј. до смрти.

66

У ријечи пали под Удбину, тј. говорећи (разговарајући се) дошли су под Удбину.

И без ране и без мртве главе, тј. да нико од њих није ни рањен ни убијен.

Ко ме виче са тавнице б'јеле? — Овде је необично употребљен епитет *бијела*.

Огорјелица је измишљена планина.

Не остави сестру без заклетве, тј. без брата у кога се куне.

67

Стојан Јанковић је робовао у Цариграду само четрнаест месеци. Смиљанић Илија није ни брат ни друг Стојанов, него је друг Стојановог оца. Стојанов брат је Илија Митровић.

Да гледамо робље неробљено, тј. наше породице.

Лепо Стојан оправио мајку, тј. лепо је сахранио.

68

Кад удари цвијет у планину, тј. кад се у планини развије цвеће.

Уз стих кад порасте ружа на божуру Вук каже: „Овдје ружа ваљада значи божуров цвијет, као што се и начињен од чега му драго на ружу налик цвијет зове *ружа*“.

Ја појавих у Мораву овце, „тј.“ — каже Вук — „доље у *Србију*. Како се из нахије пожешке и ужичке изиђе к југу, и данас људи ову сјеверну страну, к Дунаву, зову *Моравом*“.

Завршни стихови:

„Ђе се мука код главе нагнала,
па та мука глави не помогла,
и ту муку опалила муња!
Ђе се глава код муке нагнала,

а та глава муци не помогла,
в ту главу посјекли крвници!“

двојако су тумачени. По Продановићу, они значе: „Нека је проклета мука која не изазива у човеку отпор, не развија његову снагу, и не помаже да победи препреке. И нека пропадну људи који из страха или слабости нису у стању да ублаже или отклоне неки животни терет (муку)“. Међутим, Лалевић мисли друкчије: „Кад се нађе (нагна) имање, благо, стока (мука) код главе (тј. код власника, код власникове главе), па власник (глава) буде у невољи, у животној опасности, а имање (мука) му не помогне да се избави, дао бог да ту муку (имање, замуку, ствар) опали муња! Исто тако кад се нађе глава (власник) поред имања, замуке, ствари око које се мучио, па та мука буде у опасности да погине, а тај власник се не заложио за њу, не помогао јој, — и ту главу посекли крвници!“

У овој песми (из Црне Горе) генитив множине завршава се на х: чардаковах, угичах итд.

69

Виде Даничић је (по једном мишљењу) сењски ускок који је у песми здружен са М. Томићем, босанским хајдуком.

70

Хајдук Вукосав је непозната личност.

У златан су калуп сађеване, тј. украшене су златом.

Кога ћаше на путу сретати, тј. кога би срела.

Уз стих е сам млоге ноге осветлила Вук каже: „Што ју је он газно и тукао ногама“.

72

Кострeш и турски јунаци у овој песми нису историјски одређене личности.

Тијана је измишљена планина.

73

Од Хорвата Мато је непозната личност.

На њему је кршно одијело, тј. дивно, раскошно одело.

Међу њима ножи и синџири, тј. ланци који су се носили за појасом и за које су била привезана пушчана зрна.

Уз стих *а на њојзи думен од калаја* Вук каже: „Думен од калаја слушао сам и у другијем пјесмама, и може бити да је томе узрок што се *од сребра* у стиху не може ласно намјестити(?)“.

Лакић Хусејин је непозната личност.

74

Вујадин и његови синови су историјски неодређене личности.

Не будите срца удовичка, тј. кукавице.

Ја не казах за лажљиве очи, које су ме на зло наводиле, тј. нећу казати (нећу одати дружину, јатаке и крчмарице да бих спасао очи) за лажљиве очи, које су ме наводиле на несрећу, на погибију (Вујадин не мисли да је чинио зло што је сачекивао Турке и трговце, него оптужује очи које су њему зло донеле, које су га слагале те је дошао у положај да буде ухваћен).

75

Мали Радојица није познат историји.

Задар није био под турском, него под млетачком влашћу и у XVII веку ускочки центар.

Уз стих *удрите их под ноктове Раду* Вук каже: „У говору би се казало под нокте“.

76

Јанко од Коњица и остале личности у овој песми нису познати историји.

У каблиће бега учинише, тј. исекоше га на онакве комаде као што је каблић (мало ведро).

77

Вук Анђелић и *Милутин* нису историјски одређене личности.

Бан Задранин је млетачки провидур.

Попрженовић је (по једном мишљењу) Попржен, познати непријатељ котарских ускока.

78

Предраг и Ненад су непознати јунаци. У песми о њима обрађен је старински мотив о борби рођака који се не познају.

На преслицу и десницу руку, тј. оним што би зарадила као преља и иначе.

Предраг мајци до коња дорасте, а до коња и до бојна копља, тј. да јаше коња и да носи копље.

Гаревица је измишљена планина.

А ократко, с горицом једнако, тј. а ократко и зелено као гора.

Да ме жива моја жеља мине, тј. да испуним жељу.

Од мене се оженити нећеш, тј. нећеш се оженити од мога рода (јер немам сестре).

79

Испред ове песме налази се следећа Вукова примедба (из 1846): „Ова је пјесма први пут наштампана 1774. године у *Путовању* Фортисовом по Далмацији, и то латинскијем словима с преводом талијанским; а из овога превода превео ју је Гете 1789. године на њемачки језик. Тако је она прва наша народна пјесма која се појавила у ученој Европи. Из *Путовања* Фортисова ја сам је 1814. преписао нашијем словима и онда је овдје наштампао. У поменутој Фортисовој књизи она је наштампана са много штампарскијех, а, по свој прилици, и писарскијех погрјешака, које сам ја, колико сам и како сам онда знао, гледао да поправим. Послије је више зато нијесам штампао што сам све очекивао нећу ли је у народу гдје од кога чути; но досад нигдје им спомена. Да је Фортис казао мјестимице гдје ју је чуо и преписао, ја бих путујући по Далмацији ишао онамо и питао најстаријих људи и жена; али он то није назначио. Тако је ја сад опет овдје штампам по Фортису. Што сам прије поправио, нешто сам задржао, као што мислим да би народни пјевач према осталијем пјесмама казао; а гдјешто сам се и повратио к Фортису, што сам чуо да се у народу говори и пјева“. Вук завршава примедбу указујући на „смјесу нарјечија, особито босанскога и чакавачкога“.

И вади јој књигу опрошћења да узимље потпуно вјенчање, тј. — каже Н. Банашевић — „бег Пинторовић доноси својој сестри „књигу“ која је потпуно ослобађа веза са Хасанагом, дајући јој право да се преуда и да узме новац који јој по турском праву припада на основу мужевљеве обавезе“.

81

Ова песма односи се на један истинит догађај. Перо Вучићевић је историјска личност. Крајем XVII века био је кнез у селу Заљути (северозападно од Цетиња). По једном документу види се да је један син Перов убијен у источној Херцеговини.

Да је вила, на више би била, тј. била би на вишем месту.

Ђоровићи су позната породица из херцеговачког Загорја.

82

Ова песма, по свој прилици, односи се на почетак XVII века, кад се јавио један ослободилачки покрет у Кучима и околним племенима (1614). Касније је овај догађај погрешио везав за *Вуксана Булатовића,* ровачког војводу који је живео крајем XVIII и почетком XIX века. У једном документу о поменутом покрету помиње се и ретко име *Селак* (као сеоски кнез).

Лијеш од Пипера је историјски неодређена личност.

83

Сваку ноћцу мјесец се ваташе, тј. било је помрачење месеца (1800, 1801. и 1804. године).

Све барјаци крвави идоше, тј. појавила се комета (али после устанка, 1806. године).

Гром загрми на Светога Саву — и то је истинит догађај из 1801.

Увати се сунце у прољеће, тј. било је помрачење сунца фебруара месеца 1804.

Константин, син Манојла II и кћери Константина Дејановића, био је последњи византијски цар (1449—1453) и јуначки је погинуо бранећи Цариград.

На душеку све дуван пушећи (певач губи из вида да у доба косовске битке још није био дуван пренет из Америке).

Палалија је Стеван Андрејевић. кнез из села Бегаљице у нахији грочанској, погубљен од Турака у почетку 1804.

Станоје из Зеока — Станоје Миловановић, погубљен по заповести дахија.

Стеван Јаковљев — војвода Стеван Јаковљевић, родом из села Белушића у Левчу, (према једној вести) погинуо 1814. после Хаџи-Проданове буне.

Чарапић Марко убијен је од Турака јануара 1804.

Чарапић Васа (војвода) погинуо је при освајању Београда 1806.

Ђорђије Гузоња — Ђорђе Миловановић, родом из Железника, угледна личност у првом устанку (био је једно време управник београдске тврђаве).

Аџи-Ђера, моравички архимандрит, био је врло угледан човек не само у селима око манастира Мораваца него и по рудничким и ваљевским крајевима. Погубљен је 1804.

Аџи-Рувим, боговаћски архимандрит, био је осумњичен од Турака да је у име Алексе Ненадовића писао аустријском заповеднику Митезеру једно писмо, па су га Турци јануара 1804, кад је дошао у Београд митрополиту Леонтију, ухватили и ударили на муке (кидали му „кљештима месо са груди и ребара да би га присилили на признање и одавање народних првака"), али он није ништа одао и био је посечен 1804.

Илија Бирчанин је рођен у селу Суводању под Медведником (у ваљевском округу) 1764. Био је оборкнез у Подгорини. Погубљен је у Ваљеву јануара 1804.

Кнежина је била мања од нахије а већа од среза. „Првијех година владања Милоша Обреновића" — каже Вук — „над кнежинама су били кнезови отприлике као и за владања турскога; али кад он, готово пред свршетком владе своје, кнезове назове капетанима, онда се и кнежине назову *срезовима,* и тако тога имена у Србији готово нестане."

Грбовић (Никола), колубарски кнез, храбро се борио при освајању Београда 1806. и убрзо потом умро.

Алекса (Ненадовић), ваљевски кнез, за време аустријско-турског рата 1788—1791. дигао је на оружје свој крај и попалио Чачак и Ваљево. За владе београдског везира Мустафа-паше организовао је народну војску и с њом одбио јаничарски напад на Београд 1797—1798, а после смрти Мустафа-паше почео да организује отпор против дахија (ради тога 1803. упутио писмо у Земун аустријском мајору Митезеру, које су дахије ухватиле) и због тога био погубљен 1804 (заједно са Илијом Бирчанином).

Јаков (Ненадовић), млађи брат кнеза Алексе, један је од најугледнијих војвода из времена првог устанка. Године 1804. побунио је ваљевску и шабачку нахију, победио Турке код Свилеуве и играо важну улогу у биткама за Ваљево и Шабац. Године 1805, „поред Јанка Катића, имао је иза Карађорђа највећи углед у земљи". Године 1810. постављен је за председника Правитељствујушчег совјета, а 1811. за попечитеља унутрашњих дела. „Домало, он је с Младеном и кнезом Симом Марковићем, поред Карађорђа, вршио главну власт у земљи". Године 1813. прешао је у Аустрију, а затим у Бесарабију. Отуда се 1831. вратно у Србију, где је и умро 1836.

Аџи-Мелентије, ахримандрит манастира Раче (на Дрини), рођен у босанском селу Бирчу (у нахији сребрничкој), ишао је у Јерусалим 1794. и на повратку добио у Цариграду одобрење да оправи манастир Рачу. Учествовао је у првом устанку као војвода. Живео је до 1824.

Гагић Јанко, родом из Болеча (у близини Београда), погубљен је од дахија јануара 1804 (сам се предао да би спасао сина кога су Турци били ухватили).

Петар из Ресаве, родом из Гложана, убијен 1804. у Ћуприји, кад је однео Турцима ресавски данак.

84

Ћурчија арамбаша — Ђорђе Ћурчија, родом из сремског села Босута, прешавши као дете у Србију, био је прво ћурчија у Крупњу, „а потом хајдук и на свему ономе крају најславнији харамбаша свога времена“. Није хтео да се бори код Чокешине, али је после подигао на устанак Јадар и Рађевину, но зато што је при томе радио против интереса Јакова Ненадовића — био је убијен од његових људи.

Недићи Дамњан и *Глигорије* били су родом из Осечине (у околини Ваљева). „Истакли су се као хајдуци против турског зулума. Прославили су се у боју код манастира Чокешине, 16. априла 1804.“

Ножин-ага — Мула Ножина, родом из Маоче, отишао је пред први устанак из Београда (где се био „побашио и постао господар“) у свој род у Босну, а кад је устанак избио, хтео је да се врати у Београд (где је имао кућу и жену) и покушао је то са војском од око 1500 људи, али је претрпео пораз код Чокешине и морао сам да се врати у Босну.

85

Иван Кнежевић, кнез од Семберије, рођен је у селу Дворовима (у срезу бијељинском). Године 1806. откупио је од босанских Турака заробљене Србе (по предању за 8000 дуката), а 1809, кад је Карађорђева војска прешла у Босну, подигао је народ своје кнежине на устанак против Турака, и потом се са српском војском повукао у Србију, где је остао до пропасти 1813. Те године — каже В. Јовановић „прешао је у Срем, где се у сиротињи мучио, а после кнез-Милошева устанка вратио се у Србију, добио службу у Шапцу, где је и умро у дубокој старости око 1845. године“.

Своју душу врћи у чистоту, тј. ослободити душу греха.

Уз стих *И го Иви нико не припозна* В. Јовановић каже: „Филип Вишњић, слепи гуслар који је 1815. године ову песму испевао Вуку Караџићу, био је земљак Ивана Кнежевића, и утолико га је више болело што се семберском кнезу (који се тада патио у изгнанству, у његовој близини, у Срему) нико није одужио за његово племенито дело. Кнезу Ивану, штавише, вратили су били зло за добро: исте 1806. године кад је он ослободио добрићко робље, познати харамбаша Црнобарац Станко ухватио га је и са својим друштвом водио собом по шуми док се није откупио, као од хајдука“.

86

Лука (Лазаревић) рођен је у Свилеуви (у шабачком округу). Пре устанка био је свештеник, а у устанку војвода, заповедник коњице. „Истакао се нарочито у боју на Мишару 1806. Од 1807. постао је заповедник Шапца.“ Године 1813—1832. провео је у емиграцији. Умро је 1852.

Цинцар — Јанко Поповић, родом из Охрида у Македонији, добегао је у Србију око 1800. Учествовао је у првом устанку и у многим окршајима показао се као велики јунак. Године 1813. отишао је за Карађорђем из Србије и вратио се у њу тек после 1830. Умро је 1833.

Чупић (Стојан) рођен је у Пиви, „па је као млад доведен у Србију, у Црнобарски Салаш Мачви. Ту га је запазио неки Страхиња Чупић из Ноћајског Салаша, па га је посинио; отуда му име Чупић. У младости се бавио трговином, али је за првог устанка прешао у борце. Изашао је брзо на глас због своје храбрости, и одликовао се у више бојева, нарочито на Мишару и Салашу... 1813. до 1815. био је у емиграцији, а кад је избио други устанак, прешао је у Србију и поново учествује у борбама. Али ту је био предат Турцима од својих кметова. Турци су га оковали и уморили у зворничком граду 1815“

Милош (Стојићевић) „родио се у селу Врањској, у Поцерини, године 1776“. У почетку првог устанка био је прост војник. Карађорђе га је поставио за војводу поцерског 1806, пред битку на Мишару. После ове битке Милош је у Китогу потпуно уништио остатке разбијене турске војске и заробио сабљу Кулинову. Као велики јунак показао се у бојевима на Дрини 1807—1810. Погинуо је 1811.

РЕЧНИК мање познатих речи и историјских и географских имена

абајлија — аша (коњски покровац)

аваз — глас

авлија — двориште, улица

авлија-марама (хавли-махрама) — врста памучног рупца

ага — господар, господин (сељаци који су живели на његовој земљи морали су да му дају разне дажбине)

агалук — господство, власт и добро што припада аги

адамско колено — честита, верна жена (тако честита као први човек Адам пре него што је згрешио)

адет — обичај, ред

аздија — дугачка горња хаљина

азур — в. хазур

азурати — опремати

аја — узвик којим се пориче нешто (значи: не)

акреб, акреп — скорпија

акшам — четврта муслиманска молитва, после сунчева заласка, вече

ала — аждаја. „За алу се мисли“ — каже Вук — „да има од аждахе особиту духовну силу те лети и води облаке и град наводи на љетину. За змаја, пак, мисли се да је као огњевит јунак, од којега у леђењу огањ одскаче и свијетли.“

алај — одељење војске; застава једног одељења војске

алај-барјак — војничка застава

алајбег — заповедник над одељењем пешака или коњаника; (у Босни) заповедник над племићима

аламанка — немачка сабља

алат — коњ црвевнкасте боје, риђан

алатаст (коњ) — црвенкаст, лисичје боје

алем — драги камен

али... али — или... или

Алил Гојени — в. Хрња Мустаф'-ага

аман — узвик којим се тражи милост, поштеда

аманет — остава, заштита, што се коме да на веру да чува

амица — стриц

Андрија (Андријаш) — један од три брата Марка Краљевића, живео (но Јиричеку) до 1403.

антерија — кратка хаљина са рукавима која се носи испод друге

ар — в. ахар

арамбаша — в. харамбаша

Арапин — (у народном јез.) црнац (црнаца је било у турској војсци пошто су у XVI веку освојили северну Африку)

аратос те било — ђаво те однео

арач (харач, ген. харча) — трошак

аргатлук — рад под надницу

аргатовати — радити под надницу

арзован (арзохан) — писмена молба

аршин — лакат (мера за дужину)

ат — арапски коњ

атлија — коњаник

аферим — браво, врло добро

ахар — коњушница

аџамија — неискусан, невешт

аџија — в. хаџија

ашлук — трошак

баба, бабо, бабајко — отац

базерђан — трговац, купац

бакарлија — в. бакрачлија

бакат (бахат) — топот

бакрачлија — стремен, оно на чему јахач држи ноге кад је у седлу

бакшиш — напојница, дар

балчак — држак (од сабље или мача)

бањемез — топ великог калибра

бан — државни поглавар; уопште човек у власти, господар, господин

Бановић Страхиња — (како се мисли) Ђурађ Страцимировић Балшић, господар Зете од 1386. до 1404. и зет кнеза Лазара по кћери Јелени

Бањали Горњи — племе у црногорској Херцеговини

Бањска — област око реке Бањске, леве притоке Ибра, ниже Косовске Ми тровице

бачити — бацити

баша — „у Србији и Босни“ — каже Вук — „зову свакога Турчина (који није бег или какав ага) баша“; титула јаничара

бе — (узвик) одлази: Бе, не лудуј, каурине Марко!

бе аферим — узвик којим се изражава одобравање и похвала, каткад подсмех

бег — господар над једном области (ова реч у знак почасти ставља се и испред имена хришћана: бег Костадин)

бегенисах — допаде ми се

бего — в. бег

бедевија — кобила добре пасмине

беден — бедем

бедра — бедро: О бедри му сабља окована

безерђан — в. базерђан

безистен — трг

белега — обележје; одређено место (за мегданџије)

белензуке — наруквице; оков на рукама

белћи — зацело

Бељац — поље у Банату

бембер — берберин

берићет — летина, плод

Беркасово — село у Срему

бешика — колевка

бешкот — двопек, врста бољег хлеба (овај се хлеб сматрао као господски, јер је народ јео кукурузни)

биде, биду — буде, буду

бијегати — бежати (бијегати је због стиха)

Бијељина — варош у Босни

биљег — обележје

бољега — в. белега

биљур — кристално стакло

бињекташ — велики камен са кога се пење на коња

бињиш — од црвене тканине огртач са дугим рукавима и обично са огрлицом од самура

Биограци — Београђани

бирдем — одмах

бити до кољена — бити први уз некога

бити у ријечи — говорити

Бишће — Бихаћ

Бјелопавлићи — племе у црногорским Брдима, у долини Зете

благо без хесапа — небројено благо

благосовити — благословити

богаз — тесан пролаз

Богатић — село у Мачви, сада варошица (у срезу мачванском)

божити — називати бога

божји угодници — свеци

Бојичић Алија — турски јунак из XVII века. Поуздано се зна да је 1663. био заповедник тврђаве Задварја (у клисури код доње Цетине) и да је исте године погинуо

болозан — лађа

бони — болестан

бора теби — бога ти

борије — труба

Борогово — планина у Босни

бошчалук — дар који се састоји од кошуље, гаћа, чарапа

Браничево — град на левој обали Млаве, код Костолца (од XIII до XV века Кучево и Браничево били су на гласу због оловних и сребрних рудника)

Бранковић Вук — в. увод, III, 3

Бранковић Ђурађ (Смедеревац) — в. увод, III, 5

брата (брато) — брат

брати — (значи и:) скупљати, садржати

братијенци — браћа

братити — назвати кога богом брате!

Братоножићи — племе у црногорским Брдима, између Мораче, Мале ријеке и Црне планине

братучед — брат од стрица, стричевић

Брда, Брдска земља — област на истоку Црне Горе, „од зетске удољине до Таре и Лима“

брдо — (значи и:) део у разбоју за ткање, налик на чешаљ, кроз који се провлачи основа и којим се сабија потка

Брегово — село у североисточној Србији, на левој обали Тимока

брез — без

брешка — пушка прављена у италијанском граду Brescia

бријеме — време

бријеткиња сабља — бритка сабља

брки — брци

брод — оно место на води где се прелази преко ње

Бродац — село у Босни, у срезу бијељинском (Ава села: доњи и Горњи Бродац)

Брчко — место на десној обали Саве (ниже Градишке)

бугар-кабаница — чобанска кабаница

буздохан — буздован

букагије — путо, негве, оков на ногама

Букреш — Букурешт

була — муслиманска жена

буљубаша — заповедник над одељењем војске

буљук — одељење, чопор, гомила

бурма — прстен без камена (даје се испрошеној девојци); завојак, завртањ

бурунтија — везирско писмо, наредба

бусија — заседа

бутун — цео, сав

в — у

’ваиз (м. аваиз) — верски проповедник

Вакуп — варош на Уни, удаљена четири сата хода од Удбине

валка — некакав украс ватрене боје

ваљати — вредети: Ваља сабља три царева града

вами — вама

Варадин — стара тврђава код Новог Сада

вас — сав

Васојевићи — велико племе у источном делу Црне Горе (у Брдима)

ватити — ухватити

ватити се руком у џепове — машити се руком џепова, метнути руку у џеп

веденички — венецијански, млетачки

везек — (можда) писмено одобрење, овлашћење

везир — доглавник, министар

везирство — чин и достојанство везирско

велембир-чакшире — некакве чакшире

вељи — велики

вењер — фењер

вергијаш — онај који плаћа данак

веће (прилог) — више: Никада те веће брати неће

веће (свеза) — већ

већил — повереник, заступник, пуномоћник

Видин — град на Дунаву (у Бугарској)

видован — онај који све види и зна

видовит — онај који види и зна више и боље него други

Видојевица — планина изнад Љешнице

вићи — види

вијећа — вијеће

вијећу чинити — већати, саветовати се

виком виче — виче (виком је сувишно)

вила — в. бел. Е, 1

вилајет — завичај, људи, народ

Вилиндар (Хиландар) — манастир у Св. гори, задужбина Стефана Немање

вира — вера

Високи Стеван — деспот Стефан Лазаревић, син Лазарев, владао од 1389. до 1427.

витез — јунак (у песмама и коњ се назива витезом)

вите токе — токе „чија су луца прављена од жице чекићем бите“

вишек — в. фишек

вјера — (значи и:) веран, поуздан човек

вјера тврда (оставит те нећу) — тврда реч

вјереница љуба — верна љуба

Влах — 1) човек влашке народности; 2) човек православне вере (у песмама то је најчешћи случај); 3 сељак (у Далмацији)

Влашка — покрајина у Румунији

влашки — в. Влах

Влашче — в. Влах

водити — (значи и:) градити: Не води јој темељ од мермера

војвода сибињска — Сибињанин Јанко

војевода — војвода (војевода је због стиха)

Војиновићи — в. бел. Е, 1

војно — муж

Врачар — у доба I устанка поље више Београда, данас део Београда

вренгија (кула) — кућа начињена по европски (на француски начин)

врењија — в. вренгија

вретено дрва шимширова — вретено од шимширова дрвета

вриме — време

врли — напрасит, страшан

врћи — метнути, бацити

врх (другога) — поврх, преко (другога)

Врхбосна — крај око извора реке Босне

Вучитрн — варошица на десној обали Ситнице

вшеница — пшеница

гаирет — срчаност, племенитост

галија — лађа

Гацко — варошица у Херцеговини, главно место у Гатачком пољу

гди — где

гдо — ко (гдо сад само код чакаваца)

гендар — в. ђердан

гиздав — леп, накићен и поносит

глава чети — четовођа

главит — леп, прикладан, главан

глајте — гледајте (од глати — гледати)

Гласинац — поље у Босни, североисточно од Сарајева, „раскршће путева за Сарајево, Власеницу и Рогатицу“

гласовита пушка — чији се пуцањ далеко чује

глоба — новчана казна, незаконит порез

Глумац Осман-ага — турски јунак за кога не зна историја

гњиздо — гнездо

Годомин — поље од ушћа Мораве у Дунав до града Смедерева

гођ, гође — год

Голеч планина — јужни огранак планине Чичевице, између Липљана и Урошевца

голијемно — големо

головран — гавран

Голубан — стајаће име за слугу

Голубац — град на Дунаву, у северној Србији

господар — власник, госа, газда. „У Србији до 1804. године“ — каже Вук — „само су Турке (и то бегове и спахије) звали господарима (као и сад по Босни и Херцеговини); а одонда су звали господаром Црнога Ђорђија, и остале поглаваре и војводе, који су власт у рукама имали. Тако се ова ријеч говорила у Србији и за владања Милоша Обреновића првијех година, али послије он заповједи да се господар не зове нико осим њега, и тако на остале старјешине прије̂ће име господин. По томе се у Србији и данас само Александар Карађорђевић зове господар. У Сријему пак и у осталијем њемачкијем државама зову и најмањег трговчића господаром. У Србији су отприје знатније Србе, као свињарске трговце, звали газдама.“

госпоство — господство

готовина новци — готови новци

градити књигу — писати писмо

Грахово — низ малих поља и увала у западној Босни, североисточно од Ливањског пола

Грачаница — црква на Косову, задужбина кр. Милутина

грести (предем) — ићи

гријота — грехота

грозан — пун грожђа (виноград); крупан (суза)

гротом — в. грохотом

грохотом — гласно

Гроцка — варошица на дунаву, ниже Београда

Грчић Манојло — Манојло Кантакузин, братанац деспотице Јерине (а постоји и мишљење да је то цар Манојло Комнен или Манојло Палеолог)

давори (давор') — узвик који најобичније показује жалост, а уз то често и прекор, ређе претњу, радост, чуђење

даворије — свирка, песма

дажд — киша

даица — ујак

даја, дајко — дем. од даица

далбулана — велики бубањ

данаске — данас

даница — в. даницкиња

даницкиња — мала пушка израђена у Гданску (Данцигу)

дарма — врлина, заслуга, правда

даровница ђорда — сабља добивена као дар

дахија — одметник

двор — кућа (в. кула)

дворити — служити

двори управљати — дворима управљати (двори је стари инстр. мн.)

деветак (ован) — од девет година

Девич — манастир између Косова и Пећи, по традицији задужбина деспота Ђурђа

девлет — царство

девојки — девојци

Дежево — место близу Новог Пазара (стара престоница)

дели — омео, храбар, одважан, срчан

делибаша — заповедник над лаком коњицом, старешина коњаника

делија — војник, коњаник јунак

делински перчин — перчин какав су носили војници

Демир-капија — предео у клисури Вардара (Демир-капија је турска реч, на нашем језику: Железна врата)

дервиш, дервишина — сиромах, муслимански калуђер

деспот — господар; тако су се звали неки српски владари после косовске битке

Дечани — манастир у Метохији који је основао кр. Стефан дечански 1330.

дечин — дечји

дзора — зора

диба — скупа свилена тканина у коју је злато уткано

дива — в. диба

диван — веће, скупштина; разговор; кућа или одаја у којој се чини диван

диванити — говорити, разговарати се

диван-кабаница — украшена горња хаљина у којој се иде на веће

дивит — мастионица; „метална направа која се састоји из једне краће цеви где се чувају трске којим су муслимани некад писали и једне мастионице опет од метала која је залемљена уз поменуту цев. У мастионици је било мастило и у њега потопљени конци, те се тако није просипало. Зато се у народној песми тражи само дивит и хартија, а ретко се помиње и перо и мастило што се и перо и мастило налазило у самоме дивиту. Сад се мало виђају такви дивити још у погдекога старинског хоџе, а некад је то био и украс и носио се задевен за појасом као ово сада тзв. наливперо. Отуда „трже дивит од појаса“. Дивити су били обично од туча, али било их је и од врло скупоценог материјала: од сребра н злата и уз то украшених разним мерџанима и

драгим камењем исто као и пиштољи и јатагани у гласовитих и имућних делија“. (Гл. Елезовић, Речник косовско-метохијског дијалекта)

дивчик (дилчик) — шипка на преслици. „На дилчику“ — каже Вук — „горе стоји башлук [у варошке преслице оно горе на што се повесмо навија (а сеоска је преслица самотвора, па је место башлука горе као лопатица)] око којега се навија повесмо, а доле се дилчик забоде у коло, и то је све у варошке преслице.“

дизген, дизгин — вођице

диздар — градски запаведник, заповедник или вратар код тврђаве, куле

дизђен — в. дизген

дилбер — леп, мио

диљка — дугачка пушка

димишћија — сабља направљена у дамаску

Динара — планина на граници Далмације и Босне

дићи се — (значи и:) поћи на пут: Дигоше се до два побратима

дица — деца

дишер — напоље, излази!

Дмитровица — Сремска Митровица, на левој обали Саве

дневи — дању: Дневи леже, а ноћи путују

Добрић — село у Јадру, недалеко од Љешнице, близу Дрине

доватити се горе — доћи у гору

доватити се коња — појахати

доитити — дохватити

дојде — дође

Дојчин (болани) — личност непозната историји, везује се за Солун

доке — докле

доклен — докле

долама — дуга горња хаљина, преко које се паше појас

дорат — мрков коњ

дори до — чак до

дорин — в. дорат

доро — в. дорат

досле — досад

дослужити (чашу) — не препунити

дослук — пријатељство

достојање — имање, очевина

дотирати — дотерати

дохакати — хака главе доћи, доћи главе коме

драгокуп — скупо плаћен

драм — 2,5 грама

Дрекаловићи — племе у Кучима (у Црној Гори)

држава — држање, својина: дати, поклонити некоме нешто у државу

државина — имање, добро: Што ј' у цара војске државине (што је војске коју има цар)

дробан — ситан

другом — други пут

држбиница — дружиница

дуговање — откуп

дужд — поглавица Млетачке Републике

Дукађин — (по Вуку) Метохија, (иначе) северна Албанија

дуљити — дужити

думен — крма

думенџија — крманош

Дурмитор — планина у Црној Гори

дрновит — махнит, тврдоглав, ћудљив

душман, душманин — непријатељ

ђаконија — разноврсне понуде

ђаур — неверник

ђе — где

ђевери (некога) — узима за девера

ђевери (дјевери) — сведоци при двобоју

ђевер уз ђевојку — неко од младожењина рода (најчешће брат, а ређе и неко ван рода) који прати девојку на дан свадбе

ђегођи — ђегођ (гдјегод), негде (ђегођи је због стиха)

ђем — жвале, гвожђе на узди што стоји коњу у зубима и око уста

ђемија — лађа

ђено — где

ђердан — огрлица

ђерђев, ђерђеф — дрвена справа у коју се, као у оквир, ставља платно на коме се везе

Ђерзелез Алија — највећи јунак у муслиманској поезији. „Деловао је“ — каже В. Ћоровић — „у Босни, односно у Сарајеву и Подунављу, и има највише посла са деспотом Змај-Вуком Бранковићем. Данас се узима да је то Али-бег, први управник смедеревског санџака, који се врло много истицао у борбама са Мађарима и Србима 1437—1470. Иза њега помиње се од 1472. други смедеревски санџак Али-бег Михалоглу, који наставља борбе с деспотом Вуком, Јакшићима н Мађарима. Оба Али-бега слила су се у народном предању у једну личност.“ По једном другом мишљењу, Ђерзелез Алија је Герз Ељаз, који је погинуо у јесен 1491. у борби против хрватске војске.

ђетић — јунак

ђечерма — јелек, врста одеће без рукава

ђидија — лопов, угурсуз, курва

ђипити — скочити

ђогат — белац коњ

ђогатаст — беле боје

ђогин — в. ђогат

ђого — в. ђогат

ђорда — сабља

ђугум — велики бакарни суд за воду

ђузел — диван, леп

ђул — ружа

ђул (ђуле) — кугла

Ђурђеви Стубови (Ступови) — манастир св. Ђорђа код Новог Пазара, задужбина Ст. Немање

егбе — бисаге, двогуба кеса која се меће с једне и с друге стране коња

ел — јер

елчибаша — главни поклисар (посланик)

ендезет — аршин (0,666 м)

енџије — бисер

ере — јер

ећим — в. хећим

ефенди-кадија — господин судија

ждрал — коњ сиве боје

жежено злато — топљено злато

Жича — задужбина Стефана Првовенчаног на десној обали Ибра, близу Краљева

жура — ситан, жгољав

за — до, око: И изиђе једна чета мала, за тридесет и четири друга

забурмано, па се одбурмава — завијено, па се одвија

заврћи се — заметнути се

загледује (од загледивати) — загледа (од загледати)

Загорје — област у Херцеговини између Трескавице и Зеленгоре (најчешће, а има и других области са тим именом)

задужбина — манастир, црква, калдрма, мост, чесма н сл. (в. бел. Е, б)

зазор — стид

заклоњати — заклањати

закон — вера, обичај: На кумство се иде по закону

замандалити — превући мандал или засовницу преко врата

заметати (кавгу) — започињати

заметнути — започети

замћи — замаћи: Буздован се замче у облаке

заод — заход

запођести се — (значи и:) појавити се: Запође се један прамен магле

заручница — вереница

засобице — један до другога

застава — место надно стола, према горњем челу

застанути — затећи: Не би л’ живу застануо мајку

затворати — затварати

затећи — (значи и:) пресећи пут: Затекао Селим-алајбеже

затећи се — зарећи се

затомити — сакрити, упропастити

заточник — заступник, заменик, онај који за другога излази на мегдан

захајкати — истерати хајком

зачамати — забавити се, ододнити

зачинити — украсити: Зеленијем листом зачинила

збјег — неприступачно место где се народ склања од непријатеља

звезати — свезати

звекир — метални колут којим се удара о врата

Звечан — развалине града више Косовске Митровице

Зворник — варошица на Дрини

згубити — погубити

зелен барјак — турска застава

зелен мач — сјајан мач

земан — време

Зеоке — село у срезу колубарском

зечки — као зец

зијамет — заповедништво, војнички феуд са годишњим дохотком од најмање 2000 аспри

зимити — зимовати

зимно — зимско

зламеније — знак, предсказање

златали — златан

златоутва — врста дивље патке (в. утва)

зле (га сео) — на зло

зло ти вино — у зао час пијеш то вино

змај — в. ала

Змај-деспот (Змај огњени) Вук - Вук Гргуровић, унук деспота Ђурђа Бранковића, сремски деспот. „Као деспот, Вук се особито прославио 1476, проваливши у Сребрницу и борећи се под Шапцем и Смедеревом. Нарочито је чувен његов смели поход на

Сарајево 1480, кад је успео да провали у град и да га опљачка 1481. С успехом је војевао против Турака у Србији и довео отуд, из околине Крушевца, на 50000 људи, који су насељени око Темишвара.“

зможан — моћан, силан

зопца — зоб

Зрињ (или Зрин) — град у Хрватској, данас село (јужно од Петриње)

зулум — насиље

зулумћар — насилник

ибришим — свилени конац

игуман — старешина манастира

иђе, иђем — иде, идем

ижљећи — изићи

извадити (агалуке) — измолити

изгубити (кога на мегдану) - погубити, убити: Изгуме Грче на мејдану

издворити — заслужити, зарадити

издобила — изобила, обилно

изисти (изидем) — изићи

измашити — избацити

измијенити — заменити: Да ти стару измијени мајку

изубаха — изненада

ијед — гнев

ију — једу

индат — помоћ

инокосан — усамљен

интови — в. хинтови

инџијели — свете књиге (Коран)

инџил — в. инџијели

исе — део

истирати — истерати

истом — него, само: Истом пошли да се љебом ране; тек што: Истом кнеже наредио војску

ихтијар — старац

ишћерати — истјерати

ја̀ — тако, или, али, а; „у пјесмама“ — каже Вук — „на некијем мјестима готово не значи ништа, него се додаје да изиђе пуна врста“

јабана — туђина, туђинац

јабанџија — странац, туђинац

Јавор — место на Косову

јаглук — марамица, рубац

јагрз — вранац

јазија — слова на хартији

јазиџија — писар

јазук — штета, губитак

ја... ја — или... или

јако — сада

Јакшићи (браћа) — Стефан и Дмитар, синови Ђурђевог војводе Јакше. Стефан (у песми Шћепан) „ретко је учествовао у борбама, него је управљао и унапређивао породични иметак“, који су он и млађи му брат Дмитар добили од угарског краља Матије (пошто су после пада Смедерева напустили свој завичај Јагодину и прешли у Угарску). Дмитар је учествовао у многим бојевима и истакао се као велики јунак. Стефан је живео до 1489, а Дмитар је умро 1486. од ране коју му је задао „у близини Смедерева, на мосту речице Језаве, његов непријатељ Г зи Мустафа“.

јала (јалах) — о боже!

јалакнути — викнути: ја алах; навалити

јали — или

јалија — обала

јандал — на страну, на страни

јаничар — војник нове војске (основао је Орхан, отац Мурата I, 1326, а уништио је Махмуд II 1826) која је основана од потурчених заробљених хришћана а у коју су касније примани и прави Турци

јанкеса — торба која се носи са стране

Јанко војвода — в. Сибињанин Јанко

Јанковић Стојан — в. увод, III, 7

Јања — место на левој обали Дрине (у некадашњој зворничкој нахији)

Јања црква — неодређена црква

Јањина планина — измишљена планина

јањичар — в. јаничар

јапунџе — кабаница

јасак — наредба, забрана

јатаган — велики нож

јатак — човек који скрива хајдука; место где се хајдук скрива

Јевросима — мајка Марка Краљевића (историја не зна за Јевросиму)

јеглен — разговор, забава

јегленисати — разговарати се, забављати се

једек — коњ у поводу, уже

јединак — јединац

једнак — (значи и:) намах, одмах

Једрене — варош Турској на утоку Тунџе у Марицу

језан — позив мујезинов са мунаре да се муслимани моле богу

јездити — јахати: Напоредо језде добре коње

језер — језеро

Језера — поље у Црној Гори близу Дурмитора (зове се тако, јер на њему има преко четрдесет језера)

јел — јер

јелика — јела

јеменија — марама

јеменије — плитка обућа

јењичар — в. јаничар

јер — зашто: Јер га синоћ објесио ниси?

јера — јер (јера је због стиха

Јерина (проклета) — в. увод, III, 5

јечерма — в. ђечерма

јолдаш — друг

јошт, јоште — још

Југ Богдан стари — личност непозната историји

Југовићи (Бошко, Војин и др.) — личности непознате историји

јуња — ока и по

јутрења, јутрење — рава служба у цркви

кабаница — плашт, огртач

кава (кавана) — место где се пије

кавад, кавадић — женска горња хаљина од свиле или од кадиве, понекад извезена златом или сребром

кавга — свађа

кавгација — свађалица

када — в. кадуна

каде — кад

кадива, кадифа — сомот

кадивли — од кадиве (сомота)

кадија — судија

кадифлија капа — капа од кадиве

кадно — кад

кадуна — турска госпођа

каил, каио — рад, вољан

каишли-опанци — опанци од каиша

кајас — каиш, ремен

каквино — какви

како — (значи и:) као

какогоди — какогод (какогоди је због стиха)

калајли-легењ — лавор од калаја

калауз — путовођа

калем — перо за писање (од трске)

калпак — висока капа, наоколо покривена крзном, а средини сукном или свилом или кадивом

калпак свиле беле — капа од беле свиле

калчинаст — „ногу испод колена друге боје него што је тело“

калчине — велике чарапе што се носе у чизмама

камзе — у ножа ово што се држи руком

ками — (старији облик место) камен (са дативом значи јаох: ками мајци — јаох мајци)

камилавка — калуђерска капа

камилови (клобук) — од камиље длаке

камџија — бич

кано — као

канов — црквени закон

канџија — в. камџија

кара — црн

Карабогданска — Молдавија

Каравлах — Румун

Каравлашка — Влашка

Карановац — Краљево

Кара-Окан — град у Караманији у Малој Азији

караула — стражара

кардаш — пријатељ

касаба — варошица

кастил — намерно, нарочито

катана — војник коњаник

каук — чојана округла капа, горе пљосната, пуна памука, око које Турци обавијају чалму

каур, каурин — неверник (тако Турци у песмама зову хришћане)

кауркиња — в. каурин

каурски — невернички (тј. хришћански)

кафтан — горња хаљина (најчешће од свиле)

Качаник — варошица крај реке Неродимље

Качаничка клисура — води реке Неродимље, између косовске и скопске области

кашкет — качкет

кеса блага — 500 гроша (око 18 златних дуката)

кесеџија — друмски разбојник (у Турака хајдук на коњу)

кириџија — онај који на коњима или на колима преноси робу за новац

кита и сватови — кићени сватови

кићени дарови — извезени дарови од платна или свиле

кићени сватови — окићени, накићени сватови

Кладуша — место у Босни (у Крајини)

клобук беле свиле — капа од беле свиле

кмет — (у Србији) знатнији сељак (који управља сеоским пословима); (у Црној Гори) судија; (у Босни) сељак који седи на туђој земљи и у туђој кући

кметовати — (значи и:) одлучивати, оцењивати

кнежина — в. бел. Е, 90

кнез — владар (кнез од Срије̏ма); управитељ кнежине (потоњег среза); сеоски кнез (који је у договору с кметовима управљао сеоским пословима)

књига без јазије — чиста хартија

књигоноша — писмоноша

коб, кобак — сусрет

Ковачевић (Ковачина) Рамо — турски јунак за кога не зна историја, можда: Ибрахим-ага Ковачевић, познат као ускочки непријатељ у другој половини XVII века

Ковачи (равни) — место за које се у песмама везује Ковачина Рамо (више босанских села носи ово име)

Ковин — варош у Банату, на Дунаву према Смедереву (паљена и рушена за време Турака)

коврдин — некакав мач (постоји мишљење да је ова реч направљена према речи џевердан)

ковчали (чакшире) — с копчама

ковче — копче

ковче и чакшире — доколенице са сребрним или златним копчама

когоди — когод (когоди је због стиха)

којено, којино — које, који

колајна — огрлица, одликовање (медаља)

колан — појас којим се седло утврђује за коња

коласт — шарен на кола (кругове)

Колашин — место на реци Тари

колено — порекло, род, народ: И од српске крви и колена

колијер — јака, огрлица

коло — врста игре; точак, круг

кољенце (на дурбину) — чланак

комат — комад

комендат — командант

Комнен барјактар — личност непозната историји

конак — кућа, преноћиште; дан хода; одморište

кондијер — в. кондир

кондир — бокал, пехар, врч

конофит — црни корал

коњадо — шурак

Коњиц — варош у Херцеговини (на левој обали Неретве)

копања — дрвени суд

копије — копље

копрена — марама

копца (дем. од коб) — сусрет

Корита — поље у Херцеговини, „око 17 км северно од града Билећа“

Косанчић Иван — личност непозната историји (презиме по реци Косаници)

косијер — мала крива коса којом се обрезује винова лоза

Костадин бег — Константин Дејановић (в. увод, III, 3)

костоловка (копље) — костоломка, копље које ломи кости

котар — област, земља око каквог града (срез)

Котар — в. Котари

Котари (равни или камени) — крај у северозападној Далмацији, близу Задра

коштурница — костурница

крајина — област, земља; граница; рат

Крајина — област у Босни

крајишник — граничар

Краљевић Марко — в. увод, III, 4

кр’ат — коњ зеленко арапске пасмине

крдисати — уништити, разбити

крепост — снага, јачина

крисну — скочи

Крсница — Мала и Велика Крсна, у близини Смедерева

крстат, крсташ барјак — застава на којој је извезен крст

Крушедол — манастир (и село) у Срему, на јужној страни Фрушке горе

кршно одијело — добро, богато одело

ктети — хтети

кћети — хтети

ку — коју

кубуре — корице за пиштоље

кубурлија, пушка из кубура — пиштољ (мала пушка која се носила у кубурама, кожним кесама на предњем делу седла)

куга — опасна болест од које је у Европи у XIV веку умрло двадесет и пет мили она људи. О њој у нашем народу постоје разне приче (да је као жива жена која тражи од људи да је носе, да са осталим кугама живи у некој земљи преко мора и да је бог отуда шаље када хоће да казни људе, итд.). По старом веровању, кугу највише уништавају пси, а сем тога у борби против ње препоручивало се и уредно прање судова и повлачење мађијског круга (тј. бразде) око села.

куђеља (кудјела) — преслица; повесмо: Везаћу га уз то бојно копље као жена куђељ' уз преслицу

кујунџија — златар

кујунџика — кујунџијина жена

кука и мотика — сељаци, народ

кула — куће од камена; „у Херцеговини се" — каже Вук — „свака кућа од камена зове кула, а у пјесмама и она која није од камена зове се кула или двор"

кулаш — коњ мишје боје

Кулин капетан — заповедник турске војске, погинуо у боју на Мишару 1806.

кумај — једва

кума куми (некога) — узима за кума

кумаш — врста свилене тканине

Кунар — (по Вуку) гора између Лике и Котара

Кунара — в. Кунар

Куна Хасан-ага — заповеденик у Книну, погинуо под Книном 1653.

Куновица — планина у источној Србији (у песмама каткад уместо Кунаре)

Кунор — в. Кунар (сличан назив има једна планина у Македонији: Кунора)

купа — чаша

Купиново — село у Срему, у срезу земунском, код Саве (веома старо насеље)

курталисати — ослободити, спасти

Кучајна — планина, стари град и рудник у округу пожаревачком

Кучево — варошица у Србији, у средњем току реке Пека, у области Пожаревца

Кучи — велико племе у Црној Гори (налази се око планине Жијово и Ком, зато се зове „ломно“)

Лаб — речица на Косову

лабуд (коњ) — белац

лав — пољско имање; ловачки пас; разговор

лавра — главни манастир

лаган — лак

лагум — дужи прокоп испод земље који се испуњава барутом ради минирања

лагуне (ноге) — лагане

Лазар кнез — в. увод, III, 3

лале — учитељи владалачке деце, доглавници, дворани

лакрдија — реч, говор

Ландово (тј. Ландол) — село у околини Смедерева

ласно — лако

Латинин — Талијан; „у Црној Гори“ — каже Вук — „и онуда по околини зове се Латинин сваки човјек закона римскога“; „као што у Далмацији приморци и Бодули зову све људе са сухе земље изнутра Власима, тако и Власи сваког који је обучен у талијанско одијело зову Латинином, макар био кога рода и закона“

латински — талијански, католички

Левант — Мала Азија

левер — војник кога цар плаћа

Леђан — в. бел. Е, 1

леђен, леђенина — леген

лепота девојка — лепа девојка

летурђија (литургија) — најглавнија служба у цркви

Лијевно (Ливно) — варош у Босни, за време турског господства важно седиште власти

липањ — јун

Липовац — село у крагујевачкој Јасеници

лист књиге бијеле — писмо

литра — ¼ оке, 320 грама

лобуд — кратко копље, буздован

ловак — лов

ложница — место на коме се спава

ломан — (као епитет уз планину) кршан, стеновит

лонца — скуп, збор, дворана за примање

луд — (значи и:) мали, нејак: двоје ђеце лудо

лула од тумбака — мала чашица, повелики напрстак од месинга

лулу пије — пуши

љевака — лева рука

љевше, љевши — лепше, лепши

љељен — јелен

љето — (значи и:) година: Ево има сто и шесет љета

Љешница — варошица наврх Мачве, близу Јадра и Дрине

љуби — љуба, супруга

љубимни — љубљени, вољени, драги

Љубовићи — позната стара херцеговачка породица

љуте змије од крајине — опасни за непријатеља

Љутице — село у Тамнави (у срезу посавском)

љуто гвожђе — (у западним крајевима) челик

љуцки — људски

мавлута — некакав турски огртач

Мазгит — поље у Косову, између Лаба и Ситнице

малвасија — врста вина

малин — име коњу

Малисори — албанско племе које живи у Малесији код Скадра

Мандушић Вук — истакнути харамбаша котарских ускока, вешт и храбар ратник, одликовао се у више сукоба са Турцима, погинуо 1648. код тврђаве Зечева (између Книна и Скрадина)

манит — махнит

мановски — језик неког племена у турској војсци (можда: монголски)

Маоча — село у Босни

марва — благо

Марица — извире испод планине Рила, тече кроз јужну Бугарску и улива се у Егејско море

мартолози — помоћни хришћански одреди у турској војсци

маскара — смешна ствар

матара — врста чутуре, винског суда

Мађедонија — (у песми:) Србија или држава Немањића

маћи (војску) — кренути

махана — мана

маха стамболија — украс на глави (по Костићу), зобница (по Вуку)

маштрава, маштрафа — мали бакрени суд

меана — механа

мегдан — двобој, разбојиште. Двобоји су се одржавали не само у средњем него и у XVI и XVII веку, па и касније. Нарочито су радо ускоци делили мегдане са босанско-херцеговачким Турцима. За двобоје су постојала одређена правила. Између осталог, онај који је позвао на мегдан имао је право да први удари; отуда стихови: „твој је мегдан, твоје позивање; играј коња па удри на мене, а ја ћу ти стати на белегу“.

мед — међу

медан, меданак — в. мегдан

Медија — Медина, град у Арабији

међедина — крзно од медведа

мезил — пошта

мезил-књига — писмо које долази поштом

мезилски — поштански

мејдан — в. мегдан

мејданџија — борац

мелем — лек, маст за мазање

меневиш — љубичаст

менека — мене

мермер-авлија — двориште поплочано каменом

мермерли — од мермера

мерџан — корал

местве — кожне чарапе

метати се (камена с рамена) — бацати

метати стреле — стрељати

метериз — шанац, опкоп, заклон

Метковић — село у Мачви, у околини Шапца

меште — уместо

мешћема — суд, судница

миздрак — копље

Мијат (Томић) — родио се у Дувну, био је дуго хајдучки поглавица и убијен је на превару 1656. или 1659.

мијенити — мењати

Милица царица — кнегиња Милица, жена кнеза Лазара, ћерка кнеза Вратка (потомка Немањиног сина Вукана)

милост — (значи и:) љубав: Ако ћу је напит по милости

Миљешевка црква — манастир Милешева, задужбина краља Владислава у близини Пријепоља

Мироч — планина у североисточној Србији, у близини Доњег Милановца и Брзе Паланке

мисирско повјесмо — египатски памук

Митровица — место на левој обали Саве (Сремска Митровица); место на десној обали Саве

Мишар — поље код Шапца на коме је српска војска потукла турску 1. августа 1806.

мједен — бакаран

мјендел — бадем

Млав — планина између Скопља и Качаника

млечанин — млетачки дукат

млого — много

мљезиница — мезимица

мнити — мислити

Момчило војвода — в. увод, III, 2

Моравица — горњи ток Западне Мораве

мореш — можеш

Мостарско поље — равница у Херцеговини на југу од Мостара

Мрамор — село са десне стране Ситнице

мраморје — камење

мрежа од бисера — женски накит

Мркоњић Петар — личност непозната историји (у песмама најчешће у друштву јунака из XVII века)

Мрњавчевићи (Вукашин Угљеша и Гојко) — в. увод, III, 2

мрчати — помркнути, потамнети

мујезин — онај који са мунаре позива муслимане на молитву

мук — ћутање

мукадем — господски, старешински

муком — ћутке

муком се замукла — умукнула

мула — господин, велики судија

Муса Кесеџија — в. бел. Е, 31

Мусић Стеван — в. бел. Е, 19

Мустај-бег Лички — Хуракаловић, велики турски јунак из XVII века, зет Јусуф-бега Филиповића, седео у Удбини и управљао Ликом (1653)

мучати — ћутати

муштулук — добар глас, награда за радосну вест

набрекивати — викати бре некоме, натресати се

набрекнути — дозвати некога речју бре

навалија — некаква одлична сабља

навришко — одмах

надвор — напоље

надо́ — челик

назорице — издалека пратити некога али тако да се не губи из вида

на ино — друкчије

најпотље — најпосле

накалити — усијано гвожђе нагло расхладити квашењем

накитити књигу — написати писмо

накитити се (вина) — добро се напити

на кољену писати књигу — писати писмо држећи хартију левом руком на колену а десном перо

накрпат — говорити

налбантин — поткивач

нађећи (нађести) — наићи

намастир — манастир

нами — нама

намјера — (значи и:) случај, срећа, удес

намоловати — насликати

наодити се — находити се, налазити се

напокоње — напослетку

напокоњи — последњи

наприједа — напред (наприједа је због стиха)

наредити — уредити

на селам дочекати — дочекати поздравом

настати (говорити) — почети (говорити)

наука — навика

нахија — округ

нацак — чекић, убојна секира. „Нацак је“ — каже Вук — „с једне стране као мала сјекирица, а с друге стране има дугачке уши.“

нашарати књигу — написати писмо

небог — убог, јадан

Небојша — кула на Дунаву у доњем београдском граду

невера — издајство, превара: Па ја не смем невере чинити господару

Невесиње — варош у Херцеговини, за време турског господства важно седиште власти (кадилука)

невјера — (значи и:) неверан, непоуздан човек, издајник

него — (значи и:) само

неђе — негде

неимар — градитељ, мајстор који гради куће, цркве, градове

нејак — дете, млад, недорастао

нејачак — мали, неодрастао

нејмати — немати

Немања Стефан (у калуђерству Симеун) — в. увод, III, 2

Ненадовићи Јаков и Алекса — в. бел. Е, 90

неразуман — неук, неискусан

нете — немојте

нетијак — нећак, сестрин син

нијет — намера

није требе — није потребно

ником поникнути — сагнувши главу к земљи погледати преда се

ништ — сиромашан, бедан

Новаковић Грујица — личност непозната историји, у песми син Старине Новака (неки мисле да је то Грујица харамбаша из познијег времена, из XVII века)

Нови — многа се места тако зову (у Боки, Далмацији, Лики)

нож пламенит — нож од гвожђа каљена на пламену

нојца — ноћца, ноћ

ноћи — (значи и:) ноћу: и ноћи и дневи — и ноћу и дању

нуто (узвик) — гле

Њемадија — Немачка

њојзи — њој

обезнанити се — изгубити свест, пасти у несвест

обикнути — навићи (се)

Обилић Милош — в. увод, III, 3

обисити — обесити

обиснути се — ухватити се некоме о скут

облазити се — огледати се, мерити се: Него устај да се облазимо

облакомити се — полакомити се

Облачић Раде (Облак Радосав) — „највероватније је велики челник Радич (Поступовић), који је живео у XV веку. Помиње се од 1413. као један од главних заповедника српске војске која је помагала султана Мухамеда против његовог брата Мусе. Описују га као веома храбра и мудра, и као човека који је свршавао послове са мало објашњавања“. Последњи пут је поменут 1435. Али постоји и мишљење да се под именом Облачића Рада крије велики војвода Радослав Михаљевић.

облучје — предњи, виши део седла

обор — ограђено место где се затвара стока

оборкнез — кнез од кнежине (потоњег среза)

обоци — минђуше

обранити — ранити

обритвити — обријати, ошишати

обрштер — пуковник

овда, овди, овђе — овде

огар — врста ловачког пса

огледање — борба: Брез јуначког мога огледања

огњени чауш — хитар гласник

оградити (вешала) — саградити, подићи

ограшје — бој, битка

оданле — оданде

одвојити сабљом — сабљом задобити, освојити

одврћи се — одметнути се

од злата јабука — јабука у коју су забодени дукати (и која се давала као дар)

од ина — друкчије

одјако — одсад

од мејдана — за мегдан, који је јуначан, борбен

однесао — однео

однешен — однесен

одселе — одсад

ође — овде

ома — одмах

омислити се — досетити се: да се како не омисле Турци

ондар — онда

опитати — упитати, запитати

оповиђети — скренути пажњу

оправити — послати, спремити

оправљати се — спремати се: А Алил се оде оправљати

опростити (кога) — ослободити

Орашац — место ниже Вакупа

Орашје — село у смедеревском округу (два села: Велико и Мало Орашје)

ордија — војска

Орид — Охрид

осећи — одсећи

осјетити се (чему) — досетити се

осјећи — одсјећи

османлије седла — турска седла

особница — сопствена, властита

остан' ме се — остави ме

остар — оштар

острице — оштрице (оштрица)

остругa — мамуза

Остружница — село поред Саве, у срезу посавском (у овом селу заседала је прва народна скупштина 1804)

отале, отален — одатле

отварати се на бурму — одвијати се

отворати — отварати

отворити јунаштво — показати јунаштво

отказати — одговорити

откле, отклен — одакле

отлен — одатле

отоле, отолен — одатле

отому — тому (томе)

отока — рукавац

отресен — отресит

отправити — послати

очимити — говорити коме богом оче!

очин — очев

оца — в. хоца

оцак — димњак, кућа, огњиште, породица

ошли — отишли

Павлица — задужбина Стефана Мусића, Лазаревог сестрића, подигнута крајем XIV века

павта — в. пафта

павталија — в. пафталија

павун — паун

павуница — пауница

пазуо — пазухо

паке — пак (паке је због стиха)

лала — велики нож који се носи за појасом

паланка — варошица

паметовати — памтити

памукли — од памука

панцијер — оклоп

Папрађа — манастир у области Дрине, близу Зворника, задужбина краља Драгутина и његових синова Владислава и Уроша

парип — обичан коњ

пâс — појас

патријар, патријара — патријарх

Паћаршија — црква саграђена у XIII—XIV веку

пафта — карика

пафталија — пушка са пише карика

паша — „1) од два туга (коњска репа), тј. заповједник и господар од једнога града и његове нахије, нпр.: зворнички паша, шабачки итд. — 2) од три туга, тј. везир и господар од читавог једног пашалука, гдје има више градова н нахија, нпр.: босански (или травнички) паша, биоградски, итд.“

пашалук — област пашина

пашеног — муж женине сестре

пексијански — нечист, незнабожачки

пенџер — прозор

перишан — сребрн накит

перни буздован — буздован који има пера

перчин — прамен дуге косе пуштен низ леђа (носили га некад не само Турци него и наши људи)

пешкеш — дар

Пива — област у црногорској Херцеговини, између Дробњака и Гацка

Пивљанин Вајо — Бајо Николић, харамбаша приморских хајдука из друге половине XVII века. Око 1670. живео је у Перасту и примао новчану награду од млетачких власти за заслуге стечене у рату против Турака. Одатле је — по турској жељи — исељен са осталим хајдуцима у Истру, а затим у Задар. Године 1683, кад су Турци заратили против Аустрије, побегао је из Задра и придружио се Илији Митровићу (који је, против воље млетачких власти, започео борбе с Турцима). „Од 1684. поново је био у млетачкој служби, у Боки.. Погинуо је око 7. маја 1685. у кланцу на Вртијељци, бранећи узалуд Турцима продирање према Цетињу.“

пивница — подрум у коме се држи пиће

пињал — бодеж, оштар нож с обе страве

Пипери — племе у Брдима на северу од Титограда

Пиритор — в. Пирлитор

пирлитана (шара) — навезе на пушка

Пирлитор — зидине старог градића у Херцеговини

Пладин — непознат град, по миње се само у песми

пландиште — место где се животиње у подне склањају од сунца

платно — (у грађевинарству зид, градски зид

плино — плен

поарати (похарати) — опљачкати

побацити — одбацити: Побацише њине одломчине

побратим — в. бел. Е, 8

поводна (река) — надошла

поглати — погледати

погледује (од погледивати) — погледа (од погледати)

по данас — од данас

подворити — послужити, одати почаст, поздравити

Подгорица — Титоград

подићи се — (значи и:) кренути, поћи: Подиже се Ћуприлић везире

позаптити — стегнути

појагмити — разграбити

појати — певати

покајати — осветити: Сваки своје да покаје старе (сваки да се освети за своје претке)

полазити (кога) — походити

полак — пола

полица — место које има пратилац мегданџије: Да му будеш здесна у полицу

полуноћи — у поноћ

поматера — в. побратим

поначинити се — поткрепити се

понжоли — прозори

поочим — в. побратим

попети сепети — затворене котарице (по Вуку), плетени сандуци (по Маретићу)

Попила (Попине) — поље у Хрватској

порашта — због чега

поредо — упоредо

Порча од Авале — један од турских заповедника утврђења на Авали. Ово утврђење је постојало и пре Турака, па су га Турци — ради напада на Београд — преградили 1442, а Мухамед II га оправио 1458. Сада је на томе месту споменик Незнаном јунаку.

посестрима — в. побратим

посинак — в. побратим

посици — посеци

посмидити — постати смеђ

пот — зној

потавњети — потамнети

потаја — скривеност, тајна: из потаје ђогат — скривен белац (за кога се не зна)

потворити (на некога) — обедити (некога)

потле — после

потно — знојно

потпрашити (пушку) — подасути барутом

потрусити — оскрнавити

потходити — (можда) подбости, обости

похарчити — потрошити, уништити

Поцерје — североисточни крај округа подринског

почивати — одмарати се

починути — одморити се, умрети

пошљедњи — последњи

пошта — част, дочек: Пошту чини Виде Маричићу

пошта књигоноша — поштар који носи писма

правда — (значи и:) истина: Већ и Марко остави за правду

прах — (значи и:) барут

првичје — прва похода

првобратучед — брат од стрица

пребивати — становати, живети

преватити — прихватити

преводник — преводилац

прегледује (од прегледивати) — прегледа (од прегледати)

пред вчером — прекјуче

преља — (значи и:) преслица

премјена — промена

преођенути — преодјенути

преслужити (чашу) — препунити

преставити се — умрети

претио — дебео

претурити — пребацити: Ја ћу вам је саде претурити а из руке тешким буздованом

преша — хитња (на прешу — журно)

прешити (прешим) — хитати

прзни — свадљив, џандрљив, готов на тучу

приварити — преварити

приглас — реч нејасног значења: тужни гласи и пригласи (можда је то амплификација као и у следећим случајевима: крила и окриља, слика и прилика, зове и призивље итд.)

пригодити се — десити се, наћи се

прид — пред

прид — додатак, накнада, доплата

придобити — победити

призирати се — привиђати се

Призрен — град у Метохији, некад престоница цара Душана

Пријепоље — варош у Херцеговини, на реци Лиму

прико — преко

Прилике — село у западној Србији

Прилип — Прилеп, варошица у Македонији

приминути — умрети

примити се — (значи и:) поћи

принос — поклон, дар

припуштити — припустити

присојкиња (гуја) — која живи у присоју (месту према сунцу)

пристасати — стићи, приспети: У то доба бане пристасао

пристати — у прави час доћи: Ето нама неће пристат благо ни за здравље ни за нашу душу

пристати за ким — ићи за ким, пратити кога: И пристô сам незван за сватови

прифатити — прихватити

про — преко

прогарити — реч нејасна значења, можда: запалити

проз — кроз

проигуман — бивши игуман

проишао — прошао

Пролог, Пролога — висораван у Босни, западно од Ливна

прометивати — пребацивати

пром'јенитн св'јетом — умрети

прометнути се — претворити се

проста чинити — ослободити

простити — опростити

протопоп — прота

прођу себе — према себи

прохесапити — прорачунати

проходити — пролазити

пули — што има пегице, бобице

пуљат — бео коњ са округластим шарама

пунац — таст

пуница — ташта

пустимице — тако бацити буздован да се у лету окреће

пусто благо — благо које нема власника; велико благо

путаљ — коњ путоногаст

пуце — дугме

пуше (вјетар) — дува

пушка из кубура — пиштољ

пушити — пустити

пушћати — пуштати

рабрити — храбрити

Раваница — манастир који је подигао кнез Лазар 1381.

Радивоје (дели) — личност непозната историји (у песми побратим Старине Новака)

раждене — разагна, растера

ражљутити — разљутити

разбој — разбојиште место где се бије битка

разбојник — јунак, борац: А тако од рана, разбојниче, оздравити

разгледује (од разгледивати) — разгледа (од разгледати)

разговарати (кога) — тешити, храбрити

разгодити — (значи и:) разделити: И све јесте робљу разгодио

раздертити се — забринути се, ожалостити се

разма — осим

раја — немуслимански поданици султанови, који су били подложни плаћању харача

рамазан — муслимански пост

рамо — раме

раскарити се — забринути се

распучити — раскопчати

рат (рахт) — коњски накит

Рача — манастир на Дрини у области Бајине Баште

рашћерати — растјерати

редак — ред (мени редак дође)

Рибник — турска тврђава у Лики, чувена са честих борби између ускока и Турака у XVII веку

ризница — одаја у којој се чува новац, одело, оружје

рисовина — крзно од риса

Ритопек — село на Дунаву, у околини Београда

ричи — речи

ришњански — из Рисна

ришћанлук — хришћански свет

роб — „Турци су досад", — каже Вук — „кад су с киме ратовали, водили у ропство дјецу и жене гдје су год које могли ухватити, а и људе које нијесу сјекли. Гдјекоји су ове робове и држали те су их служили, а највише их је продавано и препродавано; зато је свагда уз војску ишло људи не само из Цариграда него и испреко мора (из Азије и из Африке) који су робље куповали и у своје земље водили. Рајетин није могао роба купити и држати, него га је могао откупити и пустити да иде куд хоће. Сви господари од робова навраћали су и нагонили робље да се турчи, особито дјецу и младе жене и дјевојке, и многи су се женили робињама, и тако је од робиња било (и сад још има) највећијех турскијех госпођа. Гдјекојијем су људима Турци осијецали откуп, па их на јемце или залогу пуштали да просе и откуп да састављају. Овакови је роб имао око врата гвоздену халку с катанцем под грлом, и понајвише се у народу нашему зове туцак... И сужањ је налик на роба, али се сужњеви не продају, него се држе у тамници док се не откупе; кадшто се и они као и робови пуштају да састављају откуп."

робак — роб

Ровца — црногорско племе око реке Таре (по предању, води порекло од Гојака, који се овде доселио из Никшића крајем XIV века)

Романија — висораван у Босни, великим делом пошумљена, позната као хајдучко пребивалиште; „народ Романијом често назива целу област која се на север протеже до реке Биошчице, а на исток и југ до планина уз долину Дрине и њених притока"

рочиште — уречен састанак

руветлија — занатлија

руво, руо — рухо, одело

рудина (трава) — утрина, тратина, земља обрасла ситном травом

рујно вино — жућкасто вино

руса глава — у народним песмама се тако често говори за сваку главу

руса коса — црвенкаста коса

рушпа — дукат, цекин

ршум — сила, снага, насиље

ршум учинити (на кога) — повикати с претњом

сабља окована — сабља украшена сребром

Сава Немањић — в. увод, III, 2

саг — ћилим

сагучити — згучити, савити што у гуку

садахна — сада

саде — сада

садити — (значи и:) седати, посађивати: Сади кума једног до другога

Сазлија — речица на Косову, село у коме је извор реке Ситнице

сајалија — врста одличне чохе

сактисати — уништити

салите токе — токе које су саливене у калупу

Самодрежа — црква на путу из Приштине у Митровицу

самокрес — пиштољ, пушка; „може бити“ — каже Вук — „да је ова ријеч постала кад су се на пушке начинили табани с кремењем, јер су их из почетка палили фитиљима“.

самур — крзно од самура (једне врсте куне), капа од самура

самур-калпак — капа од самурова крзна

Сана — река која утиче у Уну под Новим

санак боравити — спавати

сандал — врста полусвилене тканине

сандалије (гаће) — од полусвилене тканине

сану — сну

сап — дршка

сарук — в. чалма

састићи — стићи

сати — потрошити, изгубити

сахранити — (значи и:) спасти, сачувати

сачмалија даска — (ваљда) даска која је богато украшена

сачмали-кошуља — веома навезена кошуља

са шта — због чега

свагђе — свакад

свати (некога) — узима за старога свата

световати — саветовати

свилај — в. силај

свјеровати — одржати веру (реч)

себека — себе

седмерица — седморица

сеиз — коњушар

сеир — в. сехир

Секула Бановић — Секељи Јан, рођак Хуњадијев, бан Хрватске од 1446. до 1448. (отуда му у песми презиме Бановић), погинуо 1448. у боју на Косову (где се заједно са Хуњадијем борио против Турака)

селам — турски поздрав: „селам алеким (или као што Бошњаци говоре: селамалеђ), а на ово се одговори: алеђиму селам. Селам само Турци називају један другоме, а хришћанину нити ће Турчин селама назвати нити га хришћанин (под владом турском) смије Турчину назвати, а кад би то који учинио, би га погубили ако се не би хтио потурчити“.

селе — сестра

Семберија — крај у Босни, на левој обали Дрине

Сењанин (Сенковић) Иво — в. увод, III, 7

Сењанин Тадија — (свакако) Тадија Петровић, савременик Сењанина Иве, а постоји и претпоставка да то може бити и неки котарски јунак — Мандушићев сестрић Тадија или који други — с обзиром на то да су Турци називали Сењанима не само људе из Сења него „све хајдуке и злочинце без разлике“

Сење — Сењ

сепет — врста котарице, сандук (па отвори попете сепете — отвори закључане сандуке)

сепетли-сандук — сандук исплетен од прућа

сератлија — крајишник, граничар, коњаник

серашћер — главни заповедник над војском

сербес — без бриге

сердар — (у Црној Гори) нахијски старешина; (иначе) војнички старешина. „У Србији“ — каже Вук — „су отприје, под владом турском, сердари (по варошима) затворали Турке као муселими хришћане, а тако је по свој прилици досад било и у Босни.“

серџада — ћилим на коме се босих ногу седи и клања за време молитве

сехир — радозналост

сехир чинити — радознало разгледати

Сибињ — град, у јужном крају Ердеља (у Румунији)

Сибињанин Јанко — Јанош Хуњади (1387—1456). Прославио се у борбама против Турака. За малолетног краља Владислава, био је намесник у Угарској, а његов син Матија Корвин (краљ Матијаш) постао је угарски краљ.

Сибница — село у срезу космајском (у округу београдском)

сигурати — спремати: Сигурај ми господску вечеру

сидити — седети

сије — сија: Кад се смије — кâ да бисер сије

силај — појас за оружје; „силај је” — каже Вук — „двојак: један се опаше па се пиштољи и ножеви у њ задијевају, а у други се пиштољи метну па се објеси преко рамена као јанџик (и ово се у Хрватској зову свилаји)“.

силембе — појас на грудима

силени — силан

синија — низак сто за јело; велики дрвени суд

синџилат — потврда

синџилатити — потврдити

синџир — ланац

синџир-гвожђе — гвоздени ланац

сињи — суркаст, плав, модрикаст

сиротица — сироче: Заплакало девет сиротица

ситан ферман — наредба написана ситним словима

ситна књига — писмо писано ситним словима (в. бел. Е, 5)

Ситница — десна притока Ибра, извире на Косову

сјати — сјахати

сједати — посађивати: Сву господу за софру сједао

сјести (кога) — посадити

сјетовати — саветовати

Скадар — град у Албанији

скела — на води оно место где се превози преко ње; чамац којим се превози преко воде

скелеџија — човек који превози преко воде

Скендерија — земља око Скадра

скерлет — црвена тканина

скидати — (значи и:) свлачити: Бајо скиде Бега Љубовића

скинути — (значи и:) свући

скинути се (низ кулу) — сићи: Па се скиде низ бијелу кулу

скроб — ретка каша од брашна

Слани Камен — Сланкамен, место у Срему

служба — слава, крсно име: Службу служи славни кнез Лазаре

Смиљанић Илија — котарски јунак из XVII века. После смрти свога оца Петра Смиљанића (1648), као старешивна Буковчана храбро је војевао против Турака и добио од млетачких власти чин сердара. Убијен је из заседе у планини Вучјаку 1654, кад се враћао (заједно са Јанком Митровићем, оцем Стојана Јанковића) из једног похода на Лику и Крбаву.

снизак — низак

снимити — скинути

совра — трпеза

Сопоћани — манастир на извору Рашке, близу Новог Пазара, задужбина краља Уроша I, зидан од 1272. до 1276.

спаија — в. спахија

спахија — господар земље, власник који земљу издаје под закуп сељацима

спахилук — имање са кога је спахија (господар земље) добијао десетак

спендза — новци

Спреча — река која извире близу Зворника

спучавати — закопчавати

спуштити — спустити

Србадија — Срби

Србини — Срби

србињски — српски

Србљанин — Србин

Србљи — Срби

Србови — Срби

сретан — срећан

сретаоштина — сретање

сретњи — срећни

срида — средина

срића — срећа

срма — сребро

срмајли — од срме (сребра)

срмајли-марама — марама извезена сребром

срчали — стаклен

Сталаћ — градић у близини Крушевца, над ставама Јужне и Западне Мораве

Стамбол — Цариград

Стамбол-капија — цариградска врата, тј. врата кроз која је водио друм у Цариград (била тамо где је сада Народно позориште)

стамболија — стамболска, цариградска

стамбулија — в. стамболија

стамбулија поша — црни турбан, извезен златом, који су Турци носили око главе

Стара планина — источно од Ниша, на бугарској граници

Стари Влах — „планински предео у граничној области јужне и северне Србије, велика висија динарских површи и венаца између изворних кракова Рашке и Студенице на истоку и долине Лима и Дрине на западу, углавном у области око Увца, северно од Сјенице и у сливу Ариљске Моравице.“

Старина Новак — в. увод. III, 6

стариш — стари, старац

старославне (староставне) књиге — в. бел. Е, 4

стасити — стићи, приспети: У ријечи коју бесједаху али стаса од Хорвата Мато

стина — стена

стио — хтео

Стјепан херцег — Стјепан Вукчић Косача, господар хумске области од 1435. до 1466. Године 1448. узео је титулу херцег и по томе је његова област добила назив Херцеговина. Пред крај живота, 1462. почео је да ратује против Турака.

Стјепан цар — Душан (в. увод, III, 2)

стојни (столни) — престони (град који је престоница)

Столац — град у Херцеговини, између Мостара и Требиња

Столачко поље — карсно поље у Херцеговини

столица цара честитога — престоница

Стоморина — св. Марија (као Сутиван — св. Иван, Супетар — св. Петар)

стрилити — стрељати

стричевић — брат од стрица

стрмашце — стремен (в. узенгија)

струка — врста огртача

струн, струњав — од козје длаке

Студеница — манастир који је подигао Немања 1190, између Краљева и Рашке, на реци Студеници, у ибарској области

су — са: Су тридесет и четири друга

субаша — нижи полицијски чиновник („за времена дахијскога“ — каже Вук — „готово у свакоме селу у биоградском пашалуку био је начињен хан у коме је сједио субаша, који је чинио сељацима шта му је воља“)

судни часак — смрт

суђен ђувегија — младожења кога је судбина доделила девојци

сужан, сужањ — в. роб

сукобити — срести

Сулеман — Сулејман

суторина — (можда) морска со

Сухара планина — Суха планина, на југозападу од Косовске Митровице

сушњежица — суснежица

табор — логор, војска

таван — (значи и:) спрат, кат: Кулу гради од двадест тавана

Тавнава — Тамнава, предео у сливу реке Тамнаве

тавни — тамни

тавница — таминца

тадај, таде — тада

тазе — свеж

таинџија — онај који се стастара о војничком хлебу

таки — одмах: Како с коња, таки за трпезу

таламбас — бубањ

Тале Личанин (од Орашца, Будалина) — велики турски јунак, (по предању) погинуо под Бањалуком у буни против Вуча-паше

Талија — Италија

талир — крупан сребрни новац

танчица (кула) — танана

таобор — в. табор

Тара — једна од двеју река од којих постаје Дрина

тарпош — врста женске капе (в. бел. Е, 75)

татар, татарин — гласоноша, гласник

татаранка (стрела) — татарска

Татомир (дели) — личност непозната историји (неки га доводе у везу са видинским царем Страцимиром)

тебека — теби

тевабије — пратња, свита

тева ме — те ће ме ваљда

тевећели — који је љубитељ чега (нећу тевећели — нећу без награде)

тêг — (у Хрватској) летина, усев

теке — тек (теке је због стиха)

Текија — црквица између Варадина и Карловаца

телал — гласник

телалити — објавити

тенеф — узица

тепелук — метални оков на јабуци малих пушака

тер, тере — те

терзија — кројач

теркија — каиши на задњем делу седла (за везивање ствари)

тестир — допуштење (је ли тестир — је ли слободно)

тети — хтети

тетриван — паланкин, врста носиљке

теферич — летњиковац, пољска кућа

тефтер — списак

тефтиш — ислеђење, испитивање (в. увод, III, 6)

тешко — (значи и:) веома: И тешко се кнеже додворио

тлачити — газити

тимар — пољско имање, добро које су турски султани давали одличном војнику уз услов да на сваких 3000 аспри годишњег дохотка даје по једног коњаника и да сам иде у рат; одаја, соба

типница — врста путничке торбе

Тител — место у Бачкој, на ушћу Тисе у Дунав

тити (хтити) — хтети

титреике — ситни украси који трепере, шљокице

товар — 100 ока (у песмама најчешће означава неодређену велику количину)

товар блага — 100000 сребрних гроша, велика свота

Тодор од Задра — (можда) Тодор Кладнић, јунак из друге половине XVII века, (по Качићу) „дика Задра бијелога“

токе — врста сребрног (и месинганог) оклопа који је као украс спреда прикопчан; врста дугуљастих плочица, облика дугмета, које су спреда на долами пришивене; „(у Хрв. и Далм.)“ — каже Вук — „седам до девет сребрнијех колутова као гужве око ¼ аршина широке, које о пулчазима висе на ђечерми с лијеве стране низ прси, а кад се ђечерма спучи, онда стоје посред прсију“.

толковати — тумачити

Топал Каматар — личност непозната историји (можда: Топал-паша који је 1688. био турски заповедник код Бањалуке)

Топлица Милан — личност непозната историји (презиме по реци Топлици)

Топола — у доба I устанка село, данас варошица у Шумадији

топуз, топузина — буздован

Топчидер — данас предграђе Београда

требовати — бити потребан: Не би вама коњи требовали

требује — треба

трепетљика — танак метални листић

триест — тридесет

Троноша — манастир у области Лознице који је подигла Катарина, жена краља Драгутина

трупина (од наковња) — велики пањ у који је накован, утврђен

Трусина — висораван у Херцеговини

туг — коњски реп привезан на врху копља које се завршавало златном јабуком и било ношено пред пашама кад су путовали или у бој ишли

туде — туда

тулбента — женски покривач за главу

тулум, тулумина — мешина

тумбас — понтон, ломача: Добар тумбас ватре начините

туна — ту

Тупани — село у Херцеговини

турити (са коња) — оборити: Па га тури са коња ђогина

турити очи — погледати

Турћија — Турска

туцак — просјак (в. роб)

ћаба — муслиманска светиња у Меки (хришћанска у Јерусалиму)

ћар — корист, добит, трговина, зарада

ћарџија — трговац

ћеив, ћеиф — задовољство, добро расположење, радост

ћемер — златни појас: појас у коме се држи ушивен новац; ниска новаца златних или сребрних

ћемерли (лонџа) — на свод (дворана)

ћемер-ћуприја — мост на свод

ћерца — кћи

ћеса — кеса

ћесар — цар бечки

ћети — хтети

ћорда — сабља

ћоше — угао

ћузе-јемерлије — папуче

Ћуприлићи — презиме које су имала три велика везира у XVII веку: Мухамед (1585—1661), Ахмед (1630—1676), Мустафа (1689—1691)

ћурак — кожух, бунда, хаљина крзном постављена и оперважена (с рукавима)

ћустек — гвожђе, уже (којим се везују коњске ноге)

убав — леп

убитнути — побећи

увјеџбати — добро научити

уводити — уходити, разгледати

увришко — убрзо, одмах

угич — ован предводник

углати — угледати

Угрин — Мађар

уд — худ, зао

ударити под мач — посећи

Удбина — сада село на јужном крају Крбавског поља, а за време турског господства главно место личког санџака (тврђава и варош)

Удбиња — в. Удбина

удесити се — срести се, наћи се: Ако бог да те се удесимо

узавница — званица

узаптити руку — уздржати руку

узенгија — стремен (оно, на чему јахач држи ноге кад је у седлу)

узенђија — в. узенгија

уићи — ући

ујац — ујак

укинути с гласа — убити

уклоњати се — уклањати се

улева — плата

унапредак — унапред

Унгарија — Угарска

унгарски — угарски

унићи — ући

унка — хумка, гомила од земље или камења на гробу

ункаш — облучје на седлу

уострити — оштрити, наоштрити се

у по подне — у подне

Урвина — измишљена планина (можда је ова реч направљена према речи Ровине, називу места где је Марко погинуо)

урметин — кукуруз

Урош царевић — в. увод, III, 2

усанути — усахнути: Десница ми не усала рука

устовати (свадбу) — уговорити

утва — дивља патка која има златно перје по трбуху

утећи — (значи и:) претећи, престигнути: А кадар сам стићи и утећи

утина — сова

уфатити — ухватити

ухитити — ухватити

учити књигу — читати

учкур — гатњик. „Гатњик је" — каже Вук — „оплетен као узица (вунена и пртена), а учкур је од платна и на крајевима понајвише извезен златом. Гатњиц су у сењака, а учкури у варошана."

фајда — корист, добит

фалити — хвалити

фатити — ухватити

фатити бакрачлијом — обости узенгијом

ферман — наредба, заповест, диплома турског султана

фишек — набој за пушку, кутија за набој

френђија — в. врengија

фулати се — шуњати се

фуруна — пећ

хабер — глас, вест

хаберник пушка — пушка која објављује

хазур — спреман, готов (хазур, свати — спремајте се, сватови)

хаин, хаинин — неверан човек, издајица, одметник

хаирли — срећно

хајати — Марити

хајван — брав, животиња

хака главе дођи коме — дођи му главе, уништити га

халалити — даровати с благословом, благословити, опростити

халка — беочуг, звекир, гвозден колут

хан — гостионица

ханџар — велики нож, јатаган

харамбаша — хајдучки поглавица

харамија — хајдук, лупеж, убица

харати — пљачкати

харач (ген. харача) — главарина, годишњи данак немуслимана поданика у турској царевини (плаћали га мушкарци почев од седам година па до смрти)

харачлински (ага) — онај који скупља порез (харач)

харчити — трошити

хатар, хатер — допадање, воља

хатлија — коњаник

хаџија — поклоник светом месту. „Који хришћанин” — каже Вук — „отиде на Јерусалим а Турчин на Меку, онај се послије зове и пише хаџија док је жив: пред крштено име додаје хаџи, нпр.: ХаџиПродан, Хаџи-Осман; а кад се крштено не говори, онда се каже хаџија.”

хендек (јендек) — ров, јарак

хесап — рачун

хесапити — рачунати, сматрати

хећим — лекар

хинтови — лака и брза кола, каруце

хоџа — муслимански свештеник

храбрен — храбар

Хрња Мустаф’-ага (Мујо од Кладуше, Мустафа Хрњица) — турски јунак из XVII века

худан — зао, рђав

царев друм — царски (државни) пут

царевина благо — царско благо

Цвјетоносије — Цвети

целивати — љубити

цекин — млетачки дукат

Цер — планина између Љешнице и Лознице

цигли — једини

Црвене ст’јене — налазе се близу Задра

црвеника вино — црвено вино

црљен — црвен

Црни Ђорђе (Карађорђе) — Ђорђе Петровић (1752— 1817), вођа првог устанка у Србији, убијен по заповести кнеза Милоша 1817.

Цуцкиња — жена из црногорског племена Цуце

чавао — гвоздени клин

чадор — шатор

чаир — ливада

чакараст — плавоок

чалма — комад материје коју Турци обавијају око главе

чардак — горњи спрат зграде; зграда на четири стуба; кућа уопште

чарни — црни

чаршија — трг, пијаца

чатали-јулар — рачваст улар

чатити — читати

чатрња — цистерна, бетонирани простор за чување воде

чауш — стражар, дворски вратар, пандур; старешина над неколицином војника (пешачки наредник); шаљивчина у сватовима (који је раније био старешина над неколицином људи, водио их и држао ред међу њима); сват који преноси наредбе старога свата; гласник

чаша молитвена — чаша из које пију невеста и младожења на венчању и коју невеста чува као најдражу успомену

Чекмек-ћуприја — мост који се подиже и спушта, у песми ћуприја код Београда

чекрк-челенка, чекркли-челенка — сребрно или златно перо на кали које се окреће према ветру

челебија — господин, господар

челеби-пазар — господски, газдински трг

челенка — накит за јунаштво, сребрно или златно перо као војничко одликовање за побијене непријатеље (носило се за калпаком, а и на барјаку)

ченгел — гвоздена кука за зид причвршћена, на коју су Турци набијали жива човека да ту висећи умре

черек — четврт

четобаша — четовођа

честит (цар, кнез и сл.) — срећан

честито колено — од племенита рода

Чечане — село са леве стране Ситнице

чибук — цев за лулу, лула

чилаш — белац

чинити измета (некоме) — измећарити, служити

читлук — имање пољско, мајур. „Читлук се у Србији“ — каже Вук — „зове оно село које осим спахије има још једнога господара. Господар од читлука зове се турском ријечи читлук-сахибија, људи који сједе на његову читлуку његове су чифчије или (као што се у Босни говори) кмети, а он је њихов ага или господар. Које село нема читлук-сахибије, до само спахију, ондје је земља сељачка, од које су давали спахији десетак на оно што на њој роди; а које је имало читлук-сахибију, он је говорио да је земља његова, али се опет знала баштина свакога сељака, и он по правди није могао ни од једнога узети ништа од ње, већ ако кад би кака породица замрла сасвијем. Куће пак и остале зграде све су биле сељачке, које су они сваки по својој вољи могли градити и премјештати, и, ако би се из села иселили, продати, а и саму земљу, ако се је ко нашао, могли су продати са онијем теретом као што су је и они држали. Читлук-сахибија је узимао од жита деветак, а у име деветка од поврћа и сијена Тршићани (гдје сам сеја родио) давали су му на пореску главу по пет ока граха, по једну оку тежине и на кућу по јућу масла; осим тога беглучили су му љети у пољу, и то отприје највише у недјељу, а послије, кад је зулум већи настао, и у друге дане, па не само љети него и зими кад би му што затребало, нпр.: сјекли и носили дрва... Читлук-сахибије су и у Србији народу биле горе и теже не само од спахија него и од свију осталијех Турака, али су опет оне према босанскијем читлук-сахибијама биле смиље и босиље. Онамо сељаци немају ни кућа својијех, него сједе као закупници у кућама својијех ага.“

чоек — човек

Чокешина — манастир испод планине Цера

чошни — чохани

чултан — покровац

џаба — бесплатно, поклоњено, на дар

џамајлије ковче — стаклене копче

џас — страх

џеба — некакав оклоп, плоче на ђечерми

џебана — муниција

џевап — одговор (џевап дати кавзи — смирити кавгу)

џевердан, џевердар — пушка

џенерал — генерал

џида — копље

џилит — кратко копље

џумај — петак, подне

Шам — Сирија

шамлијанка — сабља израђена у Шаму (Сирији, Дамаску)

Шара — планина југоисточно од Призрена

шара — пушка

Шарић Цвијан — харамбаша шибенских ускока, учествовао у више бојева против Турака, а 1666. организовао напад на Турке код Обровца на Цетини

Шекулар — крај и племе у Црној Гори

шемно — радосно

шеница — пшеница

шенлук — веселье, светковина

шер, шехер — варош

шестопер, шестоперац — буздован од шест пера

шета — шетња

шикован — позлаћен

шићар — плен, добит

шићарџија — пљачкаш

шјевер — север

шљепачки — слепачки

шњегови — снегови

Шокци — најстарији садашњи становници Војводине (Барање, Бачке и мање Баната), нарочито груписани поред дунава (сремски и славонски католици)

шпаг — џеп

шпотовати се — ругати се

штити (штијем) — читати

штогоди — штогод (штогоди је због стиха)

штоно — што

шћера — кћи

шћерати — стјерати, сатерати

шћерца — кћи

шћети — хтети

шумадински — шумадијски

шуркулија — шала

шутјети (шутим) — ћутати

шчекати — сачекати, дочекати